

**Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини
Кафедра суспільних дисциплін**

Карасевич А. О., Шачковська Л.С.

Політологічна енциклопедія
Навчальний посібник для вищих навчальних закладів
Книга V

ЛІТЕРИ - О, П

Умань - 2016

УДК 32(031)
ББК 66 я 20
П 50

Рекомендовано Вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, як навчальний посібник для студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів. Протокол № 10, від 21 червня 2016 р.

Рецензенти:

Кривошеїн В.В. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри соціології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

Третяк О.А. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

Священко З.В. – доктор історичних наук, професор кафедри загальної історії Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичин

П 50 Політологічна енциклопедія: навч. Посібник / укл.: Карасевич А.О., Шачковська Л.С. – Умань: ФОП Жовтий О.О., 2016. – Кн. 5. – 710 с.

Пропонований навчальний посібник «Політологічна енциклопедія» є спеціальним навчальним і науковим виданням, в якому пропонуються основні фундаментальні термінологічні поняття у галузі політичного знання, що використовуються у зарубіжній та вітчизняній науці про політику і у політичній діяльності.

Розрахований на студентів, аспірантів, викладачів вищих навчальних закладів, політичних і громадських діячів, а також широкої аудиторії читачів, які цікавляться особливостями формування політичної культури.

Карасевич А.О., Шачковська Л.С.
УДК 32(031)
ББК 66 я 20

ЛІТЕРА - О, П

ОБАМА БАРАК ХУССЕЙН (народився 4 серпня 1961 р.)

Сорок четвертий президент Сполучених Штатів Америки з 20 січня 2009 р., американський політик, колишній сенатор від штату Іллінойс у конгресі США: вперше обраний до сенату штату Іллінойс у 1996 р. У листопаді 2004 р. з великим відривом Барак Обама випередив політичних супротивників на виборах — і став сенатором Конгресу Сполучених Штатів Америки, після невдалої спроби обертися в Палату Представників США у 2000 р. У Демократичній партії отримав номінацію на посаду президента і 23 серпня 2008 р. оголосив про вибір кандидатури Джо Байдена на посаду віце-президента. За результатами виборів 4 листопада 2008 р. здобув перемогу над республіканським кандидатом Джоном Маккейном; 20 січня 2009 р. став першим у США темношкірим президентом.

Барак Обама народився у Гонолулу, штат Гаваї, у родині Барака Хусейна Обама-старшого та Анни Данам. Його батько походить з селища Алего провінції Ньянза Республіки Кенія, а мати з міста Вічіта американського штату Канзас. Батьки познайомилися під час навчання у Гавайському університеті, де Обама-старший навчався як іноземний студент.

Коли Баракові виповнилося два роки його батьки спочатку розійшлися, а потім офіційно оформили розлучення. Його батько продовжив навчання в аспірантурі в Гарвардському університеті, де він здобув науковий ступінь доктора та повернувся до Кенії. Мати Барака вийшла заміж удруге, цього разу за індонезійського студента Лоло Соетора, від якого в неї народилася донька. У 1967 р. сім'я переїхала на

помешкання до батьківщини вітчима — Джакарти, де Барак відвідував школу і провчився до четвертого класу. Пізніше, його відправили до Гонолулу жити з батьками матері. У Гонолулу він закінчив школу у 1979 р. Коли Баракові виповнилося 21 рік, він дізнався, що його батько згинув в автомобільній аварії в Кенії. У 1995 р. померла від раку також його мати. Хоча його батько був за походженням африканцем, Барак провів усе дитинство в оточенні білої матері та її родини — і таким чином поєднав у собі дві раси та два світогляди. У книзі «Мрії від мого батька» (англ. *Dreams from My Father*) Барак Обама описав свої спогади про дитинство та формування світогляду на основі власного досвіду у багаторасовій родині.

По закінченні школи Обама два роки навчався в приватному коледжі «Оксиденталь», а потім перевівся до Колумбійського університету, де вивчав політологію і спеціалізувався на міжнародних відносинах. У 1983 р. здобув ступінь бакалавра і працював протягом одного року у видавничій та консалтинговій компанії «Міжнародна Бізнесова Корпорація» (BI). У 1985 р. Барак переїхав до Чикаго, де керував благодійним проектом допомоги місцевим церквам та організував програми навчання для мешканців бідних районів міста.

У 1988 р. Барак Обама вступив на юридичний факультет Гарвардського університету. На початку 1990 р. його було обрано першим в історії темношкірим президентом «Гарвардського Правничого Ревю» — студентського журналу юридичного факультету. У 1991 р. закінчив юридичний факультет і повернувся до Чикаго, де почав працювати у недержавній організації, яка займалася допомогою у реєстрації виборців. Пізніше працював в адвокатській конторі «Майнер, Барнґіл & Гелланд», спеціалізацією котрої було забезпечення дотримання та захист громадянських прав. Барак Обама також викладав юриспруденцію на правничому факультеті Чиказького університету з 1993 - 2004 рр. У 2004 р. його було обрано до Сенату США.

У серпні 2005 р. разом із сенатором Ричардом Лугаром відвідував Україну (Донецьку область) в рамках програми утилізації боєприпасів.

У 1996 р. Барака Обаму було обрано до сенату штату Іллінойс від муніципалітету Гайд-Парк на півдні Чикаго. У 2003 р., коли демократи отримали більшість в сенаті штату, його було обрано головою комітету з питань охорони здоров'я та соціальної служби. У якості сенатора штату Іллінойс він запропонував декілька законопроектів, які були спрямовані передусім на допомогу малозабезпеченим громадянам та громадянам без медичної страховки.

У 2000 р. Обама балотувався на кандидатуру до Палати Представників Конгресу США від Демократичної партії. Усередині Демократичної партії його суперником був кандидат, який вже чотири терміни обіймав цю посаду і мав ширшу підтримку членів партії ніж Обама. У результаті Барак Обама отримав тільки 30% голосів проти 61% його суперника і програв номінацію. Тим часом, продовжуючи роботу в сенаті штату, він запропонував законодавчий акт, який зобов'язував поліцію записувати на відео допити в справах, які каралися смертною карою. Обама також підтримував законодавчі ініціативи, які зобов'язували страхові компанії включати в страховку діагностичну маммографію для жінок. Завдяки своїй плідній праці в сенаті штату, та готовності конструктивно співпрацювати як з демократами, так і з республіканцями, він зажив популярності серед виборців і був легко переобраний до сенату штату у 2002 р..

У 2004 р. Барак Обама балотувався до сенату США, де звільнилося місце після відставки колишнього сенатора. Передвиборна кампанія складалася з двох етапів: номінація всередині Демократичної партії і вибори проти кандидата від Республіканської партії. На початку кампанії номінації від Демократичної партії він посідав друге місце за рівнем підтримки після свого конкурента-мультимільйонера. Несподівано для багатьох, після сімейних негараздів рейтинг конкурента Обами почав знижуватися. Таким чином, Обама випередив іншого кандидата і збільшив розрив між ними завдяки своїй вдалій рекламній кампанії і підтримці інших впливових демократів. Із семи кандидатів на сенаторське місце від Демократичної партії Обама отримав 52% голосів 15 березня 2004 р. Таким чином, в загальних виборах він був єдиним кандидатом від Демократичної партії США. Його суперником був республіканець Джек Раян. Однак під час передвиборної кампанії республіканець вибув із боротьби через скандальне розлучення з жінкою і Обама отримав у суперники маловідомого та недостатньо харизматичного конкурента, якого він легко випередив на виборах, отримавши 70% голосів. Четвертого січня 2005 року він прийняв присягу як сенатор Конгресу США.

За неповні три роки діяльності в складі сенату США Барак Обама запропонував 152 законодавчі акти і брав активну участь у підготовці інших 427 законопроектів. Серед запропонованих ним законопроектів спостерігачі відмітили закони, спрямовані на підтримку студентства та полегшення для них фінансового тягаря. Серед його ініціатив також були закони, спрямовані на посилення безпеки на кордонах та стосовно реформи імміграційної системи. Зокрема, Барак Обама підтримував ідею побудови огорожі вздовж кордону з Мексикою та загальні заходи з покращення охорони кордону. Разом з іншими демократами Обама

також наполягав на перегляді чинних стосунків між урядовцями і лобістами, вимагав більшої відкритості і тяжчих покарань за зловживання та хабарництво.

У серпні 2006 р. під час свого африканського турне, Обама зупинився у Кенії — батьківщині свого покійного батька. Разом із дружиною та дітьми, які до нього приєдналися, він відвідав селище, де народився його батько. У намірі заохотити якомога більше кенійців перевіритися на наявність СНІДу, Обама разом з дружиною пройшов тест на цю хворобу, яка стала епідемічною в Африці.

10 лютого 2007 р. у місті Спрингфілд, Іллінойс, Барак Обама проголосив про свої наміри балотуватися на номінацію від Демократичної партії на президентських виборах 2008 р. У багатьох ЗМІ номінація першого темношкірого кандидата на посаду президента країни стала новиною №1. Серед декількох кандидатів всередині демократичної партії на початку 2007 р. він залишався дещо позаду від іншого провідного кандидата — Гіларі Клінтон. Численні спостерігачі звертали увагу на значущість расових упереджень і загальних уподобань серед населення у наступній передвиборній боротьбі.

Багато спостерігачів відмічали збільшену популярність і вплив Барака Обами на американську політику. Зокрема, журнал «Тайм» назвав його одним з найбільш впливових людей світу. Передвиборна конкуренція між першою жінкою та першим чорношкірим кандидатом на посаду президента була однією з найцікавіших в історії США. Барак Обама здобув перемогу над республіканським кандидатом Джоном Маккейном на виборах 4 листопада 2008 р. Двадцятого січня 2009 р. Барак Обама обійняв посаду президента США.

Одним з перших своїх указів на посаді президента США Барак Обама розпорядився закрити в'язницю Дельта на військовій базі Гуантанамо, де полонені утримувалися поза дією норм американського та міжнародного законодавства. Указом передбачено також закрити всі в'язниці ЦРУ в інших країнах, де тримають і допитують осіб, причетних, як вважають, до міжнародного тероризму. Забороняється також суворе поводження з тими в'язнями й застосування тортур.

Барак Обама визначив, що Афганістан та Пакистан стають центральним фронтом боротьби Сполучених Штатів проти міжнародного тероризму та призначив спецпредставників по Близькому Сходу та Афганістану — Пакистану. Спеціальним послом США на Близькому Сході призначено экс-сенатора Джорджа Мітчелла, а на посаду спецпредставника в Афганістані та Пакистані призначений колишній постійний представник США при ООН Річард Голбрук.

Джордж Мітчелл та Річард Голбрук мають багатий миротворчий досвід. У середині 1990 р. Голбрук заслужив славу одного з

найвпливовіших дипломатів у світі, ставши головним архітектором Дейтонських угод, які поклали край кровопролиттю у Боснії і Герцеговині. У свою чергу Джордж Мітчелл був посередником у процесі мирного врегулювання у Північній Ірландії за часів президентства Білла Клінтона.

17 лютого 2009 р. Обама підписав закон (англ. The American Recovery and Reinvestment Act) про виділення 787 млрд. доларів США для пом'якшення наслідків рецесії, викликані іпотечною кризою, також результатом кредитної кризи. За словами Обами завдяки цьому плану в США буде створено або збережено 3½ мільйони робочих місць протягом наступних двох років.

9 жовтня 2009 р. нобелівський комітет оголосив, що президент США Барак Обама став лауреатом Нобелівської премії миру за 2009 р. Нагорода присуджена йому з формулюванням «за величезні зусилля зі зміцнення міжнародної дипломатії і співпраці між народами». Очоливши Сполучені Штати, Обама пообіцяв відмовитися від колишньої односторонньої зовнішньої політики і виразив готовність піклуватися про інтереси не тільки США, але і всіх країн світу. Він, крім того, заявив, що готовий до переговорів з такими країнами як Іран, з яким США вже тридцять років не підтримують дипломатичні відносини. Одним з найважливіших пунктів його передвиборної програми було завершення військової кампанії в Іраку і вивід звідти американських військ.

Обама став четвертим американським президентом, удостоєним найпрестижнішої гуманітарної нагороди світу, після Теодора Рузвельта, Вудро Вільсона і Джиммі Картера.

Одною з головних обіцянок, з якою Обама прийшов у Білий дім, було питання масштабної реформи сфери охорони здоров'я і медичного страхування. Питання про реформу назріло давно: при платній медицині понад 30 мільйонів людей у США живуть без медичної страховки. Як запевняє американський президент, реформа охорони здоров'я зробить медстрахування доступнішим, заборонить страховим компаніям роздувати ціни у зв'язку з погіршенням стану здоров'я клієнтів, а також ліквідує низку збиткових статей.

Закон після запеклих обговорень і жорсткої опозиції республіканців був прийнятий Конгресом 25 березня 2010 р., Барак Обама підписав зміни до законодавства 30 березня.

Ряд положень реформи набрав чинності вже у 2010 р. Страхові компанії відтоді не мали права відмовляти хворим людям у страховці, вводились обмеження на вартість страховки для людей з серйозними захворюваннями. Страховики також не могли відмовлятися надавати поліс хворим дітям. Батьки змогли вписувати в свої страхові плани

дітей, поки тим не виповниться 26 років. Для людей, які живуть без страховки і страждають різними захворюваннями, створена спеціальна програма, в рамках якої вони можуть на пільгових умовах отримати страховку. Встановлені ліміти на вартість страховки, а також на вартість візитів до лікаря (в США страховка, як правило, покриває лише частину витрат, наприклад, дві третини, решта пацієнт виплачує сам).

Податкові пільги передбачені для підприємств малого і середнього бізнесу, які надають страховку своїм співробітникам.

Солярії, що використовують ультрафіолетові лампи, від 1 липня повинні платити 10-відсотковий податок з прибутку.

У 2011 р. зміни торкнуться системи соціального страхування Medicare. Терапевти і педіатри, що працюють з незаможними групами населення, отримують надбавку у зарплаті, а ті, хто користується їхніми послугами, зможуть щорічно проходити безкоштовну диспансеризацію. Для них також передбачено ряд додаткових послуг. Незаможні, які потребують постійного догляду, отримують можливість жити в спеціалізованих медичних центрах.

Фармацевтичні компанії повинні щорічно сплачувати податок, який буде розраховуватися виходячи з їхньої частки на ринку. Нововведення не торкнеться тільки компаній, чий річний дохід становить менше 5 мільйонів доларів.

У 2012 р. повинні почати працювати програми з підвищення ефективності та контролю за лікарнями, дитячими поліклініками та будинками для літніх людей.

У 2013 р. слід очікувати збільшення податків, що направляються на підтримку системи Medicare. Також буде введено 2,9-відсотковий акцизний збір на продаж медичного обладнання.

У 2014 р. наявність страховки стане обов'язковою умовою для більшості людей, що проживають у США. В іншому випадку їм доведеться платити штраф. З 2014 р. багато хто зможе обміняти свої страхові плани на нові, які обіцяють бути більш економічними і повними. Великі організації, що не надають своїм співробітникам страховки, будуть штрафувати.

У наступні роки реформа, як передбачаються, продовжиться. Будуть підвищуватися вимоги до страховиків і роботодавців. Під загрозою штрафів їм доведеться вишукувати можливості надавати клієнтам і співробітникам якомога більші економічні плани з максимальним покриттям.

Реформа, розроблена демократами, забороняє банкам проводити операції на фінансових ринках за рахунок власних коштів, а також передбачає обмеження для зростання банків, оскільки занадто великі кредитні організації, що збанкрутували, ставлять під удар всю

фінансову систему країни. Творці проекту розробили схему ліквідації розорених фінансових компаній, що дозволить мінімізувати наслідки краху конкретних організацій для економіки у цілому. Новий закон передбачає здійснення жорсткішого контролю за видачею кредитів та іншими операціями.

Крім того, передбачається створити спеціальне агентство, яке буде боротися з фінансовими махінаціями.

30 червня 2010 р. законопроект схвалила Палата представників, 15 липня необхідним мінімумом у 60 голосів його схвалив Сенат.

Президент США Барак Обама під час зустрічі з Президентом України Віктором Януковичем висловив стурбованість з приводу виборчого правосуддя в Україні.

Крім того, Обама підкреслив важливість демонстрації життєздатності української демократії шляхом забезпечення вільних, справедливих і прозорих парламентських виборів в жовтні 2012 р.

У повідомленні Білого дому говориться, що Обама на саміті з ядерної безпеки у Сеулі також висловив вдячність Януковичу і українському народу у зв'язку з повним вивезенням високозбагаченого урану з країни.

**Статуя Свободи побудована до 100-річчя Незалежності США
(висота – 46,94 м., День відкриття – 22 квітня 1886 р.).**

«Лідери двох країн прийшли до висновку, що цей важливий крок є вагомим внеском у забезпечення глобальної безпеки», - йдеться в повідомленні.

Нагадаємо, за даними джерела видання Коммерсант-Україна, зустріч Президента України Віктора Януковича з президентом США Бараком Обамою на саміті в Сеулі тривала близько чотирьох хвилин.

Раніше Вашингтон неодноразово звертав увагу Києва на те, що судові процеси над лідерами опозиції є, на думку США, політично мотивованими.

Сенсаційне повідомлення на основі генеологічних досліджень зробили спеціалісти американської організації Ancestry.com. В кульмінаційний момент передвиборчої компанії в США появились їх матеріали, де американські дослідники намагаються всіх запевнити, що їх хазяїн Білого будинку є вихідцем із сім'ї першого африканського раба.

Зробивши аналіз родинних зв'язків нинішнього президента Штатів, експерти прийшли до висновку, що Обама веде свою родословну від Джона Панча.

Цей прадід Обами в одинадцятому коліні із Африки з'явився на Африканському континенті у 1640 р., а після невдалої спроби втекти від хазяїна в одному із заможних дворів Верджинії був проданий у рабство.

Цей випадок був першим із задокументованих випадків, коли проживаючому на території майбутніх США індивіду присуджували статус раба на все життя.

Пізніше Панч завів сім'ю, у нього появились діти уже від білої жінки. Вона була вільною, що визначило подальшу долю родословної Обами.

Пентагон

Точніше встановити родинні зв'язки Панча і Обами допомогло дослідження родословної матері американського президента – світлошкірої жительки Канзасу ірлансько – шотланського походження Стенлі Ені Данхем.

В її родословній американські вчені знайшли присутність африканського коріння і вагомі докази приналежності до сімейства

Банчей. Ця гілка, як стверджують дослідники, іде якраз від Джона Панча, просто за кілька століть прізвище трансформувалося.

ДЖЕРЕЛА:

Карасевич А. О. Історія політичної думки. Навчальний посібник. – Умань. – 2013. – 726 с.; Карасевич А. О. Історія політичної думки. Навчальний посібник. – Умань. – 2014. – 860 с.; Політологічний словник. / За ред. М.Ф.Головатого та О.В.Антонця. – К.: МАУП. 2005. – 792 с.; Політичні портрети Новітньої доби. Книга I – Північна Америка. - Навчальний посібник / Укладачі: А.О. Карасевич, К.М. Левківський, Л.Г. Лисенко., В.В.Сокирська, – Умань.: ПП Жовтий О.О., 2012. – 798 с.

ОБ'ЄДНАННЯ НІМЕЧЧИНИ

Формальне об'єднання Німеччини у політично та адміністративно єдину національну державу офіційно відбулося 18 січня 1871 р. у Дзеркальній залі Версальського палацу у Франції. Князі німецьких держав зібралися аби проголосити Вільгельма Пруського імператором Німецької імперії після капітуляції Франції у франко-пруській війні. Неофіційно, перехід більшості німецькомовних народів до федеративної держави тривав протягом майже століття. Об'єднання виявило низку різючих релігійних, мовних, соціальних та культурних відмінностей серед жителів нової нації, тому акт 1871 р. можна представити як лише один епізод у послідовності більшого процесу об'єднання.

Священна Римська імперія, що включала понад 300 незалежних держав, була фактично розпущена, коли імператор Франц II зрікся престолу (6 серпня 1806 р.) під час війни Третьої коаліції. Незважаючи на правовий, адміністративний та політичний безлад, спричинений розпадом імперії, народи німецькомовних держав старої імперії мали спільні мовні, культурні та правові традиції, посилені завдяки досвіду Французької революції і наполеонівських війн. Європейський лібералізм пропонував інтелектуальну основу для об'єднання, кинувши виклик династичним і абсолютистським моделям соціальної та політичної організації, його німецький прояв підкреслив важливість спільних традицій, освіти та мовної єдності народів у географічному регіоні. З економічної точки зору створення митного союзу 1818 р., і його подальше розширення для включення інших держав Німецького союзу послабило конкуренцію між та всередині країн союзу. Нові види транспорту сприяли діловим і туристичним поїздкам, створюючи нові зв'язки, а іноді і конфлікти серед німецькомовних мешканців Центральної Європи.

Модель дипломатичних сфер впливу, встановлених на Віденському конгресі у 1814–1815 рр. після наполеонівських воєн

закріпила домінування Австрії у Центральній Європі. Однак, учасники переговорів у Відні не врахували зміцнення Пруссії і не передбачили змагання Пруссії проти Австрії за лідерство серед німецьких держав. Цей німецький дуалізм запропонував два розв'язки завдання об'єднання: малонімецький (Німеччина без Австрії) та великонімецький (Німеччина та Австрія разом).

Історики не дійшли спільної думки щодо того, чи мав Отто фон Бісмарк генеральний план розширення Північнонімецького союзу 1866 р. для приєднання досі незалежних німецьких держав в єдине ціле, або ж він просто прагнув розширити владу Королівства Пруссія. Вони дійшли висновку, що інші чинники, на додаток до впливу «реальної політики» Бісмарка примусили низку ранніх держав змінити політичні, економічні, військові та дипломатичні відносини в ХІХ ст. Реакція на данський і французький націоналізм створила умови для прояву німецької єдності. Військові успіхи, особливо Пруссії, в трьох регіональних війнах породили ентузіазм і гордість, якою могли скористатись політики для об'єднання. Цей досвід нагадував пам'ять про взаємне досягнення в наполеонівських війнах, особливо Визвольної війни 1813–1814 рр. Поява Німеччини без Австрії, політичне та адміністративне об'єднання у 1871 р. принаймні тимчасово розв'язало проблему дуалізму.

Германія, уособлення німецької нації, з'являється в повітрі (фреска, Філіп Вайт, 1834–1836 рр.) Вона тримає щит з гербом Німецького союзу і стоїть на щитах, що тримають семеро традиційних виборців Священної Римської імперії

До 1806 р. існувало понад 300 політичних утворень з німецькомовним населенням у Центральній Європі, більшість з них були частиною Священної Римської імперії або великими спадковими володіннями Габсбургів. Вони різнилися в розмірах від невеликих земель князівської гілки родини Гогенлоєдо значних, чітко визначених

територій, як королівство Баварія та Пруссія. Вони мали різний устрій: серед них були вільні імперські міста різних розмірів, як потужний Аугсбург та невеличкий Вейль-дер-Штадт; церковні землі, також різних розмірів і впливу, багаті абатства Рейхенау і потужне архієпископство Кельнське; і династичних князівств, як Вюртемберг.

Герб Німецького союзу

Ці землі (або частини з них, як володіння Габсбургів і Гогенцоллернів, а також територій за межами імперії) становили території Священної Римської імперії, у складі якої інколи перебувало понад 1000 держав. З XV ст., за небагатьма винятками, курфюрсти імперії з обирали імператорами Священної Римської імперії голів династії Габсбургів. Серед німецькомовних держав Священної Римської імперії, адміністративні і правові механізми, передбачали механізми для розв'язання суперечок між селянами і поміщиками, між країнами і всередині окремих країн. Завдяки організації імперських округів, групи держав консолідували ресурсів та підтримували регіональний та організаційний розвиток, в тому числі економічне та оборонне співробітництво.

Війна другої коаліції 1799–1802 рр. призвела до поразки імперських і союзних військ Наполеона I Бонапарта; Люневільський (1801 р.) та Ам'єнський (1802 р.) мирні договори і медіатизація 1803 р. передані більшу частину Священної Римської імперії династичним державам; секуляризовані церковні території, і більшість з імперських міст зникли з політичної карти, а їхнє населення мусило стати лояльним до нових князів та королів. Ця передача збільшила території королівства Вюртемберг і герцогства Баден. У 1806 р., після успішного вторгнення у Пруссію та поразки Пруссії і Росії у спільних битвах при Єні та Ауерштедті, Наполеон продиктував умови Пресбурзької мирної угоди, якою імператор розпустив Священну Римську імперію.

У часи гегемонії Французької імперії (1804–1814 рр.), популярний німецький націоналізм переживав піднесення у реорганізованих німецьких державах. Частково через спільний досвід (хоча і під пануванням Франції) з'явилися аргументи на користь визнання «Німеччини» як єдиної держави. Для німецького філософа Йоганна Готліба Фіхте: «По-перше, справжніми, дійсно природними кордонами держав що не викликають сумніву є внутрішні кордони. Ті, хто спілкується єдиною мовою пов'язані між собою безліччю невидимих ниток самою природою, задовго до будь-якого людського мистецтва; вони розуміють один одного і здатні досягати ще яснішого взаєморозуміння, вони мають бути разом і за своєю природою є одне неподільне ціле».

Спільна мова, можливо, і розглядалась як основа нації, але, як відзначили німецькі історики XIX ст., знадобилось щось більше за спільну мову для об'єднання декількох сотень політичних утворень. Досвід німецькомовної Центральної Європи у роки французької гегемонії сприяв появі почуття спільної справи вивільнення від французьких загарбників та відновлення влади у власних землях. Гострота кампанії Наполеона у (1806–1807 рр.), на Піренейському півострові, Західній Німеччині та катастрофічне вторгнення у Росію у 1812 р. розчарувало багатьох німців, як селян, так і князів. Континентальна блокада Наполеона майже зруйнувала економіку центральної Європи. У вторгненні до Росії брало участь майже 125 тисячі військових з німецьких земель, і понесені втрати спонукало багатьох німців різного соціального походження до боротьби за центральну Європу вільну від Наполеона. Створення бойових загонів, таких як Добровольчий корпус Лютцова, стали прикладом цієї тенденції.

Фіаско у Росії послабило контроль Франції за німецькими князями. У 1813 р. Наполеон розгорнув кампанію у німецьких державах, аби повернути їх до французької орбіти; наступні Визвольні війни завершилися великою битвою під Лейпцигом, також відомою як Битва народів. У жовтні 1813 р., понад 500 тисяч чоловік протягом трьох днів беруть участь у запеклих боях, що робить її найбільшою європейською наземною битвою XIX ст. Співпраця призвела до рішучої перемоги коаліції Австрії, Росії, Пруссії, Швеції та Саксонії, і це поклато кінець французької влади на схід від Рейну. Успіх надихнув коаліційні сили переслідувати Наполеона через Рейн, його армія і його уряд розпались, а Наполеон був ув'язнений на Ельбі. Під час короткого правління Наполеона, відомого як 100 днів 1815 р., силами Сьомої коаліції, у тому числі англійською армією під командуванням герцога Веллінгтона і пруської армії під командуванням Гебхард фон

Блюхера здобули перемогу у битві при Ватерлоо (18 червня 1815 р.). Важлива роль, яку відіграли війська Блюхера, особливо після відступу з поля у Лінї напередодні, допомогла переломити хід боротьби проти французів. Пруська кіннота переслідувала розбитих французів ввечері 18 червня закріпивши перемогу союзників. З точки зору німців, дії військ Блюхера при Ватерлоо, а також спільні зусилля у Лейпцигу, стали об'єктом гордості та ентузіазму. Таке трактування стало ключовою складовою Боруського міфу, створеного згодом про-пруськими налаштованими істориками XIX століття.

**Пам'ятник Битві народів, зведений до століття битви у 1913 р.,
відзначає зусилля німецького народу у перемозі над Наполеоном**

Після поразки Наполеона, на Віденському конгресі була створена нова європейська політико-дипломатична система основана на балансі сил. Ця система перетворила Європу на низку сфер впливу які, в деяких випадках, придушували прагнення певних національностей, зокрема німців та італійців. Взагалі кажучи, більша Пруссія разом з 38 інших держав консолідованих з медіатованих територій 1803 р. були об'єднані у сфері впливу Австрійської імперії. Конгрес створив слабкий Німецький союз (1815–1866 рр.) на чолі з Австрією, з «федеральним парламентом» (так званий Бундестаг або нім. Bundesversammlung), який проводив засідання у Франкфурт-на-Майні. На знак визнання традиційно імперського статусу династії Габсбургів, імператор Австрії отримав титул президента цього парламенту. Однак, вбудоване в систему домінування Австрії не враховувало появу Пруссії в імперській політиці. Відтоді, як курфюрст Бранденбургу проголосив себе королем Пруссії на початку століття, територія королівства неухильно зростала внаслідок воєн та успадкування. Консолідація сил Пруссії стала особливо ясною у війні за

австрійську спадщину та Семирічній війні Фрідріха Великого. Коли Марія Терезія та Йосип спробували відновити гегемонію Габсбургів у Священній Римській імперії, Фредерік відповів створенням союзу князів у 1785 р. Австро-прусський дуалізм міцно вкоренився у стару імперську політику. Боротьба за збереження балансу сил призвела, зокрема, до війни за баварську спадщину та «картопляну війну» серед простого народу. Навіть після розпаду Священної Римської імперії, це змагання вплинуло на ріст і розвиток націоналістичних рухів XIX ст.

Незважаючи на склад бундестагу (зборів чи парламенту), його не можна розглядати як всенародно обрану групу представників. Багато держав не мали конституції, а ті, що мали, наприклад, велике герцогство Баден, надавали право голосу на основі жорстких вимог до наявності майна, що фактично обмежило кількість виборців до невеликої частини чоловічого населення. Крім того, це непрактичне рішення не врахувало новий статус Пруссії. Хоча прусська армія і зазнала великої поразки 1806 р. у битві при Єні та Аурештадті, вона ефективно виступила в битві при Ватерлоо. Відповідно, пруські лідери розраховували на помітну роль у політиці Німеччини.

Хвиля німецького націоналізму, посилена досвідом німців перебування під наполеонівським правлінням, об'єднавшись, спочатку, з лібералізмом, змінила політичні, соціальні та культурні відносини у німецьких державах. У цьому контексті, можна виявити його корені у досвіді німців перебування під правлінням Наполеона. Студентські Бурши та популярні демонстрації, як у Вартбурзі у жовтні 1817 р., сприяли посиленню почуття єдності серед німецькомовних мешканців центральної Європи. Крім того, приховані, а інколи і явні обіцянки, дані під час Визвольної війни породили очікування народного суверенітету та широкої участі у політичному процесі, обіцянки, які значною мірою залишились невиконаними після досягнення миру. Агітація студентських організацій призвела до того, що такі консервативні лідери, як Клеменс Венцель, князь фон Меттерніх стали побоюватись зміцненню національної самосвідомості; за вбивством німецького драматурга Августа фон Коцебу у березні 1819 р. студентом-радикалом, прибічником національної єдності були ухвалені Карлсбадські декрети 20 вересня 1819 р., які придушували інтелектуальне лідерство націоналістичного руху. Меттерніх скористався обуренням консерваторів через вбивство аби консолідувати законодавство, яке б ще дужче обмежило пресу та стримало зростання ліберальних і націоналістичних рухів. Як наслідок, ці декрети загнали Бурши в підпілля, обмежили друк націоналістичних матеріалів, посилили цензуру преси та приватного листування, та обмежили академічні дискусії, заборонивши університетським професорам заохочувати

націоналістичні дебати. Декрети стали предметом брошури Йоганна Йозефа фон Герреса *Teutschland (Німеччина та Революція)* (1820 р.), де автор дійшов висновку, що і неможливо і небажано придушувати вільне висловлення громадської думки реакційними засобами.

Митний союз став ще однією установою, яка відіграла ключову роль в об'єднанні німецьких держав. Задуманий міністром фінансів Пруссії Хансом фон Бюлов 1818 р. як прусський митний союз, він об'єднав землі Пруссії та Гогенцоллернів. Протягом наступних тридцяти років до союзу приєдналися інші німецькі держави. Митний союз допоміг послабити протекціоністські бар'єри між німецькими державами, покращив і здешевив транспорт сировини та готових товарів. Це було особливо важливо для зростаючих промислових центрів, більшість яких перебували в області Рейн та долинах річок Саар і Рур.

На початку XIX ст. стан німецьких шляхів погіршився до страхітливого. Як іноземні, так і місцеві мандрівники гірко скаржились на стан військових доріг, які раніше підтримувались для зручності переміщення військ. Коли через німецькі держави перестало проходити військове перехрестя, тим не менш, стан доріг поліпшився; протяжність доріг з твердим покриттям в Пруссії збільшилась з 3800 км у 1816 р. до 16 600 км у 1852 р., чому частково допоміг винахід щебеню.

У 1835 р. Генріх фон Гагерн писав, що дороги, це «вени і артерії політичного організму» та передбачив, що вони сприятимуть свободі, незалежності і процвітанню. Коли люди стали подорожувати, вони вступали у контакт з іншими людьми, у поїздах, у готелях, у ресторанах, а дехто і на фешенебельних курортах, таких як курорт у Баден-Бадені. Водний транспорт також покращився. Блокади на Рейні були зняті за наказами Наполеона, до 1820 р. парові двигуни звільнили річкові човни від громіздкої системи людей і тварин, що тягнули їх вгору проти течії. Вже у 1846 р. 180 пароплавів курсували німецькими річками і Боденським озером, мережа каналів простягалась від Дунаю, Везера і Ельби.

Якими важливими не були б ці поліпшення, їх неможливо порівняти з ефектом залізниці. Німецький економіст Фрідріх Ліст назвав залізницю і митний союз «сіамськими близнюками», підкресливши важливість їхньої взаємної залежності. Він був не один: поет Август Генріх Гофман фон Фаллерслебен написав вірш, в якому звеличив досягнення митного союзу, перелічивши на початку товари, які внесли більший вклад для німецької єдності, аніж політика чи дипломатія. Історики Другого рейху згодом назвали залізницю першим показником єдиної держави; патріотичний романіст Вільгельм Раабе писав: «Німецька імперія була створена першою залізницею». Не всі вітали

залізного монстра з ентузіазмом. Пруський король Фрідріх Вільгельм III не бачив жодних переваг у подорожі з Берліна у Потсдам на декілька годин швидше, а Меттерніх взагалі відмовився від подорожі залізницею. Інші переймалися питанням, чи є залізниця «злом», що псує краєвид: вірш 1838 р. Ніколауса Ленау *An den Frühling* (до весни) оплакував знищений залізницею стародавній спокій німецького лісу.

Баварська залізниця Людвіга перша гілка парової залізниці в німецьких державах, сполучила Нюрнберг і Фюрт у 1835 р., була 6 км завдовжки, і працювала тільки у денний час, але виявилась і прибутковою і популярною. Протягом трьох років було прокладено 141 км шляхів, до 1840 р. 462 км, а до 1860 р. вже 11157 км. Не маючи географічного центру (наприклад, столиця держави) залізниця була прокладена у мережу, що пов'язала міста та ринки у регіонах, регіони у більшій регіоні, і так далі. Разом з розширенням залізничної мережі, вона стала дешевше для перевезення вантажів: 1840 р. тариф був 18 пфенігів за тонну за кілометр, а у 1870 р. вже п'ять. Ефект від залізниці не примусив себе чекати. Наприклад, можна було перевозити сировину долиною Руру без перевантаження. Залізничне сполучення заохочувало економічну активність та сприяло торгівлі. У 1850 р. внутрішній водний транспорту перевозив втричі більше вантажів, аніж залізниця, а до 1870 р. ситуація змінилась на зворотню, і залізниця стала перевозити вчетверо більше вантажу. Залізниця також змінила вигляд міст, те, як подорожують люди, її вплив поширився на весь суспільний лад. Хоча деякі з віддалених провінцій не мали залізничного сполучення до 1890-х рр., з середини століття, щонайменше з 1865 р. більшість населення та промислових центрів мали залізничне сполучення.

Коли стало легше подорожувати, німці стали бачити єдність в інших чинниках окрім мови. Брати Грімм, які склали великий словник відомий як Грімм, також склали збірник народних казок та байок, в якому підкреслені паралелі оповідання між різними регіонами. Карл Бедекер пише путівники по різних містах і регіонах центральної Європи, зазначивши місця для ночівлі, місця для відвідування, і коротку історію замків, битв, знаменитих будівель, і відомих людей. Його керівництва також вказували відстані, дороги, які краще уникнути, і туристські стежки якими варто пройти.

Слова Августа Генріха Гофмана фон Фаллерслебена виразили не тільки мовну єдність німецького народу, але і географічну єдність. У пісні *Deutschland, Deutschland über Alles*, яку офіційно називають *Das Lied der Deutschen*, Фаллерслебен закликав суверенів німецьких держав визнати об'єднувачі властивості німецького народу. Ця та інші патріотичні пісні, такі як *Die Wacht am Rhein* (Варта на Рейні) Макса

Шнекенбургера почали звертати увагу на географічний простір, не обмежуючи «німецькість» спільною мовою. Шнекенбургер написав Варту на Рейні навмисно у відповідь на твердження, що через Рейн проходить «природний» східний кордон Франції. У приспіві, Вітчизна наша, Вітчизна наша, відпочинь / Пильнує варта на Рейні а також інші патріотичні вірші, як *Das Rheinlied* Ніколауса Беккера (Пісня Рейн) закликали німців захищати землі своєї батьківщини. У 1807 р. Олександр фон Гумбольдт стверджував, що місцевість впливає на характер нації, пов'язавши територію з народом. Паралельно з цією ідеєю, з'явилися рухи для збереження старих фортець та історичних місцевостей, особливо зосереджені на області Рейну, місці багатьох зіткнень з Францією та Іспанією.

Період поліцейської держави в Австрії та Пруссії та щільна цензура, який тривав до революцій 1848 р. згодом отримав назву нім. *Vormärz* (до березня), посилаючись на березень 1848 р. У цей період європейський лібералізм пережив піднесення; до порядку денного були включені економічні, соціальні та політичні питання. Більшість європейських лібералів у доберезневий період, зокрема, шукали єдність на принципах націоналізму, підтримували перехід до капіталізму, прагнули розширення виборчого права для чоловіків. «Радикальність» лібералів залежала від ставлення до широти виборчого права для чоловіків. Чим більше пропонувалось розширити виборче право, тим радикальніше вважалась пропозиція.

Незважаючи на рішучість консервативної реакції, ідеї єдності разом з поняттями народного суверенітету у німецькомовних державах. У Хамбаському фестивалі у травні 1832 р. взяло участь понад 30 000 чоловік. Підвищений у статусі до регіонального ярмарку, його учасники проголошували братерство, свободу і національну єдність. Учасники фестивалю зібрались у місті нижче, і рушили до руїн замку Хамбах трохи вище невеликого містечка Хамбах, у Баварії. Несучи прапори, граючи у барабани, та співаючи учасникам знадобилась більша частина ранку до середини дня, аби дістатись замку, де вони слухали виступи націоналістичних ораторів від консервативного до радикального спектру. Вміст промов показав істотну відмінність німецького націоналізму 1830-х рр. від французького націоналізму Липневої революції: головна увага німецького націоналізму приділялась вихованню народу, коли народ здобуде освіту в необхідному обсязі, вони б досягли б мети. Риторика у Хамбасі підкреслила мирну природу німецького націоналізму. Справа була не у зведенні барикад, «французькому» стилі націоналізму, а створенні емоційних мостів між групами.

Як і 1819 р. після вбивства Коцебу, Меттерніх використав популярні демонстрації у Хамбаському замку як підставу для провадження консервативної соціальної політики. «Шість статей» від 28 червня 1832 р. підтвердили, у першу чергу, принцип монархічної влади. 5 липня Франкфуртський парламент підтримав додаткові 10 статей, які повторили існуючі правила цензури, обмежили політичні організації, та іншу суспільну діяльність. Крім того, держави-члени погодились направити військову допомогу будь-якому уряду у випадку загрози заворушень. Князь Вреде очолив половину баварської армії аби «підпорядкувати» регіон Пфальц. Декілька промовців з Хамбаських демонстрацій були заарештовані та ув'язнені; один з них, Карл Генріх Брюгеман (1810–1887), студент юридичного факультету та представник підпільних Бурш був відправлений до Пруссії, де був спочатку засуджений до смертної кари, але потім помилуваний.

Кілька інших чинників ускладнили поширення націоналізму у німецькомовних країнах. Серед людських чинників були, зокрема, політичне суперництво між членами союзу, особливо між Австрією та Пруссією та соціо-економічне суперництво між торговельними угрупованнями, землевласниками та аристократами. Серед природніх чинників була сильна посуха на початку 1830 р., та у 1840-х рр., продовольча криза у 1840 р. Подальші ускладнення виникли внаслідок змін в індустріалізації та виробництві; у пошуках роботи люди покидали села та малі міста аби працювати у місті протягом тижня, повертаючись на півтора дня у вихідні.

Економічні, соціальні і культурні зсуви в житті звичайних людей, труднощі перехідної економіки, і злидні погодних лих сприяли посиленню проблем в Центральній Європі[38]. Неспроможність більшості урядів впоратись з продовольчою кризою середини 1840-х рр. спричиненою поширенням фітофторозу та декількох сезонів з несприятливою погодою створили у багатьох враження, що багаті і впливові представники суспільства не мають жодного інтересу до їхніх проблем. Влада була стурбована зростанням політичних та соціальних хвилювань серед робітників та невдоволенням інтелігенції. Здавалось, що жодна цензура, штрафи, ув'язнення та депортація не зможе зупинити критику. Крім того ставало дедалі ясніше, що і Австрія, і Пруссія прагнуть домінувати в будь-якому спільному союзі, тому вони заважали одна одній в справі об'єднання.

Важливо відзначити, що і демонстрація у Вартбурзі 1817 р., і Хамбаський фестиваль 1832 р. не мали чіткої програми об'єднання. На Хамбаському фестивалі промови багатьох ораторів були сповнені розпачі. Утримані разом лише завдяки ідеї об'єднання, їхні уявлення про те, як її досягнути, не мали конкретних планів, проте спирались на

туманні ідеї того, що Народ, отримавши належну освіту, здобуде єдність сам собою. Гучні промови, прапори, піднесені студенти й обіди не перетворились у новий політичний, бюрократичний та адміністративний апарат; не з'явилась і конституція, хоча про неї й багато говорили. У 1848 р. націоналісти спробували виправити цю проблему.

Популярні німецькі революції 1848-1849 рр. мали на меті національну єдність та ухвалення єдиної конституції. Революціонери тиснули на уряди, особливо у Рейнській області, щоб скликати парламентську асамблею для написання проекту конституції. Зрештою, багато лівих революціонерів сподівались, що ця конституція гарантуватиме універсальне виборче право для чоловіків, постійний національний парламент й об'єднану Німеччину, можливо, під головуванням прусського короля, який був найлогічнішим кандидатом: Пруссія була найбільшою державою за розміром та найпотужнішою. Зазвичай, революціонери справа від центру пропонували якось розширити виборче право у своїх державах і, можливо, якусь форму слабкого союзу. Їх тиск призвів до різних виборів, заснованих на різних вимогах до виборців, наприклад, прусська система трьох класів, яка надавала більше представницького впливу багатшим землевласникам.

27 березня 1849 р. Франкфуртськими національними зборами ухвалено конституцію Паулскірхе (нім. Paulskirchenverfassung), а у квітні 1849 р. запропоновано титул кайзера (імператора) прусському королю Фрідріху Вільгельму IV. Він відмовився через низку причин. Публічно він пояснив, що не міг узяти корону без згоди власне держав, під якими він мав на увазі принців. У приватних розмовах він побоювався протистояння з іншими німецькими князями та військового вторгнення Австрії та Росії; також він мав фундаментальну відразу до ідеї отримання корони з рук народно обраного парламенту: за його словами, він не міг взяти корону з «глини». Незважаючи на вимоги до виборців, які часто були продовженням політичних проблем, які ліберали намагались розв'язати, Франкфуртські національні збори спромоглися написати конституцію та погодитись на «мало німецьке» розв'язання німецького питання. Національні збори у Франкфурті завершилися частковою поразкою: хоча лібералам і не вдалось досягти бажаної єдності, їм усе ж таки вдалось опрацювати багато конституційних питань і реформ спільно з німецькими принцами.

Успіхи та невдачі Франкфуртських національних зборів спричинили десятиліття суперечок серед дослідників німецької історії та зробили внесок в історіографічні пояснення німецького націєтворення. Одна школа, що виникла після 1918 р. й набрала ваги після Другої світової війни, стверджувала, що так званий провал

німецьких лібералів у Франкфуртських національних зборах призвів до компромісу буржуазії з консерваторами, особливо з консервативними пруськими землевласниками (юнкери), а згодом — до так званого нім. *Sonderweg* (особливий шлях Німеччини) у ХХ ст.

Провал об'єднання 1848 р., згідно з цим поглядом, призвів до спізнитого формування національної держави 1871 р., що, у свою чергу, затримало розвиток позитивних національних цінностей. Крім того, представники цієї школи стверджують, що «провал» 1848 р. підтвердив приховані аристократичні прагнення німецького середнього класу; як наслідок, ця група ніколи не розвивала самосвідому програму модернізації.

Пізніші дослідники виступили проти цієї ідеї, стверджуючи, що Німеччина не мала жодного особливого шляху, подібно до того, як історія інших країн має свої особливості, історіографічна ідея відома як винятковість. Натомість, ця група істориків вважає, що 1848 р. відзначив конкретні досягнення ліберальних політиків; багато їхніх ідей і програм пізніше потрапили до соціальних програм Бісмарка (наприклад, соціальне страхування, освітні програми, і розширення виборчого права). Крім того, поняття особливого шляху спирається на те, що шлях деяких інших країн (в даному випадку, Великобританії) є загальноприйнятою нормою. Ця школа також піддає сумніву Британську модель та новіші дослідження націєтворення в Британії й інших «нормальних» країнах (наприклад, Франції та США) вони припустили, що навіть в цих державах, розвиток нації не був рівномірним, або особливо рано, але відбувалось в основному в середині та кінці ХІХ століття. Наприкінці 1990-х рр. цей погляд став головним, хоча деякі історики досі вважають аналіз з погляду особливого шляху корисним для розуміння періоду націонал-соціалізму.

Після розпуску Франкфуртських національних зборів, Фрідріх Вільгельм IV, під впливом генерала Йозефа фон Радовіца підтримав створення Ерфуртського союзу, федерації німецьких держав, за винятком Австрії, за добровільною згодою німецьких князів. Цей обмежений союз на чолі з Пруссією майже повністю ліквідував би вплив Австрії на решту німецьких держав. Спільний дипломатичний тиск Австрії та Росії (гаранта угод 1815 р., яким були встановлені Європейські сфери впливу) змусили Пруссію відмовитись від ідеї Ерфуртського союзу на зустрічі в невеликому містечку Ольмюц у Моравії. У листопаді 1850 р. представники Пруссії, зокрема Радовіц та Фрідріх-Вільгельм, погодились відновити Німецького союзу під керівництвом Австрії. Ця угода відома як Ольмуцький договір, а у Пруссії її ще називали «Ольмуцьким приниженням».

Хоч і здавалось би, незначні події, пропозиція Ерфуртського союзу та Ольмюцький договір гостро висвітлили проблеми сфер впливу в німецьких державах. Питання об'єднання стало не питанням якщо, а питанням коли, і це коли залежало від сили. Один з колишніх членів Франкфуртських національних зборів, Йоганн Густав Дройзен, так окреслив проблему: «Ми не можемо приховати те, що суть усього німецького питання є простим вибором між Пруссією та Австрією. У цих країнах життя німців має свої позитивні та негативні сторони, у першому випадку еліта націоналістична і реформаторська, а у другому, - династична і деструктивна. Німецьке питання не є конституційним, а є питанням про владу; і прусська монархія наразі повністю німецька, у той час як австрійська такою бути не може».

Малюнок Германії, роботи Філіпа Вайта, був створений аби прикрити орган у церкві Святого Павла під час засідання Національних зборів, березень 1848–1849 рр. Меч мав символізувати Слово Боже, оновлення людей та їх незламний дух

Об'єднання на цих умовах викликало дипломатичні проблеми. Можливість об'єднання Німеччини (та й Італії) кидала виклик фундаментальним засадам балансу сил досягнутого 1815 р.; об'єднання цих держав підірвало б принципи суміщення сфер впливу. Меттерніх, Кастелрі та цар Олександр (і його міністр зовнішніх справ граф Карл Нессельроде), основні архітектори цієї системи, замислили та створили в Європі (й у решті світу) систему рівноваги, гарантовану чотирма державами: Великобританією, Францією, Росією й Австрією. Кожна з цих держав мала свої географічні сфери впливу; вплив Франції включав Піренейський півострів і спільний вплив в італійських державах; Росія отримала вплив на східну частину Центральної Європи

та балансування на Балканах; до австрійської сфери впливу належала велика частина колишнього Рейху в Центральній Європі (Священної Римської імперії); до Британської сфери впливу належала решта світу, особливо моря.

Система сфер впливу в Європі залежала від подрібнення німецьких та італійських держав, а не їх консолідації. Тому об'єднання німців під одним прапором викликало важливі питання: Хто такі німці?, Де Німеччина?, а також Хто буде при владі?, і, головне, Хто зможе найкращим чином захистити «Німеччину», яка і де вона не була б? Різні групи запропонували різні розв'язання цієї проблеми. Згідно з малонімецьким розв'язанням, німецькі держави об'єднуються під керівництвом Пруссії; згідно з великонімецьким розв'язанням, німецькі держави мають об'єднатись під керівництвом Австрії. Ця суперечність, останній етап німецького дуалізму, яка домінувала в політиці німецьких держав й австро-пруської дипломатії з часу створення Королівства Пруссії 1701 р., виступила на перший план протягом наступних двадцяти років.

Інші націоналісти покладали великі сподівання на рух об'єднання Німеччини, і провал німецької єдності після 1850 р., здавалося, відкинув національний рух назад. Революціонери пов'язували національне об'єднання з прогресом. Як Джузеппе Гарібальді написав німецькому революціонеру Карлу Блінду 10 квітня 1865 р., «прогрес людства, здається, зупинився, і ви з вашим інтелектом знаєте чому. Проблема в тому, що світу бракує нації зі справжнім лідерством. Таке лідерство, зрозуміло, потрібно не для домінування над іншими народами, а для проводу їх шляхом служби до братерства народів, коли будуть знищені всі бар'єри, зведені егоїзмом». Гарібальді шукав у Німеччині той «тип керівництва, яке, у справжніх традиціях середньовічного лицарства, присвятило б себе виправленню помилок, підтримці слабких, віддаючи у жертву швидкі прибутки і матеріальні вигоди для набагато тоншого й більшого досягнення полегшити страждання людей. Нам потрібна нація, досить смілива, щоб стати провідником на цьому шляху. Вона поверне на свій бік усіх тих, хто зараз страждає під іноземним гнітом».

Об'єднання Німеччини також розглядалося як передумова для створення європейської федерації, з розширення якої Джузеппе Мацціні й інші європейські патріоти вживають заходи протягом понад трьох десятиліть.

Навесні 1834 р., будучи у Берні, Мацціні та кількадесят біженців з Італії, Польщі та Німеччини заснували нову асоціацію з амбітною назвою «Молода Європа». Основна ідея полягала в тому, що так само, як Французька революція 1789 р. розширила поняття особистої

свободи, необхідна ще одна революція, аби зробити те саме для національної свободи; у своєму баченні він пішов ще далі, оскільки сподівався, що в не дуже віддаленому майбутньому вільні країни можуть утворити федеральну Європу з Федеральними зборами, які працюватимуть зі спільними інтересами цих країн. Його прагненням було ніщо інше, як скасувати створену 1815 р. на Віденському конгресі систему, якою була затверджена гегемонія декількох великих держав, які придушували появу менших націй.] Мадзіні сподівався, але без особливої впевненості, що його бачення ліги або спільноти незалежних держав буде втілене ще за його життя. На практиці, Молода Європа не мала грошей і народної підтримки й проіснувала не довго. Тим не менш, він завжди залишався вірним ідеалу об'єднаного континенту, для чого була необхідна поява незалежних держав.

Отто фон Бісмарк, військовий міністр Альбрехт фон Роон та голова генерального штабу Гельмут фон Мольтке перетворили Пруссію на найпотужнішу державу Європи після 1860 рр

У 1859 р. Вільгельм I Гогенцоллерн став регентом свого хворого брата Фрідріха-Вільгельма IV; Гельмут фон Мольтке Старший обіймав посаду начальника пруського генерального штабу, Альбрехт фон Роон — військового міністра Пруссії. Фон Роон і Вільгельм (брав активну участь у таких речах) реорганізував пруську армію, а Мольтке переробив стратегічний план оборони Пруссії та зробив оперативне командування ефективнішим. Військові реформи (і видатки на їхнє проведення) спричинили конституційну кризу у Пруссії. І парламент, і король, разом з військовим міністром, хотіли отримати контроль над військовим бюджетом. Вільгельм, коронований 1862 р. королем

Вільгельмом I, призначив Отто фон Бісмарка прем'єр-міністром Пруссії; Бісмарк розв'язав кризу на користь військового міністра.

Кримська війна 1854–1855 рр. та італійська війна 1859 р. порушили відносини між Великобританією, Францією, Австрією та Росією. Внаслідок спричиненого війнами безладу, поєднання реформ оперативного командування фон Мольтке, реформи армії фон Роона та Вільгельма та дипломатія Бісмарка зсунули європейський баланс сил. Їх спільні дії зробили Пруссію провідною країною серед німецьких держав завдяки комбінації успішних дипломатичних відносин, підкріплених можливістю застосування пруської армії, і внутрішній консерватизм, поєднаний із прагматизмом: Realpolitik.

Бісмарк окреслив зміст Realpolitik у відомій згодом промові «Залізом та кров'ю» перед бюджетним комітетом пруського парламенту 30 вересня 1862 р., незабаром після того, як він став прем'єр-міністром: «Великі питання часу вирішуватимуться не розмовами та резолюціями більшості — але залізом і кров'ю» Слова Бісмарка «залізом і кров'ю» були по-різному неправильно процитовані або трактовані як доказ німецької спраги крові і влади. По-перше, слова з промови «великі питання часу вирішуватимуться не розмовами і резолюціями більшості» часто трактують як відмову від політичного процесу, чого сам Бісмарк не бажав. По-друге, його наголос на крові та залізі не означав просто неперевершену військову силу пруської армії, а два важливих аспекти: по-перше, здатність німецьких держав виробляти залізо (і пов'язаних з ними військових матеріалів) і, по-друге, готовність застосувати їх у разі потреби.

Необхідність як заліза, так і крові невдовзі стала очевидною. У 1862 р., коли Бісмарк виступив із промовою, ідея німецької національної держави у дусі мирного пангерманізму посунулась від ліберального і демократичного характеру у 1848 р. для наближення з реальною політикою Бісмарка. Будучи прагматиком, Бісмарк зрозумів можливості, перешкоди та переваги об'єднаної держави, а також важливість зв'язку цієї держави з династією Гогенцоллернів, що для деяких істориків, є одним з основних внесків Бісмарка у створення імперії у 1871 р. Умови договорів між різними німецькими державами забороняли йому робити односторонні дії; політичне та дипломатичний досвід підказав йому непрактичність таких дій. Аби німецькі держави разом пішли на війну, або, як він сподівався станеться, будуть вимушені оголосити війну проти спільного ворога, супротивна сторона має першою оголосити війну одній з німецьких держав. Історики тривалий час обговорювали роль Бісмарка в подіях, що призвели до Франко-Пруської війни. Згідно з традиційною точкою зору, сформульованою значною мірою у XIX і початку XX ст. про-

пруськими істориками, Бісмарк був єдиним натхненником об'єднання, однак після 1945 р. історики стали бачити більше опортунізму та цинізму в маніпулюванні обставинами Бісмарком для провокування війни. Бісмарк не був ані злодієм, ані святим; маніпулюючи подіями 1866 і 1870 рр. він показав політичні та дипломатичні здібності, які примусили Вільгельма звернутися до нього у 1862 р.

Три події відіграли основне значення для адміністративного та політичного об'єднання Німеччини: смерть без спадкоємців чоловічої статі короля Данії Фредеріка VII, що призвело до війни за Данію 1864 р.; можливість отримати союзника після об'єднання Італії у боротьбі проти Австрії в Австро-Пруській війні 1866 р.; побоювання французів опинитись в оточенні Гогенцоллернів спонукали оголосити війну Пруссії, що призвело до Франко-Пруської війни 1870–1871 рр. Завдяки поєднанню дипломатії та політичного лідерства Бісмарка, військових реформ фон Роона, та військової стратегії фон Мольтке, Пруссія довела, що жодна з країн-підписантів мирного договору 1815 р. не здатна гарантувати австрійську сферу впливу у Центральній Європі. Таким чином Пруссія здобула гегемонію серед німецьких держав та поклала край німецькому дуалізму.

Перша можливість сталась у вигляді проблеми майбутнього Шлезвіг-Гольштейну. 15 листопада 1863 р. король Данії Кристіан IX став королем Данії та герцогом Шлезвігу і Гольштейну. 18 листопада 1863 р. він підписав листопадову Конституцію Данії та оголосив князівство Шлезвіг частиною Данії. Німецький союз бачив цей акт як порушення Лондонського протоколу 1852 р. в якому був підкреслений статус Королівства Данія без складу незалежного герцогства Шлезвіг і Гольштейн. Крім того, населення Шлезвігу і Гольштейну цінувало незалежність, також більша частина аристократії герцогства Гольштейн була німецького походження і розмовляла німецькою мовою у повсякденному житті; населення було більш змішаним в Шлезвігу, зі значною датською меншиною. Дипломатичні спроби домогтися скасування листопадової Конституції провалились, і пруські та австрійські війська переходять кордон Шлезвігу 1 лютого 1864 р. Спочатку, датчани намагалися захистити свою країну за допомогою даневірке, стародавнього земляного валу, але він виявився неефективним. Данці не могли протистояти об'єднаним військам Пруссії та Австрії і не могли розраховувати на допомогу від своїх союзників в інших скандинавських країнах (Данія порушила Протоколи). Гольчаста рушниця, один з перших випадків використання рушниць з ковзним затвором, допомогла Пруссії як в цій війні, так і в Австро-Пруській війні два роки потому. Нова рушниця дозволила пруському солдатіві робити п'ять пострілів лежачи, коли солдат зі

старою рушницею робив один постріл та мав перезаряджати її стоячи. Данська війна 1864 р. призвела до перемоги об'єднаних армій Пруссії та Австрії, обидві країни отримали контроль над Шлезвігом і Гольштейном, що було закріплено у мирному договорі підписаному у Відні 30 жовтня 1864 р.

У 1866 р. на тлі об'єднання Італії, Бісмарк створив дипломатичні умови, за яких Австрія оголосила війну Пруссії. Основні підстави для війни були закладені у Франкфуртському бундестазі, де обидві держави стверджували, що виступають від імені всіх німецьких держав. У квітні 1866 р, представник Пруссії у Флоренції підписав секретну угоду з Італією. Згідно з цією угодою обидві країни мали допомагати одна одній у війні проти Австрії. Наступного дня представник Пруссії до Франкфуртського бундестагу представив план, що передбачав затвердження національної конституції та національних зборів обраних на прямих виборах і загального виборчого права. Знаючи про складні і неоднозначні відносини Бісмарка з ландтагом (державний парламент) у Пруссії, викликали виправданий скептицизм серед німецьких лібералів, які бачили у цій пропозиції хід для посилення влади Пруссії.

Дебати з приводу запропонованої національної конституції стали спірними, коли до Відня поступили новини про маневри італійських військ у Тиролі (21 квітня 1866 р.) та вздовж венеціанського кордону. Австрійський уряд наказав частковомобілізацію у південних регіонах, Італія, у відповідь оголосила повну мобілізацію. Незважаючи на заклики мислити та діяти раціонально, Італія, Пруссія та Австрія продовжили рухатись до збройного конфлікту. 1 травня, Вільгельм передав командування армією у руки Мольтке, наступного дня розпочалась повномасштабна мобілізація у Пруссії.

У парламенті, група держав, відома як— «держави у середині» (Баварія, Вюртемберг, великі герцогства Баден і Гессен-Дармштадт, і герцогства Саксен-Веймар, Саксен-Майнінген, Саксонія-Кобург та Нассау), підтримали повну демобілізацію у державах союзу. Уряди цих країн відхилили привабливі обіцянки і жахливі погрози, якими Бісмарк сподівався переконати виступити проти Габсбургів. У військовому штабі Пруссії зрозуміли, що єдиними союзниками серед німецьких держав проти Габсбургів були великі герцогства Мекленбург-Шверін і Мекленбург-Стреліц (дрібні князівства, що межують з Бранденбургом з невеликим військом та слабким політичним впливом), а єдиним союзником за кордоном була Італія.

Опозиція до прусської тактики залізної руки виникла і серед інших соціальних і політичних груп. Ради міст німецьких держав, ліберальні члени парламенту і торгових палат, які виступали за єдину державу, які бачили великі переваги в об'єднанні, виступали проти

будь-якої війни між Пруссією і Австрією: такий конфлікт служитиме лише монархічним династіям, а не інтересам громадян, які вони розуміли як «цивільні» та / або «буржуазні». Суспільна думка також виступала проти домінування Пруссії. Католицьке населення вздовж річки Рейн, особливо у таких регіонах, як космополітичний Кельн і щільно населена долина Руру, схилилось у бік Австрії. У пізній весні, найважливіші держави виступали проти зусиль Берліна з силової реорганізації німецьких держав. Пруський уряд сприймав питання німецької єдності, як питання влади і того, хто при підтримці армії міг її здобути. Ліберали у Франкфуртському бундестазі бачили досягнення єдності німецьких держав, внаслідок переговорів та розподілу влади серед багатьох партій.

Хоча деякі німецькі держави спочатку виступили на боці Австрії, вони залишилися в обороні і не змогли виступити з атакою проти пруської армії. Австрійська армія воювала з Пруссією лише при підтримці з боку Саксонії. Франція обіцяла надати допомогу, але вона прийшла запізно і була незначною. Для Австрії ситуація була ускладнена необхідністю вести війну на другому фронті в третій італійській війні за незалежність. Одноденна битва при Кенігретці поблизу села Садова принесла Пруссії беззаперечну і рішучу перемогу.

Необхідно було швидко досягти миру, аби уникнути вступу Росії у війну на боці Австрії. Пруссія анексувала Ганновер, Гессен-Кассель, Нассау і вільне місто Франкфурт. Гессен-Дармштадт втратив частину території, але не суверенітет. Держави на південь від річки Майн (Баден, Вюртемберг і Баварія) підписали окремі договори з вимогою сплати контрибуцій та утворення союзів, які втягнули їх у сферу впливу Пруссії. Австрія з більшістю союзників були виключені з Північнонімецького союзу.

Кінець домінування Австрії серед німецьких держав змінив центр її уваги на Балкани. У 1867 р. австрійський імператор Франц-Йосиф ухвалив угоду (Австро-угорський компроміс 1867 р.), згідно з якою угорські володіння отримали рівні права з австрійськими, чим була створена подвійна монархія Австро-Угорщини. Празький мирний договір 1866 р. висунув м'які умови до Австрії, де відносини між Австрією та новою національною державою, Італією, зазнали істотних змін; хоча Австрія була набагато успішнішою у військових діях проти італійських військ, країна втратила важливі провінції Венеції. Габсбурги передали Венецію Франції, яка згодом офіційно передала контроль Італії. Французька громадськість була обурена перемогами Пруссії та вимагала реванш за Садову, що сприяло зростанню антипруським настроям у Франції, які ще дужче посилювались за кілька місяців до Франко-Пруської війни. Іншим чинником стало те, що на зустрічі у

Біарріці у вересні 1865 р. Наполеона III з Бісмарком, останній дав зрозуміти (або Наполеон думав, що отримав натяк), що Франція може анексувати частину Бельгії і Люксембургу в обмін на нейтралітет.

Поразка Австрії призвела до переосмислення внутрішніх розбіжностей, місцевої автономії і лібералізму. Новий Північнонімецький союз мав свою конституцію, прапор, урядові й адміністративні структури. Пруссія, під керівництвом Отто фон Бісмарка, військовими перемогами здолала активний опір Австрії ідеї об'єднаної Німеччини. Ця ідея не лише послабила вплив Австрії на німецькі держави, а й розколола дух загальнонімецької єдності: більшість німецьких держав були незадоволені пруської політикою сили.

У 1870 р. три важливих уроки Австро-Пруської війни стали зрозумілими: могутня держава своєю військовою потугою може піддавати сумніву старі альянси і сфери впливу визначені в угодах 1815 р. Завдяки дипломатичним маневрам справний лідер може створити такі умови, за яких інша держава буде вимушена оголосити війну, штовхаючи країни в оборонний союз на захист начебто жертви агресії. Нарешті, військовий потенціал Пруссії значно перевищував Австрію, і Пруссія була єдиною державою в Німецькому союзі та серед німецьких держав у цілому, здатна захистити їх від можливого втручання або нападу. 1866 р. більшість середніх німецьких держав виступали проти Пруссії; до 1870 р. ці держави були або вимушені, або вмовлені укласти оборонні союзи з Пруссією. Якщо європейська держава оголосила б війну проти одного із членів цього союзу, решта мала виступити на захист проти агресора. Витонченими маніпуляціями Бісмарку вдалось створити таку ситуацію, коли Франція зіграла роль агресора, а Пруссія захисника прав та свобод німців.

Наступний удар по створеній у 1815 р. у Відні системі, яку підтримував та захищав Меттерніх разом з консервативними союзниками протягом наступних сорока років, стався в Іспанії. Внаслідок революції 1868 р. була скинута з престолу королева Ізабелла II, яка була вимушена втекти до Парижу. Іспанія, у пошуках наступника престолу, запропонувала корону трьом європейським князям, і кандидатура кожного була відкинута Наполеоном III (як лідера домінуючої у регіоні держави). Нарешті, у 1870 р. корона була запропонована Леопольду Гогенцоллерн-Зігмарінгену, князю католицької гілки династії Гогенцоллернів. Через цю пропозицію розгорівся великий скандал.

Протягом наступних кількох тижнів іспанська пропозиція стала головною темою розмов про майбутнє Європи. Бісмарк закликав Леопольда прийняти пропозицію. Король Іспанії з династії

Гогенцоллерн-Зігмарінген означатиме, що по обидві сторони Франції стоять країни керовані королями походженням з династії Гогенцоллернів, що могло подобатись Бісмарку, але було неприйнятним як для Наполеона III, так для його міністра закордонних справ, Аганора, дюка де Грамона. Грамон написав різкого ультиматума Вільгельму як главі роду Гогенцоллернів, заявивши, що якщо будь-хто з Гогенцоллернів прийме іспанську корону, французький уряд реагуватиме, хоча він не окреслив характер дій. Леопольд зняв свою кандидатуру, розрядивши в такий спосіб кризу, але французький посол у Берліні не залишив цю проблему без уваги. Він звернувся безпосередньо до прусського короля Вільгельма під час відпочинку у Бад-Емсі з вимогою зробити публічну заяву про відмову підтримати коронацію будь-кого з роду Гогенцоллернів на трон в Іспанії. Вільгельм відмовився робити подібну заяву та відправив Бісмарку телеграму з описом французьких вимог. Бісмарк скористався телеграмою, відомою як «Емська депеша», як шаблоном для короткого повідомлення пресі. Будучи скорочена та загострена самим Бісмарком, та з додатковими змінами, яких вона зазнала у французькому агентстві перекладів Хавас, вона здійняла хвилю обурення у Франції. Французька публіка, все ще засмучена поразкою під Садовою, вимагала оголосити війну.

Наполеон III та Отто фон Бісмарк після битви під Седаном

Наполеон III намагався забезпечити територіальні поступки з обох сторін до і після Австро-Пруської війни, але, незважаючи на посередництво у процесі мирних переговорів, вони завершилися безрезультатно. Згодом він сподівався, що Австрія разом з колишніми союзниками, особливо південними німецькими державами Баден,

Вюртемберг і Баварія, візьме участь у війні заради помсти, але у дію вступив договір 1866 р.: всі німецькі держави, навіть всупереч власної волі, виступили єдиним фронтом проти Франції. Замість війни заради помсти, за підтримки різних німецьких союзників, проти Пруссії, Франція опинилась у війні проти німецьких держав, без жодної підтримки.

Військові реформи Роона та застосування оперативної стратегії фон Мольтке разом дали успішний результат у війні проти Франції. Швидкість мобілізації пруської армії здивувала Францію, а здатність пруської армії зосереджувати сили в обраних точках, нагадала стратегію Наполеона I сімдесят років тому, переважила французьку мобілізацію. Використовуючи ефективно покладену залізничну мережу, пруські війська доставлялись в місця битв відпочивши та готовими до дій. Французькі війська мали йти пішки багато миль, аби дістатись зони бойових дій. Після декількох битв, зокрема, при Шпіхерні, при Верті, при Марс-ла-Тур, і при Гравелотті, німці розгромили основні французькі війська і дістались важливого міста Мец, та столиці Франції, Парижу. Вони захопили французького імператора та взяли всю армію в полон у битві під Седаном 1 вересня 1870 р.

Проголошення Німецької імперії

Принизливий полон французького імператора та втрата цілої французької армії, яка потрапила у пастку у тимчасовому таборі у Саарі («Табірна ганьба», як назвали її французи), спричинило безлад у французькому уряді; активні противники Наполеона повалили уряд, і проголосили Третю республіку. Німецьке Верховне Командування очікувало від Франції швидкого укладання миру, але нова республіка відмовилась здаватись. Прусска армія оточила Париж, та протримала в облозі до середини січня. 18 січня 1871 р. у дзеркальній залі Версаля, німецькі князі і старші воєначальники проголосили Вільгельма «німецьким імператором». В укладеній згодом Франкфуртській мирній угоді Франція відмовилась від більшості традиційно німецьких регіонів (Ельзасу та німецькомовної частини Лотарингії), погодилась на виплату репарацій, розрахованих на основі чисельності населення, та еквівалентних репараціям, які Наполеон Бонапарт наклав на Пруссію 1807 р.; також була погоджена німецька адміністрація у Парижі і більшій частині північної Франції з «поетапним виведенням німецької армії відповідно до сплачених репарацій».

Перемога у Французько-Пруській війні стало наріжним каменем націоналістичної справи. У першій половині 1860 рр. Австрія і Пруссія разом намагались говорити від імені німецьких держав; обидві стверджували, що здатні захищати інтереси Німеччини як за кордоном, так і у внутрішніх справах. Вони разом довели це у відповідь на

проблему Шлезвіг-Гольштейну. Після здобуття перемоги над Австрією у 1866 р., Пруссія отримала можливість відстоювати своє право виступати від імені німецьких держав і захищати інтереси Німеччини, принаймні внутрішньо; Австрія, натомість, спрямувала дедалі більше уваги до своїх провінцій на Балканах.

Малюнок Антона фон Вернера: прокламація Імператора Вільгельма I (заснування Німецької імперії) 18 січня 1871 р. та інші з Бісмарком (в білій формі) в дзеркальній залі Версая

Перемога над Францією у 1871 р. затвердуло Пруссії в ролі домінуючого гравця в об'єднаній німецькій державі. З проголошенням Вільгельма Кайзером (імператором), Пруссія взяла на себе керівництво новою імперією. Південні держави офіційно увійшли до об'єднаної Німеччини згідно з Версальським договором 1871 р. (26 лютого 1871 р.; ратифікований у Франкфуртській мирній угоді від 10 травня 1871 р.), який формально завершив війну. Хоча політика Бісмарка і призвела до перетворення Німеччини зі слабкої конфедерації у федеративну національну державу, цей процес також залежав від інших чинників. Об'єднання відбулося завдяки традиціям правової співпраці у рамках Священної Римської імперії та економічної співпраці у Німецькому митному союзі. Труднощі поступу, вплив лібералів 1848 р., військова реформа Роона та неперевершеність стратегії Мольтке, все це зіграло свою роль у процесі політичного об'єднання.

Нова імперія складалась з 25 держав, з них три ганзейських міста. Імперія була малонімецьким розв'язком німецького питання, на відміну від великонімецького розв'язку, до її складу не входила Австрія. Перетворення союзу декількох держав на єдину націю потребувало більше, аніж військові перемоги, скільки б вони не підносили

моральний стан громадян. Також було необхідно переосмислити політичні, соціальні та культурні норми поведінки, створення нових метафор про «нас» та «інших». Ким були нові члени нової нації? Що вони собою являють? Як вони мають бути організовані?

Адміністративний склад імперії

Хоча часто Німецьку імперію називають федерацією монархів, точніше кажучи, вона була федеративним союзом держав.

Конституція Північнонімецького союзу 1866 р. була ухвалена (з деякими семантичними правками) 1871 р. Конституцією Німецької імперії. Завдяки конституції, новостворена Німеччина отримала деякі демократичні риси: наприклад, імперські збори, на відміну від Пруського парламенту надали громадянам представництво на основі прямого і рівного виборчого права серед всіх чоловіків віком понад 25 років. Крім того, вибори в цілому відбувались без маніпуляцій, що породило гордість за національний парламент. Однак, законодавство вимагало підтвердження бундесратом, федеральною радою представників суб'єктів федерації, на які Пруссія мала великий вплив. Таким чином, Пруссія мала вплив на обидва законодавчі органи, а на чолі виконавчої гілки перебував імператор (кайзер) — король Пруссії, який призначав федерального канцлера. Канцлер був повністю підзвітний та ніс відповідальність перед імператором. Офіційно канцлер діяв як єдина адміністрація і ніс відповідальність за перебіг всіх державних справ, а на практиці державні секретарі (високопосадовці, відповідальні за окремі ділянки державних справ, як фінанси, армія, закордонні справи тощо), виконували обов'язки неофіційних міністрів. За винятком 1872–1873 рр. і 1892–1894 рр., імперський канцлер завжди був водночас і прем'єр-міністром королівства імператорської династії, Пруссії. Імперські збори мали повноваження ухвалювати, доповнювати, або відхиляти законопроекти, але не мали права законодавчої ініціативи. Правом законодавчої ініціативи був наділений канцлер. Суб'єкти федерації зберегли власні уряди, але збройні сили менших держав були передані під контроль Пруссії. Збройні сили у більших державах (наприклад, королівства Баварія і Саксонії), зберегли деяку автономію, але зазнали серйозних реформ для координування своїх дій з прусською армією та переходили під федеральний контроль під час війни.

Гіпотеза про «особливий шлях» пояснювала негаразди ХХ ст. у Німеччині слабкими політичними, правовими та економічними основами нової імперії. Пруська землевласницька еліта, юнкери, зберегла значну частину політичної влади в об'єднаній державі. Гіпотеза про «особливий шлях» пояснювала збереження ними влади відсутністю революційного прориву середнього класу або селян в

поєднанні з міськими робітниками спочатку у 1848 р. і знову у 1871 р. Нещодавні дослідження про роль великої буржуазії у створенні нової держави значною мірою спростували твердження про політичне та економічне домінування юнкерів як соціальної групи. Нові дослідження виявили важливість класу купців ганзейських міст і керівників промислових підприємств (останнє особливо важливо у Рейнській області) у розвитку Німецької імперії.

Додаткові дослідження різних соціальних груп у кайзерівській Німеччині призвели до нового погляду на цей період. Хоча у руках юнкерів залишився контроль за офіцерським корпусом армії, вони не домінували у соціальних, політичних та економічних питаннях настільки, наскільки вважалося в твердженні про «особливий шлях». Юнкери зі сходу мали протизахідний вплив у вигляді великої буржуазії, до якої належали банкіри, купці, промисловці та підприємці, і дедалі більший клас професійних чиновників, вчителів, викладачів, лікарів, юристів, вчених, тощо. Отже, твердження про «особливий шлях» може бути корисним для пояснення досвіду Німеччини з націонал-соціалізмом, воно більше не домінує у дослідженнях Центральної Європи у XIX ст. Натомість, вчені почали описувати, як консервативна соціальна політика поглинула або привласнила багато ідей революціонерів-лібералів 1840-х рр. і соціалістів у 1860-ті рр. та згодом самого Бісмарка: імперська політика демонструвала стриманий, але прагматичний підхід до соціальних, політичних та економічних проблем. Зокрема, переважно консервативні цінності Бісмарка добре віддлунювали класичний консерватизм Едмунда Берка: переконання, що окремі представники суспільства за своєю природою більш підготовлені та кваліфікованіші бути лідерами, і що ці особи часто є вихідцями з прошарку землевласницької еліти та інших заможних верств суспільства.

Формування нації

Якщо демонстраціям у Вартбурзі та Хамбасі бракувало конституції та адміністративного апарату, цю проблему було вирішено у проміжку між 1867 і 1871 рр. Однак, як німці згодом побачили, величні промови, прапори, розмаїті демонстрації та конституція, разом з політичною реорганізацією, створенням імперської надбудови, митного союзу, не призвели до появи національної держави.

Одним з ключових елементів національної держави є національна культура, часто хоча і не обов'язково створена завдяки цілеспрямованій національній політиці. Для молодого німецького народу Культуркамф (1872–1878) став спробою розв'язати політичні, економічні проблеми та усунути перепони на шляху адміністративного

об'єднання, з надзвичайною відсутністю успіхів. Зокрема, «боротьба» торкнулась питань мови, освіти та релігії.

Політика германізації не-німецького населення імперії, у тому числі польської та данської меншин, почалась з нав'язування німецької мови, обов'язкової шкільної освіти, і спроби створення стандартизованих навчальних програм для цих шкіл, які б сприяли створенню та піднесенню ідеї спільного минулого. Нарешті, політика германізації була поширена на релігію, яку сповідувало населення новоствореної імперії.

Нідервальдський пам'ятник, статуя Германії заввишки 40 метрів на постаменті у Рюдесхаймі. Вона тримає корону у правій руці і меч збоку. Пам'ятник зведений у 1877–1883 рр.

Для деяких німців поняття нації включало плюралізм, через що католики потрапили під тиск, оскільки інші німці, зокрема Бісмарк, побоювались, що вплив Папи зробить їх менш лояльними молодій нації. Канцлер Бісмарк намагався без особливого успіху обмежити вплив Римо-католицької церкви та її партійно-політичного крила, Католицької партії центру, в школах та інших освітніх закладах та на мовну політику. Католицька партія центру залишилася особливо добре представлена у католицьких регіонах, у Баварії і на півдні Бадену, а також у міських районах, де мешкало багато колишніх селян, які були вимушені переїхати до міст у пошуках роботи у важкій промисловості. Вона також виступала на захист прав не лише католиків, але й інших меншин, включно з польською та французькою меншинами в Ельзасі.

Травневими законами 1873 р. освіта та призначення священників були переведені під контроль держави, що призвело до закриття багатьох семінарій та браку священників. Законом 1875 р. були скасовані

релігійні ордени, скасовані державні субсидії для Католицької Церкви, та прибрано захист свободи віросповідання з конституції.

Германізовані євреї належали до вразливих меншин молодій німецькій національній державі. З 1780 р., після звільнення за наказом імператора Священної Римської імперії Йосипа II, євреї на колишніх територіях Габсбурзької монархії користувалися значними економічними і правовими привілеями, яких не було у їхніх одноплемінників в решті німецьких держав: вони могли володіти землею, і не були зобов'язані жити в єврейських кварталах («єврейська вулиця»). Вони також могли відвідувати університети та займатись професійною діяльністю. У часи революцій та наполеонівської ери було усунуто багато з раніше сильних бар'єрів між євреями та християнами. Наполеон видав наказ про емансипацію євреїв по всій території під французьким контролем. Багаті євреї, як і французи, стали спонсорами салонів, зокрема, у декількох єврейських *salonnières* у Франкфурті і Берліні відбувались важливі зустрічі, де німецькі інтелектуали створили свої власні форми республіканського інтелектуалізму. Протягом наступних десятиліть, починаючи майже відразу ж після поразки Франції, реакція проти зміщення іудеїв та християн обмежило інтелектуальний вплив цих салонів. Окрім салонів, євреї продовжували процес германізації, вони цілеспрямовано обирали німецьку моду вбрання, німецьку мову, та намагались потрапити до публічної сфери Німеччини XIX ст. Рух за релігійні реформи серед німецьких євреїв був втіленням цих прагнень.

Станом на час об'єднання Німеччини, євреї відігравали важливу роль в інтелектуальних основах німецького професійного, інтелектуального та соціального життя. Вигнання євреїв з Росії у 1880-х і 1890-х рр. ускладнило інтеграцію у німецьку публічну сферу. Ці євреї прибули до міст на півночі Німеччини тисячами, значно нижчий рівень освіти та більший рівень злиденності відвертав від них симпатії багатьох германізованих євреїв, багато з проблем пов'язаних з бідністю (як хвороби, переповнене житло, безробіття, прогули школи, відмова від вивчення німецької мови та ін.) підкреслювали відмінність не лише від німців-християн, а й від корінного єврейського населення.

Ще один важливий елемент націєтворення, розповідь про героїчне минуле, потрапив до таких націоналістичних німецьких істориків, як ліберальний конституціоналіст Фрідріха Дальманн (1785–1860), його студент консервативних поглядів Гейнріх фон Трейчке (1834–1896), та інших, менш консервативних істориків, зокрема Теодор Моммзен (1817–1903) і Гейнріх фон Сибель (1817–1895). Дальманн помер ще до об'єднання, але він заклав основу для написання національної історії, своїми працями з історії англійської та французької

революцій, трактуючи ці революції як основу для формування нації, та розглядав Пруссію як єдиний логічний центр для об'єднання.

Книжка Генріха фон Трейчке Історія Німеччини у ХІХ ст., опублікована у 1879 р., має, мабуть оманливу назву: це в основному історія Пруссії на тлі інших німецьких держав, в ній історія німецькомовних народів висвітлена з точки зору покликання Пруссії до об'єднання всіх німецьких держав під своїм керівництвом. Створення Боруського міфу (за латинською назвою Пруссії), закріпило за Пруссією образ рятівника Німеччини; згідно з цим міфом усі німці мали об'єднатись, покликанням саме Пруссії було стати центром цього об'єднання. Відповідно до цієї історії, Пруссія відіграла провідну роль в об'єднанні німецьких держав в національну державу; лише Пруссія могла захистити свободу німців від зазіхання з боку Франції або Росії. Далі історія спирається на роль Пруссії в порятунку німців від відродження влади Наполеона 1815 р., у битві при Ватерлоо, в сприянні економічному союзі, та єднанні німців під спільним прапором після 1871 р. Завдання історика-націоналіста полягає в написанні історії нації, тобто, переглянути минуле нації маючи на меті націоналістичну історію. Процес написання історії, або історій, є процесом запам'ятовування і забування: вибору певних елементів, які слід пам'ятати, тобто, підкреслити, ігнорувати, або забути, про інші елементи або події.

Вклад Моммзена до Monumenta Germaniae Historica заклав основи для глибшого вивчення історії німецького народу, розширивши поняття «Німеччина» на інші райони за межами Пруссії. Професор ліберальних поглядів, історик і богослов, один з титанів серед вчених кінця ХІХ-го ст., Моммзен був делегатом до пруської палати представників у 1863–1866 рр. та 1873–1879 рр., та делегатом від Прогресивної партії до Рейхстагу у 1881–1884 рр., та пізніше від Націонал-ліберальної партії. Він виступав проти антисемітських програм Культуркампфа Бісмарка, та закликав до асиміляції та германізації євреїв.

Злука Німеччини або Об'єднання Німеччини у ХХ ст. — це приєднання НДР і Західного Берліну до ФРН (зразка до 1990 р.). Відбулося 3 жовтня 1990 р.

Після перших багатопартійних виборів 1990 р. основу для об'єднання Німеччини заклав Договір про остаточне врегулювання стосовно Німеччини (його також називають договором «Два плюс чотири», за країнами, які його підписали: НДР і ФРН плюс Великобританія, Франція, СРСР, США).

3 жовтня 1990 р., згідно з «Альянсом», за який проголосувала більшість населення Східної Німеччини, німецькі землі було об'єднано в єдину Федеративну Державу Німеччину.

Після Другої світової війни Німеччина була розділена на 12 територій (2 території відійшли до СРСР і Польщі), 1 територія (незалежний Саар), 5 територій до США (Бремен і Південна Німеччина), Великобританії і Франції, і 4 берлінських зони. У 1948 р. три зони Великобританії і США об'єдналися у Бізонію, до яких потім приєдналася Франція (Тризонія), і була проголошена ФРН. У 1949 р. на території радянських зон проголошена НДР. Берлінський анклав оголошено формально під протекторатом США, Великобританії і Франції. У 1953 р. увійшов до ФРН.

Лідери НДР та ФРН в день об'єднання. Зліва направо:Ріхард фон Вайцзеккер, Сабіна Бергман-Поль, Вальтер Шеель і Лотар де Мезьєр

НДР і ФРН вважалися правонаступниками довоєнної Німеччини. Між ФРН і НДР кордон був з особливим режимом. У 1989 р. він змінився на полегшений режим, після чого почався інтенсивний відтік німців з НДР до Австрії та ФРН. Процес об'єднання Німеччини є наслідком загальної кризи соціалістичного ладу, зокрема гострої кризи у СРСР.

У результаті об'єднання на території колишньої НДР було створено 5 нових земель (Мекленбург — Передня Померанія, Бранденбург, Саксонія, Саксонія-Анхальт і Тюрингія). Границі земель ФРН не змінилися. Нова Німеччина стала членом ЄС і НАТО.

ДЖЕРЕЛА:

Ахтамян А. А. Объединение Германии. Обстоятельства и последствия: очерки / Московский госуд. ин-т междунар. отношений (ун-т) МИД России. — М.: МГИМО-Университет, 2008 . — 408 с.; Бжезінський Збігнев. Велика Шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи / Пер. з англ. О. Фешовець. — Львів-Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. — 236 с.; Всемирная история: Наполеоновские войны. Вторая мировая война. Современный мир. — Мн.: Харвест, 2002. — 512 с.; Всемирная история. Холодная война. Распад СССР. Современный мир. — М.: Харвест; Мн.: АСТ, 2002. — 400 с.; Гайдуков Л.Ф., Кремень В.Г., Губерський Л.В. та інші. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980-2000 рр.): Підручник. — К.:

Либідь, 2001. – 621 с.; Дюррозель Ж.Б. Історія міжнародних відносин від 1919 року до наших днів / Пер. з фр. Є. Марічевої, Л. Погорелої, В. Чайковського. – К.: Основи, 1995. – 903 с.; История международных отношений и внешней политики СССР 1917-1963: В 3 т. / Под ред. чл.-кор. Акад. Наук СССР Трухановского В. Г. – М.: Международные отношения, 1961-1963. – Т. 1. – 736 с..

ОБ'ЄКТ ПОЛІТИКИ

З'ясування проблеми «суб'єкт і об'єкт політики» має принципове значення як у загальноконцептуальному плані, так і у плані визначення сутності складових елементів політики.

Суб'єкт політики — це дійова особа, соціальна група чи організація, які, маючи певні інтереси, використовуючи певні засоби, проявляють себе у сфері політики. Стосовно цього існують різні погляди. Одні взагалі не схильні окремо розглядати суб'єкти політики, вважаючи за доцільне зосередитися на проблемах влади, політичної системи, політичних рішень, дій тощо; деякі суб'єкти згадуються при цьому побіжно, без розкриття їхніх характерних ознак. Інші вживають термін «суб'єкт» стосовно лише окремих суб'єктів — таких, як особа, соціальні спільноти, залишаючи поза увагою інші, а це не дає змоги виявити специфіку і роль усіх суб'єктів у політичному процесі.

Тим часом є необхідність не лише дати повний перелік дійових осіб у сфері політики, а й виявити ступінь і особливості включення кожної з них у політичне життя.

Суб'єктами політики є: особа, політичні лідери, політична еліта, соціальні спільноти, етнонаціональні спільноти, громадські рухи, громадські організації, політичні партії, регіон, держава. Крім поняття «суб'єкт політики», у політології існує і поняття «об'єкт політики», яке тісно пов'язане з поняттям «суб'єкт» і яке потребує спеціального розгляду.

Об'єкт політики — це особа, група суспільства чи організація, на які впливає суб'єкт політики. Іншими словами, суб'єкти політики, перелік яких дано вище, є і об'єктами політики. Слід відзначити або виділити притаманну їм усім ознаку: суб'єкти є одночасно й об'єктами політики, а об'єкти — суб'єктами. Пояснюється це реально існуючими у суспільстві чинниками.

Перший з них полягає в тому, що суб'єкт політики діє не в якомусь вакуумі, а в цілком конкретних умовах даної держави: на нього впливають стан економіки і культури, суспільні відносини і т. ін., і в своїй діяльності він не може не враховувати цього впливу, стаючи, таким чином, об'єктом політики.

Варто врахувати й інший чинник: у своїй діяльності суб'єкт політики зустрічає не лише підтримку тих сил, які поділяють його

погляди і наміри, а й протидію інших суб'єктів політики, які не згодні з його намірами і діями й самі проявляють політичну активність. І в умовах підтримки, і в умовах протидії суб'єкт політики стає об'єктом політики.

Той факт, що суб'єкти політики існують у діалектичній єдності, має неабияке значення для розуміння будь-якої політичної події: лише розгляд діяльності політичного суб'єкта і як об'єкта, на який впливають інші суб'єкти, дає змогу достатньо повно з'ясувати причини, характер і наслідки політичної діяльності. З урахуванням такої єдності доречно дати класифікацію суб'єктів і об'єктів політики.

Особа — це первісний суб'єкт і об'єкт політики. Політичний лідер — це персоніфікований суб'єкт і об'єкт політики, здатний суттєво впливати на політичні процеси і водночас змушений враховувати вплив середовища, в якому він діє. Політична еліта — це група осіб чи прошарок суспільства, які стоять при владі або протидіють владі; їхня діяльність має вирішальне значення для вироблення і здійснення державної політики. Соціальна спільнота — це основний суб'єкт і об'єкт політики, адже політика здійснюється в інтересах або ж усупереч інтересам великих груп суспільства.

Етнонаціональна спільнота — це суб'єкт і об'єкт політики, що ґрунтується на ідеї національної самосвідомості, яка проявляється певною мірою і яку підтримує або придушує влада.

Громадський рух — це неформальний суб'єкт і об'єкт політики, який виникає і проявляє себе як відгук на потреби суспільства та окремих його частин.

Громадська організація — це усталений, сформований суб'єкт і об'єкт політики, який сприяє розвитку трудової, соціальної і політичної активності й самодіяльності своїх членів, захищаючи їхні інтереси.

Політична партія — це політизований, колективний суб'єкт і об'єкт політики, який має свою платформу і чітку структуру, він включений у політичні процеси і має схильність до взяття влади.

Регіон — це своєрідний у межах держави суб'єкт і об'єкт політики, який поєднує у собі і загальнодержавні, і місцеві ознаки та інтереси.

Держава — це офіційно визнаний суб'єкт і об'єкт політики, який діє через свої законодавчі, виконавчі й судові органи, забезпечує життєдіяльність суспільства в усіх його сферах і є об'єктом для всіх попередніх суб'єктів політики. Кожний суб'єкт і об'єкт політики проявляє себе у сфері політичного життя не лише як такий, що має специфічні для даної категорії риси і властивості, а й такий, що несе і виявляє риси та властивості інших суб'єктів і об'єктів. Іншими словами,

не існує суб'єкта чи об'єкта «чистому» вигляді, і тому розгляд їх як окремих категорій є умовним і потрібен лише для характеристики особливостей кожного. Особа як первісна клітинка суспільства є одночасно і складовою частиною певної соціальної чи етнонаціональної спільноти, нерідко учасником громадського руху, громадської організації чи політичної партії. І особа, і, тим більше, політичний лідер, крім усього цього, виходять на рівень категорії «держава», маючи відношення до формування законодавчих органів і до формування державної політики. Причетність до соціальної чи етнонаціональної спільноти стає основою для входження в певний рух, в організацію, партію і т. ін. Можна простежити і зворотний вплив, зворотний зв'язок. Усвідомлення причетності до певної соціальної чи етнонаціональної спільноти, руху, організації чи партії впливає на вироблення цілком конкретних особистих якостей у людини. Звичайно, що один і той же носій рис і властивостей (особа, спільнота і т. ін.) проявляє себе і як суб'єкт, і як об'єкт не завжди однаково. Усе залежить від обставин, в яких розгортається його політична діяльність. Узяти хоч би особу. Ще стародавні мислителі по-різному розуміли її можливості в політичних справах. Платон, наприклад, вважав, що політика доступна лише «мудрим», філософам від народження, що вона — «царське мистецтво» і простим людям не доступна. Арістотель, навпаки, розглядав людину як істоту політичну, бо, за його твердженням, «за межами політики живуть лише звірі і боги».

Таким чином, співвідношення «суб'єкт — об'єкт» тлумачилось у першому випадку як заперечення здатності звичайної людини виявити себе в політичній сфері, а в другому — як обов'язковість, невідворотність участі кожного у політиці. Усі наступні історичні епохи дають незаперечне підтвердження того факту, що власті намагалися відсторонити людину від політики, а людина прагнула через участь у політичних процесах відстоювати свої інтереси. Не стала винятком у цьому і радянська система, яка формально проголосила народовладдя, а насправді громадяни перебували в стані політичного відчуження, вони не брали участі ні у виробленні, ні в здійсненні політики.

Розпад СРСР і утворення на його терені незалежних держав відкрили широкі можливості для політичної емансипації особи. З об'єкта політики вона все більшою мірою перетворюється на суб'єкта. Це добре видно на прикладі України. Для особи в умовах України є характерним значні розбіжності в ступені причетності до політичних процесів. Частина громадян (за кількістю — незначна) прагне скористатися свободою слова і світогляду і стає на рівень активної участі в політиці (прагнення стати депутатом, входження до політичної партії тощо); інша частина дуже інертно ставиться до політики, зводячи свою

участь у ній до голосування на виборах. Ще одна — третя частина громадян (досить значна) — дуже негативно ставиться і до політики, і до політиків, вбачаючи в них причину всіх своїх бід. Невипадково саме ці дві останні категорії громадян визначають стан особи в політичних процесах: якщо й дія, то дія суперечлива, непослідовна.

По-новому складається співвідношення «суб'єкт — об'єкт» у діяльності сучасних політичних лідерів. В умовах тоталітаризму й авторитаризму їх було, по-перше, небагато, а по-друге, вони прагнули будь-що проявити себе як суб'єкти політики. Останнє і привело їх до численних суб'єктивістських помилок. Нинішні політичні лідери України — від керівника громадського руху до Президента, прагнуть, як правило, якомога повніше врахувати думки, настрої і вимоги інших суб'єктів політики, певним чином балансує на понятті «суб'єкт — об'єкт», стаючи таким чином і об'єктами політики.

Процес формування лідерства в Україні йде суперечливо. Спостерігається тенденція до збільшення кількості лідерів (поява значної кількості партій, вибори в депутати на альтернативній основі, збільшення кількості мітингів, очолюваних своїми лідерами, і т. ін.) при недостатній якості їх, невисокому престижі. Більшість лідерів повторюють суб'єктивістські помилки своїх попередників, прагнуть проявити себе переважно як суб'єкти політики, якнайефектніше «подати» свою фігуру і найменшою мірою дбають про те, щоб виразити інтереси тих, хто висунув їх у лідери. Змінюється політичний статус соціальних спільнот. Донедавна офіційна пропаганда СРСР проголошувала, що робітничий клас — це політичний авангард суспільства, що колгоспне селянство й інтелігенція — це активна політична сила, а насправді всі вони були переважно об'єктами політики. Цифри кількості робітників і селян у Радах, "факти" їхньої участі у пресі тощо були звичайнісінькою бутафорією. Як суб'єкти політики соціальні спільноти України в сучасних умовах проявляють себе значно повніше. Це видно і на фактах політичних страйків гірників, і на функціонуванні оновлених виробничих профспілок, і в політико-культурницькій діяльності інтелігенції.

Що стосується етнонаціональних спільнот, то їхня причетність до політики змінилася докорінно. В Україні, як і в інших колишніх республіках Союзу, вважалося, що ленінська національна політика — єдино правильна, здійснюється в інтересах усіх націй, народностей і національностей, і етнонаціональним спільнотам нічого не залишилося, як іти в руслі цієї політики, тобто бути її об'єктами. Створення суверенної української держави вивело український народ на шлях самостійної національної політики, він став творцем власної долі, активним суб'єктом політики. У своєрідному становищі щодо

тандему «суб'єкт — об'єкт» опинилися політичні партії. Переважно поспіхом створені, вони раптом одержали змогу визначити свою політику, тобто стати суб'єктами політики. Та процес виявився непростим: в умовах офіційної багатопартійності вони не всі і не відразу сформулювали власні програми, були на початковому етапі значною мірою об'єктами політики, зазнаючи впливу зовнішніх сил, тобто інших суб'єктів, зокрема, соціальних спільнот, у надрах яких вони зароджувались. А більш-менш оформившись, зважилися на боротьбу за владу, тобто почали схилитися у бік суб'єктів політики. Протиріччя, крайнощі у співвідношенні «суб'єкт — об'єкт» — одна з причин слабкості і непопулярності політичних партій в Україні.

Не обійшли протиріччя та крайнощі й саму державу, яка є вирішальним суб'єктом і об'єктом політики. Держава в особі своїх законодавчих органів виявила велику активність у видаванні законів, постанов і розпоряджень, тобто в плані функціонування як суб'єкт політики. Але при цьому не створила механізмів, які б давали змогу сприймати запити громадян, враховувати інтереси регіонів, тобто стати об'єктом політики. Тому далеко не всі політичні дії держави відповідають назрілим потребам суспільства, багато рішень залишається на папері, і від цього страждає авторитет держави як суб'єкта політики в очах населення.

Загальний висновок щодо співвідношення «суб'єкт — об'єкт»: для зваженої, послідовної політичної діяльності важливим є поєднання обох елементів. Суб'єкт лише тоді зможе проявити себе повною мірою, якщо він буде враховувати оточення, діяльність інших суб'єктів, тобто якщо буде виступати одночасно і як об'єкт політики.

**ОГІЄНКО ІВАН ІВАНОВИЧ (МИТРОПОЛИТ ІЛАРІОН)
(2 СІЧНЯ 1882 — 29 БЕРЕЗНЯ 1972 рр.)**

Український вчений, митрополит УАПЦ (від 1944 р.), політичний, громадський і церковний діяч, мовознавець, лексикограф, історик церкви, педагог. Член Київського товариства старожитностей і мистецтв, дійсний член Наукового Товариства імені Тараса Шевченка (від 1922 р.).

Перший ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету (нині — Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка). Брат прадіда Сергія Бубки.

Його предок козак Максим Огієнко у часи Коліївщини (1768 р.) став одним з ватажків Кліщинського повстання 1767—1770 рр. (село Кліщинці Лубенського полку — тепер Чорнобаївського району Черкаської області).

Народився у містечку Брусилів Радомишльського повіту Київської губернії (нині — селище міського типу, районний центр Житомирської області) у бідній селянській родині Івана та Єфросинії Огієнків. Був шостою дитиною у сім'ї. Коли Івану ледь виповнилося два роки, внаслідок нещасного випадку загинув батько.

У 1896 р. закінчив початкову чотирирічну школу у Брусиліві. Далі навчався у Київській військово-фельдшерській школі. Зі шкільним товаришем по навчанню Юхимом Придворовим (майбутнім російським поетом Дем'яном Бєдним) редагував рукописний місячник «Моя бібліотека».

Після закінчення 1900 р. повного фельдшерського курсу, за направленням комісії працював у Київському військовому шпиталі.

У травні 1903 р. в Острозі склав іспити в місцевій гімназії й отримав відповідне свідоцтво.

«Українська культура» яку Огієнко видав 1918 р

У 1909 р. закінчив Київський університет св. Володимира, де відвідував філологічний семінар професора Володимира Перетца. Згодом навчався на Вищих Педагогічних курсах, працював у Київському комерційному інституті. Від 1915 р. викладав у Київському університеті, був приват-доцентом на кафедрі мови і літератури. Належав до Української Партії Соціалістів-Федералістів. У 1917—1918 рр. відіграв значну роль в українізації вищих навчальних закладів і шкільництва. Доктор філософії (1931; університет Брно, Чехословаччина, за працю:

«Українська літературна мова ХУІ ст. і Крехівський Апостол 1560 р.»). Від 1918 р. — професор кафедри історії української культури Київського Українського Державного Університету.

14 січня 1918 р. Огієнко виступив на Всеукраїнському Церковному Соборі у Києві з доповіддю «Відродження Української Церкви», в якій аргументовано довів право Української церкви на самостійне існування.

Улітку 1918 р. виступив засновником і став першим ректором Кам'янець-Подільського державного українського університету (урочисто відкрито 22 жовтня 1918 р.). Огієнко читає в університеті курс лекцій «Українська культура», за якими видає у 1918 р. книгу.

5 січня 1919 р. Огієнка призначено міністром освіти УНР, працював в урядах Володимира Чехівського та Сергія Остапенка. 17 січня як міністр освіти ухвалив для шкільного вжитку в усій Україні правила українського правопису; 30 січня видав наказ, за яким мовою викладання в усіх школах України (початкових, середніх, вищих) мала стати українська мова, у школах національних меншин дозволялося користуватися рідною мовою. 7 та 8 лютого у Вінниці видав накази, за якими у школах, що підлягали міністерству, всі дипломи, свідоцтва та атестати мали видаватися виключно українською мовою, всі написи на бланках, штемпелях і печатках також мали бути замінені на українські.

15 вересня 1919—1920 рр. — міністр віросповідань УНР в урядах Ісаака Мазепи та В'ячеслава Прокоповича. Першими справами в уряді були вимоги до єпископів — щоби Євангеліє читалося українською мовою; проповіді виголошувалися державною мовою, служби Божі, читання та співи у церквах відправлялись за українською вимовою; висвячувались й призначалися на церковні посади у духовному відомстві ті особи, які знають українську мову. Міністр визначав місячний термін для прийняття української вимови, зазначив: особи, що не виконують наказу, позбавляться своїх посад та будуть притягнені до судової відповідальності. З ініціативи Огієнка 8 жовтня у Кам'янці-Подільському засновано курси української мови для священників, дияконів, дяків та регентів.

Від 16 листопада 1919 р., після від'їзду Директорії УНР з Кам'янця-Подільського, Огієнко став головноуповноваженим уряду.

Захоплення Кам'янця-Подільського більшовицькими військами (16 листопада 1920 р.) змусило Огієнка емігрувати до Польщі.

З 1920 р. жив у місті Тарнові, де заснував видавництво «Української Автокефальної Церкви», що випускала брошури і невеликі за обсягом книги, автором яких був сам Огієнко. Активно співпрацював з уніатською церквою. За спогадами митрополита Євлогія (Георгієвського), «православний за віросповіданням, він вважав, проте,

можливим причащатися в уніатів». Регулярно друкував свої праці в унійній друкарні у Жовкві.

У 1921 р. був членом Ради Республіки, а до 1924 р. — міністром в уряді у справах віровизнання Української народної республіки в еміграції (уряду УНР в екзилі). З 1922 р. був дійсним членом Наукового товариства імені Т. Шевченка. Після кількох місяців праці в уряді УНР у Тарнові, у вересні 1922 р. він перебирається до Львова на запрошення професора В. Калиновича. Не знайшовши собі помешкання у місті, І. Огієнко перебрався до Винник.

З 1922 - 1924 рр. Іван Огієнко проживав у Винниках (біля Львова). І.Огієнко підтримував важкохворого Івана Липу і став останнім, хто бачив Івана Липу живим. Вони разом працювали не покладаючи зусиль задля української справи. Винниківський період у житті І. Огієнка відзначений кількома написаними книжками, підготованим і виданим «Українським стилістичним словником» (1924 р.), а також працею над перекладом Нового Заповіту. У 1922 р. надрукував у Львові переклад Літургії Св. Іоанна Златоуста з грецької на українську мову. У травні 1937 р. у Львові виходить «Новий Заповіт», що є лише частиною головної праці всього життя вченого — перекладу Біблії на українську літературну мову з оригінальних давньоєврейських і грецьких текстів.

Коли жив у Винниках, викладав, завдяки сприянню Андрея Шептицького, українську мову і українську літературу у Львівській учительській семінарії (від 1924 р.), з якої був звільнений за проповідування національної ідеї. Іван Огієнко згадує: «Часто бувало, що місцева залізничка Винники-Львів через сніговії не ходила, — тоді я, разом з місцевими семінаристами, дівчатами й хлопцями пішки йшов до Львова, поборюючи снігові кучугури... Тоді були молоді сили і працювати науково, і поборювати трудні перепони до цієї праці... У Винниках тоді жив і проф. Іван Калинович, що викладав у тій же Семінарії німецьку мову. Місцева поліція не раз докучала мені...»

Протягом 1926—1932 рр. — професор церковнослов'янської мови на Студіумі православного богослов'я Варшавського університету. Був звільнений польською владою як активний прихильник українізації православної церкви. Заснував і редагував у Варшаві журнал «Рідна мова» (1933—1939) і «Наша культура» (1935—1937), які сприяли популяризації української культури, норм єдиної літературної мови серед українців за межами УРСР, виступав проти русифікаторської політики тогочасного керівництва радянської України. Виступав як творець нової наукової дисципліни — палеотипії, що розумілася ним як галузь знання про книжки старого друку («стародруки»).

Церковна діяльність

Овдовів у 1937 р. — після смерті дружини Домініки Данилівни.

9 жовтня 1940 був пострижений у чернецтво під ім'ям Іларіона в Яблочинському Свято-Онуфрієвському монастирі митрополитом Діонісієм (Валединським), предстоятелем Польської Православної Церкви.

19 жовтня 1940 р. на Холмському Соборі був висвячений єпископом Холмським і Підляським. Хіротонію провели: митрополит Діонісій (Валединський), предстоятель Польської Православної Церкви, архієпископ Празький Саватій та єпископ Люблінський Тимофій (Шретер). На наступний день (20 жовтня) у Холмському Соборі ці самі єрархи звершили архієрейську хіротонію найменованого в єпископа Іларіона. Як архієрей організував українську церкву на Холмщині за допомогою введення української мови у богослужіння. Виголосив сотні проповідей, багато з яких були видані або розійшлися у рукописних списках. Заснував в єпархії друкарню і видавництво, велику єпархіальну бібліотеку, що налічувала десятки тисяч томів. У цей же період написав безліч віршованих (писав вірші з юних років) і прозових творів, в основному духовно-повчального змісту.

З 16 березня 1944 р. — митрополит. Належав до Української Автокефальної Православної Церкви, відновленої на території Рейхскомісаріату Україна у веденні архієпископа Полікарпа (Сікорського), але прагнув до відокремлення. Здійснював українізацію церкви на Холмщині шляхом запровадження української мови у богослужіння. Від 16 березня 1944 р. — митрополит Холмсько-Підляський УАПЦ Полікарпа (Сікорського). Московський Патріархат негативно оцінював «українізаторську» діяльність владики Іларіона, але визнає канонічний характер його єпископської хіротонії.

Улітку 1944 р. Огієнко змушений був емігрувати у Словаччину, потім до Швейцарії (жив у Лозанні), а у вересні 1947 р. — до Канади (жив у місті Вінніпег, де редагував літературно-науковий місячник «Слово істини»).

8 серпня 1951 р. на Надзвичайному Соборі у Вінніпезі обраний предстоятелем Української Греко-Православної Церкви у Канаді і митрополитом Вінніпегу. Огієнко доклав чимало зусиль для організації та розбудови українського національно-культурного та релігійного життя у Канаді. Заснував Теологічне товариство (нині: «Теологічне товариство митрополита Іларіона»), здійснив реорганізацію богословського факультету Манітобського університету, перетворивши його в Колегію ім. св. Апостола Андрія (готував православних священників для українських громад в усьому світі), очолював Науково-Богословське товариство, розгорнув велику науково-дослідницьку та видавничу діяльність. Відновив видання і продовжував редагування

науково-популярного журналу «Наша культура» (1951—1953 рр., від 1954 р. — «Віра і культура»).

28 — 30 квітня 1960 р. у Вінніпезі відбувся Акт Духовної Злуки всіх трьох українських православних митрополій — Української Греко-Православної Церкви Канади, Української Православної Церкви у США та Української Православної Церкви в Екзилі (з центром у Західній Німеччині).

Справа життя Івана Огієнка (працював 1936—1955 рр.) — переклад Біблії, що до сьогодні є неперевершеним надбанням українського народу.

Немає у людини нічого милішого над свою рідну землю. Де хто народився, де провів свої дитячі роки, до тієї землі прив'язується він усією душею на ціле життя. А хто, буває, відірветься від своєї рідної землі, той мріє завжди про неї, як про святість найбільшу. І багато людей, помираючи на чужбині, просять накласти їм у домовину бодай грудочку рідної землі...

У 1922 р. надрукував у Львові переклад Літургії св. Івана Золотоустого з грецької на українську мову. У травні 1937 р. у Львові виходить «Новий Заповіт», що був лише частиною головної праці всього життя вченого — перекладу Біблії на українську літературну мову з оригінальних давньоєврейських і грецьких текстів. Поставив перед собою завдання: перекласти Біблію на сучасну українську мову, якомога точніше передавши зміст оригіналу. Британське Біблійне товариство уклало з перекладачем договір про видання книги. Огієнко працював над перекладом з 1931 - 1938 рр., але й багато пізніше він удосконалював текст Біблії для нових видань. У 1942 р. був опублікований «Новий Заповіт і Псалтир». Повністю фундаментальний переклад (який включає і неканонічні книги) «Біблії або книг св. Письма старого і Нового Заповіту» вийшов у Лондоні у 1962 р. на 1529 сторінках.

У 1995 р. в Україні заснована премія імені Івана Огієнка. У 2002 р. частину архіву митрополита Іларіона передано Україні канадською владою.

Помер митрополит у м. Вінніпег; похований на православній секції Меморіального парку «Глен Іден».

У колі наукових інтересів Огієнка-мовознавця були проблеми кириличної палеографії, історії старослов'янської та української мов, будови, стилістики та культури української мови, питання українського правопису. Під час навчання в аспірантурі Київського університету Святого Володимира (1910—1914 рр.) впорядкував перші 6 словників навчального, історичного, правописного та термінологічного типів: «Словарь неправильных, трудных и сомнительных слов», «Словарь ударений в русском языке и правила русского ударения», «Словарь

неправильных, трудных и сомнительных слов, синонимов и выражений в русской речи», «Словарь общеупотребительных иностранных слов в русском языке», «Орфографический словарь», «Словарь военно-исторических терминов». Огієнко — автор «Десяти мовних заповідей свідомого громадянина».

ДЖЕРЕЛА:

Історія української культури (1918, 1991, 1992, 2002).; Український стилістичний словник (1924).; Історія українського друкарства (1925, 1994).; Костянтин і Мефодій. Їх життя та діяльність (1926).; Нариси з історії української мови. Система українського правопису (1927).; Пам'ятки старослов'янської мови X—XI віків (1929).; Крехівський Апостол (1930).; Історія української літературної мови (1950, 1995, 2001).; Граматичні основи української літературної мови (1951).; Український літературний наголос (1952).; Наша літературна мова. Як говорити й писати політературному (1954).; Етимологічно-семантичний словник української мови (Т. 1—4, 1979—1995).; Епістолярна спадщина Івана Огієнка (митрополита Іларіона) (1907—1968) // Держкомархів України, УДНДІАСД; упоряд.: В. П. Ляхоцький, Н. П. Московченко, І. М. Преловська. — К., 2001. — 477 с.; Листи громадських діячів, представників української науки, культури і церкви до Івана Огієнка (митрополита Іларіона) 1910—1969. / Упор.: І. Преловська та ін. — Київ, 2011. — 744 с.

ОДНОПАЛАТНА ПАРЛАМЕНТСЬКА СИСТЕМА

ОДНОПАЛАТНА ПАРЛАМЕНТСЬКА СИСТЕМА — один із двох видів сучасної (після 1996 р.) структури законодавчого органу держави (інші види парламентів, що функціонували впродовж ХХ ст., — дво-, три-, чотиріпалатні). За даними Міжпарламентського союзу, в останній чверті ХХ ст. на планеті відбулося зростання кількості однопалатних парламентів. Відтак за останні десятиліття частка двопалатних парламентів зменшилася з 46 % (26 із 56) у 1976 р. до 34 % (28 із 83) — у 1986 р. і 33 % (59 із 178) — у 1996 р., а кількість однопалатних відповідно зростає. Однопалатними стали, наприклад, парламенти у Новій Зеландії (1950), Данії (1953), Швеції (1969) та ін.

Питання визначення структури парламенту має певну складність. Так, у літературі Німецьку Федеральну раду (бундесрат) відносять зазвичай до других палат. Але Державну Раду Люксембургу і Національну Раду Словенії ряд дослідників не вважає за такі. Відповідно до німецької Конституції, парламент ФРН складається із однієї палати — Федерального парламенту (бундестагу), а бундесрат, який класифікують як другу палату парламенту, є органом представництва земель. Аналогічна ситуація — в Європейському Союзі. Проте в останньому випадку відповідний орган — Раду міністрів — не зараховують до других палат. До однопалатних відносять Норвезький стортинг, який після виборів розділяється на дві підпалати.

Однопалатні парламенти функціонують у державах з різною кількістю населення: населення України становить близько 48 млн. чол., у Китаї, за офіційними даними, — понад 1 млрд. 300 млн. чол. Як правило, однопалатні парламенти функціонують в унітарних державах (наприклад, у Данії, Фінляндії, Ісландії, Ізраїлі, Португалії, Швеції, Естонії, Латвії, Литві та ін.), проте є й федеративні держави, в яких законодавчий орган — однопалатний (Коморські Острови, Сент-Кітс і Невіс, Федеративні Штати Мікронезії, Об'єднані Арабські Емірати). Формуються на основі прямих виборів. За кількістю членів однопалатні парламенти різняться: парламент Китаю є найбільшим (3000 осіб), парламент Ліхтенштейну — найменшим (15 осіб).

Правила роботи однопалатного парламенту обумовлюються, як правило, цілим рядом документів. Так, у Португалії діяльність парламенту — Асамблеї республіки — регламентується Конституцією, Органічним законом про Асамблею Республіки, Регламентом Асамблеї Республіки, законом про статус депутата. В Україні порядок діяльності Верховної Ради регулюється Конституцією України, Регламентом ВР України, законами: «Про постійні комісії Верховної Ради України», «Про статус народного депутата України», «Про поведінку народного депутата України (декларація про доходи)», «Про попередження корупції». Однопалатні парламенти різняться структурою. Однак основними їхніми складовими є комітети, фракції, апарат, адміністративна, дослідна та контрольна служби; інститут омбудсмена.

ДЖЕРЕЛА:

Амеллер М. Парламенти. — М., 1967; Березюк О. Однопалатний парламент — недолік чи перевага // Право України. — 1997. — № 3; Браун Т. Порівняльне дослідження двопалатної та однопалатної систем у федеративних і унітарних державах // Вісник Програми сприяння парламентам України. — 1996. — № 3; Кислий П., Вайс Ч. Становлення парламентаризму в Україні на тлі світового досвіду. — К., 2000.

ОДНОПАРТІЙНА СИСТЕМА

ОДНОПАРТІЙНА СИСТЕМА (монопартійна система) — тип політичної системи, що характеризується монопольним правом однієї партії брати участь у державному будівництві.

Пайпс зазначає, що сам термін «партія» погано підходить до опису системи, при якій існує тільки одна правляча партія. Слово «партія» походить від латинського *pars* або «частина», що за визначенням не може бути єдиним, як і не може бути тотожним цілому. Ла Паломбара зазначає, що партійна система являє собою ситуацію, коли є дві або більше партій, що конкурують між собою. Він вважає, що країни лише з однією партією не можуть розглядатись як такі, що мають партійну систему. Проте, така точка зору не підтримується більшістю

дослідників партійних систем. Дюверже, Джованні Сарторі, Джеймс зазначають, що у ряді держав соціально-класова структура об'єктивно визначає однопартійний тип політичної системи. Це дає підстави розглядати однопартійність як особливий тип партійної системи.

У цих системах партія злилася з державою, виходячи з цього держава забороняє діяльність інших партій, вважаючи їх непотрібними. Партія має сильний контроль над державним апаратом (як це мало місце у комуністичних державах), чи створюється для того, щоб перебрати на себе функції державного апарату. Партії в однопартійних системах концентрують свою діяльність на мобілізації мас, комунікації та контролі. Вони не можуть розглядатися як альтернативні джерела політичних ідей тому, що надзвичайно пов'язані з тими, хто керує державою. Однопартійні країни вважаються деспотичними та нетолерантними. У таких державах змінюється лише інтенсивність репресій та сила примусового контролю.

Різновиди однопартійної системи

Сарторі вибудовує свою класифікацію однопартійних систем на основі інтенсивності репресій та контролю. Він розрізняє: однопартійну тоталітарну систему, однопартійну авторитарну систему, однопартійну догматичну систему. Серед класичних різновидів однопартійних систем розрізняють два їх основні різновиди:

системи, в яких всі партії, крім правлячої, офіційно заборонені або їх існування є формальним, заснованим на визнанні провідної ролі партії-гегемона;

системи, в яких в умовах плюралістичної демократії, але за переважання непартійної політичної культури існує лише одна партія, а спроби сформувані інші партії ще не робились або зазнали поразки (але не через протидію їм з боку політичної влади).

Зазвичай принцип однопартійного правління закріплюється у конституційному порядку. У більшості держав цього типу основний закон безпосередньо вказує єдину легально існуючу партію. Порівняно рідко зустрічається формула однопартійності, яка не вказує конкретну партію й відсилає до рішення відповідного органу влади (наприклад у Сьєрра-Леоне таке рішення приймається 2/3 парламенту). Нарешті, у деяких країнах (Камерун, Кот-д'Івуар) конституція формально проголошує принцип свободи утворення й діяльності політичних партій, тоді як на практиці у цих країнах склались та функціонують однопартійні системи.

На підставі цього Блондель запропонував свою класифікацію однопартійних систем. Він розрізняє:

- однопартійну систему конституційного (законного) правління,

- однопартійну систему з неконституційними репресіями проти опозиції,
- однопартійну систему природного характеру.

Дюверже у рамках однопартійності розглядає її комуністичний та фашиські типи, а також турецький (авторитарний) варіант однопартійності (1923–1946 рр.).

Приклади однопартійних систем:

Монопартійна система в основному була явищем ХХ ст. Вона була надбанням тоталітарних режимів. Перші однопартійні режими з'являються у 20-30-х рр. у СРСР, Італії, Німеччині. У кінці 40-х рр. однопартійні системи були або комуністичними (13 з 23) або авторитарно-консервативними як Іспанія, Португалія, Тайвань. Два десятиріччя пізніше кількість однопартійних популістських систем збільшилась, особливо у південній Африці. Найбільша група однопартійних систем виникла у рамках тих популістських режимів, які з'явилися у другій половині 80-х рр. Наприкінці 80-х рр. 2/5 країн світу були однопартійними, та вже з середини 90-х рр. ця пропорція дещо зменшилась.

Лише члени правлячої партії могли обіймати державні посади. Тут проявляється ще один феномен тоталітарної держави, такий, як злиття партійних і державних органів.

Однопартійність ідеологічно виправдовувалася тоталітарними режимами. Правлячу партію називали носієм всіх політичних і моральних чеснот. Так, комуністичну партію називали провідною і спрямовуючою: «Провідною і спрямовуючою силою радянського народу як у роки мирного будівництва, так і у дні війни була партія Леніна, партія більшовиків. Ні одна партія не мала і не має такого авторитету серед народних мас, як наша більшовицька партія. Більшовицька партія є передовим загоном робітничого класу та інших прошарків трудящих.»

Інші політичні партії були непотрібними комуністичному режимові, а тому визнавались ворожими. Так, Молотов, виступаючи 29 листопада на з'їзді, заявив: «Все краще у демократичному ладі інших держав ми беремо і переносимо в нашу країну і застосовуємо до наших умов радянської держави. За бортом залишається лише умовна нелегальність для політичних партій, крім партії комунізму. У нашій країні інші політичні партії, як показав весь наш досвід, є агентурою реставраторів капіталізму, не може бути місця для їхньої легалізації.»

На відміну від Радянського Союзу у нацистській Німеччині однопартійність була закріплена юридично майже відразу. Декрет від 14 липня 1933 р. говорить: «Націонал-соціалістична німецька робітничка партія є єдиною партією у Німеччині. Будь-хто, хто зробить кроки до

збереження організаційної структури якої-небудь іншої політичної партії або до створення нової політичної партії, буде підданий покаранню у вигляді каторжних робіт строком до трьох років або тюремному ув'язненню терміном від шести місяців до трьох років, якщо його діяння не зажадають більш тяжкого покарання відповідно до інших розпоряджень.»

Введення однопартійної системи було необхідним для уніфікації всього суспільного життя. Проголошення однопартійності стало першим кроком до тотального контролю над державою і суспільством і насадження їм своїх принципів та ідеалів. Існування інших партій не допускалось, оскільки вони могли б перешкоджати рухові суспільства «єдино правильним» шляхом.

Сучасний стан:

У ХХІ ст. спостерігається відчутна криза однопартійної політичної системи. Сьогодні однопартійна система вважається родовою ознакою недемократичних політичних режимів, передусім тоталітарних (комуністичних і фашистських) і продовжує існувати у Північній Кореї, на Кубі, деяких країнах Африки.

О'ДОННЕЛЛ ГІЛЬЕРМО (1936 – 29 листопада 2011 р.)

Засідання президії Міжнародної асоціації політичних наук

Видатний аргентинсько - американський політолог, так як з кінця 1970-х рр. працював у США.

Закінчив юридичний факультет в Буенос - айреському університеті. У 1979 р. переїхав у США, у 1984 р. захистив докторську дисертацію з політичних наук у Єльському університеті. Професор кафедри політичних наук Інституту Келлога в університеті Нотр-Дам (штат Індіана), співробітник Інституту просунутих досліджень

Стенфордського університету. Викладав в університеті Сан-Паулу, Каліфорнійському університеті. Очолював Центр досліджень держави і суспільства в Аргентині. Молодший брат – Пачо О'Доннелл (народився у 1941 р.), аргентинський лікар-психоаналітик, письменник, політик.

Починаючи з 1970-х рр. займався дослідженнями авторитаризму на матеріалах аргентинського політичного життя 1960 - 1970-х рр. Автор праць про особливості авторитарно-бюрократичної держави, проблеми і формах переходу до демократії (делегативна демократія, демократія мікро та ін.)

Почесний доктор Буенос-айреського університету, почесний громадянин Буенос-Айреса. Президент Міжнародної асоціації політичних наук (1988 – 1991 рр.). Член Американської академії мистецтв і наук (1995 р.). Премія Міжнародної асоціації політичних наук за життєве досягнення (2006 р).

ДЖЕРЕЛА:

Карасевич А. О. Історія політичної думки. Навчальний посібник. – Умань. – 2013. – 726 с.; Карасевич А. О. Історія політичної думки. Навчальний посібник. – Умань. – 2014. – 860 с.; Політологічний словник. / За ред. М.Ф.Головатого та О.В.Антонця. – К.: МАУП. 2005. – 792 с.; Політичні портрети Новітньої доби. Книга I – Північна Америка. - Навчальний посібник / Укладачі: А.О. Карасевич, К.М. Левківський, Л.Г. Лисенко., В.В.Сокирська, – Умань.: ПП Жовтий О.О., 2012. – 798 с.

ОКРУГ ВИБОРЧИЙ

ОКРУГ ВИБОРЧИЙ— територія, від якої виборцями обирається депутат (депутати) представницького органу або виборна посадова особа (виборні посадові особи).

Види виборчих округів

У виборчому праві відомі наступні види виборчих округів:

Єдиний виборчий округ — виборчий округ, що включає у себе всю територію, від якої обирається посадова особа чи на якій проводяться вибори у представницький орган за пропорційною виборчою системою за списками кандидатів;

Багатомандатний виборчий округ — виборчий округ, в якому обираються кілька депутатів, і за кожного з них виборець голосує персонально, при цьому голосування може бути організовано за блоковою системою, системою обмеженого вотуму, системою єдиного непередаваного голосу;

Одномандатний виборчий округ — виборчий округ, від якого обирається один депутат, при цьому голосування може бути організовано за мажоритарною виборчою системою відносної більшості або абсолютної більшості.

ОКТРОЙОВАНА КОНСТИТУЦІЯ

ОКТРОЙОВАНА КОНСТИТУЦІЯ (від фр. *Octroyer* — жалувати, дарувати) — це Конституція, подарована монархом народу країни.

За октроювання при введенні Конституції не беруть участь ні представницький інститут (парламент), ні інститут виборів (референдум).

До октройованих відносяться: Конституція Непалу, Конституція Єгипту, Конституція Нігерії

ОКУПАЦІЯ

ОКУПАЦІЯ (від лат. *Occupatio* — захоплення) — зайняття збройними силами однієї держави частини або всієї території іншої держави без отримання суверенних прав на неї. Режим військової окупації регулюється Гаазькою конвенцією 1907 р., Женевською конвенцією 1949 р. «Про захист цивільного населення», Гаазькою конвенцією про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 1954 р.

ТЕРМІНОЛОГІЯ

З другої половини XVIII ст. міжнародне право стало розрізняти військову окупацію країни та територіальні придбання методами вторгнення й анексії, різницю між якими спочатку виклав Еммеріх де Ваттель у *The Law of Nations* (1758). Чітке розмежування було визнане серед принципів міжнародного права з часу закінчення наполеонівських воєн у XIX ст. Ці звичаєво-правові норми щодо військової окупації, які розвинулися як складова міжнародного воєнного права, надали певний захист мирному населенню під військовою окупацією держави-завойовника.

Відповідно до положень IV Гаазької конвенції 1907 р., IV Женевської конвенції 1949 р., Додаткового протоколу I окуповуюча сторона зобов'язана прийняти всі заходи для забезпечення порядку на захопленій території. Населення окупованої території повинне підкорятися розпорядженням властей, проте його не можна примушувати до принесення присяги на вірність, участі у військових діях, спрямованих проти їх країни, надавати відомості про її армію. Мають поважатися честь, життя цивільних осіб, їх власність, релігійні переконання, сім'я. Окуповуюча держава зобов'язана постачати цивільне населення необхідним одягом, продовольством і санітарними матеріалами.

Відносно цивільних осіб забороняється :

- здійснювати будь-які акти насильства, залякування або образи;

- застосовувати заходи примусу, фізичного або морального порядку, зокрема, з метою отримання відомостей;
- застосовувати тортури, тілесні покарання, медичні дослідження тощо;
- застосовувати колективні покарання;
- захоплювати заручників;
- депортувати цивільне населення з окупованої території.
- Іноземцям, що опинилися на захопленій території, забезпечується право її залишити.

ОЗНАКИ ОКУПАЦІЇ

На сьогодні немає консенсусу у визначенні вичерпного переліку ознак, за якими можна було б однозначно кваліфікувати певний випадок як окупацію. Виділяють такі ознаки окупації:

1. Тимчасовість місії, непостійний статус.
2. Обов'язкова наявність держави-жертви, адміністрації захопленої території як сторони у відносинах.
3. Обов'язкове перебування в стані війни де-юре або де-факто, насильницький характер вторгнення збройних сил окупаючої сторони.
4. Обов'язкове прийняття на себе функцій управління, встановлення своєї адміністрації на окупованій території.
5. Обов'язкова відповідність нормам міжнародного права.
6. Міжнародне визнання.

ВИДИ ОКУПАЦІЇ

Існують різні види окупації, гуманітарне право, як правило, поширюється на всі види окупації:

- Військова окупація — тимчасове захоплення території військами супротивниками у ході збройного конфлікту.
- Післявоєнна окупація — як засіб забезпечення виконання державою, що несе відповідальність за агресію, своїх обов'язків. Прикладом є окупація території Німеччини та її союзників військами антигітлерівської коаліції на підставі договорів.
- Звільнення території союзника від ворожої окупації — встановлення тимчасового контролю над звільненою територією.
- Захоплення воюючою стороною території нейтральної держави.

ВІЙСЬКОВА ОКУПАЦІЯ І ЗАКОНИ ВІЙНИ

Гаазька конвенція 1907 р. уточнила і доповнила норми звичаєвого права, зокрема, в рамках «Закони і звичаї сухопутної війни» (Гаага V); 18 жовтня 1907 р.: «Розділ III військової влади на території ворожої держави». У перших двох статтях цього розділу сказано:

Стаття 42 Територія визнається зайнятою, якщо вона дійсно знаходиться у владі ворожої армії. Захоплення поширюється лише на ті області, де ця влада встановлена і в стані виявляти свою діяльність.

Стаття 43 Із фактичним переходом влади з рук законного Уряду до захопившого територію супротивника останній зобов'язаний вжити всіх залежних від нього заходів до того, щоб, наскільки це можливо, відновити та забезпечити громадський порядок і громадське життя, поважаючи існуючі в країні закони.

У 1949 р. закони військової окупації території ворожої держави були доповнені шляхом прийняття четвертої Женевської конвенції. Велика її частина стосується захисту осіб на окупованих територіях.

Протокол I (1977): «Додатковий протокол до Женевської конвенції 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів» має додаткові статті стосовно військової окупації. Проте багато країн, включно зі США, не підписали цей додатковий протокол.

У випадку територіальної цесії внаслідок війни, термін «receiving country» в мирному договорі означає лише те, що країна, про яку йдеться, уповноважується міжнародною спільнотою на встановлення свого уряду на території. Військовий уряд головної окупаційної влади виконує свої обов'язки доти, поки не буде замінений в установленому порядку за мирним договором, що набере чинності.

ОКУПАЦІЙНА ВЛАДА

У 1948 р. військовий трибунал США у Нюрнберзі вказав, що:

Під час військової окупації окупаційна влада не може володіти ворожою територією на підставі будь-якого законного права. Навпаки, вона лише здійснює відкличний та тимчасовий актуальний контроль. Це видно зі ст. 42 Гаазького положення, яка надає певні чітко обмежені права воєнному окупанту лише на ворожій території, що перебуває під його актуальним (теперішнім) контролем.

ПРИКЛАДИ ВІЙСЬКОВИХ ОКУПАЦІЙ

У більшості війн певні території перебували під владою ворожої армії. Більшість військових окупацій закінчуються з припиненням воєнних дій. У деяких випадках окуповані території повертаються, в інших — залишаються під контролем окупаційної влади, але зазвичай вже не в якості окупованої території. Іноді статус іноземної присутності оскаржується відповідною стороною залежно від ситуації.

ОКУПАЦІЯ ПОЛЬЩІ

Окупація Польщі — окупація території Польщі Третім рейхом та СРСР під час Другої світової війни. Окупація почалася з вторгнення на територію Польщі німецьких військ 1 вересня року та військ СРСР 17 вересня 1939 р. і закінчилася у лютому 1945 р., коли радянська армія

звільнила Польщу від нацистської окупації і Польща фактично перейшла під контроль СРСР.

У період окупації загинуло і померло близько 6 млн. громадян Польщі або близько 21,4% від усього населення. Значну частину загиблих становили євреї.

17 вересня 1939 р. як союзник Третього Рейху проти Польщі виступив СРСР. Напад на Польщу відбувся за попередньою злочинною змовою між СРСР і Третім Рейхом з порушенням низки міжнародних угод, якими було захищено Польщу, у тому числі Договору про ненапад між Польщею та СРСР 1932 р.

Після вступу у війну СРСР становище польських військ різко погіршилося. Так, місто Берестя-над-Бугом (сучасне Берестя, Білорусь) та Берестейську фортецю в результаті боїв 14 — 17 вересня були частково захоплені військами Вермахту. Один з батальйонів польського гарнізону під командуванням капітана Радзишевського продовжував спротив і 26 вересня був остаточно вибитий з Берестейської фортеці військами Червоної Армії.

ОКУПАЦІЯ УКРАЇНИ ВІЙСЬКАМИ НІМЕЧЧИНИ ТА ЇЇ СОЮЗНИКІВ

22 червня 1941 р. о третій годині п'ятнадцять хвилин фашистська Німеччина напала на Радянський Союз. Згідно з планом гітлерівського командування «Барбаросса», названим на честь героя хрестових походів германського імператора Фрідріха II Барбаросси, військова кампанія мала бути блискавичною («бліцкриг» — блискавична війна). Особливо важливе місце в ній відводилося діям авіації і танкових частин.

Наступ німецько-фашистських військ ішов у трьох напрямках: на Ленінград (група армій «Північ»), на Мінськ, Смоленськ і Москву (група армій «Центр»), на Київ (група армій «Південь») з тим, щоб максимум за 5 місяців вийти на лінію «А» — «А» (Архангельськ — Астрахань).

В Україні гітлерівці мали у стислий термін оволодіти Житомиром і Києвом, потім — Донбасом і Кримом. Таким чином, Україна мала бути окупованою дуже швидко, а її багаті природні ресурси, економіка, хліб повинні бути одразу ж використані для продовження війни проти Росії.

Разом з Німеччиною у війну проти СРСР вступили Італія, Румунія, Словаччина, Угорщина і Фінляндія. Всі угруповання військ Німеччини нараховували 153 дивізії. Ще 37 дивізій належало її союзникам. Усього у військових діях з боку фашистської Німеччини брало участь 5,5 млн осіб. Проти них діяло понад 6 млн солдат і офіцерів Червоної армії, у тому числі у прифронтовій західній смузі — 2,9 млн осіб.

На Україні діяли об'єднані війська двох фронтів: Південно-Західного та Південного, на морі — Чорноморський флот, на річках — Дунайська та Пінська річкові флотилії. Перевага в техніці була на боці

СРСР. Так, якщо у гітлерівців було задіяно 3580 танків і штурмових артилерійських установок, то у Червоної армії — 9200 танків. У червні 1941 р. із 22 600 танків Червоної армії 12 тисяч дислокувались у західних прикордонних округах.

Раптовий удар сил вермахту одразу ж змінив співвідношення сил не на користь СРСР. Тільки в перший день війни радянські військово-повітряні сили втратили 1811 літаків переважно нових конструкцій, причому тільки 322 з них — у повітрі. До того ж командування Червоної армії було ослаблене тяжкими репресіями 30-х років, унаслідок яких загинуло 75% старших командирів. На місце останніх прийшла молодь, яка не мала належного військового досвіду та освіти. Третина репресованих припала саме на Київський військовий округ. Командування корпусів на 100% було оновлене, дивізій та укріплених районів — на 96%, полків — на 70%, батальйонів — на 80%. У німецькій же армії переважна більшість офіцерів, починаючи з найнижчих чинів, мала досвід Першої світової війни, не кажучи вже про кампанії 1939—1940 рр.

Серед керівництва СРСР домінували шапкозакидацькі настрої, які воно всіма засобами поширювало в армії і серед цивільного населення. Командарм Г. Штерн на одній з нарад заявив, що у майбутній війні життя кожного загиблого червоноармійця коштуватиме 10 життів ворожих солдат. Нарком оборони Ворошилов його поправив: «Десяти — мало, двадцяти». Прогноз збувся з точністю до навпаки: на одного вбитого на Східному фронті німецького солдата припадало понад 10 (!) солдат радянської армії. Влучно висловився з цього приводу відомий російський письменник В. Астаф'єв: «Ми ворога закидали своїми трупами».

Потужний і раптовий удар гітлерівських військ уже у перший місяць війни призвів до тяжких поразок Червоної армії. Потужні танкові клини легко, ніби ніж у масло, входили в глиб радянської оборони, брали у «кліщі» й оточували величезні маси військ, які потім остаточно розбивалися військами другого ешелону. У повітрі беззастережно домінувала гітлерівська авіація, її бомбардування нищили мости і залізниці, склади, не давали можливості підтягти підкріплення, завдавали тяжких втрат не тільки військам, а й цивільному населенню. Від цих «успіхів» сам Сталін впав у депресію і навіть думав про підписання нового Берестейського миру, за яким він мав віддати Україну і Білорусь Гітлерові. Навіть звернення до народу з приводу початку війни читав по радіо не він, а міністр закордонних справ СРСР Молотов.

Уже в перший місяць війни німецькі війська захопили понад третину України, а після перемоги під Уманню (10—12 серпня)

підступили до Києва. Тут були зібрані значні сили Червоної армії — і вона, здавалося, почне контратакувати. Однак за наказом Гітлера частина його військ під командуванням генерала Гудеріана повернула з московського напрямку на південь і невдовзі взяла Стародуб і Чернігів, після чого в гігантському «котлі» опинилося понад півмільйона радянських вояків. Більшість із них, у тому числі й командуючий Південно-Західним фронтом М. Кирпонос, загинули під час спроб прорвати оточення. 16 вересня гітлерівці взяли Київ, а на початку листопада окупували майже всю територію тодішньої УРСР, за винятком східної частини Донбасу. У Криму у Червоної армії лишився тільки Севастополь, захисники якого тримали оборону до середини 1942 р. Взагалі гітлерівці на той час захопили чимало земель в європейській частині СРСР (Прибалтику, Білорусь, Україну, Молдавію, частину Росії), вели бої вже за 16 км від Москви, отже «бліцкриг» частково досяг своєї мети.

Провівши низку мобілізаційних заходів, радянське керівництво сформувало близько 400 нових дивізій і, по суті, відновило кадрову армію СРСР, від якої на той час лишилося тільки 8%. Під Москвою німецько-фашистські війська зазнали першого важкого контрудару (грудень 1941 — січень 1942 рр.), однак у цілому кампанія 1942 р. для СРСР була невдалою. Спроба відвоювати Україну, почавши з Харківщини та Криму, обернулася новими поразками.

Наприкінці травня 1942 р. на Барвенківському виступі німці оточили і знищили три армії (загинуло 171 тис., потрапило у полон 240 тис. червоноармійців та їхніх командирів, втрачено 1200 танків), тоді ж дуже тяжких втрат (250 тис. убитих і полонених) зазнали війська Червоної армії, які висадилися на Керченському півострові. Тут вкотре виявилася бездарність командування, яке очолював «сталінський маршал» Лев Мехліс.

Три радянські армії на плацдармі у 16 км стали мішенню для німецької авіації та артилерії. За свідченням очевидців, уся Керченська протока була вкрита пілотками та безкозирками радянських солдат і матросів, котрі загинули під бомбами німецьких літаків.

Тяжка поразка на Керченському півострові визначила долю Севастополя, який впав на початку липня після 250-денної героїчної оборони. На відміну від оборони Одеси, тут не вдалося своєчасно евакуювати бійців, і майже всі вони (95 тис.) загинули або були взяті в полон гітлерівцями.

Варто відзначити, що ще 12.09.1941 р. Сталін видав таємний наказ про створення загороджувальних загонів НКВД. У разі відступу військ вони мали з тилу поливати їх кулеметним вогнем. Були прийняті також драконівські репресивні заходи і у 1942 р. (наказ № 227), в

результаті яких було розстріляно десятки тисяч бійців. Тоді ж були створені штрафні батальйони, дозволено брати в заручники сім'ї «штрафників» тощо. Сталін тоді цинічно пожартував щодо цього: «У радянській армії треба мати більше сміливості, щоб відступати, ніж наступати!».

Зірвавши спробу радянського контрнаступу, німецько-фашистські війська наприкінці червня 1942 р. почали операцію «Блау» («Блакитна»): потужний удар у напрямку нижньої Волги і Закавказзя (до нафтових джерел). Було прорвано лінію фронту завдовжки 650 км. Внаслідок цього під німецькою окупацією опинилася вся територія тодішньої УРСР, а також етнічні українські землі, що входили до складу Російської Федерації (Чорноморія, Слобідська Україна). Для керування військовими операціями на Україну навіть прибув Гітлер. Він провів у своїй ставці «Вервольф» під Вінницею понад 4 місяці. Але загальний хід війни на Східному фронті вирішувався не у цій ставці, а в окопах Сталінграда.

Хоч фактів героїзму та стійкості не бракувало, наприклад, під час оборони Києва, Одеси, Севастополя, але в цілому бойовий дух Червоної армії був тоді досить низьким. Переважна частина населення СРСР, особливо у загарбаних Москвою державах (Україні, Білорусі, Молдавії, республіках Прибалтики) не палала бажанням проливати кров за більшовицький режим. Сталінське керівництво залишило в німецькому тилу розгалужену мережу підпільно-диверсійних груп, але їхня діяльність не розвивалася, оскільки населення зовсім не підтримувало їх. Чимало людей з приходом німецьких військ пов'язувало якщо не відродження Української держави, то принаймні поліпшення життя, припинення репресій, розпуск колгоспів і радгоспів тощо. На перших порах окупанти з тактичних міркувань зробили певні кроки в даному напрямі. Було дозволено відкривати церкви. Спочатку німецьке командування крізь пальці дивилося на відродження українського національного руху, «Просвіти», на використання української національної символіки (синьо-жовтих прапорів і тризуба), вихід української преси з викриттям злочинів комуністичної верхівки СРСР. Однак колгоспи окупанти не поспішали розпускати, бо з їхньою допомогою легше було експлуатувати селян на благо «третього рейху». З моменту перших розстрілів мирного населення німецькими окупантами ілюзії у людей почали швидко розвіюватись.

Оскільки Польщу було розгромлено і радянські війська утримували за собою лише незначну частину України, діячі обох течій ОУН вирішили, що настав час рішучих дій. Ще у травні 1941 р. Провід ОУН видав таємні «Політичні вказівки» з настановою в разі вибуху війни між Німеччиною та СРСР негайно взятися за відбудову Української

держави, незалежно від позицій воюючих сторін. Були сформовані похідні групи ОУН, які мали піднімати українців СРСР на боротьбу за відродження власної держави.

30 червня 1941 р. на Українських національних зборах у Львові ОУН з благословення митрополита Андрія Шептицького проголосила Акт відновлення Української держави та створення Українського державного правління на чолі з Ярославом Стецьком.

Але у національному питанні гітлерівці не збиралися продовжувати політику Австро-Угорщини. У своїх секретних планах верхівка «третього рейху» мала на меті розчленувати Україну і перетворити її частини на свою колонію. 9 липня нацисти заборонили діяльність Правління, а 12 липня 1941 р. німецька поліція заарештувала його голову Ярослава Стецька та інших діячів. Їх вивезли для слідства до Німеччини. Пізніше був заарештований С. Бандера. За відмову анулювати Акт відновлення Української держави їх кинули до концтабору Заксенхаузен, де вони перебували до вересня 1944 р. ОУН(б) знову перейшла на нелегальний стан. Тепер нею керував Микола Лебідь.

Тим часом Гітлер передав Галичину у відання генерал-губернатора Ганса Франка з його цивільною німецькою адміністрацією, заявивши про передчасність спроб створення Української держави і натякаючи на те, що це питання буде вирішене після війни. Однак для далекоглядної частини українських самостійників арешт Стецька і Бандери був достатнім свідченням справжніх намірів гітлерівців. Саме тому українці, які вже сформували дві дивізії у складі вермахту («Нахтігаль» і «Роланд») і дійшли до Вінниці, у липні 1941 р. залишили лави діючої армії. Більшість із них потім влилося до УПА. Тим часом гітлерівці продовжили свою репресивну політику, зокрема заборонили «Просвіту», українську національну символіку тощо. У листопаді — грудні 1941 р. вони заарештували понад 700 людей — організаторів масового відзначення 20-річчя трагедії Базару, і ліквідували більшість із них.

Швидкий наступ німецьких військ і окупація ними майже всієї України призвели до зриву радянських планів евакуації. Хоча до Росії та Середньої Азії було вивезено 550 підприємств, евакуйовано 3,5 млн людей, які ставали до праці на нових місцях, основні підприємства залишилися. Тож з наказу Кремля застосовувалася тактика «випаленої землі». У повітря висаджували фабрики і заводи, електростанції, зокрема Дніпрельстан, затоплювали шахти тощо. Коли йшлося про стратегічні об'єкти, то такі масштабні знищення можна було зрозуміти і виправдати. Однак з наказу Кремля спалювали врожай і запаси зерна

на заготівельних пунктах, якими хотіло і могло скористатися українське населення, поливали гасом цукор, нищили культурні цінності.

Усе це було не що інше як продовження окупаційної політики Москви на українських землях. Воєнною необхідністю радянська адміністрація часто прикривала злочинні дії, спрямовані на знищення національного культурного багатства України. Так, у першу чергу вивозилися партійні архіви, а унікальні музейні зібрання кидалися напризволяще або ж нищилися. Коли внаслідок бомбардувань загорівся Чернігівський історичний музей з його унікальними експонатами, секретар більшовицького обкому О. Федоров заборонив гасити пожежу. У перші дні окупації німцями Києва за наказом радянського командування було висаджено в повітря майже весь Хрещатик. Під руїнами будинків загинуло багато киян. Радіоміна, закладена в Свято-Успенському соборі Києво-Печерської лаври, знищила історичну споруду. Навіть якби при цьому загинула група німецьких генералів, які були в соборі разом із словацьким лідером Тісо (вони встигли вийти), цим не можна виправдати знищення унікальної пам'ятки історії та архітектури.

Особливо нелюдськими виглядають дії НКВД, коли вони, згідно з наказом Кремля, винищували ув'язнених, серед яких було багато жертв незаконних репресій. Тільки в Кіровоградській тюрмі було розстріляно 12 тис. засуджених, у Луцькій — 3 тис. У Києві, Харкові, деяких інших містах тюрми було спалено разом з в'язнями. Загалом тоді знищили понад 40 тис. в'язнів.

Евакуація у глиб СРСР чинилася примусово, без огляду на вік і стан здоров'я людей. Особливо це стосувалося чільних представників української інтелігенції, визначних учених і діячів культури, бо насамперед вони могли взяти активну участь у боротьбі за самостійну Українську державу. Основним осередком української інтелігенції стало м. Уфа, куди було евакуйовано десятки академіків та членів-кореспондентів, професорів, письменників, художників та ін. Чимало українських учених під час евакуації померло або було знищено НКВД (до числа останніх належать, зокрема, Агатангел Кримський, Петро Франко, Кирило Студинський та інші).

У деяких районах СРСР було введено воєнний стан, що означало посилення жорстоких репресій. Приводом для розстрілу часто ставало поширення будь-якої правдивої інформації про ситуацію на фронті чи в тилу — це було кривою в умовах суворої цензури та замовчування успіхів німецької армії. Водночас було ліквідовано республіку німців Поволжя, а німців, що проживали на території України та Криму з XVIII ст., примусово депортували до Сибіру та в Казахстан.

30.06.1941 р. був створений Держкомітет оборони на чолі зі Сталіним, що розпочав важливі мобілізаційні заходи. Це стосувалося і формування нових військових частин, і переведення економіки на воєнний лад тощо.

ОКУПАЦІЯ КРИМУ 2014 р.

Крiмська криза 2014 р.— сукупність військово-політичних та соціальних подій в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, що почалися 20 лютого 2014 р. Загострення кризи відбулося через російську інтервенцію до Криму з подальшою окупацією півострова, що де-факто почалася 27 лютого 2014 р. і триває і у 2016 р. Криза є частиною хвилі проросійських виступів у південно-східних регіонах України.

ОЛЕГ (882 – 912 рр.)

Повість «Повість временних літ», яку складалося у XII ст., оповідає, що перед своєю смертю Рюрик передав правління родичеві Олегові й доручив йому сина Ігоря, який був ще малим. Року 882-го Олег із великим військом, у якому були варяги, чудь, словени, меря, весь і кривичі, пішов на південь, здобув Смоленськ, Любич, Київ, підступно забив Аскольда та Діра і став правити Києвом.

У різних редакціях літопису подається дві версії: у Початковому літопису говориться, що після смерті Рюрика престол посів його син Ігор, а Олег був його воєводою; а у «Повісті временних літ» Олег стає родичем Рюрика і князем київським, а Ігорем опікується протягом 30-ти років, хоч у середньовіччі князі в 17–20 років вважалися повнолітніми. З другого боку, нелогічно, що Олег, здобувши Київ, накладає данину на тих, хто допоміг йому в цьому: на словен, кривичів, мерю і Новгород. Новгород платив Києву 300 гривень аж до смерті Ярослава. Узагалі життєпис Олега непевний: він то князь, то воєвода,

навіть умирає непевно: в Києві називає літопис дві могили, а третя була у Ладозі.

Ця концепція літопису, звичайно, штучна, її створено у XII ст., щоб ствердити уявлення тяглість княжої династії від Рюрика, представники якої були єдиними правними володарями Русі. Олег, безперечно, був сторонньою людиною, не зв'язаною ні з Рюриком, ні з Ігорем. Характерно, що київський митрополит Іларіон у своєму «Слові о законі і благодаті», написаному до появи «Повісті временних літ», веде рід князів України-Русі від Ігоря, а не від Рюрика.

Олег виявив себе як талановитий правитель. Він приборкав сусідів і примусив їх платити данину, забезпечуючи державу коштами. Олег, за літописом, «мав владу над полянами, сіверянами, деревлянами, радимичами, а з уличами та тиверцями вів війну».

Підкорення сіверян та радимичів, що платили данину хозарам, викликало з ними війну, в якій, – писав Аль-Масуді, – Олег сплюндрував береги Каспійського моря.

Року 907-го Олег з великим військом, у якому були підвладні йому племена та білі хорвати, пішов на Царгород. Греки не встигли підготуватися до оборони, й Олег спалив околиці Царгороду. Наслідком того походу був дуже вигідний для Русі договір. У «Повісті временних літ» записано два договори: один – 907-го р., другий – 911-го р. Ці договори являють собою єдність і викликані тим самим походом; їх штучно розділив літописець на дві частини. У договорах нема повторень, і вони доповнюють один одного.

Договори Візантійської імперії з іншими державами уклалися у двох однакового змісту примірниках мовами грецькою та іншою, яку пропонувала договірною стороною. Різниця полягала у зворотах: «ваш» і «наш». Очевидно, текст договору, який був у руках літописця, являв собою копію з примірника, написаного від імені Олега. Цікаво, що тексту переговорів нема в «Початковому літопису», – мабуть, його мав тільки автор «Повісті временних літ».

Договори надавали великих прав Олегові дружині та купцям з Русі, які мали одержувати від греків утримання протягом 6 місяців перебування в Царгороді; на подорож додому повинні були забезпечувати їх греки вітрилами, кітвами, всім обладнанням, потрібним для човнів, а також харчами. За Руссю визнавалося право безмитної торгівлі. У договорах вирішено ряд міжнародних справ: що робити, якщо затоне корабель котроїсь із договірних сторін, якщо вб'ють чужого підданого, втеча раба тощо. Візантія сплачувала Русі значну контрибуцію. Але були й обмеження у правах людей, які приїжджали з Русі: вони мали мешкати не в самому Царгороді, а на

передмісті св. Мами, входити до міста могли групами не більше, як 50 осіб і без зброї, у супроводі грека.

Обидві сторони склали присягу на додержання договору: греки – за християнським законом, а русичі присягались іменем Перуна та Велеса й покладали мечі. Цей факт дуже важливий: він свідчить, що варяги, які були в Олегові дружині, вже перейняли слов'янські звичаї, бо, за скандинавськими звичаями, в таких випадках мечі застромлювали в землю. У листі до царя болгарського Бориса папа Микола I писав: «ви запевняєте, що у вас був звичай. . . покладати мечі і ними клястися».

У договорі Олега згадується «під рукою його світлих і великих князь и його великих бояр». Деякі дослідники вважають, що це – підкорені Олегом старі князі, інші – що це призначені ним правителі. Як би то не було, це свідчить про вже зорганізований адміністративний апарат, представники якого брали участь у політичних справах.

У договорі 911 р. є значне число болгаризмів, мова в ньому архаїчна, і це дає підстави вважати переклад одночасним з написанням договору. Це стверджує також, що на самому початку X ст. українці вже мали літературну мову, мали й письмена (згадується «Іванове письмо»).

Договір 907–911 рр. – найцінніше джерело нашої історії. Україна-Русь виступає в ньому як держава, що не поступається своєю культурою перед Візантією, що має політичну організацію, устійнене право (згадується «закон. . . язика нашого», «закон руський»). Імператори Лев і Олександр цілували хреста при підписанні угоди, Олег і його оточення поклялися, за руським звичаєм, зброєю, богами своїми Перуном і Волосом, а воїни на знак перемоги почепили щити на ворота Костянтинополя.

Значення його ширше, ніж свідчення про культуру тільки України: це – перший документ, у якому східні слов'яни виходять на історичний кін як рівноправні з греками.

З цього приводу характерними є слова А. Шлецера, який вважав договір Олега за підроблений політичний документ. Він писав: якби договір цей був автентичним, його слід було б вважати за найбільш славетну пам'ятку всього Середньовіччя. Сьогодні питання про його автентичність, як стверджують вітчизняні науковці, остаточно доведене. Після укладення договору візантійський імператор обдарував руських послів золотом, одягом, різноманітними тканинами, за прийнятим ритуалом, надав їм право разом із представленими мужами-гідами відвідати церкви й пізнати основи вчення християнської віри. Посли повернулися до Києва, як свідчить літопис, у 912 р., а восени того ж року Олег помер і був похований у Києві на Щековиці. Хоча є ще

одна версія: Олег помер під час походу на Північ і був похований у Ладозі.

ДЖЕРЕЛА:

Карасевич А. О. Історія політичної думки. Навчальний посібник. – Умань. – 2013. – 726 с.; Карасевич А. О. Історія політичної думки. Навчальний посібник. – Умань. – 2014. – 860 с.

**ОЛЬГА СВЯТА РІВНОАПОСТОЛЬНА КНЯГИНЯ
(892 – 969 рр.)**

Після смерті Ігоря залишився малий син Святослав, і правління державою перейшло до вдови його Ольги.

Походження Ольги неясне. У «Повісті временних літ» під 903 р. зазначено, що привели Ігореві дружину із Пскова іменем Ольгу. Про неї склалося кілька легенд. За однією з них вона, будучи дочкою перевізника, перевозила через ріку Ігоря, який захопився її вродою та розумом та одружився з нею. За іншою легендою, вона була дочкою боярина. Інші вважали її за дочку Псковського князя. Архімандрит Леонід висунув гіпотезу про болгарське походження Ольги. Останнім часом виникла нова гіпотеза: Ольга – Helga – була дочкою Олега – Helgi, який оженив з нею Ігоря, її королівське, норманське походження – дочки князя Олега – пояснює, чому їй беззаперечно корилася варязька дружина. Імена – Helgi-Олег і Helga-Ольга – означають «мудрий», «віщий», «святий».

Легкість, з якою Ольга нав'язала згодом стосунки з цісарем Оттоном Великим, – пише П. Ковалевський, – свідчить про те, що вони були рівні королівським походженням. М. Таубе теж вважає Ольгу за дочку Олега. Проте вся її діяльність промовляє за слов'янське походження.

Ольга стала повноправною княгинею, правителькою величезної, ще не впорядкованої держави, де вибухали повстання проти центральної влади, що їх придушували Олег і Ігор. Було б цілком

природним, якби зі смертю Ігоря почалися з ще більшою силою повстання в різних частинах тієї молоді держави, де національні прагнення окремих племен диктували бажання покласти кінець пануванню князів варязького походження. Не можна забувати існування тих «світлих князів», яких згадували договори 911 та 944 рр. Однак нічого подібного не сталося. Ні літописи, ні чужоземні джерела жодним словом не згадують про будь-які заворушення. Очевидно, ніхто з тих «ясних князів» не зробив спроби захопити центральну владу або звільнитися від влади Ольги.

Протягом 20 років правила Ольга державою мирно й тихо. Цей винятковий факт заслуговує на особливу увагу. Не слід ігнорувати того факту, що це було X ст., розквіт Середньовіччя, доби, коли в усій Європі панувала фізична сила і кожен володар був насамперед воєначальником, вождем армії. І от на київському престолі з'являється жінка, за середньовічними поняттями – стара, бо, за літописними вказівками, їй було понад 50 років, хоч, звичайно, хронологія літопису в цьому відношенні не заслуговує на повне довір'я. Це свідчить про незвичайність її, і доводиться прийняти характеристику Ольги, яку дає літопис, – як «наймудрішої серед усіх людей». З другого боку, треба уявляти, на якому високому рівні культури і моралі стояла держава, що беззастережно корилася волі старої, слабій жінки, що в добу панування фізичної сили шанувала розум і душевну красу.

Нікому з володарів не присвятив наш літопис стільки уваги, як Ользі, що протягом двох десятиріч виступає в ореолі мудрості й жіночого чару.

Літопис починає з докладного опису «помсти», яку вчинила Ольга на деревлянах за смерть свого чоловіка. Деревляни вислали послів просити її одружитися зі своїм князем Малом, убивцею Ігоря. Ольга послів-сватів наказала засипати живцем у ямі, а тих, які прийшли після того, – спалити в лазні. Потім вона сама вирушила з дружиною в древлянську землю, де влаштувала тризну-учту, під час якої її люди напоїли і перебили до 5000 деревлян. Наступним її кроком була облога і взяття міста Іскоростень та зібрання з його мешканців данини: по два птахи з кожного двору. До хвостів тих птахів вона наказала своїм людям прив'язати запалений трут і випустити їх. Птахи полетіли до своїх гнізд і запалили увесь Іскоростень.

Не можна забувати того, що ще в «Руській Правді», через 60 років після хрещення, існувало право й обов'язок кровної помсти. Ольга виступає як зразкова дружина, яка виконує свій обов'язок перед забитим чоловіком, а з другого боку, змальовується як розумна, хитра жінка.

Характерним є той факт, що літописець, чернець, без найменшого засуду описує тортури, що їх вигадувала Ольга для деревлян, бо для нього, людини XI–XII ст., було цілком ясно, що інакше вона не могла зробити.

Ні Ігор, ні Олег не мали часу за війнами на внутрішні справи. Ольга сама об'їхала всю державу: була на Десні, на Лузі, на Мсті, у Новгороді, у Пскові. У санях або звичайному возі їхала сотні, тисячі кілометрів. Очевидно, сучасники й наступні покоління розуміли політичний сенс цих подорожей, бо літописець згадує, що у Пскові зберігали, як реліквію, сани, якими вона подорожувала. Їздила княгиня також серед племен, недавно підкорених, від яких можна було щодобово чекати повстань, зради і навіть помсти за скоєні, не завжди з урахуванням побажань жителів приєднаних територій, державні перетворення.

Ольга закладала нові міста, села, погости і призначала в них правителів. Першою з князів вона спробувала ввести порядок щодо данини: встановила норми податків – «устави», «уроки», «броки», «дані» – терміни, яких уживає літописець. У X ст. всі вони мали своє окреме значення. Трагічна смерть Ігоря змусила уважно поставитися до справи оподаткування людності, спробою чого були «устави» та «уроки».

Данину з деревлян, але можна припустити й з інших племен, поділено на три частини: дві йшли на Київ, а третина на Вишгород, місто Ольги. У цьому простежується ідея поділу між державним прибутком і власністю князя, що свідчить про високий рівень державницького розуміння людей X століття.

Ольга встановлювала «ловища» по всій землі, «перевесища» по Дніпру та Десні; ці обидва терміни стосувалися полювання: так вона позначала, котрі території повинні були постачати державі хутра. «Перевесища» охоплювали район, де водилися бобри, хутра яких мали дуже високу цінність як у Європі, так і в Арабському халіфаті. Пізніше, в часи укладання «Руської Правди», вважалося за тяжкий злочин порушення «перевесищ». За Ігоря та Ольги податки сплачували переважно хутрами, і «куна» була довгий час валютою.

Ольга ставила «знамення»; це стосується вже іншої галузі державного бюджету: бортних дерев, де були рої бджіл. Бортне бджільництво давало мед і віск, які теж були цінним предметом експорту. Згаданий вище Рафельштеттенський договір стосується саме торгівлі воском.

За правління Ольги значно поглибився процес асиміляції норманського елементу; можливо, на Русі відбувався він скоріше, ніж в інших країнах Європи. Про це свідчать імена в родині Ольги: син –

Святослав, онуки – Ярополк та Володимир. Слов'янське ім'я мала люблена «ключниця» Ольги – Малуша, дочка Малка Любечанина, яка стала матір'ю Володимира, та брат її Добриня, видатний воєвода часів Володимира.

До неясних місць літопису належить питання про походження Малуші та її справжнє становище. У середньовіччі всі двірські посади – «кравчого», «сенешалка», «шталмайстра», «єгермайстра» і т. п. – обіймали вищі представники шляхетства. Так і «ключниця» Ольги була не служницею, а, так би мовити, довіреною особою, яка мала ключі від її скарбів. Недарма в усіх билинах київського циклу брат Малуші, Добриня, виступає, як аристократ, з витонченими манерами, які відрізняють його від «селянських» синів – Іллі Муромця, Миколи Селяниновича та ін. Якщо аристократом вважали брата, ясна річ – аристократкою була й сестра. Генеалогія Малуші віддавна привертає увагу дослідників. Ще О. Шахматов ототожнював Мала, князя деревського, з Малком Любечанином, батьком Малуші і Добрині, а самого Мала вважав за Свенельдового сина. Не вдаючись у генеалогію, М. Грушевський вважав Малушу за доньку Мала. М. Таубе, теж утотожнюючи Мала з Малком Любечанином, вважав його за Дірового сина, а Діра – за Аскольдового сина.

Можливо, з процесом асиміляції норманського елементу треба пов'язати найзначнішу в житті Ольги подію: її особистого хрещення. Безперечно, християнство почало приходити до різних шарів українського народу з давніх-давен. Договір Ігоря під цим оглядом дуже показовий. Дехто з дослідників припускав навіть, що сам Ігор був потаємним християнином. Така була атмосфера, в якій перебувала Ольга. Не слід ігнорувати версію, що вона була охрещена ще за життя Ігоря, але про це не збереглося фактів. Проте безперечним є факт хрещення Ольги, коли вона стала княгинею. Акт цей зберігався в таємниці, і нема вказівок, де й коли він стався. Відсутність точних вказівок викликала кілька припущень, де саме й коли хрестилася Ольга: в Києві чи в Царгороді, куди приїхала вона – за літописом – у 955-му році. «Повість временних літ» оповідає, що цісар Костянтин Багрянородний хотів одружитися з Ольгою, але княгиня нагадала йому, що вона – поганка і погодилася охреститися з умовою, щоб цісар був її хрещеним батьком. Коли ж охрестилася, то заявила, що за християнським законом хрещений батько не може одружитися з хрещеницею. Так вона перехитрила цісаря, як раніше перехитрила деревлян.

Це оповідання має ознаки штучності. Насамперед – дата приїзду до Царгороду: в 955 році цісарем був не Костянтин, а Роман I Лакапін. Це розходження в датах викликало гіпотези О. О. Шахматова, М.

Приселкові та С. Томашівського про дві подорожі Ольги: у 955 та у 957 рр. Вони вважали, що Ольга охрестилася за Романа Лекапена.

Залишається безцінним інше джерело: опис перебування Ольги в Царгороді Костянтина Багрянородного, який подає точну дату приїзду – 957 р., 9 вересня. Цісар перелічує почет княгині: з нею були її племінник, двірські жінки, священник Григорій, 20 послів, 44 купці, перекладачі – разом 80 осіб. Ольгу в супроводі свити введено в найкращу залу палацу, де вже чекав на неї цісар. Після короткої розмови запрошено Ольгу на трапезу, де вона сиділа за одним столом з цісаревою, – рідка увага до гостей, можлива тільки, якщо вони християни. Однак у докладному описі перебування Ольги в Царгороді Костянтин ані словом не згадує такої видатної справи, як її хрещення. Очевидно, приїхала Ольга вже християнкою, на що вказує й трапезування за одним столом з цісарем та його родиною і наявність священника в почті. Отже, треба гадати, що христилася вона до подорожі, можливо, 955 р, в Києві.

Костянтин писав, що розмовляв з княгинею Ольгою про різні важливі справи, але не зазначив, про які саме. Це могли бути дипломатичні справи, бо відносини з Візантією зіпсував Ігор, могли бути торговельні, бо в посольстві, як згадано, їхало понад сорок купців, могли бути й церковні. Не виключено, що Ольга хотіла домовитися з Візантією у військових справах та обіцяла прислати свої «вої в допомогу»; справді, 961 р. руське військо ходило на допомогу наступникові Костянтина, Романові II.

Як натякає «Повість», сам візит і високе прийняття не задовольнило Ольгу: не було виявлено до неї належної їй пошани, тож коли до Києва прибуло посольство з Візантії, Ольга довгий час не приймала його, заявивши: «Хай постоять у мене в Почайні (притока Дніпра біля Києва), як я стояла в Суді». Під час візиту до Візантії вона понад чотири місяці чекала височайшого прийому в Костянтинопольській гавані і весь час жила на кораблі. Зрештою, Ольгу таки запросили до двору, але з її планів нічого не вийшло. Не допомогло й особисте хрещення княгині; імператор не пішов на подальші переговори і зазначив, що її син, великий київський князь Святослав, – язичник. Мріяла вона також отримати від імператора королівський титул.

Можливо, у зв'язку з незадоволенням Ольги, причини якого ми не знаємо, стоїть друга велика подія з її князювання. Протириччя з Візантійською імперією були настільки сильними, що Ольга змушена була шукати альтернативи візантійській орієнтації. У 956 р. вона відряджає своїх послів до Франкфурта-на-Майні, до німецького

імператора Оттона I, з пропозицією створити на Русі єпархію, підлеглу Папі Римському.

У 959 р. до Ахена прибуло посольство від «королеви ругів» Олени (це ім'я одержала Ольга при хрещенні) з проханням прислати єпископа. Чомусь ця справа затрималася, бо аж 961 р. приїхав до Києва єпископ Адальберт, але заснувати кафедру йому не вдалося, і він повернувся до Німеччини. Про це розповідав анналіст «Продовжувач Регінона», якого дехто з дослідників вважає за самого Адальберта. Уся ця справа залишається неясною. Наші літописці не згадують її, мабуть, тому, що, коли писалася «Повість временних літ», у Києві панували візантійські впливи, ворожі Римові. Можливо, Ольга вислала посольство не для того, щоб просити єпископа, або не тільки з цією метою. На це вказує нагорода, що її одержав Адальберт від Оттона I, незважаючи на невдачу із заснуванням єпископів.

Підсумовуючи відомості про Ольгу, треба визнати, що її постать та правління заслуговують на найбільшу увагу. Влучно схарактеризував її М. Грушевський: держала сильною та зручною рукою державну систему й не дала їй ні ослабнути, ні розвалитися, налагодила дипломатичні відносини з двома наймогутнішими імперіями Європи, представниками культури Середньовіччя. Хрещення Ольги, яке залишилося її приватною справою, дало підстави називати її «світанком перед сонцем», а сучасникам її внука Володимира казати, що вона була «наймудрішою серед чоловіків».

Княгиня Ольга померла 11 липня 969 р. на 77 році життя. Відомо, що вона заповіла «не творити над нею тризни». Де саме її поховали, невідомо, можливо, це була одна з християнських церков, збудованих нею у Києві. У «Повісті временних літ» розповідається про поховальний обряд над її тілом, здійснений християнським священиком. У 1007 р. князь Володимир переніс останки княгині до Десятинної церкви і поховав її у кам'яному саркофазі.

ДЖЕРЕЛА:

Карасевич А. О. Історія політичної думки. Навчальний посібник. – Умань. – 2013. – 726 с.; Карасевич А. О. Історія політичної думки. Навчальний посібник. – Умань. – 2014. – 860 с.

ОЛИГАРХІЯ

ОЛИГАРХІЯ (грец. ὀλιγαρχία (oligarchia), від дав.-гр. ὀλίγον (oligon) «небагато», та дав.-гр. ἀρχή (arche) «влада» — влада небагатьох) — політичний режим, у якому влада (політична, економічна та ін.) належить невеликій, закритій та тісно згуртованій групі осіб (наприклад — військових, великих власників, фінансистів тощо); група людей, що володіє банківським і промисловим капіталами.

Олігархія — це форма владарювання, тип політичного режиму, про який писали ще давньогрецькі філософи Платон та Арістотель. Так само як монархія — влада одного, поліархія — влада багатьох (форма розсосередженого правління, що забезпечує панування принципів плюралістичної демократії), олігархія — це влада кількох, небагатьох.

В усіх цих термінах наявне вказування на кількість володарів (один, багато, кілька) та саме слово володарювання (старогрецьке *archein*). Це означає, що без політичного панування олігархів не буває. Тому не слід їх плутати з багатими бізнесменами чи просто підприємливими людьми. Тільки ті багатії, котрі намагаються встановити «диктатуру небагатьох» (явну чи позалаштункову), є олігархами. Олігарх — це не просто багата людина, а один із небагатьох можновладців, що правлять у своїх приватногрупових інтересах, причому в основному або виключно силовими методами.

Олігарх — особа, що володіє великою власністю у країні, та має вагомий вплив на державні органи влади. З політологічної точки зору олігархи — це можновладці, які використовують монополізовані ними сектори економіки для концентрації у своїх руках політичної влади, а політичну владу — для збільшення власних капіталів. Сучасні олігархи володіють багатоманітними суспільними ресурсами: економічними (промислові та фінансові підприємства й установи), інформаційними (друковані та електронні ЗМІ), політичними (партії, парламентські групи й фракції, важливі державні посади, вплив на перших осіб у державі).

Проблема олігархізації економіки й політики у різних країнах світу не належить до числа добре досліджених. Найчастіше згадують про олігархічне правління у Латинській Америці, та й то стосовно 20-х — 30-х рр. Тим часом в історії капіталізму було немало періодів домінування олігархічних груп — як у Європі, так і в Америці. Та все ж у порівняльній політології серед різноманітних класифікаційних систем, за якими ранжують сучасні держави, є індекс концентрації економічної влади Ванганена, який можна було б вважати індексом олігархізації суспільної системи. Він характеризує міру контролю небагатьох монополістів над економічними ресурсами країни — державними, приватними та іноземними.

В узагальненому вигляді по континентах цей індекс виглядає так: Африка — 83,7; Америка (Північна і Південна) — 69,2; Азія — 76,6; Океанія — 43,3; Європа — 56,0.

Олігархічні групи у тій чи іншій формі існують у більшості країн, де економіка базується на приватній власності. Однак відмінності між країнами полягають якраз у мірі політичного домінування олігархічних груп та у ступені збігання розподілу влади й власності.

Фінансова олігархія — група людей, яка володіє найбільшою часткою банківського і (або) промислового капіталу країни;

Військова олігархія — (див. також Хунта), верхівка збройних сил (армії, спецслужб, жандармерії), яка утримує владу у країні і, як правило, прагне конвертувати свою військово-політичну владу — в економічно-фінансову. Тобто стати великими власниками. Ця форма олігархії більш характерна для суспільств і держав з менш розвиненими формами власності.

ДЖЕРЕЛА:

Колодій А. Ф. «Олігархи» й «олігархія»: зміст понять та українська політична дійсність.; Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. — Х . :Право, 2015.; ОЛІГАРХІЯ//Юридична енциклопедія: В 6 томах. / Редколегія: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та інші. — К. : «Українська енциклопедія», 1998.

ОМБУДСМЕН

ОМБУДСМЕН рідко Омбудсман (від швед. Ombudsman «представник») — посадова особа, на яку покладаються функції контролю за дотриманням законних прав та інтересів громадян у діяльності органів виконавчої влади і посадових осіб. Офіційні назви посади у різних країнах розрізняються. На сучасному етапі посада омбудсмена існує у понад 100 країнах світу.

В Україні посада Омбудсмена існує з 1998 р. і називається «Уповноважений Верховної Ради України з прав людини». Її з 1998 р. й до 27 квітня 2012 р. обіймала Ніна Карпачова. З 24 квітня 2012 р. цю посаду обіймає Валерія Лутковська.

Вперше посаду «парламентського омбудсмена» заснував риксдаг Швеції 1809 р., відповідно до прийнятої того року конституції.

Довгий час посада омбудсмена не була поширена в інших правових системах, окрім шведської. Проте з часом такий пост за шведським зразком запровадили в інших країнах Північної Європи: у Фінляндії (1919), Норвегії (1952), Данії (1953). Першою неєвропейською державою, яка запровадила посаду Омбудсмена, стала Нова Зеландія (1962), першою соціалістичною — Польща (1987).

СВІТОВА ПРАКТИКА

У найбільш розвинутих демократичних країнах розглядуваний нами інститут займає важливе місце в системі органів, що здійснюють контроль за діяльністю апарату управління і ефективно захищають права і свободи людини та громадянина від незаконних дій адміністрації. Вперше його було засновано у Швеції у 1809 р. Є думка, що цьому сприяла лібералізація суспільних відносин на початку ХІХ ст., обумовлена появою у Швеції конституційних норм. Шведський риксдаг

(парламент) прийняв у 1809 р. Документ про правління. Цей конституційний акт було розроблено під впливом принципу поділу влади Ш. Монтеск'є і спрямовано на урівноваження широких повноважень короля з повноваженнями парламенту.

Здійснення контролю за цим покладалося на спеціального парламентського комісара — омбудсмена. Останній був зобов'язаний стежити за додержанням законодавчих актів парламенту органами державної влади і місцевого самоврядування. Його було наділено повноваженнями, пов'язаними із захистом прав громадян від свавілля адміністрації.

З 1919 р. подібні посади почали запроваджуватись й в інших країнах. Учасники конференції ООН 1959 р. запропонували поширити цей інститут на всі держави світу.

У різних країнах існує понад 100 омбудсменів. В одних державах дана посадова особа іменується омбудсменом, в інших — посередником або парламентським уповноваженим з прав людини. Це пояснюється насамперед різним історичним середовищем, неоднаковою правовою культурою, впливом конституційно-правових систем. Можна виділити певні ознаки, що об'єднують усіх омбудсменів. Вони полягають у тому, що статус такої особи характеризується:

1. незалежним становищем у системі державних органів;
 2. незмінюваністю протягом усього строку повноважень парламенту, який її призначив;
 3. відкритістю та доступністю для усіх громадян, які потребують захисту своїх прав і свобод;
 4. відсутністю формалізованих процедур розгляду скарг і звернень;
 5. безоплатністю надання допомоги;
- зв'язаністю не тільки правовими нормами, а й уявленнями про справедливість і «здоровий глузд».

Нині у світі існують дві моделі інституту омбудсмена — шведська та англійська. У Швеції є чотири омбудсмена — шеф-омбудсмен, омбудсмен юстиції, омбудсмен, що здійснює нагляд за збройними силами та відносинами з різними цивільними структурами, і омбудсмен з нагляду за законністю в галузі соціального забезпечення та податків.

Шеф-омбудсмен займається питаннями доступу громадськості до офіційних документів і здійснює адміністративні функції. До повноважень омбудсмена юстиції належать контроль за діяльністю органів правосуддя та питання, пов'язані з роботою поліції, адміністрації тюрем. У 1986 р. у зв'язку з прийняттям Закону проти расової дискримінації був призначений омбудсмен з питань боротьби з

порушеннями прав у галузі трудових і соціальних відносин (заробітної плати, звільнень, приймання на роботу тощо).

Повноваження омбудсмена у Швеції є досить широкими. Він має право:

1. пред'являти обвинувачення державним посадовим, а віднедавна і муніципальним особам;
2. доступу до будь-якої документації;
3. одержання інформації з будь-яких джерел.

У Великобританії інститут омбудсмена запроваджено у 1967 р. Законом про парламентського комісара з адміністративних питань (парламентського омбудсмена). Згідно з цим документом омбудсмена наділено статусом, рівнозначним статусу судді Високого суду. Він призначається на посаду королевою і має право займати її до досягнення 65 років. До його компетенції входить розгляд скарг громадян на будь-які дії центральних органів виконавчої влади, якщо вони не можуть бути оскаржені у суді або трибуналі. Ці скарги подаються не особисто омбудсмену, а через одного з членів парламенту, який офіційно звертається до нього з проханням про проведення розслідування. Розпочати останнє з власної ініціативи омбудсмен не може. Таку норму запроваджено, щоб він не захлинувся у великому потоці скарг. Останні повинні подаватися у письмовому вигляді і лише громадянами Великобританії не пізніше 12 місяців з часу порушення їх прав. Однак і після закінчення цього строку омбудсмен може прийняти скаргу до розгляду, якщо вважатиме за потрібне зробити це. Він сам визначає порядок проведення розслідування.

Це може бути і неофіційна бесіда, і відкрите слухання з правом сторін мати їх законних представників. Після закінчення розслідування омбудсмен повинен скласти звіт з відповідними рекомендаціями. Цей документ надсилається членові парламенту, через якого подавалася скарга, громадянину, чиї права були порушені, а також посадовій особі, яка їх порушила, і керівнику відповідного відомства, який і повинен повідомити омбудсмена про заходи, яких передбачається вжити для відновлення порушених прав.

Між розглянутими нами моделями є значні відмінності. Важко сказати, яка з них більш досконала. Адже вони враховують демократичні традиції своїх країн, менталітет їх народів.

Колишні європейські соціалістичні держави намагаються під час запровадження інституту омбудсмена пристосувати його до своїх умов.

ВИДИ ОМБУДСМЕНІВ

Омбудсмен новин («представник читачів», «адвокат читачів» або «громадський редактор») — це людина з вищого керівництва ЗМІ (у більшості випадків), що має справу з скаргами і що намагається

знайти взаємоприйнятні рішення. Омбудсмен новин отримує і досліджує скарги від читачів газети, слухачів радіо, глядачів телевізійних станцій щодо точності, справедливості, збалансованості і гарного смаку новин. Він рекомендує способи реакції для виправлення або роз'яснення новин. Працюючи у ЗМІ (засобах масової інформації), омбудсмен сприяє їх поліпшенню, розумінню і допомагає формувати довіру у аудиторії, збільшуючи відповідальність ЗМІ перед телеглядачами, читачами та іншої публікою. Омбудсмени новин розглядають і вирішують деякі скарги, які могли б вилитися в дорогі судові розгляди. Деякі омбудсмени контролюють підготовку виправлень. Інші пишуть внутрішні інформаційні бюлетені щодо поглядів читачів і скарг. Багато омбудсмени новин ведуть регулярні колонки, що стосуються проблем, що цікавлять широку громадськість або вузьке коло людей з певними поглядами. У колонці омбудсмен може критикувати, пояснювати або хвалити, якщо вважає за потрібне. Інші омбудсмени організують або координують громадський форум або читацьке консультативне правління, щоб бути ближче до читачів. Багато хто виступає перед різними громадськими та приватними об'єднаннями, пояснюючи принципи роботи ЗМІ. Деякі посилають анкети людям, чиї імена згадувалися у новинах з проханням про коментарі. У кілька менших службах новин омбудсмени беруть на себе і інші пов'язані з новинами обов'язки. Але у кожному разі омбудсмен новин зазвичай має функцію консультанта, а не контролера.

Банківським омбудсменом — є незалежне у своїй діяльності фізична особа, яка здійснює врегулювання розбіжностей, що виникають з договору іпотечної позики, між банком, організацією, яка здійснює окремі види банківських операцій, і позичальником — фізичною особою за його зверненням з метою досягнення згоди про задоволення прав і охоронюваних законом інтересів позичальника і банку, організації, яка здійснює окремі види банківських операцій.

Регіональні. Місцеві омбудсмени. Практика показує, що омбудсмен може функціонувати як централізований інститут на національному рівні, а також і як регіональний місцевий інститут. Інститут регіональних омбудсменів використовується частіше у державах з федеральною формою правління, де функціують сильні автономні одиниці, а створення місцевих омбудсменів обумовлюється частіше конкретними потребами та історичною традицією. Подібні інститути функціують у ряді держав, незалежно від наявності або відсутності національного омбудсмена. Їх повноваження схожі на ті, які має національний омбудсмен, але обмежені до здійснення контролю за діяльністю лише адміністрації у даній складовій частині держави або

її адміністративно-територіальної одиниці (провінція, регіон, область, громада).

Спеціалізовані омбудсмени. У багатьох випадках певні суспільні групи чи інтереси потребують додаткового або спеціалізованої захисті через специфіку їх положення у суспільстві або через значущості суспільних відносин, в яких вони беруть участь. З цієї причини у ряді країн поряд з національними, регіональними та місцевими омбудсменами і часто поза їх системи, діють і різні спеціалізовані омбудсмени.

Омбудсмен з питань рівних можливостей. Розвинений спочатку у скандинавських країнах, цей спеціалізований інститут має своєю метою створення додаткових гарантій рівності двох статей у всіх сферах державного і суспільного життя. Він є відповіддю на те, що за силою як історичної традиції, так і з огляду незрілість сьогоднішньої політичної культури, в цій сфері продовжуються порушення прав людини, ще не подолано дискримінацію за ознакою статі ні в області правових відносин праці, ні у суспільному житті, ні у політиці. Показовим є той факт, що саме скандинавські країни досягли величезного прогресу в області статевої рівності, і це не мотивувало їх зняти цю відповідальність з омбудсмена. У той же час у нових демократіях, обтяжених великим числом історичних і патріархальних нашарувань це питання ще шукає свого вирішення.

Омбудсмен з прав дітей. Спеціальний захист прав дітей потрібно через страхітливих та масових порушень прав дітей та передбачається у ряді актів найвпливовіших міжнародних організацій. Ця проблема варто з особливою гостротою у найбідніших країнах. На жаль, вона виявилася значною і у ряді країн перехідного періоду. Деякі з них, під впливом досвіду розвинених країн і власної оцінки ситуації, прийняли спеціалізовані закони про захист прав дітей (серед них і Болгарія). Незважаючи на те, що на основі законодавства створені спеціалізовані адміністративні структури, залишається відкритим питання про ефективні гарантії захисту прав дітей. У цьому сенсі створення спеціалізованого омбудсмена з прав дітей не тільки доведена можливість, а й необхідність. Затверджена практика у цій сфері існує у Норвегії. В іспанській автономній області Каталонії вже довгі роки у рамках інституту захисника народу, існує і окремий захисник прав дітей. Омбудсмен Греції має право здійснювати розслідування навіть фізичних та юридичних осіб приватного сектора у випадках порушення прав дітей, а захист прав дітей покладено на його першого заступника.

Військовий омбудсмен. У специфічних умовах і в різний час в різних країнах (Швеції, Норвегії, Німеччини, Чехії та ін.) введено

омбудсмен спеціалізованої компетентності щодо здійснення контролю за дотриманням прав військовослужбовців. Вперше військовий омбудсмен був введений на батьківщині парламентських омбудсмена — у Швеції, у 1915 р., який діючи паралельно з ним, зіграв сильну роль під час двох світових воєн. Після Другої світової війни, проте, випадки скарг до військового омбудсмену, сильно зменшилися і у 1968 р. його повноваження переходили до загального парламентських омбудсмену. У наші дні з дуже сильними повноваженнями відрізняється військовий омбудсмен у Федеральній Республіці Німеччини. Згідно зі змінами Основного закону, внесеними з приводу приєднання до НАТО, і шляхом спеціального закону, у Німеччині створено повноважний Бундестагу з питань оборони в якості допоміжного органу при здійсненні парламентського контролю у сфері оборони та безпеки. Призначається президентом, після того як він отримав підтримку більше половини членів Бундестагу шляхом таємного голосування, військовий омбудсмен має статус федерального міністра, може бути залучений будь-яким солдатом, але може діяти і за своєю ініціативою, за вказівкою Бундестагу або Комітету оборони. У Норвегії, де давно вже затверджений інститут парламентського омбудсмена, йому передував інститутом військового омбудсмена, який продовжує успішно діяти. У Нідерландах і донині діє генеральний військовий інспектор. У Чехії після демократичних змін створюється громадський захисник з питань збройних сил.

Омбудсмен з питань меншин. В Угорщині поряд з парламентською уповноваженим з цивільних прав та його помічником, діє і спеціалізований омбудсмен по захисту прав національних та етнічних меншин. Він обраний парламентом на підставі спеціального конституційного тексту і діє відповідно до Закону про права національних і етнічних меншин (1993 р.). До нього можуть звертатися у випадках порушення їх прав, гарантованих Законом про права національних і етнічних меншин, громадяни (наприклад, у зв'язку з правом використання рідної мови, право на вільне об'єднання, на навчання рідною мовою, заборонаю дискримінації і т. д.), спільності меншин (наприклад, у зв'язку з правом на самоврядування, на представництво у парламенті і т. д.) або органи самоврядування меншин.

Бізнес-омбудсмен займається захистом інтересів бізнесу перед органами державної влади як всередині країни, так і за її межами. Він виступає інструментом вирішення конфліктів і суперечок між владою і бізнесом, медіатором між державою та бізнес-середовищем. Аналогічні інституції існують у США, Росії, Грузії. Дискусії про імплементацію в Україні тривають з осені 2012 р. На даний час поява

бізнес-омбудсмена в Україні готується. З 10 грудня 2014 р. посаду бізнес-омбудсмена обійняв Альгірдас Шемета— литовський і європейський політик, колишній міністр фінансів Литви, європейський комісар з бюджету та фінансового планування (2009–2010 рр.), європейський комісар з оподаткування, митного союзу, аудиту та боротьби з шахрайством (2010–2014 рр.).

Міжнародний інститут омбудсмена

Поширення служб омбудсмена у світі стало поштовхом до створення у 1976 р. Міжнародного інституту омбудсмена, який об'єднує національні інституції більш ніж 50 країн світу, сприяє розвитку концепції омбудсмена в світі за допомогою досліджень, освітніх програм, публікацій і обміну інформацією, а також організації регіональних і міжнародних конференцій. У 1982 р. викладачі університету м. Інсбрук (Австрія) виступили ініціаторами створення наукового товариства, головним завданням якого стало дослідження феномена омбудсмена в Європі. З 1988 р. товариство отримало статус міжнародної громадської організації і зараз відоме як Європейський інститут омбудсмена. Основними напрямками діяльності цього інституту є поширення та сприяння розвитку ідеї омбудсмена в Європі, підтримка наукових досліджень у цій сфері, сприяння обміну досвідом на національному, європейському і міжнародному рівнях. Членами інституту є більшість європейських інституцій омбудсмена. У жовтні 1998 р. до Європейського інституту омбудсмена було прийнято Українського Уповноваженого з прав людини. У 1993 р. згідно з положеннями Маастрихтського договору про створення Європейського Союзу було запроваджено посаду омбудсмена в ЄС. Йому було надано право приймати до розгляду скарги будь-якої юридичної чи фізичної особи країни- члена ЄС та проводити розслідування діяльності інституцій і органів Європейського Союзу, за винятком Суду Європейських співтовариств та суду першої інстанції ЄС. Нині проводиться активна робота з підготовки єдиного кодексу поведінки службовців ЄС, що дало б змогу встановити чіткі критерії оцінки їхньої діяльності з боку європейського омбудсмена. У 1999 р. після тривалих дебатів було запроваджено посаду Уповноваженого з прав людини у Раді Європи. Слід зазначити, що ця посадова особа не цілком вписується у концепцію омбудсмена, оскільки позбавлена такого важливого права, як право провадити конкретне розслідування на підставі скарг громадян або за власною ініціативою. Уповноважений з прав людини Ради Європи покликаний швидше здійснювати освітні функції та координуючу діяльність у галузі прав людини у рамках діяльності цієї європейської інституції. Процес визначення конкретної сфери його компетенції та повноважень ще не завершений. Першим

Омбудсменом Ради Європи став Альваро Хиль-Роблес — у минулому Захисник народу Іспанії.

На сьогодні інституція омбудсмена на національному, регіональному та місцевому рівнях існує більш ніж у 100 країнах світу, і ця ідея продовжує поширюватися.

ОППЕНГЕЙМЕР ДЖУЛІУС РОБЕРТ (22 квітня 1904 – лютий 1967 роки)

Американський фізик-теоретик, професор фізики Каліфорнійського університету в Берклі, член Національної академії наук США (з 1941 р.). Широко відомий як науковий керівник Манхеттенського проекту, в рамках якого в роки Другої світової війни розроблялися перші зразки ядерної зброї. Через це Оппенгеймера часто називають «батьком атомної бомби». Атомна бомба була вперше випробувана в Нью-Мексико у липні 1945 р., пізніше Оппенгеймер згадував, що в той момент йому прийшли в голову слова з Бхагавад-гіти: «Якщо саяво тисячі сонць спалахнуло б в небі, це було б подібно блиску Всемогутнього. Я - Смерть, Руйнівник Світів»

Після Другої світової війни він став керівником Інституту перспективних досліджень у Принстоні. Він також став головним радником в новоствореній Комісії США з атомної енергії і, використовуючи своє становище, виступав на підтримку міжнародного контролю над ядерною енергією з метою запобігання поширенню атомної зброї і ядерної гонки. Ця антивоєнна позиція викликала гнів низки політичних діячів під час другої хвилі «Червоної загрози». У підсумку, після широко відомого політизованого слухання у 1954 р., він був позбавлений допуску до секретної роботи. Не маючи з тих пір прямого політичного впливу, він продовжував читати лекції, писати праці й працювати в галузі фізики. Десять років по тому президент Джон Кеннеді нагородив ученого премією Енріко Фермі в знак політичної реабілітації. Нагорода була вручена вже після смерті Кеннеді Ліндоном Джонсоном.

Найбільш значні досягнення Оппенгеймера у фізиці включають: наближення Борна- Оппенгеймера для молекулярних хвильових функцій, роботи з теорії електронів і позитронів, процес Оппенгеймера-Філіпс в ядерному синтезі і перше пророцтво квантового тунелювання. Разом зі своїми учнями він вніс важливий внесок в сучасну теорію нейтронних зірок і чорних дір, а також у вирішення окремих проблем квантової механіки, квантової теорії поля і фізики космічних променів. Оппенгеймер був учителем і пропагандистом науки, батьком-засновником американської школи теоретичної фізики, що отримала світову популярність у 30-ті рр. ХХ ст.

9 жовтня 1941 р., незадовго до вступу США у Другу світову війну, президент Франклін Рузвельт схвалив прискорену програму зі створення атомної бомби. У травні 1942 р. голова Національного комітету оборонних досліджень Джеймс Б. Конант, один з гарвардських вчителів Оппенгеймера, запропонував йому очолити в Берклі групу, яка б зайнялася розрахунками в галузі швидких нейтронів. Роберт, стурбований складною ситуацією в Європі, з ентузіазмом взявся за цю роботу. Назва його посади - «координатор швидкого розриву» - підказувала на використання ланцюгової реакції на швидких нейтронах в атомній бомбі. Одним з перших дій Оппенгеймера на новій посаді стала організація літньої школи з теорії бомби в його кампусі у Берклі. Його група, що включала в себе як європейських фізиків, так і його власних студентів, у тому числі Роберта Сербера, Еміля Конопінського, Фелікса Блоха, Ганса Бете і Едварда Теллера, займалася вивченням того, що і в якому порядку треба зробити, щоб отримати бомбу.

Для керівництва своєю частиною атомного проекту Армія США у червні 1942 р. заснувала «Манхеттенський інженерний округ», більш відомий згодом як Манхеттенський проект, ініціювавши тим самим перенесення відповідальності від Управління наукових досліджень та розвитку до військовим. У вересні бригадний генерал Леслі Р. Гровс-молодший був призначений керівником проекту. Гровс, в свою чергу, призначив Оппенгеймера главою лабораторії секретної зброї. Оппенгеймера не можна було назвати ні прихильником консервативних військових, ні вмілим лідером великих проектів, тому вибір Гровса спочатку здивував як вчених, зайнятих у розробці бомби, так і членів Комітету з військової політики, що займається Манхеттенський проект. Той факт, що у Оппенгеймера не було Нобелівської премії і, можливо, відповідного авторитету, щоб керувати такими ж вченими, як він, звичайно, хвилював Гровса. Однак Гровс був вражений теоретичними знаннями Оппенгеймера в області створення атомної бомби, хоча й сумнівався у його умінні застосувати ці знання на практиці. Гровс також виявив в Оппенгеймера одну особливість, яку не

помітили інші люди, - «надмірне марносластво». Це властивість, на думку генерала, повинна була підживлювати порив, необхідний для просування проекту до успішного закінчення. Ісидор Рабі угледів в цьому призначенні «справжній прояв генія з боку генерала Гровса, якого зазвичай генієм не вважали».

Керівники Манхеттенського проекту (червень 1942 р.)

Оппенгеймер і Гровс вирішили, що з метою безпеки і згуртованості вони потребують централізованої секретної науково-дослідної лабораторії у віддаленому районі. Пошуки зручного розташування у кінці 1942 р. призвели Оппенгеймера в Нью-Мексико, в місцевість неподалік від його ранчо. 16 листопада 1942 р. Оппенгеймер, Гровс і решта оглянули передбачуваний майданчик. Оппенгеймер боявся, що високі кручі, що оточують це місце, змусять його людей відчувати себе в замкнутому просторі, в той час як інженери бачили можливість затоплення. Тоді Оппенгеймер запропонував місце, яке він добре знав, - плоску гору біля Санта-Фе, де знаходилося приватний навчальний заклад для хлопчиків – Лос-Аламоської фермерської школи. Інженери були стурбовані відсутністю хорошою під'їзної дороги та водопостачання, але в іншому визнали цей майданчик ідеальним.

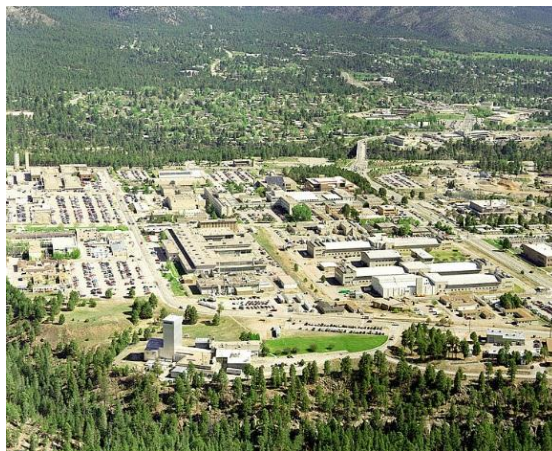
«Лос-Аламоська національна лабораторія» була спішно побудована на місці школи; будівельники зайняли під неї кілька будівель останньої і звели багато інших в найкоротші терміни. Там Оппенгеймер зібрав групу видатних фізиків того часу, яку він називав «світила».

Спочатку Лос-Аламос планувалося зробити військовою лабораторією, а Оппенгеймера та інших дослідників прийняти до складу армії США в якості офіцерів. Оппенгеймер навіть встиг замовити собі форму підполковника і пройти медичний огляд, за результатами якого він був визнаний непридатним до служби. Військові доктора діагностували у нього признаки дистрофії (при його вазі у 128 фунтів, або 58 кг), розпізнали в його постійному кашлі туберкульоз, а також залишилися незадоволені його хронічним болем у попереково-крижовому суглобі. А Роберт Бечер і Ісидор Рабі і зовсім стали проти ідеї поступити на військову службу. Конант, Гровс і Оппенгеймер розробили компромісний план, згідно з яким лабораторія була взята Каліфорнійським університетом в оренду у Військового міністерства.

Незабаром виявилось, що початкові оцінки Оппенгеймером необхідних трудовитрат були надзвичайно оптимістичні. Лос - Аламос збільшив чисельність своїх співробітників від кількох сотень людей у 1943 р. до більш ніж 6000 у 1945 р.

Спочатку Оппенгеймер відчував труднощі з організацією роботи великих груп, але, отримавши постійне місце проживання на горі, дуже скоро збагнув мистецтво широкомасштабного управління. Інші співробітники відзначали його майстерне розуміння всіх наукових аспектів проекту і його зусилля по згладжуванню неминучих культурних протиріч між вченими та військовими. Для колег-учених він був культовою фігурою, будучи і науковим керівником, і символом того, до чого всі вони прагнули. Віктор Вайскопф сказав про це так:

«Оппенгеймер керував цими дослідженнями, теоретичними і експериментальними, – в істинному значенні цих слів. Тут його надприродна швидкість схоплення основних моментів з питання була вирішальним фактором; він міг ознайомитися з усіма важливими деталями кожної частини роботи».

Ядерна база американців в Лос-Аламосі

Він не керував з «головного офісу». Він розумово і навіть фізично був присутній на кожному вирішальному етапі. Він був присутній в лабораторії або семінарській аудиторії, коли досліджувався новий ефект або пропонувалася нова ідея. Вручення нагород за розробку озброєння відбулося в Лос-Аламосі 16 жовтня 1945 р.. На цьому заході Оппенгеймер виголосив прощальну промову з приводу відходу з посади керівника.

У 1943 р. зусилля розробників були зосереджені на плутонієвій ядерній бомбі гарматного типу, названої «Худиш». Перші дослідження властивостей плутонію були проведені з використанням отриманого на циклотроні плутонію-239, який був надзвичайно чистим, однак міг бути зроблений тільки в малих кількостях. Коли у квітні 1944 р. Лос-Аламос отримав перший зразок плутонію з графітового реактора X-10, виявилася нова проблема: реакторний плутоній мав більш високу концентрацію ізотопу ^{240}Pu , що робило його невідповідним для бомб гарматного типу. У липні 1944 р. Оппенгеймер залишив розробку гарматних бомб, направивши зусилля на створення зброї імпульсивного типу.

За допомогою хімічної вибухової лінзи субкритична сфера розщеплення речовини могла бути стиснута до менших розмірів і, таким чином, до більшої щільності. Речовині у цьому випадку доводилося б проходити дуже маленьку відстань, тому критична маса досягалася б за значно менший час. У серпні 1944 р. Оппенгеймер повністю реорганізував Лос-Аламоську лабораторію, зосередивши зусилля на дослідженні імпульсії (вибуху, спрямованого всередину). Перед окремою групою було поставлено завдання розробити бомбу простої конструкції, яка повинна була працювати тільки на урані-235; проект цієї бомби був готовий у лютому 1945 р. - їй дали назву «Малюк».

Після титанічних зусиль проектування складнішого імпульсивного заряду, який отримав прізвисько «Штучка Крісті», на честь Роберта Крісті, було завершено 28 лютого 1945 р. на зборах у кабінеті Оппенгеймера.

У травні 1945 р. був створений так званий «Тимчасовий комітет», завданням якого були консультування і надання звітів у воєнний і повоєнний час щодо використання ядерної енергії. Тимчасовий комітет, у свою чергу, організував експертну групу, що включає Артура Комптона, Фермі, Лоуренса і Оппенгеймера, для консультації з наукових питань.

У своїй доповіді Комітету ця група висловила свої висновки не тільки про передбачувані фізичні наслідки застосування атомної бомби, але і по можливому військовому й політичному її значенню.

ДЖЕРЕЛА:

Карасевич А. О. Історія політичної думки. Навчальний посібник. – Умань. – 2013. – 726 с.; Карасевич А. О. Історія політичної думки. Навчальний посібник. – Умань. – 2014. – 860 с.; Політологічний словник. / За ред. М.Ф.Головатого та О.В.Антонця. – К.: МАУП. 2005. – 792 с.; Політичні портрети Новітньої доби. Книга I – Північна Америка. - Навчальний посібник / Укладачі: А.О. Карасевич, К.М. Левківський, Л.Г. Лисенко., В.В.Сокирська, – Умань.: ПП Жовтий О.О., 2012. – 798 с.

ОПОЗИЦІЯ ПОЛІТИЧНА

ОПОЗИЦІЯ ПОЛІТИЧНА (від лат. *oppositio* — протиставлення)

1) протиставлення політичних поглядів і дій однієї групи осіб/організацій поглядам і діям іншої групи, переважно тієї, яка представлена у структурах державної влади;

2) група осіб/організацій, яка виключена з процесу прийняття рішень органами влади та виступає проти політичних поглядів і дій представників владних структур. Отже, поняттю «опозиція» властиві процесуальний та інституціональний аспекти.

Наявність опозиції політичної є, як правило, атрибутом демократичної політичної системи та характеризує ступінь розвитку політичного плюралізму у суспільстві. Існування опозиції політичної аргументується комплексом фундаментальних демократичних прав та свобод, серед них — право на участь в управлінні суспільством, на вільне висловлення своїх поглядів тощо. За відсутності опозиції політичної нівелюється основна характеристика політичної демократії — виборний характер формування органів політичного управління.

Опозиційна поведінка формується на основі політизації ідентичності та політичної мобілізації. В основі опозиції політичної лежить ставлення до влади соціальної групи, інтереси якої представляє суб'єкт опозиції політичної. Активність опозиції залежить від ситуації у суспільстві загалом. Що вищий рівень недовіри населення до влади, то вища ця інтенсивність. Вимоги опозиційних організацій до влади відображаються у програмах партій/організацій, передвиборних платформах, заявах з трибуни парламенту, у мас-медіа тощо.

У сучасних політичних системах вироблено нормативні вимоги щодо діяльності опозиції та відносин між опозицією та владою. Як говорив французький філософ-екзистенціаліст А. Камю, демократія — це не влада більшості, а захист інтересів меншості. Сьогодні відносини влади і опозиції в багатьох країнах регулюються законодавчими актами, в яких, з одного боку, інституціоналізовано право опозиції на здійснення політичних дій, з іншого — передбачено комплекс вимог, які спрямовані на те, щоб пом'якшити суперечності влади й опозиції, запобігти дестабілізації суспільно-політичної ситуації.

Опозиція може бути латентною (прихованою) або маніфестованою (супроводжується конкретними діями). Перехід від латентної опозиції до маніфестованої отримав назву політичної мобілізації. Для того щоб такий перехід не призвів до негативних соціальних явищ, необхідний хоча б мінімальний рівень організації.

За різними критеріями опозиції політичної може поділятися на масову та елітну (кулуарну); системну та позасистемну (остання не згодна не лише з діями владних структур, а й з самими підвалинами суспільно-політичного ладу в країні); конструктивну (дії опозиції спрямовані на поліпшення якості політичного управління, стимулювання влади до реформ) та деструктивну (спрямовані на створення перешкод у діяльності владних структур); державницьку та антидержавницьку тощо.

Відносини влади та опозиції є однією з форм політичної комунікації у суспільстві. Тому опозицію політичну не слід плутати з явищем ретритизму, тобто з уникненням комунікації з державою з боку широкого кола соціальних груп, що властиве пострадянським державам.

Особливості діяльності опозиції політичної у сучасних умовах у різних країнах світу, розвитку відносин влади і опозиції зумовлюються початком становлення постіндустріального суспільства, який характеризується О. Тоффлером, зокрема, як «ера зміщення влади».

Кінець ери біполярного політичного протистояння (не лише між країнами, а й усередині окремих країн) призводить або до «війни усіх проти усіх», або до загального миру. В цих умовах зростає значення взаємної відповідальності влади і опозиції, їх орієнтованості на мирне розв'язання політичних конфліктів.

Проблеми становлення опозиції політичної в Україні пов'язані з відсутністю консенсусу політичних сил з приводу стратегічних перспектив реформування країни, збереження впливу позасистемних, зокрема реваншистських, політичних сил, неадекватним відображенням політичних орієнтацій населення у сфері політичної конкуренції, відірваністю політичних сил, зокрема опозиційних, від інтересів населення. Опозиція політична так само, як і владні структури, представлена пострадянськими елітами, схильна до конфронтаційності, ігнорування національних інтересів. Її трансформація в демократичну опозицію можлива лише за умов зміни фундаментальних правил політичної діяльності.

ДЖЕРЕЛА:

Даль Р. А. Поліархія. Участь у політичному житті та опозиція. — Х., 2002.; Поршаков С. Политическая оппозиция в странах Запада // МзиМО. — 1993. — № 3;

Михальченко М. Взаємодія політичної влади і опозиції як політологічна проблема // Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї. — К., 2002; Бех В., Лукашевич М. Морфогенетичний аспект формування та контури потенційного поля функціонування опозиції в Україні // Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї. — К., 2002; Болдижар М., Блецкан М. Деякі принципи формування та діяльності опозиції // Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї. — К., 2002; Пархоменко Т. Опозиція і опозиційність: сутність і політичний імідж // Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї. — К., 2002; Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та українська практика: Матеріали наук.-практ. конф. — К., 1996.

ОПОРТУНІЗМ

ОПОРТУНІЗМ (лат. Opportunus - зручний, вигідний) -термін, який використовується у політиці та політології, а також в економіці.

У сучасній економічній науці під опортунізмом розуміють:

«Проходження своїм інтересам, в тому числі шляхом брехні, включаючи сюди такі явні форми обману, як брехня, злочинство, шахрайство, але навряд чи обмежуючись ними. Набагато частіше опортунізм передбачає більш тонкі форми обману, які можуть приймати активну і пасивну форму, виявлятися ex ante та ex post», - О.Уильямсон (1985).

Термін «опортунізм» часто використовується у принизливому сенсі, головним чином тому, що означає часткову або повну відмову від політичних принципів, а то й на словах, то на практиці. Таким чином, зазвичай вважається, що поведінка опортуніста є безпринципним: засоби досягнення мети самі стають метою. У цьому випадку відбувається втрата первинних відносин між метою та засобами.

Іноді у політиці необхідно настояти на політичних принципах, а в інший час необхідно зберегти політичну єдність, у той час, коли ті чи інші принципи або вірування стимулюють відцентрові тенденції.

Якби політичні принципи зберігалися б у жорсткій, незмінній формі, вірогідним результатом було б сектантство, так як була б лише невелика частина «правовірних» людей, що підтримують політичну практику, засновану на такого роду «непохитних» принципах. Для того, щоб уникнути подібної ситуації, необхідно зазвичай збереження хоча б деякої свободи в тому, як політичні принципи сформульовані, інтерпретуються і фактично застосовуються.

Опортуністична поведінка може очевидним чином проявлятися в стратегічних союзах, в яких одна зі сторін часто прагне отримати від взаємин вигоду за рахунок іншої сторони.

З іншого боку, політичні принципи можуть також бути «розмиті», можуть ігноруватися або ж їм може бути дано інше

тлумачення просто заради збереження або розвитку досягнутого політичного союзу. Згодом чіткий пояснення необхідності збереження союзу може бути втрачено.

Таким чином, політична інтеграція зазвичай вимагає комбінації твердої принципової позиції і політичної гнучкості у такій пропорції, щоб поведінка організації було морально послідовним. Беручи до уваги необхідність використання особливостей політичного моменту, необхідно мати відповідну мотивацію і ґрунтуватися на твердих принципах.

Однак подібний ідеал на практиці може бути вельми важкодосяжним, що призводить до скоєння помилок у силу прояву опортунізму. Мало коли дії є спочатку опортуністичними; вони є такими у певному контексті, або з певної точки зору на відносини цілей і засобів. Це може зробити об'єктивну оцінку опортунізму досить важкою.

Як правило, опортуністична політична поведінка критикується за те, що є короткозорим або обмеженим. Таким чином, у гонитві за досягненням короткострокової політичної вигоди або її збереження упускаються відповідні відносини між використовуваними засобами і кінцевими цілями. Результатом стає те, що короткострокова вигода призводить до довгострокових втрат.

Деякі політологи знаходять джерело опортунізму у певній політичній методології, яка застосовується, щоб зберегти або збільшити політичний вплив. Прикладом є так званий *suivisme* (французький варіант терміна «хвостизм»), коли люди прагнуть брати участь у будь-якому русі, яке виявляє ознаки популярності. Іноді популізм розглядається як іманентна властивість опортуністичної політики, як прагнення догодити «найменшого спільного знаменника».

Інші аналітики припускають, що опортунізм виникає з сприйняття відносних величин ризику, пов'язаних з альтернативними варіантами політики. Вони стверджують, що чим більше зростає політична організація і чим більше вона має впливу, тим менш імовірно, що вона буде проводити політику, яка могла б потенційно привести до втрати досягнутого положення. З більшою ймовірністю така організація до деякої міри поставить під загрозу свої принципи, щоб підтримати своє становище, ніж продовжить дотримуватися принципів незалежно від наслідків. Або, принаймні, чим більше отримане політичний вплив, тим в більшій мірі виявляється тиск на політичні принципи.

До деякої міри, політика неминує висувати дилему про те, наполягати чи на власних принципах (і піддаватися ризику ізоляції) або пом'якшувати свою позицію заради співпраці. Відповідно, багато політичних ситуацій містять деякий потенціал для опортунізму.

Таким чином, можна сказати, що не існує ніякого загальноприйнятих правил, ніякої техніки («філософського каменю», «срібної кулі»), яка могла б повністю запобігти опортунізму. У кращому випадку можна знати про можливості, що опортунізм може стати реальною проблемою, і вжити заходів, щоб мінімізувати ризик.

Деякі політичні діячі стверджували, що помилки опортуніста менш страшні, ніж помилки сектанта, тому що опортуніст, незалежно від того, як його «гріхи» інтерпретуються, по крайній мере, залишається на боці більшості або «серед мас». Однак більшість у силу деяких причин може помилятися (мільйони вірили у те, що Земля пласка) і приєднання до думки більшості у певному контексті може стати значно більшою помилкою.

У Франції «опортуністами» називають помірних республіканців, типу Леона Гамбетта, які домінували у Третій республіці після поразки монархістів у кінці XIX століття.

Часте застосування терміна «опортунізм» у марксистській полеміці призвело до виникнення думки про те, що термін «опортунізм» є марксистським політичним кліше. Звинувачення в опортунізмі висувалися по відношенню до різних груп, причому як стоять на більш лівих («лівий опортунізм»), так і більш правих («правий опортунізм») позиціях, ніж критики. Однак невідомі дослідження, які доводять, що у марксистській традиції термін «опортунізм» отримав самостійне, відмінне від загальноприйнятого значення.

У марксизмі опортунізм визначається як теорія і практика у робітничому русі, яка полягає у відмові від революційної боротьби пролетаріату, «капітуляція» робітничого класу перед буржуазією. Опортунізм відбився у працях Е. Бернштейна, Г. В. Плеханова і багатьох інших.

У період діяльності Першого і Другого інтернаціоналу опортунізм критикувався Карлом Марксом і Фрідріхом Енгельсом. Опортунізм отримав розвиток у теоріях ревізіонізму, лівого комунізму, догматизму, сектантства та інших.

ОПОРТУНІЗМ ПІДРОЗДІЛЯЄТЬСЯ НА ПРАВИЙ І ЛІВИЙ.

Правий опортунізм: співробітництво антагоністичних класів; відмова від революційних методів боротьби; відмова від диктатури пролетаріату.

Лівий опортунізм робить ставку на революційне насильство.

Як приклад опортуністичних спілок і організацій можна привести:

Бернський інтернаціонал, Соціалістичний інтернаціонал (Соцінтерн), РСДРП (м).

Більшовики оголосили війну опортуністичним ідеям, з точки зору більшовиків опортунізм штовхає робітничий клас або на авантюристичний розвиток (лівий опортунізм), або на шлях капітуляції пролетаріату (правий опортунізм). Наприклад, у працях Г. В. Плеханова опортунізм проявляється у теорії неготовності Росії до Соціалістичної Революції, у теорії переходу капіталізму у соціалізм.

Багато опортуністичних гуртків, спілок та партій оголошують війну комунізму, проводяться з'їзди з антикомуністичними гаслами. Однак деякі прихильники опортунізму зовсім не ведуть антикомуністичну політику. Плеханов виступав лише з критикою політики партії більшовиків, але не виступав проти їх кінцевої мети - комунізму.

Дзержинський виступав з позиції лівих комуністів проти Брестського миру. Проти опортунізму виступив Третій інтернаціонал (Комінтерн).

Використання терміну в сучасній економічній науці:

Опортунізм як ступінь дотримання економічного агента власним інтересам розглянуто у роботах Олівера Вільямсона. З точки зору Олівера Вільямсона, опортунізм є такою формою поведінки економічного агента, коли ним нею надається неповна або перекручена інформація (у т. ч. обман, введення в оману, спотворення і приховування істини або інші типи заплутування партнера). Подібна поведінка веде до виникнення інформаційної асиметрії, що ускладнює економічну взаємодію і організацію як до укладення угоди, так і після.

Прикладом опортунізму є проблема несприятливого відбору, коли потенційний клієнт страхової компанії не зацікавлений чесно розкривати свої справжні характеристики, а продавець вживаного автомобіля - реальну якість машини.

Прикладом опортунізму *ex post* є ситуація ризику безвідповідальності («морального ризику», коли застрахований водій може більше ризикувати, знаючи про свою захищеність, а захищений профспілкою працівник - ухилятися від інтенсивної праці).

Наявність опортунізму у поведінці агентів приносить складності і в організацію фірми.

У разі акціонерного товариства, коли відбувається відокремлення управління від власності, виникає конфлікт інтересів між власниками і найманими топ-менеджерами, що вимагає спеціальних механізмів корпоративного управління для вирішення.

Також проблема опортунізму аналізується у сучасній конституційній економіці і новій політекономії (Дж.Бьюкенен, Г.Таллок), коли розглядається поведінка політиків до і після обрання на пост.

ДЖЕРЕЛА:

Уильямсон О. И. Поведенческие предпосылки современного экономического анализа // THESIS. — 1993. Вып. 3. — С. 39–49.; Поведенческие предпосылки современного экономического анализа (1985) // THESIS. — 1993. Вып. 3. — С. 39–49.; Экономические институты капитализма: Фирмы, рынки, «отношенческая» контракция (1985). — СПб.: Лениздат, 1996. — 702 с.; Бьюкенен Дж., Таллок Г. Расчет согласия. Логические основания конституционной демократии; Бьюкенен Дж Конституция экономической политики. — В кн.: Бьюкенен Дж. М. Сочинения. Конституция экономической политики. Расчёт согласия. Границы свободы / Нобелевские лауреаты по экономике. Т. 1 / Фонд экономической инициативы. — М.: Таурис Альфа, 1997.

ОРГАНІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНІ

Міжнародні міжурядові організації (англ. International Intergovernmental Organization (IIGO's)), найчастіше асоціюються із терміном Міжнародні організації — об'єднання трьох або більше незалежних держав, їхніх урядів, інших міжурядових організацій, спрямоване на вирішення певних спільних питань чи організації проектів.

Уряди діють від імені своєї держави і представляють її інтереси, дотримуючись поваги її суверенітету.

Міжнародні міжурядові організації часто називають міжнародними організаціями, хоча останніми можуть називатися також і міжнародні неурядові організації (INGOs), такі як міжнародні неприбуткові організації, чимультнаціональні корпорації.

Міжнародні міжурядові організації є важливим суб'єктом у публічному міжнародному праві, починають діяти після підписання певного взаємного договору, ратифікованого державами-учасниками.

ОЗНАКИ:

- членство 3-х і більше країн;
- наявність установчого міжнародного договору;
- постійні органи і штаб-квартира;
- повага суверенітету членів-держав;
- невтручання у внутрішні справи;
- встановлення порядку, прийняття рішень і їх юридичної сили;

КЛАСИФІКАЦІЯ

- За предметом діяльності — політичні, економічні, кредитно-фінансові, з питань торгівлі, охорони здоров'я, культури та ін.
- За колом учасників — універсальні, регіональні.
- За порядком прийому нових членів — відкриті, закриті.

- За цілями та принципами діяльності — з загальною компетенцією, зі спеціальною компетенцією.

- За кількістю членів — всесвітні, групові.

МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Загальнополітичні організації: Організація Об'єднаних Націй (ООН), Ліга Арабських Держав (ЛАД), Організація Американських Держав (ОАД), Організація Африканської Єдності (ОАЄ), Азіатсько-Тихоокеанська Рада (АЗПАК).

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНІ ОРГАНІЗАЦІЇ:

Організація Північноатлантичного договору (НАТО), Західноєвропейський союз (ЗЄС), АНЗЮС тощо.

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ОБ'ЄДНАННЯ:

Світова організація торгівлі (СОТ), Організація країн-експортерів нафти (ОПЕК), Організація чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), .

РЕГІОНАЛЬНІ ОРГАНІЗАЦІЇ:

Європейський Союз (ЄС), Співдружність Незалежних Держав (СНД), Організація за демократію та економічний розвиток ГУАМ (ГУАМ), Центральноевропейська ініціатива (ЦЄІ).

ВАЛЮТНО-ФІНАНСОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ:

Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), Міжнародний Валютний Фонд(МВФ).

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ, англ. World Health Organization (WHO)) — спеціалізована установа Організації Об'єднаних Націй. Штаб-квартира розташована у Женеві. До складу ВООЗ входить 194 країни.

У 1945 р. на Конференції у Сан-Франциско ухвалене рішення щодо створення міжнародної організації з питань охорони здоров'я. У 1946 р. Міжнародна конференція охорони здоров'я, яка проходила у Нью-Йорку, схвалила Статут Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ).

Європейський банк реконструкції та розвитку (Євробанк, ЄБРР, англ. European Bank for Reconstruction and Development) — міжнародний фінансово-кредитний інститут, який надає допомогу країнам від Центральної Європи до Центральної Азії для проведення ринкових реформ, активного інтегрування економік цих країн у міжнародні господарські зв'язки. Створений у 1991 р. Штаб-квартира — у Лондоні, Сполучене Королівство.

Акціонерами Банку є 64 держави, Європейська комісія та Європейський інвестиційний банк. Капітал — 30 млрд.євро. Фінансує 29 країн. Країнам ЄС належить 55,12% капіталу, США — 10%, Японії — 8,52%, країнам операцій — 11,78% (у тому числі Україні — 0,8%), іншим акціонерам — 14,58%. Кожна країна-член представлена у Раді керуючих

та Раді директорів Банку. Збори акціонерів проводяться щорічно у квітні-травні почергово у Лондоні (у непарні роки) та в одній із країн-членів банку (у парні роки). Сьомі щорічні збори (1998 р.) відбулися у Києві.

В Україні ЄБРР має дипломатичний статус і статус привілейованого кредитора.

Міжнародне агентство з атомної енергії (скор. МАГАТЕ, англ. International Atomic Energy Agency, сокр. IAEA) - міжнародна організація для розвитку співпраці в області мирного використання атомної енергії. Заснована в 1957 році. Штаб-квартира розташована у Відні (Міжнародний віденський центр).

Штаб-квартира МАГАТЕ у Відні

Агентство було створено як незалежна міжурядова організація в системі ООН, а з появою Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), його робота набула особливого значення, оскільки ДНЯЗ зробив обов'язковим для кожної держави-учасниці укласти з МАГАТЕ угоду про гарантії.

Мета роботи Агентства в країні - констатувати, що роботи в мирній ядерній області не переключалися на військові цілі. Держава, підписуючи таку угоду, як би гарантує, що не проводить досліджень військової спрямованості, тому цей документ і називається угодою про гарантії. При цьому МАГАТЕ - орган суто технічний. Воно не може давати політичної оцінки діяльності тієї чи іншої держави. МАГАТЕ не має права будувати здогади - Агентство працює тільки з готівкою фактами, засновуючи свої висновки виключно на відчутному результаті інспекцій. Система гарантій МАГАТЕ не може фізично перешкодити переключенню ядерного матеріалу з мирних цілей на військові, а тільки дозволяє виявити перемикання знаходиться під гарантіями матеріалу або використання не за призначенням поставленої під гарантії установки і ініціювати розгляд таких фактів в ООН. При цьому висновки Агентства відрізняються крайньою обережністю і коректністю.

У функції Агентства входить:

- заохочення досліджень і розробок з мирного використання атомної енергії;
- заохочення обміну науковими досягненнями та методами;
- формування та застосування системи гарантій того, що цивільні ядерні програми і розробки не будуть використовуватися у військових цілях;
- розробка, встановлення та адаптація норм в області охорони здоров'я і безпеки.

Поштова марка СРСР, присвячена 30-річчю від дня заснування МАГАТЕ

МАГАТЕ створено у 1957 р. відповідно до рішення ООН від 4 грудня 1954 р. входить у систему ООН, з якою пов'язано спеціальною угодою; щорічно представляє доповідь про свою діяльність Генеральній Асамблеї ООН і, при необхідності, - Раді Безпеки ООН. Статут МАГАТЕ був затверджений на установчій конференції у Нью-Йорку 26 жовтня 1956 р. і вступив чинності 29 липня 1957 р.

Організація з безпеки і співробітництва в Європі (OSCE: англ. Organization for Security and Co-operation in Europe, фр. Organisation pour la sécurité et la coopération en Europe); до 1995 р. називалася Народою з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЕ) — (CSCE: англ. Conference for Security and Cooperation in Europe, фр. Conférence sur la sécurité et la coopération en Europe).

Історія створення та засади діяльності

Нарада з безпеки та співробітництва в Європі, що проходила з 3 липня 1973 р. до 1 серпня 1975 р. за участю 33-х європейських держав, США і Канади, завершилася підписанням главами держав і урядів у Гельсінки Заключного акту, який став довгостроковою програмою дій з будівництва єдиної, мирної, демократичної і процвітаючої Європи. Наряду було започатковано як політичний консультативний орган, до якого ввійшли країни Європи, Центральної Азії та Північної Америки. 1 січня 1995 р., згідно з рішенням Будапештського саміту, Народа з безпеки та співробітництва в Європі змінила свою назву на Організацію з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЕ) і набула статусу **міжнародної організації**.

Рада Європи (англ. Council of Europe, фр. Conseil de l'Europe) — міжнародна організація 47 держав-членів в європейському просторі.

Членство відкрите для всіх європейських держав, які визнають принцип верховенства права і гарантують основні права людини і свободи для своїх громадян.

Один з найбільших успіхів Ради це Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., яка слугує основою для Європейського суду з прав людини.

Штаб-квартира Ради Європи знаходиться у Страсбурзі на французько-німецькому кордоні. Спочатку засідання Ради відбувалися в Університетському Палаці Страсбургу, у 1977 р. для засідань Ради на околиці міста був зведений Палац Європи.

Рада Європи була заснована після промови Вінстона Черчілля в університеті Цюріху 19 вересня 1946 р. незабаром по завершенні Другої Світової Війни, у котрій він закликав до створення «сполучених держав Європи» на зразок Сполучених Держав Америки. Рада була офіційно заснована 5 травня 1949 р. Лондонською Угодою, підписаною десятьма країнами-засновниками. Цей договір зараз відомий як Статут

Ради Європи. Основною статутною умовою для вступу країн до Ради Європи (РЄ) є визнання державою-кандидатом принципу верховенства права, її зобов'язання забезпечити права та основні свободи людини всім особам, які знаходяться під її юрисдикцією, та ефективно співпрацювати з іншими державами з метою досягнення цілей РЄ.

Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, скорочено ЮНЕСКО (англ. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO) — міжнародна організація, спеціалізована установа Організації Об'єднаних Націй, яка при співпраці своїх членів-держав у галузі освіти, науки, культури сприяє ліквідації неписьменності, підготовці національних кадрів, розвитку національної культури, охороні пам'яток культури тощо.

На початок 2013 р. кількість країн-учасниць становила 195. На 2011 р. вона охоплювала 193 країн-держав; консультативний статус при ній мають неурядові організації (приблизно 250). Головний осередок ЮНЕСКО знаходиться у Парижі. ЮНЕСКО має видавництво Office des Presses de l'Unesco (різними мовами), в якому з'являються 26 періодичних видань, серед них «Кур'єр ЮНЕСКО» (35 мовами), «Культури», «Музеум», «Перспективи освіти» та ін. Україна є членом ЮНЕСКО від 1954 р.

Всесвітня організація інтелектуальної власності або ВОІВ (англ. World Intellectual Property Organization або WIPO, фр. Organisation mondiale de la propriété intellectuelle абоOMPI) — одне зі спеціалізованих агентств ООН; створена у 1967 р. з метою заохотити творчу діяльність та забезпечити захист інтелектуальної власності в усьому світі.

Станом на 1 січня 2012 р. ВОІВ нараховує 188 членів та адмініструє 26 міжнародних угод. Штаб-квартира цієї організації знаходиться у місті Женева, Швейцарія. Наразі Генеральним директором ВОІВ є Френсіс Гаррі[en].

Попередником ВОІВ було БІПРІ. Цю організацію було створено 1893 р. для адміністрування Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, а також Паризької конвенції про охорону промислової власності.

ВОІВ була створена на заміну БІПРІ після прийняття Стокгольмської Конвенції про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності (підписано 14 липня 1967 р., змінено 28 вересня 1979 р.). У 1974 р. ВОІВ стала спеціалізованим агентством ООН. У вересні 2000 р. на засіданні Генеральної асамблеї ВОІВ встановлено Міжнародний день інтелектуальної власності. Відзначається щороку 26 квітня.

ДЖЕРЕЛА:

Герчикова И. Н. Международные экономические организации.— М.: Консалтбанк, 2000.; Зайцева О. Г. Международные межправительственные организации. — М.: Наука, 1993.; Лук'яненко Д. Г. Міжнародна економічна інтеграція. — К.: Віпол, 1996.; Міжнародні організації: Навчальний посібник / За редакцією Ю. Г. Козака, В. В. Ковалевського. — К.: ЦУЛ, 2003.; Нешатаева Т. Н. Международные организации и право. Новые тенденции в международно-правовом регулировании. — М.: Дело, 1999.

ОРГАНІЗАЦІЯ З БЕЗПЕКИ І СПІВРОБІТНИЦТВА В ЄВРОПІ (OSCE)

ОРГАНІЗАЦІЯ З БЕЗПЕКИ І СПІВРОБІТНИЦТВА В ЄВРОПІ (OSCE: англ. Organization for Security and Co-operation in Europe, фр. Organisation pour la sécurité et la coopération en Europe); до 1995 р. називалася Народою з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЕ) — (CSCE: англ. Conference for Security and Cooperation in Europe, фр. Conférence sur la sécurité et la coopération en Europe).

Історія створення та засади діяльності

Нарада з безпеки та співробітництва в Європі, що проходила з 3 липня 1973 р. до 1 серпня 1975 р. за участю 33-х європейських держав, США і Канади, завершилася підписанням главами держав і урядів у Гельсінки Заключного акту, який став довгостроковою програмою дій з будівництва єдиної, мирної, демократичної і процвітаючої Європи. Наряду було започатковано як політичний консультативний орган, до якого ввійшли країни Європи, Центральної Азії та Північної Америки. 1 січня 1995 р., згідно з рішенням Будапештського саміту, Народа з безпеки та співробітництва в Європі змінила свою назву на Організацію з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЕ) і набула статусу міжнародної організації.

У процесі розвитку розпочатого 1972 р. процесу НБСЕ 1975 р. було укладено Гельсінський Заключний акт. Цей документ охоплює широке коло стандартів міжнародної поведінки та зобов'язань, що регулюють відносини між державами-учасниками, заходів зміцнення довіри між ними, особливо в політично-військовій сфері, поваги до прав людини і основних свобод, а також співпраці в економічній, культурній, технічній та науковій галузях.

Знаменною віхою у розвитку процесу НБСЕ став Стокгольмський документ 1986 р. про заходи зміцнення довіри й безпеки, положення якого були доповнені й розвинуті у документах, ухвалених у Відні у 1990 і 1992 р. На Гельсінській зустрічі у липні 1992 р. країни-учасниці прийняли рішення заснувати у Відні Форум НБСЕ з питань співпраці у галузі безпеки (FSC), під егідою якого нині відбувається діалог з питань

безпеки та переговори щодо контролю над озброєннями, роззброєння та зміцнення довіри й безпеки.

Впродовж двох наступних років у межах цього органу, який було введено у дію 22 вересня 1992 р., тривали переговори щодо пакету документів за мандатом, узгодженим у Гельсінкі під назвою «Програма термінових заходів» з питань контролю над озброєннями, роззброєння та заходів щодо зміцнення довіри, безпеки та співробітництва і запобігання конфліктам.

У руслі Програми термінових дій ще два елементи були узгоджені в грудні 1994 р. напередодні саміту НБСЕ у Будапешті: нова редакція Віденського документа (Віденський документ-94), що об'єднала колишні Стокгольмський та Віденський документи й обіймала також тексти документів про Планування оборони та Контакти і співпрацю у військовій галузі, узгоджені 1993 р., а також документ про глобальний обмін військовою інформацією. Підсумковий документ саміту, який увібрав у себе нові Керівні принципи непоширення, став важливим кроком в узгодженні Кодексу поведінки з політично-військових аспектів безпеки, куди було включено нові суттєві зобов'язання щодо демократичного контролю над збройними силами та їх використання.

У руслі контролю над звичайними озброєннями під час відкриття саміту НБСЕ у Парижі 19 листопада 1990 р. 22 країни НАТО та тодішньої Організації Варшавського договору підписали далекосяжний Договір про звичайні збройні сили в Європі (ЗЗСЕ), який обмежує цю категорію сил в Європі від Атлантичного океану до Уральських гір. Договір набув чинності 9 листопада 1992 р. 10 липня 1992 р. у рамках Гельсінського саміту НБСЕ було підписано Заключний акт Договору ЗЗСЕ — 1 А, яким вводились обмеження щодо чисельності звичайних збройних сил та запроваджувались додаткові стабілізаційні заходи.

На початку 2000-х рр. до ОБСЕ входили: Австрія, Албанія, Азербайджан, Андорра, Бельгія, Білорусь, Болгарія, Боснія і Герцеговина, Ватикан, Великобританія, Вірменія, Греція, Грузія, Данія, Естонія, Ірландія, Іспанія, Італія, Казахстан, Канада, Кіпр, Киргизька Республіка, Латвія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Мальта, Молдова, Монако, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Польща, Португалія, Росія, Румунія, Сан-Марино, Словаччина, Словенія, Сполучені Штати Америки, Таджикистан, колишня Югославська Республіка Македонія, Туркменістан, Туреччина, Угорщина, Узбекистан, Україна, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чеська Республіка, Чорногорія, Швейцарія, Швеція, Югославія.

Одним з центральних інститутів ОБСЕ, що відіграє важливу роль у процесі вирішення завдань всієї Організації є утворена у квітні 1991 р.

Парламентська асамблея — парламентський вимір Наради з безпеки і співробітництва в Європі. На той час до складу Асамблеї увійшов вищий законодавчий орган СРСР.

Головним форумом для регулярних політичних консультацій є Рада міністрів закордонних справ країн — учасниць НБСЄ, заснована Паризькою хартією для нової Європи, ухваленою 21 листопада 1990 р. главами держав і урядів тодішніх 34 країн-учасниць у рамках зустрічей у НБСЄ.

Відповідно до Хартії також було створено Комітет старших посадовців, відповідальний за розгляд поточних питань, підготовку засідань Ради та виконання ухвалених нею рішень, та три постійні органи НБСЄ: Секретаріат у Празі, який згодом увійшов до загального Секретаріату у Відні, Центр запобігання конфліктам у Відні та Бюро вільних виборів (Варшава), пізніше перейменоване на Бюро демократичних інститутів та прав людини (БДІПЛ).

19 червня 1991 р. у Берліні відбулося перше засідання Ради міністрів закордонних справ. Рада затвердила механізм консультацій та співпраці з надзвичайних ситуацій в межах діяльності НБСЄ.

9 липня 1992 р. на заключному засіданні у Гельсінкі глави держав та урядів країн-учасниць НБСЄ ухвалили Декларацію Гельсінського саміту «Проблеми доби змін». Декларація відбивала досягнуту домовленість щодо подальшого зміцнення інститутів НБСЄ, запровадження посади Верховного комісара у справах національних меншин, створення структури раннього попередження, запобігання конфліктам та врегулювання кризових ситуацій, організації ознайомлювальних візитів та місій доповідачів.

14 грудня 1992 р. на засіданні Ради міністрів закордонних справ у Стокгольмі було ухвалено Конвенцію про примирення і арбітраж у рамках НБСЄ та вирішено заснувати посаду Генерального секретаря.

1 грудня 1993 р. Рада міністрів закордонних справ на своєму засіданні у Римі схвалила ці організаційні зміни, у тому числі заснування у Відні двох нових структур — Постійного комітету, що став першим постійно діючим органом НБСЄ для проведення політичних консультацій і ухвалення рішень, та єдиного загального Секретаріату.

Перейменування НБСЄ в Організацію з безпеки і співробітництва у Європі відбулося 1994 р. на саміті вБудапешті. Тут також було прийняте рішення про заміну Комітету старших посадовців Вищою радою, яка скликатиметься щонайменше двічі на рік, а також перед засіданнями Ради міністрів, та збиратиметься як Економічний форум; про створення Постійної ради (замість Постійного комітету), яка працюватиме у Відні як орган проведення регулярних політичних консультацій і ухвалення рішень; про розгляд виконання усіх

зобов'язань НБСЄ на засіданнях, які мають відбуватися у Відні напередодні кожного саміту.

На Стамбульському саміті ОБСЄ у листопаді 1999 р., з метою посилення процесу політичних консультацій у межах ОБСЄ, було створено Підготовчий комітет під егідою Постійної ради ОБСЄ та Оперативний центр, що планує і забезпечує проведення конкретних операцій ОБСЄ.

Відповідно до Декларації Гельсінського саміту 1992 р., ОБСЄ розробила цілий ряд механізмів відрядження офіційних місій та особистих представників Голови ОБСЄ для встановлення фактів, подання доповідей, здійснення моніторингу та посередницьких функцій згідно зі своїми повноваженнями щодо врегулювання кризових ситуацій та запобігання конфліктам.

За останні кілька років ОБСЄ вживала таких заходів стосовно Косово, Санджака, Воєводини, Македонії, Грузії, Естонії, Таджикистану, Молдови, Латвії, Нагірного Карабаху та Чечні. Починаючи з вересня 1992 р., НБСЄ здійснювала в Албанії, Болгарії, Хорватії, колишній Югославській Республіці Македонія, Угорщині та Румунії місії, покликані сприяти перевірці дотримання режиму санкцій (SAMs), введених ООН щодо Федеративної Республіки Югославія (Сербія та Чорногорія).

Ювілейна монета України, присвячена проведенню у Києві 5 — 9 липня 2007 р засіданняXVI щорічної сесії Парламентської асамблеї ОБСЄ

Після розпаду Радянського Союзу Верховна Рада України, за правонаступництвом, з 30 січня 1992 р. стала повноправним членом Парламентській асамблеї Ради з безпеки і співробітництва в Європі. З того часу Україна бере участь у роботі всіх колективних керівних органів Організації (саміти держав-учасниць ОБСЄ, засідання Ради

міністрів та Постійної ради ОБСЄ), виробленні та прийнятті ними рішень з різних аспектів її діяльності.

Згідно з Правилами процедури ПА ОБСЄ Україні в Асамблеї надано вісім місць. Порядок формування Постійної делегації Верховної Ради України у ПА ОБСЄ визначається Положенням «Про Постійну делегацію Верховної Ради України у Парламентській асамблеї Організації з безпеки і співробітництва в Європі». Склад Постійної делегації формується на основі квот депутатських фракцій та затверджується Розпорядженням Голови Верховної Ради України.

Україна також співпрацює з інститутами Організації, у першу чергу, з Верховним комісаром ОБСЄ у справах національних меншин (ВКНМ), Бюро з демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ) та Представником ОБСЄ з питань свободи засобів масової інформації. Крім того, важливим напрямком спільної діяльності стало співробітництво з Місією ОБСЄ в Україні, а згодом — з Координатором проектів ОБСЄ у нашій державі.

У центрі уваги ВКНМ перебуває питання надання допомоги Україні у справі облаштування кримських татар та представників інших, колись депортованих народів, що повертаються на свою історичну батьківщину. А також є вивчення ситуації щодо становища російської меншини в Україні та відповідно української в Росії.

БДІПЛ, відповідно до свого мандату, організовує роботу спостережних місій за президентськими та парламентськими виборами у країнах-учасниках ОБСЄ, у тому числі в Україні, а також реалізує різного роду проекти, спрямовані на розвиток та зміцнення її демократичних інститутів.

Зокрема, в Україні в рамках таких проектів надавалась різного роду допомога у справі організації роботи Офісу Омбудсмана, реформування адміністративної структури Конституційного суду України, удосконалення виборчого законодавства, створення Національної ради із запобігання торгівлі жінками тощо. БДІПЛ спільно з інститутом Координатора проектів ОБСЄ в Україні брали участь, зокрема, у реалізації проекту «Усесторонній огляд законодавства України у галузі прав людини».

За ініціативою Уряду України у серпні 1994 р. була заснована Місія ОБСЄ в Україні. Свою діяльність Місія ОБСЄ в Україні розпочала 24 листопада 1994 р. Основну увагу Місії було зосереджено на питаннях підтримки суверенітету, територіальної цілісності та непорушності кордонів України відповідно до основоположних принципів ОБСЄ. Активно працюючи на цьому напрямі, Місія зробила позитивний внесок у справу стабілізації ситуації в Автономній Республіці Крим.

30 квітня 1999 р. Місія ОБСЄ в Україні завершила свою роботу у зв'язку з виконанням свого мандату, що стало першим в історії Організації випадком, коли Місія ОБСЄ припинила своє існування саме завдяки успішному виконанню покладених на неї завдань.

За результатами дво- та багатосторонніх переговорів стосовно нових форм співробітництва нашої держави з інститутами Організації було прийнято рішення щодо заснування посади Координатора проектів ОБСЄ в Україні. Координатор проектів ОБСЄ в Україні розпочав свою роботу відповідно до рішення Постійної Ради ОБСЄ № 295 від 1 червня 1999 р. та Меморандуму про взаєморозуміння між ОБСЄ та Урядом України щодо створення нової форми співробітництва, підписаного 13 липня 1999 р. і ратифікованого Верховною Радою України 10 лютого 2000 року.

Завдання Координатора і його офісу полягає у підготовці та реалізації в Україні різного роду проектів відповідно до компетенції ОБСЄ та забезпечення їх фінансування за рахунок виділення цільових коштів міжнародними організаціями (як державними, так і недержавними) чи іншими державами-учасницями ОБСЄ.

Належна увага у співробітництві України з ОБСЄ приділяється також сприянню у просуванні кандидатур від України для роботи у польових підрозділах ОБСЄ. Представники України брали участь у місіях ОБСЄ в Грузії, Боснії і Герцеговині, Хорватії, Косово, групі помічників Особистого представника Діючого Голови ОБСЄ в Нагірному Карабасі, Місії ОБСЄ у Таджикистані та центрі ОБСЄ в Бішкеку тощо.

5-9 липня 2007 р. у Києві відбулася Шістнадцята щорічна сесія ПА ОБСЄ у якій взяли участь близько 700 європейських парламентаріїв з 51 країни.

На Сесії, зокрема, розглядалися питання зміцнення взаємодії ОБСЄ з правозахисниками та національними правозахисними установами та було схвалено підсумкову Київську декларацію.

Головування України в ОБСЄ в 2013 р.:

З 1 січня 2013 р. Україна вперше головувала в ОБСЄ. Головування в ОБСЄ тривало один рік, а головою був міністр закордонних справ головуєчої країни. Головою МЗС України був Леонід Кожара.

Допомагали Україні Ірландія, яка очолювала ОБСЄ у 2012 р., а також головуєча країна в організації у 2014 р. — Швейцарія. Серед ключових пріоритетів головування України в ОБСЄ у 2013 р. було врегулювання тривалих конфліктів, зміцнення заходів довіри і безпеки на просторі ОБСЄ, використання потенціалу Організації у забезпеченні енергетичної безпеки, сприяння економічному розвитку, у тому числі розбудові нових торговельних і транспортних коридорів.

Україна мала намір:

ініціювати діалог у рамках ОБСЄ щодо нових засад майбутнього режиму контролю над звичайними збройними силами в Європі; приділяти увагу консолідації зусиль ОБСЄ у боротьбі з тероризмом, торгівлею людьми і наркотичними засобами, кіберзлочинністю, організованою транскордонною злочинністю.; приділяти увагу питанням захисту фундаментальних прав і свобод людини на просторі ОБСЄ.; приділяти увагу залученню громадянського суспільства для досягнення цілей Організації.

ОРГАНІЗА́ЦІЯ ОБ'ЄДНАНИХ НА́ЦІЙ (ООН)

ОРГАНІЗА́ЦІЯ ОБ'ЄДНАНИХ НА́ЦІЙ (ООН) — глобальна міжнародна організація, заснована 24 жовтня 1945 р. на конференції у Сан-Франциско на підставі Партії Об'єднаних Націй. Декларованою метою діяльності організації є підтримання і зміцнення миру і міжнародної безпеки та розвиток співробітництва між державами світу.

Головні органи ООН: Генеральна Асамблея (ГА), Рада Безпеки (РБ), Секретаріат (генеральний секретар обирається Генеральною Асамблеєю за рекомендацією Ради Безпеки на 5 років), Міжнародний Суд, Економічна і соціальна рада; Рада з Опіки; штаб-квартира розташована у Нью-Йорку.

Члени-засновники — 51 держава (у т. ч. Україна). Станом на 1998 р. ООН нараховувала 185 держав-членів. З 14 липня 2011 р. має 193 держави-члени. Західна Сахара та інші маленькі держави не приєднались до ООН через їх невизнання.

Організація фінансується з обов'язкових та добровільних внесків від своїх держав-членів, і користується шістьма офіційними мовами: арабська, китайська, англійська, французька, російська та іспанська.

Історія створення:

Після невдалих спроб та рішень Ліги Націй (1919—1946 рр.), до якої принципово не приєднувалися Сполучені Штати Америки, у 1945 р. була створена Організація Об'єднаних Націй для підтримки міжнародного миру і розвитку співробітництва у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального та гуманітарного характеру. Перші задуми та конкретний план для нової всесвітньої організації було підготовлено під егідою Державного департаменту США у 1939 р. А Франклін Д. Рузвельт тоді вперше ввів поняття

«Організація Об'єднаних Націй» як термін для позначення союзних країн.

Цей термін був вперше офіційно використаний 1 січня 1942 р., коли 26 держав підписали Атлантичну хартію, взявши на себе зобов'язання продовжувати воєнні дії. 25 квітня 1945 р. Конференція ООН зі створення міжнародної організації почала діяти у Сан-Франциско, на якій були представлені 50 урядів і ряд неурядових організацій, що брали участь у розробці Статуту Організації Об'єднаних Націй.

Організація Об'єднаних Націй офіційно існує з 24 жовтня 1945 р. після ратифікації Статуту п'ятьма постійними членами Ради Безпеки — Францією, Республікою Китай, СРСР, Великобританією і Сполученими Штатами і більшістю — 46 іншими сторонами, що теж підписали цей договір-статут. Перше засідання Генеральної Асамблеї, з 51 країною-учасницею, і Ради Безпеки, відбулося у Центральному залі Вестмінстера у Лондоні у січні 1946 р.

Структура Організації Об'єднаних Націй

Структурно Організація Об'єднаних Націй складається з п'яти основних органів (раніше шести — Зала Ради ООН призупинила свою діяльність у 1994 р.): Генеральної Асамблеї ООН, Ради Безпеки ООН, Економічної і Соціальної Ради (ЕКОСОП) ООН, Секретаріату ООН і Міжнародного Суду юстиції ООН.

Чотири з п'яти основних органів ООН знаходяться, в основному, в Організації Об'єднаних Націй, штаб-квартира якої розташована на території міжнародного центру у Нью-Йорку. Міжнародний Суд знаходиться у Гаазі, у той час як інші великі установи перебувають у відділеннях ООН у Женеві, Відні і Найробі. Інші установи ООН, розташовані по всьому світу.

Шість офіційних мов Організації Об'єднаних Націй, що використовуються в міжурядових нарадах і документах — це арабська, китайська, англійська, французька, російська та іспанська, у той час як Секретаріат ООН використовує дві робочі мови — англійську та французьку. П'ять з офіційних мов були обрані при заснуванні ООН, арабська була додана пізніше у 1973 р. У редакційних рекомендаціях Організації Об'єднаних Націй говориться, що стандартні документи ведуться англійською мовою Британського використання і Оксфордського правопису (EN-GB-OED), а також китайським стандартним письмом (спрощеним). Заміну традиційного китайського правопису (у 1971 р.), було введено, коли представництво ООН у Китаї,

було змінено з Китайської Республіки (яка нині відома як Тайвань) на Народну Республіку Китай.

Генеральна Асамблея ООН

Генеральна Асамблея є головним дорадчим органом Асамблеї Організації Об'єднаних Націй. Вона складається з усіх держав-членів ООН, Асамблея збирається на чергові щорічні сесії з участю президентів чи керівників держав-членів ООН. За два тижні від початку кожної сесії ООН, всі її члени мають можливість виступити перед Асамблеєю. Традиційно Генеральний секретар ООН робить першу заяву, після чого, вибраний на той період сесії, Голова Асамблеї розпочинає й веде Генеральну Асамблею ООН. Перша сесія була скликана 10 січня 1946 р. у Центральній залі Вестмінстера у Лондоні та представлена представниками з 51-ї країни.

Коли Генеральна Асамблея проводить голосування з важливих питань, затвердження рішення відбувається більшістю у дві третини з тих, хто присутні і беруть участь у голосуванні. До важливих питань, які розглядають на цій сесії, належать рекомендації з питань миру і безпеки, вибори членів органів, а також допуск, призупинення, і виключення з членів; та бюджетні питання. Кожна країна-член має один голос. Крім затвердження бюджетних питань, рішення не є обов'язковими для членів ООН. Асамблея може робити рекомендації з будь-яких питань в рамках ООН, за винятком питань миру і безпеки, які знаходяться на розгляді Ради Безпеки.

Рада Безпеки ООН

Рада Безпеки відповідає за підтримання миру та безпеки у відносинах між країнами членами ООН. Якщо інші органи Організації Об'єднаних Націй можуть лише зробити «рекомендації» різним урядам держав, то Рада Безпеки ООН має право приймати обов'язкові рішення, щоб урядові делегації країн погодилися їх втілити, відповідно до положень Статуту ООН (стаття 25). Рішення Ради подаються до Організації Об'єднаних Націй, як резолюції Ради Безпеки.

Рада Безпеки складається з 15 держав-членів, котрі у свою чергу розподіляються на 5 постійних членів — Китай, Франція, Росія, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки — і 10 непостійних членів, 15 жовтня 2015 р. новими непостійними членами Ради Безпеки ООН терміном на 2 роки обрали Україну, Єгипет, Сенегал, Уругвай та Японію, до складу РБ вони увійдуть з 1 січня 2016 р., термін повноважень їх триватиме два роки. Окрім того членами РБ ООН залишаються Ангола, Венесуела, Іспанія, Малайзія та Нова Зеландія – термін їх повноважень спливає наприкінці 2016 р. П'ять

постійних членів Ради мають право на «вето» над основними питаннями, але не щодо процедурних резолюцій чим дозволяє постійному члену Ради блокувати прийняття рішень, але не дозволяє блокувати обговорення самої резолюції, навіть коли вона не є прийнятною для нього. Десять тимчасових місць в Раді Безпеки ООН визначаються на двох-річний термін з держав-членів ООН за які проголосували на Генеральній Асамблеї ООН та відповідно на регіональній основі. Голову Ради Безпеки ООН призначають за алфавітом кожен місяць.

Економічна і Соціальна Рада (ЕКОСОП) ООН

Економічна і Соціальна Рада (ЕКОСОП) допомагає Генеральній Асамблеї ООН у сприянні міжнародного економічного і соціального співробітництва та розвитку. ЕКОСОП складається з 54 членів ООН, всі з яких обираються Генеральною Асамблеєю ООН на трирічний термін. Президент ЕКОСОП обирається строком на один рік і вибирається серед малих та середніх держав, представлених в ЕКОСОП. Рада проводить засідання один раз на рік в липні, сесії тривають чотири тижні. З 1998 р. вона почала проводити іще одне засідання — кожного квітня з міністрами фінансів та представниками, які очолюють ключові комітети Світового банку і Міжнародного валютного фонду (МВФ). У функції ЕКОСОП входить збір інформації, консультування членів Організації Об'єднаних Націй, вироблення рекомендацій та координування роботи спеціалізованих комітетів ООН. Крім того, ЕКОСОП добре вправляється в наданні консультаційних політичних спорів-рішень і веде координацію та дублювання деяких функцій органів ООН в області допоміжних секторів і саме у цій ролі ЕКОСОП найбільш активний.

Міжнародний Суд ООН

Міжнародний суд (МС), що розташований у Гаазі, Нідерланди, є головним судовим органом Організації Об'єднаних Націй. Заснований у 1945 р. відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, Суд почав працювати у 1946 р. як наступник Постійної палати міжнародного правосуддя. Статут Міжнародного Суду, який схожий на свого попередника, є основним конституційним документом, складовою і регламентною дією суду.

Він заснований у Палаці миру у Гаазі, у Нідерландах, та розташований у спільній будівлі з Гаазькою академією міжнародного права, визнаного центру з вивчення міжнародного права. Деякі з нинішніх суддів суду є або її випускники, або колишніми членами факультетів Академії. Метою Міжнародного Суду є вирішення суперечок між державами. Суд розглядає справи, пов'язані з

військовими злочинами, незаконним втручанням держав і етнічних чисток, зокрема, як і раніше, розглядаються й інші юридичні справи.

Пізніше були запроваджені зміни, пов'язані з судом. Це запровадження Міжнародного кримінального суду (МКС), який почав функціонувати у 2002 р. у рамках міжнародних обговорень за ініціативою Генеральної Асамблеї. Це вперше коли постійно діючий міжнародний суд звинувачує у спробах тих, хто скоює найбільш тяжкі злочини відповідно до міжнародного права, включаючи військові злочини та геноцид. МКС є функціонально незалежним від ООН у плані кадрів і фінансування, але деякі засідання МКС і його керівного органу, Асамблеї держав-учасниць Римського статуту, проводяться в ООН. Існує «Угода про взаємини» між МКС і ООН, яка визначає, як ці дві установи проводять свою діяльність і розподіляють функції один між одним на законних підставах.

Секретаріат ООН

Секретаріат Організації Об'єднаних Націй, очолюваний Генеральним секретарем, організований із співробітників ООН та міжнародних цивільних службовців з усього світу. Секретаріат забезпечує дослідження, збір інформації і коштів, необхідних органам Організації Об'єднаних Націй для проведення своїх засідань та регламентних дій. Він також виконує завдання за вказівками від ООН, Ради Безпеки ООН, Генеральної Асамблеї ООН, Економічної і Соціальної Ради ООН та інших органів ООН. У статуті Організації Об'єднаних Націй передбачається, що співробітники будуть обиратися шляхом застосування урахування «високого рівня працездатності, компетентності та сумлінності», та з урахуванням важливості підбору на широкій географічній вибірці.

Статут передбачає, що співробітники не повинні запитувати або отримувати вказівки від будь-яких владних структур, окрім ООН. Кожній країні — члену ООН пропонується поважати міжнародний характер Секретаріату і не намагатися впливати на своїх співробітників. Генеральний секретар ООН самостійно несе відповідальність за підбір персоналу.

Секретаріат наділений обов'язками, що включають: сприяння вирішенню міжнародних суперечок, є керуючим органом в операціях з підтримання миру, та проводить й організовує міжнародні конференції, наводить збір інформації про виконання рішень Ради Безпеки, і проводить консультації з урядами держав-членів щодо різних ініціатив ООН. Основні підрозділи Секретаріату з цих питань включають у себе Управління Координатора з гуманітарних питань та Департамент

операцій з підтримки миру. Генеральний секретар може доводити до відома Ради Безпеки будь-які питання, які, на його (або її) думку, можуть становити загрозу міжнародному миру і безпеці.

Генеральний секретар ООН

Генеральний секретар призначається Генеральною Асамблеєю, після того, як його рекомендовано Радою Безпеки ООН. На їх вибір може бути накладено вето з боку будь-якого члена Ради Безпеки ООН та Генеральної Асамблеї, теоретично можуть перевизначити «рекомендацію» Ради Безпеки, якщо більшість голосів не досягнуто, хоча цього не ставалося ще ніколи. Тривалість перебування на цьому посту не має конкретних критеріїв, але з роками стало прийнято вважати, що пост буде передаватися протягом однієї або двох каденцій (одна каденція у п'ять років). На цю посаду призначають людину на основі географічної ротації, і Генеральний секретар не повинен виходити від одного з п'яти постійних держав-членів Ради Безпеки ООН.

За визначенням Франкліна Д. Рузвельта ця посада оцінюється в якості як «Світовий Модератор», його позиція визначена в Статуті ООН як «організація головної адміністративної посадової особи», але в Статуті також говориться, що Генеральний секретар може доводити до Ради Безпеки ООН у випадку термінової уваги, будь-які питання, які, на його думку, «можуть загрожувати у підтримці міжнародного миру і безпеки» і надавати свою позицію для більшості дій на світовій арені. Позиція Генерального секретаря ООН зводиться до подвійній ролі — адміністратора організації ООН, і дипломата — посередника у вирішенні суперечок між державами-членами ООН і знаходження консенсусу щодо глобальних проблем.

Секретаріат очолюється Генеральним секретарем, який виступає у ролі представника де-факто і лідера ООН. Нинішній Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун, який взяв на себе ці обов'язки після Кофі Аннана у 2007 р. був повторно призначений, після закінчення його першого терміну повноважень у 2011 р.

Спеціалізовані установи та підрозділи ООН

Статут Організації Об'єднаних Націй передбачає, що кожний з головних органів ООН може встановити різні спеціалізовані установи чи підрозділи для виконання своїх обов'язків.

Є багато організацій і агентств ООН, які функціонують та проводять різноманітну роботу з конкретних питань. Деякі з найвідоміших установ — МОП (Міжнародна організація праці), Міжнародне агентство з атомної енергії, Продовольча і

сільськогосподарська організація ООН, ЮНЕСКО (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури), ЮНІДО (Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку), Світовий банк і Всесвітня організація охорони здоров'я. Саме через ці установи, ООН виконує велику частину своєї гуманітарної роботи. Приклади цих дій включають: програми масових щеплень (у рамках ВООЗ), програми щоб уникнути голоду і недоїдання (у рамках роботи МПП), і захист вразливих груп, і переміщених осіб (наприклад, шляхом ВСР).

Членство в ООН

Членами ООН можуть бути всі миролюбні держави, які беруть на себе зобов'язання дотримуватися статуту і, на думку ООН, можуть і прагнуть ці зобов'язання виконувати. Нових членів приймає Генеральна Асамблея за рекомендацією Ради Безпеки.

ООН фінансується за рахунок нарахованих та добровільних внесків держав-членів. Регулярно складається дворічний бюджет ООН та його спеціалізованих установ, що фінансуватимуться за рахунок внесків його членів. Генеральна Асамблея ООН затверджує регулярний бюджет і визначає фінансовий внесок для кожного її члена. Ці відрахування значною мірою базуються на відносному потенціалі кожної країни та на основі обсягу їх валового національного доходу (ВНД), з поправками на зовнішню заборгованість і показник доходу на душу населення.

Асамблея створила такий принцип, щоб ООН не була надмірно залежна від одного її члена, який береться за фінансування її операцій чи дій. Таким чином, існує ставка «стелі», встановлений максимальний розмір фінансового внеску для будь-якого члена, який оцінюється в процентному відношенні щодо регулярного бюджету організації. У грудні 2000 р. Асамблея переглянула шкалу внесків з урахуванням поточних економічних глобальних умов. У рамках цього перегляду, регулярна бюджетна ставка «стелі» була знижена з 25 % до 22 % і США є єдиним членом, який зобов'язується виплачувати максимальну ставку. На додаток до максимальної ставки, виводиться мінімальна сума, яка нараховується кожній з країн-членів (або «нижня ставка») — встановлена на рівні 0,001 % від загального регулярного бюджету ООН (тобто його фінансовий еквівалент). Крім того, для слабозрозвинених країн (НРС), також встановлена максимальна ставка, яка становить 0,01 %, хоча існують випадки значних непроплат серед цих країн (деякі з тривалістю у 10 років).

Розрахунок бюджету ООН — це процес, в який залучені всі члени організації. Бюджет висувається Генеральним секретарем ООН після узгодження з органами організації і на підставі їхніх вимог. Згодом запропонований бюджет аналізується Консультативним комітетом з адміністративних і бюджетних питань, що складається з 16 членів, і Комітетом з програмою і координації, що складається з 34 членів. Рекомендації комітетів направляються Адміністративно-бюджетному комітету Генеральної Асамблеї, що включає у себе всі держави-члени ООН, вони ще раз ретельно аналізують поданий бюджет. І нарешті, бюджет представляється Генеральній Асамблеї для остаточного розгляду та затвердження. Поточний бюджет цих років оцінюється в \$ 4,19 млрд. — за 2 роки (два роки), період з 2008 - 2009 рр., або трохи більше 2 млрд. доларів на рік.

Велика частка витрат Організації Об'єднаних Націй надається для її основної місії ООН по підтримуванию миру і безпеки. Так миротворчий бюджет на 2005–2006 рр. фінансовий рік становить близько \$ 5 млрд (у порівнянні з надходженням річним у 1,5 млрд дол США у бюджет ООН за той же період), в основному це оплата для 70000 військовослужбовців, які розгорнуті у 17 місцях по всьому світу. Тому операції ООН на користь миру також ще й фінансуються за рахунок додаткових внесків, у таких випадках використовують додаткову формулу по шкалі фінансування, але у тому числі враховується доплата від п'яти постійних членів Ради Безпеки, які мають індивідуальне право по затвердженню всіх миротворчих операцій. Станом на 1 січня 2008 р., у десятку найбільших постачальників фінансової допомоги та внесків для операцій Організації Об'єднаних Націй по підтримці миру входять: США, Японія, Німеччина, Великобританія, Франція, Італія, Китай, Канада, Іспанія і Республіка Корея.

Частина спеціальних програм ООН (такі, як ЮНІСЕФ, МПП та ПРООН), не включені до регулярного бюджету організації і фінансуються за рахунок добровільних внесків від урядів інших країн-членів. Більшу його частину складають такі фінансові внески від країн та спонсорська допомога від комерційних структур, але деякі з організацій отримують допомогу ще й у вигляді сільськогосподарських товарів чи предметних пожертв для постраждалого населення.

Оскільки їх фінансування носить добровільний характер, більшість з цих установ страждають на гостру нестачу у період світових економічних спадів. У липні 2009 р. Всесвітня продовольча програма

повідомила, що вона була змушена суттєво скоротити свої послуги через недостатнє фінансування. Вони отримали лише чверть від загального обсягу того що їм необхідно було на поточний 09/10 фінансовий рік.

Україна є однією з країн-засновниць ООН – з 1945 - 1991 рр. вона брала участь у роботі ООН як УРСР, а з моменту проголошення незалежності – як Україна. Після проголошення незалежності України участь у діяльності Організації Об'єднаних Націй було визначено одним з пріоритетних напрямів зовнішньої політики держави.

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. – Х . :Право, 2015.; Мирного співіснування принцип // Юридична енциклопедія: В 6 томах. / Редколегія: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та інші. — К. : «Українська енциклопедія», 1998.

ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ (ОУН)

ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ (ОУН) — український громадсько-політичний рух, що ставить собі за мету встановлення Української соборної самостійної держави, її збереження та розвиток.

Визначивши себе як рух, а не як партія, ОУН засуджувала всі легальні українські партії Галичини як колабораціоністські. Заснована 3 лютого 1929 р. у Відні, легалізована в Україні 1993-го р.

ОУН виникла внаслідок об'єднання Української військової організації (УВО) та студентських націоналістичних спілок:

- **Групи української національної молоді;**
- **Легії українських Націоналістів;**
- **Союзу української націоналістичної Молоді.**

У 1940 р. ОУН розділилася на дві частини: старші, більш помірковані члени підтримали Андрія Мельника (ОУН(м)), тоді як молодші і радикальніші члени — Степана Бандеру (ОУН(б)). Остання група отримала контроль над націоналістичним рухом на Західній Україні, в тому числі над військовим крилом ОУН — Української повстанської армії (УПА), яка була найбільшим українським збройним рухом опору. У 2013 р. ОУН(б) та ОУН(м) оприлюднили спільну заяву про бажання «консолідувати український націоналістичний рух і передусім відновити єдність ОУН», яку підписали голови організацій Стефан Романів і Богдан Червак.

Становлення ОУН

Головною метою ОУН було встановлення незалежної соборної національної держави на всій українській етнічній території.

Ця мета мала досягатися через національну революцію та встановлення диктатури.

Економіка держави планувалася як поєднання приватної, націоналізованої та кооперативної форм власності. ОУН відкидала будь-який партійний чи класовий поділ та представляла себе як домінуючу силу українського суспільного життя як вдома, так і за кордоном.

Звинувачуючи соціалістичний та ліберальний табори у поразці Української Народної Республіки 1917–1920 рр., ОУН наголошувала на важливості формування сильної політичної еліти, національної солідарності та опори на «свої сили».

Для ідеологічного обґрунтування своєї діяльності ОУН використовувала ідеологію націоналізму Дмитра Донцова, основні положення якої були викладені ним у його праці «Націоналізм». ОУН свою ідеологію та політичну практику будувала на тоталітарних засадах. Діяльність організації, спрямована проти польського режиму

Сучасні українські історики відзначають, що «ОУН сприймала терор і насильство як політичний інструмент проти зовнішніх та внутрішніх ворогів». Крайовий провід ОУН тлумачив терор як засіб, що мав призвести до загального антипольського повстання. Терористичні акти разом з відповідними діями польської влади мали довести українське населення до стану постійного революційного кипіння, щоб у слушний момент взятися за зброю і стати до остаточної розправи з ворогом.

За даними сучасних українських істориків, «ОУН здійснила у Галичині й на Волині сотні акцій саботажу, включно із підпалами маєтків польських землевласників, бойкотів державних шкіл та польської тютюнової й горілчаної монополії, десятки експропріаційних нападів на урядові установи з метою здобуття капіталів для своєї діяльності, а також більше 60 вбивств».

Терор ОУН був спрямований не тільки проти зовнішнього, але й проти внутрішнього ворога, у першу чергу — проти тих, хто виступив за нормалізацію стосунків з польським урядом. Сучасний український історик Я.Грицак відзначає, що «всього націоналістичне підпілля провело 63 замаху. Їхніми жертвами стали 25 поляків, один росіянин і один єврей; більшість — 36 — були українцями (з них один комуніст!)». Найвизначнішими жертвами терористичних актів ОУН були польські чиновники Тадеуш Голувко та Броніслав Перацький (особисто відповідальний за т. зв. пацифікацію, що призвела до масових арештів та знущань над українцями), чиновник радянського консульату Олексій Майлов (вбитий у помсту за Голодомор 1932–1933 р. в УСРР) та

колишній сотник УГА, директор Української академічної гімназії у Львові Іван Бабій, звинувачений у співпраці з поляками.

Терористичними акціями ОУН спровокувала поляків на репресії проти мирного населення (так звана «пацифікація» 1930 р.), тільки за підозру у приналежності до ОУН українця могли ув'язнити до 5 років (спеціально для ув'язнення українських патріотів було відкрито концтабір «Берега Картузька») та поставили у скрутне становище партії легального сектору. Українське політичне життя опинилося перед загрозою повністю бути загнаним у підпілля.

У 1934 р. польська поліція заарештувала декількох провідних діячів ОУН, у тому числі Степана Бандеру і протримала їх в ув'язненні до початку Другої світової війни.

У 1938 р. — після утворення у Чехословаччині української автономії на території сучасного Закарпаття ОУН охопила своїми впливами її політичне, економічне, культурне життя. ОУН створила у краї воєнізоване формування «Карпатська Січ» — фактично збройні сили автономії. У лютому 1939 р. на виборах до Сойму Карпатської України перемогла коаліція самостійницьких сил, яку підтримувала ОУН. 15 березня 1939 р. було проголошено державну незалежність Карпатської України, після чого (за потурання Німеччини) на її терен увійшли угорські війська. «Карпатська Січ» вела боротьбу з окупантами, проте сили були нерівними і новостворену державу було ліквідовано.

Євген Коновалець

Після подій у Карпатській Україні, що виявили справжнє ставлення німців до українського питання, Провід українських націоналістів (ПУН) зайняв чітку і виразну позицію щодо політики гітлерівської Німеччини, яка стала виразно антинімецькою. У постановах Римського Збору відзначалося: «Українські визвольні змагання цілковито підметні у своїй основі й незалежні від кожночасного укладу міжнародних сил. Ніколи і ні в якій ситуації не піде

український націоналізм на компроміси із займанцями України... Тільки з тими народами, що респектують ідею українського державного і соборницького визволення». ОУН самостійно почала готуватися до можливої війни, розраховуючи на власні сили і готуючись до протистояння з двома окупантами: німецьким нацизмом і російським більшовизмом.

Сталінський режим був стурбований наростанням активності ОУН і організував вбивство лідера організації Євгена Коновальця у Роттердамі у 1938 р.

Смерть Коновальця призвела спочатку до кризи, а згодом до розколу ОУН. Вона викрила фундаментальні розбіжності між членами ОУН у Західній Україні та членами Проводу українських націоналістів (ПУН), які жили за кордоном. Краєві кадри прагнули відстоювали авторитарні ідеї та методи під сильним впливом ідей Дмитра Донцова, який пропагував культ сили. Старші провідники ОУН хоча і не цурались терору, були більш поміркованими.

Після смерті Євгена Коновальця ПУН очолив полковник Андрій Мельник. 27 серпня 1938 р. у Римі відбувся Другий Великий Збір Українських Націоналістів, який офіційно затвердив Андрія Мельника на посаді Голови ПУН і надав йому титул «вождя», проголосивши його відповідальним лише «перед Богом, нацією і своїм власним сумлінням».

Група молодих націоналістів на чолі зі Степаном Бандерою, яка після окупації Польщі Німеччиною повернулася з тюрем, домагалася від ПУН та його голови А.Мельника зміни тактики ОУН, а також усунення з ПУН кількох його членів (Ярослава Барановського, Омеляна Сеніка та Сидора Чучмана). Конфлікт набрав гострих форм і призвів до розколу.

Прихильники Бандери у лютому 1940 р. утворили «Революційний Провід ОУН» й перебрало собі назву ОУН(б) (пізніше — ОУН(сд), ОУН(р)).

Члени цього крила ОУН стали називати себе «бандерівцями», членів же другого крила — «мельниківцями» або ОУН(м).

Із листа Степана Бандери до Андрія Мельника 10 серпня 1940 р.: «10 лютого ми покинули слова, а взялися за діло. Висунений революційний Провід ОУН на ініціативній нараді відвернувся від кліки в ПУНі та її починів і сам зачав кермувати найістотнішими частинами й галузями діяльності ОУН. Не мали ми тоді нічого того, що дає позиція офіційного Проводу, ані такої свободи в наших руках, ані тої зовнішньої позиції, що її завдяки боротьбі впродовж довгих років здобула собі ОУН, а змогу користуватися нею мав передусім офіційний Провід. Зате ми мали на своєму боці правду, чисту справу, віру і незламне рішення

довести справу до успішного кінця. А передусім між нами були тільки люди чину й ми мали повне довір'я членських кадрів».

Причину розколу ОУН «мельниківці» пояснюють особистими амбіціями «бандерівців» та прагненням до влади всередині ОУН. Бандерівці ж у свою чергу звинувачували мельниківців уколабораційній концепції співпраці згітлерівською Німеччиною, гітлерівським урядом і гестапо; згідно з Я. Барановським, який мав надзвичайний вплив на Андрія Мельника у часи розколу ОУН, ця політика узагальнювалась як «підкоритись волі Гітлера і щирою співпрацею заслужити в Гітлера створення Української Держави».

Друга світова війна

ОУН сподівалася використати неминучий конфлікт між Німеччиною та СРСР для встановлення незалежної української держави шляхом союзу з націонал-соціалістичною Німеччиною. Передача Адольфом Гітлером Карпатської України угорцям у 1939 р., у той час коли була проголошено її незалежність, викликала певну кризу у відносинах з Німеччиною.

ОУН посилала похідні групи в Україну. Їхня чисельність становила близько 2000 чол. ОУН(б) проголосила 30 червня 1941 р. у Львові Акт відновлення Української Держави.

У вересні — на початку жовтня 1941 р. у с. Збоїськах на околиці Львова відбулася конференція ОУН(б). Її делегатами були лідери Організації, котрі тоді ще перебували на свободі — Микола Лебідь, Мирослав Прокоп, Дмитро Мирон-Орлик, Іван Клімів, І. Павлик, І. Ребак, Василь Кук, Михайло Степаняк. Було вирішено працювати у двох рівноцінних напрямках: користуватися усіма нагодами легальної роботи в культурних, політичних, адміністративних структурах окупаційної влади і одночасно перевести основну частину організаційних кадрів на нелегальне становище, готуючись таким чином до тривалої боротьби з Третім рейхом.

Похідна група, яка досягнула у вересні 1941 р. Києва, налагодила випуск газети «Українське Слово», функціонування Спілки українських письменників, низки інших громадських установ, сформувала Українську Національну Раду (УНРаду) у Києві (на чолі з Миколою Величківським), що складалася переважно зі східних українців. Після заборони діяльності УНРади у Києві, її представники підписали акт злуки з Національною Радою у Львові, до цього акту долучився Сейм Карпатської України, таким чином навесні 1944 р. постала Всеукраїнська Національна Рада. Членів київської УНРади було заарештовано у грудні 1941 р., й більше 40 з них, включно з Оленою Телігою, були знищені.

Андрія Мельника тримали під домашнім арештом у Берліні до січня 1944 р., коли разом з іншими заарештованими головними діячами ОУН його відправили у концентраційний табір Заксенгаузен.

Антигітлерівський рух Опору розпочався з формуванням «Поліської Січі», очоленої Т. Боровцем, який контактував і з ОУН(м). Восени 1942 р. обидві фракції утворили збройні загони на Волині і Поліссі для боротьби з німцями і радянськими партизанами.

У вересні 1942 р. бульбівці вступили в переговори з представником Генштабу РСЧА полковником Лукіним. Переговори завершилися безрезультатно через відмінність у позиціях. У 1943 р. ОУН(б) захопила контроль в УПА. Навесні 1944 р. у Львові ОУН заснувала Всеукраїнську Національну Раду. У кінці війни Андрій Мельник знову очолив ОУН.

ОУН після війни розвивала консервативну корпоративну ідеологію. Третій Великий Збі 30 серпня 1947 р. обмежив владу лідера, зробивши його відповідальним перед Збором, що мав скликатися кожних три роки, та запровадивши у програму принципи рівності перед законом, незалежності суду, свободи совісті, слова, преси та політичної опозиції.

Післявоєнний період

Суперечка між двома фракціями ОУН продовжувалась у Німеччині відразу після війни: вони боролися за домінуючий вплив у таборах переміщених осіб та в еміграційній Українській Національній Раді.

ОУН та її союзники здобули контроль над Радою. ОУН і ОУН (р) мали вирішальний вплив на еміграційну українську громаду. Радянська пропаганда прагнула дискредитувати ОУН та ОУН (р) як нацистських колаборантів та наймитів західних розвідувальних служб. Претендуючи на авангардну роль у боротьбі проти російського імперіалізму, ОУН (р) намагалася стати домінуючою силою емігрантського життя.

Після смерті Андрія Мельника у 1964 році, ОУН очолювали О. Штуль-Жданович, Д. Квітковський (1977–1979 рр.) та Микола Плав'юк (1981–2012 рр.).

Суперництво між оунівцями та «революційниками» тривалий час розділяло й виснажувало сили еміграційних організацій, що служили їхнім прикриттям. З метою примирення націоналістичних угруповань різних напрямків СКВУ мав пожертвувати принципом більшості голосів і ефективної процедури прийняття рішень.

У 1980 р. ОУН (р) перебрала контроль над Українським Конгресовим Комітетом Америки; таким чином, останній перестав представляти українську громаду у цілому. Сила та вплив ОУН і ОУН (р)

занепадають внаслідок асиміляційного тиску, ідеологічних розходжень із західними ліберально-демократичними цінностями.

Сучасний етап

Зі здобуттям Україною незалежності, ОУН починає переносити свої структури до Києва та відновлювати організаційну мережу по країні: ОУН під своєю назвою «Організація Українських Націоналістів», а ОУН(р) під прикриттям «Конгресу Українських Націоналістів». Частина старих членів ОУН(р), які діяли в Україні, не погодилися з лідерством представників діаспори і утворили окрему політичну партію — «Організація українських націоналістів в Україні» (ОУНвУ), яка була зареєстрована Міністерством юстиції України 17 листопада 1993 р., номер свідоцтва: № 518. Пізніше ОУНвУ офіційно змінила назву на «Організацію Українських Націоналістів».

Емблема ОУН

Таким чином, з 1992 р. ОУН легалізувалася як громадська організація, фактично при тому зберігши статус понадпартійної центральної формації. ОУН починає розбудову фасадних організацій, таких як: Фундація імені Олега Ольжича, Бібліотека імені Олега Ольжича, Видавництво імені Олени Теліги, ВУЖТ імені Олени Теліги, Об'єднання студіюючої молоді «Зарево» тощо. Офіційний часопис — газети «Українське Слово» (тижневик), «Українське слово.Літаври» (неперіодичний випуск), функціонують сторінки територіальних структур організації у соціальних мережах. Під час Майдану у січні 2014 р. сформувалась 1-а Київська сотня ОУН ім.Євгена Коновальця. Від серпня 2014 - квітня 2015 рр. на передовій російсько-української війни перебував Добровольчий батальйон ОУН, створений з ініціативи членів ОУН за підтримки ПУН. Зараз бійці Батальйону ОУН ввійшли окремими підрозділами до Збройних сил України, решта - проводять роботу з військового вишколу по регіонах.

9 квітня 2015 р. Верховна Рада України ухвалила закон «Про правовий статус борців за незалежність України» авторства Юрія Шухевича, у якому вказано перелік організацій, які визнаються таким, що боролись за незалежність України, серед них є Організація українських націоналістів та Українська повстанська армія.

Символіка ОУН

До символів ОУН належать емблема, прапор і гімн. Символіка ОУН є затвердженою у Міністерстві юстиції України, свідоцтво № 41 від 9 лютого 1994 р.

Емблема ОУН — щит синього кольору із стилізованим золотим тризубом з мечем. Затверджена Проводом Українських Націоналістів у 1932 р., автор — Р. Лісовський. Зареєстрована у Міністерстві юстиції України 1993 р.

Прапор ОУН

Прапор ОУН — синє прямокутне полотнище з емблемою ОУН. Використовувався з 1930-х рр., остаточно затверджений V ВЗУН у 1964 р. 1993 р. зареєстрований у Міністерстві юстиції України.

Гімн ОУН — «Марш Українських Націоналістів», створений на слова поета Олеся Бабія композитором О. Нижанківським. Затверджений Проводом Українських Націоналістів у 1932 р.

У наш час офіційно затвердженою версією гімну є скорочений його варіант гімну, що складається з перших двох і останнього куплету «Маршу...» (рішення XVI ВЗУН).

Десять заповідей українського націоналіста (Декалог)

Десять заповідей українського націоналіста, відомі як Декалог, затверджені в якості дійсних XVI ВЗУНом

Я — Дух одвічної стихії, що зберіг Тебе від татарської потопаи й поставив на грані двох світів творити нове життя:

1. Здобудеш Українську Державу, або загинеш у боротьбі за Неї.
2. Не дозволиш нікому плямити слави, ні честі Твоєї Нації.
3. Пам'ятай про великі дні наших Визвольних змагань.

4. Будь гордий з того, що Ти є спадкоємцем боротьби за славу Володимирового Тризуба.
5. Пімсти смерть Великих Лицарів.
6. Про справу не говори, з ким можна, а з ким треба.
7. Не завагаєшся виконати найнебезпечнішого чину, якщо цього вимагатиме добро справи.
8. Ненавистю і безоглядною боротьбою прийматимеш ворогів Твоєї Нації.
9. Ні просьби, ні грозьби, ні тортури, ані смерть не приневолять тебе виявити тайни.
10. Змагатимеш до посилення сили, слави, багатства й простору Української Держави.

44 правила українського націоналіста

(Написані кров'ю на стіні польської в'язниці, автором вважається Дмитро Мирон-Орлик) Затверджені в якості дійсних XVI ВЗУНом

1. Приймай життя як героїчний подвиг і здобувай чин незламної волі та творчої ідеї.
2. Найвищим Твоїм законом і Твоїм бажанням є воля та ідея нації.
3. Будь гідним виконавцем заповітів великих синів Твоєї нації, борись та працюй для великого майбутнього.
4. Твоїм найбільшим добром і Твоєю честю є сила і велич Твоєї Нації.
5. Залізна дисципліна щодо ідеї та Проводу і обов'язок праці є Твоєю чеснотою.
6. Пам'ятай, що Україна покликана до творення нового життя, тому працюй для її могутності та розвитку.
7. Плекай дух волі у творчості, неси всюди ідею Правди України і закріплюй в життя її історичну місію.
8. Твоєю найбільшою любов'ю є Українська Нація, а Твоїми братами — всі члени української національної спільноти.
9. Будь вірний ідеї Нації на життя і смерть і не здайся, хоч би проти Тебе був увесь світ.
10. Красу і радість життя вбачай у невпинному прагненні на вершини духа, ідеї і чину.
11. Могутній Бог княгині Ольги і Володимира Великого жадає від Тебе ні сліз, ні милосердя чи пасивного роздумування, але мужності та активного життя.
12. Знай, що найкраще віддаси Богові шану через Націю та в ім'я Нації чинною любов'ю до України, суворою мораллю борця та творця вільного державного життя.

13. Здобувай знання, що допоможе Тобі опанувати світ і життя, піднести Україну і перемогти ворогів.
14. Будь свідомий того, що Ти є співвідповідальним за долю всієї Нації.
15. Пам'ятай, що найбільшим злочином є шкодити своїй Нації.
16. Твоїми ворогами є вороги Твоєї Нації.
17. З ворогами поступай так, як того вимагає добро і велич Твоєї Нації.
18. Знай, що найкращою ознакою українця є мужній характер і вояцька честь, а охороною України — меч.
19. Постійно пізнавай, удосконалюй себе — здобудеш світ і життя.
20. Знай, що світ і життя — це боротьба, а в боротьбі перемагає той, хто має силу.
21. Тоді ти повноцінна людина, коли перемагаєш себе і світ і постійно прагнеш до вершини.
22. Знай, що в боротьбі перемагає той, хто не заломлюється невдачами, але має відвагу піднятися з упадку і завзято змагає до цілі.
23. Для перемоги треба витривалості й постійного зусилля у діянні й боротьбі.
24. Кожночасно будь готовий на найбільший чин, але при тому не занедбуй щоденної праці.
25. Будь перший у боротьбі і перемагай життя, щоби здобути для Нації вінець перемоги.
26. Живи ризиком, небезпеками і постійним змагом та погорджуй всякою вигодою і спокійним життям філістера.
27. Радо і без нарікань виконуй покладені на Тебе обов'язки, щоби власною працею й наявними вартостями здобути собі право на провідництво.
28. Пам'ятай, що провідництво вимагає постійної праці і великих зусиль.
29. Будь сильний і незламний навіть перед лицем смерті і всяких терпінь.
30. Став гордо чоло небезпекам, а на удари життя відповідай збільшеним зусиллям праці й боротьби.
31. Пам'ятай, що милостиню приймає тільки немічний жебрак, що не може власною працею і власними вартостями здобути право на життя.
32. Не покладайся ні на кого. Будь сам творцем свого життя.
33. Будь скромний і шляхетний, але не знай слабкості і покори.

34. Співчуття з велетнями духа Тебе підносить, а співчуття з підлими і безхарактерними людьми ослаблює, подай братню руку тим, хто бажає, як і Ти, йти до вершин.

35. Не заздри нікому. Приймай те, що здобудеш власною працею і вартістю.

36. Будь товариський. Пов'язуй побратимство духа з ідеєю і зброєю в житті, праці й боротьбі.

37. Пов'язуй тісно своє життя з життям Нації. Віддай Україні свою працю, майно, кров.

38. Гидуї всякою лицемірною облудою і хитрим фальшем, але перед ворогом укривай таємні справи і не дайся заманити себе в наставлені тенета. Для здобуття ворожої тайни вживай навіть підступу.

39. Шануй жінок, що мають стати тобі подругами духа ідеї і чину, але гидуї розгнузданими.

40. Цінуй високо материнство як джерело продовження життя. З Твоєї родини створи оплот чистоти Нації.

41. Люби і опікуйся дітворою, як майбутнім Нації.

42. Плекай фізичні сили, щоби тим видатніше працювати для своєї Нації.

43. Будь точний. Вважай за втрачену частину життя кожну хвилину, що пройшла без діла.

44. Що робиш, роби сумлінно й так, якби воно мало залишитись навечно та стати останнім і найкращим свідоцтвом про Тебе.

12 прикмет характеру українського націоналіста

Автор — Осип Мащак

1. Завжди готовий — це значить, що він є вояком Української Революційної Армії. Він бореться на великому всеохоплюючому фронті Української Національної Революції, віддаючи всі свої сили, готовий кожної хвилини віддати і своє життя. Український націоналіст є завжди у повній бойовій готовності.

2. Безкорисливий — це значить, що ідею Українського Націоналізму й службу їй ставить він вище всіх скарбів світу цього. Для Неї він проміняє з радістю можливість спокійного та вигідного життя на тверду долю вояка-борця, теплу хату — на окопи чи тюрму. Щастя шукає і знаходить він у радості боротьби і перемоги на службі Великій Святій Справі. Лише у щасті Української Нації — щастя українського націоналіста. Її воля, слава і могутність — його найбільше бажання.

3. Чесний — це значить, що він ім'я націоналіста носить гідно й ніколи не сплямить його ніяким нечесним вчинком. Він завжди дотримується високих вимог націоналістичної моралі. Мораль опортуністичного світу породжує і плекає бездіяльність, страх,

фарисейство та угодовство. Мораль націоналістична — це мораль нового світу, світу чину й боротьби, її засади високі й тверді. Вона є основою чинного і чистого, мов кришталь, характеру українського націоналіста. Лицаря-Революціонера.

4. Дисциплінований — це значить, що він безоглядно підпорядкований і вірний аж до смерті ідеї Українського Націоналізму, Організації Українських Націоналістів і своїм провідникам. Кожний наказ для нього святий. Він знає, що дисципліна — це основа організації сили, а анархія — це руїна. Тому він завжди підтримує авторитет Проводу Української Нації і Організації.

5. Активний та ініціативний — це значить, що він бореться усіма силами, використовуючи всі можливості, кожную хвилину для добра Великої Справи — Української Національної Революції. Він не знає бездіяльності. У нього за думкою і словом іде чин, мов за блискавкою грім. Бо життя — це рух, боротьба, а спокій — це застій і холодна смерть. Кожну ідею, організацію чи людину він оцінює по ділах, а не по словах. Пасивність — це прикмета раба. Пасивності раба протиставляє він творчу ініціативу і напружену активність борця — провідника.

6. Відважний — це значить, що він завжди відважно і безстрашно протиставляється усім перешкодам і небезпекам. Він не знає, що таке страх. Заяча вдача боягуза йому чужа і гидка.

7. Рішучий — це значить, що він кожний наказ і кожную свою постанову виконує рішуче, без вагань. Постановив — зробив.

8. Витривалий — це значить, що він завжди бореться завзято і витривало. Він знає, що без витривалості, доведеної до впертості, немає перемоги.

9. Врівноважений — це значить, що він у всіх випадках життя має повну рівновагу духа. Життя українського націоналіста повне трудів, перешкод і небезпек. Щоб їх перебороти, щоб опанувати становище, зібрати всі сили для удару у відповідне місце, треба насамперед опанувати себе. Тому український націоналіст у підпіллі й у відкритому бою, в окопах і в тюрмі, в тріумфі чи на сходах шибениці, завжди врівноважений, завжди однаково спокійний, гордий і усміхнений. Вміє по-лицарськи перемагати і по-геройськи вмирати.

10. Точний — це значить, що він завжди притримується точності в житті аж до дрібниць.

11. Здоровий — це значить, що він хоче бути здоровим. Він хоче, щоби молоде українське покоління було здорове. Україна потребує сильних і здорових тілом та духом синів. Тому він у міру можливості направляє та поширює руханку і спорт, не нищить свого здоров'я гулящим життям та вживанням трут — не п'є і не курить. В

українського націоналіста велика ідея в серці, вогонь революційного духа в грудях.

12. Обережний — це значить що він завжди суворо дотримується усіх засад конспірації.

ДЖЕРЕЛА:

Шведа Ю. Політичні партії. Енциклопедичний словник.- Львів: Астролябія.- 2005.- 488 с.; Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем: Навч. посібник.- Львів: Тріада плюс.- 2004.- 528 с.; Обушний М. І., Примуш М.В., Шведа Ю. Р. Патологія: Навч. посібник / За ред. М. І. Обушного.- К.: Арістей.- 2006.- 432 с.

ПОЛІТИЧНА ОРІЄНТАЦІЯ

ПОЛІТИЧНА ОРІЄНТАЦІЯ (франц. orientation — звернений на схід, від лат. oriens — схід) — певні уявлення політичних суб'єктів про цілі, завдання діяльності політичних партій, політичного режиму, суспільства у цілому.

Політична орієнтація — це, з одного боку, певні словесно оформлені ідеї та цінності, з іншого — несвідомі або не цілком свідомі мотиви, які людина переживає на емоційному рівні.

Політична орієнтація обумовлює політичний вибір, який залежить від сформованості особистості, рівня її соціалізації, політичної культури, а також від особливостей суспільних відносин, рівня демократизації суспільства.

Вибір може бути груповим та індивідуальним. Груповий вибір часто здійснюють автоматично, під впливом групової орієнтації, особливо на ранньому етапі соціалізації особи, за несформованої політичної культури. Такий вибір найчастіше домінує у нестабільних суспільствах, на перехідних етапах їх розвитку та існування. Індивідуальний — притаманний людині з високим рівнем соціально-психологічного, духовного розвитку, громадсько-політичної активності.

Вибір орієнтації не завжди є остаточним. Це — динамічний процес, який часто супроводжується елементами дезорієнтації або цілковитою дезорієнтацією.

Політологи виокремлюють чотири підходи щодо політичного вибору: ситуаційний, соціологічний, маніпулятивний та індивідуально-психологічний.

Ситуаційний підхід. Базується на твердженні, що будь-яка політична орієнтація є реакцією на конкретно-історичну ситуацію.

Соціологічний підхід. Спрямований на аналіз взаємозалежності між індивідуальним і груповим політичним вибором відповідно до соціально-політичної ситуації в суспільстві.

Маніпулятивний підхід. Ґрунтується на здійсненні вибору відповідно до психолого-політичного зовнішнього впливу, а то й просто маніпуляцій. При цьому активно використовуються різноманітні політичні, психологічні комунікації й технології. За інтенсивного розвитку засобів масової інформації, зростання ролі засобів зв'язку в політичному житті маніпулятивний підхід відіграватиме неабияку роль у формуванні громадської думки, особливо у нестабільних суспільствах, де недостатньо розвинуті демократичні засади.

Індивідуально-психологічний підхід. За основу вибору бере особистісні психологічні якості (вроджені, набуті). Фундатор його — основоположник неофрейдизму Т. Адорно, що обстоював ідею «авторитарної особистості». На його думку, авторитарна особа відрізняється від інших не лише соціально-політичними чи етнонаціональними орієнтаціями й установками, а й особистісними рисами. Йй він протиставляв демократичну, ліберальну особистість. Цю проблематику досліджував Е. Фромм, спеціалісти з інших галузей знань.

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Поґрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. — Х.: Право, 2015.; Юридична енциклопедія: В 6 томах. / Редколегія: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та інші. — К. : «Українська енциклопедія», 1998.

**ОРИХОВСЬКИЙ СТАНИСЛАВ
(11 ЛИСТОПАДА 1513 –1566 рр.)**

Русинський (український) релігійний діяч та мислитель доби Відродження. Перемишльський канонік РКЦ. Письменник, оратор, філософ, історик, полеміст, гуманіст. Представник шляхетського роду Ориховських.

Одним із перших в європейській філософській думці став заперечувати божественне походження влади. Надавав перевагу договірній теорії походження держави, яку вважав спілкою громадян, пов'язаних правом і спільною користю. Центральною темою творчості є свобода як найбільше надбанням людства, природний стан шляхетної натури. У книжечці «Baptistum Ruthenorum» («Хрещення русинів») розвивав ідею унії католицької і православної церков.

Автор ідеї «Gente Ruthenus natione Polonus» про подвійну самоідентифікації руської шляхти у Польському королівстві. Візитівкою автора у новітній історії стало гасло «Ruthenorum me esse et libenter profiteor» — «Я русин, і охоче про це виголошую».

Уродженець Галичини. Народився у 1513 р. у с. Оріхівці, на той час Перемишльської землі Руського воєводства, у сім'ї руського шляхтича-католика Станіслава Оріховського — придворного короля Яна I Ольбрахта, який потім став писарем Перемишльської землі. Мати — шляхтянка Ядвіга Баранецька, дочка православного священика. За даними дослідників, міг мати до 12-ти братів та сестер. За відомостями, викладеними в листі до нунція Джан-Франческо Коммендоні, його предками були польські лицарі, що прибули до «Русі», народився у день св. Мартина.

Батько вирішив, що в житті він мав стати духівником. У віці 12-ти років отримав нижчі капланські свячення, батько «вистарав» для нього посаду перемиського каноніка. 5 липня 1525 р. був прийнятий до Перемиської капітули РКЦ.

Початкове навчання здобув у катедральній школі нижчого ступеня у Перемишлі, де отримав «початки письма і всіляких наук, відповідних хлоп'ячим літам», відзначаючись «швидким розумом і доброю пам'яттю». У 1526 р. продовжив освіту у Краківському університеті (вписаний до метрики 5 серпня 1526 р. Не задоволений схоластиком, що переважала тут, багато часу віддавав приватним студіям; зокрема, вивчав лекцію Еразма Роттердамського «Aroftegmaty». Потім навчався у Відні (1527), де його наставником був відомий гуманіст і поет, професор Віденського університету Александр Брасікан.

У 1529 р., можливо, через підхід до міста турецьких військ, переїздить навчатись до університету Віттенберга, потрапляє під вплив відомого реформатора Церкви Мартіна Лютера та його соратника гуманіста Філіппа Меланхтона. Мартіну Лютеру настільки припав до душі гострий на розум юнак, що він поселив його у себе. Весною 1530 р. перебував у Польщі, 17 травня свідчив у ректорському суді після позову батька на його опікуна Антонія з Напаханя через вимагання цінної книги. Через Вроцлав вирушив знову до Віттенбергу, де влітку 1531 р. у слухав виклади Ф. Меланхтона. Батько, не бажаючи його

переходу на інший обряд, досить скоро наказав йому покинути Віттенберг.

Згодом Станіслав відбуває до Італії, де слухає лекції у Падуанському (1532) та Болонському університетах (1540), вдосконалює освіту у Римі та Венеції. До кола його знайомих і близьких приятелів входили визначні церковні й державні діячі — Александр Фарнезе, Франціско Коммендоні, Гієронімо Гінуччі, філософи Антоні Пассера та Гаспар Контаріні. Не менш іменитих друзів мав у Німеччині — Лукас Кранах Старший, Ульріх фон Гутен, Альбрехт Дюрер.

У 1541 або 1543 р., після сімнадцятирічного перебування за кордоном, Ст. Оріховський повертається назавжди на батьківщину. Оселяється у родовому маєтку. Під тиском обставин й супроти власної волі приймає сан священника: на субдиякона його, всупереч звичаїв через неприйняття С. Оріховським причастя, через вельми тісні зв'язки з його батьком, висвятив Пйотр Стажеховський. Батько через недійсність свячення пізніше прокляв усіх нащадків С. Оріховського.

У 1550 р. склав з себе повноваження пробоща, в середині грудня сприяв шлюбу приятеля-ксьондза Марціна Кровіцького. Під час Пйотркувського сейму 1552 р. мав багато захисників на чолі з Яном Амором Тарновським (також підтримав Петро Боратинський), що сприяло компромісному рішенню. Біскупи зняли відлучення, повернули духовний сан, так отримавли одного з найбільших захисників РКЦ у Польщі. Правдоподібно, був автором брошури «Narzekanie z wyznaniem wiary nieboszczyka księdza biskupa kujawskiego Jana Drohojowskiego...», в якій критикував певних польських біскупів, РКЦ. Виступав на сеймику у Судовій Вишні 13 березня 1566 р. Заповіт написав перед смертю дружини у квітні 1566 р.

Оріховський усвідомлював себе русином, казав — «Gente Ruthenus, natione Polonus». Свої твори часто підписував подвійним прізвищем — Оріховський-Роксолан або Оріховський-Русин. У них він виступає на захист України від турецько-татарських вторгнень, симпатизує православної релігії (будучи католиком).

Заручився із Зофією Страшувною — двірською Пйотра Кміти у Вісьнічі, про це інформував шляхту Руського воєводства на сеймику у Судовій Вишні 10 квітня 1550 р. За це біскуп Дзядуський погрожував йому відлученням. Погодились чекати дозволу з Риму. П. Кміта за цей час видав Зофію заміж, біскуп Самуель Мацейовський посадив до в'язниці Валентія з Кшонова.

9 або 19 лютого 1551 р. у кальвінському зборі Льсціна (пол. Łęcin, поблизу Єнджеюва) взяв шлюб з Магдаленою Хелмською. За це був викликаний на суд біскупів, 8 квітня 1551 р. судом шлюб був визнаний недісним, Ст. Оріховський був відлучений (виклятий) як

«єретик», покараний вигнанням, конфіскацією майна. Під час зачитування вироку в Перемиській катедрі разом з озброєними шляхтичами увійшов до храму, де з амвону промовляв на свій захист. Потім подав скаргу до міського суду, написав також до Папи Юлія III. Дружині записав «оправу» на дідичних сільцях Баранчиці (під Самбором, тепер Баранівці) і Журавиці. Дружина померла у квітні 1566 р., мали дітей Андрія — старосту лайського (Інфляндія), ротмістра; Станіслава, Ремігіуса, Софію, Анну.

Станіслав Оріховський-Роксолан — різноплановий мислитель, який виявив свої таланти у політиці, філософії, етиці, історії.

У галузі політики висловлював ідею «європейського дому» — згуртування європейських народів для подолання турецької експансії. Оріховський — один із перших в Європі ідеолог освіченої монархії (вважав доцільним мати «філософа на троні»). Аналізував природу монархічної держави, вважав за необхідне дотримуватися виборності короля всім народом. Разом з тим, працював над основами теорії демократичної держави, де влада підзвітна народові. Відстоював тезу відокремлення церкви від держави та верховенство світської влади. Вважав необхідним підпорядкувати приватні інтереси суспільним. У громадському житті найголовнішим вважав принцип спільного блага.

Вважав, що целібат суперечить природі людини, її праву мати сім'ю і продовжувати рід. Звертався до Папи Римського з проханням скасувати целібат. Зокрема, цьому присвячена брошура «Pro ecclesia Christi» (Краків, 1546 р.). Захищав Валентія з Кцонова — першого одруженого ксьондза.

Високо цінував освіту, мораль, рідну мову, культуру, релігійну толерантність, вільний вибір релігії, віру предків, гідність людини, патріотизм, служіння державі, громадську активність.

У галузі історії Оріховський підтримував цінності самосвідомості народу, історичної пам'яті, виховання патріотичних почуттів, любові до вітчизни. Саме йому належить фраза «Ruthenorum me esse et libenter profiteor» — "Я з українців (рутенців), про що кажу охоче і з гордістю.

В історичній схемі Станіслава Оріховського до територій, наданих Александром Македонським за так званою Грамотою Александра Македонського слов'янам, зараховувалася Рутенія (Русь). Причому появу цієї грамоти Оріховський пов'язував із перемогою «полководців» Александра Македонського (якому приписував слов'янське походження) — Чеха, Леха, Руса (Роксолана).

У праці «Напучення польському королю Сигізмунду Августу» виклав своє бачення образу ідеального короля. Щоб стати ідеальним королем для своїх підданих, філософ радить дотримуватися таких правил (у лапках — цитати з праці Станіслава Оріховського):

1. Прагнути справедливості та самовдосконалення:

«не всяка людина здатна бути при владі, а лише така, що за природою своєю прагне до правди і справедливості. Але й цього недостатньо. Треба, щоб прагнула вона до науки, яка саму людину зробить і правдивою, і справедливою.»

2. Добирати гідне оточення:

«А чи ти знаєш приятелів короля? Знаю, відповів би, то й що? А чи всі вони гідні жити поруч короля? Я б засумнівався і, якби наполягав, сказав: Ні, не всі. Хто ж вони, ті, хто не гідний короля? Відповідаю: Ті, хто завжди хвалить його.»

3. Дотримуватися розподілу повноважень:

«якщо сам будеш піклуватися про все у державі, будеш не королем, а дуже нещасним підданим.» або більш художня версія цієї думки «Чи добре плаватиметься кораблю, де капітан сам хоче гребти, кинути стерно й вести спостереження за небом, зірками та вітром?»

4. Вибрати правильне місце для мешкання: «Ти — сторож королівства, так ми раніше вирішили. Місце ж сторожа, природньо, не всередині, а поза тими речами, які стереже»:

5. Дбати про прихильників, адже «Без прихильності підданих неміцною і непевною буває влада королів.»

«По-перше, якщо нічого не називатимеш у державі своїм, а лиш одній республіці все приналежним вважатимеш і покажеш, що ти, король, є ніби сторожем держави. Бо сторож жодну річ з тих, які стереже, не може назвати своєю... Друга ж річ, яка викликає велику доброзичливість у підданих, коли тих, яких ті правителі зараховують до свого почету, ласкавістю своєю оточиш.»

6. Раціоналізувати службу у війську:

«Зроби так, щоб певний час по черзі воювало кілька воєводств: одного року, наприклад, певні якісь три воєводства, а іншого року — інші три. Таким способом найкраще державу захистиш. Супроти ж особливо великої ворожої сили готував би посполите рушення.»

7. Понад усе поважати закон:

«А тепер поясню тобі, що таке закон. Він, як я вже показував, сам є правителем вільної держави, але мовчазним, сліпим і глухим. Завдяки йому обирається одна людина, яку ми звемо королем. Вона є вустами, очима й вухами закону. Якби закон міг вислуховувати, вести бесіди, ніхто не обирав би короля; бо закон сам навчає, що слід робити. А тому, що всього цього робити не може, прибирає собі посередника — короля. Коли ж якийсь трібоніанець — один з римських рабів, наприклад, Ульпіан, влещуючись до тебе, скаже, що ти наймогутніший у своїй державі, не погоджуйся. Скажи, що у твоїй батьківщині править не людина, а закон. Отже, коли тебе запитують: хто ти? — відповідай

побожно і правдиво так: я король — уста, очі й вуха закону, а точніше, інтерпретатор закону, який присягнувся віру в королівстві зміцнювати і нічого іншого не робити, як тільки те, що закон скаже. Така відповідь буде не лише правдивою, а й преславною, величною і гідною спадкоємця Казимира Великого.»

8. Обрати потужний сенат:

«король (оскільки не сам по собі, але з ласки своїх підданих правителем у республіці стає), щоб більше державі прислужитися, обирає собі у спільники найкращих, найвидатніших з-поміж громадян і з допомогою їхнього авторитету, порад і думок оберігає республіку і в час війни, і в час миру. (...) коли добірних мужів залучатимеш до сенату, ні про що так не дбай, як щоб між сенаторами була належна згода. Бо ніщо так швидко не руйнує держави, як чвари в сенаті.»

9. Запровадити незалежну судову систему:

"якби колись те рішення попереднього сейму ти прийняв, те, в якому сказано, що треба встановити в державі суд з виборних суддів і туди передати всі суперечки з приводу приватних справ, щоб ти не міг оскаржити їх. "

10. Не втручатися у справи церкви:

«за яким правом король у церкві вибирає єпископа? Чим ти кращий за мене, чи будь-кого іншого? Адже при однакових правах у всіх однакова сила. ... Ще більший гріх, коли при виборах єпископа виголошують такі слова: «Королівська величність за твоє вірне низькопоклонство дарує тобі сан єпископа»

Писав переважно латиною та польською мовою на теми державного устрою та релігії. Виступав на захист руської народної мови, підкреслював своє руське походження. Підписувався як «Orichovius Roxolanus» — Оріховський-Роксолан (русин).

Майже у всіх творах Станіслава Оріховського добре простежується його політична і етнічно-культурна самоідентифікація. Підписуючи свої твори, біля свого прізвища він ставив слова «Роксолан» або «Рутенець» («русин»), тому і відомий в історії як Оріховський-Роксолан (Orichovius Roxolanus). Відкрито ідентифікував він себе як «русина» в більшості своїх творів. Так, в одному з них політичному трактаті «Зразковий підданий» (в українському перекладі більше відомий як «Напучення польському королеві Сигізмунду Августу») — Оріховський заявляє: «Я русин, гордий цим, охоче про це повсюдно кажу». Свій рідний Перемишль Оріховський неодноразово називає «руським». У листі до П. Рамузю він пише: «Перемишль, досить показне місце у Русі». Русь він називає «своєю батьківщиною», взагалі для творів Оріховського характерна опозиція «ми — вони». До перших він

відносить власне Русь і Польщу (хоча останню і не завжди), до других — Московію, Угорщину та ін. зарубіжні країни.

Однак з «русинської» ідентифікацією в творах С. Оріховського органічно переплітається і тотожність з Польською державою, її релігією і культурою. У листі до П. Гамрата Оріховський пише: «Я людина рутенського роду, народився і вихований був у римському обряді». Ідентифікація з Польською державою добре простежується у листі до італійського гуманіста П. Рамузю, де С. Оріховський відзначає, що студентів із земель Русі в західноєвропейських університетах називають поляками, оскільки вона «є провінцією, що входить до складу Польщі». Не чужою для Оріховського є і польська ідея сарматизму, сарматом він вважає і себе: «я теж Сармат, тому що Україна, яка є моєю батьківщиною, лежить у європейській частині Сарматії».

І все ж справжньою декларацією поглядів Станіслава Оріховського-Роксолана стала його визначення українського шляхтича в Польщі: «руського племені польської нації» («gente Ruthenus natione Polonus»), що як не можна краще свідчить про дуалізм політичної свідомості. Чому політичної? С. Оріховський, безумовно, добре бачив впливу етнічного, релігійного та ін. аспектів на життя суспільства. Однак націй в сучасному розумінні цього поняття ще не склалося, тому під «народом» у той час швидше треба розуміти «шляхетський народ» / «шляхетську націю». Шляхта не об'єднувала себе ще з представниками інших соціальних станів в одну національну спільність. Так, під назвою утвореної у XVI ст. держави Річ Посполита Обох Народів потрібно розуміти союз «шляхетських народів» Польщі і ВКЛ, об'єднаних «спільною справою» (*res publica — Rzeczpospolita*). У цьому світлі «gente Ruthenus natione Polonus» можна розуміти також і як «руське плем'я польської держави». Українська шляхта, розуміючи свої «руське» походження, усвідомлювала і свою приналежність до польської політичної нації.

С. Оріховський уперше в історії західноєвропейської та вітчизняної культури сформував та обрав основою осмислення державно-правових інститутів концепцію природного права; одним із перших в історії вітчизняної правової думки підтримав теорію суспільного договору походження держави; став першим українським мислителем, який у своїх філософських трактатах обґрунтовував окремі елементи правової держави (верховенство права, верховенство закону, принцип поділу влади на гілки та їх розмежування, визнання держави гарантом прав і свобод людини та безумовним носієм обов'язків перед нею); значну увагу приділив феномену свободи і принципам справедливості, рівності та невідчужуваності прав людини. Крім цього, основними об'єктами, які потрапили у поле осмислення та

філософствування гуманіста, були проблеми оптимальної форми правління держави, яка б забезпечувала суспільне благо, гарантії прав та свобод людини, не суперечила і не порушувала постулати природно-правової концепції; правовий статус монарха у державі; правовий статус сенату; окремі аспекти внутрішньої та зовнішньої політики; співвідношення світської й духовної влади; взаємозв'язок моралі та політики; взаємозв'язок природного і позитивного права.

У системності та глибині осмислення природного права саме український мислитель більше, ніж на півстоліття випередив Г. Гроція, якому й досі низка сучасних дослідників віддає авторство природно-правової теорії. Зважаючи на це, українська вчена Оксана Дуфенюк обґрунтовує позицію визнання С. Оріховського основоположником теорії природного права в Європі.

ДЖЕРЕЛА:

Історія України в особах: IX—XVIII ст. — К.: Видавництво «Україна», 1993. — 396 с.; Еволюція політичних поглядів українських інтелектуалів XVI—XVIII ст.; Оксана Дуфенюк. Філософсько-правова спадщина С. Оріховського: феномен професіоналізму правоохоронця.; Сас П. М. Українсько-польський мислитель доби Відродження Станіслав Оріховський: на шляху до історизму нового часу // Український історичний журнал. — К.: «Наукова думка», 1991. — Вип. 1, (№ 359).; Вирський Д. Станіслав Оріховський-Роксолан як історик та політичний мислитель. — К. — Кременчук: Вид-во КДПУ, 2001. — 217 с.; Українська література XIV—XVI ст. — К.: Наукова думка, 1988. — 600 с.

ОРЛИК ПИЛІП СТЕПАНОВИЧ (11 ЖОВТНЯ 1672 — 24 ТРАВНЯ 1742 рр.)

Український політичний, державний і військовий діяч, Гетьман Війська Запорозького у вигнанні (1710-1742 рр.), поет, публіцист. Представник шляхетського роду Орликів (чеського походження). Один із упорядників «Договорів і постанов» — конституційного акту, який

іноді називають «першою в світі Конституцією», фактично — козацького суспільного договору.

Народився у Косуті (Ошмянський повіт, Віленське воєводство, нині Вілейський район, Мінська область, Білорусь) у сім'ї родовитої литовської шляхти чеського походження — Орликів. Батько Степан Орлик служив у війську короля Речі Посполитої, загинув на 51-у році життя під час польсько-османської війни к битві під Хотином у грудні 1673 р. Мати — Ірина Орлик (з білорусько-українського роду Малаховських), охрестила сина за православним обрядом (батько був католиком).

Навчався у єзуїтському колегіумі у Вільні, а також у Києво-Могилянській колегії, яку закінчив у 1694 р. Навчався відмінно, проявив талант ораторства і поезії, цікавився філософією і літературою, добре володів українською, польською, церковнослов'янською, болгарською, італійською та іншими мовами.

Протягом 1698—1700 рр — служив консисторським писарем у канцелярії київського митрополита, потім у Полтавському полку, а згодом старшим військовим канцеляристом і реєнтом ГВК Війська Запорізького.

З 1702 (за іншими джерелами — з 1706) р. — генеральний писар і довірена особа Івана Мазепи. У 1708 р. — взяв участь у виступі Мазепи проти Петра I.

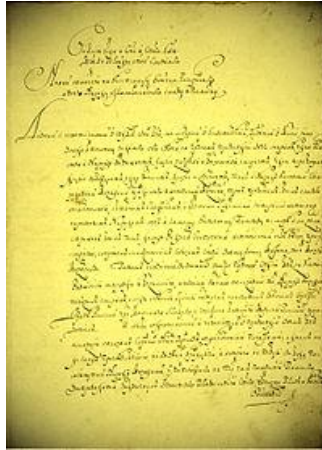
27 червня 1709-го р. (після Полтавської битви) емігрував до Османської імперії.

За Іваном Мазепою до Бендер пішли близько 50 провідних представників старшини, майже 500 козаків із Гетьманщини та понад 4 тис. запорожців. Ці «мазепинці», як їх часом називають історики, були першою українською політичною еміграцією. Вони і обирають 5 квітня 1710-го р. Пилипа Орлика гетьманом України (у вигнанні). Обрання відбулося у присутності запорожців, генеральної старшини, козацтва, а також османського султана і шведського короля.

Крім Орлика кандидатами на гетьманську булаву були Андрій Войнаровський (близький родич Мазепи) та Дмитро Горленко (прилуцький полковник). Але цих людей на козацькій раді майже ніхто не підтримав. Сам Карл XII спочатку прихильніше ставився до родича Мазепи Андрія Войнаровського, але потім підтримав Пилипа Орлика.

Намагаючись завоювати собі підтримку, у 1710 р. Пилип Орлик складає (згідно інших джерел схвалює) «Пакти й Конституції прав і вольностей Війська Запорізького» укладає зі старшиною та запорожцями угоду — документ, який пізніше дістав назву Конституція Пилипа Орлика — так звана «Бендерська конституція», яку інколи вважають першою українською Конституцією, а також однією із перших

конституцій у Європі. Нею він зобов'язувався обмежити гетьманські прерогативи, зменшити соціальну експлуатацію, зберегти особливий статус запорожців і боротися за політичне й церковне відокремлення України від Московії у випадку, якщо він здобуде владу в Україні.

Перша сторінка Конституції Пилипа Орлика

Створення цих документів вважається значною заслугою Пилипа Орлика в історії України.

За підтримки Карла XII Пилип Орлик вступає в союз із кримськими татарами та Османською імперією, і 8 листопада 1710-го р. остання, підтримуючи гетьмана Орлика, оголошує війну Московії.

На початку 1711 р. Пилип Орлик укладає з Кримським ханатом Кайрський договір про оборонно-наступальний військовий союз і розпочинає спільний похід запорожців, буджацьких татар, шведів і поляків (під командуванням Юзефа Потоцького — прихильника Станіслава I Лещинського проти московитів в Україні. Шведський король брав на себе зобов'язання вести війну доти, поки Україна не буде визволена від московського панування, а османи і татари обіцяли свою допомогу у цій боротьбі.

Пилип Орлик добре підготувався до походу, в який 12 лютого вирушив з Бендер, перейшовши кордон поблизу Рашкова. Він розсилав листи-універсали в яких закликав до повстання народу проти влади московського царя. Населення підтримало Орлика і один за одним міста Правобережжя переходили під владу гетьмана. На початку лютого 1711 р. козацькі війська на чолі з гетьманом вже розташовувалися біля Немирова. Пилип Орлик також надіслав листа із закликом до боротьби гетьману Лівобережжя Івану Скоропадському, що дуже налякало московський уряд і Петра I.

Проти полків Пилипа Орлика виступило військо під командуванням генерального осавула Григорія Бутовича яке було розбите у бою під Лисянкою. Гетьмана підтримав повсталий український народ.

У березні 1711 р. об'єднані війська під командуванням Пилипа Орлика підійшли до добре укріпленої Білої Церкви, де перебував московський гарнізон. Розпочалася облога міста, але жоден із штурмів не був успішним, бо гарнізон мав достатню кількість боєприпасів і сильну артилерію.

Через брак провіанту, наближення весняної повені, та через наближення московських загонів, татарські війська зрадили гетьмана, та почали тікати на південь, беручи дорогою великий ясир. Правобережні козаки, що раніше приєдналися до Орлика, довідавшись про звірства татар кинулись рятувати свої родини. Таким чином із 16 тис. українського війська у Пилипа Орлика залишилося лише 3 тис., з якими гетьман вимушений був відійти до Бендер.

Через військову невдачу, та дії татарських союзників, гетьман втратив підтримку українського населення.

Протягом наступних років Орлик із невеликою групою прибічників шукав підтримки своєї справи у різних європейських володарів. У 1709-1714 рр. перебував у Бендерах.

У наслідку Прутського миру, 5 березня 1712 р. було видано фірман султана, за яким на Правобережну Україну й Запорозьку Січ поширювалася влада Орлика. У квітні 1712 р. Османська імперія підписала договір з Московією: Лівобережжя з Києвом та його передмістям лишалося за Московською державою. Ратифікація Прутського договору у такому вигляді стала тяжким ударом для Орлика та його сподвижників. Адже Україна залишалася розділеною, над Лівобережжям продовжувала панувати Москва. Влада ж Орлика над Правобережною Україною, отримана за султанським фірманом, через непоступливість Речі Посполитої була надто примарною: вже через два роки, у квітні 1714 р., між Османською імперією та Річчю Посполитою було укладено договір, за яким Правобережна Україна залишалася за Річчю Посполитою.

З 1714 р. Орлик із частиною старшини скористався запрошенням Карла XII і жив до 1720 р. у Шведській імперії. Після підписання шведсько-московського миру виїхав із Швеції й вимушено змінив по черзі Німеччину, Австрію, Річ Посполиту. У 1722 р., прямуючи до запорозьких козаків в Олешківську Січ, був затриманий османською владою у Хотині й до 1738 р. інтернований у Салоніках.

Проте він не припиняв пошуки підтримки у різних європейських державах (Франції, Великої Британії, Речі Посполитій, Ватикану,

Саксонії, Пруссії та інших), неодноразово порушував питання про допомогу у справі відновлення української державності, продовжував бомбардувати французьких, польських, шведських і османських політичних діячів маніфестами про недолю України та разом із сином Григором планувати кроки, спрямовані на звільнення вітчизни від московського ярма.

Надалі жив у Хотині, Серезі, по тому — у Чернівцях, Каушанах і Бухаресті. Згодом переїхав до Ясс, де й помер 24 травня 1742 р.

Сім'я: Дружина Анна (народилась 29 липня 1683 р.) якийсь час проживала у Станіславові, майже на 15 років пережила чоловіка. Контактувати з чоловіком їй допомагав ректор місцевої колегії єзуїтів кс. Томаш Заленський.

Діти: Анастасія (1699—1728); Григій (1702—1759); Михайло (1704—); Варвара (1707—); Яків (1711—1721); Марта (1713—); Марина (1715—); Катерина (1718, померла рано).

Пилип Орлик залишив після себе багато листів і великий рукописний «Діаріуш подорожній» («Щоденник», 1720-1733 рр., частково виданий у 1938 р. та повністю у 2013 р. («Темпора»), написаний польською мовою зі вставками окремих слів, виразів і речень латинською мовою.

Видав поетичні книжки: «Прогностик щасливий», приурочений полковнику Данилу Апостолу (1693), «Алкід Руський», присвячений Івану Мазепі (1695), та на честь полковника Івана Обидовського «Гіппомен сарматський» (1698).

Писав польською мовою, частина його листів писана латинською, шведською, французькою мовами.

Пилипу Орлику приписують авторство трактату «Вивід прав України» (маніфест до європейських монархів, 1712) (за твердженням Ілька Борщака, трактат був знайдений ним у замку Дентевіль і опублікований 1925 р. у Парижі). Українські історики: Борис Крупницький, Микола Андрусак і Орест Субтельний у тій чи іншій мірі висловлювали сумнів у його автентичності. Оригінальний рукопис трактату після Борщака не вдалося відшукати ані в архіві Дентевілю, ані в інших французьких архівах. Не згадується про нього в жодному з тогочасних джерел і в жодному іншому творі Орлика.

Пам'ять про Пилипа Орлика вшановано, зокрема, тим, що на його честь названо вулицю на Липках, у привілейованому районі центральної частини Києва, на якій знаходиться Верховний Суд України. У шведському місті Крістіанстад на будинку, де проживав Пилип Орлик, встановлено пам'ятну дошку на його честь.

У червні 2011 р. до 15-ої річниці Конституції України та у рамках заходів із відзначення 295-ї та підготовки до відзначення 300-ї річниці

прийняття Конституції Пилипа Орлика йому відкрито пам'ятник (скульптор Анатолій Куц), що його встановлено у сквері на перетині вулиць Липської та Пилипа Орлика у Києві.

У селі Косути Вілейського району Мінської області встановлено пам'ятний знак на честь Пилипа Орлика. Його ім'ям названа одна з вулиць Вілейки.

У Вілейському районі у селі Косути щорічно в день Петра і Павла проводиться свято, де шанують пам'ять Орлика.

29 червня 2011 р. у Крістіанстаді відбулося урочисте відкриття пам'ятника та меморіальної дошки українському гетьману Пилипу Орлику. Відкриття було приурочено до 300-ї річниці Конституції Пилипа Орлика та 15-ї річниці сучасної Конституції України. Відкриття пам'ятника й дошки на будинку, де мешкав у 1716—1719 рр. Пилип Орлик, було кілька років тому ініційовано Посольством України у Швеції. Пам'ятник, який вважається подарунком України шведському місту Крістіанстад, виготовила майстерня українських скульпторів Сидорука Олеся та Крилова Бориса за підтримки Народного артиста України Богдана Бенюка, який брав безпосередню участь в урочистому заході, та мецената І. Омелянюка.

Пам'ятник відкрили Голова міської ради Крістіанстада Стен Херманссон та Посол України у Швеції Євген Перебийніс. Його іменем названий 43 курінь УПЮ імені Пилипа Орлика. Його ім'ям названо вулиці у багатьох українських населених пунктах.

ДЖЕРЕЛА:

Історичні постаті України / Упоряд. О. В. Болдирев.— Одеса, 1993.; Різниченко В. Пилип Орлик (гетьман-емігрант). Його життя й діяльність. — К., 1918; Він же. Пилип Орлик і Франція. — Львів, 1924; Пилип Орлик. Вивід прав України. З рукопису родинного Архіву Дентевілів у Франції зі вступом і примітками видав І. Борщак. — Львів, 1925; Василенко Н. Конституція Филлипа Орлика // Ученые записки Института истории Российской ассоциации научно-исследовательских институтов общественных наук. — М., 1929. — Т. 3; Крупницький Б. Гетьман Пилип Орлик (1672—1742). Огляд його політичної діяльності. — Варшава, 1938; Крупницький Б. Пилип Орлик і Сава Чалий // Праці Українського історично-філологічного товариства в Празі. — Т. 2. — Прага, 1939. — С. 42—45.

ОСВІТНЯ ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА

У всі часи держава приділяла особливу увагу системі освіти, яка в різних соціально-економічних і соціокультурних умовах виконує соціальне замовлення на формування особистості. Тому ідеали людини сучасної Америки або України так само відмінні один від одного, як обидва вони відмінні від ідеалу людини, що його формувала система освіти фашистської Німеччини. Пильна увага держави до системи освіти

зумовлена тим, що остання отримує державне замовлення на формування особистості визначеного типу. А керівництво нею держава здійснює через державну освітню політику.

Аналіз останніх досліджень

В Україні опубліковано чимало наукових праць про державну політику та її аналіз. В. Тертичка навіть зробив припущення, що в нашій країні вийшло друком чи найбільше досліджень з цієї тематики порівняно з країнами СНД і Центрально-Східної Європи. Серед дослідників проблем державної політики варто назвати В. Гальперину, В. Ребкала, Т. Брус, Л. Прокопенка, В. Романова, О. Рудіка, В. Тертичку та ін.

Дослідженням теоретико-методологічних засад державної політики в галузі освіти присвятили свої праці В. Андрющенко, В. Дарманський, Д. Дзвінчук, В. Журавський, В. Кремень, В. Луговий, С. Ніколаєнко, В. Огнів'юк, Н. Протасова й інші вітчизняні науковці.

Зазначені проблеми активно досліджують відомі в цій галузі зарубіжні фахівці А. Адамський, А. Бардашкевич, П. Браун, І. Налетова, Л. Палл, В. Полонський, О. Смолін, Ж. Халлак, В. Шкатулла та багато інших.

З'ясувати сутність змісту понять «державна політика в галузі освіти», «державна освітня політика». Визначити етапи формування державної політики в галузі освіти та шляхи вдосконалення державної освітньої політики. Довести, що освітня політика є дієвим інструментом впливу держави на систему освіти.

Термін «державна політика в галузі освіти» або «державна освітня політика» почав використовуватися у науковій літературі 60-70-х років ХХ ст., коли у СРСР, США, державах Європи та в Японії освіту почали розглядати як найважливіший чинник економічного розвитку й соціального прогресу, як сферу, що потребує особливої уваги на загальнодержавному рівні. Цей період характеризується «інформаційним вибухом», тобто бурхливим розвитком природничих і фізико-математичних наук.

Так, значні успіхи СРСР у галузі космічних досліджень у 60-х рр. стали чи не головною причиною зміни освітньої парадигми в усіх розвинених країнах світу. Принциповою особливістю освітньої політики в ці роки стає пріоритетність фінансування системи освіти й визнання її сферою національних інтересів. Державні витрати на освіту в усьому світі зростають більш як у 12 разів. У ВВП усіх передових країн світу частка цих витрат підвищується до початку 80-х до 5,7% порівняно з 3,6% у 1960-му. Тоді ж в освітній політиці різних держав з'являється така особливість, як планування розвитку освіти. Якщо 1960 р. лише кілька

розвинених країн здійснювали його, то 1970-го р. вже 57 прийняли план розвитку освіти.

На думку російських дослідників, передумовами того, що державні інституції почали цілеспрямовано формувати державну освітню політику стали: перехід людства від індустріального до постіндустріального суспільства; раціоналізація професійної діяльності людини; посилення взаємозв'язку виховання та освіти, культури й освіти, ментальності й освіти як способу збереження і розвитку цивілізованості окремих держав; альтернативний характер розвитку самого освітнього процесу, його комплексність, системність і структурованість змістовного й організаційного порядку; необхідність забезпечення загальнолюдських потреб освітньої діяльності, збагачення досвідом надання освітніх послуг; інформатизація громадського життя в цілому; інноваційний характер розвитку системи. Із впливом цих об'єктивних обставин пов'язане виникнення у 60-70-ті рр. минулого століття освітньої політики сучасних держав.

У науковій та науково-популярній літературі дається декілька визначень поняття «державна освітня політика». Ось деякі з них: «освітня політика – найважливіша складова політики держави, інструмент забезпечення фундаментальних прав і свобод особи, підвищення темпів соціально-економічного і науково-технічного розвитку, гуманізації суспільства, зростання культури. Освітня політика встановлює на основі суспільної згоди докорінні цілі й завдання розвитку освіти, гарантує їх утілення в життя шляхом узгоджених дій держави й суспільства.

Найперше завдання освітньої політики на сучасному етапі – це досягнення сучасної якості освіти, її відповідність актуальним і перспективним потребам особи, суспільства й держави»; «державна політика у сфері освіти – політика, в основі якої лежить принцип пріоритетності питань освіти, недопущення створення й діяльності політичних організацій та релігійних рухів у державних і муніципальних освітніх закладах, органах управління. Організаційною основою державної політики є програми розвитку освіти, що приймаються найвищим органом законодавчої влади»; «освітня політика – складова частина політики держави, сукупність теоретичних ідей, цілей і завдань, практичних заходів розвитку освіти...»; «освітня політика – це передусім політика, що забезпечує розвиток і функціонування системи освіти. Вона спрямована на забезпечення суспільства знаннями, необхідними для суспільного розвитку»; «освітня політика – це сфера діяльності, пов'язана відносинами між соціальними групами щодо передачі новим поколінням накопиченого соціального досвіду, і трансляція культури. Предметом освітньої політики є відносини або система відносин, що

виникають в процесі діяльності»; «освітня політика – це діяльність держави стосовно функціонування та розвитку системи освіти. Розробка освітньої політики ґрунтується на всебічному аналізі, метою якого є виявлення та порівняння можливих варіантів політики. Прийнята освітня політика встановлює пріоритетні напрями для фінансування, управління, планування системи освіти та контролю за нею».

Отже, саме поняття «державна освітня політика» передбачає, що суб'єктом її є державні органи регулювання освітнього процесу (органи законодавчої, виконавчої та судової влади, інститути громадянського суспільства). Водночас у сучасних політичних умовах суб'єктами державної освітньої політики виступають як регіональні структури управління освітою, так і міжнародні органи й установи, котрі здійснюють освітню політику на світовому рівні (наприклад, ЮНЕСКО, Міжнародний валютний фонд, ЄС, Міжнародний фонд «Відродження» та ін.). Склад і компетенції органів та інституцій освітньої політики є специфічними для кожної держави.

Об'єктами освітньої політики виступають власне самі національні системи освіти, офіційно закріплені в кожній державі, міжнародні зв'язки національних систем освіти, структурні елементи. Через неоднаковий рівень економічного розвитку в державах сучасного світу їхня освітня політика спрямована на розвиток різних елементів системи освіти.

У розвинених державах освітня політика є важливою частиною соціальної стратегії. Освіта й освітня політика, що спрямовує її розвиток, виходять на перший план у програмах державних реформ.

У сучасних умовах глобалізації держава починає ділити свої функції впливу на систему освіти з транснаціональними корпораціями. Концепції неолібералізму і неоконсерватизму дедалі більше пов'язують освіту з міжнародною економікою. Освіта стає одним із багатьох виробів на міжнародному ринку, подібно до хліба, автомобілів, телевізорів та іншої побутової техніки тощо.

Формування так званого ринкового менталітету на глобальному рівні послаблює державну політику в сфері освіти, насамперед її соціальну спрямованість на скорочення соціальної нерівності у сфері освіти. Держава, державна освітня політика дедалі більше залежить від приватних інтересів, які потрапляють під вплив великих міжнаціональних сил. Під тиском глобального капіталізму міжнаціональні корпорації кидають виклик владі окремої держави (це і є політика неолібералізму). Сучасні неоліберали керуються баченням слабкої держави: все, що приватне, – добре, все, що суспільне, – безперечно, погане. Тенденції формування освітньої політики в таких

умовах орієнтовані на приватні сили та підприємства, сформовані глобальним капіталізмом під впливом міжнаціональних корпорацій та їхніх інвесторів.

Пріоритетна увага держави до освіти, її повноцінна бюджетна підтримка повинна відповідати реальним потребам сучасної та майбутньої України. Саме цілеспрямована державна освітня політика може сприяти зростанню добробуту кожного громадянина й конкурентоспроможності всієї країни. Ця політика буде ефективною тільки тоді, коли розроблятиметься й проводитиметься в поєднанні з активною інноваційною політикою країни. Вищій освіті слід брати активну участь у створенні конкурентоспроможної інфраструктури – технопарків, інноваційних центрів тощо.

Реальна пріоритетність освіти в цілому та її важливої підсистеми вищої освіти повинна визначатися двома чинниками: з одного боку – суспільством і державою, з другого – освітянською громадськістю. До того ж ці два фактори мають взаємодоповнювати один одного. Суспільству належить розглядати освіту як національне багатство, вводити її до переліку основних пріоритетів, об'єктів першочергової підтримки тощо. Зі свого боку, освітянська громадськість повинна зосередити увагу на розробці конструктивних і реальних пропозицій та програм з оновлення й розвитку системи вітчизняної освіти. Постановка питання саме в такій площині дозволить відбудувати національну систему освіти, підняти її престиж, забезпечити сталий розвиток держави.

Вивчення процесів формування державної освітньої політики показує, що в загальному контексті політика може розглядатися як форми, завдання, зміст діяльності держави, утілення нею власних повноважень. Саме тому формування державної освітньої політики охоплює такі етапи: 1) визначення принципів завдань; 2) накреслення перспективних і найближчих цілей, які мають бути досягнуті у конкретний термін; 3) вироблення методів, засобів, форм діяльності; 4) вибір організацій (інституцій), за допомогою котрих здійснюватиметься діяльність і можуть бути досягнуті поставлені цілі; 5) підбір і розстановка кадрів, здатних зрозуміти й виконати накреслені завдання. Безумовно, ці позиції передбачають аналіз конкретної ситуації, перегляд (добір) можливих варіантів вирішення поставлених завдань. На нашу думку, така інтерпретація політики об'єднує в одне ціле саму політику, її розробку і, головне, реалізацію. Для формування та реалізації державної освітньої політики слід також визначити принципи, на яких ґрунтується державна політика в галузі освіти.

Принципи та цілі освітньої політики вирізняються найбільшою статичністю. Їх зміна, як правило, є наслідком зміни чи серйозного

коригування політичного курсу. А дії суспільства й держави щодо розвитку системи освіти в досягненні декларованих цілей повинні змінюватися досить динамічно, адекватно реагуючи на різні чинники. Тому, характеризуючи освітню політику, важливо не тільки, і навіть не стільки вивчати декларовані цілі, скільки аналізувати реальні дії та конкретні результати розвитку освітньої системи.

Наприклад, освіту у СРСР наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. можна досить обґрунтовано вважати унікальним явищем. У ній навдивовижу гармонійно поєдналися традиції дореволюційної школи й модернізм молодого Країни Рад (у межах можливостей політичного режиму). Покоління вчених, які здобули освіту в цей період, забезпечило безпрецедентну перемогу науково-технічної думки й розвиток наукомістких виробництв наприкінці 50-х рр. ХХ ст.

Стан шкільних справ у 60-ті рр. вже не відповідав викликам часу. Дуже гостро постало питання про зміну змісту освіти, підвищення її теоретичного рівня. Фактично модернізація освіти була одним із напрямів освітньої політики 60-х рр. у минулого століття усіх провідних країн світу.

Реформа змісту освіти в рамках світових тенденцій пройшла й у СРСР і дістала неофіційну назву «Реформа академіків». Було переглянуто зміст таких освітніх галузей, як фізика, математика, підготовлено нові підручники, практично не визнані педагогічною громадськістю через їх перевантаженість і ускладненість. Якщо «нова» освіта в інших країнах підвищувала роль математики та природничонаукових предметів із збереженням значення гуманітарних дисциплін, то у СРСР гуманітарну складову значною мірою вихолостили.

В умовах нинішнього оновлення змісту освіти й підвищення її якості звернення до аналізу минулих реформ є доречним. Важливо, усуваючи наслідки ідеї піднесення теоретичного рівня освіти (перевантаженість навчальних планів і програм), не переорієнтовувати сучасну освіту із загальнокультурного змісту з його фундаментальними основами на формування лише конкретних практичних навиків.

У 60-ті рр. ХХ ст. остаточно оформилася концепція безперервної освіти, що залишається провідною освітньою ідеєю й нині. Освіту почали розглядати як безперервний процес, що розпочинається з перших років і продовжується протягом усього життя.

Освітня політика не здатна видати миттєвий результат. Проте вона, як і будь-яка діяльність, що забезпечує кінцевий продукт, може й повинна піддаватися моніторингу. Складність оцінки системи освіти, як і освітньої політики в цілому, полягає в тому, що їхні соціальні наслідки виявляються як соціальні внески через 15–20 років.

Виходячи з викладеного, пропонуємо власне визначення поняття «державна політика у галузі освіти України». Це діяльність держави та її інститутів, органів місцевого самоврядування із законодавчого, фінансового, організаційного забезпечення функціонування й розвитку галузі освіти.

Державна політика у галузі освіти – складова (підсистема) загальнодержавної політики, яка включає сукупність визначеної системи цілей, завдань, принципів, програм та основних напрямів діяльності органів управління освітою, спрямованих на організацію науково-методичного і впроваджувального супроводу стратегії розвитку освіти. Державну політику в галузі освіти України визначає вищий законодавчий орган, здійснюють органи державної виконавчої влади й органи місцевого самоврядування на основі затвердженої органами державної влади та схваленої громадською думкою концепції розвитку освіти.

Державна освітня політика ґрунтується на конституційних нормах; стратегічних документах розвитку освіти (доктрини, програми, концепції тощо); міжнародних, міждержавних договорах, ратифікованих вищим законодавчим органом; законах, законодавчих актах; указах і розпорядженнях Президента України; постановках Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України; наказах, розпорядженнях Міністерства освіти і науки України, міністерств і відомств, яким підпорядковані заклади освіти; наказах та розпорядженнях регіональних (місцевих) органів виконавчої влади, виданих у межах їхньої компетенції.

Державна політика в галузі освіти ставить за мету розвиток системи освіти в інтересах формування гармонійно розвинутої, соціально активної, творчої особистості, а також як одного з чинників економічного й соціального прогресу суспільства.

На формування державної політики в галузі освіти впливають зовнішні чинники, що дає змогу враховувати стан, тенденції та перспективи розвитку освіти, потреби суспільства та держави в освіті, розробляти реалістичну освітню політику, побудовану на вітчизняному досвіді освітньо-педагогічної діяльності з урахуванням досягнень міжнародного співробітництва в освітній сфері.

Реалізація державної політики в галузі освіти покладається на спеціально уповноважений центральний орган державної виконавчої влади в галузі освіти, інші міністерства та відомства, котрим підпорядковані навчальні заклади, відповідне міністерство Автономної Республіки Крим, місцеві органи державної виконавчої влади й органи місцевого самоврядування.

Окреслена в цій статті тематика може мати розвиток у напрямі встановлення періодизації формування державної політики в галузі освіти України в період з 1991 р. по сьогодні, а також аналізу законодавчих та інших нормативно-правових актів, присвячених питанням формування й реалізації державної освітньої політики в зазначений період.

ДЖЕРЕЛА:

Адамский А. И. Становление образовательной деятельности / А. И. Адамский // Доклад на VIII Всеукраинской конференции «Педагогика развития».; Акинфиева Н. В., Владимирова А. П. Государственно-общественное управление образовательными системами / Н. В. Акинфиева, А. П. Владимирова // Учебно-методическое пособие – Саратов: Приволж. кн. из-во. – 2001. – 49 с.; Журавський В. С. Державна освітня політика: поняття, системність, політичні аспекти / В. С. Журавський // Правова держава: щорічник наукових праць. – Вип. 14. – К. – 2003. – С. 20–30.; Куклин В. Ж., Беляков С. А. Системные аспекты образовательной политики и управление образованием / В. Ж. Куклин, С. А. Беляков // Университетское управление. – № 326. – С. 10–23.; Культура, культурология и образование. Материалы круглого стола // Вопросы философии. – 1997. – № 2. – С. 3–56.; Миронов А. В. Образование как сфера государственной политики России // Социально-гуманитарные знания / А. В. Миронов. – 2002. – № 6. – С. 32–33.; Налетова И. В. Образовательная политика в области образования / И. В. Налетова.; Огнев'юк В. О. Університетська освіта України в контексті перспектив Європейської інтеграції. // Віче. – 2010. – № 20.; Полонский В. М. Словарь понятий и терминов по законодательству Российской Федерации / В. М. Полонский М.: Московский ин-т развития образовательных систем.– 1995. – 58 с.; Тертичка В. В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні / В. В. Тертичка // – К.: Вид-во «Основи». – 2002. – 750 с.; 11. Филиппов В. М. Образовательная политика России на современном этапе / В. М. Филиппов [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.phlippov.ru>.; 12. Халлак Ж. Политика в области образования и содержание обучения / Ж. Халлак // Перспективы. – Т. XXX.– № 2.– 2001. – С. 24 – 29.

ОСНОВНІ ПРАВА НАЦІЇ (НАРОДУ)

ОСНОВНІ ПРАВА НАЦІЇ (НАРОДУ) — певні можливості кожної нації (народу), необхідні для нормального існування та розвитку її у конкретно-історичних умовах, які об'єктивно зумовлені досягнутим рівнем розвитку людства і мають бути загальними й рівними для всіх націй (народів). Розуміння основних прав нації залежить і від того, який зміст вкладатиметься у поняття нації. У суспільствознавстві існує щонайменше три інтерпретації цього поняття, а саме як спільноти:

- а) етнічної,
- б) політичної,
- в) територіальної, державно-громадської («юридичної»).

Основні права нації можна розподілити на фізичні, або вітальні, життєві — можливості нації, необхідні для її фізичного існування, виживання,

задоволення життєво необхідних потреб (наприклад, права на соціальну безпеку, національний та міжнародний мир і мирне співіснування з іншими націями, народами, екологічну безпеку, забезпечення життєво необхідного рівня матеріального добробуту нації); етнічні — можливості збереження, виявлення, розвитку й захисту національної (етнічної) самобутності, унікальності (наприклад, права на культивування рідної мови, специфічного духовного менталітету тощо); культурні — можливості зберігати, виявляти, розвивати й захищати здобутки національної культури в усіх її виявах, а також користуватися культурним надбанням інших народів (право на збереження пам'яток національної історії та культури); економічні — можливості розвивати, збільшувати виробництво матеріальних благ для забезпечення й підвищення рівня добробуту нації (наприклад, право володіти, користуватися і розпоряджатись усіма природними та матеріальними ресурсами на власній території); політичні — можливості самостійно визначати характер і спосіб свого соціально-політичного конститування, формувати націю як певну єдність, спільність, а також свої взаємини з іншими етнічними (як державними, так і бездержавними) утвореннями.

Це насамперед право на політичне самовизначення, тобто визначення свого державного статусу: або як окремої держави, або як автономії чи територіально-національного утворення у складі іншої держави, або як держави, що входить до об'єднання кількох держав тощо.

Право на існування і право на самовизначення, передусім політичне (тобто на державну самоорганізацію), а також економічне, соціальне, культурне посідають чільне місце серед основних прав нації.

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. — Х.: Право, 2015.; Мандатна комісія // Юридична енциклопедія: В 6 томах. / Редколегія: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та інші. — К.: «Українська енциклопедія», 1998.

ОСТРАКІЗМ

ОСТРАКІЗМ (від грец. ὄτρακον) — політичний метод боротьби проти політичних супротивників як спосіб уникнути загрози демократії з боку надміру сильних осіб, запобігання тиранії у деяких полісах Стародавньої Греції, зокрема в Афінах.

У сучасній українській мові це слово означає гоніння на когось, щось, різкий осуд чого-небудь.

Назва остракізму походить від слова «острака» — шматок глиняного черепка, на якому писали ім'я того, кого хотіли вигнати. Остракізм був введений Клісфеном у 508 р. до н.е., після повалення тиранії синів Пісістрата Гіппія і Гіппарха. Метою цього заходу було недопущення приходу до влади нових тиранів.

У джерелах виявлені згадки про 18 випадків остракізму в Афінах, з них 10 можна вважати повністю доведеними. Вперше остракізм був застосований у 487 р. до н. е. проти Гіппарха, сина Харма, родича тирана Пісістрата. Однак швидко остракізм перетворився на засіб усунення з політичної арени політичних супротивників. Голосування з приводу остракізму проводилося один раз на рікн ародними зборами у складі не менш ніж 6 тисяч громадянн чоловічої статі. Кожний, хто голосував, вписував на черепку ім'я того політика, якого вважав суспільно небезпечним. Політик, ім'я якого було написано на більшості черепків, повинен був залишити поліс на 10 років. Під остракізм свого часу підпали такі афінські політики, як Арістід, Кімон та Фемістокл, Ксантіпп, Фулідід та інші.

Іноді вигнаним шляхом остракізму політичним діячам дозволяли повернутися на батьківщину раніше, ніж через 10 років після вигнання.

Зазвичай це практикувалося у випадку значної військової загрози Афінам (наприклад, перед нашествиям Ксеркса у ході греко-перських війн).

Для цього була потрібна народна постанова, прийнята не менше, ніж 6000 голосами.

Остракізм вважався превентивним заходом впливу на політичне життя полісу, тобто виганяли лише тих, хто міг становити загрозу, а не тих, хто вже її становив.

Людина у вигнанні не втрачала прав громадянства свого полісу; на думку деяких дослідників, це було не покарання, а до певної міри навіть визнання політичного впливу.

Тому остракізм міг вважатися навіть почесним, оскільки невидатним людям він нічим не загрожував.

Востаннє остракізм був застосований 417 р. до н. е. проти Гіпербола. Потім від цієї процедури відмовилися.

Окрім Афін, остракізм існував і в інших містах-державах Стародавньої Греції, зокрема в Ефесі, Мілеті, Аргосі, Мегарі та інших. У Сиракузах існувала процедура петалізму, дещо відмінна від остракізму: ім'я вигнаного писали на листах оливкового дерева, а саме вигнання тривало 5 років.

Кожна конкретна акція з застосування остракізму називалася остракофорія (οστρακοφορία, буквально - «несення черепків»).

ОУЕН РОБЕРТ
(1771 – 1858 рр.)

Утопіст, соціаліст, соціальний реформатор XIX ст. Працюючи на підприємствах, Оуен постійно реформував промислову сферу. Він один з основоположників профспілкового руху. Отже, крім технічної реорганізації та раціоналізації виробництва, їм було проведено комплекс соціальних заходів по відношенню до простих робітників. Але я не ставлю собі за мету описати всі реформи і нововведення Оуена, я хочу розповісти про його основні погляди і переконання.

Реформуючи виробництво і життєві умови робітників, поступово Оуен приходив до необхідності перебудови всього суспільства на основі освіти продуктивних асоціацій, завдання яких «полягала в організації загального щастя при посередництві системи єдності і кооперації, заснованої на загальній любові до ближнього і істинному пізнанні людської природи». Таким чином, він стає одним з перших критиків капіталістичного суспільства з позицій соціалізму. Серед основних недоліків капіталізму відзначаються вузько заточене поділ праці, конкуренція і загальне протиріччя інтересів, отримання прибутку лише у тому випадку, коли пропозиція товарів не перевищує попиту на них. Виступивши з критикою капіталізму, характеризував його як «нерозумну» систему, як «хаотичний», «роз'єднаний», «суперечливий» лад, який породжує бідних, невігластво, чвари і війни. «Придбання багатства і створюване ним природне прагнення до збільшення цього багатства породили любов до шкідливої по суті розкоші серед великої групи людей, ніколи раніше про неї не думала, і разом з тим створили схильність приносити в жертву цій пристрасті до накопичення найкращі почуття людської природи». Оуен вважав капіталізм антинародним ладом, ворожим інтересам трудящих. Найгіршими явищами капіталізму Оуен вважав приватну власність («приватна власність відчужує людський розум один від одного,

служить постійною причиною виникнення ворожнечі у суспільстві, незмінним джерелом обману і шахрайства серед людей і викликає проституцію серед жінок. Вона служила причиною воєн в усі попередні епохи відомої нам історії людства і спонукала до незліченних вбивств»), релігію і шлюб на основі власності, що охороняється релігією. Духовенство у роботах Оуена виступає як щось негативне, що надає негативний вплив на людей: «Помилки, які створили духовенство, і помилки, створені цим духовенством при тривалому його пануванні з введеннями їм таємничістю, брехливістю і всякого роду нісенітницями, зробили людську породу такої штучної і нерозумною, що люди тепер не вірять у можливість стати правдивими, добродійними і щасливими. Оуен був переконаний в неминучій зміні капіталізму новим суспільством. Він прагнув до переходу до нового суспільства шляхом законодавчих заходів і освіти. «Широке розповсюдження промисловості по всій країні створює у людей нового характеру; оскільки ж цей характер формується на основі принципу, у вищій ступеня несприятливого для загального благополуччя і щастя окремих людей, то це повинно викликати найплачевніші і притому безперечно негативні явища, якщо тільки зазначена тенденція не буде припинена за допомогою законодавчого втручання та керівництва». Нове суспільство повинно було, на думку автора, відкрити людям ті привабливі якості, якими їх наділила природа: «При тому безглуздому устрої суспільства, яке існує до цих пір, привабливі властивості людей більш нечисленні, менш розвинені і не так стійкі, як у тому суспільстві, де чоловіки й жінки будуть виховуватися і навчатися з метою придбання властивостей розумної істоти і навчатися розуміти власну природу.

Перш ніж люди будуть поставлені в умови, що дозволяють отримувати задоволення від хорошого суспільства, треба створити це товариство. Де можна його тепер знайти? В яку країну, в яку область треба поїхати, щоб виявити таке об'єднання людей, яке представляє хороше суспільство? Поки що його не можна знайти серед людей. Духовенство всього світу і його темне царство зробили неможливим створення хорошого суспільства і взагалі його існування. Сутність «хорошого суспільства» полягає у знанні, милосерді, доброті, любові і правдивості».

«Хороше суспільство може бути створено тільки чоловіками і жінками, вихованими так, щоб стати розумними у своїх почуттях, думках і діях, щоб не матиспонувань до обману або злочину і користуватися простою і гідним мовою правди»

Нове суспільство повинно бути побудоване на принципах рівності і справедливості. Скасування приватної власності призведе до того, що все буде «громадським надбанням, а суспільне надбання буде

завжди бути в надлишку для всіх». Не буде розшарування на бідних і багатих, всі будуть рівні, відразу зникнуть нерівні шлюби і шлюби з розрахунку, не буде і зіпсованих дітей. Взагалі шлюб, Оуен вважав породженням приватної власності і був переконаний, що у новому суспільстві «замість шлюбів, союзу двох людей повинні виникнути науково обгрунтовані об'єднання чоловіків, жінок і дітей в їх звичайному кількісному співвідношенні, чисельністю від чотирьохсот або п'ятисот до двох тисяч чоловік ; ці громади будуть організовані як єдина сім'я, кожен член якої об'єднується з іншими у сприянні один одному, наскільки дозволять його знання, а самі громади будуть подібним же чином пов'язані між собою». «Таке об'єднане сімейство складе клітинку абсолютно нової організації людського суспільства, при якій всі люди придбають нове свідомість, нові почуття, новий дух і засвоять зовсім інша поведінка, в порівнянні з людиною колишнього світу; пристрій, який буде прийнято для забезпечення цим сім'ям жител, занять , освіти і розваг, буде зовсім відмінне від пристрою, існуючого тепер у життєвих справах».

Створення нової соціального середовища - основна ідея Оуена. Людина за своєю природою не добрий і не поганий, він те, що робить з нього середовище. «Щоб створити людей розумних думок і почуттів, доводиться спочатку створити для них належні умови, щоб зробити потім саме людство розумним». Якщо у даний час людина погана, то це сталося тому, що поганий економічний і суспільний лад. З іншого боку Оуен не надавав ніякого значення природному середовищу, він бачив тільки соціальну його природу. Оуен виключав всякий релігійний вплив, особливо християнство. «Духовенство перш за все застосовує найбільш дієві засоби для створення пороку і для примусу людини стати поганим, а потім, досягнувши своєї мети, змінює поведінку і каже, що «люди гріховні за своєю природою».

Саме Оуен був автором ідеї про красиві і комфортні обставини для праці. Він проголошував, що фізична праця є джерелом багатства: «ця нова сила забезпечує невичерпну і все зростаючу можливість зробити багатство настільки ж легко доступним, як вода, і настільки ж суперорим для всіх розумних потреб людського роду, як повітря».

Для того, щоб змінити економічне середовище, треба, перш за все, знищити прибуток. Прагнення до прибутку - це головне зло, яке призвело до падіння людського роду.

На думку Оуена, за своїм визначенням - несправедливість, оскільки вона є плюсом до ціни продукту, а продукти повинні продаватися за таку ціну, яку вони коштували. Крім того, вважав Оуен, прибуток є постійною небезпекою, причиною економічних криз над виробництвом». За здобуті прибутки робітник не може придбати

продукт своєї праці, отже, спожити еквівалент того, що він зробив. Продукт одразу після виробництва підвищується у ціні, стає недоступним те, що створила людина, тому що той може запропонувати за нього тільки цінність, що дорівнює його праці.

Знаряддям прибутку є гроші, грошові знаки, з їх допомогою вона реалізується. Завдяки грошам стає можливий продаж товару за ціною, вищою ніж його вартість. Значить, треба знищити гроші і замінити їх бонами праці. Бона буде істинним знаком цінності, тому що якщо праця - причина і субстанція цінності, то цілком природно, що він буде її мірилом.

Скільки годин праці буде витрачено на виробництво продукту, стільки бонів праці отримає його виробник, коли захоче його продати, - ні більше, ні менше. Стільки ж повинен буде дати споживач, коли захоче його купити. Таким чином, прибуток буде знищений.

Прибуток, гроші і грошові відносини йдуть рука об руку з приватною власністю, яку Оуен також критикує. «Приватна власність була і є причиною незліченних злочинів і нещасть, які долаються людиною. Тому вона повинна вітати настання ери, коли наукові успіхи і знайомство зі способами формування у всіх людей досконалого характеру зроблять продовження боротьби за особисте збагачення не тільки зайвим, але і дуже шкідливим для всіх; вона несе незліченний шкоду нижчим, середнім і вищим класам.

Володіння приватною власністю веде до того, що її власники стають неосвічене егоїстичними, причому цей егоїзм зазвичай пропорційний у своїх розмірах величиною власності».

У своєму зверненні до професійних державним діячам Європи та Америки Оуен писав, що зміна існуючого ладу новим вже почалася, що це революція, яка «призведе від неправди до правди, від брехні до істини, від гноблення до справедливості, від обману і страждань до прямолінійної чесності і щастя». Протистояти цьому процесу не потрібно, а необхідно просто сприяти переходу до нового суспільства. «Необхідний перехід полягає просто в заміні існуючих шкідливих і поганих умов хорошими і чудовими у всіх сферах життя, причому ця заміна може бути здійснена тільки шляхом повного зміни всіх зовнішніх порядків у суспільному житті».

Почати потрібно саме з урядових органів, але все має відбуватися на добровільному рівні, без насильства. Оуен був переконаний, що якщо уряди країн, до якого він звертається, піде на зустріч його ідеям, то «то населення обох континентів легко буде зроблено розумним допомогою правильного напрямку всієї щоденної та іншої періодичної преси і за допомогою інших методів освіти; темне скло помилок, через яке зараз люди дивляться і яка їх обманює, буде

видалено, і люди побачать речі такими, якими вони є, і почнуть діяти розумно менш ніж через рік. Така проста сила істини».

ДЖЕРЕЛА:

Андерсон К.М. Мексиканский проект Роберта Оуэна // История социалистических учений, 1987. М., 1987. С.47-68.; Анекштейн, Аркадий Израилевич. Роберт Оуэн: его жизнь, учение и деятельность. — М., 1937.; Аникин А. В. Глава девятнадцатая. Роберт Оуэн и ранний английский социализм // Юность науки: Жизнь и идеи мыслителей-экономистов до Маркса. — 2-е изд. — М.: Политиздат, 1975. — С. 362-373. — 384 с.; Блауг М. Оуэн, Роберт // 100 великих экономистов до Кейнса — СПб.: Экономикс, 2008. — С. 230-232.; Герцен А.И. Роберт Оуэн // Сочинения в девяти томах. Т. 6: Былое и думы. Ч. 6: Англия. Глава IX. Роберт Оуэн. — М.: Государственное издательство художественной литературы, 1957. — С. 202-251.; Дерзновец / Д. Валовой, М. Валовая, Г. Лапшина. — М.: Мол. гвардия, 1989. — 314 с.; Жид Ш., Рист Ш. История экономических учений — М.: Экономика, 1995.; Оуэн, Роберт // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: в 86 т. (82 т. и 4 доп.). — СПб., 1890—1907.; Оуэн Роберт / Неманов И. Н. // Отоми — Пластырь — М. Советская энциклопедия, 1975. — (Большая советская энциклопедия [в 30 т.] / гл. ред. А. М. Прохоров; 1969—1978, т. 19). Утопический социализм: Хрестоматия. / Общ. ред. А. И. Володина. — М.: Политиздат, 1982.

ОХЛОКРА́ТІЯ

ОХЛОКРА́ТІЯ (дав. -гр. οχλοκρατία, (лат. Ochlocratia); від όχλος — натовп і κρατία — влада) — вироджена форма демократії, заснована на мінливих примхах натовпу. Охлократія характерна для перехідних і кризових періодів.

У НАШ ЧАС ПІД ОХЛОКРАТІЄЮ РОЗУМІЮТЬ:

- Владу суспільно-політичних груп, що у реальній політиці керуються популістськими ідеологемами, апелюють до підсвідомості населення. Такий тип влади орієнтується та спирається на декласовані, люмпенізовані та маргінальні верстви, динамічно реагує на суспільні настрої, стереотипи й архетипи масової свідомості у їхніх примітивних, масованих проявах, вдається до провокацій для спонукання масових пристрастей і заворушень.

- Як наслідок: політична ситуація заколотів, погромів, безладдя, в якій господарем становища є натовп.

Перебування охлократів у владних структурах спричиняє публічний галас, безвихідні ситуації, політичні авантюри, бешкети, скандали. Охлократія показовий політичний феномен, характерний для суспільств, чия політична система перебуває на межі загальнонаціональної катастрофи.

Поняття охлократії походить з античної грецької теорії держави історика Полібія (Polybios, 200–118 д. Хр.) і воно ще досі не втратило свого аналітичного значення.

За Полібієм демократія піклується про загальний суспільний добробут, охлократію ж він бачив як форму занепаду, в якій загальне поступається місцем жадобі й егоїзму. Тому він вважав охлократію виродженням, дегенерацією демократичної форми державного устрою.

Відокремити ці поняття державоустрою поза рамками політичної теорії видається неможливим.

Ця ідея відокремлення (диференціації) бере свій початок у античних грецьких філософів Платона (лат. Plato, 427–347 д. Хр.) та Аристотеля (грец. Αριστοτέλης, лат. Aristoteles, 384–322 д. Хр.): вже Платон відрізняв «добрий» та «поганий» демократичний устрій, але не ввів до цього жодної власної термінології.

Аристотель пізніше описав в «Політеї» (гр. πολιτεία, politeia — політичний устрій, конституція) як «добру» і «Демократію» (гр. δῆμος, dēmos — народ) як «погану» форму Держустрію, в яких править Народ.

Полібій остаточно термінологічно відокремив ці два явища, надав дефініцію «охлократія» негативному варіантові народовладдя, залишивши дефініцію «демократія» позитивному варіанту державної форми. Ґрунтовно в античній теорії держави з часу Платона залишилося ідея, що кожна з форм державної влади (монархія, аристократія, демократія) — мають свою дегенеративну протилежність, що орієнтується тільки на задоволення інтересів верхівки (тиранія, олігархія, охлократія).

Якраз при розгляді цих обох форм народовладдя, стає зрозумілою різниця між суспільним добробутом (демократія) і інтегрованими інтересами окремих громадян: якщо кожен піклується тільки про себе і поводить із цих власних інтересів, він руйнує врешті-решт загально-суспільний добробут. Із цього висновку, що основні політичні форми нестабільні, Полібій дійшов до ідеї циклічного руху державних форм, в якому ці форми одна з одною відносно пов'язані. За В'ячеславом Липинським, охлократія — повне панування войовників з придушенням будь-якої свободи.

Сюди Липинський зараховує азійські деспотії, європейські революційні диктатури, новітній фашизм, більшовизм і Московський царизм.

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. – Х. :Право, 2015.; ОХЛОКРАТІЯ // Юридична енциклопедія: В 6 томах. / Редколегія: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та інші. — К.: «Українська енциклопедія», 1998.

ПАБЛІК РІЛЕЙШНЗ

Розвиток ринкової економіки, становлення демократії, формування нових взаємовідносин у суспільстві породжує чимало актуальних проблем. Їх успішне розв'язання можливе через прийняття ефективних управлінських рішень, що ґрунтуються на достовірній та своєчасній інформації, а також формуванні певної культури відношень, довіри до прийнятих рішень. Цими та іншими питаннями, що виникають у відносинах між громадськістю, організаціями та владою, займається теорія і практика публік рілейшнз (анг. public relations — стосунки з публікою, зв'язки з громадськістю).

Саме тому, виникнення публік рілейшнз як професійної діяльності було обумовлено законами, традиціями і потребами суспільства.

Існує кілька сотень визначень поняття «публік рілейшнз», що пояснюється, насамперед, різними підходами до його вивчення. Наведемо найбільш поширені.

Паблік рілейшнз — наука і мистецтво налагодження взаємного розуміння та доброзичливості між особою, фірмою і громадськістю.

Паблік рілейшнз — функція управління, покликана оцінювати ставлення публіки, ідентифікувати політику і дії приватної особи або організацій стосовно до громадських інтересів та виконувати програму діяльності, спрямовану на досягнення розуміння і сприйняття її масами.

Паблік рілейшнз — метод пошуку інформації і передачі її наміченій аудиторії, щоб шляхом впливу на неї досягти бажаного результату.

Паблік рілейшнз — особлива функція управління, покликана налагоджувати і підтримувати взаємозв'язок, взаєморозуміння, взаємовизнання та співробітництво між організацією та публікою; здійснювати управління процесом розв'язання проблем та спірних питань; допомагати керівництву у дослідженні громадської думки і реагувати на неї; визначати відповідальність керівництва у питаннях служіння громадським інтересам; допомагати керівництву ефективно змінюватися, щоб бути на рівні вимог часу; допомагати передбачати тенденції розвитку, функціонуючи як система завчасного попередження; використовувати наукові методи, гідні етичні засади спілкування як свої головні знаряддя. Американське товариство Public relations у 1982 р. затвердило «Офіційну заяву з приводу Public relations», яку рекомендовано як нормативне визначення предмету. Наведемо її повністю: «Сприяючи досягненню взаєморозуміння між окремими групами та організаціями, публік рілейшнз допомагають нашому складному плюралістичному суспільству приймати рішення та чинити більш ефективно. Вони забезпечують гармонізацію приватної та

громадської діяльності». Паблік рілейшнз слугують багатьом соціальним інститутам: підприємствам, профспілкам, державним установам, добровільним асоціаціям, фундаціям, лікарням, просвітницьким та релігійним організаціям. Для досягнення своєї мети ці інститути мають налагоджувати міцні зв'язки з різноманітними аудиторіями або соціальними групами: робітниками, членами різних об'єднань, споживачами, акціонерами, а також з суспільством у цілому. Досягнення цілей організацій потребує від їх керівництва розуміння ставлень і цінностей людей, з якими вони спілкуються. Самі ж ці цілі зумовлюються зовнішнім середовищем. Фахівець з паблік рілейшнз постає у ролі радника керівника і як посередник допомагає перекладати його власні цілі й наміри на розумну, прийнятну для громадськості мову політики.

ЯК ФУНКЦІЯ УПРАВЛІННЯ ПАБЛІК РІЛЕЙШНЗ ОХОПЛЮЄ НАСТУПНЕ:

- передбачення, аналіз та інтерпретацію громадської думки, ставлень і спірних питань, що можуть позитивно або негативно вплинути на діяльність та плани організації;
- консультування керівництва на всіх рівнях організації з питань прийняття рішень, визначення напрямків дії та комунікації з урахуванням як громадських наслідків його діяльності, так і соціальної й громадянської відповідальності організації в цілому;
- постійну розробку, виконання і оцінку програм діяльності та комунікації з метою забезпечення розуміння цілей організації з боку інформованої публіки, що є важливою передумовою їх досягнення. Це можуть бути програми маркетингу, фінансування, збирання коштів, відносин з службовцями, громадою або урядовими установами тощо;
- планування і реалізацію зусиль організації, спрямованих на вдосконалення соціальної політики;
- розробку цілей, складання плану та бюджету, добір і підготовку кадрів, визначення засобів, іншими словами, управління ресурсами для виконання всього вищезазначеного.

Допомагаючи визначати політику та втілювати її у життя, фахівець з паблік рілейшнз використовує різноманітний досвід професіональних комунікацій і відіграє інтегруючу роль як всередині організації, так і між організацією та зовнішнім середовищем».

ПРИНЦИПИ, НА ЯКИХ ҐРУНТУЄТЬСЯ ПАБЛІК РІЛЕЙШНЗ:

- демократичність — суб'єкти громадських взаємовідношень реалізують свої права через економічну, політичну і духовну свободу. Маючи рівні права, вони формують функціональні взаємозв'язки з партнерами по бізнесу, політиці, культурі як громадський договір і узгодженість інтересів;

- альтернативність — багатосуб'єктність громадських взаємовідношень породжує невичерпність управлінських альтернатив у визначенні мети, вибору альтернатив щодо сумісної діяльності, у застосуванні технологій управління;

- узгодженість — публік рілейшнз спрямований на досягнення взаєморозуміння і взаємоузгодженості;

- технологічність — представляє собою цілком прагматичну сферу, що виникла із конкретних форм, методів, способів і процедур, з допомогою яких налагоджуються контакти з громадськістю.

Враховуючи посередницьку діяльність публік рілейшнз, що спрямована на досягнення взаєморозуміння та налагодження взаємовигідних, гармонійних відносин між організацією та громадськістю, Д. Ньюс, А. Скот, Дж. Турк сформулювали основні принципи діяльності спеціалістів інституту публік рілейшнз:

- Публік рілейшнз мають справу з реальною дійсністю, фактами, а не фікцією. Саме тому потрібна абсолютна правдивість, сумлінне планування й виконання програм, головна мета яких — задоволення громадських інтересів.

- Публік рілейшнз — професія, що передбачає сумлінне служіння громадськості.

- Головним критерієм вибору програм і напрямків політики має бути громадський інтерес. Спеціаліст публік рілейшнз повинен бути мужнім, щоб сказати «ні» своєму клієнтові, або відмовитися від програми, що заводить в оману громадськість.

- Працівник публік рілейшнз знаходиться між організацією і оточуючою її громадськістю, і саме тому повинен бути ефективним комунікатором, передавати інформацію в обох напрямках до досягнення взаєморозуміння.

- Спеціаліст публік рілейшнз має глибоко знати думки й почуття різноманітних груп громадськості.

- Діяльність працівників публік рілейшнз має оцінюватися лише на основі єдиного критерію — етики поведінки.

ПОНЯТТЯ ПАБЛІК РІЛЕЙШНЗ ОХОПЛЮЄ:

- все, що може поліпшити взаєморозуміння між організацією і тими, з ким вона працює;

- рекомендації щодо створення «громадського обличчя» організації;

- заходи, спрямовані на виявлення та усунення джерел нерозуміння;

- заходи, спрямовані на розширення сфери впливу організації;

- будь-які дії, спрямовані на покращання контактів між людьми і організаціями.

Водночас паблік рілейшнз не є бар'єром між правдою і громадськістю; пропагандою, яка намагається що-небудь нав'язати, незалежно від правди, етичних норм і громадських інтересів; пропагандою, спрямованою виключно на збільшення об'ємів реалізації; набором хитрощів і трюків; безплатною рекламою; простою роботою з пресою.

Головне завдання паблік рілейшнз — допомогти усунути неузгодженість, знайти гармонію і взаєморозуміння, не нав'язуючи при цьому свої цінності, тобто вчить, як забезпечити мирне співіснування в сучасному світі.

Мета паблік рілейшнз — встановити двосторонній канал спілкування для пошуку спільних інтересів та досягнення взаєморозуміння, що ґрунтується на достовірності, компетентності і повноті інформації.

ПАБЛІК РІЛЕЙШНЗ ВИКОНУЄ В ЦІЛОМУ ТРИ ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ:

- контроль думок і поведінки громадськості з метою задовольнити потреби та інтереси організації, від імені якої здійснюються акції;
- реагування на громадськість, тобто прийняття до уваги і реагування на події, проблеми або поведінку інших;
- досягнення взаємовигідних відносин між усіма пов'язаними з організацією групами громадськості шляхом сприяння плідній взаємодії з ними.

На жаль, історія не надає відповіді щодо того, в які часи, ким і в якій країні було започатковано паблік рілейшнз. Існує припущення, що паблік рілейшнз як спосіб налагодження певного рівня злагоди у суспільстві існує із давніх часів, із виникненням цивілізації. Піраміди, статуї, храми, живопис, гасла, різноманітна символіка, промови вождів і визначних ораторів — це все приклади впливу на громадськість, на громадську думку.

Великий мислитель античності Аристотель (384—322 рр. до н. е.) вважав, що переконати аудиторію можна лише тоді, коли доб'єшся її прихильності або симпатії. Видатний державний і політичний діяч, блискучий оратор Цицерон (106—43 рр. до н. е.) особливого значення надавав вивченню психології, інтересів та смаків публіки. На його думку, завдання оратора — естетично втішати публіку, впливати на волю і поведінку людей, спонукати їх до активної діяльності.

Поради Цицерона і нині залишаються актуальними для спеціалістів з паблік рілейшнз: «Ми наслідуємо природу і уникаємо всього того, що дратує наш погляд і слух — якими є наші постава, хода,

вираз обличчя, очей, рухи, як ми сидимо, поводимося за столом, — усе це повинно бути відповідним».

Система переконань — це система психологічного впливу, що існує на вербальному і невербальному рівнях. Великий майстер впливу на маси Юлій Цезар завжди перед воєнними діями домагався народної підтримки за допомогою підібраних спеціальних звернень. Його досвід і тепер широко використовується для збудження національного патріотизму.

Фактично першим, хто виступив з теоретичними розробками паблік рілейшнз і заклав основи сучасної науки, був Едуард Бернайз (племінник Зігмунда Фрейда). Він зазначив, що посилення конкуренції вимагає формування у масовій свідомості сприятливого ставлення до бізнесу (1923 р.), адже кожний бізнес існує рівно стільки, скільки йому дозволяє існувати громадськість.

Американський дослідник Джеймс Груніг, розглядаючи практику паблік рілейшнз як управління інформаційними потоками, комунікаціями між організацією та громадськістю, виділив чотири історичних моделі послідовного розвитку паблік рілейшнз та збагачення їх функцій.

ЧОТИРИ ІСТОРИЧНИХ МОДЕЛІ ПОСЛІДОВОГО РОЗВИТКУ ПАБЛІК РІЛЕЙШНЗ

1. Прес-посередницька модель (паблісіті). Етап становлення паблік рілейшнз як професійної системи у США, що охоплює ХІХ ст., коли головною метою тих, хто займався цією роботою, було пропагування підприємства, фірми, компанії, вироблюваної продукції та надання послуг.

2. Модель, що підпорядкована інформуванню громадськості. Цей підхід отримав розвиток у період 1900—1939 рр., коли служби паблік рілейшнз прагнули поширювати серед населення якомога достовірну і точну інформацію.

Спеціалісти паблік рілейшнз прагнули враховувати інтереси як підприємства, так і громадськості в цілому.

3. Двостороння асиметрична модель. У даному випадку зв'язки з громадськістю спрямовуються на те, щоб примусити споживача погодитися з потрібною точкою зору.

Зворотний зв'язок, як правило, використовується для маніпулятивних цілей, тобто для зміни негативного ставлення на позитивне.

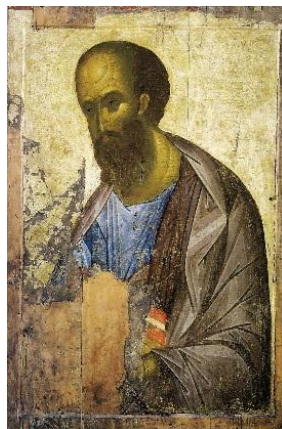
4. Двостороння симетрична модель. Застосування даної моделі передбачає налагодження таких ділових стосунків, які були б прийнятні як для фірми, так і для громадськості. Обидві сторони сприймаються як групи, що дійшли спільної згоди.

СЕМ БЛЕК ЗАПРОПОНУВАВ ТАКІ ЗАКОНИ, ПРИЙНЯТНІ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОГО СПІЛКУВАННЯ.

- Завжди наполегливо вимагайте повну і достовірну інформацію. Зберігайте простоту і щирість спілкування. Не видавайте бажане за дійсне, уникайте перебільшень. Пам'ятайте, що половина вашої аудиторії — жінки. Зробіть спілкування різноманітним — не перетворюйте його в нудний і банальний захід. Оформляйте спілкування належним чином — воно не повинно бути занадто пишномовним і екстравагантним. Завжди знаходьте час на ознайомлення з громадською думкою. Намагайтесь в усіх аспектах спілкування виявляти позитивний і конструктивний підхід. Пам'ятайте, що дуже важливим є безперервність цього процесу.

В Україні вперше паблік рілейшнз як наукова дисципліна з'явилася у 1992 р. Особливістю ринку паблік рілейшнз в нашій державі є те, що робота PR-спеціалістів полягає у написанні привабливих текстів і подальшому їх розміщенні в мас-медіа. На виставці «Реклама-97» і «REX-97» відмічалось, що рекламу можна помацати, а паблік рілейшнз — явище нематеріальне; паблік рілейшнз і реклама — різні речі, проте одне без одного існувати не можуть; паблік рілейшнз — це образ життя фірми, без реклами можна прожити, а без PR неможливо; PR — це все: імідж, стиль, внутрішні та зовнішні відносини.

АПО́СТОЛ ПАВЛÓ (поч. 1 ст. — між 63 і 67 рр.)

Найвизначніший ранньохристиянський місіонер, «апостол народів» та один з перших богословів християнства.

Походив з єврейської глибокорелігійної родини, мав перше ім'я Савло, належав до племені Веніяминового, найменшого з 12 племен ізраїлевих і був очевидно названий на честь легендарного героя

веніяминян — царя Саула. Павло народився у місті Тарсі (Кілікія) у Малій Азії, яке тоді славилося своєю грецькою академією і освіченістю своїх мешканців. Він успадкував від свого батька римське громадянство (Дії 16:37, Дії 22:28), про що нагадує друге, латинське ім'я Тарсянина — Paulus чи Paullus (малий), Павло, яке він часто вживає у своїх посланнях.

Євангелист Лука у Діях Апостолів називає його Савлом (Дії 7:58, Дії 8:1), а другим ім'ям Павло лише побіжно у Дії 13:9. Савло, отже, не поміняв свого імені через навернення на Павло, а лише мав цих два імені Савло/Павло і вживав їх без видимого наголосу чи переваги. Він пишався тим, що не став елліністом, і сказав про себе «я, обрізаний восьмого дня, з роду Ізраїля, з племені Веніяминового, єврей із євреїв, фарисей за Законом.» Фил. 3:4-5), зберіг батьківську мову і традиції предків.

Подальшу освіту здобув в Єрусалимі у школі відомого равина Гамаліїла. Незважаючи на приналежність до партії фарисеїв, був людиною вільнодумною і знавцем грецької мудрості. За єврейським звичаєм молодий Савло вивчив ремесло робити намети, яке потім допомогло йому заробляти на прожиток власною працею (Дії 18:3). Можливо, це є непрямим свідченням того, що Павло збирався стати рабином: за навчання Торі не можна було брати гроші, тому всі рабіни заробляли собі на життя тим чи іншим ремеслом.

У посланнях Павло не раз згадує, що не був тягарем для громади, оскільки годував себе сам (1 Кор. 9:13-15). Чи був Савло неодруженим чи вдівцем у Новому Завіті не сказано однозначно, однак він сам каже «Говорю ж неодруженим і вдовам: добре їм, як вони позостануться так, як і я» (1 Кор. 7:8). Павло пройшовши курс Закону і коментар до нього, був напевно свідком перших промов первомученика Стефана, які його дуже образили. На зібранні старійшин Савло «подає голос» заодно із садукейською партією стривожений підривом авторитету Храму. Стає з переконання ревним гонителем ранніх християн і фактично очолює їх переслідування. Багатьох назарян вкинуто за ґрати; в очікування процесу їх змушують зректися імені Ісусового (Дії 26:10). Савло почув, що ересі перекинулися далі і одним з центрів став Дамаск. Він іде до первосвященика Каяфи з проханням дати йому повноваження: він розшукає сектантів і з охороною приведе у Єрусалим. Первосвященик охоче дає Савлові листи до провідників дамаських синагог.

Але під час своєї подорожі до Дамаску (з метою переслідування християн) мав видіння Христа, після чого став невтомним апостолом християнства. Опівдні у дорозі його й супутників несподівано осяяло світло з неба. Він упав на землю і почув небесний голос: «Савле, Савле, чому ти мене переслідуєш?». На що Савло сказав: «Хто ти, Господи?». Й

почув відповідь: «Я Ісус, що його ти переслідуєш. Встань же та йди в місто і тобі скажуть, що маєш робити» (Дії 9:3-9). Здивованого й осліпленого Савла привели у Дамаск, де після зустрічі з учнем Христа Ананієм він прозрів, а той сказав: «Бог отців наших вибрав тебе, щоб ти волю його зрозумів і щоб бачив ти Праведника, і почув голос із уст Його. Бо будеш ти свідком Йому перед усіма людьми...» (Дії 9:10)

Павло у Посланні до Галатів повідомляє, що він після Дамаска не пішов в Єрусалим, але відправився проповідувати в Аравію, після чого повернувся у Дамаск, де його намагався заарештувати намісник набатейського царя Арети IV (Гал. 1:17, 2 Кор. 11:32). Відомо, що імператор Калігула поступився Ареті IV Дамаском близько 37 р., а у 40 р. Арета помер. Отже, тільки у ці три роки могла мати місце спроба заарештувати апостола.

Після навернення Павла у християнство й сповнення Святим Духом інші Апостоли з недовірою поставилися до нього і спілкувалися через посередника — Апостола Варнаву, з яким Павло згодом здійснював апостольські труди в Антіохії, Македонії, Афінах, Солуні, Коринфі та Ефесі. І лише через три роки він наважився зустрітися з апостолом Петром (Гал. 1:17-18). Заручившись підтримкою апостола Петра, Павло зупиняється в Антіохії, де його сподвижниками стають Варнава і Марко (Дії 12:24).

Потім Павло ще 14 років займається проповідницьким служінням у Сирії та Кілікії, де він викликає нарікання з боку юдеїв-християн (фарисейської ересі) за заперечення необхідності обрізання. Суперечки між прихильниками Павла і його противниками вимагають скликання Апостольського собору (Дії 15:1-6). На апостольському соборі у 48-49 рр. висловив рішуче переконання, що для навернення язичників у християнство вирішальною є віра у Христа, а не приналежність до юдейської релігії. Ефесяни спалюють чаклунські книги після проповіді апостола Павла.

Коли в Антіохію прибуває Петро, то у нього з Павлом починаються дебати (Гал. 2:11-14). Згодом Павло поширює свою проповідь на Європу, проповідуючи на Балканах (Філіппи, Фессалоніки, Афіни, Коринф) і в Італії. Одним з найбільш значущих його послань є Послання до римлян, написане у 58 р. у Коринфі і адресований християнській громаді Риму.

Апостол Павло став ревним проповідником Євангелія у Палестині, Греції, Малій Азії, Італії та інших регіонах античного світу. Згідно з книгою Діян апостолів, під час святкування суботнього дня в Троаді апостол Павло воскресив юнака на ім'я Євтихій, який сидів на вікні і, заснувши, упав вниз з третього поверху. Проповідуючи слово Боже, Апостол Павло зцілював важко хворих, але зазнав переслідувань

та нападів. Кілька разів він був чудесним чином врятований Господом (після побиття камінням та потоплення корабля).

У наступні роки проповідував у Малій Азії, Македонії, Греції, всюди засновуючи християнські громади. У кінці 50-х рр. у Єрусалимі був заарештований. Після дворічного ув'язнення у Кесарії Агриппа відправив Павла до Рима на судкесаря, де знайшов мученицьку смерть — апостола засудили на смерть і стратили усікновенням голови (через рік після смерті Апостола Петра) у Римі за правління імператора Нерона у 64 р. (за іншою версією - у 67-68 р.).

На місці його поховання учні залишили пам'ятний знак, який дозволив імператору Костянтину розшукати це місце і побудувати там церкву Сан Паоло Фуорі ле Мура. Про це пише і папа Климент I у своєму першому листі, що апостоли Павло та Петро померли смертю мучеників.

Православні християни та греко-католики відзначають пам'ять апостолів Петра і Павла в один день - 12 липня, Католицька церква 29 червня.

Головними джерелами відомостей про життя і проповіді Павла є книги Нового Заповіту: Дії Апостолів і Послання Павла. Автентичні послання є первинними джерелами, що містять свідчення від першої особи і авторство Павла у семи з них визнане беззаперечним. Це послання: Послання до римлян, 1 Кор, 2 Кор, Гал., Послання до филип'ян, 1 Сол., Филім.

Діяння Апостолів, що датуються багатьма дослідниками 70-ми чи першою половиною 80-х рр., написані вже після смерті Павла і є джерелом, що містить відомості з других рук. Можливі винятки — так звані «ми-уривки» Дії 16:10, Дії 16:17, Дії 20:5 та деякі ін. — усі ці уривки відносяться до морських подорожей Павла), в яких автор раптово починає розповідь від першої особи. Не виключено, що цим він підкреслює, що був свідком описуваних подій; існує навіть припущення, що це уривки з щоденника, який Лука або хтось інший вів під час подорожі. Достовірність свідчень книги Діянь істотно підвищується, якщо вони знаходять хоча б непряме підтвердження у Посланнях або інших джерелах (включаючи згадку тих чи інших реалій у античних авторів, археологічні знахідки та ін.). Послання Павла — основне джерело відомостей про його віру, вчення і світогляд. Вихідним пунктом місіонерських подорожей апостола Павла є вказівка у Діях апостолів — Дії 18:12-17 «А коли Галліон був в Ахаї проконсулом, то проти Павла однодушно повстали юдеї, і на суд привели його». По закінченні його перебування у Коринфі привели Павла до римського намісника Луція Аннея Галіона. За надписом знайденим у Дельфах, Галіон займав цей пост з початку літа 51 до наступного початку літа 53

р. Дії Апостолів (Дії 18:2) також згадують едикт імператора Клавдія, за яким наказано юдеям покинути Рим. Цей едикт датовано 49 роком. Отже апостол Павло був у Коринфі у 50/51 роках тривалістю близько 1,5 року. Від цієї дати і проходить хронологія діяльності апостола. Апостол Павло розпочинає свою місіонерську діяльність у 32/33 роках.

У 46 р. він відвідує Єрусалим, можливо щоби віддати збір пожертв Дії 11:30). Такі пожертви часто збиралися у Палестині в голодні часи, так як це описує у своїх історичних творах Йосип Флавій характерно для неврожайної середини 40 років. У 45/46 роках Павло разом з Варнавою проходить через Кіпр та Малу Азію, відвідує Афіни (Дії 17:1, 1 Сол. 3:1-5) та засновує перші християнські громади у Солуні та Филипах (1 Сол. 2:2, Дії 16:1). У 48 р. він покидає Антіохію (Дії 15:40). Цей час Павло описує у своєму Посланні до галатів. Через три роки він відвідує Єрусалим і там зустрічає апостола Петра та брата Ісуса — Якова (Дії 9:25-30, Гал. 1:17-18). Після цього слідує місіонерські подорожі у Сирію та Кілікію, Тарс та Антіохію. Чотирнадцять років після свого повернення він відвідує Єрусалим другий раз (Гал. 2:1-10). З Коринфу Павло слідує через Антіохію до Ефесу, де він і залишається з 52 по 56 роки. У 55/56 проходить Македонію і вдруге відвідує Коринф, де залишається на зиму. Наприкінці 56 початку 57 року повертається до Єрусалиму, де був ув'язнений римським намісником Марком Антонієм Феліксом, та утримується два роки в ув'язненні у Кесарії (Дії 23:33).

У 59 р. на посаду намісника вступає Порцій Фест та відправляє Павла у Рим. Залишається дискусійним питання про те, коли відбувся Єрусалимський Собор. За Гал. 2:1-10 він відбувся під час другого відвідання Єрусалиму апостолом Павлом, а за Дії 15:1-23 під час третього. Однак в основному дослідники вважають, що зібрання апостолів відбулося після смерті Ірода Антипи тобто у 46-48 рр.

Апостол Павло будучи свідомим свого покликання як апостола народів, проповідує Євангелія серед інших народів які не належали до юдеїв. За часи своєї місіонерської діяльності він проводить три подорожі у визначні на той час античні міста. Серед них Коринф, Філіппи, Ефес. У подорожах його супроводжують його співробітники — Варнава, Тит, Тимофій, Сила, Ераст. Всі подорожі крім проповідування Євангелія мають також на меті створення християнських громад. По мірі становлення самостійності громад, апостол переходить у інше місто. Апостол Павло не перериває зв'язку із цими громадами та підтримує їх своїми посланнями та листуванням у якому допомагає у розв'язанні проблем становлення та існування перших християнських громад.

Перша подорож (45 — 49 рр.)

Першу місіонерську подорож апостол Павло провів у товаристві сподвижників Варнави та його двоюрідного брата Марка. Вони

відвідують Кіпр, Памфілію та проповідують у Антіохії у Пісідії. Павло і Варнава шукають також юдейські громади для проповідування у синагогах, часто не добре прийняті громадами. Повертаються вони назад суходолом, не заходячи у Кіпр, а прямо з Перге у Антіохію.

Друга подорож (50 — 52 рр.)

Друга подорож апостола відбулася у супроводі Сили. На першому етапі подорожі метою було відвідування християнських громад заснованих під час першої місіонерської подорожі у Кілікії та Пісідії. У Лістрі вони зустрічають Тимофія, який продовжує подорож разом з ними. Товариство проходить Фрігію, Галатію та Мізію. З Трої вони відпливають у Македонію. Павло перебуває кілька днів у Афінах, а потім у Коринфі. Апостол повертається в Антіохію через Ефес та Кесарію.

Третя подорож (53 — 58 рр.)

Третя подорож була шляхом консолідації: Павло повертається, щоб побачити громади, які створилися у Галатії, Фрігії, Ефесі, в Македонії та Коринфі. Потім він повернувся в Трою, пройшовши через Македонію. Звідти він також відправляється і закінчує свою подорож по морю у Тирі, Кесарії та Єрусалимі, де він і був заарештований. У його подальших планах були відвідини Рима, та подальша подорож на захід до Іспанії (Рим. 15:28). Однак арешт у Єрусалимі не дозволив здійсненню його плану.

Апостол Павло був схоплений і заарештований у Єрусалимі за обвинуваченням юдеїв з діаспори: він привів у храм із собою не юдея. Згідно з тлумаченнями Тори садукеями це каралося смертю. Римська влада у таких випадках толерувала такий присуд. Щоби запобігти фактично лінчуванню у справу втрутилася римська охорона й забрала його під захист (Дії 21:27-36). Після тривалих процесових розглядів, під час яких Павло доніс звістку Євангелія і до римської влади, його як римського громадянина переслали до Рима, оскільки він апелював до імператора (Дії 25:9 і наст.). Про смерть Павла Дії Апостолів не повідомляють.

З першого послання папи Климента до коринфської християнської громади відомо, що Павло, як і апостол Петро, загинули смертю мучеників. Відповідно до актів Павла, написаних наприкінці II ст., апостол був обезголовлений мечем за часів імператора Нерона, можливо під час переслідувань християн у 64 р.

Свою віру апостол Павло викладає у посланнях, особливо у Посланні до римлян та Посланні до галатів. Він переймає віру Єрусалимської общини, що Ісус з Назарету є очікуваний євреями Месія (грец. Χριστός, «помазаник») та рятівник людства. В основу своєї звістки та проповідування, Павло ставить воскреслого Ісуса. Він вчить, що Бог із

видачею свого сина бере до союзу також і не чисті, язичницькі народи, але на відміну від народу першого завіту лише щоби їх помилувати. Для прийняття цього дару любові необхідна лише віра у розп'ятого і воскреслого Ісуса Христа. Інші народи звільнені від слідування юдейські Торі.

Гроб апостола Павла у Базиліці Святого Павла за мурами

У день пам'яті апостола Павла 29 червня 2009 р. папа римський Бенедикт XVI розповів, що вперше в історії було проведено наукове дослідження саркофага, що знаходиться під віттарем римської Базиліки Святого Павла за мурами.

За словами папи, у саркофазі було виявлено «дрібні фрагменти кісток, які були піддані дослідженню з використанням вуглецю-14 експертами, які не знали про їх походження. Згідно з результатами, вони належать людині, що жила між I і II століттям». «Це, схоже, підтверджує одностайну і беззаперечну традицію, згідно з якою мова йде про останки апостола Павла», — заявив понтифік на церемонії з нагоди завершення урочистостей, пов'язаних з 2000-річчям святого Павла. Розкривати давню знахідку довго не наважувалися. Саркофаг намагалися просвітити рентгенівськими променями, але камінь виявився занадто товстим. «У саркофазі, який ніколи раніше не відкривали протягом століть, було зроблено маленький отвір для введення зонда, за допомогою якого були виявлені сліди дорогоцінної лляної тканини, яка пофарбована у пурпуровий колір, пластина з чистого золота і тканина блакитного кольору з волокнами льону. Було виявлено присутність червоного ладану, а також білкових сполук та вапняку». Понтифік пообіцяв, що, коли вчені закінчать дослідження, саркофаг з мощами буде доступним для поклоніння віруючих.

ДЖЕРЕЛА:

Карасевич А. О. Історія політичної думки. Навчальний посібник. – Умань. – 2013. – 726 с.; Карасевич А. О. Історія політичної думки. Навчальний посібник. – Умань. – 2014. – 860 с.; Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. — К., 2000

ПАВСАНІЙ (510 – 468 рр. до н. е.)

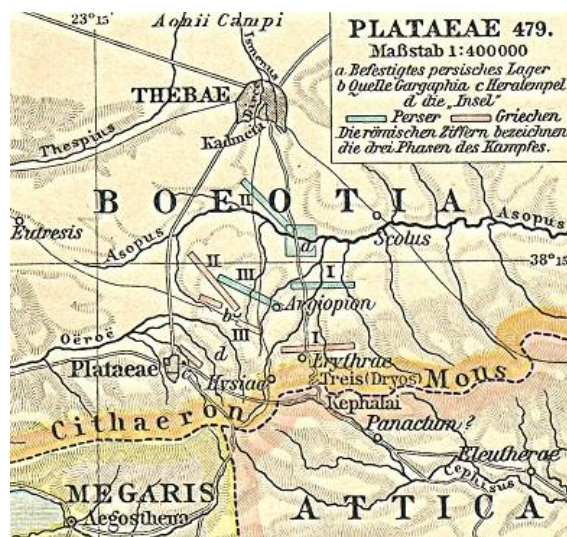

Цар спартанців, наступник Леоніда і регент малолітнього його сина Плістарха. Командувач об'єднаним грецьким військом проти персів при Платеях (26 вересня 479 р. до н. е.). Битва при Платеях, вважають дослідники Античної Греції, була найважливішою битвою в період греко-перських війн. При Марафоні і Сала міні могутність персів була лише підірвана, а при Платеях греки повністю знищили перське військо і на довгі роки відбили охоту азіатським завойовникам нападати на Грецію.

Залишений у Північній Греції полководець царя Ксеркса Мардоній діяв рішуче. Він підняв авторитет перського війська на півночі Еллади, особливо у Фівах. А весною 479 р. до н. е., знову вдерся до Аттики з 100-тисячною армією. Перси знову господарюють в Афінах, жителі яких уже другий раз залишаються на розтерзанні ворогам. Підтримує Мардонія македонський цар Олександр. Спарта не прислала допомогу, хоча побоюючись прогнозованого союзу між афінянами і персами, спорядила для підтримки, уже розгромлених Афін, сильний корпус під командуванням Павсанія. Та і самі греки боялися відпадиння Афін від союзу. Тому пелопоннеське союзне військо почало збиратися на перешийку, де уже перебувала решта грецьких загонів. Всі рушили на визволення Афін. Мардоній відступив з Аттики у Беотію через Кіферон, намагаючись заманити созну армію, якою командував Павсаній (так було вирішено керівництвом союзу), на рівнину, де

господарювала перська кіннота. Перси обрали позицію на березі Асопа, що між Фівами і Платеєю, а Павсаній зупинився із війською чисельністю 50 тисяч, на відрогах Кіферона на позиціях гірського хребта, звідки, як на лодоні, була видна перська армія. Навчений попередніми баталіями, Павсаній розміщає своє військо наступним чином: на лівому фланзі він ставить афінян, справа – спартанців, в центрі – загони союзних міст-полісів. Розпочалася вичікувальна політика – хто розпочне перший? Першим підвели нерви у Мардонія. Він посилає легку кінноту у тил до Павсанія із завданням – знищити грецькі обози і лишити військо міцного тилу. Перська кіннота потравила водневі джерела. Сам Мардоній облюбував собі нову позицію на сході від міста Платеї, де не було проблем з водопостачанням.

Але розвідка Павсанія вчасно виявила хитромудрі ходи Мардонія. Він, у прискореному темпі, направляється до міста Платеї і першу атаку лучників приймає на себе не центр, як було заплановано напередодні, а правий фланг спартанців. Вони проявили героїзм і непохитність і відбили всі атаки Мардонія, не поступившись ні квотою перед грізним суперником. У свою чергу, афіняни лівого флангу нанесли знищуючий удар по персах і їх союзниках і відкинули останніх до річки Асопус. Павсаній відчув перелом у битві – він дає наказ діяти більш рішуче фалангам. Перси кинулися тікати. Перемога була повна – була занята ставка Мардонія, сам він загинув, місто Платея було оточено і через деякий час прийняло ультиматум Павсанія і здалося на милість переможців.

Карта битви при Платеях

Перська армія втратила майже 50 тисяч воїнів. Вважається, що залишилися в живих жалюгідні залишки ще недавно грізної армії

Ксеркса – всього півтори тисячі воїнів-персів. Втрати армії Павсанія визначає Плутарх в своїх історичних працях. Так, ось – втрати в грецькій армії становили 1360 воїнів. Виграна баталія прославила спартанського царя Павсанія. Вона поставила його в один ряд з іншими знаменитостями Античної Греції. З персами було покінчено – вони були відкинуті далеко від кордонів Греції, а цар – невдаха Ксеркс був вбитий пізніше змовниками з середовища персидської знаті.

Переможцям при Платеях дісталися багаті трофеї і вигляді дорогоцінностей. Десяту частину переможці присвятили богам – Аполлону Дельфійському, Зевсу Олімпійському і Посейдону. Те, що лишилося, було поділено між воїнами, при цьому значну частину отримав Павсаній.

Після серії перемог Павсаній починає себе поводити як перський сатрап: оточив себе азійською пишністю, почав носити костюм сатрапа, а під час об'їзду Фракії його супроводжувала охорона із єгиптян і мідійців. Навіть карав своїх підданих як азійський тиран. Існує версія, що він хотів одружитися з дочкою перського царя, зблизитися з перською елітою і отримати «щедре придане» Павсаній веде активну переписку з перським царем. Фулідід цитує два листи із переписки Павсанія з Ксерксом. Програвши війну, Персія вирішила виправити ситуацію шляхом дипломатичних стосунків. Ксеркс вирішив підкупити перського полководця. Не випадково, Фулідід в своїй «Історії» пише, що Спарта боялася, щоб «відправлені за кордон полководці можуть бути підкуплені («Історія», 1, 96, 7); його підтримує Плутарх («Аристид», 23). Підозра стає реальною, коли Павсаній повертає перському царю з грецького полону всіх його родичів, які були полонені після взяття Візантія. Такі приценденти траплялися під час військових баталій, але рішення про полонених приймалося за загальною згодою однієї із сторін. Павсаній здійснив цей акт за власної ініціативи.

Павсаній продовжував переписку з Артабазом, полководцем Ксеркса, який командував одним із корпусів перської армії при Платеях, але ще до закінчення битви втік в Малу Азію. Спартанський цар дивувався своєю поведінкою союзників. Він хотів для здійснення своїх планів залучити на свій бік ілотів, щоб з їх допомогою скинути у Спарті ефорів і встановити необмежену монархію. Допомогою у цьому була Персія і її золото. Монархічні замашки Павсанія проявилися уже під час битви при Платеях, коли він гордовито зробив надпис, де переможцем об'явив лише себе, а не коаліцію міст-держав. Скандал виник тоді, коли листоноша, який приносив пошту, відкрив черговий лист Павсанія до Артабаза і ефори знали страшну правду. Павсаній намагався використати грецький звичай, який давав право злочинцю звернутися

за захистом до божества. Він намагається звернутися до божества і заховався у храмі. Скоро його знайшли відповідні служби, він був побитий до смерті. Труп хотіли викинути у провалля, Кеаду, куди завжди скидали афіняни злочинців. Але згодом поховали, з дозволу дельфійського оракула, перед подвір'ям храму Афіни Міднодомної. Падіння і страта Павсанія пов'язана, у більшій мірі, з ним самим, Йому потрібно було не купатися у розкошах і почивати на лаврах, а діяти більш рішуче, ставши царем Спарти. Але цього Павсаній не здійснив

Таким чином, спартанці, як афіняни у 40-х рр. VII ст. до н. е. (коли була розкрита змова Кілона), вчинили святотатство, порушивши недоторканність священного сховища – коли Кілон з братом втекли з Акрополя і залишили змовників без керівництва, останні зібралися біля вівтаря Афіни на Акрополі і благали захисту. Архонт Мегакл пообіцяв зберегти заколотникам життя. Однак, коли прибічники Кілона здалися і покинули священне місце, вони були перебиті.

ДЖЕРЕЛА:

Балух В.О. Історія античної цивілізації. – Т.1. Стародавня Греція: Підручник. – Чернівці: 2007 – 656 с.; Політичні портрети Стародавнього світу. Кн. I. – Антична Греція.: навч. посібник / укл.: А.О. Карасевич, К.М. Левківський, Л.С. Шачковська. – Умань: ПП Жовтий О.О., 2011. – 635 с.

ПАГВОСЬКИЙ РУХ ВЧЕНИХ

Пагвоський рух вчених (англ. Pugwash Conferences on Science and World Affairs) - рух вчених, які виступають за мир, роззброєння та міжнародну безпеку, за запобігання світової термоядерної війни та наукову співпрацю. Пагвоський рух зародився у 1955 р., коли 11 всесвітньо відомих учених, у тому числі Альберт Ейнштейн, Фредерік Жоліо-Кюрі, Бертран Рассел, Макс Борн, Персі Вільямс Бріджмен, Леопольд Інфельд, Лайнус Полінг, Джозеф Ротблат, виступили з маніфестом, в якому закликали зібрати конференцію проти використання ядерної енергії у військових цілях.

У 1987 р. створено Міжнародний студентський і Молодіжний пагвоський рух.

Для поширення ідей учасників Пагвоського руху випускаються періодичні видання: «Proceedings of the Pugwash Conferences on Science and World Affairs» (щорічно з 1957), «Pugwash Newsletter» (щоквартально з 1963 р.), «Pugwash Occasional Papers» (щоквартально з 2000 р.), спеціальні монографії та доповіді.

Перша Пагвоська конференція пройшла 7-11 липня 1957 р. за активної підтримки канадського громадського діяча й мільярдера Сайруса Ітона на його батьківщині у Пагвоші (Нова Шотландія, Канада).

На конференції були присутні 22 вчених з 10 країн (7 з США, у тому числі Герман Джозеф Мюллер, Лео Силард, 3 з СРСР, 3 з Японії, у тому числі Сінітіро Томонага, Хідекі Юкава, 2 з Великобританії, у тому числі Сесіл Френк Пауелл, 2 з Канади, по одному з Австралії (Марк Оліфант), Австрії, Китаю, Франції та Польщі). В основному це були фізики-ядерники. З СРСР приїхали академік Олександр Топчієв, професор Олександр Кузін, академік Дмитро Скобельцин, а також помічник головного вченого секретаря Президії АН СРСР Володимир Павличенко. Перша Пагвоська конференція була присвячена небезпеці використання ядерної зброї, і можливості контролю за її розповсюдженням. На конференції було утворено постійний комітет Пагвоського руху з місцеперебуванням у Лондоні.

З 1957 р. Пагвоські конференції проводяться 1-2 рази на рік. За рішенням Ради організації з 2007 р. Пагвоські конференції проводяться один раз на 18 місяців.

У проміжках між конференціями Пагвоським рухом організуються тематичні симпозиуми та семінари у різних країнах світу.

ДЖЕРЕЛА:

Рижов Ю. А., Лебедев М. А. Вчені Академії наук у Пагуошського руху // Весник РАН .- 2005.-Т. 75, № 6.; Рижов Ю. А., Лебедев М. А. Ювілей Пагуошського руху // Весник РАН .- 2007.-Т.77, № 10.; Лебедев М. А. До 50-річчя Пагуошського руху // Екологія и жизнь.-2007 .- № 10, 11.

ПАЛЬМЕ УЛОФ ЙОАКИМ (30 СІЧНЯ 1927 - 28 ЛЮТИЙ 1986 рр.)

Шведський політик, лідер Соціал-демократичної партії Швеції (СДРПШ) з 1969 року по 1986 рік і двічі прем'єр-міністр Швеції (з 14 жовтня 1969 - 8 жовтня 1976 рр. і з 8 жовтня 1982 - 28 лютого 1986 рр.).

Пройшов службу в армії Швеції. За освітою - юрист і економіст; навчався у Швеції і США.

Член СДРПШ з 1949 р. Брав активну участь у Шведському молодіжному русі. У 1953 р. стає секретарем при прем'єр-міністрі Таге Ерландер. У 1958 р. обирається у риксдаг. У 1960-і рр. займав ряд урядових посад: міністра без портфеля (1963-1965 рр.), міністра транспорту (1965-1967 рр.), міністра освіти і культури (1967-1969 рр.). У 1969 р. обирається головою СДРПШ.

Прем'єр-міністр у 1969-1976 рр. і 1982-1986 рр. (у проміжку уряд очолювали правоцентристські лідери: Турбьєрн Фельдін у 1976-1978 рр. і 1979-1982 рр. і Улоф Ульстен у 1978-1979 рр.). Видатний діяч Соцінтерну, віце-головою якого був у 1976-1986 рр. У Соцінтерні Пальме очолював (1975-1982 рр.) Комітет по Півдню Африки. У 1980 р. заснував Незалежну комісію з роззброєння і безпеки («Комісія Пальме»). Один з членів «делійської шістки».

28 лютого 1986 р. Улоф Пальме був убитий на центральній вулиці Стокгольма Свеавеген. У той день він зі своєю дружиною Лісбет поверталися пізно ввечері з кінотеатру «Гранд», розташованого на вулиці Свеавеген (Sveavägen) у будинку 45. При них не було охоронців, так як Пальме любив ходити по місту без них. Коли чоловік і жінка підійшли до перехрестя з вулицею Туннельгатан, до них підійшов самотній чоловік, який двічі вистрілив, як тепер уже точно встановлено слідством, з револьвера марки «Сміт-Вессон». Це вбивство досі не розкрито і є однією з найбільших загадок сучасної Швеції.

Основним підозрюваним був Крістер Петтерссон (1947-2004 рр.), якого у підсумку і засудили у 1989 р. до довічного позбавлення волі, але пізніше відпустили. Довести його провину так і не вдалося, хоча сам Петтерссон багаторазово то підтверджував, то спростовував свою провину. У даний час є версії, що Петтерссон підставили і що він застрелив прем'єра з необережності.

ДЖЕРЕЛА:

Карасевич А. О. Історія політичної думки. Навчальний посібник. – Умань. – 2013. – 726 с.; Карасевич А. О. Історія політичної думки. Навчальний посібник. – Умань. – 2014. – 860 с.; Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. — К., 2000

ПАНАМЕРИКАНІЗМ

ПАНАМЕРИКАНІЗМ (пан... і Америка) – політична доктрина, що пропагує створення військово-політичного блоку всіх країн Америки під зверхністю США, або доктрина, в основу якої покладено ідею про спільність історії, економіки і культури США та інших країн американського континенту.

Боротьба за незалежність країн Латинської Америки після 1810 р. єднала, особливо у Південній Америці, де Симон Болівар у північних і Хосе де Сан-Мартін у південних країнах діяли спільно.

Франсіско Морасан короткочасно очолював Федеральну Республіку Центральної Америки. Ранні південноамериканські панамериканісти надихались війною за незалежність північноамериканських штатів, в якій колонії боролися спільно і здобули незалежність. У Сполучених Штатах Генрі Клей і Томас Джефферсон виклали принципи панамериканізму на початку 1800-х рр. і незабаром Сполучені Штати оголосили через доктрину Монро нову політику невтручання європейських країн у справи Америки.

У дев'ятнадцятому столітті у Латинській Америці зріс військовий націоналізм. Так, у 1830 р. Венесуела і Еквадор відокремились від Великої Колумбії і Центральноамериканська Федерація розпалась у 1838 р. , Аргентина і Бразилія постійно боролися за Уругвай, а потім всі три держави об'єднались у Троїстий союз (1865–1870), щоб у війні перемогти Парагвай; у Тихоокеанській війні (1879–1883) Чилі перемогла Перу і Болівію. Тим не менш, у цей час панамериканізм існував як серія Міжамериканських конференцій, які відбулись у Панамі (1826), Лімі (1847), Сантьяго (1856), і Лімі (1864).

Основна мета цих зустрічей полягала в організації спільної оборони. Перша сучасна Панамериканська конференція, що відбулася у Вашингтоні, округ Колумбія (1889–1890), з усіма країнами, представленими за винятком Домініканської Республіки. Було прийнято договори про арбітраж спорів та коригування тарифів і створено Комерційне бюро американських республік, які стали Панамериканським Союзом. Наступні зустрічі проходили в різних містах Латинської Америки.

ЕВОЛЮЦІЯ ПНАМЕРІКАНІЗМУ:

Запланованого полегшення торговельних зносин не відбулося, проте зросла співпраця в таких галузях, як охорона здоров'я (Панамериканська організація охорони здоров'я), географія та історія (Панамериканський інститут географії та історії), захист дітей та прав дітей (Міжнародний Американський інститут захисту дітей), прав жінок (Міжамериканська комісія у справах жінок), корінної політики (Міжамериканський інститут корінних народів), сільське господарство (Міжамериканський інститут сільськогосподарських наук), колективної континентальної оборони (Міжамериканський договір взаємної участі), економічної допомоги (Міжамериканський банк розвитку), прав людини (Міжамериканський суд з прав людини), будівництво об'єктів інфраструктури (Панамериканського шосе) і з підтримання миру (Міжамериканські сили підтримання миру).

Американські держави також затвердили дипломатичні і політичні правила, що регулюють такі відносини між країнами: порядок вирішення спорів, мирне врегулювання конфліктів, військово-невтручання, рівність держав-членів незалежно від внутрішнього устрою у взаємних відносинах, рішення шляхом прийняття резолюцій ухвалених більшістю, визнання дипломатичного захисту, кодексу міжнародного приватного права (кодексу Бустаманте), Міжамериканської системи прав людини (Американська декларація про права і обов'язки людини, Міжамериканської комісії з прав людини разом з її протоколами і додатковими конвенціями, Міжамериканської демократичної хартії Організації американських держав.

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. — Х.: Право, 2015.; Юридична енциклопедія: В 6 томах. / Редколегія: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та інші. — К.: «Українська енциклопедія», 1998.

ПАНГЕРМАНІЗМ

ПАНГЕРМАНІЗМ (нім. Alldeutschtum, лат. Pangermanismus) — культурний і політичний рух, в основі якого лежить ідея політичної єдності німецької нації на основі етнічної, культурної та мовної ідентичності. Сформувався на початку XIX ст.

Ідеї пангерманізму зародилися на початку XIX ст. й були наслідком Наполеонівських воєн. Ці війни привели в дію новий рух, який виник під час Французької революції: націоналізм. Багато європейських націй були розділені протягом століть. Молоді реформатори прагнули об'єднати всі німецькі землі.

До 60-х рр. XIX ст., Пруссія і Австрія були двома найпотужнішими німецькомовними державами. Вони намагалися розширити свій вплив і територію. Австрійська імперія була багатоетнічною державою, де німці не мали абсолютної чисельної переваги; створення Австро-Угорської імперії було одним результатом зростаючого націоналізму інших етнічних груп в імперії. Пруссія при Бісмарку використовувала ідеї пангерманізму, щоб возз'єднати німецькі землі. Об'єднання Німеччини відбулося у 1871 р. після проголошення кайзера Вільгельма Іголовою союзу німецькомовних держав. Багато німців, що жили поза новою імперією, воліли б жити під її владою або у етнічно гомогенній німецькій державі, але це бажання зіткнулося з протилежними побажаннями інших етнічних груп. Такі області імперії, як Австрія та Богемія, випробували міжнаціональну боротьбу протягом багатьох десятиріч. Деякі австрійці навіть почали ненавидіти їх власну етнічно

різноманітну імперію. Вони розглядали себе як нащадки баварців, які завоювали і заселили цю область. Багато західних австрійців підтримували від'єднання від імперії Габсбургів і єдність із об'єднаною Німеччиною. Пангерманізм виник як символ віри маленького німецького співтовариства в Австрії, яке відмовилося признати незмінним відділення її від решти Німеччини у 1866.

До кінця XIX ст. безліч народних гуртків (нім. Verein) діяли у провінціях і у Відні. Вони займалися дослідженням і ритуалізацією подій і символів німецької історії, літератури і міфології; та поєднували такі форми суспільного життя як хоровий спів, гімнастика, спорт, сходження на гори з національними обрядами. У 1886 у Зальцбургу Антоном Лангтаснером був заснований Союз ферейнів. Ферейн, що входив до Союзу, мав брати участь в німецьких фестивалях, встановлених спеціальним німецьким календарем і, «не зважаючи на класи», переживати відчуття спільності німецької нації. Соціальною базою руху була провінційна інтелігенція і молодь.

У 1891 р. був створений Пангерманський союз, що сформулював і пропагував конкретну програму.

Вплив німецькомовних еліт в Європі був дуже обмеженим. Німеччина була істотно зменшена в розмірі. Австро-Угорщина була розділена. Австрія прийняла назву «Німецька Австрія» (нім. Deutschösterreich) і голосувала переважною більшістю за об'єднання з Німеччиною. Назву «Німецька Австрія» і об'єднання з Німеччиною було заборонено союзниками після Першої світової війни.

Друга світова війна тимчасово викликала зниження впливу пангерманізму, подібно до того як Перша світова війна призвела до занепаду панславізму. Німці були нещадно вислані з Центральної та Східної Європи (всього виселенню піддалося близько 16,5 млн. чоловік німецького населення), частини самої Німеччини були спустошені й країна була розділена на радянську, французьку, американську і британську зони, а потім — на Західну і Східну Німеччину. Масштаб поразки німців був безпрецедентний. Націоналізм і пангерманізм стали майже забороненими, оскільки вони так злочинно використовувалися нацистами.

Після Другої світової війни більшість німців Австрії зазнали глибокої ментальної кризи: державами-переможницями німцям Австрії був нав'язаний штучний комплекс провини за злочини нацизму. Була впроваджена у масову свідомість і погляд про Австрію не як про невід'ємну частину Німеччини, а як про суворо незалежну державу, що має «свою, особливу» історію, окрему від загальнонімецької. Була придумана і «австрійська» національність. Були навіть ідеї оголосити південнонімецькі (австрійські) діалекти німецької мови особливою

«австрійською» мовою. У даний час серед австрійських німців, нав'язаний комплекс провини за нацистські злочини (до яких народ сучасної Австрії не має ніякого відношення), слабшає; навпаки, пангерманізм набирає силу — ростуть і міцніють ідеї про возз'єднання з Німеччиною, які називають «другий аншлюс», «мирний аншлюс».

Серед прихильників пангерманізму активно використовується історичний прапор Німеччини

Возз'єднання Німеччини у 1990 р. повернуло у німецьке суспільство питання про створення єдиної німецької держави. Побоювання щодо націоналістичного зловживання пангерманізмом, однак, залишається сильним. З цієї причини, багато самих німців бояться ідеї щодо об'єднання етнічних германців. Однак у світлі недавніх політичних подій ймовірність приєднання Австрії до Німеччини стає більшою, ніж раніше.

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. — Х.: Право, 2015.; Юридична енциклопедія: В 6 томах. / Редколегія: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та інші. — К.: «Українська енциклопедія», 1998.

ПАНІСЛАМІЗМ

ПАНІСЛАМІЗМ (грец. Pan - «все» і араб. إسلام - «іслам») - релігійно-політична ідеологія, в основі якої лежать уявлення:

Про духовну єдність мусульман всього світу незалежно від соціальної, національної або державної власності; і

про необхідність їх політичного об'єднання під владою вищого духовного глави (халіфа).

У той час, як панарабізм пропагує єдність і незалежність арабів незалежно від їх релігії, панісламізм зосереджується на ісламському світі.

Рух панісламізму має історичне коріння в ранні роки ісламу, коли пророк Мухаммед об'єднав в єдину державу все племена арабського півострова, а незабаром після цього, Умар об'єднав Північну Африку і більшу частину Близького Сходу.

Під час колоніального періоду в арабському світі політику панісламізму проводив Джамаль Аль-Шума Аль-Афгані. Відомо, що соціальна політика Аль-Афгані була дуже прогресивною на ті часи.

Між Першою і Другою світовою війною, Амін аль-Хусейні, муфтії Єрусалиму, намагався отримати підтримку нацистів для об'єднання мусульман в новому халіфаті. Амін аль-Хусейні прагнув вигнати британців з підмандатні території на Близькому Сході.

Оскільки країни-колонізатори у ХХ ст. втратили контроль над багатьма територіями, арабські і мусульманські націоналісти були обнадіяли.

Після установа єврейської держави в Палестині і подальшого визнання Ізраїлю як країни Організацією Об'єднаних Націй, а також ураження арабських держав у 1948 і у 1967 рр., арабські релігійні лідери стали стверджувати, що для руйнування Ізраїлю потрібно повернення мусульман до ісламського фундаменталізму.

«Брати-мусульмани» в Єгипті кинули виклик світському уряду політичної партії Wafd і, пізніше, адміністрації президента Насера. У Єгипті і в інших арабських країнах панісламістів знаходили послідовників, насамперед, серед співгромадян з нижчих і середніх класів. Однак, до кінця 1970-х рр. майже всі спроби панісламістів захопити владу були безуспішні. Президенти Єгипту Нассер і Анвар Садат проводили репресивну політику щодо панісламістів, стративши і посадивши в в'язниці багатьох з них. За участь в русі «Братів мусульман» був страчений відомий ісламський вчений Сейід Кутб.

Першим успіхом панісламістів можна вважати 1979 р., коли у результаті Ісламської революції в Ірані був вигнаний шах Пехлеві Мохаммад і влада перейшла до радикальних шиїтів на чолі з аятоллою Хомейні.

Послідовники мусульманського руху Деобанд за сприяння американських і пакистанських урядів брали участь у військовому конфлікті проти Радянського Союзу в Афганістані. В інших випадках, конфлікти між мусульманськими фракціями шиїтів і сунітів перешкоджають довгостроковим об'єднання ісламського світу.

У ході розвитку Інтернет-технологій, панісламізм отримав ще один інструмент для розвитку, використовуючи соціальні та організаційні ресурси світової павутини. У 2011 р. завдяки інвестиціям мусульманських підприємців з Росії і Туреччини почалася розробка

соціальної мережі Salamworld, яка націлена на створення єдиного Інтернет-простору для ісламської молоді.

Станом на вересень 2012 р., радикальні ісламісти контролюють значні частини Малі і Сомалі, беруть активну участь у громадянській війні у Сирії, мають осередки в Ємені, Лівії та Іраку.

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. — Х.: Право, 2015.; Мандатна комісія // Юридична енциклопедія: В 6 томах. / Редколегія: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та інші. — К. : «Українська енциклопедія», 1998.

ПА́ПА РИ́МСЬКИЙ

ПА́ПА РИ́МСЬКИЙ (від лат. Papa — Папа, батько; з грец. Παπάς — патріарх, священник від грец. Πατήρ — батько) — або Понтифік — глава Католицької Церкви, єпископ Риму і голова держави Ватикан. З 13 березня 2013 р. ним є Франциск.

Католицька церква обґрунтовує владу Римського єпископа наступництвом апостола Петра, що прийняв у Римі мученицьку смерть.

Хоча Новий Заповіт містить лише відомості про подорож Петра до Антіохії (Гал. 2:11), про знаходження Петра у Римі говорять передання перших століть існування християнства.

Католики вважають, що саме апостолові Петру Ісус заповідав очолити Церкву, при цьому виділяють такі моменти Євангелія: МТ. 18:17-19 А Ісус відповів і до нього промовив: Блаженний ти, Симоне, сину Йонин, бо не тіло і кров тобі оце виявили, але Мій Небесний Отець. І кажу Я тобі, що ти скеля, і на скелі оцій побудую Я Церкву Свою, і сили пекла не переможуть її. І ключі тобі дам від Царства Небесного, і що на землі ти зв'яжеш, те зв'язане буде на небі, а що на землі ти розв'яжеш, те розв'язане буде на небі!

Тут Ісус назвав Симона сина Йони Петром (Пётрос), що в перекладі з грецької означає Скеля. Ів. 21:15-17 Як вони вже поснідали, то Ісус промовляє до Симона Петра: Симоне, сину Йонин, чи ти кохаєш мене більше цих? Той каже Йому: Так, Господи, відаєш Ти, що кохаю Тебе! Промовляє йому: Паси ягнята Мої!

І говорить йому Він удруге: Симоне, сину Йонин, чи ти кохаєш Мене? Той каже Йому: Так, Господи, відаєш Ти, що кохаю Тебе! Промовляє йому: Паси вівці Мої! Утретє Він каже йому: Симоне, сину Йонин, чи любиш Мене? Засмутився Петро, що спитав його втретє: Чи любиш Мене? І він каже Йому: Ти все відаєш, Господи, відаєш Ти, що кохаю Тебе! Промовляє до нього Ісус: Паси вівці Мої!

Богослови наголошують на тому, що Ісус порівнював вірних своєї Церкви з вівчарнею, а себе називав Пастирем.

Влада Папи Римського

У Католицькій Церкві влада Папи має виключний характер. Конституції Pastor aeternus 1870 р. наділяє Папу «найвищою і повною юрисдикцією над Римо-Католицькою Церквою як у питаннях віри і моралі, так і у питаннях дисципліни і управління», а також владою «над кожною з Церков, що знаходяться у спілкуванні з Папою і над кожним без винятку священиком і віруючим, незалежно від будь-яких прав земної влади» (канон 218, № 1-2). Адміністративний корпус, що керує справами Папи, називається Римська Курія, збірна назва для Римської Курії та Папи Римського у сукупності — Святий престол.

П'єтро Перуджино, «Вручення ключів Святому Петру». Традиційне зображення передачі Святому Петру ключів від Святого Престолу. Сикстинська капела Ватикан (1492)

У питаннях віри і моралі Папа стежить за чистотою віровчення, тобто відкидає псевдовчення, керує місіонерською діяльністю, скликає Вселенські собори католицької церкви, веде їхні засідання (особисто або за допомогою уповноважених ним осіб), затверджує їх рішення, переносить або розпускає собори (у випадку смерті папи під час собору, його засідання припиняються до виборів нового Папи). На Першому ватиканському соборі 1870 р. було оголошено, що вчення у справах віри або моралі, які Папа проголошує урочисто *ex cathedra*, тобто як Пастир і Вчитель всіх християн, силою своєї найвищої апостольської влади, — вважаються непомильними і зобов'язують в усій Церкві (Догмат про непомильність Папи).

Папа наділений найвищою судовою владою у церкві. Будь-яка судова справа може бути подана йому як до першої інстанції.

Лише йому підсудні кардинали, нунції і єпископи, яких обвинувачують в карних злочинах. Папа вирішує справи у третій інстанції за апеляціями у церковних процесах. Звернення до світського суду з оскарженням вироку, який винесено папою, забороняється.

Папі належить найвища виконавча влада церкві: він засновує, змінює й ліквідує єпископства; призначає, затверджує на посаді, переводить і зміщає єпископів; заповнює вакансії, розпоряджається на вищому рівні церковним майном, здійснює право проголошувати блаженними й святими.

Папа — гарант всезагальності і єдності католицької церкви. Оскільки Папа — гарант єдності церкви, то й папська влада — суверенна. Через папу діють на повну силу й частини церкви. Єдиновладдя Папи необхідно для дотримання законності й для підтримки порядку усередині церкви.

Також Папа є головою світської держави Ватикан, що займає 44 гектари. У 756–1870 рр. Папа головував так званою Папською областю, що займала значну частину півночі Італії.

Повний титул

Повний титул згідно з *Annuario Pontificio* — щорічним виданням Ватикану (в дужках латиною):

1. Єпископ Риму (*Episcopus Romanus*)
2. Вікарій Христа (лат. *Vicarius Christi*)
3. Наступник Князя апостолів (*Successor principis apostolorum*)
4. Верховний первосвященик Вселенської Церкви (походить від *Pontifex Maximus* — великий (найвищий) понтифік — титул найвищого жреця Давнього Риму, а згодом перших пап; наступність титулу видно в італійській і англійській назвах) (*Caput universalis ecclesiae*)
5. Примас Італії (*Primatus Italiae*)
6. Архієпископ-Митрополит Римської Провінції (*Archiepiscopus ac metropolitanus provinciae ecclesiasticae Romanae*)
7. Глава Ватиканської держави (*Princeps sui iuris civitatis Vaticanae*)
8. Раб рабів Божих (*Servus Servorum Dei*).

Застарілі титули:

1. Патріарх Заходу (*Patriarcha Occidentis*). В березні 2006 в офіційному Папському виданні «*Annuario pontificio*» Бенедикт XVI цим титулом вже не підписався.
2. Вікарій Апостольського престолу.

Папа Римський обирається довічно на зборах кардиналів (конклаві) після смерті свого попередника (або зречення, що буває вкрай рідко). Теоретично, Папою може бути обраний будь-який неодружений чоловік-католик, хоча на практиці останні кілька століть папами ставали винятково кардинали.

**Іван Павло II під час генеральної аудієнції, 29 вересня 2004 р.,
площа св. Петра у Ватикані**

Бенедикт XVI

Відразу після обрання на конклаві новий Папа вибирає собі ім'я і відповідний номер, під якими він буде правити. Після 1555 р. всі римські папи міняли ім'я при вступі на престол, хоча папа формально

робити це не зобов'язаний. Серед найбільш використовуваних імен — Лев, Бенедикт, Климент, Пій, Григорій, Інокентій, а до 1410-го р. також Іоанн. За традицією, Папи ніколи не беруть ім'я Петра, яке носив апостол Петро.

Форми звертання: Ваша Святосте; Святий Отче; Падре.

Після того, як камерленг офіційно засвідчить смерть Папи, починається період *Sede vacante* — вакантного престолу, що триває до виборів нового понтифіка. Після того як фізичну смерть папи римського засвідчать лікарі, за звичаєм відбувається наступний обряд, що підтверджує смерть юридично. Кардинал має лише тричі покликати померлого його хресним ім'ям у присутності папського церемоніймейстера, прелатів, секретаря та канцлера Апостольської палати. Раніше також мав тричі вдарити срібним молоточком по лобі померлого. Якщо Папа не відгукнувся, кардинал-камерленг вимовляє фразу на латині: «*Vere Papa mortuus est*», після чого починається період *Sede Vacante*, протягом якого Святий престол лишається не зайнятим монархом до закінчення виборів нового папи.

Кодекс канонічного права передбачає право Папи відректися від Престолу, причому це зречення не потребує утвердження: єдиною умовою дійсності зречення є вільно виражена воля Папи. Останнім Папою, що скористався цим правом, був Бенедикт XVI, який зрікся престолу 28 лютого 2013 р. Є припущення, що на початку 2000-х рр. Іоанн Павло II обмірковував можливість зречення у зв'язку з поганим станом здоров'я. Офіційно ця точка зору не підтверджена.

У березні 2015 р. Папа Римський Франциск в інтерв'ю мексиканському телебаченню, присвяченому другій річниці обрання на папський престол, сказав: «У мене є відчуття, що мій понтифікат буде коротким: чотири-п'ять років. Не можу сказати точно, але мені здається, що Господь поставив мене на це місце не назавжди».

До символів, що відрізняють Папу від інших єпископів відноситься тіара, або потрійна корона. Не відомо, коли римські єпископи почали використовувати тіару, відомо лише, що це сталося до дару Костянтина. Тіара є символом папства, проте останнім часом не використовується. Павло VI продав власну тіару і віддав гроші бідним. Іоанн Павло I відмовився від коронації, Іван-Павло II також ухилився від коронації і не носив тіари. Бенедикт XVI відмовився використати тіару навіть на власному гербі, хоча використав потрійну митру, як символ духовної влади. Іншими особливими знаками є Кільце рибалки та печатка із зображенням святих Петра і Павла, призначена для штампування у свинцю та золоті найурочистіших документів, званих буллами. Після засвідчення смерті Папи, камерленг ламає ці символи у присутності трьох інших кардиналів, що є знаком кінця правління

даного Папи. Папа, на відміну від інших єпископів, не використовує зігнутого посоху, але використовує Папський Хрест. Ця традиція була введена папою Інокентієм III.

На території України перебували та загинули мученицькою смертю Папи Римські св. Климент I (?100 р.) і Мартин I (655 р.).^{23—27} червня 2001 р. Іван-Павло II відвідав з державним візитом Україну та відправив літургії у Києві та Львові. У лютому 2015 р. Папа Римський Франциск дав згоду приїхати в Україну.

ПАПЕН ФРАНЦ ЙОЗЕФ GERMAN MIХАЕЛЬ МАРИЯ (1879 – 1969 рр.)

Німецький політичний діяч і дипломат.

Франц фон Папен народився 29 жовтня 1879 р. у Вестфалії у місті Верле у сім'ї великого землевласника, що походив із стародавнього німецького лицарського роду.

До Першої світової війни був офіцером Генштабу. У 1913–1915 рр. — військовий аташе у США, звідки був висланий за шпигунство і підривно діяльність. Після цього служив спочатку на Західному фронті. У 1916 р. виступав посередником між німецьким урядом та ірландськими повстанцями-республіканцями з питань постачання зброї, яке було використане ними проти британської армії. Потім, з 1917 р., служив офіцером Генштабу на Близькому Сході у званні майора турецької армії у Палестині. У 1918 р. повернувся до Німеччини і звільнився з армії у чині підполковника.

У 1921–1932 рр. депутат прусського ландтагу від католицької партії Центру; належав до її крайнього правого крила. На президентських виборах 1925 р. здивував свою партію, підтримавши кандидатуру Пауля фон Гінденбурга від партії Центру Вільгельма Маркса.

З 1 червня - 2 грудня 1932 р. очолював уряд, що об'єктивно сприяло посиленню позицій нацистів Німеччині. Брав активну участь у

встановленні у січні 1933 р. нацистської диктатури і увійшов до кабінету Гітлера на посаді віце-канцлера.

Проте незабаром, 17 червня 1934 р., виступив у Марбурзькому університеті з промовою на підтримку поглядів консервативних сил рейхсверу, фінансової та ділової еліти Німеччини, незадоволених нацистською соціалістичною риторикою і екстремізмом (так звана «Марбурзька промова»). Критика розлютила верхівку нацистської партії і Адольфа Гітлера, а реакцією стала ніч довгих ножів — розгром верхівки штурмових загонів (СА). Найближчі соратники фон Папена були також вбиті, проте сам він не постраждав завдяки підтримці фон Гінденбурга.

З липня 1934 – березень 1938 р. фон Папен служив послом в Австрії і сприяв здійсненню аншлюсу. Потім, займаючи у 1939–1944 рр. посаду посла у Туреччині, фон Папен прагнув привернути її до числа союзників Німеччини. У зв'язку з цим на нього було влаштовано замах агентами радянської розвідки, який, однак, не увінчався успіхом. У ході війни гітлерівський уряд намагався призначити фон Папена послом Німеччини при папському престолі, однак папа Пій XII відхилив цю пропозицію.

У квітні 1945 р. у фон Папен був арештований у Рурі військовою адміністрацією 9-ї армії США. У 1946 р. постав перед судом Міжнародного військового трибуналу у Нюрнберзі, але був виправданий. Проте у лютому 1947 р. знов постав перед комісією зденацифікації і засуджений до восьми років в'язниці як головний воєнний злочинець.

У 1950-ті рр. фон Папен безуспішно намагався знову зайнятися політикою. На схилі років жив у замку Бенценхофен (Верхня Швабія) і опублікував безліч книг і спогадів, в яких намагався виправдати політику, що проводилася ним у 1930-ті рр., наводячи паралелі між цим періодом і початком холодної війни.

Франц фон Папен помер 2 травня 1969 р. в Оберзасбсі (Баден).

ПАПСТВО

ПАПСТВО - богословський і релігійно-політичний інститут католицизму, який встановлює Папу Римського видимим главою всієї Католицької церкви. У Католицькій церкві Папа також є верховним правителем Святого Престолу, допоміжної суверенною територією якого є Ватикан, де знаходиться його постійна резиденція.

Папа Римський (лат. Pontifex Romanus - римський понтифік; або лат. Pontifex Maximus - верховний суверенний понтифік) - у міжнародному праві - суверенна персона виняткової властивості

(*persona sui generis*), оскільки одночасно володіє трьома нероздільними функціями влади:

- **Глава і суверен Святого Престолу,**
- **Як наступник Святого Петра (першого римського єпископа) - видимий глава Католицької церкви і її верховний ієрарх,**
- **Суверен міста-держави Ватикан.**

Повний суверенітет папи римського як глави Святого Престолу зберігається за ним незалежно від наявності територіальних володінь.

Суверенітет Ватикану (території, на якій розташований Святий Престол), підтверджений Латеранські угоди у 1929 р., походить від суверенітету Святого Престолу.

Згідно з католицьким вченням, тато є наступником Святого Петра як першого римського єпископа, і у силу цього має верховенство у Церкві.

13 березня 2013 р. папою римським був обраний Хорхе Маріо Бергольо з Аргентини, який взяв собі ім'я Франциск.

Папські регалії та відзнаки на гербі Ватикану. Пересічені ключі відображають у символічній формі ключі Симона Петра. Ключі золоті і срібні, представляють владу зв'язувати (срібло) і дозволяти (золото), дане Церкви. Потрійна корона (тіара) представляє три функції римського папи як «верховного пастиря», «верховного вчителя» і «первосвященника». Золотий хрест на кулі (яблуці), що вінчає тіару символізує панування Ісуса.

Єпископ Риму, вікарій Христа, наступник князя апостолів, верховний первосвященик Вселенської церкви, Великий понтифік, Примас Італії, архієпископ і митрополит Римської провінції, суверен держави-міста Ватикан, раб рабів Божих.

Традиційний титул «Патріарх Заходу» був вилучений з папської титулатури Папою Бенедиктом XVI у 2006 р.

За сучасними правилами російської мови, термін Папа Римський всюди пишеться з малої літери, крім офіційних документів, в яких повинна бути офіційно вказана ця посада. Православний же церковний довідник по граматиці рекомендує писати Папа Римський з заголовних букв, і таке написання зустрічається нерідко.

У перші століття християнства назву тато (грец. *πάππας*, *ράρρας* - батько) застосовувалося до всіх єпископів, а спочатку - до всіх священиків, які користувалися правом благословення. Є свідчення того, що у VI ст. деякі єпископи ще називалися татами. Але починаючи з VII ст. по теперішній час сан тата давався вже виключно римському і олександрійському єпископам, при цьому в Константинопольській православної церкви зберігався титул «протопапа» - головний священик (після патріарха) у Соборі Святої Софії або у Великому палаці.

В історії папства істориками можуть виділятися наступні періоди:

Донікейський (або до воцаріння Костянтина) - охоплює період до 313 або 325 року. Період переслідування християнства у Римській імперії.

Від Костянтина до остготів (313-493). Християнство отримує статус державної релігії в Римській імперії.

Остготський (493-537). Під політичним впливом остготів.

Візантійський (537-752). Під політичним впливом Візантії.

Франкський (756-857). Під політичним впливом франків.

Епоха пониженого стану папства (до 1044-1048). Папство під впливом впливових родин (порнократія, Теофілакт, кресцентії).

Імперське папство (1048-1257). Епоха найбільшої могутності папства. Боротьба за інвеституру

Папи в резиденціях (Вітербо, Перуджа, Орвієто) за межами Риму (1257-1309).

Авіньйонський полон пап (1309-1377).

Великий західний розкол (1378-1417).

Папство часів Ренесансу (1417-1534).

Реформація і Контрреформація (1517-1585).

Папство часів бароко (1585-1689) і епохи Просвітництва.

Папство часів революцій (1775-1861).

Римський питання (1861-1929).

Сучасний період (з 1929), після Латеранські угоди.

Після того, як камерленго офіційно засвідчить смерть папа, починається період вакантного престолу (лат. Sede Vacante), що триває до виборів нового понтифіка.

«Повну і верховну владу у Церкві Римський Понтифік знаходить у силу прийнятого ним самим законного обрання, а також єпископського присвяти. Тому особа, обрана на посаду Верховного Понтифіка, вже знаходиться у сані єпископа, знаходить цю владу з моменту прийняття ним свого обрання. Якщо ж у обраного немає єпископського сану, його слід негайно присвятити в єпископи».

Папа римський обирається довічно на зборах кардиналів - конклаві - після смерті свого попередника (або зречення, що буває вкрай рідко). Як тільки новообраний заявляє про прийняття престолу (це відбувається відразу після обрання), понтифікат вважається почався. Теоретично, татом може бути обраний будь-який неодружений чоловік-католик; при необхідності, відразу після прийняття престолу він повинен бути присвячений в священники і єпископи. На практиці останні кілька століть папами ставали виключно кардинали-священники. Останнім татом не з кардиналів став Урбан VI у 1378 р. Останнім папою,

чого не було на момент обрання священником, став Лев X у 1513 р. (він був т. Зв. Кардиналом-мирянином). Останнім папою, чого не було єпископом при обранні, - Григорій XVI у 1831 р.

Відразу після обрання на конклаві новий тато вибирає собі ім'я і відповідний номер, під якими він правитиме. Після 1555 р. всі римські папи міняли ім'я при вступі на престол, хоча тато формально робити цього не зобов'язаний.

Кодекс канонічного права передбачає право тата відректися від престолу, причому не потрібно затвердження цього зречення будь-ким: єдиною умовою дійсності зречення є його добровільність. Зречення Римського папи регулюється канонами 332, пунктом 2 Кодексу канонічного права, де згадується, що «немає необхідності в тому, щоб будь-хто приймав це зречення» .

Папа Бенедикт XVI 11 лютого 2013 р. оголосив про рішення зректися Римського престолу в 20.00 28 лютого 2013 р., до нього останнім папою, що скористався цим правом, був Григорій XII у 1415 р. Існує припущення, що на початку 2000-х рр. Іван Павло II обмірковував можливість зречення у зв'язку з поганим станом здоров'я.

Влада папи у Церкві - вища і юридично повна влада над усією Католицькою церквою, незалежна від якої б то не було людської влади і розповсюджується не тільки на питання віри і моральності, а й на все управління Церквою.

«Єпископ Римської Церкви, в якому перебуває служіння, особливим чином доручену Господом Петру, першого з апостолів, що підлягає передачі його наступникам, є главою Колегії єпископів, Намісником Христа і один пастир всієї Церкви на цьому краї. Тому в силу своєї посади він користується в Церкві верховної, повної, безпосередньої і універсальної ординарної владою, яку він завжди може вільно здійснювати Проти рішення або декрету Римського Понтифіка можна подати ні апеляцію, ні оскарження».

Папа здійснює верховну законодавчу владу у Церкві: тато (і Вселенський собор) має право видавати закони, обов'язкові для всієї Церкви або для її частини, тлумачити їх, змінювати або скасовувати їх дію.

Закони, що видавалися соборами і татами з питань церковної дисципліни, називалися канонами. Їх об'єднували в спеціальні канонічні збірники - кодекси канонічного права. Уже Халкидонський собор (451) випустив таку збірку.

Середньовічне канонічне право було кодифіковано в неодноразово перевидавалася «Зводі юридичних канонів» (лат. *Corpus Juris Canonici*). Найбільш часто використовуваним його варіантом було Лейпцігський видання 1876-1884 рр.

Звід законів, який вступив чинності 19 травня 1918 р., склала папська кодификаційна комісія, створена у 1904 р. папою Пієм X під керівництвом кардинала Гаспаррі і випустила його під назвою «Кодекс канонічного права» (лат. Codex Juris Canonici). 27 травня 1917 р. папа Бенедикт XV освятив його і опублікував. Збірник джерел Кодексу канонічного права був виданий між двома світовими війнами під назвою «Джерела Кодексу канонічного права». У зв'язку зі значним оновленням католицької теології Другий Ватиканський собор (1962-1965) вказав на необхідність перегляду Кодексу.

Підписаний Іоанном Павлом II у 1983 р. новий кодекс зберігає основний зміст колишнього при значному скороченні кількості статей (з 2412 до тисячі сімсот п'ятьдесят-два) і причин для відлучення від церкви (з 37 до 7).

Папі належить верховна канонічна, апостольська влада в Церкві. У питаннях віри і моралі папа стежить за чистотою віровчення, тобто відкидає псевдовчення, керує поширенням віри (місіонерською діяльністю), скликає Вселенські собори Католицької церкви, веде їх засідання (особисто або за допомогою уповноважених ним осіб), затверджує їх рішення, переносить або розпускає собори .

Предмет віровчення - одкровення Божі, берегинєю яких є вся Церква. Церква повідомляє ці одкровення (догмати віри) або на Вселенському соборі, або шляхом проголошення його татом з амвона (лат. Ex cathedra - з кафедри). Догмати соборів (а після I Ватиканського собору, з 1870 р., і оголошені татом з амвона) з питань віри і моралі оголошуються як дійсні для всієї Церкви і непогрішні (лат. Infallibitas), тобто вони не можуть бути помилковими (догмат про непомильність Папи).

Папа наділений вищою судовою владою в Церкві. Будь-яке судове справу може бути подано йому як першої інстанції. Єдино йому підсудні кардинали, нунції і єпископи, обвинувачені в кримінальних злочинах. Папа вирішує справи у 3-й інстанції за апеляціями у церковних процесах. Забороняється звертатися до світського суду з оскарженням вироку, винесеного татом.

Папі належить вища виконавча влада у Церкві: він засновує, змінює і ліквідує єпископства; призначає, затверджує на посаді, переводить і зміщує єпископів; заповнює вакансії, розпоряджається на вищому рівні церковним майном, проголошує нових блаженних і святих. Папа - гарант загальності (універсальності) і єдності Католицької церкви. Оскільки папа - запорука єдності Церкви, то і папська влада - суверенна. Через тата діють в повну силу і частини Церкви. Єдиновладдя тата необхідно для дотримання законності і для підтримки порядку всередині Церкви. Римська церква єдиновладним і

не терпить ні демократії, ні аристократії. Без тата немає навіть Вселенського собору. У разі смерті тата під час собору, його засідання припиняються до виборів нового єпископа Риму. До 1870 р. папи були світськими владиками значних територій у сучасній Італії - так званої папської області, а до 1791 р. і незначних територій сучасної Франції - Конта-Венесс і Авіньйона. У 756 р. франкський король Піпін Короткий, який отримав корону з рук Стефана II, передав тому відвойовану їм у лангобардів територію Равеннського екзархату, до 752 р. колишнього під владою ромейських імператорів. Влада Папи над екзархатом обґрунтовувалася підробленими документом - Константиновим даром. Документ, нібито складений Костянтином на ім'я єпископа Сильвестра I, увійшов у IX ст. у канонічний збірник, відомий як «Лжеісидорови декреталії». Вершину світського могутності папської влади ознаменував документ, відомий як «Диктат папи», виданий у 1075 р.

ПАРЕТО ВІЛЬФРЕДО
(15 ЛИПНЯ 1848 - 20 СЕРПНЯ 1923 рр.)

Італійський інженер, економіст і соціолог. Один з основоположників теорії еліт. Він розробив теорії, названі згодом його ім'ям: статистичне Парето-розподіл і Парето-оптимум, широко використовувані в економічній теорії та інших наукових дисциплінах.

Вільфредо Парето народився 15 липня 1848 р. на Парижі в сім'ї італіян-ського маркіза, вихідця з портового міста Генуя, вимушеного емігрувати через своїх ліберальних і республіканських переконань. Мати Парето була французькою, і він з дитинства однаково добре володів італійською та французькою, однак все життя він відчував себе насамперед італійцем. У 1858 р. сім'я Парето повернулася до Італії. Там Вільфредо починає вчитися і отримує одночасно класичне гуманітарну

і технічну освіту. При цьому велика увага він приділяє вивченню математики.

Після закінчення Політехнічної школи у Туріні Парето у 1869 р. захистив дисертацію «Фундаментальні принципи рівноваги в твердих тілах». Тема ця сприймається як перспективна, враховуючи важливе місце поняття рівноваги у його наступних економічних і соціологічних працях. Протягом кількох років він обіймає досить важливі посади у залізничному відомстві і у металургійній компанії.

У 1890-і рр. він робить невдалу спробу зайнятися політичною діяльністю. У цей же час Парето активно займається публіцистикою і перекладами класичних текстів. У першій половині 90-х рр. Парето публікує ряд досліджень у галузі економічної теорії та математичної економіки. З 1893 р. і до кінця життя він був професором політичної економії Лозанського університету у Швейцарії, змінивши на цій посаді відомого економіста Леона Вальраса.

В останній рік життя Парето в Італії був встановлений фашистський режим. Деякі видатні діячі цього режиму, і перш за все сам Муссоліні, вважали себе учнями лозанського професора. У зв'язку з цим у 1923 р. він був удостоєний звання сенатора Італії. Парето висловив стриману підтримку новому режиму, одночасно закликав його бути ліберальним і не обмежувати академічних свобод.

Помер Парето 20 серпня 1923 р Селиньї (Швейцарія), де він жив останні роки свого життя; там він і був похований.

Соціологічні дослідження:

На думку Парето, суспільство має пірамідальну структуру, на вершині якої знаходиться еліта - керівний соціальний шар, що направляє життя всього суспільства. У своїх роботах Парето скептично ставився до демократичних режимів, називаючи їх «плутodemократичними» або «демагогічною плутократією», вважаючи, що у політичному житті є універсальний закон, при якому еліта завжди обманює маси.

Успішний розвиток суспільства, проте, можливо лише при своєчасному оновленні еліт, що розумілося у Парето, у висунутій ним концепції «циркуляції еліт», як абсорбування і включення найбільш мобільних представників нееліт або контр-еліт в еліту по директивному «обранню зверху» з боку самої ж правлячої еліти. В іншому випадку, відповідно до його концепції, суспільство чекає застій і заміна, у результаті революції, старої еліти - нової.

Витрати часу на виконання плану: 20% праці реалізують 80% результату, але решта 20% результату вимагають 80% загальних витрат.

Закон має вельми віддалене відношення до самого Парето. Італієць помер у 1923 р.і, а назва закону запропонував у 1941 р.

американський фахівець в області якості Джозеф Джуран на честь однієї з робіт, де говорилося про те, що в Італії 20% домогосподарств отримують 80% доходів.

ДЖЕРЕЛА:

Блауг М. Парето, Вільфредо // 100 великих економістів до Кейнса = Great Economists before Keynes: An introduction to the lives & works of one hundred great economists of the past. - СПб .: економікус, 2008. - С. 233-235. - 352 с.; Блюмин І. Г. Теорія Парето // Критика буржуазної політичної економії: В 3 томах. - М.: Изд-во АН СРСР, 1962. - Т. I. Суб'єктивна школа в буржуазній політичній економії. - С. 826-865. - VIII, 872 с.; Осипова Е. В. Соціологічна система Вільфредо Парето // Історія буржуазної соціології XIX - початку XX століття / Под ред. І. С. Кона. - М.: Наука, 1979. - С. 309-331.; Парето Вільфредо / Добронравов І. С., Латинський І. Т. // Отомі - Пластир. - М.: Радянська енциклопедія, 1975. - (Велика радянська енциклопедія: [в 30 т.] / Гл. Ред. А. М. Прохоров; 1969-1978, т. 19).; Шумпетер Й. Глава 5. Вільфредо Парето (1848-1923) // Десять великих економістів від Маркса до Кейнса = Ten Great Economists: From Marx to Keynes. - М.: Інститут Гайдара, 2011. - С. 162-205. - 400 с.;

ПАРЛАМЕНТАРИЗМ

ПАРЛАМЕНТАРИЗМ — система політичної організації держави, за якої чітко розмежовані функції законодавчої та виконавчої влад за привілейованого становища парламенту.

Парламент є об'єктом інтенсивної політичної комунікації з боку громадян: його критикують, до нього апелюють, з ним асоціюють багато явищ і процесів, що відбуваються у державі. У масовій свідомості парламент є уособленням суспільної мотивації, індикатором політичної культури та електоральних вподобань, очікувань і вимог соціальної справедливості. У літературі з питань державного будівництва і права, конституціоналізму, політологічних працях парламент як предмет наукового аналізу перебуває у центрі дискусій, оскільки є визначальною категорією для класифікацій форм державного правління, політичних режимів, рівня дієздатності складових громадянського суспільства.

За основу дефініцій поняття «парламент» науковці беруть різні ознаки, проте базовим класифікатором виступає його представницький характер. До останнього часу не склалося усталеної думки щодо монополії парламенту на статус представницького органу державної влади. На противагу авторам концепції про визначення українського парламенту як єдиного представницького органу висувається думка про те, що говорити про єдине представництво парламенту можна лише за відсутності інших органів загальнонаціонального рівня, що формуються безпосередньо народом. За наявності народно обраного (шляхом загального виборчого права) президента така єдність зникає.

Отже, парламент важко безапеляційно назвати єдиним представницьким органом від народу.

Причина суперечки полягає в проблемі тотожності змісту представництва в зазначеному контексті: якщо взяти як вихідне положення, яким стверджується, що парламент і президент обираються голосуванням і у цьому розумінні рівною мірою є представниками народу, постає питання про правомірність колегіальності як умови представництва. Чи може одна особа бути представником різних, часом протилежних, соціальних груп і класів у політиці? Навіть без залучення статистичних показників співвідношення питомої ваги голосів у виборчому процесі зрозуміло, що президент має представницький мандат лише від більшості громадян, часто – відносної, а парламент – консолідоване представництво усього населення, частина якого, чий погляд не збігається з позиціями, уподобаннями більшості, також обов'язково буде представлена у парламенті, у тому числі і трибуною опозиції. Таким чином вбачається логічним вважати лише парламент органом народного представництва.

Саме така дефініція переважає у понятійному апараті політичної науки: Парламент – вищий колегіальний представницький постійно діючий орган законодавчої влади держави». Проте зазначена теза також потребує уточнення. Традиційно вище представництво тлумачиться у двох аспектах: по-перше, у контексті визначеного авторитету парламенту як інституту народовладдя; по-друге, як його керівний характер по відношенню до інших представницьких органів, тобто сільських, селищних, міських, обласних рад, які теж обираються громадянами на основі прямого, рівного виборчого права шляхом таємного голосування.

До характерних особливостей парламентаризму сьогодні зараховують таке: по-перше, наявність самого парламенту як органу: виборного (органу, який обирається всіма виборцями держави); представницького (органу, який реально представляє своїх виборців – народ); колегіального (органу, який складається із багатьох членів – колегії, і, відповідно, в основі організації своєї діяльності застосовує колегіальні форми роботи); законотворчого (органу, для якого основним повноваженням, призначенням, є законотворча діяльність); по-друге, наявність у парламенту, крім законотворчих повноважень, ще й інших, специфічних: обговорення і затвердження бюджету держави; встановлення податків, участь у формуванні і реалізації державної зовнішньої і внутрішньої політики, участь у формуванні окремих державних органів і призначенні вищих посадових осіб держави, виконання функції парламентського контролю тощо.

Джерела світового парламентаризму:

Деякі історики пропонують шукати коріння парламентаризму аж у V ст. до нашої ери у Греції, де у часи Перікла була заснована Еклезія – законодавчі збори. Фактично всі громадяни Афін брали участь у цих зборах. Однак першим представницьким органом був «The BOULE» – найвищий законодавчий орган, якому підпорядковувалася Еклезія. До цього органу щорічно вибирали 500 представників, представництво встановлювалося від кожного племені, на які поділялось афінське суспільство.

Якщо коріння парламентаризму були знайдені у Греції, то перші гілки молодого деревця треба шукати у Римі. Перші народні збори Римської імперії називалися *Comitia Curiata*, до складу яких входили представники аристократії, котрі приймали рішення більшістю голосів. Потім народні збори стали називатися *Comitia Centuriata*. Вони відрізнялися від попередніх тим, що формувалися на військовій основі. Незабаром вони знову були переформовані і стали називатися *Comitia Tributa* – представництво встановлювалося від кожного роду (племені). Однак, як і у Греції, існував «The BOULE», якому підпорядковувалася Еклезія, так і у Римі існував сенат, якому підпорядковувалися усі три вищезгадані народні збори (*Comitia Curiata*, *Comitia Centuriata*, *Comitia Tributa*).

Римський сенат – класичний приклад становлення парламентаризму. Ще у римському праві юридичною основою станового представництва був мандат – угода-доручення. За класичним римським правом мандатум (доручення) – це цивільно-правова угода, за якою одна особа (манданс – довіритель) доручає, а інша особа (мандатарій – повірений) зобов'язується безоплатно виконувати певні дії. Мандат означав, що депутат репрезентує тільки своїх виборців і що виборці мали право достроково його відкликати, якщо вважали, що їхні доручення не виконувалися.

На той час, першою європейською представницькою установою були іспанські Кортеси (перекладається як королівські зібрання), які виникли ще у XII ст. Але сам термін «парламент» з'явився у XIII ст. у Франції, коли королівська курія була поділена на дві палати. Однією з цих палат був парламент. Але він не був ні законодавчим, ні представницьким органом, а займався лише судовими справами. Саме слово «парламент» виникло від французького «parler», що означає «говорити». Тільки на початку XIV ст. у Франції з'явився перший представницький орган – генеральні штати, які скликалися королем. Проте вони не приймали ніяких законів, а були лише дорадчим органом. Взагалі, характерною рисою періоду абсолютної монархії в Європі було те, що представницькі органи були лише дорадчими

органами, а державна влада належала королям. Таким чином, переважна більшість парламентів феодального часу, якщо і була представницькими органами, але не діяла на постійній основі. Тільки англійський парламент діяв на постійній основі, через те вважають, що саме англійський досвід дав початок явищу парламентаризму.

В Англії представницька установа була утворена на основі Великої Хартії Вольностей 1215 р., яка вважається першим актом конституційного значення. Але справжнє представництво почалося у 1265 р., коли на засідання ради королівства стали запрошувати по двоє лицарів від кожного графства і по двоє представників від найбільших міст. А у 1275 р. вперше рада королівства була названа парламентом.

У середині XIV ст. англійський парламент став поділятися на палату лордів і палату громад. У цей самий час почалася законодавча діяльність парламенту. Його виключне право на прийняття законів історично виникло з права подавати королю петиції. Спочатку англійський парламент, як й інші європейські парламенти, тільки подавав запити королю про видання бажаних законів, і король видавав закон, але на початку XVI ст. така практика була відкинута. Пропозиції парламенту, які називалися біллями, ставали законопроектами, які король міг тільки затвердити або відхилити. Таким чином, англійський парламент XVI ст. заснував основні принципи, які почали братися за основу іншими парламентами, а саме:

- 1) законотворчість є функцією виключно парламенту;
- 2) закон – це акт, який приймався палатами, затверджувався королем і мав найвищу силу серед усіх актів державної влади;
- 3) парламент мав контрольні повноваження над сферою державного управління (парламент запровадив процедуру імпичменту прем'єр-міністра наприкінці XVI ст.);
- 4) палата лордів виступала як вищий суд країни;
- 5) парламент також мав право втручатися у зовнішньополітичні справи.

Однак хоч парламент і дістав значні повноваження, король залишався домінуючим державним інститутом.

Парламентські республіки: Італія, Туреччина, Німеччина, Ізраїль.

Джерела українського парламентаризму:

Вважають, що такі інститути Київської держави, як віче, боярська рада та феодальні з'їзди є витоками українського парламентаризму чи навіть «протопарламентами». Проте такий інститут, як віче, не мав системи представництва, компетенції, термінів скликання та процедури. Навіть прийняття рішень у формі голосування перетворювалося, за свідченням істориків, на стихійне безладдя.

Запрошення князя на київський стіл за ініціативою віча не мало абсолютного характеру. За підрахунками М.Грушевського, з 14 таких епізодів, відомих з літописів, лише 4 рази громада «проводила» свого кандидата.

Деколи стверджують, що козацькі ради періоду Козаччини були безпосередньою сходинкою до сучасного парламентаризму. Опоненти таких тверджень зазначають, що вони були радше інститутом воєнної демократії, який неминуче гине за умов майнової та соціальної диференціації. Проте правомірно говорити про демократичні цінності козацтва, які стали важливим компонентом Хмельниччини 1648–1654 рр. За гетьмана Б.Хмельницького було закладено тенденції регулярних зборів старшинської ради для вирішення найважливіших справ, її перетворення зі суто військової козацької установи на державний представницький орган, що вирішує державні справи і приймає нормативні акти.

Апогеєм розвитку українського парламентаризму до 1991 р. був 80-річний період діяльності українських парламентських репрезентацій у рейхсраті Цислейтанії, у Галицькому та Буковинському крайових соймах.

ПАРЛАМЕНТСЬКА ПРОЦЕДУРА

Парламентська процедура (від англ. parliament, нім. Parlament, франц. parlement — вище державне представницьке законодавче зібрання і лат. procedere — просування) — демократичне забезпечення у представницькому зібранні волевиявлення більшості й захисту прав меншості; заздалегідь установлений порядок колективного обговорення певних питань на основі рівноправності, спільно вироблених і обов'язкових для всіх правил. Практичне застосування парламентської процедури, на думку французького вченого П. Сопера, у переважній більшості випадків здійснюється за такими основними напрямками: 1) загальна організація роботи; 2) порядок денний; 3) голосування; 4) вибори повноважних осіб; 5) запровадження комісій; 6) пропозиції.

Загальна організація роботи передбачає визначення стратегічної мети і тактичних завдань представницького органу, а також встановлення прав і обов'язків його членів і регламентацію правил стосовно кворуму зібрань, внесення поправок тощо. Порядок денний має відповідати потребам даного окремо взятого органу і повинен максимально сприяти здійсненню його головної мети і конкретних завдань. У більшості зібрань парламентського типу порядок денний має таку послідовність: відкриття зібрання; оголошення протоколу; звіти

постійних комісій; звіти спеціальних комісій; незакінчені справи; обговорення нових питань; різне; оголошення про перерву чи закриття засідання.

Процедура голосування відбувається залежно від значущості і розмірів представницьких зібрань по-різному: усно (так, ні), підняттям рук, засобом вставання, таємним балотуванням, шляхом поіменного опитування, за допомогою технічних засобів. Розрізняють два основні види голосування — відкрите (поіменне) й закрите (таємне). Кожний член певного зібрання в разі незгоди з оголошеними головуючим результатами голосування може вимагати повторного підрахунку голосів. Порядок виборів повноважних осіб передбачає: вибори і призначення комісії по висуненню кандидатур; подання списку кандидатів; висунення кандидатур з місця; голосування (як правило, таємне); підрахунок голосів; оголошення результатів голосування.

Створення комісій відбувається залежно від їхнього статусу. Вибори постійних комісій, як правило, передбачені заздалегідь у програмних документах. Спеціальні ж комісії формуються шляхом внесення пропозицій, у яких вказується їх кількісний склад, строки повноважень і функції. Самі пропозиції поділяються на основні, допоміжні, побічні й привілейовані. Основні пропозиції являють собою єдиний спосіб винесення на обговорення і для процедурного вирішення головного питання. Всі інші пропозиції переслідують мету підтримки порядку і забезпечення результативності обговорення головного питання чи навпаки: пропозиції закрити обговорення, обмежити час, відкласти питання, передати в комісію, внести поправки; апеляції з приводу ведення зібрання, парламентські запити, пропозиції щодо відступу від регламенту, заперечення проти обговорення; доповнення до порядку денного, вимоги припинення образливих випадів, порушень порядку та ін.

Парламентська процедура у порівняно невеликих зібраннях, за виключенням голосування, не вимагає суворого дотримання встановлених правил. Що ж до великих зібрань, які нараховують кількасот осіб (типу засідань Верховної Ради України), то здійснення парламентської процедури вимагає в них неодмінної чіткості і послідовності. Втім, як і будь-який наперед установлений порядок людської діяльності, означена процедура не застрахована від помилок і зловживань. Останні можливі в разі, коли члени колективного зібрання недостатньо пильні або не знають процедури, коли певне угруповання чи окрема особа використовують парламентську процедуру для протидії волі більшості й, нарешті, коли встановлені правила не застосовуються належним чином або використовуються не як засіб, а лише як самоціль. Послідовне проведення парламентської

процедури у політичне життя забезпечує реальну легалізацію принципу поділу влади, сучасне виявлення узгодження інтересів і позицій різних політичних сил, груп, верств населення, забезпечення легітимності влади.

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. — Х.: Право, 2015.; Юридична енциклопедія: В 6 томах. / Редколегія: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та інші. — К.: «Українська енциклопедія», 1998.

ПАРТИКУЛЯРИЗМ

ПАРТИКУЛЯРИЗМ (від лат. Particula - невелика частина, лат. Particularis - частковий) - прагнення до приватних моментів, відокремлення. Партикуляризм зустрічається у різних областях. У російській мові цей термін найбільш широко використовується у політиці і позначає - переслідування окремими частинами держави особистих інтересів, на шкоду інтересам загальнодержавним.

ЕТИЧНИЙ ПАРТИКУЛЯРИЗМ

Точка зору, яка заперечує існування загальних моральних принципів. Її прихильники рекомендують приймати етичні судження лише на розборі окремих випадків (наприклад, не може бути загальних тверджень «вдарити жінку - аморально» або «допомогти людині - благо»). Партикуляризму протиставляється прінціпалізм, який засновує свої судження на добре їх теоріях (наприклад деонтології, утилітаризмі). Партикуляризм же стверджує, що не існує загальних принципів які можна застосувати до будь-якого окремого випадку.

ПОЛІТИЧНИЙ ПАРТИКУЛЯРИЗМ

У широкому значенні партикуляризм є відстоювання окремими соціальними, етнічними, релігійними групами населення держави своїх особистих інтересів, на шкоду інтересам усього суспільства або держави в цілому. У більш вузькому значенні, цей термін використовується для позначення політичної тенденції окремих областей держави до самостійного політичного життя. Політичному партикуляризму протиставлений централізм. Крайніми формами партикуляризму виступають сепаратизм (як рух за відокремлення і створення самостійної держави) і децентралізм в будь-якій формі.

Партикуляризм як термін широко застосовується в історичній літературі, особливо щодо середніх віків і позначає політичну роздробленість, характерну для певного періоду розвитку феодального держави, пов'язану з прагненням феодальних сеньйорів і міст до можливо більшої політичної, адміністративної і судової самостійності.

Класичним прикладом подібних відцентрових прагнень є майже вся історія Священної Римської імперії.

У політології під партикуляризмом можуть розуміти маргінальні ідеологічні течії. Тут йому протиставляють плюралізм.

ЛІТЕРАТУРНИЙ ПАРТИКУЛЯРИЗМ

У художній літературі, поезії пильну увагу до деталей, з метою впливати на почуття і передати реальність того, що відбувається.

ПАРТИКУЛЯРИЗМ У СОЦІОЛОГІЇ

За Т. Парсонса партикуляризм - це вид орієнтації, що полягає у застосуванні унікальних, а не загальних критеріїв оцінки. У даному сенсі він протиставляється універсалізму.

ПАРТИКУЛЯРИЗМ В ТЕОЛОГІЇ

Під партикуляризмом у теології мають на увазі вчення, що знайдуть порятунк тільки ті, хто визначений Богом від створення світу Сепаратизм.

ДЖЕРЕЛА:

Партикуляризм // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: В 86 томах (82 т. и 4 доп.). Санкт-Петербург: 1890—1907.; Перейти к:1 2 См. статью «Партикуляризм» в Большой советской энциклопедии. Гл. ред. А. М. Прохоров, 3-е изд. Т. 19. 1975.; Парсонс Т. О структуре социального действия. М.: Академический проект, 2000.

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ УКРАЇНИ

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ УКРАЇНИ — політичні партії, які зареєстровані згідно з Законом України «Про політичні партії в Україні». Політична партія - це особливе добровільне об'єднання громадян — прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах.

Україна має багатопартійну систему, і на 7 вересня 2015 р. в Україні офіційно зареєстровані 288 політичних партій. На виборах до Верховної Ради у 2012 р. брали участь 87 політичних партій, 9 з яких стали парламентськими. Жирним шрифтом виділено парламентські партії у Верховній Раді VII скликання.

В останніх позачергових виборах 26 жовтня 2014 р. було зареєстровано 29 політичних партій, хоча учасниками виборчого процесу було 52 політичні партії. За результатами виборів, до Верховної Ради VIII скликання за партійними списками проходять шість політичних партій: «Народний фронт» – 22,14%, Блок Петра Порошенка – 21,82%, «Об'єднання «Самопоміч» – 10,97%, «Опозиційний блок» – 9,43%, Радикальна партія Олега Ляшка – 7,44%, ВО «Батьківщина» – 5,68%. Решта партій не подолали 5% бар'єр для входження до парламенту.

За попередніми даними, у Верховній Раді будуть представлені 11 партій, кандидати від яких пройшли у загальнодержавному багатомандатному та одномандатних виборчих округах, а також 96 самовисуванців.

Через високу чисельність політичні партії нечасто мають шанс отримати владу поодиночі, тому раніше вони утворювали блоки для участі на виборах. 17 листопада 2011 р. український парламент схвалив закон про вибори, що заборонив участь блоків політичних партій на парламентських виборах. Довіра українського суспільства до політичних партій стабільно низька.

Для сучасних українських партій цивілізаційні та геостратегічні орієнтації грають важливішу роль, ніж економічні та соціально-політичні програми, що зумовило появу чіткого поділу партій на проросійської та прозахідної (проєвропейської) спрямованості.

ДЖЕРЕЛА:

Шведа Ю. Політичні партії. Енциклопедичний словник.- Львів: Астролябія.- 2005.- 488 с.; Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем: Навч. посібник.- Львів: Тріада плюс.- 2004.- 528 с.; Обушний М. І., Примуш М.В., Шведа Ю. Р. Партологія: Навч. посібник / За ред. М. І. Обушного.- К.: Арістей.- 2006.- 432 с.

ПАРТІЙНА СИСТЕМА

ПАРТІЙНА СИСТЕМА — система відносин суперництва та співробітництва між політичними партіями у конкретному суспільстві (іноді деякі дослідники вважають, що між легальними партіями).

Партійна система — це частина (підсистема) політичної системи, яка в свою чергу є певною єдністю політичних інститутів, політичних норм, політичної свідомості (ідеології та психології), політичних відносин (режиму функціонування, зв'язків політичних інститутів між собою та з зовнішнім середовищем політичної системи), а у вузькому, суто інституційному розумінні — систему політичних інститутів, що беруть участь у здійсненні політичної влади.

РІЗНОВИДИ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ

Різновиди партійних систем можуть виділятися на базі різноманітних критеріїв (безумовно, що не лише кількості партій, як це нерідко робиться у вітчизняній політологічній літературі). Спробуємо позначити теоретичні підходи, що можуть застосовуватися для створення детальнішої типології партійних систем, розрізняючи при цьому, по-перше, загальносистемні та суто політичні критерії класифікації, а по-друге, виділяючи цілу низку конкретних критеріїв у межах кожного з цих двох великих блоків (груп) класифікації.

Виходячи зі специфіки загальносистемних (тобто суто системних, не політичних) характеристик політичних систем, можуть бути запропоновані такі групи класифікацій цих систем:

- 1) стабільні та нестабільні;
- 2) здатні зберігати цілісність та такі, що розпадаються;
- 3) що функціонують у нормальних чи при надзвичайних обставинах;
- 4) поляризовані (точніше -- біполярні), багатополлярні та атомізовані;
- 5) альтернативні (з визначенням принципу допустимості ротації, зміни владних партій) та неальтернативні;
- 6) молоді та такі, що мають досить тривалу історію і базуються на сталих традиціях;
- 7) партійні системи, що знаходяться на етапі свого зародження (це може бути так званий період "протопартійності", тобто відсутності партій як таких, але виникнення двох або кількох чітко виражених, але ще недостатньо структурованих політичних блоків, що протистоять один одному), та такі партійні системи, що перебувають на стадії успішного розвитку або увійшли в період свого занепаду і саморуйнування;
- 8) наднаціональні, загальнонаціональні (ті, що відносяться до конкретної країни), регіональні та локальні (місцеві) партійні системи тощо.

ТИПОЛОГІЗАЦІЯ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ

В основі типологізації партійних систем лежить застосування «суто політичних» критеріїв. На цій теоретичній базі можуть бути запропоновані такі групи класифікації партійних систем:

- 1) системи, в яких партії мають власне політичний характер, та системи з переважанням партій, що за своєю природою є псевдополітичними і являють собою побудовані на комунальних сімействених чи земляцьких принципах клани, кліки, чисто ситуативні угруповання «ad hoc» тощо;
- 2) такі, що відіграють провідну роль у формуванні реальної політики держави і суспільства, та такі, що грають другорядну роль у політичній системі (через суто декоративність політичних партій або їх недостатню розвиненість);
- 3) системи з «вирізанням певного сегменту політичного спектру» (тобто з заборонаю партій певних ідеологічних напрямків) та ліберальні (у суто політичному, не економічному розумінні цього терміну) - без встановлення досить суворих ідеологічних критеріїв для надання офіційного дозволу на функціонування конкретних політичних партій;

- 4) однопартійні, двопартійні, багатопартійні;
- 5) революційні, реформаторсько-стабілізаційні, консервативні;
- 6) плюралістичні, обмежено плюралістичні та монолітичні;
- 7) націоналістичні та полікультурні;
- 8) релігійні та світські;
- 9) марксистські, «національного» («арабського», «африканського» тощо) соціалізму та несоціалістичні;
- 10) соціалістичні, капіталістичні, феодальні, рабовласницькі (можуть бути застосовані й інші критерії та теоретичні підходи для визначення «історичних типів» партійних систем, як і політичних систем в цілому, наприклад, можна розрізняти партійні системи доіндустріального, індустріального, постіндустріального та інформаційного суспільства).

Наведений вище перелік можливих класифікацій партійних систем не є вичерпуючим, охоплює все різноманіття теоретичних підходів (та їх комбінацій), що застосовуються до аналізу цих систем. Крім того, треба зазначити, що тут були вказані лише теоретично виділені так би мовити «чисті» («рафіновані») типи партійних систем, поміж яких розташовується багато змішаних та проміжних типів, які відповідають реаліям тих чи інших країн. Конкретні критерії класифікації (типологізації) партійних систем у межах кожної з наведених вище класифікацій на прийнятті до уваги її зовсім різних сторін:

- а) її сутності
- б) зовнішньої видимості або декларованої форми.

ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМИ ЯК ДВОПАРТІЙНОЇ МОЖЕ ДАВАТИСЯ НА ПІДСТАВІ:

а) офіційного закріплення у конституційному законодавстві країни припустимості існування лише двох політичних партій і відповідно - заборони всіх інших партій,

б) визнання факту переважання у політичному житті конкретної країни двох партій, які час від часу змінюють одна одну при владі (при цьому законодавство країни може офіційно надавати цим двом традиційним партіям формально-юридичні та фактичні переваги перед будь-якими третіми партіями, хоча і обмежувати загальну кількість легальних партій).

Якщо продовжити цей аналіз партійних систем та узагальнити й дещо деталізувати найпоширенішу в сучасній політичній літературі типологію партійних систем, в основі якої лежать два критерії - кількість існуючих партій та наявність принципу альтернативності (можливості ротації, зміни правлячих партій), то можна запропонувати таку комплексну класифікацію партійних систем:

1. **Відсутність партійної системи.** Вона може виникати у випадках: а) панування у суспільстві такої політичної культури, що не передбачає існування та діяльності політичних партій в їх сучасному розумінні (таким у докапіталістичні часи було становище в більшості феодальних країн); б) введення вищою державною владою заборони (тимчасової або, виходячи з принципів засад”, - “назавжди”) на створення будь-яких політичних партій. Приклади “тимчасового запровадження” безпартійної системи представлені низкою африканських країн безпосередньо після багатьох військових переворотів 60-х - 80-х рр. (Дагомея, Верхня Вольта, Нігер та інші), а приклади режиму постійного функціонування безпартійної системи - Саудівська Аравія, Оман тощо. При цьому перший тип ситуацій може іноді характеризуватися такими досить цікавими (для дослідників) моментами, за яких певні політичні сили намагаються утворити політичні партії й відповідно - партійну систему, але традиціоналістичне суспільство фактично відкидає та зводить на нівець ці потуги, перетворюючи новостворені «ніби-то» політичні партії на кліки, клани та інші неполітичні за своєю природою (а скоріше за все комунальні) соціальні утворення. А у другому типі ситуацій можуть за певних обставин виникати нелегальні партії, причому нерідко їх основна діяльність зосереджується або за кордоном, або у тих регіонах країни, що виходять з-під контролю правлячих у державі сил (це сталося, наприклад, в Омані у 70-х рр.).

2. **Однопартійні системи.** Вони представлені двома головними і зовсім несхожими один на одного варіантами: а) системи, в яких всі інші, крім правлячої, партії недвозначно офіційно забороні, або їх створення де-факто унеможлиблюється; б) системи, за яких в умовах плюралістичної демократії, але при переважанні непартійної політичної культури існує лише одна партія, а спроби сформувати інші партії просто ще не робились, або зазнали невдачі через хиби дій самх ініціаторів, а не через протидію їм з боку політичної влади. Прикладами першого різновиду однопартійної системи є СРСР до 1989 р., сучасні В'єтнам та Куба, низка інших країн. Фактично такою ж могла би бути визнана й «безпартійна» система у Соціалістичній Народній Лівійській Арабській Джамахірії, якби не офіційна характеристика У «Зеленій книзі» М.Каддафі (одному з основних документів лівійської революції) будь-яких партій як організацій, що не відповідають духу ісламу та принципам народовладдя. Дуже всеж-таки схожі за своєю роллю та місцем у суспільстві лівійські «революційні комітети» на правлячу в умовах однопартійної системи єдину політичну партію. Другий варіант - вкрай специфічний різновид однопартійної системи, якій по суті був нічим іншим як різновидом безпартійної системи (існуючої через

специфіку домінуючої традиціоналістської політичної культури), являв собою на початку нинішнього десятиріччя острів Мен, на якому офіційно існувала лише одна Лейбористська партія - невеличка і аж ніяк не правляча (але й зовсім не підпільна) політична організація. Слід зазначити, що серед класичних різновидів однопартійних систем треба розрізняти два основні стани цих систем (тобто правлячої партії): а) наявність широкої внутрішньопартійної демократії та свободою політичних дискусій; б) з нав'язування офіційнох одноманітності.

3. Двопартійні системи. Серед багатьох її варіантів найхарактернішими є такі:

А). Неальтернативна ротаційна суто двопартійна. Так, у 1957 р. у Колумбії дві традиційні партії (Консервативна та Ліберальна), підписавши угоду про «паритетне правління», домовилися про те, що по черзі і без виборів через кожні чотири роки посада президента буде переходити від однієї до другої партії й буде діяти паритетний (для цих двох партій) принцип формування уряду, регіональних та місцевих органів влади, - створювалася двопартійна система Національного фронту, яка проіснувала до 1970 р.

Б). Неальтернативна неротаційна суто двопартійна система з партією-гегемоном. Прикладом її була Болгарська Народна Республіка в якій існувало дві легальних партії - владна Комуністична партія та її «молодший партнер» — Болгарський землеробський народний союз.

В). Альтернативна ротаційна суто двопартійна. Його проголосили, але невдало намагалися реалізувати в Нігерії через деякий час після одного з військових переворотів у 80-х рр., коли офіційно державою було декларовано створення двох політичних партій і на період «стабілізації демократії» у країні заборонялася діяльність будб-яких іншиз партій.

Г). Де-факто двопартійна при формальному існуванні багатопартійності з відсутністю обмежень на чисельність партій. Приклади - США й до певного моменту у недавньому минулому - Великобританія, яка зараз поступово відходить від цієї моделі.

4. Неальтернативні багатопартійні системи з обмеженою кількістю легальних політичних партій і з інституціоналізованою роллю партії-гегемона. Раніше вони існували у Польській Народній Республіці, Чехословацькій Соціалістичній Республіці, а зараз існують у Китайській Народній Республіці, Іраку. Багато у чому схожими на цей різновид партійних систем є ті системи що деякими дослідниками називаються «обмеженими партійними системами». Їх головна риса полягає у тому, що хоча у них офіційно визнається той чи інший ступінь свободи діяльності політичних партій (при цьому фактично не має значення ані наявність законодавчих обмежень кількості або ідеологічного спектру

партій, ані характер їх взаємовідносини та співвідношення сил між ними), однак всі найважливіші політичні питання громадського та державного життя вирішуються не у результаті боротьби та співробітництва між політичними партіями, а через прийняття вольових рішень іншою силою, яку можна умовно назвати інституціоналізованою «безпартійною партією влади» (і це є найсуттєвішим). Роль цієї «партії влади» (специфічної партії-гегемона без традиційних ознак партії) можуть виконувати:

- а) сточення монарха або президента-автократа;
- б) рада духовенства;
- в) військова рада (хунта);
- г) революційний уряд тощо.

5. **Альтернативні системи** з обмеженою кількістю легальних політичних партій. Одним з її прикладів є своєрідна трьохпартійна формально альтернативна система, яка свого часу (у період правління А.Садата) була офіційно запроваджена в Єгипті після поділу на три частин колишньої єдиної правлячої партії - Арабського Соціалістичного Союзу.

Однак фактично (нелегально або напівлегально) у цій країні існували й інші політичні партії. При цьому одна з трьох офіційних партій набула ролі партії-гегемона, хоча така її роль не була формально закріплена у законі. На Мадагаскарі, де у 70-і - 80-і рр. на підставі «хартії Малагасійської революції» в умовах обмеженого політичного плюралізму дозволялося функціонувати лише восьми політичним партіям, також існував такий різновид партійної системи. Там роль партії-гегемона не була формально інституціоналізована, а час від часу «проходила перевірку» на загальних виборах.

6. **Де-факто неальтернативні плюралістичні партійні системи** з наявністю партії-гегемона. Така система довгий час існувала у Мексиці, Італії, Японії, її намагався створити у СРСР М.С.Горбачов після скасування положень статті 6 Конституції про «керуючу та спрямовану роль КПРС» у радянському суспільстві.

7. **Двоблокові багатопартійні системи**, в яких жодна з партій не може самостійно здійснювати владу, а основне політичне суперництво йде між двома групами політичних партій (приклад - Малайзія). При цьому така система може характеризуватися як наявністю постійного блоку-гегемона, так і періодичною ротацією правлячих блоків.

8. Багатополюсна система багатопартійної роздробленості, за якої владні коаліції політичних партій не є стабільними і часто змінюють одна одну (прикладом є Таїланд). У чітко стратифікованому суспільстві партійна система (й відповідно політична система у цілому)

розподіляється на такі головні соціально-політичні блоки (які не слід плутати з партійними блоками):

- а) блок правлячих сил;
- б) блок опозиційних сил;
- в) блок проміжних та нейтральних сил.

Однак у певних ситуаціях - при тих чи інших (як демократичних, так і авторитарно-автократичних) формах майже всезагального соціального консенсусу опозиційний блок на деякий час може практично зникати. А при максимальному посиленні конфлікту між правлячим і опозиційними блоками та відносній рівновазі їх сил може зникати сама єдина партійна система (і єдина політична система у цілому), розпадаючись на дві або цілу низку повністю відокремлених одна від одної систем. При цьому деякі з компонентів старої спільної партійної системи на всій або частині території країни нерідко перетворюються у нелегальні, підпільні. Результатами такого розколу (й навіть атомізації) на рівні політичних структур часто бувають громадянська війна (у тих чи інших її формах), перемога сепаратистських або іредентистських рухів тощо. Наявність (або відсутність) єдиної партійної системи є одним з показників як конкретного стану і стадії розвитку того чи іншого суспільства, так і певного типу самого суспільства й існуючої у ньому політичної системи.

ДЖЕРЕЛА:

Партійних систем типи // Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. – Х. :Право, 2015.; Якушик В.М. Проблеми теорії типологізації суспільного розвитку й держави // Політологічні читання.-1992. - №3.- С. 10-11.; Вятр Е. Социология политических отношений. - С. 332 – 336.; Каддафі М. Зеленая книга. - М.: Международные отношения, 1989.

ПАРТІЯ ВЛАДИ

ПАРТІЯ ВЛАДИ — політична сила, політична партія, яка за умов парламентської республіки і пропорційної виборчої системи здобула право на формування уряду.

У політичному лексиконі це визначення часто застосовується для позначення політичних інтересів державно-бюрократичного апарату, які не є формально оформленими в окрему партію, однак можуть здійснювати (і здійснюють) істотний вплив на політичний процес.

ДЖЕРЕЛА:

Шведа Ю. Р. Політичні партії. Енциклопедичний словник. — Львів: Астролябія. — 2005. — 488 с.; Шведа Ю. Р. Теорія політичних партій та партійних систем: Навчальний посібник. — Львів: Тріада плюс. — 2004. — 528 с.; Обушний М.

ПАРЛАМЕНТСЬКА ПАРТІЯ

ПАРЛАМЕНТСЬКА ПАРТІЯ — це політична партія, яка (за умов пропорційної або змішаної виборчої системи) брала участь у виборах до вищого законодавчого органу країни і подолала встановлений законодавством показник відсотку виборців, що проголосували за партійний список кандидатів у члени вищого законодавчого органу.

В Україні парламентською партія стає тоді, коли за результатами загальнонаціональних виборів вона долає встановлений законодавством 5% поріг відданих за неї голосів виборців. Законом України «Про вибори народних депутатів України» (ст. 98, п.3.) визначено, що «право на участь у розподілі депутатських мандатів набувають кандидати у депутати, включені до виборчих списків партій, що отримали п'ять і більше відсотків голосів виборців, у відношенні до сумарної кількості голосів виборців, поданих за кандидатів у депутати, включених до виборчих списків партій».

Інститут парламентських партій в Україні виник за результатами виборів 1998 р.

Парламентськими стали вісім партій, які за результатами виборів до вищого законодавчого органу влади — Верховної Ради України (за змішаною виборчою системою) 29 березня 1998 р. подолали встановлений на той час 4% бар'єр (участь у виборах брали 30 політичних партій).

Це такі політичні партії (виборчі блоки):

- Комуністична партія України
- Народний рух України
- Виборчий блок Соціалістичної партії України та Селянської партії України
- Партія зелених України
- Народно-демократична партія
- Всеукраїнське об'єднання «Громада»
- Прогресивна соціалістична партія України
- Соціал-демократична партія України (об'єднана).

Із 33-х політичних партій і блоків, які брали участь у виборах до Верховної Ради України у 2002 р., шість партій пройшли встановлений 4% бар'єр й стали парламентськими: Блок Віктора Ющенка «Наша Україна», Комуністична партія України, Виборчий блок «За єдину Україну!», Блок Юлії Тимошенко, Соціалістична партія України, Соціал-демократична партія України (об'єднана).

Згідно з офіційними результатами, до Верховної Ради України V скликання (2006 р.) пройшли п'ять партій і виборчих блоків: Партія регіонів, Блок Юлії Тимошенко, Блок «Наша Україна», Соціалістична партія України. Комуністична партія України.

Прохідний бар'єр на позачергових виборах народних депутатів України 2007 р. для партій і блоків становив 3% від числа виборців, що взяли участь у голосуванні. **Парламентськими стали:** Партія регіонів, Блок Юлії Тимошенко, Блок «Наша Україна — Народна Самооборона», Комуністична партія України, Блок Литвина.

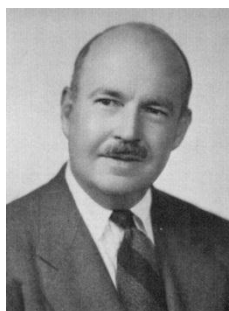
За результатами виборів 2012 р., 5% бар'єр подолали й отримали статус парламентських п'ять політичних партій: Партія регіонів, Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», Партія «УДАР» Віталія Кличка, Комуністична партія України, Всеукраїнське об'єднання «Свобода».

На позачергових виборах народних депутатів України 2014 р. із 52 партій — суб'єктів виборчого процесу — прохідний 5%-бар'єр подолали шість партій. Парламентськими стали: Політична партія «Народний фронт», Партія «Блок Петра Порошенка», Політична партія "Об'єднання «Самопоміч», Політична партія «Опозиційний блок», Радикальна Партія Олега Ляшка, Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина».

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Б. Бабкіна. — К., 1997.; Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки) / П. П. Шляхтун. — К.: Либідь, 2002. — 576 с.;

ПАРСОНС ТАЛКОТТ (13 грудня 1902 – 6 травня 1979 рр.)

Американський соціолог і політолог, лідер напрямку структурного функціоналізму, один із засновників соціальної антропології та теоретичної соціології. Освіту отримав у Амхертському коледжі, Лондонській школі економіки, Гейдельберзькому університеті.

У 1926 році захистив дисертацію, присвячену розвитку поняття капіталізм у німецькій соціології (зокрема в працях Вебера та Зомбарта). З 1927 року викладав соціологію та економічну теорію в Гарвардському університеті, де і заснував школу теоретичної соціології (Гарвардська соціологічна школа). У 1949 році обирався президентом Американської соціологічної асоціації.

Його батько служив у Єльській семінарії і був посвячений у сан конгрегаціоналістської церкви. В день народження Талкотта Едвард Парсонс був викладачем англійської мови і літератури в Колорадському коледжі та віце-президентом цього коледжу. Батька Талкотта Парсонса можна схарактеризувати як ліберала у теологічних, а також у соціально-політичних питаннях. В той самий час без жодного натяку на ортодоксальність, це була родина яка була глибоко занурена у пуританську та кальвіністську традиції. Родина Парсонсів є однією із найдавніших у Американській історії, їх пращури були одними з перших, хто прибув з Англії у першій половині XVII століття.

В Амхертському коледжі Талкотт вивчав біологію та філософію, з початку він тяжів до медичинської кар'єри, на яку його надихав старший брат Чарльз Едвард Парсонс. Окрім власних курсів, де він був одним з перших, він також відвідував заняття з філософії з Волтоном Гамільтоном та Кларенс Ейрс, які відомі завдяки ідеям інституціоналізму в економічній теорії. Будучи студентом Парсонс написав дві роботи, які привернули увагу до його поглядів, і які значно відрізнялися від того, що викладали адепти інституціоналізму: «Теорія людської поведінки в індивідуальному та соціальному аспектах» та «Біхевіористична концепція природи та моралі». Зокрема Парсонс відзначав, що емпірично технічний та моральний прогрес – це два структурно незалежних процеси. Парсонс запропонував як неохідне завдання – побудову загальної аналітичної логіко – дедуктивної теорії людських дій як основи вирішення приватних емпіричних завдань. Людські дії, згідно його концепції – це самоорганізуюча смстема, специфіка якої в тому, на відміну від системи фізичних і біологічних дій, в символічності (мова, цінності) і нормативності (в залежності індивідуальних дій від загальнопринятих цінностей норм). В залежності від цього Парсонс і вибудовував абстрактну формалізовану модель модель системи дій, включаючи культурну, соціальну, особистістну підсистеми, які знаходяться у взаємообмінних стосунках. Однією із складових концепції є проблеми адаптації, інтеграції, зняття напруги, В Лондонській школі економіки він працював разом із Ричардом Генрі Тоуні, Броніславом Маліновським. Там же він потоваришував із Евансом-Прітчардом, Меєр Форт, і досить добре зблизився з Артуром та Евелін Бернс. У Гельдерберзькому університеті він отримав наукову

ступінь доктора соціології та економіки, в цей час він працював із братом Макса Вебера Альфредом, Карлом Мангеймом, здавав екзамен з філософії Карлу Ясперсу. Найбільший вплив на нього мали роботи Макса Вебера, з якими він не зустрівся до того. Саме тоді Парсонс вирішив зробити переклад праць Вебера на англійську мову.

ДЖЕРЕЛА:

Карасевич А. О. Історія політичної думки. Навчальний посібник. – Умань. – 2013. – 726 с.; Карасевич А. О. Історія політичної думки. Навчальний посібник. – Умань. – 2014. – 860 с.; Політологічний словник. / За ред. М.Ф.Головатого та О.В.Антонця. – К.: МАУП. 2005. – 792 с.; Політичні портрети Новітньої доби. Книга I – Північна Америка. - Навчальний посібник / Укладачі: А.О. Карасевич, К.М. Левківський, Л.Г. Лисенко., В.В.Сокирська, – Умань.: ПП Жовтий О.О., 2012. – 798 с.

ПАРТІЙНА КОАЛІЦІЯ

ПАРТІЙНА КОАЛІЦІЯ — форма співпраці між політичними партіями, які, спираючись на існуючі можливості та умови, об'єднуються задля реалізації поставленої мети. Партії, що утворюють коаліцію, як правило, відрізняються якими-небудь програмними установками, але у той же час поділяють загальні програмні цілі.

Політичну коаліцію утворюють політичні партії, а її різновид — парламентську коаліцію — фракції та окремі групи у парламенті.

У політичному житті партії дуже часто змушені вдаватися до співпраці між собою, формуючи різного роду партійні коаліції з метою участі у владі, впливу на політичні процеси. Партії, які беруть участь у формуванні партійної коаліції, ризикують утратити свою ідентичність; однак переконання, що остаточний результат принесе більше користі, у них переважає. Коаліційна діяльність характерна переважно для консенсусних демократій.

РІЗНОВИДИ КОАЛІЦІЙ: За кількістю учасників партійні коаліції поділяються на двопартійні та багатопартійні.

РОЗМІР ПАРТІЙ-УЧАСНИКІВ: Залежно від розміру партій, які формують партійну коаліцію, вони поділяються на коаліції великих партій, малих партій і середніх партій.

МЕТА ФОРМУВАННЯ: Залежно від мети формування коаліції вони поділяються на виборчі (варіант: передвиборчі, електоральні), парламентські та урядові коаліції.

ВИБОРЧІ КОАЛІЦІЇ: Спрацьовує «психологічний ефект», описаний Дюверже - виборці охочіше голосують за сильніших учасників виборчих змагань. При формуванні виборчих коаліцій політичні партії виходять з того, що спільно вони досягнуть кращих результатів, ніж окремо.

Учасники коаліції прагнуть зібрати більшу кількість голосів виборців, ніж коли вони збирають їх окремо.

У зв'язку з цим виборчі коаліції поділяються на адитивні, субадитивні, суперадитивні.

Адитивна — тип виборчої коаліції, при якій політичні партії, що входять до її складу, отримують підтримку виборців, яка дорівнює сумі підтримки кожного учасника коаліції окремо. Коаліції, що отримують меншу сумарну підтримку, називаються субадитивними, а ті коаліції, які отримують більшу сумарну підтримку називаються суперадитивними. Виборчі коаліції в Україні почасти називаються блоками.

Парламентські коаліції - це коаліції, які створюються фракціями у парламенті окремого скликання для забезпечення своєї парламентської діяльності. Найголовніша функція парламентської коаліції, яка становить більшість — спільне голосування законів. Функція парламентської коаліції, яка становить меншість — солідарна опозиційна діяльність.

На практиці існує кілька типів парламентських коаліцій: коаліція як результат розпорошення партій (Нідерланди, Бельгія, Фінляндія, Данія); двоблокова коаліція (ФРН); коаліція навколо домінуючої партії (Японія, Швеція, Норвегія); коаліція проти домінуючої партії (коаліції проти соціал-демократів у Скандинавських країнах).

Урядові коаліції: Урядові (правлячі) коаліції формуються за підсумками виборів. Їх призначенням є формування і підтримка діяльності кабінету.

Партійні коаліції можуть бути як стабільними, так і нестабільними, від чого залежить стабільність уряду.

У Швейцарії, Швеції, Норвегії, Німеччині та деяких інших країнах склалися стабільні партійні коаліції, які змагаються за владу між собою і формують кабінет на весь термін свого мандату.

Характерним прикладом нестабільних коаліцій є Бельгія, Італія, Греція. У країнах із парламентарними формами правління і нестабільними партійними коаліціями уряди можуть змінюватися кілька разів за один термін повноважень парламенту.

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ ПАРТІЙ ВСЕРЕДИНІ КОАЛІЦІЇ:

Якщо партійна система країни характеризується представництвом у парламенті багатьох невеликих політичних партій, які не користуються більш-менш значним впливом, то за такої системи кабінет формується або на основі широкої коаліції партій, або взагалі на позапартійній основі. Вона характерна для перехідних суспільств, зокрема для колишніх радянських республік, що стали незалежними державами, країн Східної Європи на початковому етапі переходу до

демократії. Широка коаліція є неефективною під кутом зору функціонування парламенту й забезпечення стабільності уряду.

Якщо коаліція сформована невеликим числом потужних політичних гравців, вона є вузькою.

Коаліції можуть бути закритими (ідеологічними), якщо її суб'єкти належать тільки до лівого чи тільки до правого ідеологічного спектру, або ж відкритими (неідеологічними), якщо згадану вище умову не витримано.

Закриті коаліції відзначаються наявністю спільних рис в ідеологічному світогляді своїх партій та своїм небажанням приймати до коаліції будь-яку політичну партію або фракцію, якщо вона не поділяє їхньої ідеології.

Відкриті коаліції зазвичай створюються тоді, коли основні політичні партії, незважаючи на різні ідеології, визнають необхідність співпраці щодо конкретного питання або проблеми, та готові працювати разом задля розв'язання цієї проблеми. Відкриті коаліції поширені, зокрема, під час воєн і економічних криз[6].

Залежно від часу, на який створюється коаліція, вона може бути довгостроковою (постійною, з метою тривалої участі у процесі вироблення політики) або короткостроковою (тимчасовою, для досягнення окремих, наперед визначених політичних цілей).

Найчастіше партійні коаліції створюються у межах конкретної держави. Проте, за умови наявності у країні місцевих парламентів, коаліції у них також будуть місцевими. Крім того, ідеологічно близькі партії з різних держав також можуть створювати коаліції (наприклад, у Європарламенті).

КОАЛІЦІЇ В УКРАЇНІ:

Законів про парламентські коаліції не існує, і у жодній з конституцій демократичних держав Заходу не згадується порядок утворення коаліцій і правила їхньої поведінки, за винятком двох положень: кабінет має піти у відставку, коли він втратив довіру з боку парламенту; кабінет офіційно йде у відставку після загальних виборів.

На відміну від цього, Конституція України (у редакції 2004–2010 рр. та з 2014 р.) закріплює коаліцію депутатських фракцій у Верховній Раді України в якості формально визначеного суб'єкта конституційних правовідносин.

До складу коаліції депутатських фракцій уходить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, які (депутатські фракції) на основі узгодження політичних позицій погодились на спільну парламентську діяльність.

Під терміном «коаліція депутатських фракцій» суддя Конституційного Суду України П. Ткачук пропонує розуміти політично

узгоджене, добровільне фракційне об'єднання народних депутатів України у Верховній Раді України, що становить більшість від її конституційного складу.

Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України вносить пропозиції Президенту України щодо кандидатури Прем'єр-міністра України, а також вносить пропозиції щодо кандидатур до складу Кабінету Міністрів України (стаття 83 Конституції України).

ТЕОРІЯ КОАЛІЦІЙ

Багатопартійна система рано чи пізно обов'язково призводить до появи коаліцій. Теорія коаліцій — це самостійний і дуже складний розділ політології. Так відбувається тому, що коаліційна політика вважається вершиною політичного мистецтва.

Теорія коаліцій пояснює процедури формування партійних коаліцій. Зокрема, ефективне пояснення цього процесу пропонує теорія ігор. Серед інших теоретичних концепцій, що намагаються пояснити процес формування коаліцій, є теорія мінімально виграшних коаліцій і теорія максимально закритих коаліцій.

ДЖЕРЕЛА:

Блок партійно-політичний // Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. — Х.: Право, 2015.; Типология политических партий и партийных систем (обзор). (В кн.: Политические системы буржуазных государств. Реф. сб.) — М., 1980.; Романюк А., Шведа Ю. Партії та електоральна політика. — Львів: ЦПД — «Астролябія», 2005. — 348 с.

ПАРТІЯ ПОЛІТИЧНА

ПАРТІЯ ПОЛІТИЧНА — особлива громадська організація (об'єднання), яка прагне досягти мети, загальної для її членів шляхом придбання і здійснення політичної влади. Інструментом партії є оволодіння політичною владою у державі або взяти у ній участь через своїх представників в органах державної влади та місцевого самоврядування. У демократичних країнах політичні партії керуються інтересами своїх виборців.

В Україні політична партія — це зареєстроване згідно з Законом України «Про політичні партії в Україні» добровільне об'єднання громадян — прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах.

Термін «партія» (лат. *pars/partis* — частина, галузь, відділ) існує ще з давньоримських часів, поняття «політична партія» як ми розуміємо його зараз — витвір новітньої доби. Звичайно, різноманітні політичні

групи, клуби та кліки такі ж старі, як і сама політика, але політичні партії у сучасному їх значенні тісно пов'язані зі становленням і розвитком представницької демократії та основного її елементу — парламентаризму як форми і методу організації та здійснення влади.

У більшості західних демократій виникнення політичних партій відбувалося поряд з поширенням права участі у виборах на все ширші верстви суспільства. Розширення народного представництва в органах влади не могло не вплинути на сам механізм виборчого процесу та його дійових осіб. Політики не могли більше ігнорувати значну кількість своїх потенційних прихильників. Зі зростаючою кількістю осіб, які не лише мають право обирати, але й право бути обраними, з'явилася небезпека безладдя у вільному політичному суперництві. За умов, коли на політичній арені відбувається строката метушня великої кількості кандидатів з різнобарвними політичними гаслами і програмами, виборець у такому хаосі політичних прапорів навряд чи міг зробити обдуманий і виважений вибір.

Крім того, формування уряду у парламентській системі за такого величезного розмаїття представлених точок зору було вкрай складною, якщо не сказати майже неможливою, справою. Таким чином, постала необхідність певних форм організації між офіційними особами чи кандидатами на політичні посади і тими групами громадян, котрі їх підтримують, з метою сприяння цим особам у здобутті або збереженні влади. Так, протягом XIX — початку XX ст. у західних демократіях виникають політичні партії, які об'єднують громадян у більш чи менш формально організовані структури, призначені забезпечити кандидатів на політичні посади у державі і культивувати громадську підтримку у суспільстві, необхідну для їх обрання на основі їхніх спільних заяв принципів і програм діяльності.

Спочатку це були так звані «внутрішньо створені» партії у межах певної парламентської асамблеї, у подальшому переважали «зовнішньо створені» (поза парламентом) партії, які відображали вимоги і потреби різних соціальних верств і класів для їх законодавчого та самоврядного представництва. Яскравим прикладом таких «зовнішньо створених» партій є соціалістичні робітничі партії, що поширилися в Європі з початку нинішнього століття. Трохи пізніше таким чином виникли комуністичні, націоналістичні та фашистські партії, котрі вимагали вже не лише реформ, але повної трансформації суспільств, у яких вони діяли. Поява та розвиток цих партій знаходили сприятливий ґрунт саме серед суспільств з нерозвиненими демократичними інституціями, передусім такими як парламент та інші представницькі органи влади, а також за умов слабкої, хиткої виконавчої влади.

Політична партія ставала практичним засобом, що відкриває канали зв'язку, комунікації серед різних соціальних груп, виявляючи і представляючи їхні інтереси; інструментом, який виражає під спільним знаменником об'єднаний політичний вибір її членів і прихильників.

Ідентифікація посадових осіб за певною партією слугувала продовженням політичного процесу. Окремі особи, зрештою, полишали політичну діяльність, але те, що вони зробили, перебуваючи на посадах, створювало імідж їхньої партії. Коли час розмірковувань виходив, виборець часто підтримував або відкидав ту чи іншу партію безвідносно до змін у складі її кандидатів. На багатьох виборців з часом назви партій вже діяли як певні кодові символи, які викликали прихильну або несхвальну реакцію, навіть коли виборець мало знав про склад та особисті якості партійних кандидатів.

Таким чином, природа політичної партії полягає у тому, що вона об'єднує у своїй структурі громадян певних соціальних верств і груп, а також завдяки цій структурі партія бере участь у процесах здобуття, утримання та впливу на державну владу.

З іншого боку, політична партія як організована частина певної соціальної спільноти відображає її політичну ідеологію у прагненні змінити або зберегти існуючі у суспільстві відносини, а також роль, характер і реалізацію державної влади. Партія чи кілька партій репрезентують відповідний політичний рух, що несе у собі певну ідеологію стосовно розвитку суспільства. У руслі будь-якого руху політичних ідей партія відіграє роль організованої структури цього суспільного руху, реалізатора і втілювача його ідеології у суспільстві через участь у політичному процесі. Тому справедливим є також визначення політичної партії як організації, що прагне досягти політичної влади шляхом обрання своїх членів на державні посади з тим, щоб її політична філософія могла бути відображена у державній політиці 1).

Політична партія у політичній системі суспільства є важливим і необхідним елементом здобуття, впливу та здійснення політичної влади. Вона є тим інститутом політичної системи, що акумулює і виражає політичні інтереси тих чи інших суб'єктів політики, які спрямовані на здобуття або утримання державної влади, крізь призму їхніх ідеологічних засад.

ФУНКЦІЇ ПАРТІЙ

1. Представництво інтересів. Партії виступають важливими виразниками інтересів соціальних класів, прошарків і груп, трансформуючи велику кількість цих різноманітних і специфічних потреб і вимог у більш системні, зручні для оперування пакети пропозицій. Проте, у той час як групи тиску лише виражають певні

інтереси, політичні партії відбирають, раціоналізують і впорядковують інтереси, як правило, різних груп, об'єднуючи їх в єдину систему. При цьому багато з цих вимог відкидаються залежно від їх відповідності партійній ідеології, що пояснюється двостороннім зв'язком політичної партії з її соціальною базою. Таким чином, політична партія є важливим фактором у визначенні, відборі, систематизації і вираженні суспільних інтересів у політиці.

2. Комунікативна функція. Багато західних авторів особливо наголошують на цій функції політичних партій, зазначаючи, що саме вони значною мірою забезпечують необхідний зв'язок між тими, хто здійснює політичне керівництво, та тими, на кого воно поширюється, тобто практично на всіх інших громадян. Партія, таким чином, виконує роль каналу вираження та формування ідей, цілей, завдань тощо, який спрямований як вгору — до вершини владної піраміди у державі, так і вниз — до найнижчих соціальних верств, та є визначальним для політичного управління у суспільстві. У конкурентних партійних системах висхідний канал комунікації (зв'язку) від керованих до керуючих є досить інтенсивним і сталим. Однак навіть у таких системах партія функціонує як засіб для вираження і поширення інформації, освіти, впливу на громадську думку. Саме це мав на увазі М.Дюверже, зазначаючи, що партійна система меншою мірою є відбитком громадської думки, ніж громадська думка — проекцією партійної системи. В однопартійних системах, де існує тільки правляча партія, потік політичної комунікації спрямований переважно донизу.

3. Формування і підбір політичних еліт та соціалізація. Партії служать головним механізмом у комплектуванні та поповненні еліт, через який кандидати на політичні посади готуються і відбираються на всіх рівнях партійної піраміди та через який, зокрема, обирається національне (державне) політичне керівництво. Відбір кандидатів усередині партій часто є більш вирішальним етапом, ніж подальші всенародні чи регіональні вибори. Це є справедливим для усіх партійних систем, у тому числі й для однопартійних. А в системах пропорційного представництва з партійними списками, що переважають у континентальній Європі, позиції кандидатів у виборчому списку практично визначають їхні шанси на виборах. Якою б не була виборча система, попередній відбір кандидатів на ті чи інші державні посади часто здійснюється вузьким «електоратом» партійних діячів. Крім того, за допомогою партій відбувається політична соціалізація їхніх членів і прихильників, виховання та ідентифікація їх у певному політико-ідеологічному руслі. Часто передача цих соціальних цінностей та політичних уподобань здійснюється з покоління у покоління. Приміром, у Великобританії та США значна частина

виборчих округів протягом більш ніж століття зберігає свою прихильність до кандидатів однієї й тієї ж політичної партії.

4. Розробка політики та здійснення політичного курсу. У правлячій партії її лідери, що здійснюють політичне керівництво країною, вирішують подвійне завдання по встановленню, впорядкуванню та забезпеченню виконання спільних для всього суспільства цілей, національних інтересів даної держави. Політичні партії були головними рушійними силами у революційних перетвореннях сучасної доби. Так, грандіозні трансформації суспільств у СРСР та Китаї, котрі відбулися у цьому столітті, були проведені «передовими загонами пролетаріату» — комуністичними партіями, що призвело до радикальних, корінних соціальних змін. А націоналістичні партії у більшості країн, що розвиваються, відіграли вирішальну роль у здобутті державної незалежності та подальшого згуртування нових націй у «традиційні» суспільства. Подібний процес можна також спостерігати з розпадом СРСР та Югославії у так званих нових незалежних державах. Коротко кажучи, політичні партії задають напрямок та беруть або прагнуть брати активну участь у здійсненні державної політики.

5. Функції соціальної інтеграції. Політичні партії, несучи в собі певну систему ідейних цінностей по відношенню до здійснення політичної влади у суспільстві, виступають об'єктами емоційної прихильності (відданості) або протидії (ворожнечі). Справляючи, таким чином, значний вплив на громадську думку та поведінку громадян (виборців), партії відіграють роль своєрідного «лакмусового папірця» — соціального індикатора і відповідно — інтегруючого фактора для тих чи інших соціальних верств, спільнот і груп, які бачать у конкретній партії виразника своїх політичних потреб та інтересів, з якою вони пов'язують свої надії на вирішення певних суспільних завдань і розвиток країни, з якою, нарешті, вони ідентифікують себе у ставленні до різних проблем, що існують у суспільстві. Політичні партії є, як визначають соціологи, референтними групами для своїх прихильників. Досить часто виборець звично голосує за «свою» партію, не заглиблюючись у суть її програм або складу і якостей її кандидатів, просто тому, що психологічно він зорієнтований саме на цю конкретну партію, з якою він асоціює і свій політичний вибір. Партія стає «певним реальним явищем у пам'яті та емоціях електорату, незалежно від його думки і дій» (Г.Уоллес) 2). Це підтверджується багатьма науковими дослідженнями виборчої поведінки, хоча очевидним сьогодні є також і зниження рівня ідентифікації виборців з політичними партіями у багатьох демократіях світу.

Термін «ідеологія» вперше з'явився на зламі XVIII–XIX ст. у працях французького економіста і філософа Дестют де Трасі для позначення «вчення, науки про ідею», котрі є основою формування громадської думки, політичних поглядів, поведінки людей, а отже і політики. У сучасному розумінні, ідеологія — це система поглядів стосовно основних принципів організації суспільства, його цінностей та місця в ній людини. Ідеологія складається з трьох елементів: -образу дійсності (того, що відбувається в конкретному суспільстві та поза ним); -аксіологічної системи (ієрархії цінностей); -практичних вказівок (методології діяльності для зміни або збереження існуючого стану справ у суспільстві). Політичними ідеологіями називають «політичні концепції», що стали ідеологіями, тобто відіграють інтегративну роль стосовно політичних рухів і зміщують наголоси від концептів до цінностей. Кожна з політичних ідеологій має одну (іноді кілька) центральну цінність — Бога, людину, націю, клас, людство, порядок, безпеку, свободу тощо". Найвпливовішими політичними ідеологіями є лібералізм, консерватизм, соціал-демократія (або соціалізм), комунізм, націоналізм, фашизм. Кожна з цих ідеологій має широке теоретичне підґрунтя і в процесі історичного розвитку виникали нові синтетичні їх різновиди, що поєднували особливості, як близьких, дотичних так і, на перший погляд, несумісних політико-ідеологічних платформ.

Комунізм. Витоки цієї політичної ідеології беруть свій початок з комуналістських утопій Томаса Мора і Томмазо Кампанелли, знаходять свій розвиток у соціалістів-утопістів початку XIX ст. — А. Сен-Сімона, Шарля Фур'є і Р. Оуена. Оформленням в чітку політико-ідеологічну концепцію комунізм завдячує К. Марксу та Ф.Енгельсу, а пізніше продовжувачу і втілювачу його ідей — В. І. Леніну. В основу системи цінностей комунізму покладено пролетаріат — найбільшій клас найманих робітників, «найреволюційніший клас суспільства». Основоположники комуністичної теорії наголошують на тому, що економічні відносини як базисні в суспільстві визначають усі інші. Оскільки капіталізм ґрунтується на економічній несправедливості та експлуатації пролетаріату, котрий, за К. Марксом, єдиний створює присвоювану власниками засобів виробництва додаткову вартість, то він як суспільно-політична формація призводить до загострення внутрішніх протиріч і класової боротьби та має бути зруйнований шляхом пролетарських революцій. Комунізм як політична ідеологія та система організації суспільства має дві стадії розвитку — першу (або нижчу) соціалізм, який готує матеріальні та соціальні передумови для виникнення вищої (або завершальної) стадії — власне комунізму. Характерними ознаками цієї політико-ідеологічної системи є: - виключне панування суспільної (на першій стадії — державної і

колгоспно-кооперативної) власності на засоби виробництва; - централізоване планування й адміністративно-командне управління в економіці, спрямовані на максимізацію виробництва та кількісні показники при соціалізмі з метою створення бази матеріального достатку для запровадження комунізму; - регламентація з боку держави розподілу продуктів і послуг у суспільстві, відповідно до потреб його членів; - декларована рівність умов, що має забезпечити громадянам всебічний соціальний розвиток і необхідне отримання матеріальних і культурних благ; - прагнення нівелювати будь-які відмінності між соціальними класами, групами, а також націями. Крім того, комунізм дав поштовх для виникнення і трансформації різноманітних неокомуністичних та ультралівих течій, таких як маоїзм, троцькізм, сталінізм, ходжизм та інші.

Соціал-демократія, або демократичний соціалізм. Уперше термін «демократичний соціалізм» застосував відомий англійський письменник і драматург Бернард Шоу. Сама політико-ідеологічна концепція виділилася у робітничому русі як його реформістська течія до кінця Другого Інтернаціоналу (1889–1914 рр.), і вже у 20-х рр. соціал-демократія оформилася в самостійний політичний напрям, засудивши революційний екстремізм більшовицьких сил після Жовтневого перевороту та політичні репресії «диктатури пролетаріату». Ідеологія демократичного соціалізму постійно змінювалась і розвивалась, еволюціонуючи від спроб повалення капіталізму до його поступового реформування, гармонізації соціальних відносин та орієнтації цієї економічної системи в бік суспільних потреб. Власне, для демократичного соціалізму завжди було актуальним питання: як поєднати соціальну справедливість зі свободою ліберальних демократій, оскільки значна бюрократизація економіки, як відомо, веде до збільшення соціального контролю та зменшення свободи у суспільстві. Усвідомлюючи це, соціал-демократи намагаються знайти рівновагу між вільним ринком та спробами його регулювання, між ефективним виробництвом та справедливим розподілом, між розвитком підприємництва, економічними стимулами до праці та достатнім рівнем оподаткування для забезпечення соціальних програм і зрештою переваг соціалізму, що проголошуються. Соціал-демократія ґрунтується на трьох основних принципах: свободі, соціальній справедливості та солідарності. Поняття свободи, запозичене з класичного лібералізму, означає передовсім права людини та свободу її поглядів і дій за умови, якщо це не заподіює шкоди іншим. «Справедливість, --як сказано в Декларації принципів Соціалістичного інтернаціоналу (1989 р.),--означає припинення будь-якої дискримінації особистості, а також рівність у правах і можливостях». Під рівністю, у

свою чергу, розуміють «вираження однакової цінності всіх людей», вона є «обов'язковою умовою вільного розвитку особистості»). Солідарність же розглядається як відповідальність індивідумів один за одного, за все суспільство, а також суспільства — за кожного з його членів.

Лібералізм. Ідея свободи індивіда, що є наріжним каменем системи цінностей лібералізму, постала наслідком європейського культурного Ренесансу та Просвітництва, і вперше з'явилася у працях Т.Гоббса, Дж. Локка, Ш.Монтеск'є. Основоположниками лібералізму вважаються Б.Констан і А. де Токвіль, серед його визначних теоретиків були Дж. С.Мілль, Дж. Медісон, Т.Джефферсон, В.Гумбольдт, А.Сміт. Лібералізм ознаменував утвердження прав і свобод людини, незалежно від її походження, відкидаючи станові привілеї, а також парламентську демократію та вільну ринкову конкуренцію. У політичному плані він став підґрунтям конституціоналізму та поділу державної влади (на законодавчу, виконавчу і судову), спрямованих у кінцевому підсумку на обмеження політичної влади та пом'якшення різних форм державного і суспільного примусу щодо індивіда. Зрештою, за Б.Констаном, будь-яка влада, котра порушує права людини, стає незаконною. Характерними рисами лібералізму є індивідуалізм, гуманізм, толерантність і демократизм. Поряд із самоцінністю особистості, ця політична ідеологія наголошує на нерозривності свободи індивіда та його соціальної відповідальності перед суспільством, обстоює існування правової держави та необхідність верховенства в ній закону. У першій половині ХХ століття сформувався новий тип лібералізму, що увібрав у себе значну частину консервативної традиції, — неолібералізм. Він характеризується зростаючою роллю держави у сфері регулювання економіки та перерозподілу певної частини суспільного продукту, здійснення соціально-економічних програм. На основі цього синтезу ліберальних і консервативних ідей виникло поняття «держави загального добробуту», де поєднуються індивідуальна ініціатива її громадян з державним втручанням у соціальне й економічне життя. Ідея «відповідальності держави» за творення сприятливих умов для реалізації принципів класичного лібералізму, за розвиток всього суспільства та відповідно добробут його громадян зближує неолібералізм також із соціал-демократією, що дає багатьом політологам підстави говорити про існування такого політико-ідеологічного напрямку, як соціал-лібералізм.

Консерватизм. Його виникнення як політичної ідеології пов'язане з крахом системи феодалізму та династично-монархічного режиму в Європі внаслідок грандіозних змін, які започаткували доба

Просвітництва і Велика Французька революція кінця XVIII ст. Вперше термін «консерватизм» було вжито французьким письменником Франсуа-Рене де Шатобріаном, який жалкував за зруйнованими аристократичними устоями старих монархій. Визначним фундатором політико-ідеологічної теорії консерватизму по праву вважається англійський філософ і політик Едмунд Берк, книга якого «Роздуми про Французьку революцію» довго залишалася для його численних послідовників «Біблією консерватизму». Центральне місце в системі цінностей консерватизму належить державі та її інтеграційній ролі для суспільства. Серед його визначальних ознак можна виділити безперечно традиційну для даного народу мораль, що зберігає його як єдине культурне ціле, та ієрархічність, чітка стратифікація суспільства. Крім того, поняттями, котрі наповнюють сенс консерватизму завжди були порядок, авторитет, відповідальність, стабільність, релігійність, патріотизм, обов'язковість, честь, праця, сім'я, право та дисципліна. В економіці консерватизм сповідує недоторканість приватної власності, розглядаючи її як передумову досягнення особистої свободи і збереження соціального порядку, принципи вільної конкуренції та необхідність мінімального державного регулювання економіки. У процесі перегляду та залучення до своєї ідеологічної орбіти ліберальних ідей і цінностей з консерватизму класичного витворився неоконсерватизм. У політичній системі суспільства він прагне створити гнучкіші й ефективніші структури влади, відновити традиційні моральні цінності та забезпечити належні законність і порядок. В економічних відносинах неоконсерватизм орієнтується на всебічне стимулювання приватного підприємництва, зменшення державного втручання, запровадження монетаристської моделі розвитку. У соціальній сфері спостерігається жорстка державна економія, скорочення соціальних програм, підтримка стабільної структури суспільства з переважаючою часткою «середніх класів».

Націоналізм. У західній політичній науці це поняття стосується ідеології, тісно пов'язаної з будівництвом держав-націй і виникненням індустріального суспільства протягом XIX і значною мірою XX ст. Як політико-ідеологічна концепція націоналізм став продуктом боротьби проти феодалізму та подальшого утвердження буржуазно-демократичних засад суспільного устрою. Націоналізм виникає з усвідомленням соціальною спільнотою своїх спільних національних ознак на підставі етнічної, культурної, релігійної приналежності, а також уявлень про спільні походження, територію мешкання, мову та своєрідну специфіку психології та рис характеру членів цієї спільноти. Проте, пізніше націоналізм часто використовувався як важливий компонент агресивної експансіоністської політики держав-націй, що

намагалися переглянути існуючий геополітичний порядок і зайняти панівне становище у світі, як цього прагнули гітлерівська Німеччина, Італія часів Муссоліні та мілітаристська Японія під час Другої світової війни. В ієрархії ідеологічних і політичних цінностей націоналізму чільне місце належить нації, похідною від якої є національна держава, що служить для неї засобом самоствердження і розвитку. Нація розглядається як «вітчизна ідеологічна» (Ст. Оссовський), приналежність до якої визначається через участь окремої особи в її громадсько-політичному житті. Державність нації є необхідною умовою її існування, тому кожний послідовник націоналізму, тобто «національно свідомий патріот», зобов'язаний боротися за її здобуття. Останнє твердження відображає суть ідеологічної установки українських націоналістів у їхній боротьбі за незалежність України. Причому, на українському ґрунті націоналізм сформувався у вигляді двох основних типів: демократичного та інтегрального. Перший подібний до націоналізму в європейському сенсі, ставлячи за мету створення української національної демократичної держави шляхом права народів на самовизначення в його етнічних кордонах, розглядаючи націю в її суб'єктивному значенні, тобто як націю політичну. Націоналізм інтегральний підкреслює етнічний характер нації та відповідно її держави, розуміючи під політичним режимом національну диктатуру на чолі з провідною верствою «українських патріотів».

Фашизм. До визначальних ознак цієї політичної ідеології відносять: тотальний контроль з боку партійної фашистської еліти над суспільним і особистим життям громадян; знищення демократичних прав і свобод; залежність індивіда від інтересів і потреб нації, соціальних мас, заздальгідь визначених фашистським керівництвом; ієрархічність соціальної структури суспільства; зрощення надцентралізованої бюрократичної машини держави з фашистською партією; перенесення внутрішньополітичних проблем у площину геополітики та формування «образу ворога».

Фашизм сповідує політику так званого «соціального дарвінізму», за яким «сильнішим» народам чи расам не тільки визначено панувати над «слабкішими», але також їхнім правом і обов'язком є встановити це панування. Фашизм як ідеологія виник після Першої світової війни в Італії, і вже 1922 р. фашисти прийшли до влади у цій країні, отримавши значну більшість у парламенті. Преса потрапила під сувору цензуру, політичні партії були ліквідовані, фашистський партійний апарат сконцентрував всю політичну владу в країні, заборонялися будь-які страйки, а новостворені промислові «корпорації», що покликані були об'єднувати підприємців і робітників,

поставили економіку Італії під фашистський контроль. Гітлерівський націонал-соціалізм (нацизм) поряд із цими «досягненнями» фашизму наголошував на виключній ролі арійської раси серед інших народів світу та необмеженій диктатурі однієї особи — вождя, який уособлює націю і стоїть на вершині владної піраміди у фашистській державі. Хоча фашизм був заборонений внаслідок перемоги у Другій світовій війні сил антигітлерівської коаліції, організації, що сповідують неофашистську ідеологію, існують сьогодні у багатьох країнах світу.

Неофашизм має дві форми прояву: 1) нелегального традиційного фашистського руху, пристосованого до сучасних умов; та 2) легальної і напівлегальної організації діяльності із дотриманням зовнішньої лояльності до законності, демократичних політичних інститутів, а також участь у парламентських виборах. Основні політичні ідеології згідно зі своїми базовими характеристиками можуть розглядатися у вигляді певної циклічної системи, розташованої у двохосній площині координат, де кожен вектор, що виходить з умовного «нуля», вказує на ту чи іншу ціннісну орієнтацію.

Базовими ознаками, або цінностями, на яких ґрунтується дана політико-ідеологічна типологія, виступають:

1). по осі абсцис (горизонталь) — полюс пріоритету суспільних інтересів і колективної власності з одного боку та полюс пріоритету держави та/або нації, а також приватної власності з іншого;

2). по осі ординат (вертикаль) — диктаторсько-централістський полюс моністичного світогляду на одній стороні та, відповідно, демократично-федералістський полюс плюралістичного світогляду на іншій. Звичайно, ця схема, як і будь-яка інша, є дещо умовною, але вона дає змогу наочно представити розміщення найвпливовіших політичних ідеологій відносно одна одної в певній цілісній картині, яка є порівняно зручною для визначення, скажімо, місця конкретного політичного об'єднання чи партії за її політико-ідеологічними критеріями та базовими ціннісними орієнтаціями.

ДЖЕРЕЛА:

Політичні партії України: в 3 т. / уклад. Ю. Шайгородський . — К. : Укр. центр політичного менеджменту, 2005. — Т. 1. — 876 с.; Т. 2. — 900 с.; Т. 3. — 872 с.

ПАРТІЯ ПОЛІТИЧНА «НАРОДНИЙ ФРОНТ»

НАРОДНИЙ ФРОНТ — політична партія, створена Арсенієм Яценюком і Олександром Турчиновим у 2014 р., також членом партії є Тетяна Чорновол.

До цього багато членів партії, зокрема Яценюк, Турчинов, Денісова та інші, були членами партії ВО «Батьківщина».

Партія була зареєстрована Мін'юстом України 31 березня 2014 р. Яценюк та Турчинов вийшли з «Батьківщини» після того, як 21 серпня 2014 р. політичний з'їзд партії вирішив, що Юлія Тимошенко очолить список партії на виборах у парламент. Свій перший з'їзд «Народний фронт» провів 10 вересня 2014 р. На цьому з'їзді Яценюк був обраний головою політради партії, тоді як Турчинов очолив центральний штаб. Також засновниками партії стали командири батальйонів територіальної оборони, які беруть участь в антитерористичній операції на сході України. Вони увійшли до «військової ради» партії (проте самі не є повними членами партії). На першому з'їзді партії Яценюк закликав до «об'єднання всіх демократичних сил», оскільки це є «рецептом нашої перемоги».

У вересні 2014 р. з'явилась інформація, що «Народний фронт» та «Блок Петра Порошенка» провели перемовини щодо спільної участі у виборах до Верховної Ради. Станом на 12 вересня, дві політсили лише дійшли згоди, згідно з якою «Блок Петра Порошенка» не виставить своїх кандидатів у 10 мажоритарних округах, щоб не створити конкуренцію «Народному фронту». Наступного дня Яценюк заявив, що «Народний фронт» братиме участь у виборах самостійно: «Ми мали разом з президентом йти на вибори, але партія президента Порошенка — це мене не задовольнило. Отже, ми у різних таборах, але об'єднані консолідованою позицією заради змін, заради реформ».

Примітно, що на парламентських виборах партія «Народний фронт» обігнала партію президента і «Батьківщину», хоча під час передвиборної кампанії соціологи не прогнозували для політсили прем'єра високого результату.

Перша десятка списку партії на парламентські вибори 2014 р.:

Арсеній Яценюк; Тетяна Чорновол; Олександр Турчинов; Андрій Парубій; Андрій Тетерук; Арсен Аваков; Вікторія Сюмар; В'ячеслав Кириленко; Лілія Гриневич.

На позачергових виборах до Верховної ради 2014 р. партія «Народний фронт» набрала найбільшу кількість голосів виборців (3 488 114 голосів — 22,14%), що дозволило їй у Верховній Раді України VIII скликання отримати 64 мандати за партійними списками.

ВІЙСЬКОВА РАДА

Військова рада — спеціальний орган «Народного фронту». Займається розробкою пропозицій щодо зміцнення системи оборони Української держави.

Військова рада утворена 10 вересня 2014 р. наряду з Політичною та Координаційною радами політичної сили. Рішення про її створення було ухвалено з'їздом партії «Народний фронт», також на з'їзді було затверджено склад Військової ради. До нього увійшли голова

штабу політичної партії «Народний фронт», голова Верховної Ради Олександр Турчинов, міністр внутрішніх справ Арсен Аваков, координатор групи «Інформаційний спротив» підполковник Дмитро Тимчук, народний депутат, колишній в. о. Глави Адміністрації Президента, один із ініціаторів створення Національної гвардії України Сергій Пашинський, колишній секретар РНБО, комендант Євромайдану і організатор загонів Самооборони Майдану Андрій Парубій.

Основу Військової ради складають провідні командири добровольчих батальйонів, які беруть активну участь в антитерористичній операції на Донбасі. Це командир добровольчого батальйону «Азов» Андрій Білецький, комбат «Дніпро-1» Юрій Береза, «Артемівськ» — Костянтин Матейченко, «Чернігів» — Роман Пицків, «Миротворець» — Андрій Тетерук, «Київ-1» — Євген Дейдей, «Золоті Ворота» — Микола Шваля, командир роти батальйону «Айдар» — Ігор Лапін, заступник комбата Нацгвардії — Сергій Сидорин та боець батальйону «Київська Русь» Михайло Гаврилюк.

ПОЛІТИЧНА РАДА

Станом на вересень 2014 р., до політради входять: Арсен Аваков, Лілія Гриневич, В'ячеслав Кириленко, Павло Петренко, Андрій Парубій, Олександр Турчинов, Арсеній Яценюк, Тетяна Чорновол.

КООРДИНАЦІЙНА РАДА

Також у партії є Координаційна рада, до складу якої входять члени політради й керівники обласних організацій «Народного фронту».

ЦІКАВІ ФАКТИ

13 січня 2015 р. більшість (69 з 82) депутатів від «Народного фронту» не голосували за проект Закону про внесення змін до статті 41 Закону України «Про акціонерні товариства» (щодо кворуму загальних зборів акціонерних товариств з мажоритарними корпоративними правами держави) (№1310). Журналіст і нардеп Сергій Лещенко побачив у цьому підтвердження зв'язків олігарха Ігора Коломойського з «Народним фронтом», оскільки Коломойський через це втрачає контроль над ПАТ «Укрнафта».

ПАРТІЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ

ПАРТІЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ (ПДВУ) — політична партія, що існувала в Україні у 1990–1996 рр., була представлена у Верховній Раді України протягом усього свого існування.

Партія демократичного відродження України була створена 1 грудня 1990 р. членами «Демплатформи в КПРС», великого об'єднання демократично налаштованих комуністів. До лав партії відразу вступило

багато народних депутатів Верховної Ради УРСР, таких як Володимир Гриньов, Олександр Ємець, Валерій Мещеряков, Тарас Стецьків та Володимир Філенко (останній був обраний головою ПДВУ). Іншими відомими членами ПДВУ були філософ Мирослав Попович, фізик Ігор Юхновський та донецький викладач Олександр Базилюк.

У червні 1992 р. ПДВУ виступила одним з ініціаторів створення політичного об'єднання «Нова Україна», до складу якого увійшли Об'єднана соціал-демократична партія України, Соціал-демократична партія України, Ліберально-демократична партія України, Конституційно-демократична партія та окремі організації Партії зелених України. Про великий вплив саме ПДВУ свідчить те, що головою «Нової України» став голова ПДВУ Володимир Філенко.

Але вже у 1993 р. по ПДВУ вдарив внутрішньо-партійна криза: стався розкіл між прихильниками зближення з Росією та прихильниками зближення з Заходом. У результаті з ПДВУ вийшло декілька відомих партійців, зокрема Володимир Гриньов.

Втративши таким чином певний авторитет у суспільстві, на парламентських виборах 1994 р. ПДВУ вдалося провести до Верховної Ради України лише трьох своїх представників — Сергія Михайленка (Жовтневий виборчий округ № 76), Сергія Соболева (Хортицький виборчий округ № 183) та Тараса Стецьківа (Городоцький виборчий округ № 273). На довиборах влітку до українського парламенту також був обраний Олександр Ємець (Галицький виборчий округ № 260).

28 січня 1995 р. ПДВУ та Трудовий конгрес України (ТКУ) створили політичний блок ТКУ—ПДВУ. Ініціаторами створення виступили В. Філенко, Ю. Сахно, Т. Стецьків, А. Білоус, Б. Безпалій (ПДВУ), А. Матвієнко, А. Толстоухов (ТКУ). Це об'єднання стало ядром втрачаючої вплив «Нової України». 24 лютого 1996 р. ПДВУ разом з ТКУ та іншими організаціями об'єдналась у Народно-демократичну партію і припинила своє існування.

ПАРТІЯ ЗЕЛЕНИХ УКРАЇНИ

ПАРТІЯ ЗЕЛЕНИХ УКРАЇНИ — політична екологічна партія України, заснована 30 вересня 1990 р. у Києві групою активістів Всеукраїнської екологічної асоціації «Зелений світ». Зареєстрована у травні 1991 р.

Одна з найстарших партій України. Електорально була успішною у кінці ХХ-го ст., пізніше партія стала маргінальною на національному рівні, представники партії присутні у регіональних і місцевих органах влади.

Діяльність ПЗУ базується на принципах демократії, гуманізму, поваги до прав та інтересів людини незалежно від її соціального

статусу, національності чи походження. Партія стверджує, що майбутнє України у запереченні агресивного технократизму, раціональному використанні ресурсів, в узгодженні інтересів різних соціальних груп, у беззастережній відмові від насильства над людиною і природою, а вищими цінностями є життя і свобода.[2]

ПОЛІТИЧНА ПРОГРАМА

- I. Людина. Суспільство. Держава. Побудова громадянського суспільства, виконання Загальної Декларації та Європейської Конвенції прав людини, всебічний захист екологічних прав людини, рівність чоловіків і жінок, ефективна державна молодіжна політика, зміцнення засад парламентаризму і багатопартійності, унітарність, децентралізованість і позаблоковість України, соціально орієнтована ринкова економіка, дотримання Європейської Хартії місцевого самоврядування.

- II. Екологія. Економіка. Соціально-культурний розвиток. Захист дрібного і середнього бізнесу, узгодження інтересів різних суспільних верств, подолання соціальних диспропорцій, екологічна безпека, збалансоване енергокористування, відмова від будівництва нових АЕС, реструктуризація економіки, розвиток національних культур на засадах співіснування і взаємозбагачення.

- III. Безпека. Оборона. Міжнародні відносини. Сприяння формуванню багатополюсного світового устрою і розвиток регіонального співробітництва, забезпечення мультикультурного співжиття, активний нейтральний статус України, надання Україні місця постійного неядерного члена Ради Безпеки ООН, заборона усіх видів зброї масового знищення, торгівлі зброєю, демілітаризація Чорноморського регіону, професійні збройні сили.

ІСТОРІЯ

Перший (установчий) з'їзд ПЗУ відбувся 30 вересня 1990 р. у Києві. Ініціаторами створення партії — нової політичної сили в УРСР — стала група активістів Всеукраїнської екологічної асоціації «Зелений світ» (асоціація створена у 1987 р., продовжує працювати досьогодні).

24 травня 1991 р. Партія Зелених України офіційно зареєстрована Міністерством юстиції України.

ВИБОРИ ПРЕЗИДЕНТСЬКІ

У травні 1999 р. Віталій Кононов взяв участь у президентських виборах як кандидат від ПЗУ.

У липні 2004 р. XI з'їзд ПЗУ висунув Віталія Коконова кандидатом на пост Президента України. 23 вересня 2004 р. Центральна Координаційна Рада Партії ухвалила рішення про відмову від подальшої участі у виборчій кампанії. Того ж дня Віталій Кононов звернувся у Центральну виборчу комісію із заявою про зняття своєї

кандидатури. У другому турі президентських виборів 2004 р. ПЗУ підтримала кандидатуру Віктора Ющенка.

ПАРЛАМЕНТСЬКІ

На парламентських виборах 1998 р. ПЗУ отримала 1 444 264 голосів виборців (5,4354%), що дало партії 19 депутатських мандатів. Партія Зелених України була серед восьми політичних партій, що подолали виборчий бар'єр, отримала підтримку виборців у всіх регіонах України, крім Львівської та Чернівецької областей.

Фракція ПЗУ у Верховній Раді третього скликання існувала та працювала всі чотири роки роботи парламенту.

На виборах у 2002 р. за ПЗУ проголосувало 1,3% виборців, на парламентських виборах 2006-го р.— 137 858 виборців (0,5%). З 45 учасників виборчого процесу Партія Зелених України посіла 14 місце.

На парламентських виборах 2007 р. партія зазнала невдачі з результатом 0,4%.

Партія Зелених України не входила у жодні політичні блоки.

25 травня 2011 р. новим головою партії обраний Денис Москаль. Він входить у Партію Зелених України з 2009 р. На сьогоднішній день він очолює депутатську фракцію «Республіка Київ» у Київській міській раді. Партія брала участь у парламентських виборах 2012 р., де отримала 0,35% голосів та не потрапила до ВР України. На парламентських виборах 2014 р. партія отримала 0,24% голосів.

Вищим органом партії є з'їзд. Постійно діючі органи партії — Центральна Координаційна Рада, Політрада, Секретаріат, обласні, районні, міські, сільські організації ПЗУ.

Станом на 1 липня 2009 р. діє у 26 обласних організацій та 561 місцева організація ПЗУ. Членами партії є майже 28 тис. людей.

Керівництво: Щербак Юрій Миколайович — голова партії (1990 — 1992).; Кононов Віталій Миколайович — голова партії (1992 — 2006).; Костерін Володимир Олександрович — голова партії (4 серпня 2006 — 24 грудня 2009).; Кондратюк Тетяна Вікторівна — голова партії (24 грудня 2009 — 25 травня 2011).; Москаль Денис Денисович — голова партії (25 травня 2011 — дотепер).

Символіка: Символіка ПЗУ — зображення комбінованого знаку, композиція складається із стрічки зеленого кольору, на тлі якої в два рядки розташований словесний вираз «партія зелених» темно-зеленого кольору (слова трохи знаходять одне на одне) та зображення соняшника жовтого кольору, яке знаходиться праворуч від виразу.

Прапор ПЗУ — полотно зеленого кольору прямокутної форми (довжина якої в 1,5 рази більше, ніж ширина) із зображенням у лівому верхньому куті комбінованого знаку, композиція складається із

словесного виразу «партія зелених» та зображення соняшника жовтого кольору.

Діяльність: З березня 1999 - липень 2001 рр. заступник голови ПЗУ Олег Шевчук очолював Державний комітет зв'язку та інформатизації України.

З липня 2001 - листопад 2002 рр. Міністерство екології та природних ресурсів України очолював заступник голови ПЗУ Сергій Курикін.

Міжнародна: У січні 1994 р. ПЗУ стала членом Європейської Федерації Зелених партій. ПЗУ — учасник усіх з'їздів ЄФЗП: у Відні (1994), Парижі (1998), Берліні (2002), Римі (2004).

У квітні 2000 р. у Канберрі (Австралія) відбувся Перший Всесвітній Конгрес Зелених. ПЗУ — серед засновників всесвітньої організації Зелених — Global Greens.

У травні 2003 р. голова Політради ПЗУ Сергій Курикін обраний до комітету Європейської Федерації Зелених партій — керівного органу ЄФЗП.

У лютому 2004 р. у Римі на Капітолійському пагорбі відбулася церемонія підписання документів про створення Партії Зелених Європи. Від імені ПЗУ відповідні документи підписав голова Віталій Кононов. ПЗУ стала однією з засновників та повноправних членів Партії Зелених Європи. ПЗУ підтримує постійні контакти з Зеленими понад 80 країн світу.

Критика: За словами історика Ендрю Вілсона, у цей час (парламентські вибори 1998 р.) партія була більше притулком для олігархів, ніж Партією зелених (бізнесмени домінували у виборчому списку партії).

На піку популярності ПЗУ політичні опоненти й експерти звинувачували партію, що вона фінансується великими промисловцями — власниками металургійних підприємств — чиї заводи завдають серйозної шкоди довкіллю. Керівники партії всі звинувачення відкидали.

ПАРТІЯ КОМУНІСТІВ (БІЛЬШОВИКІВ) УКРАЇНИ

КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ — політична партія в Україні створення якої проголошене 19 червня 1993 р. на з'їзді у Донецьку. Зареєстрована як політична партія Державною реєстраційною службою України 05.10.1993 р.

Оголосила себе правонаступницею організації, що мали назви: до 1952 р. — Комуністична Партія (більшовиків) України (КП(б)У) — на правах обласної організації ВКП(б), і від 1952 р. — Комуністична партія

України, що була республіканською організацією КПРС, об'єднувала осередки останньої у межах УСРР — УРСР, керувала всіма ділянками суспільного життя, посідаючи абсолютну владу.

Конституційний Суд України у своєму Рішенні вказав, «що Комуністична партія України, яка була зареєстрована 22 липня 1991 р. саме як об'єднання громадян, не є правонаступником КПРС і Компартії України у складі КПРС».

Ідеологічно КП(б)У ґрунтувалася на марксизмі-ленінізмі, проголошувала своєю метою «побудову комуністичного суспільства».

З 24 липня 2015 р. всі компартії в Україні не можуть бути суб'єктами виборчого процесу та брати участь у виборах. Тобто такі партії є забороненими.

Створення партії проголошене за ініціативи Миколи Скрипника на нараді представників більшовицьких організацій українських губерній у Таганрозі 18-20 квітня 1918 р. під назвою Комуністична партія (більшовиків) України.

Радянські джерела у офіційному виданні зазначали, що КП(б)У: «Формально заснована у квітні 1918 як самостійна компартія, але вже через 3 міс., на своєму I з'їзді, КП(б)У увійшла до РКП(б) з підпорядкуванням загальним партійним з'їздам і ЦК».

На час створення УСРР КП(б)У, що входила на правах обласної організації до РКП(б) і спиралася на збройні сили РСЧА РСФСР, була проголошена керівною силою в УСРР. На той час КП(б)У була малочисельною: наприкінці 1918 р. — 4364 членів, з яких 130 українців, на десятки мільйонів українського населення, і, внаслідок цієї обставини, не була представником ні робітничого класу, ні селянства. Національний склад членів партії, як зазначав на XII з'їзді РКП(б) Микола Бухарін, був «російсько-єврейським».

На I з'їзді КП(б)У, який відбувся у липні 1918 р. у Москві на вимогу російських більшовиків було ухвалене рішення про входження до складу РКП(б) із збереженням власної назви. З'їзд КП(б)У ухвалив наступну резолюцію:

I з'їзд Комуністичної партії (більшовиків) України вважає, що завданням нашої партії на Україні є: рішуче порвавши з помилками минулого, боротися за революційне об'єднання України з Росією на засадах пролетарського централізму, в межах Російської Радянської Соціалістичної Республіки, на шляху до утворення всесвітньої пролетарської комуни.

Спочатку партію очолював Георгій П'ятаков (липень-вересень 1918 р.), потім — Серафима Гопнер (вересень-жовтень 1918 р.), Емануїл Квірінг (жовтень 1918 р. — березень 1919 р.), Станіслав Косіор (травень 1919 — листопад 1920 р.).

Пріоритетність українських національних питань виборювалась, а не падала як манна небесна, у міжнародному комуністичному русі. Так, повстання у Таврійській губернії у травні 1919 р. 6-ї радянської дивізії під командуванням Григор'єва спонукало до того, щоб Українська комуністична партія (боротьбистів) (члени — Шумський, Довженко та інші), яка стояла біля джерел створення УНР, інтегрувалась до лав КП(б)У.

Після серії військових поразок та у зв'язку з ризиком втрати України на початку липня 1919 р. замість ЦК КП(б)У було створене Зафронтове бюро для керівництва підпільними організаціями у тилу військ генерала Денікіна. Чільником залишався Станіслав Косіор, а місце перебування бюро постійно змінювалося. Деякий час Зафронтове бюро квартирувало у Брянську, потім — у Серпухові. У грудні 1919 р. воно припинило свою роботу.

Навесні 1920 р. відбулась значна подія в історії Комуністичної партії України: IV конференція КП(б)У, що проходила у Харкові від 17 до 23 березня. З доповіддю на ній виступив російсько-грузинський комуніст Йосип Сталін, який виклав тези ЦК РКП(б) до IX з'їзду партії. Після бурхливої дискусії за тези ЦК РКП(б) проголосувало 86 чоловік, проти — 117. Більшість отримало революційно-пролетарське крило партії — «децисти», а основу більшості складала Харківська партійна організація. Меншість на знак протесту залишила конференцію. Усі рішення IV конференції КП(б)У не були визнані московським керівництвом РКП(б), а Центральний комітет КП(б)У, обраний на конференції, — розпущено і 5 квітня призначено тимчасовий ЦК.

20 березня 1920 р. відбулося спільне засідання IV конференції КП(б)У та конференції УКП(б). Так під тиском Комінтерну до КП(б)У приєдналася Українська комуністична партія (боротьбистів), а згодом — і Українська Комуністична Партія. До 1925 р. змінилося ще три партійних керівника — Вячеслав Молотов (листопад 1920 р. — грудень 1921 рр.), Дмитро Мануїльський (грудень 1921 р. — квітень 1923 р.) і ще раз Емануїл Квірінг. У 1925 р. першим секретарем ЦК КП(б)У став Лазар Каганович, який проводив подвійну політику формально партія підтримувала курс на українізацію, неформально — усі її чільні провідники ізолювалися і усувалися від впливу на ухвалення рішень. У 1928 р. Кагановича було зміщено, а його посаду став обіймати Станіслав Косіор, який був першим секретарем ЦК КП(б)У аж до 1938 р.

Незалежність КП(б)У відмічає помічник-рenegат Сталіна у контексті конкуренції у російській ВКП(б) 1920-х р. між керівником апарату ВКП(б) Сталіним і керівником Ленінградського губкому ВКП(б) Зінов'євим:

Під час Другої світової війни — в умовах нацистської окупації — КП(б)У діяла у підпіллі, після повернення на територію України Червоної Армії швидко відновила свою структуру. Найяскравішими комуністичними діячами українського підпілля були Сидір Ковпак у північних областях України та представники Молодої гвардії у південно-східних областях.

Українські лідери радянського комуністичного підпілля не зламалися, але й, навпаки, підняли свій авторитет після зради російського комуніста і сталінського сподвижника генерала Власова у 1942 р.

У березні 1947 р. на посаду першого секретаря ЦК КП(б)У повернули Лазаря Кагановича, у грудні того ж року його змінив Микита Хрущов, з грудня 1949 р. українськими комуністами керував Леонід Мельников. З приходом до керівництва КПРС Хрущова М. С. у СРСР і в Україні почалася «відлига».

Народжений на території Російської Імперії у селі, яке розташоване сьогодні в Росії поруч з українським кордоном, Хрущов став одним з найвпливовіших проукраїнських політиків світового масштабу. Його прізвище має українське коріння (слова «хрущ» немає у російській мові), його дружина — українка-галичанка родом з міста Перемишль, а більша частина його трудової діяльності пов'язана з Україною.

Політика керівництва Компартії України — Олексія Кириченка (1953-1957 рр.), Миколи Підгорного (1957—1963 рр.) і Петра Шелеста (1963—1972 рр.) послідовністю не відзначалися. На часи Шелеста припадає кілька кампаній по боротьбі з дисидентами, які звинувачувалися в «українському націоналізмі», самого керівника КПУ усунули з посади з майже аналогічною аргументацією. Врешті решт, Підгорний і Шелест зрадили Хрущова, підтримавши закулісний переворот Брежнєва у 1964 р.

З приходом до керма партії Володимира Щербицького у відносинах з керівництвом КПРС встановилося повне взаєморозуміння, яке пізніше назвали «застоем». Щербицький відіграв значну роль у приході до влади у Москві Михайла Горбачова, але з ним в очільників КПУ відносини не склалися.

У жовтні 1989 р. Горбачов домігся призначення на посаду першого секретаря ЦК Компартії України Володимира Івашка. У квітні 1990 р. Івашка обрали головою Президії Верховної Ради України. Обидві посади він обіймав недовго, влітку 1990 р. переїхав на роботу до Москви. Компартію очолив Станіслав Гуренко, на посаді спікера парламенту Івашка змінив другий секретар ЦК КПУ Леонід Кравчук.

Комуністична партія України як громадське об'єднання була зареєстрована Міністерством юстиції Української РСР 22 липня 1991 р. Її діяльність поширювалась на територію Української РСР.

26 серпня 1991 р. Президія Верховної Ради України видала указ «Про тимчасове припинення діяльності Компартії України», 30 серпня — указ «Про заборону діяльності Компартії України».

Після заборони КПУ частина колишніх комуністів вступила до новоствореної Соціалістичної партії України. 6 березня 1993 р. на конференції у Макіївці, 19 червня 1993 р. - на з'їзді у Донецьку Компартія була відновлена (формально — заново створена). Очолив КПУ Петро Симоненко.

КПУ офіційно зареєстрована у жовтні 1993 р.. З того часу постійно декларувала свою опозиційність — до президентів Леоніда Кравчука, Леоніда Кучми та Віктора Ющенка.

Рішення конституційного суду України у справі за конституційним поданням 139 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) указів Президії Верховної Ради України «Про тимчасове припинення діяльності Компартії України» і «Про заборону діяльності Компартії України» (справа про укази Президії Верховної Ради України щодо Компартії України, зареєстрованої 22 липня 1991 р.) м. Київ 27 грудня 2001 року N 20-рп/2001 Справа N 1-2/2001

Комуністична партія України як громадське об'єднання була зареєстрована Міністерством юстиції Української РСР 22 липня 1991 р. Діяльність цього об'єднання поширювалась на територію Української РСР (Свідоцтво про реєстрацію статуту громадського об'єднання N 107 від 22 липня 1991 р.).

Згідно зі Статутом Компартія України — політична організація, «що діє на засадах самоврядування згідно з Конституцією та законами Української РСР».

Реєстрацію цього громадського об'єднання було проведено як новоствореної політичної партії на підставі Постанови Президії Верховної Ради УРСР «Про порядок реєстрації громадських об'єднань» від 29 вересня 1990 р. N 281-XII та в порядку, встановленому Тимчасовими правилами розгляду заяв про реєстрацію статутів громадських об'єднань, затвердженими постановою Ради Міністрів УРСР від 21 грудня 1990 р. N 385.

У зв'язку із закінченням Генеральною прокуратурою України розслідування можливої причетності керівництва Компартії України до подій 19 — 21 серпня 1991 р. Президія Верховної Ради України зазначила, що «не встановлено кримінальних звинувачень керівництва Компартії України у підтримці своїми діями державного перевороту 19

— 21 серпня 1991 р. і сприянні тим самим його здійсненню на території України» (Постанова Президії Верховної Ради України від 14 травня 1993 р.).

Враховуючи наведене, Конституційний Суд України вважає, що Компартія України мала статус самостійної політичної організації України і її програмні цілі та дії у період з 19 - 21 серпня 1991 р. (що стали підставою для тимчасового припинення та заборони її діяльності) не суперечили визначеним на конституційному рівні умовам утворення і діяльності політичних партій та громадських організацій (частина перша статті 37 Конституції України).

У зв'язку з цим Конституційний Суд України вважає, що Комуністична партія України, яка була зареєстрована 22 липня 1991 р. саме як об'єднання громадян, не є правонаступником КПРС і Компартії України у складі КПРС. Центральний друкований орган партії — газета «Комуніст».

13 травня 2014 р. тодішній виконувач обов'язків Президента України, голова Верховної Ради Олександр Турчинов пообіцяв заборонити діяльність компартії у разі, якщо Міністерство юстиції доведе їхню причетність до сепаратизму. Оскільки «є дуже багато інформації та матеріалів щодо співучасті представників КПУ в організації терористичної та сепаратистської діяльності», сказав Турчинов.

14 червня 2014 р. СБУ передала до Міністерства юстиції докази протиправної діяльності Комуністичної партії України та її представників. «Служба безпеки, за останні 3 місяці всі докази протизаконної діяльності Компартії та її представників не тільки збрала, а й передала в Мін'юст офіційно, як доказову базу для того, щоб, по-перше, раз і назавжди була знята з реєстрації ця організація в Україні, по-друге — за рішенням суду — (щоб була) заборонена її діяльність», — сказав голова служби Наливайченко.

8 липня 2014 р. Міністерство юстиції звернулося до Окружного адміністративного суду Києва з метою заборони діяльності Комуністичної партії.

Подача таких позовів передбачена ч. 3 ст. 19 КАСУ, ст. 5 Закону «Про політичні партії в Україні». Хоча в першому законі судом, що розглядає справу про заборону політичної партії, визначено Окружний адміністративний суд міста Києва, а у другому — Верховний Суд України.

Доказова база протиправної діяльності КПУ складається з близько 120 сторінок, а також відео- і аудіоматеріалів. Зокрема, зібрані докази причетності представників партії до дій, які призвели до окупації Криму Росією, до постачань зброї і фінансування терористів у східних

регіонах, до проведення сепаратистських референдумів у Луганській і Донецькій областях. Задokumentовано факти безпосередньої участі представників КПУ в активних бойових діях проти українських сил антитерористичної операції.

24 липня 2014 р. під час засідання Верховної Ради України, Олександр Турчинов оголосив про розпуск фракції Компартії у Верховній Раді 7 скликання. Наголосивши, що ця фракція нараховує менше ніж 23 депутати, що згідно з регламентом дозволяє її розпуск. Також одразу після оголошення про розпуск фракції КПУ, окружний адміністративний суд Києва розпочав розгляд позову Міністерства юстиції про заборону Комуністичної партії України.

Незважаючи на спроби ліквідації Компартії, ЦВК зареєструвала її для участі у позачергових парламентських виборах (які, втім, Компартія провалила, вперше не потрапивши до парламенту).

22 жовтня відбулося чергове засідання суду. Розгляд справи був перенесений через неявку представників Компартії.

5 листопада справу було зупинено до закінчення розгляду пов'язаних із нею інших справ, проте 24 грудня — поновлено.

18 лютого 2015 р. усі судді, які розглядали позов про заборону Компартії України, заявили про самовідвід у зв'язку з обшуком у кабінеті судді Валерія Кузьменка і вилученням комп'ютера з інформацією про всі справи, у тому числі і щодо КПУ. Справу передали Київському окружному адміністративному суду.

25 травня справу передано до Київського апеляційного адміністративного суду Про її подальший хід у ЗМІ не повідомлялося.

23 липня Міністерство юстиції затвердило правовий висновок щодо недотримання КПУ Закону «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки».

На цій підставі Мін'юст знову звернувся до суду. Ухвалою Окружного адміністративного суду міста Києва від 31 липня 2015 р. відкрито провадження в адміністративній справі.

Позов обґрунтований тим, що Комуністичною партією України не виконано обов'язку щодо приведення у відповідність своїх установчих документів та найменування у відповідність із вимогами Закону про декомунізацію. У зв'язку з цим Міністерство юстиції визнало найменування, символіку, статут та програму діяльності КПУ такими, що не відповідають вимогам згаданого Закону. Тому позивач вважає, що діяльність політичної партії підлягає припиненню у судовому порядку. До розгляду справи залучалася третя особа - Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, яка в судове засідання не з'являлася.

На думку адвоката Олександра Готіна, існують факти викривленого висвітлення фактів щодо КПУ, порушення її прав.

«Наприклад, під час першого засідання Окружного адміністративного суду Києва представники СБУ заявили, що зараз щодо КПУ порушено 300 кримінальних справ. Ми, у свою чергу, попросили СБУ представити відповідні офіційні документи, в яких вказується, щодо кого з членів КПУ складено обвинувальний акт і чи є рішення суду з цих справ. Нам дали чітку відповідь — на сьогоднішній день обвинувальних вироків щодо членів Компартії немає».

Прийнятий 9 квітня 2015 р. Верховною Радою України проект закону «Про засудження комуністичного і націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні і заборона пропаганди їх символіки» фактично заборонив КПУ в Україні. Ним забороняється використання державних символів СРСР та радянських республік, інших держав колишнього «соцтабору», символіки комуністичної партії або її елементів. Крім того було розпорядження ліквідації всього, що нагадує про комунізм: повалення пам'ятників, символів, перейменування населених пунктів, вулиць, запропоновано повне розсекречення архівів КДБ, встановлені покарання за порушення закону та ін.

Заборона таких рухів як і визнання у цей день УНР, ЗУНР, УПА і ОУН борцями за незалежність і заміна терміну «Велика Вітчизняна війна» на «Друга світова війна» у законі про День перемоги викликали незадоволення у Росії.

13 жовтня 2015 р. Окружний адміністративний суд Києва відмовив Комуністичній партії України в задоволенні позову щодо заборони на участь у виборах. Таким чином, суд відмовився визнати протиправним і скасувати наказ Міністерства юстиції України від 23 липня «Про затвердження Правового висновку Комісії з питань дотримання Закону України» Про засудження комуністичного і націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки ". Крім того, суд відмовився зобов'язати Мін'юст провести анти-дискримінаційну експертизу зазначеного закону.

16 грудня 2015 р. Окружний адміністративний суд міста Києва завершив розгляд справи за позовом Міністерства юстиції України до Комуністичної партії України про заборону її діяльності. Справа розглядалась за участю третьої особи — Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Суд задовольнив позов Міністерства юстиції у повному обсязі, заборонивши діяльність Комуністичної партії України.

Amnesty International в особі директора AI в Європі та Центральній Азії Джона Далхусена засудила цей крок як «небезпечний

прецедент, що відкидає Україну назад на її шляху до реформування та поваги до прав людини».

КПУ подала апеляційну скаргу, яка займає 102 сторінки без додатків.

Апеляція прийнята до провадження Київським апеляційним адміністративним судом.

Тим часом Вищий адміністративний суд України відмовив КПУ у відкритті касаційного провадження щодо оскарження правового висновку Мін'юсту, яким встановлено невідповідність КПУ Закону про декомунізацію.

ДЖЕРЕЛА:

Майстренко І. Історія комуністичної партії України. Б.м. (Нью-Йорк), 1979.;
Калініченко В. В., Рибалка І. К. // Історія України. Частина III: 1917—2003 рр. — Харків: ХНУ, 2004.; Четверта конференція Комуністичної партії (більшовиків) України. 17 — 23 березня 1920 р. Стенограма. К., 2003,

ПАРТІЯ ПРАЦІ (ПП)

ПАРТІЯ ПРАЦІ (ПП) — політична партія, що існувала в Україні у 1992—2000 рр., була представлена у Верховній Раді України у 1994—1998 рр.

21 березня 1992 р. у Харкові відбулася консультативна зустріч деяких політичних діячів східних регіонів України. На зустрічі було прийнято рішення створити нову політичну силу, задля чого 16 травня у Донецьку під проводом Миколи Азарова був проведений конгрес, який прийняв назву майбутньої організації — Громадянський конгрес України (ГКУ), і обрав тимчасовими співголовами ГКУ лідера «Руху за відродження Донбаса» Олександра Базилюка, Народного депутата України Валерія Мещерякова та голову руху «Демократичний Донбас» Миколу Рагозіна. Крім того до складу тимчасової робочої президії увійшли голова харківського відділення «Руху демократичних реформ» Анатолій Волченко, голова громадської організації «Вибори 89» Павло Хаймович, голова «Інтерруху Донбасу» Дмитро Корнілов, один з лідерів «Громадянського форуму України» Олександр Лузан і отаман Донських козаків Владислав Карабулін.

3 жовтня 1992 р. у Донецьку під проводом Павла Хаймовича відбувся другий з'їзд, на якому був офіційно створений Громадянський конгрес України. Співголовами ГКУ стали Олександр Базиліюк, Валерій Мещеряков та Народний депутат України Володимир Терехов. Також було прийнято рішення створити на основі ГКУ дві партії — партію «Громадянський союз» та її політичну союзницю — економічно спрямовану Партію праці. Це рішення було продиктоване потужним

впливом Міжрегіональної асоціації України, великої підприємницької організації.

Установчий з'їзд Партії праці пройшов 21 грудня 1992 р. у Донецьку, головою партії став Валентин Ландик, його заступником — Микола Азаров. Останній виконував обов'язки голови партії з 1993 - 1994 рр. , бо Валентин Ландик залишив лави ПП.

Під час парламентських виборів 1994 р. до Верховної Ради пройшли чотири представники ПП — Микола Азаров (Петровський виборчий округ № 115), Віктор Кочерга (Довгинцівський виборчий округ № 88), Іван Симоненко (Новозаводський виборчий округ № 440) та Вадим Гуров (Кривбасівський виборчий округ № 90). Пізніше до складу українського парламенту був дообраний ще й В'ячеслав Тютін (Бабушкінський виборчий округ № 74).

У парламентських виборах 1998 р. ПП брала участь як складова частина виборчого блоку партій «Партія праці та Ліберальна партія — РАЗОМ», який до Верховної Ради не потрапив, бо при бар'єрі у 4,00 % голосів виборців отримав лише 1,89 %. В одномандатних округах перемоги теж здобуто не було і ПП втратила своє парламентське представництво.

18 липня 2000 р. ПП прийняла рішення про об'єднання з Партією регіонального відродження України, яка тепер зветься Партією регіонів. Об'єднання здійснилося 18 листопада того ж року і ПП припинила своє існування.

ПАРТІЯ РЕГІОНІВ» (ПР)

«ПАРТІЯ РЕГІОНІВ» (ПР) — українська політична партія, створена 26 жовтня 1997 р. Брала участь в українських парламентських виборах 1998 р. під назвою Партія регіонального відродження України. Була реформована у кінці 2001-го р., коли партія об'єдналася з кількома іншими. Лідером партії є Володимир Рибак. Партія стверджує, що ідеологічно захищатиме і відстоюватиме права етнічних росіян і тих, хто розмовляє російською мовою в Україні.

До листопада 2004 р. партія підтримувала президента Леоніда Кучму, під час парламентських виборів 30 березня 2002 р. вона приєдналася до проурядового альянсу «За єдину Україну!».

Основний електорат Партії регіонів, виборча та фінансова бази партії розташовані переважно на сході й південному сході України, де політична сила користується значною підтримкою населення. Найбільша підтримка партії серед виборців спостерігається серед людей, старших 45-ти років.

Створена 26 жовтня 1997 р. у Києві, зареєстрована Міністерством юстиції України 6 листопада 1997-го р. (свідоцтво № 939).

У Верховній Раді України у січні 1998 р. було створено депутатську фракцію Партія регіонального відродження України (ПРВУ) (голова координаційної ради — Геннадій Самофалов). Партія брала участь у парламентських виборах 1998 р., проте здобула менше 1% голосів: представники ПРВУ були обрані до Верховної Ради за мажоритарними округами.

ПРВУ підписала заяву 8 червня 1999 р. про створення блоку політичних партій на підтримку Леоніда Кучми на виборах Президента України й увійшла до блоку «Наш вибір — Леонід Кучма!».

Голова ПРВУ Володимир Рибак разом із лідерами Партії праці (Валентин Ландік), партії «Солідарність» (Петро Порошенко), партії «За красиву Україну» (Леонід Черновецький) та Всеукраїнської партії пенсіонерів (Олексій Капуста) підписали 18 липня 2000 р. заяву про намір об'єднати свої партії в єдину. Об'єднання відбулося 17 — 18 листопада того ж року, єдина організація отримала назву Партія регіонального відродження «Трудова солідарність України». Співголовами партії стали Володимир Рибак, Валентин Ландик та Петро Порошенко; останній, щоправда, свою партію не розпустив — і згодом відійшов від діяльності у лавах єдиної організації.

На III позачерговому з'їзді у березні 2001 р. від надмірно довгої назви партії відмовилися на користь короткої — Партія регіонів. За недоцільне визнали й інститут співголів, з того часу у партії єдиний лідер. З 2001 р. Партію регіонів очолив Микола Азаров, який тоді обіймав посаду голови Державної податкової адміністрації України. У 2002 р. Азарова змінив Володимир Семиноженко. Того ж року Партія регіонів увійшла до виборчого блоку «За Єдину Україну!», який на парламентських виборах здобув 13% голосів (3-є місце після «Нашої України» та КПУ). На V з'їзді Партії регіонів 19 квітня 2003 р. її очолив Віктор Янукович. Головою Політради став Микола Азаров, а головою Політвиконкому — Володимир Рибак. 12 грудня 2003 р. відбувся 1-й з'їзд Всеукраїнської громадської молодіжної організації «Союз молоді регіонів», очолив СМР Віталій Хомутич. 4 липня 2004 р. у Запоріжжі на VI з'їзді Партія регіонів висунула Віктора Януковича кандидатом на посаду Президента України.

Після обрання главою держави Віктора Ющенка Партія регіонів перейшла до опозиції. Офіційно це рішення було підтверджено 5 березня 2005 р. — на VII з'їзді партії. Проте восени 2005 р. партійна фракція у Верховній Раді підтримала пропозицію Віктора Ющенка про призначення Юрія Єханурова прем'єр-міністром країни після відставки

Юлії Тимошенко. У листопаді 2005 р. до складу Партії регіонів за принципом індивідуального членства увійшла партія Євгена Кушнарєва «Нова демократія». Сам Євген Кушнарєв увійшов до виборчого списку ПР під № 11 і був призначений головою виборчого штабу партії на парламентських виборах 2006 р.

У серпні 2011 р. «Сильна Україна» і Народна партія заявили про прагнення злитися з Партією регіонів. Об'єднання Народної партії та Партії регіонів не виправдалося. «Сильна Україна» та Партія регіонів об'єдналися 17 березня 2012 р. , Сергій Тігіпко одногосно обраний заступником голови Партії регіонів і членом політради у той же день.

У жовтні 2012 р. на парламентських виборах партія отримала 72 місця і 30% голосів за партійними списками пропорційного представництва та ще 115 за мажоритарними округами (у цілому 187 місць або 41,56% з 450 місць в українському парламенті). Порівняно з попередніми виборами партія втратила підтримку близько 2 млн виборців.

Український політолог Сергій Таран в ефірі телеканалу ТВі висловив думку, що у команді президента Віктора Януковича є стратегія на усунення Партії регіонів з політичної арени. Експерт переконаний, що такому авторитарному лідеру, як Янукович, не потрібні сильні партії, у тому числі й ПР: «У команді президента є стратегія на поступове усунення Партії регіонів з політичної сцени і ставка на конкретних людей, на конкретні клани, наближені до "сім'ї". Це логіка авторитарного лідера. Авторитарному лідеру не потрібні сильні партії».

Діяльність Партії регіонів при владі та її лідера — Віктора Януковича на посаді Президента, викликала хвилю масових протестів, що розпочалися 21 листопада 2014 р. й отримали назву Євромайдан. Безпосереднім поштовхом стала відмова В. Януковича від підписання Угоди про асоціацію України та Євросоюзу, що було заплановане на 27 листопада у Вільнюсі, проте масового характеру акції протесту набули після силового розгону Майдану 30 листопада, що здійснювався силовиками під командуванням вихідця із Донеччини В. Коряка.

Попри вимоги протестувальників відправити уряд у відставку, 3 грудня 2014 р. на ініційованому опозицією розгляді питання у Верховній Раді фракція Партії регіонів не підтримала відставку уряду, завдяки чому уряд залишився. Невиконання вимоги призвело до подальшої ескалації конфлікту — 8 грудня протестувальниками була здійснена спроба заблокувати урядовий квартал, 10-11 грудня євромайданівці, втративши позиції в урядовому кварталі, змогли однак відбити штурм Майдану.

На противагу Євромайдану Партія Регіонів сумісно з ГО «Український вибір» організували так званий «антимайдан». Так,

вперше людей організовано звели у Київ 24 листопада, пообіцявши їм грошову винагороду, вдруге — на вихідні дні 14-15 грудня.

Подальше загострення ситуації було пов'язане із прийняттям 16 січня 2014 р. у Верховній Раді України 10 законів, направлених на звуження конституційних прав і свобод громадян. Закони були прийняті завдяки голосам депутатів з «Партії регіонів» та «Комуністичної партії» з порушенням установленної процедури голосування, що викликало чергову хвилю протестів, а у ході Протистояння на Грушевського 4 людей загинули від застосування вогнепальної зброї.

25 січня 2014 р. Тернопільська та Івано-Франківська облради прийняли рішення про заборону діяльності та символіки Партії регіонів на території своїх областей.

Апогеєм протистояння стали бої 18—20 лютого 2014 р., у ході яких за інформацією МОЗ України загинули 82 особи (71 демонстрант та 11 правоохоронців), постраждали 622 людини. Лише 20 лютого, після загибелі десятків людей, ряд депутатів з фракції регіонів оголосили про перехід на бік народу, прийшли на засідання Верховної Ради, на якому 236 голосами (у тому числі 35 – від фракції Партії регіонів) було прийняте рішення про зупинення антитерористичної операції проти Євромайданівців, що припинило кровопролиття. Пізніше, у заяві від 23 лютого у своєму зверненні до співвітчизників парламентська фракція Партії Регіонів поклала відповідальність за кровопролиття та кризу в країні на президента Януковича і його оточення.

Прогнози про ймовірний крах Партії регіонів з'являлися у ЗМІ задовго до кризи. Зокрема, у березні 2012 р. цей крах пророкував Тарас Чорновіл, а у вересні 2013 р. -Ігор Марков.

Після подій Євромайдану члени Партії Регіонів почали залишати свою партію. Першою вийшла з партії (а також з парламентської фракції) Інна Богословська ще 30 листопада 2013 р., закличавши Януковича піти у відставку. Того ж дня фракцію покинув Давид Жванія, а 19 грудня - В. Мельниченко. У період з січня по травень 2014 р. фракцію покинули ще 106 депутатів. Загалом із партії до червня 2014 р. вийшло близько 1 млн осіб.]

24 лютого 2014 р. керівник фракції Партії регіонів Олександр Єфремов заявив: «Враховуючи те, що ви взяли владу у свої руки і у вас є можливість сформувати уряд, ми прийняли рішення, що ми йдемо в опозицію».

28 березня Віктор Янукович у зверненні до з'їзду Партії регіонів попросив зняти з нього повноваження почесного голови та виключити його з партії.

29 березня під час другого етапу XIV з'їзду Партії регіонів були внесені зміни до статуту організації, які ліквідували посаду почесного

лідера партії, голову партії, першого заступника і всіх заступників голови партії. У період між з'їздами керувати партією стануть політрада та президія політради, до яких обрали новий склад. До президії увійшли: Олександр Вілкул, Володимир Рибак, Михайло Добкін, Олександр Єфремов, Борис Колесніков, Вадим Новинський, Микола Левченко, Олександр Ледіда. З'їзд виключив із Партії регіонів Віктора Януковича, Миколу Азарова, Олександра Клименка, Сергія Арбузова, Валерія Коновалюка та Андрія Шишацького.

На президентських виборах 25 травня 2014 р. кандидат Партії регіонів Михайло Добкін зайняв 6-е місце, набравши 3,03% голосів. До червня 2014 р. з партії вийшло близько 1 млн осіб. Частина колишніх політиків з Партії регіонів заснувала Партію Розвитку України на чолі з экс-заступником голови Адміністрації президента Сергієм Ларіним.

ДЖЕРЕЛА:

Політичні партії України: в 3 т. / уклад. Ю. Шайгородський . — К. : Укр. центр політичного менеджменту, 2005. — Т. 1. — 876 с.; Т. 2. — 900 с.; Т. 3. — 872 с.

ПАРТОЛОГІЯ

Наукова теорія, один із підрозділів політології, що вивчає феномен політичних партій, історії їх виникнення, формування і функціонування.

М. Дюверже дає розгорнутий аналіз походження й сутності політичних партій, законів їх розвитку й функціонування за умов різних політичних режимів і виборчих систем.

Аналізуючи процес становлення політичних партій, М. Дюверже відзначає, що формування політичних партій (у сучасному розумінні цього терміну) починається з виникненням загального виборчого права як єдино можливого демократичного способу легітимації політичної влади. Сутність політичної партії Дюверже вбачає в її організаційній структурі, яка й визначає її соціальний склад, доктринальну єдність, принципи й методи діяльності.

На особливостях організаційної структури заснована і класифікація партій, яку пропонує Дюверже. Учений виділив кадрові та масові партії, розходження між якими зумовлене соціальною і політичною інфраструктурою. Історично це пов'язано із заміною обмеженого виборчого права загальним (адже раніше за умов існування великої кількості виборчих цензів, які обмежували реалізацію виборчого права, партії мали чітко виражену кадрову форму).

Діяльність кадрових партій, які характеризуються відсутністю фіксованого членства і членських внесків, спрямована, перш за все, на

організацію та проведення виборчої кампанії. Мета такої партії – за допомогою залучення до агітації відомих і впливових осіб отримати голоси максимальної кількості виборців і, таким чином, забезпечити перемогу на виборах. Кадровими партіями є, наприклад, республіканська і демократична партії у США, а також більшість європейських консервативних партій.

Масові партії, навпаки, мають складну внутрішню структуру – розвинуту мережу партійних організацій, фіксоване членство, а задля мобілізації широких мас зазвичай спираються на певну ідеологію. Масовими партіями є, наприклад, європейські партії соціалістичної орієнтації.

Дюверже виділив також два різновиди масових партій, що виникли у ХХ ст.: партії комуністичної та фашистської орієнтації, для яких, у цілому, властиві більш розвинена централізація (у порівнянні з соціалістичними партіями), ієрархічна система вертикальних зв'язків (що виключає можливість створення фракцій і забезпечує беззаперечну дисципліну у лавах партії), а також опора на жорсткі тоталітарні доктрини.

Дюверже відзначає, що даний розподіл політичних партій, безумовно, не є вичерпним або єдино можливим – він, звичайно, не охоплює все різноманіття партій, що існують у сучасному світі. Багато партій не укладаються в запропоновану схему – це, насамперед, християнсько-демократичні партії, які займають проміжне місце між кадровими та масовими; лейбористські партії, що створені за принципом непрямої структури; аграрні партії; партії архаїчного і передісторичного типу, які зустрічаються у країнах Сходу й Африки; клієнтели, що складаються навколо впливових особистостей; партійні клани; камарильї, зібрані диктаторами та ін.

На базі величезного емпіричного матеріалу Дюверже систематизував партійні системи, виділивши однопартійні, двопартійні та багатопартійні системи. Головним фактором формування певної партійної системи вчений вважав тип виборчої системи. Сформульованим ним «три закони взаємозв'язку виборчих і партійних систем» увійшли в політичну науку під назвою «закон Дюверже».

Вчений встановив такий зв'язок між типом виборчої системи і формуванням певної форми партійної системи:

1) пропорційна виборча система зумовлює виникнення багатопартійної системи, що характеризується існуванням автономних партій із жорсткою внутрішньою структурою;

2) мажоритарна виборча система абсолютної більшості породжує партійну систему, в якій партії проводять гнучку політику й прагнуть до компромісу;

3) мажоритарна виборча система відносної більшості приводить до формування двопартійної системи.

«Партія – це не просто спільнота, а сукупність спільнот, безліч розсіяних по країні малих об'єднань (секцій, комітетів, місцевих асоціацій та ін.), пов'язаних координаційними інститутами. Члени партії включені в чіткі інституціональні рамки, у певну – більш-менш складну – інфраструктуру... У сучасних партіях інфраструктура має величезне значення: вона встановлює загальні рамки діяльності їх членів, пропонує форму їх зв'язку між собою; вона визначає спосіб відбору керівників та їх повноваження. Вона найчастіше пояснює, чому одні партії сильні й домагаються успіху, а інші слабкі й недіездатні»

«Кадрові партії базуються на невеликих комітетах, незалежних один від одного й, за-звичай, децентралізованих; вони не прагнуть ані до множення своїх членів, ані до залучення широких народних мас – скоріше вони намагаються об'єднувати особистостей. Їхня діяльність цілком спрямована на вибори та парламентські комбінації й, у цьому сенсі, зберігає характер сезонний; їхня адміністративна інфраструктура перебуває у зародковому стані; керівництво тут немов розпорошене серед депутатів і має особистісний характер».

«Масові партії засновані на залученні максимально можливої кількості людей, народних мас. Тут ми виявимо чітку систему вступу, доповнену досить суворим механізмом індивідуальних внесків, які, в основному, і забезпечують фінансування партії (тоді як для кадрових партій джерелом існування найчастіше виступають пожертвування та субсидії приватних кредиторів – комерсантів, підприємців, банків та інших фінансових структур). Масовість членства і стягнення внесків вимагають створення значного адміністративного апарата. Важливу роль усередині самої партії відіграє доктрина, бо особисте суперництво приймає форму боротьби різних ідеологічних плінів».

Загальновизнаним сьогодні є той факт, що будь-яка наука має право називатися наукою за наявності чітко визначених об'єкта та предмета дослідження. Не є винятком із цього правила і наука про політичні партії - партологія. Тематика дослідження партології достатньо широка - структура і функції партій, партія і вибори, партія і держава, порівняльні дослідження партій у різних країнах, ефективність партійних систем тощо. У цілому у партології чітко виділяється декілька напрямків – аналіз генези партії (виникнення та еволюція), визначення місця і ролі політичних партій у системі громадських об'єднань, вивчення теорій політичних партій та партійних систем в історичній ретроспективі!, місце і роль політичних партій у політичній системі суспільства та їх базові характеристики, вивчення внутрішньо- та зовнішньоорганізаційних чинників діяльності політичних партій та

партійних систем, основних тенденцій розвитку політичних партій та партійних систем в Україні тощо.

Кожен із означених вище напрямків потребує поглибленого аналізу.

Це і передбачає курс партології. Позаяк один із цих напрямків, а саме визначення місця і ролі політичних партій у системі громадянських об'єднань, заслуговує на першочерговий розгляд. Це зумовлено, насамперед, плутаниною вживання термінів «громадські об'єднання», «громадські організації», «громадсько-політичні організації» тощо. Хоч законом «Про політичні партії України» ця проблема в юридичному сенсі здається, що врегульована.

Громадські об'єднання - поняття, яке включає громадські організації, громадсько-політичні рухи, політичні партії тощо.

У Законі України «Про об'єднання громадян» - «Політична партія визначається як об'єднання громадян-прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, які мають головною метою участь у виробленні державної політики, формуванні органів влади, місцевого та регіонального самоврядування і представництво у їх складі». У цьому ж Законі поняття «громадсько-політична організація» взагалі не вживається, натомість вживається «громадська організація» щодо різного роду об'єднання громадян, що створюються... для задоволення та захисту... законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів».

Таким чином, цей закон виходить із того, що політичні партії і громадські організації - це два типи об'єднань громадян, для яких характерна така риса як волевиявлення громадян, об'єднаних на основі спільності інтересів. Якщо ж врахувати те, що переважна більшість громадських організацій більшою чи меншою мірою включені у політику і з часом політизуються, створюючи тим самим передумови для формування політичних партій, то стає зрозумілішим твердження відомого французького політолога Ф. Бро, який з цього приводу слушно зауважив, що 2 суспільстві «...нема нічого іманентне, від народження політичного, усе таким стає з часом».

Отже, громадське об'єднання - це добровільне формування, що виникло як результат вільного волевиявлення громадян, об'єднаних на основі спільності інтересів, у тому числі нерідко і політичних.

Звичайно, що рівень політизації кожного окремо взятого громадсько-політичного об'єднання (громадської організації, руху, органу асоціації політичної партії і т. ін.) неоднаковий. Позаяк складові громадського політичного об'єднання являють форми соціального протесту і з цього погляду пов'язані з політичними інтересами. Втім це

не виключає існування власне громадських об'єднань (різного роду клуби шанувальників, філателістів і т. ін.).

В американській політичній традиції такого роду об'єднання людей називають групами інтересу, або групами тиску. Саме спільність інтересів і є підставою формування різного роду громадсько-політичних об'єднань, участь у яких є невід'ємним правом кожної людини. Таке право зафіксовано у Загальній Декларації прав людини (1948 р.) і законодавчо закріплено у конституціях більшості держав світу. Соціально-політичне призначення і роль громадсько-політичних об'єднань полягає у тому, що вони як своєрідна форма вияву громадсько-політичної активності громадян відкривають широкі можливості для розгортання самоврядування і побудови громадянського суспільства.

ДЖЕРЕЛА:

Шведа Ю. Політичні партії. Енциклопедичний словник.- Львів: Астролябія.- 2005.- 488 с.; Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем: Навч. посібник.- Львів: Тріада плюс.- 2004.- 528 с.; Обушний М. І., Примуш М.В., Шведа Ю. Р. Партологія: Навч. посібник / За ред. М. І. Обушного.- К.: Арістей.- 2006.- 432 с.

ПАСИВНІСТЬ ПОЛІТИЧНА

ПАСИВНІСТЬ ПОЛІТИЧНА (від лат. *passivus* — пасивний, недіяльний) — байдужість до політики, відмова від участі в політичному житті суспільства. Пасивність політична громадян може бути викликана різними причинами. До пасивності політичної веде обмеження політичних прав та свобод громадян, перш за все свободи слова, свободи асоціацій та ін. У цих випадках громадяни позбавляються джерел інформації, каналів виявлення своєї думки, можливостей об'єднатися для спільних дій, що призводить до пасивності політичної більшості громадян.

Пасивність політична особливо зростає в часи соціально-політичних криз, в умовах невдоволення населення існуючими цінностями, ідеалами, стратегічними і тактичними напрямками діяльності владних структур.

Для демократичного уряду проблема пасивності політичної має серйозне значення. Участь громадян у виборах, акціях підтримки або протесту, критика і висловлювання пропозицій служать для нього показником ставлення громадян до політичного курсу, реалізація якого зрештою залежить від їхньої активної підтримки, а не байдужої нейтральності.

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. — Х.: Право, 2015.; Юридична

ПАТЕРНАЛІЗМ

ПАТЕРНАЛІЗМ (від лат. Pater — батько) — система політичних відносин, принцип державного управління або політична практика, при якій одні політичні суб'єкти поводять себе до інших як «батько» до «дітей» у патріархальній сім'ї. У першу чергу намагається на увазі поведінка держави або її інститутів у відношенні до громадян, суспільства.

Патерналізм має також місце у міждержавних відносинах — наприклад, між колонією і метрополією. Існує також підвид патерналізму всередині фірм та корпорацій — відношення керівництва до своїх найманих працівників. В економіці, ринкових відносинах патерналізм виражається у «підкуванні» монополій або виробників про запити, потреби, смаки споживачів, покупців.

У просторіччі «патерналізмом» також часто зветься дії або ставлення до людини, спрямовані проти її волі, у вигляді опіки, підкування з боку деякого «авторитету».

ПАТЕРНАЛІЗМ В ПОЛІТИЦІ

Патерналізм виражається у слабкості і нерозвиненості структур громадянського суспільства та присутності «сильної» (авторитарної або диктаторської; тобто такої, яка спирається на апарат примусу, насильства) державної влади, яка узурпує багато суспільних функцій, обплутує суспільство і особистість сукупністю дріб'язкових норм, регламентацій і приписів. Політична свобода при такому режимі полягає у сліпому і безумовному виконанні державних законів, джерелом яких виступає сама держава.

Розгорнуту критику патерналізму у політиці дав уже Іммануїл Кант, протиставляючи патерналістській системі режим «вітчизняних» (цивільних) взаємовідносин держави і суспільства, при якому влада та індивід, держава і суспільство є рівними суб'єктами права.

А народ має всю повноту суверенітету, виступаючи джерелом законодавства і права. На противагу патерналізму демократична правова держава припускає його договірні відносини з громадянським суспільством.

Простір політичної свободи при цьому полягає в дозволі «робити все, що не заборонено законодавством».

Найбільш типові прояви політичного патерналізму спостерігаються у країнах з авторитарними або тоталітарними режимами. УСРСР монополює правляча партія КПРС «підкувалася про

трудящих» та «виховувала трудячі маси», Сталін офіційно звався «батьком народів». Відповідно у комуністичному Китаї — «батьком» був Мао Дзедун. Ленін у шкільному вихованні та у пропаганді виконував роль «дідуся», а держава (СРСР) завжди звалася не інакше як «Батьківщина-Мати» (рос. «Родина-Мать»).

ДЖЕРЕЛА:

Патерналізм залишається провідною ціннісною установкою українців. — Дзеркало тижня, 14.01.2011.; Михайло Дубинянський. Звичайний патерналізм. — «Українська правда», 2.09.2013.

ПАТНЕМ РОБЕРТ ДЕВІД (народився 1941 р.)

Американський політолог, професор Гарвардського університету. Почесний доктор ряду інших університетів (Стокгольмського, Антверпенського, штату Огайо та інших), член Ради з міжнародних відносин, академік Національної Академії наук і мистецтв, був номінований на пост голови Американської асоціації політичних наук на 2001 – 2002 рр., Консультант ряду президентських адміністрацій в США.

Роберт Патнем виріс у маленькому місті Середнього Заходу США.

У 1963 р. він закінчив бакалаврат ВА у Суортморському коледжі, потім отримав ступінь магістра МА в Оксфорді (Balliol College). Ступінь

доктора філософії PhD Р. Патнем отримав в Єльському Університеті у 1970 р.

У даний час є професором Гарвардського університету. Відомий за межами країни тим, що має неординарний погляд на проблему еліти і її соціальну і політичну роль у суспільстві. Роберт Патнем вважає, що на вершині політичної структури суспільства перебуває політичний клас, який не є монолітним, елітні групи можуть значною мірою відрізнятися між собою.

Дослідник віділяє у зв'язку з цим, по мірі участі у політичному житті соціума, три основні типи політичної еліти: еліти консенсусні, еліти конкурентні та еліти коаліційні.

1) Консенсусні еліти характеризує однотайність, спільна система цінностей усередині еліти, їй притаманна поведінка поєднання і компромісу стосовно вирішення внутрішніх проблем у середині самої еліти.

Ступінь інтеграції, внутрішньої солідарності і прагнення консенсусу назовні таких еліт досить високий. Як наслідок, це дає змогу провадити спільну і ефективну політику.

Вміння порозумітися дає підстави уникнути антагоністичних ситуацій і концентрувати свою політичну зрілість на досягненні політичних цілей. Характерним для консенсусних еліт є «консоціальна» (об'єднуюча) стратегія поведінки. Історія свідок – такі еліти мали місце в Іспанії після завершення диктатури Франко, тут існувала яскрава тенденція до уникнення ворожого ставлення та політичних конфліктів.

2) Конкурентні еліти характеризує гостре бажання досягнути влади, тому простежується жорстка боротьба за сладу і її утримання, переговори і порозуміння замінюють конфронтація і боротьба, що іноді набуває форми «політичної війни».

Такі еліти найчастіше керують у своїй політичній діяльності вузькими партійними інтересами чи інтересами групи. Вони існують у політичних системах, де політичні партії мають приблизно однакову силу вирішувати життєдайні проблеми. Елітні групи не творять союзів, дистанціюються одна від одної, наголошують на своїх відмінностях. Такі еліти притаманні сучасним політичним системам США, Великобританії, Іспанії.

3) Коаліційні еліти формуються в елітних групах, які змагаються між собою, однак згодом формують коаліцію (це відбувається до чи після чергових виборів, коли формується коаліція двох чи більше політичних партій чи інших суб'єктів політики, наприклад профспілок). Метою еліт є утримання влади, чого неможливо досягнути діючи порізно.

Ефективність діяльності таких еліт залежить від уміння проведення переговорів і напрацювання компромісних рішень, що б відповідало інтересам усіх членів коаліції.

Цей тип еліт притаманний Німеччині, де жодна з політичних партій не може управляти без співпраці з коаліційним партнером.

ДЖЕРЕЛА:

Карасевич А. О. Історія політичної думки. Навчальний посібник. – Умань. – 2013. – 726 с.; Карасевич А. О. Історія політичної думки. Навчальний посібник. – Умань. – 2014. – 860 с.; Політологічний словник. / За ред. М.Ф.Головатого та О.В.Антонця. – К.: МАУП. 2005. – 792 с.; Політичні портрети Новітньої доби. Книга I – Північна Америка. - Навчальний посібник / Укладачі: А.О. Карасевич, К.М. Левківський, Л.Г. Лисенко., В.В.Сокирська, – Умань.: ПП Жовтий О.О., 2012. – 798 с.

ПАТРІОТІЗМ

ПАТРІОТІЗМ грец. Πατριώτης — патріот) — сукупність морально-етичної та емоційної прив'язаності до Батьківщини, яка визначає особу як громадянина. Містить ряд важливих морально-етичних, етнічних, культурних, політичних та історичних аспектів. Включає у себе кілька понять тісно пов'язаних з націоналізмом.

Патріотизм передбачає гордість за матеріальні і духовні досягнення свого народу, своєї Батьківщини, бажання збереження її характерних особливостей, її культурного надбання та захист інтересів своєї громади, народу в цілому.

Історичне джерело патріотизму — це формування прив'язаності до релігії у традиціях своїх предків, землі свого народження, рідної мови, народних традицій та культури.

Філософи та політологи визначають патріотизм як суспільний і моральний принцип, який характеризує ставлення людей до своєї країни та проявляється у певному способі дій і складному комплексі суспільних почуттів, що узагальнено називається любов'ю до своєї батьківщини. Це одне з найглибших почуттів, яке закріплювалося століттями та тисячоліттями розвитку відокремлених етносів. Це соціально-політичне явище, якому притаманні природні витoki, власна внутрішня структура, що у процесі суспільного розвитку наповнювалася різним соціальним, національним і класовим змістом.

Соціальні психологи визначають патріотизм як певне моральне ставлення й оцінку особистістю елементів батьківщини. У конкретно-історичному розгляді, з'явившись внаслідок розвитку людського суспільства, соціально-моральне, у своїй основі, патріотичне почуття набувається особистістю не лише через біологічну спадковість, а неодмінно під впливом соціального середовища, виховання

(соціалізації) у широкому розумінні слова. Традиційним антагоністом патріотизму є космополітизм.

ПАТТОН ДЖОРДЖ
(11 листопада 1885 – 21 грудня 1945 рр.)

Джордж Паттон один із тих генералів армії США, який стояв біля джерел творення бронетанкових військ Сполучених Штатів. У подальшому – це один із кращих бойових генералів Другої світової війни. Він знаменитий тим, що під час бойових дій Другої світової війни не потерпів жодної поразки. Коримстувався повагою серед солдат і його знали в Америці.

Народився у сім'ї військових 11 листопада 1885 р. у штаті Каліфорнія, закінчив одне з кращих військових училищ США, після чого пішов вступати у Вест Пойнт, яке закінчив у 1909 р. і отримав розподіл у кінноту.

Паттон був прекрасним вершником, він представляв США на Олімпіаді у Стокгольмі у 1912 р. у п'ятиборстві. Наступного року він проходить навчання у Франції на кавалерійських курсах, після чого пише методичку з кавалерійського юбою.

У 1916 р. він разом з генералом Першингом вторгся на територію Мексики, переслідуючи Панчо Вілья. У Мексиці він знайомиться з автомобілями. У 1917 р. він разом з Першінгом висадися у Франції. Уже у цей час Першінг зрозумів, що бронетанкові сили відкривають нові можливості ведення війни. Тому він призначає Паттона командиром першої американської танкової частини. Створюється танкова школа, яка займається підготовкою професіоналів. Начальником школи призначають Паттона. Перша танкова бригада вперше вступила у бій у вересні 1918 р. Під час Аргоннського наступу, де вона приймала участь, Паттон був легко поранений і отримав Хреста за бойові заслуги.

Після війни він продовжує командувати 314-ою танковою бригадою. Він пропагує танкову справу, однак Велика депресія негативно сприяла проведенню досліджень в цьому питанні, а особливо виготовленню нових машин.

Тільки після знаменитого бліцкригу німців на початку Другої світової війни, США досить уважно підійшли до питання створення бронетанкових військ. У липня 1940 р. Паттон прийняв командування 1-ю бронетанковою бригадою, яка в квітні стала уже дивізією. З березня по липень він керує центром по підготовці танкістів і розвиває американську концепцію бронетанкової війни.

Паттон бере участь у плануванні висадки американських військ в Африці. Він командує західними бронетанковими силами. У березні американці потерпіли відчутну поразку у Кассеріні. Паттон приймає керівництво 11-им корпусом на себе, міняє деморалізованих командирів і бійців, кріпить дисципліну і відновлює наступ. Укріпивши дисципліну він перетворює військовий підрозділ в боєздатну одиницю, відновлює наступ і займає держави Осі у Північній Африці.

У липні 1943 р., під час вторгнення союзників на Сицилію, Паттон командує 7-армією. Він обходить англійчан, якими командував Монтомері і першим взяв Мессіну, чим підняв свій авторитет, як полководця, у США.

У січні 1944 р. Паттон був переведений в Англію і взяв участь у підготовці висадки союзників у Нормандії. Він імітував другорядний удар у Па-де-Кале, і тільки після успішної висадки десанту у Нормандії йому доручили командувати 3-ю армією. Паттон знову показав себе одним із кращих полководців США. Він через два тижні після початку операції оточив 100-тисячну групу німців в Фале-Аржентан. А в кінці місяця він був уже у Саарі. 22 березня 1945 р. він форсує Рейн, а розгромивши оточену групу військ вермахту у Рурі, він повернув на Баварію. Під кінець війни його армія досягнула кордонів Чехословаччини.

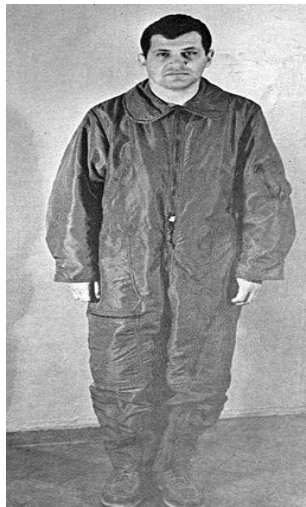
Після війни він заявив, що американцям потрібно розпочати бойові дії проти Радянської армії, тому що цим, рано чи пізно, прийдеться займатися. Його знову попросили з високих постів. Останню посаду, яку займав американський полководець, була посада коменданта Баварії. 9 грудня 1945 р. він попадає в автомобільну катастрофу і 21 грудня його нестало. Похований на американському цвинтарі у Люксембурзі разом з військовими, які загинули в Європі під час Другої світової війни.

Ясно, що Паттон не стоїть в одному ряду з знаменитими теоретиками танкової війни такими як Фулер чи Гудеріан. Але він не програв ні однієї битви.

ДЖЕРЕЛА:

Карасевич А. О. Історія політичної думки. Навчальний посібник. – Умань. – 2013. – 726 с.; Карасевич А. О. Історія політичної думки. Навчальний посібник. – Умань. – 2014. – 860 с.; Політологічний словник. / За ред. М.Ф.Головатого та О.В.Антонця. – К.: МАУП. 2005. – 792 с.; Політичні портрети Новітньої доби. Книга I – Північна Америка. - Навчальний посібник / Укладачі: А.О. Карасевич, К.М. Левківський, Л.Г. Лисенко., В.В.Сокирська, – Умань.: ПП Жовтий О.О., 2012. – 798 с.

ПАУЕРС ГЕРІ (? - 1 серпня 1977 рр.)

Народився у Дженкінс, штат Кентуккі, у сім'ї шахтаря (пізніше – шевця). Закінчив коледж Мілліган поблизу міста Джонсон-Сіті, штат Теннессі.

З травня 1950 р. добровільно вступив на службу в американську армію, навчався у школі військово-повітряних сил у місті Грінвілл, штат Міссісіпі, а потім на військово-повітряній базі в околицях міста Фенікса, штат Арізона.

Під час навчання літав на літаках Т-6 і Т-33, а також на літаку F-80. Після закінчення школи служив льотчиком на різних військово-повітряних базах США, будучи у званні старшого лейтенанта. Літав на винищувачі-бомбардувальнику F-84. Він повинен був брати участь у Корейській війні, проте перед відправкою на театр військових дій у нього виник апендицит, а після лікування Пауерс був завербований ЦРУ як досвідчений льотчик і вже не потрапив до Кореї. У 1956 р. у званні капітана покинув військово-повітряні сили і повністю перейшов на роботу у ЦРУ, де його залучили до програми літаків-розвідників U-2. Як показав Пауерс на слідстві, за виконання розвідувальних завдань йому було встановлено щомісячний оклад у сумі 2500 доларів, тоді як у

період служби у військово-повітряних силах США йому виплачували 700 доларів на місяць.

Після залучення до співпраці з американською розвідкою він був направлений для проходження спеціальної підготовки на аеродром, розташований у пустелі штату Невада. На цьому аеродромі, який був одночасно частиною атомного полігону, він протягом двох з половиною місяців вивчав висотний літак U-2 і освоював управління обладнанням, призначеним для перехоплення радіосигналів і сигналів радіолокаційних станцій. На літаках цього типу Пауерс здійснював тренувальні польоти на великій висоті і на великі відстані над Каліфорнією, Техасом і північною частиною США.

Після спеціальної підготовки Пауерс був розподілений на американо-турецьку військову авіаційну базу Інджірлик, розташовану поблизу міста Адани. За завданням командування підрозділу «10-10» Пауерс з 1956 р. систематично здійснював на літаку U-2 розвідувальні польоти вздовж кордонів Радянського Союзу з Туреччиною, Іраном і Афганістаном.

1 травня 1960 р. Пауерс виконував черговий політ над СРСР. Метою польоту була фотозйомка військових і промислових об'єктів Радянського Союзу і запис сигналів радянських радіолокаційних станцій. Передбачуваний маршрут польоту починався на військово-повітряній базі у Пешаварі, проходив над територією Афганістану, над територією СРСР з півдня на північ на висоті 20000 метрів по, як стало відомо пізніше, маршруту Аральське море-Свердловськ-Кіров-Архангельськ-Мурманськ і завершувався на військовій авіабазі у Буді, Норвегія.

Пілотований Пауерсом U-2 перетнув державний кордон СРСР у 5:36 за московським часом у двадцяти кілометрах на південний схід від міста Кировабада, Таджикиській РСР, на висоті 20 км. У 8:53 під Свердловськом літак був збитий ракетами класу «земля-повітря» з ЗРК С-75.

Перша випущена ракета (друга і третя не зійшли з направляючих) ЗРК С-75 потрапила у U-2 недалеко від Дегтярска, відірвала у літака Пауерса крило, пошкодила двигун і хвостову частину. Для надійного ураження було випущено ще кілька зенітних ракет (всього у той день було випущено 8 ракет, про що не згадувалося в офіційній радянській версії подій).

У результаті був випадково збитий радянський винищувач МіГ-19, який летів нижче, не маючи можливості піднятися на висоту польоту U-2. Пілот радянського літака старший лейтенант Сергій Сафронов загинув і посмертно нагороджений орденом Червоного Прапора.

Крім того, на перехоплення порушника було піднято одиночний Су-9. Цей літак переганявся із заводу в частину і не ніс озброєння, тому його пілот Ігор Ментюков отримав наказ таранити противника (при цьому у нього не було шансів врятуватися - через терміновості вильоту він не надів висотно-компенсаційний костюм і не міг безпечно катапультиватися), проте не впорався із завданням.

У-2 збитий ракетою С-75 на граничній дальності, при стрільбі по літаку навздогін. Неконтактний підрив бойової частини відбувся ззаду літака. У результаті хвостова частина літака зруйнована, але гермокабіна з льотчиком залишилася ціла. Літак став безладно падати з висоти понад 20 кілометрів. Пілот не панікував, дочекався висоти 10 000 метрів і вибрався з машини. Потім на п'ять кілометрів привів у дію парашут, по приземленні був затриманий місцевими жителями у районі села Косуліно, недалеко від уламків збитого літака. За версією, що прозвучала під час суду над Пауерсом, він за інструкцією повинен був скористатися катапультикованим кріслом, однак не зробив цього, і на висоті близько 10 км, в умовах безладного падіння машини, покинув літак самостійно.

Як тільки стало відомо про знищення літака, президент США Ейзенхауер офіційно заявив, що пілот заблукав, виконуючи завдання метеорологів, проте радянська сторона швидко спростувала ці твердження, представивши усьому світу уламки спеціальної апаратури і свідчення самого пілота.

Вирок у справі Гері Пауерса Військовою колегією Верховного суду СРСР - «19 серпня 1960 р. Гері Пауерс був засуджений Військовою колегією Верховного суду СРСР за статтю 2 «Про кримінальну відповідальність за державні злочини» до 10 років позбавлення волі, з відбуванням перших трьох років у в'язниці».

10 лютого 1962 р. у Берліні на мосту Гліник Гері Пауерса обміняли на радянського розвідника Вільяма Фішера (він же Рудольф Абель).

Обмін відбувся за посередництва східнонімецького адвоката Вольфганга Фогеля.

В Окружному будинку офіцерів Свердловська довгий час перебувала невелика експозиція, присвячена збитому Пауерсу: уламки обшивки літака, гарнітура, по якій був відданий наказ про поразку, макет ракети, яка збила літак-порушник.

Після повернення у США Пауерса очікував холодний прийом. Спочатку Пауерса звинувачували у невиконанні обов'язків пілота з приведення у дію вибухового пристрою самоліквідації розвідувального АФА, відзнятої плівки і секретної апаратури, а також у тому, що він не вчинив самогубство за допомогою особливої отруєної голки, яка йому

була видана співробітником ЦРУ. Проте військове дізнання і розслідування сенатського підкомітету у справах збройних сил зняли з нього всі звинувачення.

Пауерс продовжив роботу у військовій авіації, але даних про його подальшу співпрацю з розвідкою немає. У період з 1963 - 1970 рр.

Пауерс працював у фірмі Локхид льотчиком-випробувачем. У 1970 р. написав у співавторстві книгу «Операція Переліт: спогади про інцидент з U-2».

Потім він став радіокоментатором на радіостанції KGIL, а потім пілотом вертольота в агентстві радіотелевізійних новин KNBC в Лос-Анджелесі.

1 серпня 1977 р. він загинув під час катастрофи пілотованого ним вертольота, повертаючись зі зйомок гасіння пожежі в околицях Санта-Барбари. Ймовірною причиною падіння став недолік палива. Разом з Пауерсом загинув оператор телекомпанії Джордж Спірс. Похований на Арлінгтонському цвинтарі.

Незважаючи на невдачу його знаменитого розвідувального польоту, Пауерс у 2000 р. був посмертно нагороджений, за нього отримано «Медаль військовополоненого», «Хрест за видатні льотні заслуги», «Пам'ятну медаль національної оборони». 12 червня 2012 р. начальник штабу американських ВВС генерал Нортон Шварц вручив онукові і внучці Пауерса «Срібну Зірку» - третю за значимістю військову нагороду США – за те, що той «стійко відкинув усі спроби отримати життєво важливу інформацію про оборону або бути експлуатованим у цілях пропаганди».

ПАУЛЮС ФРІДРІХ
(23 вересня 1890 — 1 ЛЮТОГО 1957 рр.)

Німецький воєначальник часів Третього Рейху, генерал-фельдмаршал (1943) Вермахту. Кавалер Лицарського хреста Залізного хреста з Дубовим листям (1943). Під час Сталінградської битви

командував 6-ю армією, що була оточена та капітулювала у Сталінграді. Автор плану Барбаросса.

Фрідріх Вільгельм Ернст Паулюс народився 23 вересня 1890 р. у місті Брейтенау (Гессен-Нассау) у небагатій родині бухгалтера, що служив у в'язниці Касселя. У 1909 р. Фрідріх Паулюс після закінчення гімназії зробив спробу поступити довійськово-морського училища та стати кадетом кайзерівського флоту, але отримав відмову через недостатньо високе соціальне походження. Пізніше поступив на юридичний факультет університету Марбурга, де вивчав право. Навчання однак не закінчив і через рік, в лютому 1910 р., залишив навчальний заклад й поступив на військову службу, будучи зарахований кандидатом на офіцерське звання (фанен-юнкером) в 111-й (3-й Баденський) піхотний полк «Маркграфа Людвіга Вільгельма» у місті Раштат.

15 серпня 1911 р. Фрідріх Паулюс отримав звання лейтенанта. Командував взводом, потім був батальйонним ад'ютантом. 4 липня 1912 р. одружився на Олені-Констанції Росетті-Солеску.

Учасник Першої світової війни на Західному і Східному фронтах. На початку війни полк Паулюса воював у Франції. У 1915 р. отримав звання обер-лейтенанта і призначений командиром піхотної роти. У подальшому обіймав посаду полкового ад'ютанта у 2-му єгерському полку у Франції, Сербії та Македонії. У 1917 р. відряджений до Генерального штабу, де став представником генштабу при штабі Альпійського корпусу. Нагороджений Залізним хрестом 2-го ступеня. Війну закінчив у чині гауптмана.

План «Барбаросса» — плід розробки генерала Ф.Паулюса

У 1919 р. після поразки Німеччини у Першій світовій війні й демобілізації кайзерівської армії залишений служити у рейхсвері. Під час служби у рейхсвері — армії Веймарської республіки займав різні штабні та командні посади. У 1919 р. у лавах Добровольчого корпусу «Ост» боровся проти поляків у Сілезії, командував ротою, потім був офіцером штабу 48-ї резервної піхотної дивізії.

У 1920–1922 рр. Фрідріх Паулюс полковий ад'ютант. У 1923 р. закінчив курси офіцерів Генерального штабу, був зарахований до Генерального штабу і призначений у штаб 2-ї армійської групи (Кассель). У 1924–1927 рр. служив у штабі 5-го військового округу (Штутгарт). У 1927–1930 рр. — командир піхотної роти. У 1930 р. отримав чин майора і призначений представником Генерального штабу у 5-ій піхотній дивізії. У 1934 р. Паулюс призначається командиром одного з перших у німецькій армії моторизованого батальйону, сформованого при 3-ї піхотної дивізії (Берлін), і отримує чин оберстлейтенанта.

У 1935 р. підвищений в оберсти і призначений начальником штабу Управління бронетанкових військ, змінивши на цій посаді полковника Г. Гудеріана. Тоді ж він привертає до себе увагу генерала В. фон Райхенау, який зіграв у подальшій долі майбутнього фельдмаршала особливу роль. Вже у 1930-х рр. Паулюс заслужив репутацію великого фахівця в області моторизації військ, а також здатного генштабіста.

У серпні 1938 р. призначений начальником штабу 16-го армійського корпусу, до складу якого тоді увійшли всі танкові війська вермахту. Корпусом командував генерал-лейтенант Г. Гудеріан, а згодом генерал Е. Гепнер.

Ф.Паулюс з Гітлером та генералами Кейтелем та Браухічем у штабі групи армій «Північ». Радянський Союз. Жовтень 1941

Брав участь в аншлюсі Австрії та окупації Судетської області; генерал-майор (січень 1939 р.). З літа 1939 р. начальник штабу 4-ї армійської групи (Лейпциг), якою командував генерал Райхенау. У серпні 1939 р. ця армійська група була перетворена на 10-у армію, начальником штабу якої став Паулюс.

На посаді начальника штабу армії генерал-майор Фрідріх Паулюс брав участь у Польській 1939 р. і Французькій 1940 р. кампаніях.

На початку військових дій 10-а армія діяла спочатку у Польщі, пізніше у Бельгії і Нідерландах. Після зміни нумерації 10-а армія стала 6-ю армією. У серпні 1940 р. отримав звання генерал-лейтенанта.

За Польську кампанію Паулюс був нагороджений Залізним хрестом 1-го ступеня (1939), а за другу — зроблений генерал-лейтенантом (1940). У вересні 1940 р. призначений 1-м оберквартирмейстером Генерального штабу сухопутних військ. Будучи 1-м заступником начальника Генерального штабу генерал-полковника Ф. Гальдера,

Паулюс займався розробкою оперативно-стратегічних планів, у тому числі плану війни проти Радянського Союзу (план «Барбаросса»). 1 січня 1942 р. отримав чин генерала танкових військ.

Дивність вибору Гітлера полягала насамперед у тому, що в його розпорядженні знаходилася велика кількість досвідчених командирів корпусів, що добре зарекомендували себе у кампаніях 1939, 1940 і 1941 рр. Вступивши в командування 6-ю армією 20 січня 1942 р., коли Райхенау вже не було у живих, Паулюс насамперед скасував його накази про співпрацю з каральними загонами СС і органами СД, а також наказ «Про комісарів».

Генерал танкових військ Ф.Паулюс біля транспортного літака Junkers Ju 52. Січень 1942

За пропозицією генерал-фельдмаршала В. фон Райхенау Гітлер 5 січня 1942 р. призначив Паулюса командувачем 6-ю армією, що діяла на Східному фронті, якою до цього командував сам Райхенау. Паулюс був у захваті від свого нового призначення, оскільки йому вже давно хотілося перейти на командну посаду. Вибір фюрером кандидатури Паулюса на посаду командувача армією був досить дивним, оскільки той був типовим штабним працівником і зовсім не мав досвіду командування не тільки великими військовими об'єднаннями, але навіть і полком. Весь його командний стаж полягав у командуванні піхотної ротою і моторизованим батальйоном, причому батальйоном Паулюс командував усього протягом кількох місяців, та й то у мирний час. Бойове хрещення у ролі командувача армією він отримав на початку 1942 р. у боях на річці Сіверський Донець, коли йому вдалося зупинити наступ радянських військ у районі Ізюма. Потім досить успішно діяв у Харківській битві (травень 1942 р.). Відбивши потужний наступ Червоної Армії, він завдав контрудар східніше від Харкова і, розвиваючи успіх у глибину, з'єднався з 1-ю танковою армією генерала Е. фон Клейста.

**Командувач 6-ої армії генерал Ф.Паулюс з офіцерами.
Район Сталінграду. Серпень 1942**

У Харківському «котлі» опинилося велике угруповання радянських військ, що налічувало до 240 тис. осіб, понад 2 тис. танків і близько 1,3 тис. артилерійських гармат. До початку червня 1942 р. оточене угруповання було знищене. У серпні 1942 р. за цю перемогу Паулюс був нагороджений Лицарським хрестом. Влітку 1942 р. 6-а армія, що входила в групу армій «Дон», брала участь у наступі на Воронеж і вийшла до Дону південніше цього міста, а з вересня 1942 р. розгорнула наступ на Сталінградському напрямку. Після поділу групи

армій «Південь» на дві групи армій 6-а армія увійшла до складу групи армій «В» генерал-полковника М. фон Вейхса.

Наступ армії Паулюса на Сталінград розвивався повільно. Йому довелося долати шалений опір радянських військ. У липні-серпні 1942 р. на армію чекав запекла битва на Дону у районі Калача. Вона завершилося перемогою Паулюса. Велике угруповання радянських військ (62-а А, 1-а і 4-а ТА) зазнало поразки і було відкинуто за Дон, втративши до 50 тис. чоловік особового складу, близько 270 танків і до 600 артилерійських гармат. Форсувавши Дон, передові частини 6-ї армії 23 серпня вийшли до Волги північніше Сталінграду.

У перших числах вересня почалися бої безпосередньо за місто Сталінград, яке до того часу практично вже повністю було зруйноване німецькою авіацією. Бої в Сталінграді носили вкрай запеклий характер. До середини вересня німці заволоділи майже всім містом (вірніше, тим, що залишилося від нього), але скинути у Волгу війська радянських 62-ої і 64-ої армій, що утримували у своїх руках вузьку смужку землі на правому березі річки, незважаючи на всі зусилля, так і не спромоглися. Не зовсім вмілі та рішучі дії Паулюса у районі Сталінграду восени 1942 р. викликали серйозні нарікання з боку ряду відомих німецьких генералів, які зажадали від Гітлера зняти його з посади і призначити на командування 6-ої армії іншого командувача. Проте Гітлер відмовився це зробити, поставивши Паулюсу завдання за будь-яку ціну і у найкоротший термін завершити розгром противника у районі Сталінграда. Після цього він планував призначити Паулюса начальником штабу оперативного керівництва ОКВ замість генерал-полковника А. Йодля, що опинився у фюрера в опалі.

19 листопада 1942 р. Червона Армія перейшла у контрнаступ під Сталінградом і вже 23 листопада 6-а армія і частина сил 4-ї танкової армії, що діяла південніше, були оточені радянськими військами у районі Сталінграда. У величезному «котлі» виявилось угруповання німецьких військ чисельністю близько 300 тис. чоловік. Паулюс відмовився від порад деяких командирів корпусів, що наполягали на організації прориву з оточення у південно-західному напрямку. Відкидаючи натяки своїх підлеглих на фельдмаршала Райхенау, який, на їхню думку, в такій обстановці вчинив саме таким би чином, незважаючи на наказ Гітлера, який забороняв прорив, Паулюс похмуро вимовив: «Я не Райхенау», і поспішив закрити нараду. Він не наважився порушити волю Гітлера, який віддав йому наказ зайняти кругову оборону і чекати допомоги ззовні, а Сталінград ні в якому разі не здавати.

Варто відмітити, що Паулюс як людина недостатньо твердого характеру перебував під сильним впливом свого більш вольового

начальника штабу якого нациста генерал-майора А. Шмідта, який вперто стояв на своєму: «Ми повинні підкоритися і ні в якому разі не порушувати наказ фюрера». І Паулюс був з ним повністю згоден, його не покидала впевненість, що фюрер зробить все можливе, щоб визволити 6-у армію. 30 листопада 1942 р. Паулюс отримав чин генерал-полковника.

Спроба генерал-фельдмаршала Е. фон Манштейна (командувач групою армій «Дон») деблокувати 6-у армію грудні 1942 р. закінчилася повним провалом. Ідея з «повітряним мостом», який рейхсмаршал Г. Герінга (командувача Люфтваффе), обіцяв організувати для безперебійного постачання оточеної в Сталінграді армії амуніцією, паливом і продовольством, з тріском провалилася. 6-а армія (оточенні з'єднання 4-ї танкової армії, котрі опинилися разом з нею у «котлі», були включені до її складу) була приречена, але, виконуючи наказ Гітлера «Стояти до останнього!», продовжувала безнадійну боротьбу. 8 січня 1943 р. ультиматум радянського командування про капітуляцію Паулюс залишив без відповіді. На повторну пропозицію капітулювати дав рішучу відмову.

Генерал-фельдмаршал Ф.Паулюс у радянському полоні. 1943

10 січня 1943 р. війська радянського Донського фронту генерала К.Рокоссовського приступили до ліквідації оточеного угруповання противника. Запеклі бої тривали більше 3 тижнів і завершилися повним знищенням 6-ї армії. Запеклий опір коштував німецьким військам величезних втрат. Так, тільки за останні дні боїв до 20 тисяч покинутих німецьких поранених валялися напризволяще серед міських руїн Сталінграда. Майже всі вони загинули (в основному замерзли).

15 січня 1943 р. Паулюс нагороджений дубовим листям до Лицарського хреста. 30 січня Паулюс з підвалу універмагу на Красній площі, де знаходився його штаб, радирував до ставки Гітлера: «У річницю Вашого приходу до влади 6-а армія шле своєму фюреру найгарячіші привітання. Над Сталінградом і досі майорить прапор зі свастикою.»

30 січня 1943 р. Гітлер підвищив Паулюса до вищого військового звання .— генерал-фельдмаршала. У радіограмі, відправленій Гітлером Паулюсу, крім усього іншого, зазначалося, що «ще жоден німецький фельдмаршал не потрапляв у полон». Тим самим фюрер недвозначно пропонував новоспеченому фельдмаршалу покінчити життя самогубством. Однак Паулюс не послухав цієї поради фюрера: він віддав перевагу полону замість самогубства. Останнє повідомлення від нього в ставку надійшло о 7 год. 15 хв. 31 січня 1943. У ньому повідомлялося, що все скінчилося, і радіостанція знищується. Вранці 31 січня Паулюс разом зі своїм штабом здався у полон.

2 лютого 1943 р. 6-ю армія перестала існувати. Фрідріх Паулюс став першим полоненим фельдмаршалом в історії німецької армії. Всього у Сталінградському котлі вполон радянським військам здалися близько 91 тис. чоловік. З них через багато років повернулися до Німеччини лише 7 тис. чоловік.

Паулюса захопив у полон українець — старший лейтенант Червоної Армії Ільченко Федір Михайлович.

Перебуваючи у таборі для військовополонених, Паулюс відмовився вступити до «Ліги німецьких офіцерів» та Національний комітет «Вільна Німеччина», а також брати участь у будь-якій політичній діяльності. Однак після замаху на Гітлера 20 липня 1944 р. і жорстокої розправи нацистів над учасниками антиурядової змови він змінив своє рішення.

8 серпня 1944 р., у день страти генерал-фельдмаршала Е. фон Віцлебена та 7 інших учасників змови Паулюс виступив по радіо з антифашистським зверненням до німецької армії, закликавши її виступити проти Гітлера. Потім був ще ряд його виступів і вступ до антифашистської організації німецьких військовополонених, створені у СРСР. У листопаді 1944 р. сім'я Паулюса у Німеччині була заарештована і кинута у концтабір. Там вона перебувала до кінця війни, коли була звільнена військами західних союзників. Як свідок звинувачення Паулюс виступав у Міжнародному військовому трибуналі у Нюрнберзі. Його несподівана поява там викликала велику сенсацію.

Післявоєнний час

У полоні фельдмаршал Фрідріх Паулюс провів близько 11 років. Умови його утримання в полоні були цілком пристойні, вони швидше

нагадували домашній арешт. На відміну від багатьох інших німецьких генералів, засуджених у полоні за військові злочини, Паулюс засуджений не був. В останні роки перебування у полоні його здоров'я серйозно погіршилось, він часто й подовгу хворів. Радянська влада вживала необхідних заходів щодо його лікування, у тому числі проводилося його санаторно-курортне лікування.

24 жовтня 1953 р. радянський уряд прийняв рішення звільнити Паулюса і передати його владі НДР. Після звільнення Паулюс поселився у Дрездені, де і провів останні роки життя, перебуваючи на посаді поліцейського інспектора. Його дружина, румунка за національністю, померла у 1949 р. у Баден-Бадені у віці 60 років. Два сини-близнюки — Ернст і Фрідріх — були офіцерами і взяли участь у Другій світовій війні. Обидва вони мали чин капітана і служили у танкових військах. 25-річний Фрідріх загинув у лютому 1944 р. в Італії, а Ернст, важко поранений під час Сталінградської битви, у вересні 1942 р. був комісований з армії. Заарештований через батька восени 1944 р., він до кінця війни провів у концтаборі. Після війни працював на фабриці свого тестя. Дізнавшись про рішення батька залишитися у НДР, порвав з ним. У 1970 р. 52-річний Ернст Паулюс покінчив життя самогубством. Зять Паулюса барон А. фон Кутшенбах під час війни служив військовим перекладачем. Загинув на Східному фронті (у Румунії) у вересні 1944 р.

Роль Фрідріха Паулюса в історії

Виходець з бюргерського стану (згідно з термінологією Третього рейху він вважався вихідцем з народу), Паулюс не входив до порівняно вузького і привілейованого кола пруської військової еліти, яка займала домінуюче становище в німецькій армії 1920-1930-х рр. Все, чого він зумів домогтися у вермахті, він досяг завдяки своїм особистим заслугам і здібностям, старанному виконанню своїх службових обов'язків, і не користуючись чиеюсь протекцією.

Як і більшість кадрових офіцерів німецької армії, Паулюс перший час ставився до нацистів досить насторожено, але потім став тісно співпрацювати з ними, особливо, коли почалося його швидке просування по службі в новоствореному нацистським режимом вермахті. Поворотним моментом, що зіграв вирішальну роль у зміні ставлення Паулюса до націонал-соціалізму, стало рішення Гітлера про розгортання на базі сотисячного рейхсверу потужних німецьких збройних сил (вермахту). Це не тільки повністю відповідало його уявленням про роль і місце армії у системі державних інститутів влади, а й відкривало для нього особисту значну перспективу зробити військову кар'єру. Після тривалого животіння у рейхсвері для «вихідця з народу» з'явилася реальна можливість проявити свої здібності.

Завдяки лояльності до нацистського режиму, підкресленому відстороненню від політичних пристрастей, службовому завзяттю і високому професіоналізму Паулюсу вдалося зробити в німецькій армії блискучу кар'єру. Якщо за 15 років служби у рейхсвері він зміг просунути лише на один ступінь (від капітана до майора), то за 8 років служби у лавах вермахту він зробив запаморочливу кар'єру, зробивши феноменальний стрибок з майорів у генерал-фельдмаршали.

Повільний, але вельми ґрунтовний і методичний у роботі, Паулюс якнайкраще підходив енергійному, рішучому Райхенау, з яким доля звела його ще в довоєнні роки. Райхенау терпіти не міг паперову рутину і штабну роботу, тоді як його начальник штабу Паулюс, навпаки, міг цілодобово не підніматися з-за робочого столу, наводячи уривчасті, зроблені на ходу розпорядження свого командувача в чіткі і стрункі параграфи наказів, які негайно доводилися до військ. Потім їх виконання скрупульозно контролювалося штабом армії і особисто Паулюсом. Вдало доповнюючи один одного, ці два абсолютно різних за натурою чоловіки відмінно спрацювалися, провівши разом Польську 1939 р. і Французьку 1940 р. кампанії. Удачливий полководець Райхенау був дуже високої думки про свого начальника штабу і дуже жалкував, що під час літньо-осінньої кампанії 1941 р. на Східному фронті поруч із ним не було Паулюса. Залишаючи посаду командувача 6-ю армією, Райхенау порекомендував Гітлеру призначити на звільнену посаду Паулюса. Фюрер після довгих вагань погодився. Але це було далеко не оптимальне рішення.

Стратегічна нарада Гітлера в штаб-квартирі групи армій «Південь» напередодні початку операції «Блау». Зліва направо: генерал-фельдмаршал Ф.фон Бок, генерал-майор А. Гойзінгер, А.Гітлер, генерал-полковник Е. фон Маккензен, генерал танкових військ Ф. Паулюс, генерал піхоти Г. фон Зоденштерн, генерал-полковник М. фон Вейхс. 1 червня 1942

Грамотний, високо підготовлений, талановитий штабний працівник, який мав великий досвід роботи у великих штабах, включаючи Генеральний штаб, будучи штабістом до мозку кісток, Паулюс був професіоналом своєї справи, але, на жаль, своєму новому призначенню він жодним чином не відповідав. Справа в тому, що Паулюс зовсім не мав бойового досвіду командування великимивійськовими формуваннями. Крім того, йому бракувало рішучості й самостійності. Не відзначався він і великою силою волі. До того ж Паулюс увірував у непогрішність військового генія фюрера. Тільки переживши з самого початку і до кінця Сталінградську катастрофу, опинившись у полоні і заново переосмисливши всю трагедію своєї армії, як і свою особисту, Паулюс зміг відмовитися від помилкових ілюзій, в які так довго і щиро вірив, і прийшов до висновку, що був відданий і приречений на заклання найцинічнішим чином. Він зрозумів, що сам він і його армія були принесені в жертву політичним амбіціям і егоїстичній упертості настільки обожнюваного їм фюрера, вірність якому він зберігав до останньої можливості.

У його свідомості настав перелом, звалилася віра в непогрішність Гітлера, відкрилися очі на справжню сутність націонал-соціалізму, його злочинний характер. Особливо Паулюс був вражений липневою змовою 1944 р. офіцерів вермахту проти Гітлера, її провалом і жорстокою розправою гестапо над його учасниками, багатьох з яких він знав особисто. Виступ Паулюса 8 серпня 1944 р. по радіо з антигітлерівським зверненням до армії і німецькому народу було логічним наслідком переоцінки їм своїх моральних принципів і рішучого розриву з колишніми цінностями. Воно справило ефект вибуху бомби. Змовники, які здійснили 20 липня 1944 р. замах на Гітлера, діяли таємно, про їхню діяльність, плани і наміри ні армії, ні німецькому народу, ні світовій громадськості нічого не було відомо. Нацистська пропаганда представила їх просто «купкою відщепенців», «ворогами німецького народу» тощо. А тут німецький фельдмаршал, який бився на славу Німеччини до самого кінця у Сталінграді, безпосередньо звертається до народу Німеччини та армії з закликом повалити гітлерівський режим. Такого удару Гітлер і його оточення не очікували. До цього вся країна і армія були впевнені, що, як стверджувала нацистська пропаганда, 6-а армія загинула під Сталінградом разом зі своїм командувачем. А він ось раптом з'явився, живий і при розумі. Тут навіть доктор Геббельс опинився у повній розгубленості, чого за ним раніше ніколи не помічалось...

Як воєначальник Паулюс відзначився у Харківській битві навесні 1942 р., а також у битві, що відбулася у Малому закруті Дону влітку 1942 р. Очолювані ним війська діяли успішно і отримали в обох цих боях

великі перемоги. Однак у битві під Сталінградом, незважаючи на спочатку досягнуті вражаючі успіхи, Паулюс врешті решт зазнав нищівної поразки, його армія була повністю знищена радянськими військами. Такого нещадного розгрому німецька армія не знала за всю свою тисячолітню історію. Звичайно, головним винуватцем Сталінградської катастрофи є Гітлер і його найближче оточення. Але свою частку відповідальності за неї несе і Паулюс, який, сліпо підкоряючись своєму фюреру, не виявив елементарної громадянської мужності, не кажучи вже про мужність полководця, щоб зробити все від нього залежне для порятунку ввіреній йому армії. Після того як фронт оборони румунських військ, що оборонялися на флангах 6-ї армії, впав, і радянські танкові корпуси кинулися в прорив, над армією Паулюса нависла реальна загроза оточення. Такий розвиток подій не став несподіванкою для німецького командування: ймовірність цього вже протягом кількох тижнів не виключалася в штабах групи армій «В» і 6-ї армії. Оскільки великими оперативними резервами на Сталінградському напрямку німці не володіли, то ймовірність парирования потужних ударів противника видавалася вкрай проблематичною.

Тому командувач групою армій М. фон Вейхс і командувач 6-ї армії Паулюс неодноразово ставили перед Гітлером питання про відведення 6-ї армії з Сталінграда за Дон. Але фюрер заборонив їм про це навіть і думати. Коли найгірші припущення командування групи армій «В» і 6-ї армії все ж виправдалися, обстановка склалася вже патова.

Реально в ситуації вибір Паулюса був невеликий, він обмежувався двома варіантами дій. Варіант перший: на знак незгоди з абсурдним рішенням Гітлера він міг демонстративно подати у відставку і тим самим завершити свою військову кар'єру. Судячи з усього, для старого служачи такий варіант був неприйнятний. Варіант другий: заради порятунку своєї армії і свого обличчя як воєначальника він міг піти на порушення наказу Гітлера, самовільно залишити руїни Сталінграда і швидко відступити за Дон. У цьому випадку армія була б врятована, але на своїй кар'єрі воєначальника Паулюс міг би поставити хрест. За таке свавілля фюрер нещадно знімав з посад і відправляв у відставку навіть фельдмаршалів, а Паулюс в цій ще не був ще навіть і генерал-полковником. Для старого служачи, для якого наказ старшого начальника був законом, не підлягає обговоренню, такий варіант також виключався. Існував, правда, ще й третій варіант: прикинутися хворим, і умивши, таким чином, руки, залишити розсьорбувати все своєму наступнику. Але цей варіант був досить слизький. У разі його реалізації воєначальник піддавався великому ризику бути звинуваченим у що

найбанальнішому дезертирстві, і його подальша кар'єра також могла виявитися під великим питанням. Навіть при самому сприятливому результаті у даному випадку репутація воєначальника була б сильно підмоченою. Паулюс не наважився скористатися жодним з цих варіантів. Він вирішив узагалі нічого не робити, надавши подіям йти своєю чергою і змирившись зі своєю долею, будучи твердо переконаний, що Гітлер виконає свою обіцянку і зробить все для того, щоб деблокувати 6-у армію. Приклади подібного роду вже були (Дем'янське угруповання та інші). Ця віра довго не покидала Паулюса, він продовжував наполегливо чинити опір до останньої можливості, прирікаючи на безглузду загибель сотні тисяч своїх солдатів ... і жорстоко прорахувався.

Високий, підтягнутий, стриманий, акуратний до педантичності, Паулюс справляв враження такого собі сухуватого службиста, не викликав особливого захоплення у підлеглих при спілкуванні з ним. Незмінною приналежністю його екіпіровки були рукавички, з якими Паулюс ніколи (навіть у літню спеку) не розлучався. Цю дивину він пояснював оточуючим тим, що терпіти не може бруду. Була йому властива й інша дивакуватість: як би не складалася обстановка, Паулюс двічі на добу обов'язково приймав ванну і переодягався. За свої примхи він удостоївся від товаришів по службі таких в'їдливих прізвиськ, як «благородний лорд» або «наш найелегантніший джентльмен».

Ім'я Паулюса назавжди залишилося нерозривно пов'язаним зі Сталінградом — найбільшою і найкровопролитнішою з битв в історії людства. Саме тут, на берегах Волги, відбулася вирішальна подія Другої світової війни, яка зумовила її результат, і одним із основних її учасників був Фрідріх Паулюс.

ДЖЕРЕЛА:

Полторак А. И. Нюрнбергский эпилонг. — М.: Воениздат, 1969.; Пикуль В. С. Площадь павших борцов. — М.: Голос, 1996. — 624 с.; Гордиенко А. Н. Командиры Второй мировой войны. — Мн., 1997.; Митчем С., Мюллер Дж. Командиры Третьего рейха = Hitler's Commanders. — Смоленск: Русич, 1995. — 480 с.

ПАЦИФІЗМ

ПАЦИФІЗМ (лат. Pacificus — миротворчий, від рах — мир і facio — роблю) — ідеологія осуду будь-якої війни, відмови від неї як інструменту зовнішньої політики. Пацифізм засуджує всіляку війну в будь-якій формі, заперечуючи доцільність будь-яких воєн.

Представники цієї ідеології, які стоять на позиції морального осуду усяких війн і наполягають на необхідності мирного вирішення конфліктів між державами і народами, називаються пацифістами.

Вважається, що перші пацифістські організації виникли у Великобританії та США після наполеонівських війн. До кінця 1880-х — початку 1890-х рр. пацифістський рух широко розповсюдився у світі. Проводились міжнародні конгреси пацифістів, на яких пропонувалось заборонити війни, здійснити тотальне роззброєння, а суперечки, які виникають між державами, вирішувати у міжнародних третейських судах.

Під час Першої та Другої світових воєн ворогуючі держави активно сприяли функціонуванню рухів, що користувались риторикою пацифістів, з метою внутрішнього ослаблення ворога.

Особливого розповсюдження пацифізм набрав у США у русі хіпі як протест проти війни у В'єтнамі. Наразі отримав там нове дихання у зв'язку з контртерористичною кампанією уряду США.

Середина 20-х рр. характеризувалася взаємодією двох важливих тенденцій. Перша, по вираженню майбутнього президента Чехословаччини Едуарда Бенеша, була пов'язана з турботою про суворе дотримання післявоєнних договорів, в ході виконання яких повинна була зникнути ворожнеча між європейськими народами. Друга тенденція була спрямована до тієї ж мети, але вона визначалася прагненням використовувати принципово інші методи. Прибічники першої — наполягали на повільному розвитку, послідовники другої — хотіли швидко покінчити із спадщиною війни і забути її. Вони пропонували негайно почати співпрацю між усіма країнами, не розділяючи їх на переможені і такі, що перемогли, і приступити до роззброєння. Перша тенденція асоціювалася з політикою Франції, друга — Великобританії. У рамках другої тенденції і розвинувся європейський пацифізм.

Пацифізм був закономірною реакцією інтелекту на жахи війни і висловлював бажання уникнути їх повторення.

Два важливі постулати пацифістів мали особливо велике значення:

Перший — полягав в принциповій відмові від війни як засобу вирішення міжнародних суперечок.

Другий — ніс вужчий європейський зміст. Він полягав у визнанні внутрішньої культурної спорідненості усіх народів Європи як передумови для її політичної єдності.

Пацифісти вважали, що європейці воюють між собою через те, що погано усвідомлюють свою внутрішню спорідненість. Відповідно, пропонувалося здолати «особість» європейських народів, поставивши

загальноєвропейський початок кожного з них над спрямуваннями окремих держав і урядів. У єднанні на такій основі пацифісти хотіли бачити засіб викорінювання воєн.

На тлі європейського пацифізму набули поширення пан'європейські ідеї. Автором одного з найбільш відомих проектів континентального об'єднання Європи був австрійський граф Р. Куденхове-Калерги, книга якого «Пан-Європа» з'явилася у світло у 1923 р. і зіграла помітну роль у формулюванні початкової концепції європейської єдності. Автор виходив з необхідності об'єднати материкову Європу перед лицем СРСР, США і Великобританії. При цьому Росії відводилася роль моста між Європою і Китаєм, перешкодою для перетворення на який автор рахував її «соціальні експерименти». Куденхове-Калерги вважав, що європейські країни повинні об'єднатися шляхом створення Сполучених Штатів Європи. Після 1924 р. пан'європеїзм стає впливовою ліберальною течією. До нього в тій або іншій мірі були причетні видні політики Едуар Ерріо, Леон Блюм, Едуард Даладьє, діячі літератури (Поль Валері, Томас і Генріх Манн), славетні вчені (Альберт Ейнштейн, Зигмунд Фрейд). У Радянському Союзі пан'європеїзм піддавалася різкій критиці.

Домовленості першого п'ятиріччя 20-х рр., передусім Локарнські, були вищим політичним досягненням творців Версальського порядку, які уперше показали себе здатними не лише диктувати умови з позиції силового переважання, але і приймати з розрахунок інтереси слабкої сторони, так само як і об'єктивні потреби усього міжнародного співтовариства.

Логіка і схема вироблення компромісів на кшталт локарнського могли теоретично стати моделлю для впорядкування міжнародних відносин в усіх частинах світу і Європи. Але насправді цього не відбувалося.

Механізм забезпечення стабільності, розроблений стосовно франко-німецьких стосунків фактично набув тільки відносно вузького, субрегіонального значення. Проте, потенціалу «духу Локарно» виявилось досить для істотної стабілізації міжнародних відносин в другій половині 20-х рр.

З-поміж сучасних відомих пацифістів у різних сферах — співачка Леді Гага, акторка Сьюзен Сарандон, фінський політик Ілкка Тайпале.

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. – Х . :Право, 2015. Енциклопедичний політологічний словник. — К.: Генеза, 1997, с.251.; Системная история международных отношений в четырех томах; М.: Московский рабочий, 2000, с.345.

ПЕРЕЯСЛАВСЬКА РАДА

ПЕРЕЯСЛАВСЬКА РАДА — загальна військова рада, скликана гетьманом Богданом Хмельницьким у місті Переяславі (нині Переяслав-Хмельницький) для вирішення питання про взаємовідносини між Військом Запорозьким та Московською державою.

У січні 1648 р. на Запоріжжі розпочалася Визвольна війна українського народу під проводом гетьмана Богдана Хмельницького. Повстанці отримали низку перемог над урядовими військами Речі Посполитої, їх підтримали народні маси, розраховуючи на збільшення козацького реєстру (який утримувався коштом державної скарбниці), послаблення панського гніту Речі Посполитої, утисків з боку євреїв — керуючих маєтками, а також відновлення позицій православної церкви на своїх землях.

Однак здобута Богданом Хмельницьким автономія опинилась затиснутою між 3-х великих держав Східної Європи: Річчю Посполитою, Османською імперією, Московським царством.

Проголосити незалежність він не міг, бо був лідером повстання, але не мав права стати легітимним монархом, і такої кандидатури серед лідерів повстання не було.

Економічна і людська база Б.Хмельницького — відсталі Київське, а періодично також Брацлавське і Чернігівське воєводства. Вести тривалу війну в таких умовах було неможливо.

Єдиний союзник — кримський хан — не був зацікавлений в остаточній перемозі козаків.

Отже, первісно Хмельницький намагався побудувати автономне утворення в межах Речі Посполитої, просив військової допомоги у московського царя і його воєвод, з часом — схилився до рішення стати васалом Османської імперії, що стало чинником, який вплинув на рішення Земського собору у 1653 р.

- 8 (18) червня 1648 р. — перший лист Хмельницького до московського царя Олексія Михайловича.

- Спроба схилити царя до надання військової допомоги козакам та заохотити його до боротьби за трон Речі Посполитої, який після смерті короля Владислава IV залишився вакантним (Дмитро Іловайський, Мирон Кордуба, Іван Крип'якевич, Валерій Смолій, Валерій Степанков.)

- Початок переговорів про приєднання України до Московського царства (Микола Петровський, більшість радянських і російських істориків).

- Прагнення спростувати негативні наслідки антикозацької кампанії, проведеної стороною Речі Посполитої у Москві, та запобігання втручання московських військ у конфлікт (Віктор Горобець).

- 8 (18) червня 1648 р. — лист Хмельницького до московського сіверського воєводи Леонтьєва. Згадки про прихильне ставлення козаків до царя. Питання підданства царю не піднімається.
- 11 (21) липня 1648 р. — лист Хмельницького до московського путивльського воєводи Плещеева. Згадки про заохочення московського царя до боротьби за трон Речі Посполитої. Питання підданства царю не піднімається.
 - кінець грудня 1648 р. — від'їзд посольства Хмельницького до Москви. У складі посольства головний посол Мужилівський Силуян Андрійович і єрусалимський патріарх Паїсія.
 - Січень 1649 р. — у Москві патріарх Паїсій переконує царя в бажанні Хмельницького: «...бити челом царському величеству, чтоб государь пожаловал велел ево, Хмельнитцкого, и все Войско Запорожское принять под свою государскую високою руку..», однак у записці Мужилівського згадується лише клопотання про надання військової допомоги, а питання підданства царю не піднімається.
 - Квітень 1649 р. — зустріч у Чигирині Хмельницького із царським послом Григорієм Унковським. Гетьман наголошує на спорідненості України з Москвою і просить надати військову допомогу.
 - Травень 1649 р. — від'їзд посольства Хмельницького до Москви. У складі посольства головний посол полковник Федір Вешняк. В акредитивній грамоті висловлено прохання про протекторат московського монарха: «...под милость и оборону свою возьми... всю Русь». Одночасно подібне посольство було вислано дотрансільванського князя Д'єрдя II Ракоці, з метою заохотити його до боротьби за трон Речі Посполитої.
 - 6 серпня 1649 р. — піррова перемога козаків у Зборівській битві. Зражений кримськими татарами Хмельницький винуватить Москву, яка не надала допомогу. Українсько-московські стосунки погіршуються. Гетьман і його оточення вдаються до дипломатичного тиску на Москву: відкрито висловлюються про необхідність походу на московитів і відмовляються видати самозванця Тимофія Акудінова, який видавав себе за сина московського царя Василя Шуйського.
 - Березень 1650 р. — Хмельницький ігнорує накази короля Речі Посполитої про підготовку до спільного польсько-кримського походу проти Московії.
 - літо-осінь 1650 р. — пожвавлення османсько-українського діалогу про те, щоби передати під османський протекторат «...Україну, Білу Русь, Волинь, Поділля з усією Руссю аж по Віслу».
 - 19 лютого 1651 р. — Земський собор у Москві. московське духовенство визнало за можливе у разі невиконання стороною Речі

Посполитої умов «вічного миру» дозволити Олексію Михайловичу прийняти у підданство Військо Запорозьке.

- Вересень 1651 р. — у Чигирин прибув османський посол Осман-ага і повідомив про готовність Порти взяти під свій захист Україну. Хмельницький не поспішає, сподіваючись на відповідь Москви.

- березень 1652 р. — посольство Хмельницького у Москві. Посол Іван Іскра запропонував негайно прийняти під царську опіку Військо Запорозьке. Царський уряд погодився взяти лише військо, без території, передбачаючи у подальшому надати йому землі у межиріччі Дону та Ведмедиці.

Восени 1653 р. Земський собор, який відбувався у Москві, прийняв рішення про включення України до складу Московії, а 23 жовтня (2 листопада) 1653 р. московський уряд оголосив війну Речі Посполитій.

Для ведення переговорного процесу між обома державами в Україну з Москви 9 (19) жовтня 1653 р. вирушило велике посольство на чолі з боярином В.Бутурліним. У його складі були також окольничий І.Олфер'єв, дяк Л.Лопухін, представники духовенства.

Подорож тривала довго — майже три місяці! І не тільки через бездоріжжя та безлад: довелося виготовляти новий царський прапор і текст промови В.Бутурліна, з призначеної гетьману булави зникло кілька коштовних камінців, тому їх довелось відновити. Потім посольство ще тиждень чекало приїзду Б.Хмельницького, який затримався у Чигирині на похороні старшого сина, а потім не міг переправитися через Дніпро, бо крига на річці була недостатньо міцною.

Місцем проведення генеральної військової ради було обрано м. Переяслав, куди посольство прибуло 31 грудня 1653 р. (10 січня 1654 р.). Б.Хмельницький разом з генеральною старшиною прибув 6 (16) січня 1654 р.

У Переяславі відбулася 8 (18) січня 1654 р. старшинська рада, а згодом генеральна військова рада. У ній взяли участь представники козацтва Київського, Чернігівського та Брацлавського полків та жителі Переяслава. Не було представників від селян, міщан (крім Переяслава) та духовенства.

Під час публічної церемонії гетьман і козацька старшина присяглися на тім, «щоб бути їм із землею і городами під царською великою рукою невідступно».

Після зачитання царської грамоти гетьманом старшина та послі пішли до Успенського собору, де духовенство мало привести їх до присяги. Однак Б.Хмельницький зажадав, щоб послі першими

принесли присягу від імені царя, що мало б забезпечити Україні збереження її прав, а також було б ствердженням союзу між обома державами. Боярин В.Бутурлін рішуче відмовився скласти присягу, у зв'язку з чим гетьман і старшини пішли на нараду, яка тривала декілька годин, а послі залишились чекати у соборі. У ході наради полковники переяславський П.Тетеря та миргородський Г.Лісницький приходили і просили В.Бутурліна скласти присягу, але безуспішно. Одночасно керівник посольства двічі стверджував, що цар охоронятиме всі права України і заявляв, що «царское слово переменено не бывает».

В. Бутурлін відмовився присягати від імені царя, посилаючись на те, що цар не присягає своїм підданим. Ніякого письмового договору у Переяславі укладено не було.

Після тривалої наради і враховуючи слова Бутурліна, які гетьман і старшина тлумачили як рівнозначні присязі царя, українська сторона склала присягу. Всього у день Переяславської Ради присягу склали 284 особи. Від імені царя гетьману було вручено грамоту та знаки гетьманської влади: військовий прапор (хоругву), булаву та шапку.

Після від'їзду Бутурліна козацька старшина з гетьманом узялися за вироблення умов договору. Було вирішено віддати Україну під протекторат Московської держави зі збереженням основних прав і вільностей Війська Запорозького; було написано проект договору у формі петиції до царя з 23 пунктів, якого привезли у Москву наприкінці березня 1654 р. переяславський полковник П. Тетеря і військовий суддя Самійло Зарудний.

Після Переяславської Ради представники московського посольства побували у 117 містах і містечках України для прийняття присяги від населення на вірність цареві. За їхніми даними присягу склали 122 542 особи чоловічої статі. Безумовно, ця цифра була завищена царськими дяками. Відмовились підтримати Переяславську угоду й присягати московському царю ряд представників козацької старшини, зокрема полковники Іван Богун, Осип Глух, Григорій Гуляницький, Іван Сірко, Петро Дорошенко, Михайло Ханенко, Брацлавський, Кропивнянський, Полтавський (царських представників там побили киями), Уманський козацькі полки, деякі міста, зокрема Чорнобиль, а також українське духовенство на чолі з митрополитом С.Косівим. Не присягала Запорізька Січ.

Згідно з Переяславськими домовленостями між гетьманом і царським урядом було укладено Березневі статті 1654 р.

У результаті Переяславської Ради та наступних переговорів між гетьманським та царським урядами було укладено воєнно-політичний союз двох держав — України та Московії. Необхідність виходу з-під залежності Речі Посполитої спонукала Б.Хмельницького піти на

визнання протекторату московського царя над Україною. Одночасно було дано царську гарантію щодо збереження державних прав України, яку згодом неодноразово порушували і врешті-решт широка автономія українських земель і Запоріжжя звелася протягом 120 років нанівець. 300-у річницю Переяславської Ради широко відзначали у СРСР 1954 р., до цього ювілею було приурочено, зокрема, передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР.

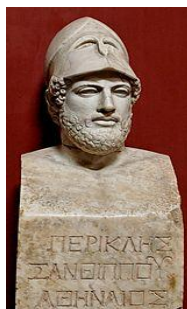

Ювілейна монета НБУ присвячена 350-тій річниці Переяславської ради

Оцінка самої Переяславської ради, була і є предметом частих суперечок учених. Справа ускладнюється тим, що оригінальні документи втрачено, а може їх і не було взагалі. Збереглися лише «копії» чи «переклади», що дає право вважати, «переяславські домовленості» — фікцією, тобто — вигадкою. До того ж російський архіваріус Петро Шафранов доводить, що навіть ці «копії» сфальсифіковані царськими переписувачами. Загалом пропонувалося п'ять основних тлумачень «Переяславської угоди». На думку російського історика права Василя Сергєєвича (помер 1910), «угода» являла собою персональну унію між Московією та Україною, за якою обидві сторони мали спільного монарха, зберігаючи кожна свій окремий уряд. Інший фахівець із російського права Микола Дьяконов (помер 1919) доводив, що, погоджуючись на «особисте підкорення» цареві, українці безумовно погоджувалися на поглинення їхніх земель Московським царством, і тому ця угода була «реальною унією». Такі історики, як росіянин Венедикт Мякотін та українець Михайло Грушевський, вважали, що Переяславська угода була формою васальної залежності, за якої сильніша сторона (цар) погоджувалася захищати слабшу (українців), не втручаючися в її внутрішні справи; українці ж зобов'язувалися сплачувати цареві податки, надавати військову допомогу і т. д. Інший український історик — Вячеслав Липинський — пропонує думку, що угода 1654 р. була не чим іншим, як лише тимчасовим військовим союзом між Московією та Україною. Як зазначив Ю.Шевельов Переяслав у перспективі трьох сторіч нам уявляється початком великої трагедії. Але у 1654 р. не був закладений

розвиток тільки у цьому напрямі. Навпаки, сучасникам Переяслав здавався вихідним пунктом для великої експансії. Майже нічого не втрачаючи політично, Україні відчинявся шлях до культурного завоювання страшного сусіда. Київ в очах тогочасного українця був другим Єрусалимом — центром церкви, культури. Ворогом були османи та поляки, і знаряддям піднесення другого Єрусалиму — Києва мала стати Москва. Її військова сила мала здійснити програму української інтелігенції. Що таке Москва, — знали, і все-таки пішли на Переяслав. Може тому, що усвідомлювали, наскільки нижчий був той культурний і побутовий рівень, на якому стояла Москва. Дійсно, Переяслав став передумовою української культурної інвазії. Уже у другій половині XVII ст. у Москві було 7 монастирів, повністю заселених українцями й білорусинами. Славнозвісна реформа патріарха Нікона була фактично проведена з участю українців, вихідців з Київської академії. Заснована 1685 р. Московська академія, що відома під назвою Слов'яно-греко-латинської, від 1700 року фактично перейшла в українські руки і протягом наступних 64 років із 19 ректорів українцями були 16. Якщо Україна і зазнала поразки, то це сталося не через переяславські умови. «Політично і військово Переяслав став початком поразки тому, що різні українські кола втягали Москву в Україну, намагаючися використати її проти своїх внутрішніх ворогів». Можна ще вигадувати більш-менш схожі на реальність теорії, та без автентичних документів (підписаних та скріплених печатками, з обох сторін, чи як там було прийнято в ті часи), ці теорії залишаються лише теоріями.

ПЕРИКЛ (БЛИЗЬКО 500 – 429 рр. до н.е.)

Перикл — державний діяч, стратег, оратор і полководець у Стародавніх Афінах. Період правління Перикла називають «золотим століттям Афін», визнаючи його добою найвищого внутрішнього розквіту Греції. Подобиці життя Перикла відомі майже виключно за

працею Плутарха «Порівняльні життєписи». Він народився у філі Акамантиди, дем Холарга. Як з батьківського, так і з материнського боку, походив із знаменитих сімей та родів. Батько його, Ксантіпп, який розгромив полководців перського царя в битві при Мікалі, був одружений з Агарістою, онукою Клісфена, славний тим, що вигнав Пісистратидів, сміливими діями поклав край тиранії, дав афінянам закони і встановив державний лад, який мав мішану форму з метою забезпечити згоду й добробут громадян. За переказом, Агарісті наснилося, начебто вона породила лева. Через декілька днів з'явився на світ Перикл. Тілесних вад він не мав, тільки голова була довгаста й надто велика порівняно з тілом. Через те він на всіх статуях зображений із шоломом на голові.

Очевидно, скульптори не хотіли зображати його негарним. Втім давньогрецькі комедіографи називали його схінокефалом, тобто «цибулиноголовим». Перикл навчався музиці, біології, астрології. Саме вивченню астрології, на думку Плутарха, приписується «високе мислення та піднесеність мови». Історії відомий такий випадок: «Одного разу, незважаючи на те, що якийсь невихований грубіян не вгавав ганьбити його й образити, Перикл цілий день перебував на площі, зберігаючи весь час мовчання і заодно полагоджуючи якісь невідкладні справи. А ввечері він спокійно пішов додому, хоч той чоловік далі переслідував його й ганьбив на всі лади. Коли Перикл підійшов до дверей свого дому, вже добре посутеніло. Тож він велів своєму слугі взяти ліхтар і провести цього образника додому». У молодості Перикл боявся народу. Своїм зовнішнім виглядом він був схожим на Пісистрата. Його приємний голос, жвавий і дотепний спосіб розмовляти бентежили літніх людей, настільки він нагадував мову Пісистрата.

Перикл також боявся стати жертвою остракізму, адже був багатим, походив із знатного роду, мав друзів серед впливових персон. Тому він спочатку уникав займатись державними справами, проте на війні відзначався хоробрістю і не уникав небезпек. Перикл присвятив себе державній діяльності цілком свідомо, причому, врахувавши державницьку спадщину попередників, став на бік демократії: добробут маси бідняків він ставив вище від вигоди купки багатіїв, хоча зробив це всупереч своїй природі, аж ніяк не демократичній. Він побоювався, щоб його не запідозрили у прагненні до тиранії. Також він бачив, що Кімон визнавав і підтримував аристократичні погляди і через те став дуже цінним для аристократів. Крім того Перикл поступався Кімону багатством і засобами, якими той прихилив до себе бідноту. Так, Кімон щоденно давав безплатні обіди бідним афінянам, роздавав одяг

людям похилого віку, у своїх маєтках наказав знести огорожі, щоб кожен, хто забажає, міг користуватися тим, що там вродило.

Перикл, фактично переможений цими підступами, за чиєюсь порадою вдався до роздачі державних грошей. Відпусканням грошей на видовища, платою суддям, всілякого роду винагородами та роздаванням грошей Перикл швидко підкупив народні маси і скористався нею у боротьбі з Ареопагом, членом якого він не був, тому що його не було жодного разу обрано жеребкуванням ані архонтом, ані полемархом, ані тесмотетом.

Ці посади з давніх-давен були виборними за жеребом, і ті, хто, пройшовши перевірку, займали ці посади, ставали членами Ареопагу. Отож Перикл, домігшись великого впливу в народі, применшив значення Ареопагу. Так, відповідно до пропозиції Ефіальта (оратор Перикла), в Ареопагу відібрано право вирішувати більшість судових справ, а Кімон був вигнаний як прихильник спартанців і ворог демократії, хоч щодо багатства та знатного походження він не поступався нікому з громадян та ще й одержав блискучі перемоги над варварами й наповнив міську скарбницю великою кількістю грошей.

Такий був великий вплив Перикла в народі. Відповідно до цього він змінив свій спосіб життя. У місті можна було побачити, як він ходив лише по одній вулиці — тій, що вела на площу і в Раду. Він не відвідував звані обіди і відмовився від усілякого товариського життя, так що під час своєї довготривалої державної діяльності не був на обіді ні в кого з друзів, за винятком того випадку, коли одружувався його племінник. Подібно до цього Перикл влаштував свої стосунки з народом: щоб не набридати йому, він виступав зрідка, говорив не в будь-якій справі і не завжди з'являвся на народні збори. Проте обов'язково брав участь в особливо важливих справах, а в усіх інших випадках діяв через своїх друзів або підсилав інших ораторів.

Одним з них був Ефіальт, який підірвав могутність Ареопагу і був вождем демократичної партії. Він, за висловом Платона, «щедро наливав своїм громадянам незмішаного вина свободи». Скуштувавши її, народ, неначе норовистий кінь, почав сваволити і, як кажуть комедіографи, «нікого вже не хотів більше слухати й почав кусати Евбею та кидатись на інші острови». Вороги підіслали до Ефіальта найманого вбивцю і вождь демократів загинув від його руки.

На чолі партії залишився один Перикл. За переказом, коли противники Перикла виступили проти надмірного витрачання державних коштів, він звернувся до народних зборів із запитанням, чи багато грошей він витратив. Коли йому відповіли, що дуже багато, він сказав: «У такому разі нехай ці витрати рахуються за мною, а не за вами, але посвятні написи на будівлях нехай містять моє ім'я». У відповідь на

ці слова всі, чи то захоплені його великодушністю, чи то з честолюбства, - самі бажаючи прославитись цими спорудами, — закричали, щоб він усі витрати покривав з державних грошей і витратчав, нічого не шкодуючи. Нарешті у боротьбі з Фулідідом, Перикл опинився у небезпеці: дійшло до того, що остраки мали вирішити, хто з двох повинен бути вигнаним. Периклові вдалося вигнати Фулідіда й розгромити ворожу партію.

Зрештою під остракізм підпали і Кімон, і Фулідід. Першого вигнали за те, що він організував похід на допомогу Спарті, яка воювала з повсталими ілотами. Навіть блискучі перемоги над персами не допомогли Кімону оправдатися перед народом Афін. Коли, в такий спосіб, був повністю усунений розбрат, і в державі запанували єдність і згода, Перикл нав'язав свою владу Афінам і підкорив собі все, що належало афінянам: внески союзників, військо, флот, море. Він домігся величезного впливу, який простягався як на греків, так і на варварів, його влада назовні ґрунтувалася на підтримці підкорених племен, дружніх стосунках з царями та на союзах із різними володарями.

Тепер Перикл став іншим, він більше не був слухняним знаряддям народу, вже не поступався юрбі. Замість попередньої м'якої, а часом трохи й поступливої демагогії, схожої на приємну й ніжну музику, він почав провадити політику, схильну до аристократичного і монархічного ладу, провадив її послідовно й непохитно, маючи на увазі загальне добро. Переважно він, переконуючи й повчаючи, вів за собою народ згідно з волею самого народу. Однак траплялося, що народ виявляв незадоволення, тоді Перикл, йдучи проти волі народу, вів його шляхом, корисним для держави.

Головними інструментами впливу Перикла на народ були надія на його незаперечну підтримку, навіть часом страх. У такий спосіб він то стримував надто зухвалі ідеї, то підбадьорював і втішав демос у зневірі. Цим він довів, що Платон має рацію, коли красномовство називає мистецтвом керувати душами, і що головне завдання красномовства — правильно підходити до різних вдач і пристрастей, немов до якихось тонів і звуків душі, що потребують відповідного доторку або удару.

Втім причиною успіхів Перикла була не лише сила слова, а, за словами Фулідіда, «слава його життя й довір'я народу до нього, бо він виявився непідкупним і безкорисливим». Хоча Перикл перетворив Афіни на найбільше й найбагатше місто, і власною політичною могутністю перевершив багатьох царів і тиранів, він однак не збільшив своїх статків, які залишив йому батько, ні на драхму. Суть влади Перікла визначив Фулідід, а комедіографи вдавались до злісних наклепів на нього. Вони називають друзів з його оточення новими пісистератидами,

а від самого Перикла вимагають клятви, що він не думає стати тираном, указуючи на те, що його високе становище несумісне з демократичним ладом і надто обтяжливе для нього самого. Телеклід, наприклад, вказував, що таке становище не було наслідком щасливого збігу обставин, або вдалого керівництва державою, чи вдячності народу за це.

Перикл сорок років стояв на чолі держави, маючи таких славетних сучасників, як Ефіальт, Леократ, Міронід, Кімон, Толмід і Фукідід. Після падіння й вигнання Фукідіда, він протягом не менш як п'ятнадцяти років, був безперервно наділений одноосібною владою, оскільки його щорічно обирали стратегом. Попри таку владу Перикл залишився непідкупним, хоч не можна сказати, що грошові справи були йому байдужі.

Перикл мав маєток, який він законно успадкував від батька. Щоб цей маєток не змарнувався від його недбайливості, щоб не завдавав йому клопоту і не віднімав часу зважаючи на його зайнятість, Перикл придумав такий спосіб завідування, який видався йому найзручнішим і найнадійнішим. Увесь річний врожай з полів, він продавав повністю, а відтак усе найнеобхідніше для щоденного вжитку купував на ринку.

Перикл і Аспасія у майстерні Фідія біля Діви Афіни

Як і загалом у житті, так і в харчуванні він дотримувався суворого порядку й бережливості. Це не було до вподоби його дорослим синам та їхнім дружинам, для яких Перикл не виявився щедрим. Сини нарікали на розписані за днями і якнайточніше визначені видатки.

Одружений Перикл був на Аспасії. Це була його друга дружина, з першою він розлучився. Він настільки був захоплений Аспасією, що

дозволяв їй порушувати афінські звичаї – виходити до гостей чоловіка мужської статі, брати участь у дискусіях. Вороги висміювали стратега за цю слабкість і запевняли, що і війни Афіни ведуть тапер, головним чином, для того, щоб зробити приємність іноземцям і звеличити її (Аспасії) батьківщину Мілет.

Відомо також, що його господарство сумлінно вів слуга Евангел. Усе це різко суперечило поглядам Анаксагора (вчителя Перикла, який пізніше став його радником), який покинув свій дім і залишив угіддя необробленими під пасовиська для овець. Втім, між життям філософа-споглядача й державного мужа не було нічого спільного: перший скеровує свої думки на прекрасне, не відчуваючи потреби ні в знаряддях, ні в зовнішній допомозі, для другого, якому доводиться мати справу з чисто життєвими потребами, багатство не лише стає просто-таки необхідним йому самому, а й засобом творити людям добро, як це було на прикладі Перикла, котрий допомагав бідності. Про Анаксагора ж існує такий переказ.

Одного разу, коли Перикл цілком був зайнятий державними справами, Анаксагор, уже глибокий старець, усіма забутий, лежав хворий без догляду. Він окутав собі голову плащем і задумав піти з життя, заморивши себе голодом. Перикл, дізнавшись про це, налякався й негайно побіг до Анаксагора і почав гаряче просити його, щоб той відмовився від свого наміру й зглянувся, якщо вже не на себе, то хоч на нього, хто в особі філософа втратить незрівнянного дорадника в державних справах. Тоді Анаксагор відслонив обличчя і з докором сказав: «Перикле, коли кому потрібний світильник, той наливає в нього оливу». Перикл зрозумів натяк і щедро обдарував свого вчителя. Недарма, сучасники Анаксагора, називали його «Розумом».

У своєму творі «Про природу» вчений зумів показати, як із дрібних часток матерії утворилася земля, моря і навіть зірки, які, на думку марновірних греків, з'явилися тоді, коли боги брали на небо якогось героя який відзначився на землі подвигом. Щоб зрозуміти природу зірок, Анаксагор вивчав метеорити і прийшов до висновку, що світіння зірок пов'язане з тим, що при швидкому польоті «шматки каменю» розжарюються. Сонце, на думку філософа, зовсім не божество, як вважали жителі давнього світу, а розпечений шматок каменю. Внаслідок віддаленості воно здається нам малим, а насправді значно більше всієї Греції. В своїй філософській теорії Анаксагор не залишає місця богам, тому релігій люди його ненавиділи і завжди мріяли піддати остракізму. І лише особисте захоплення Перикла Анаксагором спасало останнього від прогнання за межі держави.

Зростаюча могутність Афін викликала побоювання Спарти, якій ще з часів греко-перських війн належала керівна роль в еллінському

світі. Перикл вирішив зібрати в Афінах з'їзд представників усіх держав для вирішення організаційних питань в яких були зацікавлені всі країни грецького полісу. Однак, Спарта не дозволила бути присутнім на з'їзді тим країнам, які були залежні від неї. Ідея Перикла зазнала невдачі, хоча народ Греції побачив стратегічні його плани.

Мабуть, найбільше цінували афіняни свого стратега як полководця. Він ніколи не сподівався на удачу, не вступав у битву, якщо результат її був сумнівний. Тому Перикл не програв жодної битви. Він не лише сам не ризикував, бо це пов'язано було з людськими втратами, але і інших застерігав від легковажних рішень. Так було і з полководцем Толмидом, який хотів сторгнутися в Беотію. Перекл намагався його стримати словами: «Якщо ти не хочеш слухати Перикла, то вибери наймудрішого з радників – час». Через кілька днів Афіни узнали про поразку Толмида і загибель його соратників.

Перикл стояв на чолі військ у фракійському поході, розгромив фракійців і захистив афінських колоністів. Він організував компанію на берег Понта Евксинського, звідки греки постачали хліб. Щоб показати могутність Афінської держави і втягнути в Афінський союз грецькі міста-держави Причорномор'я, Перикл почав далекий морський похід (437 р. до н. е.). Його ескадра пройшла протоки, вийшла на Чорне море. Він виконав всі прохання проживаючих на узбережжі греків, забезпечив їх військовою підтримкою, а варварам показав могутність Афін.

Але далеко не завжди Перикл погоджувався на загарбання інших країн. Він відмовив афінян від походу на Єгипет, Сицилію і Карфаген. Усі сили він спрямовував на захист уже наявних держав побоюючись в них повстань, коли основні сили будуть за межами країни. Прикладом йому служила поразка Толмида, коли ряд міст відійшли від Афін. Перикл ліквідував заколот на острові Евсеї, розібрався мудро з конфліктом в Мегарах. А коли два учасника Морського союзу, Самос і Мілет, затіяли війну між собою, Перикл наказав їм припинити війну і вирішити спірні питання третейським судом. Коли Самос не прислухався до поради, він сам командує ескадрою, яка в запеклій битві перемогла і підкорила Самос. Перикл зруйнував стіни міста, відібрав всі кораблі, наклав великий штраф і взяв заручників. Його військо повернулося переможцем в Афіни, відбулися урочисті поховання загиблих. Промова Перикла справила на присутніх велике патріотичне враження.

У 433 р. до н. е., Перикл вмішався в морську битву біля Сибатських островів. Коринфяни, які входили в Пелопоннеський союз звернулися із скаргою до Спарти, про порушення перемир'я з союзом. До них приєдналися Мегари. Потидея оголосила про вихід із Союзу і Перикл обложив її військом. Коринф вимагав у Спарти допомоги, але

спартанський цар Архідам до війни готовий не був. Заборона торгувати спасала Мегари від голодної смерті, але дозвіл міг дати лише Перикл. Він був повний рішучості не поступитися Спарті і ігнорував всі посольства, які надсилали спартанці. «Якщо ви поступитесь пелопоннесцям, - говорив він, - то вони негайно висунуть вам ще тяжчі вимоги, думаючи, що ви пішли на поступки зі страху». (Плутарх. Перикл, 30).

Вороги Перикла боялися виступити проти нього, але вони знайшли його друзів. Фідія, який керував будівельними роботами на Акрополі, звинуватили у крадіжці золота, виданого на статую Діви Афіни. Перикл порадив Фідію зробити золотий одяг статуї так, щоб при нагоді його можна було зняти і зважити. Наклеп не вдався. Тоді Фідія звинуватили у святотатстві. Він був ув'язнений і помер, чи отруїли, у в'язниці. Хотіли розправитися з Анаксагором, але Перикл допоміг учителю зникнути. Звинуватили в безбожництві Аспасію, Перикл особисто захищав її в суді, і просив суддів не піддавати її покаранню.

Карта Греції і Малої Азії на початку Пелопоннеської війни (431 - 404 рр. до н. е.)

Почалася Пелопоннеська війна (431 до н. д). Спартанці вторглися в Аттику і незабаром оточили Афіни, Перикла звинувачували в бездіяльності. Однак, не дивлячись на військові невдачі і епідемію чуми, Перикл готує експедицію до Спарті. Він споряджає флот із 150 кораблів, але чума почала косити його військо і похід Перикла не виправдав надій. Його не обирають стратегом, почалися сімейні сварки. Його син, Ксантипп, від першої дружини, був схильний до марнотратства, Перикл відмовився платити його борги. Ксантипп помирає від епідемії. Горе остаточно зломило його, коли хоронив

меншого сина Парала. Тоді великий стратег вперше у житті заплакав. Він віддалився від політики і, практично, не виходив до народу.

Перикл виступає перед народом Афін

Народ Афін запрошує його знову зайняти посаду стратега, але Перикл, убитий горем не виходить з будинку. Тоді його просять друзі і Народні збори обирають Перикла стратегом на 16 рік. Перикл звертається до народу Афін з проханням зробити виняток у законі про незаконнонароджених і визнати його сина від Аспасії афінянином, так як у нього не було іншого спадкоємця. Афіняни його просьбу підтримали.

Однак Периклу не судилося стати на чолі Афіньської держави знову. Він захворів на чуму і помер. Його останні слова були наступні: «Адже за роки мого правління жоден афінянин не був страчений за моїм наказом».

ДЖЕРЕЛА:

Балух В.О. Історія античної цивілізації. – Т.1. Стародавня Греція: Підручник. – Чернівці: 2007 – 656 с.; Політичні портрети Стародавнього світу. Кн. I. – Антична Греція.: навч. посібник / укл.: А.О. Карасевич, К.М. Левківський, Л.С. Шачковська. – Умань: ПП Жовтий О.О., 2011. – 635 с.

ПЕРСОНА НОН ГРАТА

ПЕРСОНА НОН ГРАТА (лат. Persona non grata — «небажана персона») — дипломатичний термін. Антонімом до цього терміну є персона граата (лат. persona grata). Термін вперше було використано в праці Михайла Коцюбинського 1907 р., що так і називалась «Persona grata». Згідно зі статтею 9 Віденської конвенції про дипломатичні

відносини (1961), держава, що приймає, може «у будь-який час і без пояснення причини» оголосити будь-якого члена дипломатичного корпусу «персоною нон ґрата», навіть до того, як ця людина прибула в країну.

Зазвичай особа, оголошена «персоною нон ґрата», має покинути країну, в іншому випадку держава «може відмовитися визнавати цю особу членом дипломатичної місії».

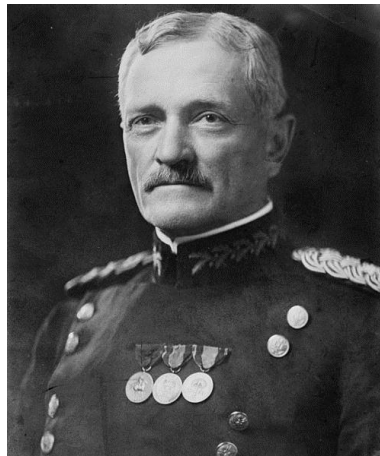
Хоча дипломатичний імунітет захищає персонал дипломатичних місій від цивільного або кримінального переслідування залежно від рангу, вони зобов'язані поважати закони держави, що приймає, за статтями 41 і 42 Віденської конвенції.

Оголошення особи «персоною нон ґрата» може використовуватися за наявності підозри її у шпигунстві («діяльності, несумісної зі статусом») або як символ висловлювання невдоволення.

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. — Х.: Право, 2015.; Юридична енциклопедія: В 6 томах. / Редколегія: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та інші. — К.: «Українська енциклопедія», 1998.

ПЕРШИНГ ДЖОН ДЖОЗЕФ (13 вересня 1860 – 15 липня 1948 рр.)

Генерал американської армії, учасник іспано-американської та Першої світової воєн. Єдиний, хто за життя здобув вище персональне військове звання в армії США – Генерал армій Сполучених Штатів. Джон Першинг народився на фермі в штаті Міссурі недалеко від міста Леклейд, в який переїхав у 1861 р., після того, як його батько купив там склад. Закінчив школу у 1878 р., у 1880-1882 рр. навчався у Першій

Міссурійській нормальній школі (згодом Державний університет Трумена в Кірксвілле), навесні 1882 р. вступив до Військової академії у Вест-Пойнті, яку закінчив у 1886 р., отримавши звання молодшого лейтенанта американської армії. Служив в 6-му кавалерійському полку (спочатку розквартированому у штаті Нью-Мексико, згодом у Каліфорнії, Арізоні, Північній Дакоті і Айові), брав участь в операціях проти апачів і сіу, у 1890 р. взяв участь у придушенні останніх повстань сіу у Су-сіті. У 1895 р. був підвищений у званні до старшого лейтенанта і переведений у 10-й кавалерійський полк (Форт-Ассірібойн), який складався з негрів під командуванням білих офіцерів (згодом служба в частинах, що складаються переважно з чорношкірих солдатів, принесла йому прізвисько «Блек Джек»). З 1897 р. служив інструктором тактики у Вест-Пойнті.

У 1898 р., під час іспано-американської війни, брав участь у боях на Кубі, з 1899 р., під час іспано-філіппінської війни, служив на Філіппінах, де у 1901 р. отримав звання капітана, у 1901 р. брав участь у військових діях у Китаї під час придушення Боксерської повстання.

Першинг повернувся у США у 1903 р., і вже, у 1905 р. указом Теодора Рузвельта був підвищений у званні відразу до бригадного генерала (минаючи при цьому 3 звання і обійшовши 835 офіцерів вищого рангу). У 1905 р. отримав посаду військового аташе в Токіо і під час японської війни знаходився при японській армії в Маньчжурії, виконуючи обов'язки спостерігача. У 1908 р. був військовим спостерігачем на Балканах, після чого у 1909 р. повернувся на Філіппіни, де служив до 1912 р., займаючи посаду губернатора провінції Моро. Із січня 1914 р. командував 8-й бригадою у Форт Блісс (Техас), а у 1916 – 1917 рр. очолював її під час каральної експедиції американських сил у Мексиці (під час Мексиканської революції). З 1916 р. - генерал-майор.

Коли США вступили у Першу світову війну на боці Антанти, Джон Першинг був 10 травня 1917 р. призначений командувачем експедиційними силами у Франції, при цьому підвищений у званні до повного генерала (першим після Шерідана у 1888 р.). У серпні 1917 р. прибув до Франції. Довгий час чисельність американської експедиційної армії була невелика, істотну роль вона вперше зіграла тільки під час другого бою на Марне літа 1918 р. У вересні 1918 р. Першинг керував Сен-Мійельською операцією. При поділі американських військ у Франції на дві армії призначений 10 жовтня 1918 р. головнокомандуючим усіма американськими військами в Європі. Першинг, випускник Вест-пойнта, був служака, який приходив в лють від найменшого порушення військових регламентацій. Він був почасти німецького походження, захоплювався дисципліною і військовими уміннями німців, і намагався змусити свої війська

наслідувати їх. Ще він був сентиментальним сім'янином, чії листи дружині Франсез зазвичай починалися словами «Моя улюблена Френкі» і зазвичай підписувалися «Джекі». Можливо, що саме його відданість дружині і дітям була причиною холодного відчуження, яке проявилось у нього до часу прибуття в якості головнокомандувача американських експедиційних сил.

У 1915 р., за тиждень до того, як його дружина з їх трьома доньками та сином повинна була прибути в Ель Пасо, звідки він проводив свою кампанію проти мексиканця Панчо Вільї, йому повідомили телеграмою, що пожежа знищила його будинок в офіцерських казармах у Президіо у Сан-Франциско, і що вся його родина, за винятком сина Френсіса, шести років, загинула у вогні. Першинг прийняв новину без зовнішніх емоцій, але через кілька днів його волосся посивіло, а обриси рота придбали жорсткість, яка відзначала їх і надалі. У Франції він мав мало близьких друзів, дав мало прес-конференцій і жодного особистого інтерв'ю. Типовим було його звернення з Уестбрук Пеглером, пізніше знаменитим колумністом.

У цей час Пеглер з Об'єднаної преси був у віці 23 років, наймолодшим військовим кореспондентом в штаб-квартирі американської преси. Так що, коли він оголосив, що збирається піти в головний штаб, щоб вимагати інтерв'ю з Першинг, його колеги тільки посміхнулися. Через півгодини Пеглер повернувся і вже друкував на своїй друкарській машинці. Нарешті, один із старших кореспондентів не зміг більше терпіти і як би ненароком запитав Пеглера, що йому сказав Першинг. Пеглер вийняв папір із машинки і простягнув її запитання. На ній читалося: «Цей кореспондент сьогодні взяв інтерв'ю з генералом Першингом. Генерал сказав: « Пеглер, забирайтеся до диявола з мого офісу». Колеги Пеглера пізніше визнали, що це було дуже точний опис того, що сталося.

Після війни Джон Першинг придбав величезну популярність у США. У 1919 р. Конгрес США уповноважив президента присвоїти йому найвище звання в американській армії - звання Генерала армій США (це звання було створено спеціально для Першинга і згодом було присвоєно тільки Джорджу Вашингтону - посмертно, у 1976 р.). У 1920 р. виникла ідея висунути Першинга у президенти США, однак він відмовився. 1 липня 1921 р. Першинг став головою Генерального штабу США і займав цю посаду три роки, аж до свого виходу у відставку 13 вересня 1924 р. У 1930-і рр. випустив мемуари під назвою «Мій досвід світової війни», за яку у 1932 р. отримав Пулітцерівську премію. З травня 1937 р. і до кінця життя обіймав посаду президента Американського військового руху. Під час Другої світової війни був прихильником активної підтримки Великобританії.

Помер у військовому госпіталі Уолтера Ріда у Вашингтоні, похований на Арлінгтонському національному кладовищі.

На честь Першинга названі танк і балістична ракета. Ім'я генерала Першинга носить округ Першинг в штаті Невада, а також площа в центральному районі Лос-Анджелеса а також площа на перетині 42 вулиці і Парк Авеню в Нью-Йорку.

На аверсі американської медалі зображено портрет генерала Першинга.

ДЖЕРЕЛА:

Енциклопедія політичної думки / Пер. з англ. за ред. Н. Лисюк. — К., 2000;
Українське державотворення: Слов.-довід — К., 1997.

ПЕТИЦІЯ

ПЕТИЦІЯ (лат. *petitio*) — індивідуальна або колективна вимога, звернення, пропозиція, скарга, прохання, клопотання, яка подається у органи державної влади у письмовій формі.

У деяких країнах петиція може подаватися не лише громадянином, але і будь-якою особою (як особисто, так і спільно з іншими людьми). На право подавати петицію також можуть бути встановлені обмеження для деяких категорій громадян (наприклад, для військовослужбовців в Іспанії).

У наші дні прийняті різні способи роботи з петиціями громадян: у Бундестазі ФРН розглядом та ухваленням рішення по петиції займається спеціальна комісія; у Франції петиції розподіляє по компетентних комітетах голова Національних зборів (нижньої палати парламенту), яка вже приймає рішення (відправляє в іншу комісію, відповідному міністрові для ухвалення рішення, не робить жодних дій або представляє на розгляд Національних зборів).

Кожен громадянин або мешканець Європейського Союзу, а також будь-яка компанія, організація чи асоціація з головним офісом в одній з держав-членів, має право індивідуально або разом з іншими, звертатися до Європейського Парламенту зі скаргою щодо будь-якого питання в межах повноважень Спільноти (статті 21 та 194 Договору про заснування Європейської Спільноти), яке стосується скаржника безпосередньо.

Усі запити надходять у парламентський комітет з петицій, який вирішує, чи є вони прийнятними для подальшого розгляду. За потреби комітет може звернутися з запитанням до омбудсмена. Для формування свого висновку за петицією, яку прийняли до розгляду, комітет може просити Європейську Комісію надати йому необхідні документи або інформацію.

Згідно з новим положенням статті 21, внесеним Амстердамським договором, кожен громадянин Союзу має право звертатися з письмовими запитами в усі установи Союзу, зокрема, і у Комітет регіонів, Соціально-економічний комітет і до омбудсмена будь-якою з офіційних мов Союзу (а також ірландською) та отримати письмову відповідь цією ж мовою.

Відповідно до чинного законодавства України особливою формою колективного звернення громадян до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування є електронна петиція, яка подається та розглядається у порядку, передбаченому статтею 23-1 Закону України «Про звернення громадян». З електронними петиціями громадяни можуть звернутися до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування через офіційний веб-сайт органу, якому вона адресована, або веб-сайт громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронної петиції. Електронна петиція, адресована відповідно Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, розглядається у особливому порядку за умови збору на її підтримку не менш як 25000 підписів громадян протягом не більше трьох місяців з дня оприлюднення петиції. Вимоги до кількості підписів громадян на підтримку електронної петиції до органу місцевого самоврядування та строку збору підписів визначаються статутом територіальної громади. Особливий порядок розгляду петицій, які набрали належну кількість підписів, визначається актами адресатів петиції. Якщо петиція не набрала необхідної кількості підписів, її розглядають в порядку, встановленому законом для звичайних звернень громадян.

В Україні про петицію вперше заговорили учасники протестів, які виникли в Києві на Майдані Незалежності з 21 листопада 2013 р. Перші петиції були адресовані до США з проханням втрутитися у ситуацію в Україні і були розміщені на сайті Білого дому.

Першим в Україні запровадити інструмент петиції запропонував координатор громадської кампанії «За відповідальну владу» Ігор Курус у законопроекті «Про вотум недовіри посадовим особам», який дозволяє людям через інструмент петиції — збором підписів, вирішувати долю чиновників і можновладців, які перейшли межі законів і суспільної моралі, як механізм реального застосування п'ятої статті Конституції України. Законопроект про онлайн-петиції був презентований, а пізніше зареєстрований у Верховній Раді. Пізніше цей законопроект було відкликано на користь аналогічного законопроекту, поданого Президентом України і прийнятого у липні 2015 р.

На виконання цього закону 28 серпня 2015 р. Президент України видав Указ «Про Порядок розгляду електронної петиції, адресованої Президентові України», згідно з яким вже наступного дня на офіційному сайті президента було запущено сервер петицій. Згідно з положенням Петиція розглядається у разі залучення на її підтримку не менш як 25 000 підписів громадян протягом не більше трьох місяців з дня її оприлюднення. Першою петицією, що досягла необхідної кількості голосів, стала петиція від Української асоціації власників зброї, в якій вимагається законодавчо затвердити право громадян України на захист.

ДЖЕРЕЛА:

Петиція // Великий тлумачний словник сучасної української мови. — 5-те вид. — К. ; Ірпінь : Перун, 2005.

**ПЕТЛЮРА СІМОН ВАСІЛЬОВИЧ
(10 (22) ТРАВНЯ 1879 — 25 ТРАВНЯ 1926 РР.)**

Український державний, військовий та політичний діяч, публіцист, літературний і театральний критик. Організатор українських збройних сил. Член Генерального секретаріату Української Центральної Ради (від 28 червня — 31 грудня 1917 р.) на посаді Генерального секретаря з військових справ. Головний отаман військ УНР (з листопада 1918 р.). Голова Директорії УНР (9 травня 1919 — 10 листопада 1920 рр.). Дядько по матері патріарха Мстислава.

Народився у передмісті Полтави, був третім сином у родині, мав трьох братів, п'ятьох сестер, батько — Василь Павлович Петлюра, міщанин; маючи 3 екіпажі, займався візницькою справою. Мати — Ольга Олексіївна, з давнього полтавського роду Марченків. Її батько був співзасновником Київського Йонівського скиту, ієромонах.

У віці 13-ти років розпочав навчання — спочатку у церковнопарафіяльній школі, згодом у Полтавській духовній семінарії (1895–1901 рр.). У 1900 р., під враженням виступу, на організованій Петлюрою у Полтаві річниці Шевченка, Миколи Міхновського, вступає до лав Революційної української партії (РУП). У 1901 р. брав участь у Всеукраїнському студентському з'їзді, репрезентуючи громаду духовної семінарії, хоч на той час вже був виключений з навчального закладу за свою політичну діяльність.

Навесні 1902 р. став одним із організаторів виступу семінаристів, які вимагали скасувати систему шпигунства, звільнити наглядачів, увести до програми українознавчі предмети. Їх домагання були сформульовані в спеціальній «петиції», під котрою було зібрано близько 200 підписів. За цей протест з закладу спершу було звільнено головних призвідців, а коли вся семінарія збунтувалася проти такого вчинку властей і учні почали чинну обструкцію викладів, то додатково ще коло пів сотні семінаристів були також виключені та закрито середні класи. Незабаром ці активісти взяли участь у селянських виступах 1902 р. Петлюра на чолі групи семінаристів, виключених із семінарії за заворушення, 17 квітня 1902 р. прибув до Решетилівки Полтавського повіту, де влаштував мітинг. Після придушення руху жандармерія порушила кримінальну справу проти «підмовників». Рятуючись від неминучого арешту, Петлюра разом із приятелем та ідейним однодумцем Прокопом Понятенком восени 1902 р. виїхав на Кубань.

На новому місці взяв участь в організації у Катеринодарі осередку РУП — «Чорноморської вільної громади». Того ж року розпочав журналістську діяльність, дописував до періодичних видань. Перша його стаття була опублікована у 1902 р. у львівському «Літературно-науковому віснику», котрий редагував Михайло Грушевський. Працював учителем у початковій школі у станиці Смоленській, згодом — у Катеринодарському початковому міському училищі. У 1903 р. влаштувався в археографічну експедицію член-кореспондента РАН Федіра Щербини, котрий впорядковував архіви Кубанського козацтва за дорученням наказного отамана Кубані Якова Малами. Невдовзі царська охранка вийшла на слід «полтавських біженців». Симона Петлюру було ув'язнено у Катеринодарській в'язниці. Друзі добилися звільнення заарештованого під грошову заставу, котру за сина вніс батько.

Звільнившись, Петлюра вирішив не випробовувати долю, а тікати за кордон. Восени 1904 р., змінивши ім'я та прізвище на Святослав Тагон, разом з Понятенком перебували районі Крем'янця, потім були нелегально переправлені через кордон. Згодом виїхав до Львова, де на той час розміщувався Закордонний комітет РУП. Із

березня по жовтень 1905 р. редагував партійний часопис «Селянин», співпрацював у «Літературно-науковому віснику», «Записках НТШ», «Волі». У грудні 1904 р. на конференції РУП у Львові виступив проти об'єднання з Російською соціал-демократичною робітничою партією (РСДРП). Декілька місяців навчався на університетських курсах українознавства. Налагодив контакти з Іваном Франком, Володимиром Гнатюком та провідниками місцевих українських партій.

Після оголошення у жовтні 1905 р. політичної амністії у Російській імперії повернувся додому. Працював у «Громадській думці», після її заборони — у газеті «Рада». На II з'їзді РУП, на якому партія отримала нову назву — Українська соціал-демократична робітничка партія (УСДРП), був обраний до її Центрального комітету. Тоді ж увійшов у конфлікт з одним із лідерів партії Володимиром Винниченком, переконавши з'їзд не обирати того на посаду редактора центрального друкованого органу через «нестійкість», «богемність» і «політичні хитання». Зрештою Винниченко не був обраний делегатами. Від цього моменту між ними починається тривала боротьба.

У січні 1906 р. Петлюра разом із Миколою Поршем та Прокопом Понятенком виїхав до Санкт-Петербурга редагувати центральний орган партії місячник «Вільна Україна». Після випуску шести чисел видання припинилося, а Симон влітку 1906 р. повернувся до Києва. З липня 1906 р. — секретар київського щоденника «Рада», від літа 1907 - 1908 рр. — співредактор легального соціал-демократичного часопису «Слово».

Мітинг під час проведення III Військового з'їзду. Київ. 2 листопада 1917 р.

У 1908–1910 рр. проживав у Санкт-Петербурзі. Під час життя у місті брав активну участь в українському русі, зумів домовитись про

запровадження в журналі «Мир» українського відділу. Виступав під час відзначення 50-річчя роковин смерті Тараса Шевченка у залі Дворянського зібрання на Михайлівській площі.

На початку 1911 р. переїхав до Москви, де його чекала Ольга Більська — полтавчанка, студентка Московського університету. Їхнє знайомство відбулося на вечірці українського земляцтва наприкінці 1908 р. і переросло у роман, який закінчився шлюбом (цивільним з 1910 і зареєстрованим у 1915 р.). У 1911 р. у подружжя народилась донька — Леся Петлюра (1911–1941 рр.). У 1910 р. приїхав на похорони друга — авіатора Лева Мацієвича — до нової столиці, поклав вінок з україномовним написом на синьо-жовтій стрічці. Петлюра влаштувався бухгалтером у страховому товаристві «Россия». Незабаром на кошти українських громад заходився видавати журнал «Украинская Жизнь» (1912–1914 рр.). Поступово із пересічного бухгалтера і журналіста перетворився на відомого громадського діяча. Федір Корш передрікав йому світову славу: «Українці самі не знають, кого вони мають серед себе. Вони гадають, що Петлюра — видатний редактор, патріот, громадський діяч тощо. Це все правда, але не ціла правда. Петлюра — безмірно вищий за те, що про нього думають. Він — з породи вождів, людина із того тіста, що колись, у старовину, закладали династії, а за нашого демократичного часу стають національними героями... Буде він вождем народу українського. Така його доля».

Петлюра серед бійців Гайдамацького Коша. Березень 1918 р.

Під час Першої світової війни своє ставлення до війни виклав у статті-відозві «Війна і українці». У цій публікації доводив, що українці лояльно виконують свій обов'язок перед Російською державою і

висловлював надію, що у майбутньому ставлення влади до українського питання зміниться.

На початку 1916 р., добровільно вступив на службу до Всеросійського Союзу Земств, перебуває на посаді Уповноваженого Головного Всеросійського Земського З'їзду, Голови Контрольної Колегії Земського Союзу на Західному фронті. Того ж року з сім'єю поселився у Мінську, де перебував штаб Західного фронту. Після падіння самодержавства Петлюра виступив ініціатором та організатором проведення в Мінську українського з'їзду фронту (квітень 1917 р.), на якому він був обраний головою української фронтової ради, а та, у свою чергу, делегувала його на I Всеукраїнський військовий з'їзд (5–8 травня 1917 р.) у Києві.

На з'їзді Петлюра був обраний до складу Українського генерального військового комітету (ГВК), з 21 травня обраний головою цієї організації. Водночас увійшов до складу Центральної Ради. 28 червня обраний до складу Генерального секретаріату на посаду Генерального секретаря з військових справ. Головним завданням Петлюри як військового діяча була українізація армії. Працюючи над створенням української армії, зустрів спротив частини членів Центральної Ради, зокрема, вкрай пацифістську позицію займав Винниченко. Втім, рішенням Тимчасового уряду посада генсека з військових справ не була затверджена. Офіційно поновлений на посаді 13 листопада, в той же час віддав наказ українським військам зайняти всі найважливіші урядові об'єкти Києва. 15 листопада було розіслано відозву Петлюри до війська: «Я, яко генеральний секретар по військових справах в Українській Народній Республіці, закликаю всіх вас, мої товариші й друзі, у теперішній час до загальної дружньої роботи. Будьте організовані та з'єдинені — всі за одного і один за всіх. Наше військо молоде, воно тільки становиться на ноги, і ви своєю дисциплінованістю доведете, що являєтесь славними потомками великих предків».

Під час революційних подій кінця 1917 — початку 1918 рр., безжально припинивши спроби більшовицьких переворотів у Києві у листопаді, грудні 1917 та січні 1918 р., довів, що з усього керівництва республіки один лише він був здатен на рішучі дії. Натомість Володимир Винниченко назвав Симона Петлюру головним винуватцем конфлікту з Радою Народних Комісарів у Росіїї добився його відставки за «перевищення повноважень». На знак протесту проти пробільшовицької орієнтації голови секретаріату 18 грудня 1917 р. Петлюра подає у відставку.

Полишивши ГВК, на початку січня, очолив Гайдамацький кіш Слобідської України (ГКСУ). У Києві гайдамаки стали широко відомі ще

після вбивства «головного більшовика міста» Леоніда Пятакова. Бойове хрещення формації відбулося на Полтавщині у боях за Гребінку. Згодом ГКСУ взяв активну участь у придушенні січневого повстання проти Центральної Ради. Петлюра особисто керував штурмом «Арсеналу» та боями за Київ. Гайдамаки першими увійшли до міста, після звільнення столиці від більшовиків, влаштувавши 1 березня дефіляду на честь перемоги. Домінуючі в уряді соціалісти, зважаючи на зростаючий вплив та популярність отамана в армії, знову приписали Симонові Петлюрі «військову змову з метою встановлення правої диктатури». Як наслідок, 12 березня 1918 р. його було усунуто від командування Гайдамацьким кошем.

Кіш став однією з найбоєздатніших українських частин, а вояки та організатори частини, з котрими Симон пліч-о-пліч у баталіях відстоював Україну — Олександр Удовиченко, Микола Чеботарів, Сергій Дельвіг та Омелян Волох надалі залишались сподвижниками та довіреними особами Петлюри, хоч як засвідчив приклад останнього не всі вони виправдали його довір'я.

Наприкінці березня 1918 р. Петлюра очолив Київське губернське земство, а за місяць на його базі створив та очолив Всеукраїнську спілку земств.

Не позбавлений особистих амбіцій Петлюра після квітневого перевороту у період Гетьманату (29 квітня — 14 грудня 1918 р.) посідав скромну, на перший погляд, посаду голови Союзу земств України, ставши не лише політичним суперником Павла Скоропадського, а і його ідеологічним та соціальним антагоністом. Відразу по зміні режиму почав працю задля повалення гетьманства, встиг створити й налагодити чітку діяльність широкої мережі радикального підпілля, виявив самовідданість та організаторський хист. Займався культурно-просвітницькими справами — організував упорядкування могили Тараса Шевченка і Чернечої гори у Каневі. Саме через земські установи Петлюра поширював свої ідеї на дрібне та середнє селянство, користуючись своєю посадою забезпечив матеріальні та фінансові ресурси посередництвом спілок «Централ», «Українбанк» та «Дніпросоюз» дії яких він координував через Союз земств. У цей час Скоропадський, попри гучні заяви, залишався у колі здебільшого русофільськи налаштованих великих землевласників такосмополітичного «ПРОТОФІСу».

27 липня, за антигетьманський маніфест з вимогою ліквідації поміщицького землеволодіння та повернення землі селянам, заарештований, разом з Миколою Поршем, Юрієм Капканом та іншими. Останніх незабаром випустили, Винниченка тримали на допиті лише добу, Петлюру утримували у Лук'янівській в'язниці майже чотири

місяці (27 липня — 12 листопада 1918 р.). Зрештою, за допомоги Микити Шаповала, було встановлено контакти з німецькими соціалістичними колами у Райхстазі, котрих вдалося переконати посприяти звільненню політв'язня. Відтак із Берліна було вчинено сильний тиск на німецьке військово командування в Україні. Колишній держсекретар Гетьманату Микола Могилянський свідчив, що у його розпорядженні був лист від Скоропадського, у котрому той писав, що «змушений був звільнити Петлюру за наполяганням німців, які загрожували в іншому разі звільнити його силою».

Цей факт погрози німців підтверджував і колишній міністр закордонних справ Дмитро Дорошенко. 12 листопада 1918 р., напередодні антигетьманського виступу Директорії до складу котрої, через тиск на нараді представників війська, був обраний заочно, Петлюра був звільнений з-під арешту міністром юстиції Української Держави Андрієм В'язловим. Відразу по тому виїхав до Білої Церкви — місця дислокації загону Січових Стрільців Євгена Коновальця.

Остаточним ідеологічним приводом до повстання стало підписання 14 листопада Скоропадським «Грамоти про федерацію з Росією». 15 листопада Петлюра, за своїм підписом як Головного Отамана Військ УНР та підписом начальника штабу республіканських військ Олександра Осецького, видав лист-Універсал до українського народу, в якому закликав до боротьби за волю України. За добу в складі Директорії переїхав із Білої Церкви до Фастова, де наступного дня приймав звіт Андрія Мельника про результати Мотовилівського бою. 11 грудня — на переговорах у Козятині з делегацією вищого німецького командування підписав домовленість про негайну евакуацію кайзерівських військ з території УНР. 14 грудня 1918 р. Київ був узятий штурмом. Гетьман зрікся влади. 19 числа Директорія тріумфально прибула до столиці.

У Директораті Петлюра відповідав за міністерства військових та морських справ, а також мистецтва і народного здоров'я. З 28 січня, після проголошення Акту Злуки, п'ятірка її членів доповнилась представником від Наддністрянської України — Євгеном Петрушевичем. Від 11 лютого Головний отаман вийшов з лав УСДРП. Наприкінці лютого відвідав Бережани та Стрий. 27 лютого у Ходорові зустрівся з представниками дипломатичної місії, котра прибула на переговори про лінію розмежування Української Галицької Армії і польської армії. Під час зустрічі поставив умову визнання УНР та ЗУНР, надання підтримки в боротьбі проти більшовиків. 9 травня обраний Головою Директорії, отримавши практично диктаторські повноваження. На чолі об'єднаних українських збройних сил 30 серпня

1919 р. здобув Київ, однак вже наступного дня під тиском Збройних Сил Півдня Росії (ЗСПР) був змушений полишити місто.

Щодо стосунків Симона Петлюри з Євгеном Петрушевичем, то вони визначались відмінностями менталітету та характерів — перший за своїми переконаннями був націонал-соціалістом, другий націонал-демократом. Обидва діячі мали частково різні тактичні бачення шляхів виходу зі складної ситуації, в якій опинилась молоді УНР та ЗУНР. Існував дуалізм армій та урядів.

Головний отаман перебував у містах Чортків, Борщів, де 8 липня 1919 р. проводив переговори з Президентом ЗУНР. Історик Василь Іванис вказує на те, що Петлюра був відомим у Галичині серед мас, існував «1-й Тернопільський полк імени С. Петлюри». На зустрічі, враховуючи безвихідність ситуації, було прийнято рішення про перехід УГА та уряду ЗУНР за річку Збруч.

Восени ситуація погіршилась — тиф та недостатня забезпеченість армії породили внутрішні суперечки. 4 листопада у Жмеринці відбулася нарада за участі представників урядів Директорії УНР та Диктатури ЗУНР. За спогадами Олександра Доценка, Петлюра зазначав у ці дні зазначив: «Для мене тепер ясно, що галичане з їх симпатіями до Москви сами загинуть і нам дихнути не дадуть. Та годі їх переконати в протилежному, як нас у тому, що було б добре з Московією»

Зрештою командування УГА — Мирон Тарнавський, Альфред Шаманек та Альфонс Ерле — не ставши питати згоди чи радитися з Євгеном Петрушевичем, «через катастрофічний стан війська» самочинно підписали сепаратний Зятьківський договір з командуванням ЗСПР. Це саме в той час коли, згідно з передбаченням Петлюри, біла армія перебувала напередодні своєї остаточної ліквідації армією більшовиків. Ситуація погіршувалась тим, що відразу після його підписання сили генерала Антона Денікіна, користуючись нагодою, розпочали наступ на позиції військ УНР, змусивши їх відступити, адже раптово полишені галицькими вояками ділянки фронту залишилися без прикриття. 9 листопада у Кам'янці-Подільському Петлюра скликав спільне засідання Директорії і уряду для обговорення питання про «зраду» частини галичан. 15 листопада тріумвірат розпався — Швець і Макаренко виїхали за кордон, Директорію одноосібно очолив Петлюра. Петрушевич видав наказ заарештувати Тарнавського. Договір з білогвардійцями після перегляду умов в Одесі 17 листопада був офіційно підписаний — УГА віднині було підпорядковано ЗСПР, вирішення політичної долі ЗУНР за договором не розглядалося, оскільки на той час то була «держава без території». Текст договору потрапив до штабу Петлюри 26 листопада, під впливом чуток про «галицьку зраду» та ще не знаючи, що група Січових Стрільців лишилась

у складі Збройних сил УНР, гайдамаки Волоха роззброїли стрілецький полк Івана Андруха, але ситуацію вдалося владнати.

2 грудня 1919 р. за погодженням з Петлюрою дипломатичною місією УНР у Варшаві на чолі з Андрієм Лівіцьким була підписана декларація щодо західних кордонів країни з польським урядом. Андрій Жук, на початок політичної діяльності котрого великий вплив мав Симон Петлюра, але згодом, зважаючи на власні кооператорські інтереси, перейшов на бік захисту позицій уряду ЗУНР, вважав її помилкою. 4 грудня 1919 р. делегація ЗУНР, на чолі з Степаном Витвицьким, оголосила про розрив Акту Злуки в односторонньому порядку посольству УНР у Варшаві. 5 грудня Головний отаман видає наказ про перехід армії у Зимовий похід.

Уряд УНР, 1920 р. Петлюра сидить по центру

6 грудня виїхав до Варшави для організації воєнно-політичного союзу із Польщею проти більшовицької Росії. За його ініціативою український і польський уряди підписали у квітні 1920 р. Варшавський договір, який однак не був ратифікований УНР та РП.

У серпні 1919 р. у Польщі перебувала дипломатична місія на чолі з Пилипом Пилипчуком, що було негативно розцінено частиною галицьких політиків. Власне їх обурили не так самі перемовини, як організована польськими урядовцями фальсифікація їх перебігу, котру уряд ЗУНР сприйняв за правду. До цього особливих зусиль приклав Ян Падеревський з використанням псевдодипломата «від УНР», полковника Б. Курдиновського, котрий, не маючи на те жодних прав та повноважень підписав ряд документів. Петлюра, дізнавшись про існування та діяльність останнього, наказав Андрієві Лівіцькому

негайно викликати його до Кам'янця, аби зупинити злочинну діяльність та вимагати пояснень.

Петлюра та генерал Антоній Лістовський. Київська операція, квітень 1920 року

Курдиновський, дізнавшись про це, отримавши гроші від Падеревського, наступного дня втік до Парижа. Договір, підписаний ним, також заяви Пилипчука були визнані недійсними на спільному засіданні Директорії УНР та уряду ЗУНР 26 вересня 1919 р. у Кам'янці-Подільському. Головний отаман у цей час переважно перебував безпосередньо на фронті, Андрій Макаренко та Федір Швець займалися кабінетними розбірками з Євгеном Петрушевичем. Зрештою вирішено було послати до Варшави спільну дипломатичну місію з представників Директорії та Диктатури задля встановлення перемир'я та протибільшовицького фронту. Місія за згодою Петрушевича, на чолі з Лівицьким, відбула до Варшави 3 жовтня.

Наприкінці 1919 р. Україна опинилась у вкрай тяжкому становищі — поразки на фронтах, окупація майже всієї її території та договір галичан з денікінцями — котре вимагало негайних рішень. Як зазначав Петлюра в листі до міністра закордонних справ Лівицького: «В цей час полагодження наших стосунків з Польщею могло би нас врятувати, — дати нам базу деяку, зносини зі світом і перспективи. Дуже жалко, що ми цих переговорів не почали раніше: може б, мали більш сприяючі для нас обставини для заключання договору з Польщею».

4 грудня 1919 р. через свого ад'ютанта Юзеф Пілсудський запросив Симона Петлюру до Варшави. 9 грудня вони зустрілися у Бельведері й обговорили питання про україно-польські стосунки та більшовицьку загрозу.

Було підписано Варшавський договір — міждержавну угоду Польщі і УНР, за яким в обмін на визнання незалежності УНР і військову допомогу Петлюра погоджувався визнати українсько-польський кордон по річці Збруч і далі по Прип'яті до її гирла. За договором польський уряд Юзефа Пілсудського відмовився від намірів розширити територію Польщі до кордонів Речі Посполитої 1772 р. та визнав УНР.

Симон Петлюра, січень 1926 р

3 листопада 1920 р. керував роботою екзильного уряду УНР у Польщі (Тарнів, Ченстохова, Варшава). 31 грудня 1923 р. виїхав до Австрії, згодом — до Угорщини, Швейцарії. У жовтні 1924 р. оселився у Парижі, де організував видання тижневика «Тризуб» і продовжував виконувати обов'язки голови Директорії УНР і Головного Отамана УНР.

Після еміграції Симона Петлюри, у Полтаві залишилися дві його рідні сестри і племінник. Особливим рішенням Полтавської міської ради у 1927 р. їм надали у пожиттєву власність будинок брата. Навесні 1937 р. їх усіх заарештували ніби-то за активну контрреволюційну діяльність і засудили по 1-й категорії — до розстрілу.

Симон Петлюра був убитий 25 травня 1926 р. Самуїлом Шварцбардом, вважають, що він був агентом НКВС, а помста є лише приводом. Сам Шварцбард у перших свідченнях французькій поліції розповідав, ніби лише чув про погроми від одновірців, коли у 1917 р. їздив спільно з французькою військовою місією з Петрограду до Одеси.

Про це, зокрема, свідчать публікації тогочасної французької преси: «Еко де Парі», «Парі-Міді» та інших.

Президент України Віктор Ющенко з дружиною, біля могили Симона Петлюри на кладовищі Монпарнас у Парижі

Шварцбард розстріляв Петлюру на розі вулиці Расін та бульвару Сен-Мішель. Була друга година дня. Отаман зупинився біля книгарні та роздивлявся книжки. Пересвідчившись, що перед ним саме Симон Петлюра, Шварцбард випустив у нього сім куль. Перехожі, які стали свідками вбивства, заходилися бити вбивцю, доки не втрутився поліцейський та не відвів нападника до дільниці. Петлюру ж якнайшвидше переправили до найближчої лікарні «Шаріте», але врятувати не змогли. Справа вбивства Петлюри була проблемною вже 1926 р. Про те, що знищення Петлюри було саме операцією радянських спецслужб, свідчив працівник КДБ Петро Дєрябін, який 1954 р. перейшов на бік американців. Він казав про це під час виступу в Конгресі США.

Похований на кладовищі Монпарнас у Парижі. 40 польських генералів, в день похорону Симона Петлюри стали на коліна у костьолі у Варшаві.

Слідство та обвинувачення не висунули жодних переконливих доказів особистої причетності Петлюри до погромів чи організації погромів. Жоден факт не підтвердив антисемітських нахилів Петлюри.

На процесі було представлено понад 200 документів, які свідчили про намагання Петлюри та його уряду зупинити погроми. Однак вони не були взяті до уваги.

Про те, що Петлюра намагався припинити хвилю погромів, які в 1919 р. забрали життя близько 120 тисяч євреїв свідчить і його

звернення до населення України від 18 березня 1921 р.: «Кати наші — більшовики скрізь поширюють чутки, що буцімто українські повстанці нищать єврейське населення. Я Отаман Українського Війська, не вірю цьому, не вірю, бо знаю нарід український, який, утиснений грабіжниками-завойовниками, сам не може утиснути народу іншого, що так само страждає від більшовицького панування, як і він... Як головний Отаман Війська Українського, я наказує вам: більшовиків-комуністів і інших бандитів, що роблять єврейські погроми та нищать населення, карати безпощадно і, як один, стати в оборону бідного змученого населення через наші військові суди розправитися з бандитами негайно».

Не вплинуло на рішення суду і те, що на сесії суду 20 жовтня зачитувалась двадцятисторінкова заява Елії Добковського, який особисто знав убивцю Петлюри, до прокурора. У цій заяві пан Добковський твердив, що особою пана Петлюри активно цікавився певний Володін, який є агентом ГПУ, розпоряджався значними сумами грошей і що він сам признався Добковському, що безпосередньо допомагав цьому вбивству.

Українські джерела, і зокрема книга А. Яковліва «Паризька трагедія», надає чимало свідчень проти московського агента Михайла Володіна. Він приїхав до Парижа в 1925 році, багато спілкувався не лише з Шварцбардом, але й з опонентами Петлюри в колах української імміграції, збираючи інформацію про отамана.

Поза тим слідство, яке тривало понад 16 місяців, виправдало вбивцю. Адвокат Шварцбарда, комуніст у молоді роки Анрі Торес, зумів уникнути детального обговорення організації вбивства. Натомість, за попереднього слідства, він спільно з майбутнім засновником Ліги проти антисемітизму Бернаром Лекашем, подався до Москви (а не до України) шукати свідчень на підтвердження петлюрівських погромів.

З цього суперечливого процесу народилася впливова нині Ліга боротьби проти расизму та антисемітизму (LICRA). Симонові Петлюрі судилося стати жертвою не лише зухвалого вбивства, але й посмертної політичної дискредитації.

16 травня 2005 р. Президент України Віктор Ющенко підписав Указ про увічнення пам'яті Симона Петлюри та встановлення йому пам'ятників в місті Києві та інших місцях, присвоєння окремим військовим частинам його імені.

23 травня 2007 р. у Полтаві пройшла церемонія відкриття пам'ятного знака Симона Петлюри, також планувалося перейменувати на його честь вулицю Жовтневу. Захід супроводжувався бійкою представників «помаранчевих» і правих проти комуністів з «регіоналами». В церемонії закладення пам'ятного знаку взяли участь

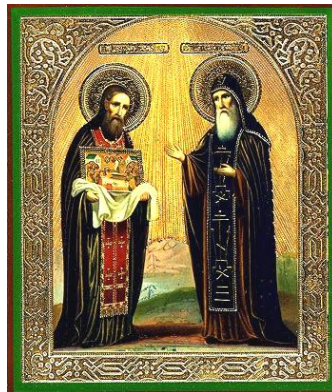
голова Полтавської ОДА Валерій Асадчев, народний депутат Микола Кульчинський, перший заступник голови ОДА Іван Близнюк, заступник голови Полтавської облради Петро Ворона та заступник голови УНП Іван Заєць. У своєму виступі Валерій Асадчев заявив: «Коли на місці каменю буде споруджено перший в Україні пам'ятник Петлюрі, то його відкриття буде подією всеукраїнського масштабу». В опозиції до встановлення пам'ятки виступили тодішній мер Андрій Матковський і Олександр Удовіченко. У ніч на 4 жовтня, у наслідок діяльності спілки депутата міськради Олексія Гаврікова, пам'ятний знак було демонтовано комунальниками.

У Парижі існує українська бібліотека імені Симона Петлюри та Музей Симона Петлюри.

ДЖЕРЕЛА:

Петлюра С. В. Вибрані твори та документи / уклад. Л. В. Голота. — К. : Довіра, 1994. — 271 с.; Петлюра С. Московська воша. — Париж : Націоналістичне вид-во в Європі: Б-ка ім. С. Петлюри, 1966.; Петлюра С. Народе український: вибрані статті, листи, документи. — Х. : Лівий берег, 1992. — 152 с.; Петлюра С. В. Статті / упоряд. та авт. передм. О. Климчук. — К. : Дніпро, 1993. — 341 с.; Петлюра С. Статті, листи, документи. — Нью Йорк, 1956. — 480 с.;

ПЕЧЕРСЬКІ ПРЕПОДОБНІ АНТОНІЙ І ФЕОДОСІЙ (983 – 1073 рр., 1036 – 1074 рр.)

Засновники Києво-Печерської лаври, якій судилося стати провідним монастирем усіх східних слов'ян, найвизначніші церковні діячі Київської Русі, святі Антоній і Феодосій залишили незгасимий слід у духовному розвитку нашого народу.

Преподобний Антоній народився у 983 р. у місті Любечі на Чернігівщині мав світське ім'я Антипа. З дитячих років присвятив себе богоугодним справам. На той час чернецьке життя на Русі було ще мало

відоме. Тому юний Антипа вирушив до грецької землі, що славилася своїми монастирями, й оселився на Святій горі Афон. Праведне життя афонських ченців справило на юнака величезне враження, і невдовзі він приймає постриг під ім'ям Антоній.

У 1013 р., за наполяганням свого наставника, Антоній повертається на Русь, аби сприяти там розвиткові чернецького життя. Прибувши до Києва, він обходить усі чернечі обителі з метою обрання місця для подальшої служби і проживання. У Києві на той час уже існувало кілька монастирів, заснованих ченцями-греками, але всі вони, на думку Антонія, були надто комфортними. Афон навчив його іншому. У цей час помирає Володимир, почалися безчинства і чвари. Тому Антоній повертається знову на Афон. Коли ж на великокнязівському престолі перебував Ярослав Мудрий, Антоній знову з'явився у Києві.

Пошуки гідного пристанища приводять Антонія до замиської князівської резиденції Берестове. Тут на дніпровських кручах він знаходить залишену свого часу Іларіоном печеру, в якій і оселився. Незабаром слава про праведного і мудрого ченця розійшлася київською землею, до нього почали приходити люди з різними життєвими питаннями – просили благословення, інші слухали настанови і жили за прикладом Антонія. Згодом у нього з'явилися послідовники. Вони почали розширювати печерний монастир, викопали кілька келій і збудували під землею невеличку церкву.

Невдовзі Печерський монастир, хоч і не мав на той час офіційного статусу, перетворився в найбільший духовний осередок Київської Русі. Тут проживали відомі церковні та громадські діячі, зокрема Никон, колишній митрополит Іларіон. Слава про Антонія Печерського була настільки великою, що син Ярослава Ізяслав, який успадкував у 1054 р. київський престол, насамперед прийшов до нього за благословенням. Він передав ченцям Берестову гору, на якій згодом і розкинувся Києво-Печерський монастир.

У цей час прийшов до монастиря і благочестивий Феодосій. Він народився близько 1036 р., у місті Васильїв (нині Васильків), у боярській родині. Отримав гарну освіту, виявив неабиякі здібності у навчанні та засвоєнні книжної мудрості. Відповідно до соціального становища батьків Феодосій мав присвятити себе службовій кар'єрі, натомість він мріяв про чернецьке життя. Антоній був спочатку проти прийому його до своєї братії.

Мотив був один – тяжке чернече життя, позбавлене всіх радощів побуту. Але Феодосій зумів переконати видатного аскета в серйозності свого рішення. Наставництво і постриг двадцятилітнього юнака, якому судилося прославити Печерський монастир, було доручено блаженному Никону. За смиренне життя і високу духовність

Феодосій невдовзі був висвячений в ієродиякони, а потім і в ієроченці, він фактично став правою рукою Антонія.

Згодом стосунки монастиря з владою стали напруженими. Непримиренність до зла, несхибна принциповість аскета ставили Антонія часто в опозицію до великокнязівської влади. Перший конфлікт виник у зв'язку з постригом близького до Ізяслава молодого боярина Варлама, прийнятого в монастир проти волі його батьків. Конфлікту з Ізяславом сприяла ще й прозахідна політична орієнтація князя, одруженого з дочкою польського князя Болеслава II Сміливого, та його прихильність до Ватикану. Не раз київський князь погрожував покарати Антонія та закрити монастир, але змушений був зважати на його популярність.

Преподобний Антоній, віддаючи перевагу усамітненому аскетичному життю, 1061 р. поставив над братією Варлама, а сам викопав собі окрему печеру на сусідній горі. Невдовзі тут з'явилося ще кілька печер. Так виник новий печерний лабіринт, який пізніше дістав назву Ближніх, або Антонієвих, печер – на відміну від старих, що стали називатися Дальніми, або Феодосієвими.

Після переведення у 1062 р. Варлама до князівського Дмитріївського монастиря Антоній поставив печерським ігуменом Феодосія, за якого чернецька громада збільшилася до 100 чоловік. Коли маленька церква не змогла вміщувати братію, преподобний Антоній благословив збудувати на горі над печерами церкву Успіння Пресвятої Богородиці, аби ченці, продовжуючи жити у своїх підземних келіях, могли провадити в ній богослужіння. За легендою, одного разу, коли Антоній молився, сталося диво: його, разом з Феодосієм, було перенесено у Константинополь і явлено Богородиці. Від неї вони отримали золото, яке дали майстрам-будівничим, аби ті, за велінням Богоматері, йшли до Києва для зведення нової церкви. Коли ж майстри, які прибули до монастиря, почали розпитувати Антонія, де б він хотів збудувати храм, святий молився три дні і на останній день велів визначити розміри майбутньої церкви, змірявши її масштаби за допомогою золотого пояса, взятого з ікони Спасителя Шимоном, сином варязького князя, коли той залишав свою вітчизну. Тридцять поясів завдовжки, двадцять завширшки – таке було веління Господа. Успенський собор, закладений 1073 р. (збудований у 1078 р.), став основою майбутньої Верхньої Лаври, головним храмом Печерського монастиря.

Преподобний Антоній, хоч і був суворим аскетом, пристрасним молитвеником та цілителем, не стояв осторонь політичних подій, що відбувалися у державі. Коли у 1068 р. спалахнуло повстання проти Ізяслава, змушеного рятуватися втечею за кордон, Антоній підтримав

повсталих. Наступного року, коли Ізяслав, за допомогою польських військ, повернувся до Києва, Антоній на знак протесту залишив столицю і пішов до Чернігова, де був прийнятий Ізяславовим братом Святославом. Згодом він повертається до Києва. Улітку 1073 р. Антоній помер і був похований у своїй лаврській печері.

ДЖЕРЕЛА:

Енциклопедія політичної думки / Пер. з англ. за ред. Н. Лисюк. — К., 2000;
Українське державотворення: Слов.-довід — К., 1997.

ПІВНІЧ – ПІВДЕНЬ ВІДНОСИНИ

Сучасні процеси світового розвитку додали новий вимір широкого кола міжнародних проблем. До до їх числа і проблема відносин Північ - Південь, яку по зв'язують зі спільними умовами взаємодії промислово розвинених країнах і країн. Питання цього взаємодії вперше стали на порядок денний після розпаду колоніальної системи та спочатку трактувались майже під кутом зору економічної допомоги молодим незалежним державам. Проте термін «Північ - Південь» як зайняв міцне місце у політичному лексиконі, а й став часто фігурувати як синонім протиріч між «багатими» і «бідними» країнами, як вектор глобальної конфронтації XXI в. Разом про те аналіз реальну ситуацію, яка склалася регіонах, що відносяться до світової Півдню, як і тенденцій, домінуючих у світовій політиці по закінченні холодної громадянської війни, з погляду, зовсім на підтверджує апокаліптичні прогнози.

Вкрай умови соціального буття у регіонах світового Півдня (140 країн, відповідно до класифікації ООН), де живе сьогодні близько 80% населення нашої планети, давно стали джерелом серйозного занепокоєння. Але загальної ситуації у регіонах Півдня істотно відрізняється від тієї, яка була 10-20 років як розв'язано.

Останніми десятиліттями помітно зміцнилися економічні позиції країн. За темпами приросту ВВП вони вдвічі випереджали промислово розвинені держави, й у 1996 р. їхня частка становить близько 31,4% ВВП всіх країн ринкової економіки. Через війну зростання виробництва сталося також збільшення і більшості середньодушових показників, що свідчить про підвищенні рівня розвитку периферії світового господарства. Особливо слід відзначити різке прискорення промислового зростання кількох регіонах, поява про нових індустріальних країн (НІС). Помітно збільшується частка периферії світового господарства й у міжнародну торгівлю.

Вочевидь, що темпи подолання розриву економічних показників розвинених країнах і країн відстають потреб населення

Півдня, проте ймовірність глобальної поляризації «бідності» і «багатства» представляється дуже незначною. Велику занепокоєність сьогодні вселяє не ця суто гіпотетична загроза, а нерівномірність які у країнах Півдня позитивних змін.

У основі незаперечних економічних успіхів країн лежить потужний ривок обмеженої кількості держав. Так було в протягом останніх десятиліть понад 4/5 приросту сукупного ВВП «третього світу» було забезпечено 26 країнами, де живе близько 28% від населення. Ступінь диференціації рівнів соціально-економічного розвитку країн світового Півдня сьогодні така, що фактично йдеться про їхнє розшаруванні втричі різні групи, розрив якими зростає.

Відповідно до авторитетним оцінкам, у роки до першої групи ставилися 25 щодо просунутих стосовно економіки держав (24,9 % населення Півдня). За показниками середньодушового доходу цю групу перевершувала середній «ешелон» (54 країни - 24,9% населення) в 2,4 разу, а нижній (36 країн - 60,8% населення) в 5,4 разу. На середину 90-х середньодушовий дохід у країнах верхнього «ешелону» (19 країн - 12,5% населення) перевищував відповідний показник середнього «ешелону» вже у 2,9 разу, а нижнього - в 12,2 разу.

Нерівномірність процесів господарського розвитку країн Півдня має і просторове вимір. Найбільш все швидше економічного зростання здійснювався у державах східно-азійського субрегіону. У 90-х роках світової список країн із найвищими показниками приросту ВВП очолювали Китай (максимальні світові темпи економічного зростання - 10% на рік), Таїланд, Сінгапур, Південну Корею, Малайзія, Індонезія. У цілому нині країни Азії постійно нарощували темпи економічного зростання з 3% що у 70-ті до 3,2% у 80-ті і 4,1% 90-х років. У країнах Латинська Америка, які пережили внаслідок боргової кризи 80-х істотному падінню виробництва, 90-х років відновився економічного зростання, становив спочатку 1,5%, та був 3,2% на рік. Але водночас вкрай скрутну усталилася у африканських країнах південніше Сахари. Вони темпи зростання ВВП постійно є найнижчими у світі (близько 1%), причому у деяких випадках спостерігалася навіть негативну динаміку.

Неравномерністю у зоні країн характеризується і такий показник громадського добробуту, як виробництво ВВП душу населення, який нерідко розглядають як умовний індикатор соціального прогресу. Якщо 50-ті роки Азія була найбільш бідним континентом світу, отстававши за цим показником від Африки більш ніж 1,5 разу, як від за середньосвітовий рівень більш ніж 3 разу, чи до 1996 р. вже майже вдвічі більше випереджала Африки й тільки 1/3 відставала за середньосвітовий рівень.

Отже, у 80-ті і особливо у 90-ті роки світової Південь перестав існувати як більше більш-менш єдине ціле. Регіони і країни, які стосуються господарської периферії, диференціювалися на відмінні за рівнем, а головне, і з потенційним можливостям соціально-економічного розвитку групи держав. На етапі частина їх отримала досить потужний імпульс продовжити швидкої еволюції і подолання відсталості. Інакше кажучи, акумуляція «глобальної бідності» навряд чи буде домінантою третього тисячоліття.

Однак подальша реалізація сприятливого сценарію перебуває у дуже тісній залежності від політичних умов, у яких проходитиме розвиток як економічних лідерів, і більшості інших країнах Півдня. На сьогодні їх дедалі більше пов'язують із процесами лібералізації й демократизації, переходом від переважно авторитарного управління до утвердження цінностей громадянського суспільства. Політичний досвід, накопичений країнами Азії, Африки та Латинській Америці до 90-х років, свідчить, що «авторитаризм розвитку» стимулює процес структурних перетворень остільки, оскільки вона еволюціонує у бік демократії, і що, попри різні недоліки, демократичні, а чи не авторитарні форми управління забезпечують сталий розвиток суспільства.

Серед країн є приклади тривалого існування політичних режимів, у яких демократичні інститути формувалися разом з завоюванням незалежності. Але Індія, Шрі-Ланка чи Малайзія є радше винятком. У багатьох державах Півдня побудова основ демократичного суспільства розпочато набагато пізніше, відбувалося з ускладненнями і нерівномірно. Але загальними рисами демократизації кінця 80-х - початку 1990-х років стали законодавче підтвердження права і свободи громадян, відмови від однопартійних політичних систем, поділ влади й твердження принципів їх підзвітності населенню. За відправну точку цих процесів стало проведення вільних виборів, причому часто з допомогою корпусу міжнародних спостерігачів.

Багато в чому схожими були й головні недоліки демократичних змін: технократизм, яка ігнорує соціальні потреби, і популізм, який приносить самі на поталу псевдосоціальної політиці ефективність економіки. З іншого боку, демократичні структури у що розвиваються повсюдно мають власної специфікою. Їх характерні велика роль стереотипів традиційної політичної культури, етнічний корпоративізм, клановість і персоніфікація політичних відносин. Проте треба враховувати, що вдосконалення нових форм соціального буття - складний і тривалий процес.

Початок демократичного процесу у Африці збігся зі зміною глобальної політичної ситуації у світі. Вона була зумовлена і такими

регіональним чинниками, як деколонізація Намібії, національне примирення в Анголі і Мозамбіку, проведення перших многорасових виборів у ПАР. На початку 90-х переважно африканських держав існували однопартійні чи військові режими. У разі протистояння двох світових наддержав частина їх орієнтувалася в західний бік, інші підтримували тісніші контакти з СРСР. Але життєздатність авторитарних режимів повсюдно падала: економіка деградувала, зростала кількість внутрішніх та зовнішніх збройних конфліктів, почастишали масові антиурядові виступи.

Перехід до демократичних форм правління здійснювався різноманітними шляхами. Спільними рисами були легалізація опозиційних громадських організацій і зняття заборон на діяльність політичних партій. Через війну вільних виборів із політичної авансцени пішла плеяда авторитарних лідерів, відбулася зміна політичних режимів. Піонерами демократизації стали країни Західної Африки: Республіка Острови Зеленого Мису (РОЗМ), Нігер, Малі, Про те, Бенін, Буркіна-Фасо. Зміна режимів шляхом багатопартійних виборів за рідкісними винятками відбувалася мирних формах. Наприкінці 1993 р. в 15 африканських країнах встановилася багатопартійна політична система.

Проте на середину 90-х зрозуміли, що демократизація різко забарилася свої темпи. Авторитарні режими в Заїрі, Кенії, Мадагаскарі, Камеруне, Габоні та інших країнах надали завзяте опір змін. Одночасно нові, обрані демократичним шляхом керівники зустріли опір старих еліт, схильних до особистої влади.

Каменем спотикання затяжного перехідного періоду стали передусім проблеми відносин цивільної влади з армією. У вкрай драматичних формах проявилось невдоволення армійських кіл скороченням військових витрат у Чаді, Про те, Руанді. Виступи військових періодично дестабілізували ситуації у Заїрі і дозволили такому одіозному діячеві, як Мобуту, кілька років зтягти свого перебування при владі.

Нові африканські демократії зштовхнулися і коїться з іншими труднощами: економічну кризу, низькі доходи населення, відсутність міцних демократичні традиції. Але, мабуть, головною загрозою їх існуванню стало загострення етнічних конфліктів. Політичний плюралізм в Африканському контексті різко посилив напруженість міжетнічних відносин. У найбільш руйнівних формах це під час громадянських війн в Ліберії, Сомалі, Ефіопії. Етнічний геноцид 1994 р. в Руанді два роки повторився і став загрожувати Бурунді і Заїру (ДРК).

На хвилі етнічних конфліктів у багатьох африканських країнах почали виявлятися небезпечні ознаки розпаду державності, а

неоправдавшиєся сподівання часом змусили звернути увагу до політичні моделі минулого. У Беніне на президентських виборах 1996 р. переміг М. Кереку, колишній авторитарний лідер країни. Влітку 1996 р. стався державний переворот в Бурунді. Представники армійських кіл почали використовувати політичну арену в Нігері, Чаді, Гвінеї, Конго і ЦАР. Навесні 1999 р. стався військовий переворот в Гвінеї-Бісау. Обнадійливі ознаки продовження процесу демократизації на Африканському континенті з'явилися у зв'язку з падінням 1997 р. режиму С.Хусейна Мобуту. Проте досі країну продовжують стрясати військові зіткнення урядових зусиль і збройної опозиції, у яких втягнулися і пояснюються деякі сусідні поруч з ДРК країни.

Крихкість демократичних змін у Африці загальновідома, але він перестав бути доказом провалу демократичних цілей громадської і політичної еволюції країн регіону. Перешкодою по дорозі відродження авторитаризму стала деідеологізація міжнародних відносин, а виниклі на континенті збройні конфлікти були заблоковані спільними зусиллями країн - членів ОАЄ і ООН. Важливу роль зіграла й та, що великі донори африканських країн зумовили надання допомоги продовженням демократичних змін.

Короткострокові перспективи демократизації у Африці ще невизначені. Відшкодувати втрати у 70 - 80-х рр. доки вдається. Але міжнародної фінансової допомоги і прагматизму політиків, воздерживаючихся від витіснення приватного сектору, застосування репресій, роздування військових витрат, великому числу африканських держав вдалося зупинити економічний спад. ВВП країнах Африки загалом становило 2% 1994 р., на виборах 4% у 1995-му р. та на 4,5% у 1996 р. У цих країнах, як Ефіопія, Гана, Мозамбік і Уганда, відбувається зростання доходів душу населення.

Демократії у країнах Африки в повному розумінні ще немає, та є широкий відмови від «цінностей» авторитаризму і перші успіхи, які закріплюватися з допомогою країн світу.

Під час зустрічі голів держав та урядів країн - членів ОАЄ, що відбулася у червні 1998 р. в Уагадугу, відзначалося, що «проблеми Африки численні», і що «Африка неспроможна розвиватися, якщо його світу і загальну стабільність, справжньої демократії та поваги правами людини».

Значним своєрідністю відрізняються процеси лібералізації та демократизації у Південно-Східній Азії. Вони здійснювалися в кількох напрямках та значною мірою відбуваються завдяки розрядці міжнародної напруженості, яка затверджувалася у регіоні з допомогою СРСР, США, Китаю. Позитивне впливом геть регіональну обстановку

зробили й внутрішні перетворення, що відбувалися країнах, які орієнтувалися як у соціалістичну, і на ринкову модель розвитку.

Наприклад, Лаос, В'єтнам і Кампучія, зберігаючи свою структуру, розпочали здійсненню економічних реформ з допомогою ринкових елементів. Найбільших успіхів цьому шляху досягла Республіка В'єтнам. Але відмовитися від соціалістичного експерименту виявилось замало, аби домогтися нормалізації положення у Кампучії. Мирний демократичний процес, розпочатий 1993 р. під егідою ООН, гальмувався різними угрупованнями місцевої політичної еліти. З іншого боку, останнім часом Кампучія побувала в центрі торгівлі наркотиками та інших видів кримінального бізнесу. Тому подальша демократизація залежить зусиль всіх кампучійських лідерів, вкладених у відновлення порядку й чесного управління країною.

Помітно еволюціонував убік демократії Таїланд, де традиційно сильний вплив військових громадське життя істотно ослабла. У 1995 р. у країні було проведено демократичні у вибори і відновлено громадянське правління. Характерно, формування нового уряду відбувалося з урахуванням непричетності потенційних міністрів до наркобізнесу.

Посилення демократичного руху на середині 1980-х рр. призвело до падіння авторитарного режиму на Південній Кореї. На виборах 1992 р. за багато років був претендентів з середовища військових, а перемогу здобув лідер опозиції. На середину 90-х рр. було демонтовано авторитарний режим на Тайвані, розширилося представництво опозиційних партій на парламентах Сінгапуру і Малайзії. Монополія виконавчої бути прийнятим державних рішень дедалі більше обмежувалася.

Більше суперечливого характеру носять процеси демократизації і лібералізації на Філіппінах. Уряд президента Ф. Рамоса, який прийшов до влади початку 1992 р., домоглось істотного зниження активності збройних повстанських угруповань, десятиліттями що діяли різних районах Філіппін, і водночас розробило програму розвитку, націлену на перехід у ряди НІС до 2000 р. Але що вдалося закласти міцну законодавчу базу ринкових перетворень. Представники старої олігархії, яка склалася епоху режиму С.Хусейна Ф. Маркоса, продовжують домінувати у парламенті і блокують прийняття конструктивних рішень.

Важливу роль розвитку демократичних процесів в Південно-Східній Азії грає обмеження дії такого традиційного для східних країн гальма соціальних перетворень, як бюрократія, і його головною живильне середовище - державного сектору економіки. Переконавшись, що держпідприємства не прискорюють, а частіше

гальмують промислова розбудова, уряду НІС стали стимулювати приватне підприємництво. У Південній Кореї, Сінгапурі, Малайзії, Індонезії законодавча підтримка приватного бізнесу поєдналася з приватизацією підприємств, лібералізацією банківської справи, збільшенням кількості фондових бірж, скороченням регулюючої роль держави у зовнішній торгівлі. Усе це дозволило скоротити фінансовий тягар, а деяких випадках і вивільнити додаткові бюджетні гроші засоби потреби соціальної сфери.

Досвід країн Південно-Східної Азії як показує реальність досягнення розвиваються значного прогресу у стислі історичні терміни, а й спростовує багато міфи. Підтверджуються сумніви щодо можливості прямого копіювання моделей західної ліберальної демократії не враховуючи специфіки «південних» товариств. Так само важливий та виведення у тому, що подолання відсталості неспроможна успішно здійснюватися за збереження авторитарних політичних режимів. Навіть у умовах економічного буму, який переживали «азіатські тигри», автократи ми змогли можливість перейти до реалізації довгострокової стратегію розвитку. Вирішальними чинниками переважної більшості країн Південно-Східної Азії стали освіту, підготовка кваліфікованою робочою сили, а широкому значенні уся соціальна сфера. Без розв'язання цих проблем вони зможуть перейти нового етап НТР, зберегти набутки попередніх років. Тому нове покоління азіатських лідерів пов'язує майбутнє своїх країн час із подальшою реорганізацією державного управління і зміцненням демократичних інститутів.

Тяжеліший фінансово-економічний криза, що у азіатських країнах із середини 1997 р., надав суперечливе вплив в розвитку регіону. З одного боку, стали очевидними багато недогляди у сфері економічного і "соціального управління, що обумовили радикальну критику на адресу МВФ, Заходу (передусім США), пошук винуватців негараздів серед найактивніших прибічників лібералізації. У деяких країнах, наприклад, у Малайзії, була спроба дискредитувати демократичні реформи з популістських і націоналістичних позицій. Проте аналіз причин початку кризи і перші результати зусиль з його подолання свідчать, що ухвалено рішення загострення соціальних і розширення політичних проблем реально пов'язані з продовженням курсу реформ, боротьбою із зловживаннями корумпованого чиновницького апарату і транснаціональними фінансовими спекуляціями, зміцненням засад громадянського суспільства. Саме це шлях стали країни, почали поступово справлятися з труднощами кризового періоду, зокрема Південну Корею, Індонезія. Такі процеси

йдуть і Тайвані. У цьому напрямі орієнтовані тактичні кроки регіональних організацій - АТЕС і АСЕАН - у галузі співробітництва.

Динамічні процеси демократизації і лібералізації розгорнулися з кінця 80-х в Латинській Америці. Програми структурних перетворень, які проводилися до цього часу ряді великих країн континенту воєнно-диктаторськими режимами, виявилися малоефективними. Передумови соціально-політичної нестабільності як збереглися, а й зросли.

У умовах переважно латиноамериканських держав узяли курс - на корінну зміну політичних пріоритетів. Нове покоління буде політиків, зайшло до влади результаті вільних виборів, відрізняється від своїх авторитарних попередників як демократичної репутацією, а й професіоналізмом.

Головними напрямками у тому діяльності стали широка приватизація, і фінансова стабілізація, внаслідок чого країнам Латинська Америка переважно вдалося вийти зі стану глибокої кризи. Істотну роль цьому процесі і фінансову підтримку США, надана таких країн, як Чилі, Мексика, Аргентина, Перу, й інших.

У 1990-х рр. темпи економічного зростання регіоні становили 3% на рік (наприкінці 80 - х р.- менш 1%), але у Чилі, Аргентині, Перу, Венесуелі, Уругваї, Парагваї, Панамі, Домініканської Республіці вони досягали 4 - 8%. Збільшився зовнішньоторговий оборот, припинився відтік капіталів до інших держав.

Процеси демократизації і лібералізації проходили зовсім на гладко. У Болівії вони розгорнулися і натомість серії державних переворотів. Зіткнення виконавчої і законодавчої влади періодично створювали напруженість у Парагваї. У результаті лібералізації загострилися і соціальні проблеми регіону: зросли безробіття, наркоманія, а злочинність придбала транскордонний характер.

Висока соціальна ціна структурних реформ обумовила крихкість демократичних порядків у багатьох латиноамериканських країнах. У Перу у середині 1990-х рр. активізувалися збройні екстремістські угруповання. У Мексиці 1994 р. у штаті Чапас відбулося повстання індіанського населення. Правлячі кола Панами не зуміли справитися з впливом наркобізнесу.

Але й багато говорить про позитивних перервах. У 1991 р. вперше у історії регіону президент Бразилії Ф. Колор було звільнено з влади внаслідок перевороту, а у вигляді конституційної процедури. Рік тому те повторилося в Венесуелі. Попри напружені умови поставторитарної трансформації не відновилася громадянської війни у Нікарагуа. Через війну президентських виборів більшість громадян

країни двічі підтвердили відмови від сандинистського минулого й підтримали діячів ліберальної орієнтації.

Конструктивні перетворення відбуваються у Уругваї, традиційно самої стабільної та благополучної країні Латинська Америка. При цілком задовільною кон'юнктурі виробництва уругвайское уряд у середині 1990-х рр. започаткував програму масштабної модернізації економіки, зробивши головну ставку підвищення ефективності управління з допомогою скорочення державного сектори й витрат на державний апарат.

Важливе значення задля зміцнення тенденцій демократизації і лібералізації в латиноамериканському регіоні має активізація інтеграційних процесів. Пошук стратегій взаємодії ведуть країни Андської групи й Карибського співтовариства, причому до діяльності останнього підключена і Куба. З 1995 р. почав функціонувати найбільший торговий блок Південної Америки - МЕРКОСУР, до якого входять Аргентина, Бразилія, Парагвай і Уругвай, котрі прагнуть взаємної ліквідації митних тарифів. Розширюють двостороннє співробітництво Бразилія та Чилі. Важливо, що за умови інтеграційних процесів зростає готовність латиноамериканських країн налагоджувати співробітництво у боротьби з наркобізнесом і злочинністю, припиняти спроби виступів кримінальних кіл під прикриттям радикальних політичних гасел.

Латинська Америка переживає період структурних перетворень, котрим характерно комплексне розв'язання економічних і політичних проблем. На середину 90-х рр. в усіх країнах регіону створено передумови реальної демократизації суспільства. Разом про те подальша еволюція відчутно гальмується крайньої нерівномірністю розподілу багатств більшості країн континенту. Показово, як і впливова католицька церква, і експерти МВФ свідчить про необхідність термінового включення механізмів подолання соціальної поляризації. Важливість це завдання добре розуміють і багато стоять при владі політики.

На етапі у регіоні існує високий рівень згоди про необхідність домогтися підвищення ефективності витрат освіту і здоров'я бідних верств населення. У той самий час політичні сили, які прагнуть очолити вирішення соціальних проблем, виступаючи з ортодоксально лівих чи популістських позицій, незмінно втрачають виборці. Наприклад, у жовтні 1998 р. у Бразилії, попри економічні труднощі, прибічник ліберальних реформ Кардозу знову обраний Президентом. І якщо краще одне з провідних партій Мексики - Партія демократичної революції втрачає вплив у масах, то Аргентині, Чилі й Сальвадорі ліві сили, переместившиєся до центру політичного спектра, мають гарні

перспективи на найближчих же виборах. У цьому є підстави думати, що загані процеси демократизації в Латинській Америці триватимуть.

Складні проблеми розвитку, які стоять перед країнами Півдня, навряд чи зможуть бути вирішені лише за допомогою лібералізації політичних систем. Досягти фундаментальних цілей демократії, певне, можна шляхом одночасного просування політичних лідерів і ринкових реформ, які з урахуванням умов різних держав. Важливу роль підтримці структурних перетворень покликано зіграти розширення економічного співробітництва в між самими країнами Півдня, зокрема із метою допомоги найбільш вразливим їм. Прикладом спроб вирішення питань розвитку з урахуванням залучення фінансових ресурсів країн - експортерів нафти є діяльність Фонду міжнародного розвитку, створеного 1976 р. членами ОПЕК. Спочатку діяльність фонду рекламувалася як ісприяє економічній, незалежності країн Півдня від західних держав.

Упродовж років свого існування Фонд ОПЕК надав різним країнам фінансову допомогу й пільгові позики загальну суму майже п'ять млрд. дол. Його послугами скористалися кілька десятків держав, причому перевагу віддавалася країнам із найменшим доходом на душу населення, зокрема державам Африки південніше Сахари. Разом з іншими арабськими фондами ОПЕК протягом десятиріччя фінансувала приблизно половину проектів ЄС Африканському регіоні. Найбільш значима частка державою коштів була вкладена у розвиток сільського господарства.

Серед найкрупніших одержувачів допомоги й кредитів Фонду ОПЕК фігурують Лесото, Філіппіни, Сенегал, Танзанія, Малі, Болівія, Гондурас, Руанда, Гвінея. Безвозмездні позики було надано університету в Хартумі, Управлінню Верховного комісара ООН у справах біженців, ряду навчальних центрів Східної Африки. Він дотримувався думки пов'язувати великі надії з прямим фінансуванням Фондом ОПЕК проектів. Але переважна більшість «нафтодоларів» спрямовувалася не так на Південь, але в Захід у вигляді банківських інвестицій. На країни, до початку 80-х рр. (пік витрат Фонду) припадало лише 17% іноземних інвестицій членів ОПЕК. Але цей показник набагато нижчі. Половина членів ОПЕК має великі платіжні дефіцити, а такі країни, як Алжир, Нігерія, Іран, відмовляються виділяти великі суми.

Допомога, надана Фондом ОПЕК, не приносить донорам прямих економічних вигод, але є важливим інструментом їхньої політики. У 70 - 80-ті роки що розвиваються підтримали лінію ОПЕК України в міжнародній дискусії з енергетичної проблемі. Проте, оскільки члени ОПЕК у сенсі неоднорідні, різняться і цілі, переслідуювані ними в наданні допомоги. Такі держави, як Ірак, Іран, Лівія, прагнули

посилити антизахідну спрямованість політики «третього світу». У той самий час князівства Аравійського півострова наголошували на поширенні впливу ісламу, звертаючи особливу увагу Тропической Африці.

Країни ОПЕК пов'язують із іншими країнами спільні проблеми і довгострокові інтереси. Співпрацювати зі ними тривати, але завищені очікування залишилися у минулому. На першому плані з середини 90-х висувуються прагматичніші і неполитизированные форми міжнародної взаємодії лінією Південь - Південь.

Прикладом може бути діяльність створеного 1989 р. найрозвинутішими країнами Азії, Африки та Латинській Америки об'єднання «Група 15». Сюди входять Аргентина, Бразилія, Чилі, Зімбабве, Індія, Малайзія, Нігерія, Перу, Сенегал, Венесуела, Алжир, Єгипет, Індонезія, Ямайка і Мексика. Члени «Групи 15» прагнуть взаємному розширенню торгово-економічного співробітництва, і навіть до встановлення постійний діалог зі "світовими державами, які входять у «сімку».

Учасники «Групи 15» позитивно оцінюють результати ринкових змін і істотного прогресу, досягнутий значною частиною східноазійських і латиноамериканських країн. Економічне зростання, зниження інфляції і зменшення зовнішнього боргу стали визнаними показниками перших успіхів. Члени «Групи 15» враховують перспективи подальшої глобалізації світового виробництва й торгівлі, але акцентувала свого розвитку роблять на регіональні економічні організації.

У цьому представляється, що локомотивом відносин Південь - Південь надалі виступати експортерами нафти чи об'єднання, які прагнуть встановити монополні ціни на всі сировинних ринках, а сформовані й формовані групи регіональних партнерів в Азії, Африці та Латинській Америці, такі як АСЕАН, МЕРКОСУР (Латинська Америка), Карибське угоду, Договір Абуджа (Африка). Можливо, згодом будуть цілком нові регіональні форми співробітництва країн.

З припиненням холодної громадянської війни зазнала істотні зміни і такі авторитетна міжнародна організація, як Конференція ООН з торгівлі й розвитку (ЮНКТАД), що є важливим координаційним центром економічних перетинів поміж розвиненими і що розвиваються. Створена 60-ті роки, вона традиційно займала радикальні поведінки щодо розмірів допомоги розвинутих країн колишнім колоніальним і залежним народам. Однак у 90-ті роках першому плані вийшли питання підвищення її ефективності, витлумаченої у категоріях не донорства, а партнерства. З іншого боку, після створення 1995 р. Світової організації торгівлі (СОТ) як основне органу, регулюючого загальні правила світової торгівлі, ЮНКТАД

продовжує зайняти позицію міжнародного форуму обмінюватись думками з кардинальним проблемам економічного взаємодії розвинених країнах і країн.

Так, найменш розвинених країн пов'язують особливі сподівання ЮНКТАД у плані списання більшої частини їхніх боргів держав-донорів і радикального перегляду боргових зобов'язань перед міжнародними фінансовими інститутами. Інше традиційне об'єднання країн -«Група 77» (нині до неї входить вже 132 держави) прагне перетворити ЮНКТАД в інструмент забезпечення вільного експорту наукової продукції до ринків розвинутих країн, критикуючи високі митні тарифи, які у Західній Європі Північній Америці.

Представники країн використовують механізми ЮНКТАД й у протидії запропонованому ЄС формуванню багатосторонній інвестиційної структури, що дозволяє іноземних інвесторів користуватися рівні з місцевими компаніями правами. На жаль, та інші, зокрема досить помірні, ініціативи розвинутих країн нерідко сприймаються членами «Групи 77» як спроби узаконити дискримінацію «третього світу», як прелюдію до нового колониалізму.

Натомість західних країн, і особливо США, зумовили подальшу підтримку діяльності ЮНКТАД відмовою від ідеологічних стереотипів після ухвалення рішень. Ця лінія було підкреслено на черговому форумі ЮНКТАД 1996 р., у якому Північ наполегливо закликав Південь поступово переорієнтовуватися під адаптацію до реалій сучасних торгово-економічних відносин.

На етапі ЮНКТАД зберігає свого статусу в міжнародному співтоваристві. Відповідно до уявленням країн, вона повинна переважно надавати їм сприяти у справі інтеграції в глобальну економіку. У межах ЮНКТАД розпочато вивчення запропонованого розвинені країни «інвестиційного кодексу». Тривають консультації з МВФ та Світовим банком з питань боргових зобов'язань країн.

Диференціація країн й поява обнадійливих перспектив економічного зростання різних регіонах «третього світу» фактично знято з порядку денного загрозу перетворення відносин Північ - Південь в Маріїнський комплекс непримиренних протиріч між «багатими» і «бідними» народами. Попри якісні розбіжності у рівень життя населення індустріально розвинутих країн і відстаючих в прилученні до техногенної цивілізації держав, посилення глобальної взаємозалежності Півночі та Півдня відбувається на етапі не так на принципах залякування, але в про принципи співпраці.

Нові відносини Північ - Південь складаються на багатьох напрямках. Але традиційно умови взаємодії розвинених країн і країн

характеризуються переважно економічними індикаторами, передусім оцінкою стану світової торгівлі.

Дедалі більше глобальний попит певні види сировини й інтенсифікація промислового розвитку на країнах Східної і Південно-Східної Азії вже сприяли істотного збільшення 90-х років товарообігу між країнами розвиненими і що розвиваються. Щороку він становив приблизно 11%, значно випереджаючи середньосвітові темпи зростання.

Хоча із країн періодично формуються «команди», які прагнуть придбати певні переваги, є не «командами найбідніших», а скоріш об'єднаннями досить благополучних учасників міжнародної торгівлі. Наприклад, єдиної «командою» на форумах СОТ зазвичай виступають сім східноазійських країн: Бруней, В'єтнам, Індонезія, Малайзія, Сінгапур, Таїланд і Філіппіни. Вони поділяють концепцію лібералізацію світової торгівлі, але обстоюють позиції гнучкіші умови підключення до процесів лібералізації регіональних зон вільної торгівлі.

З іншого боку, йде активне нарощування співпраці між трьома центрами ділової активності Півночі та Півдня: Східної Азією, Західної Європою та. З 1993-го р. 17 країн Азії, і США беруть участь у створенні найбільшої світі зони вільної торгівлі - Організації Азиатско-тихоокеанського економічного співробітництва в. У 1995р. у Таїланді відбувся, і перший історії азиатско-європейський торговий саміт, у якому Азію представляла АСЕАН (з участю Китаю, Південної Кореї та Японії), а Європу - Європейський Союз.

Іншим показником розширення зв'язків розвинених країнах і країн є рух капіталу. Попри високий рівень ризику, понад чверть спрямованих до інших держав капіталів розвинутих країн входить у акції підприємств, розміщених у зоні Півдня (у середині 1990-х рр. близько 25 млрд. дол. щорічно). Ще недавно найбільше засобів у зарубіжні інвестиції вкладали Великобританія й Японія, то 90-ті рр. навіть континентальна Європа теж стали активно вивозити капітал в країни. Є й порівняно нове явище: взаємний обмін капіталовкладеннями, причому у істотних масштабах, між новими індустриальними країнами, особливо у Південно-Східної Азії вже.

У результаті структурних перетворень, що розгорталися у зоні країн, центральної проблемою економічних відносин Північ - Південь став інвестиційний політика. У 90-х рр. іноземні інвестиції, направлені на що розвиваються, росли дуже все швидше. За оцінками МВФ, вони збільшилися із 18-ї млрд. дол. 1990 р. до 91 млрд. дол. 1996 р. Але глобалізація інвестиційних потоків торкнулася що розвиваються

нерівномірно. За даними ООН, з прямих іноземних інвестицій в країни 80% вклали удесятеро найрозвиненіших держав «третього світу».

Регіональне розподіл вивозимого в країни приватного капіталу, за даними від Світового банку, виглядало у середині 1990-х рр. так: 40 % складала Східну Азію, 37% - на Латинської Америки та Карибський басейн, 3,5 % - на Південну Азію, 1,4% - на Субсахарську Африку й 1% - на країни Близького Сходу, і Північної Африки. Ці дані означають, з одного боку, що понад половина населення що розвивається світу виявилось у основному незачепленим економічним зростанням, з другого - що ТНК, головні господарські суб'єкти Півночі, формують хоч і глобальну, але водночас територіально локалізовану виробничу й торгову мережу щодо різноманітних регіонів.

Зростання виробництва, у зоні країн, нові показники світової торгівлі, і руху фінансових потоків створили іншу, ніж торік, конфігурацію глобальної економіки. Очікується, що обсяг виробництва розвинених країн і країн зрівняється на початку третього тисячоліття. За розрахунками від Світового банку, до чільної десятки держав із максимальним обсягом ВВП входять країни, традиційно які стосуються «третьому світу»: Китай, Індія, Індонезія, Південну Корею, Таїланд, Бразилія (У першій десятці може бути залишаться США, Японія, Німеччина, Франція).

Нове стан світової економіки спростовує розмірковування про різних варіантах відродження політики гегемонії за умов багатополярності світу. Зрозуміло, рецидиви гегемоністських устремлінь можливий, але порозі третього тисячоліття вони позбулися своєї матеріальної основи. Система сучасних світогосподарських зв'язків активно формується під впливом транснаціональної моделі ринкової економіки, яка розвивається не лише з урахуванням міждержавних угод, а й під впливом регіональних співтовариств, міжнародних економічних організацій, транснаціональних фінансових установ. Формується новий єдиний ринок товарів та послуг. Завдяки цим тенденціям є підстави вважати, що ваші стосунки Північ - Південь найближчими роками будуть трансформуватися і стабілізуватися на даній основі.

Удосконалення відносин Північ - Південь почалося, зокрема, у сфері міжнародної фінансової допомоги, наданої країнам. Протягом тривалого часу питання надання допомоги регулювалися з урахуванням переговорного процесу, відомий як діалог Північ - Південь. Він успішно здійснювався незалежності до середини 1960-х рр., але натомість нафтової кризи зайшов у глухий кут. До 80-х років він перетворився на монолог різних коаліцій країн, вимагали перегляду правил світової торгівлі, і збільшення безоплатних субсидій. У цьому Північ, який

оговтався від організованого ОПЕК «нафтової кризи», виявляв дедалі менше готовності йти назустріч Півдню.

У результаті до 90-х рр. першому плані у наданні сприяння справі розвитку та подолання відсталості висунулися фінансові інститути - МВФ і Світового банку. У цьому, що структурний криза більшості країн Півдня було припинено, тоді як у багатьох з яких вдалося домогтися перелому у соціально-економічній ситуації, чимала заслуга цих інститутів.

МВФ і МБРР активно розпочали розробку й фінансування структурних перетворень, які проводились життя урядами багатьох країн. Проте практична діяльність МВФ і МБРР часто критикують. Їх звинувачують у неповазі прав держав, оскільки надання позик і допомоги жорстко обмовляється згодою у спеціальних програм. Але такі обвинувачення спрощують суть проблеми.

Прийняття програм, запропонованих МВФ і МБРР, залишає достатню свободу економічного маневру. Іноді що розвиваються взагалі відмовлялися від можливості них. У другій половині 1970-х років так надійшла Республіка Корея, а початку 80-х - Індія. Надалі обидві країни прийняли значну частину залишених рекомендацій, але у адаптованому до місцевих умов вигляді. Разом про те очевидно, більшість уражених кризою країн не зможуть вийти потім із нього без зовнішньої підтримки. Крім нестачі коштів, подоланню кризових тенденцій часто перешкоджає розстановка місцевих соціально-політичних сил, через котру правлячі кола виявляються неготовими до проведенню життєво важливих реформ.

Попри значної ролі МВФ і МБРР у формуванні нових стосунків між країнами розвиненими і що розвиваються, фінансові інститути є абсолютними монополістами у цій галузі. Політика багатьох країн, приміром, Франції, щодо «третього світу» відзначено традиційної специфікою. Слід зазначити і альтернативні макроекономічному курсу рішення, запропоновані неформальним об'єднанням відомих західноєвропейських політиків соціал-демократичного штибу - «Стокгольмської ініціативою». У 1991 р. учасники такого поєднання закликали істотно збільшити зворотну фінансову допомогу Півдню, встановивши їх у розмірі 1% ВВП держав Півночі. Проте слід підкреслити, що варіантність «північних» підходів до проблем Півдня відчутніша на стадії обговорення концептуальних аспектів, ніж у сфері політичної практики.

Особливо важливий чинник вдосконалення допомоги країнам представляється перегляд спільної стратегії, здійснений у другій половині 90-х рр. Світовий банк. Його керівництво визнало, що макроекономічний підхід недостатній задля забезпечення прогресу

країн і давно потребує коригуванні. Була підкреслена необхідність паралельного розвитку виробничу краще й соціальної сфер. У цьому коригування стратегії найбільшого «спонсора» країн найближчими роками передбачає масоване фінансування соціальної сфери, і освіти.

У цілому умовах взаємодії розвинених країн і країн традиційні торгово-економічні претензії останніх поступово втрачають а то й актуальність, то у разі гостроту. Разом про те з'являються нові області протиріч. Дедалі більше істотну роль у тому числі грають розбіжності щодо значення соціальних, чинників. Розвинені країни вважають обов'язковим враховувати соціальні критерії (зокрема, заборона дитячого праці, праці ув'язнених, наявність системи соціального страхування і встановлений мінімум зарплати) під час вирішення питання включення країн до системи глобальних економічних зв'язків. У 1997 р. Західним країнам запропонували додати темі «трудових стандартів» також проблему корупції у урядових сферах.

Симптоматично, що зовсім в повному обсязі країни Півдня готові прийняти принципи цивілізованих відносин між і капіталом, запровадити заборона використання праці ув'язнених, впроваджувати соціальне страхування. Нерідко вони хочуть захищати і те, що не можна виправдати ніякої самобутністю. В одному з усіх форумів СОТ індонезійський представник заявив, зокрема, що, «багато звані порушення трудових стандартів, і практика роботи державних установ становлять традиційний азійський спосіб життя».

Іншим постійним каменем спотикання відносин між Північчю і Півднем є екологія. Спроби розвинутих країн впроваджувати щадні екологічні технології (зокрема, виключають використання фреонів), просувати програми захисту довкілля, обмеження вирубки тропічних лісів, скорочення винищення рідкісних видів звірів, охорони тропічних морів відкидаються.

Позитивні зрушення у розвитку економічних відносин між країнами розвиненими і що розвиваються, розширення передумов для сталого розвитку великої кількості держав «третього світу» дозволяють доповнити економічні аспекти двосторонніх і багатосторонніх переговорних процесів між Північчю і Півднем розглядом політичних проблем, що обумовлюють взаємозалежність всіх членів країн світу. Сприятлива змога цього склалася по тому, як і групу «північних лідерів» діалогу між країнами розвиненими і що розвиваються включилася Росія.

Так, конференція «вісімки» у Денвері влітку 1997 р. зафіксувала збіг оцінок провідних індустріальних країн світу з багатьом важливих проблем, що з ситуацією у регіонах Півдня. Вони висловили рішучість надати нового потужного імпульсу близькосхідному мирному процесу,

вітали діалог між Індією і Пакистаном, підкреслили значення чотиристоронніх переговорів із врегулюванням на Корейському півострові, підтвердили рішучість домогтися повного виконання всіх резолюцій Ради Безпеки ООН проти Іраку і Лівії. Новим важливим моментом стало також створення Поводження з закликом до уряду Ірану «грати конструктивну роль регіональних еліт і світових справах».

Важлива роль формуванні узгодженої цінової політики Півночі належить довгостроковому прогнозуванню перспектив країн, які проводяться МВФ, Світовий банк, Світовим економічним форумом. Попри значні труднощі, із якими стикаються що розвиваються, цих перспектив виглядають досить оптимістично. За оцінками, зробленою 1997 р. Світовий банк, у найближчі 25 років що розвиваються можуть підтримувати середні темпи щорічного економічного зростання лише на рівні 5 - 6% забезпечуватиме третину сукупного світового виробництва.

Північ також прагне постійно тримати до поля зору проблему управління ризиками, які творяться у регіонах Півдня. З одного боку, ці ризики пов'язані з нерівномірністю подолання відсталості у зоні країн, з другого - обумовлені низькою якістю управління. Корупція й сваволю правлячих кіл представляють однією з найбільш великих загроз подальшому поліпшенню економічних показників країн.

Разом про те фінансово-економічний криза кінця 90-х продемонстрував вразливість основних підходів міжнародних інститутів до проблем країн і навіть поставив на порядок денний питання кардинальну реорганізацію самої системи цих інститутів. Ключовою темою Світового економічного форуму, що у початку 1999 р. у швейцарському Давосі, стала критика негативним наслідком глобалізації у регіонах Півдня, які в чому пов'язані з безконтрольним переміщенням короткострокового капіталу умовах лібералізації ринків. Примітно, що акцент вимушені відповідальнішого підходи до сучасним проблемам країн було зроблено представниками впливових економічних кіл низки розвинених індустріальних держав, приміром, Німеччини.

Многостороння підтримка зусиль країн із подолання відсталості і сталий увагу до раціонального використання зовнішньої допомоги, очевидно, стануть основними рисами співробітництва країн Півночі та Півдня на початку третього тисячоліття.

Суперечливі тенденції еволюції відносин Північ - Південь наочно виявляються й у діяльності такого авторитетного об'єднання країн, як Рух неприєднання.

Сьогодні учасниками руху є 115 країн, близько 50 у тому числі беруть активну що у своїй діяльності. Спостерігачі є такі держави, як

Німеччина, Канада, Італія, Австралія, Іспанія, та Нідерланди, а останнім часом і Росія, Китаю і Україна.

З свого підстави у 1961 р. у Белграді рух зазнало значну еволюцію. З припиненням блокового протистояння друге дихання йому додали X (Джакарта, 1992 р.), XI (Картахена, 1996 р.) і XII (Дурбан 1998 р.) конференції. Відповідно до підсумковим документам Джакартської і Картахенської конференцій, Рух неприєднання відкидає перспективи однополюсного світу і намагається прийняти ключову роль формуванні нового збалансованого світопорядку, заснованого на взаємній повазі і рівності націй.

Як у своєму виступі на Конференції в Дурбані президент ПАР М. Мандела, обраний головою Руху неприєднання, процес глобалізації повинен передусім служити зближенню «між багатою Північчю й бідним Півднем», оскільки закінчення холодної громадянської війни створило передумови для колективних зусиль, вкладених у забезпечення сталого розвитку за принципами співробітництва уряду і партнерства, і навіть для активізації боротьби з війни, насильства, безробіття, голоду, хвороб.

Рух орієнтує не приєдналися країни до посилення активності у формування нової системи міжнародних відносин. Щоправда, часто ця ідея зводиться для пропозицій визнати за Генеральної Асамблеєю ООН статус вищої інстанції країн світу, підпорядкувати їй Рада безпеки. Неоднозначно оцінюються учасниками Руху неприєднання і миротворчі зусилля ООН останніх.

Рух неприєднання бере активну участь в обговоренні питань роззброєння. Його учасники підтримують ідею ядерного роззброєння, встановлення без'ядерного статусу південного півкулі. Та водночас наполягають на додаткових гарантії незастосування ядерними державами цього виду зброї, виконання зобов'язань про передачу технологій мирного використання атомної енергії.

Важливою на етапі міжнародних відносин є і загальна переконаність учасників Руху неприєднання у цьому, що немає не може бути єдиного шляхи розвитку й що потрібен постійний пошук альтернативних моделей.

Хоча все заклики Руху неприєднання збігаються на позицію Росії на міжнародній арені, останніми роками Росія зробила низку кроків щодо зближення з організацією.

Відмінності між країнами залежно від рівня половини їхньої розвитку, безсумнівно, зберуться у майбутньому. Але це зовсім не визначає чергового розколу світу. Хоча можна применшувати наслідки збереження великої кількості неблагополучних країн, тенденції останніх десятиліть переконують, що відносини між розвиненішою і

менше розвиненою частинами світу здатні перетворитися на нову вісь глобальної конфронтації.

Імовірнішими видаються посилення розмаїття відносин між Північчю і Півднем, розширення регіональних інтеграційних процесів у зоні країн, зміцнення позицій потенційних регіональних лідерів. Проте формування системи міжнародних відносин XXI в. визначатиметься переважно не процесами диференціації, а глобальної взаємозалежністю членів країн світу.

Світ початку третього тисячоліття справді розділений, але з лінії "Схід - Захід" чи Північ - Південь, але в ті регіони та країни, які беруть участь у процесах глобалізації, користуються їх плодами, й ті, які змогли включитися у той процес.

Через війну еволюції відносин між Північчю і Півднем є формування нової умови співробітництва Росії із розвиваються. І хоча вони різняться великим своєрідністю як на регіональному, а й у субрегіональному рівні, представляється, що визначальними стануть такі моменти:

1. Незалежно від традиційного рівня взаємин усіх великих держав із країнами Півдня двосторонні зв'язку у зростаючій ступеня будуть доповнюватися взаємодією з регіональними і міжнародними інститутами. Ці зв'язку орієнтуватимуться як для підвищення ефективності зусиль з подолання відсталості, а й у протидія будь-яким спробам встановлення асиметричного впливу у «світі», звідки вони виходили.

2. Баланс інтересів, став імперативом сучасного світу, передбачає старанно зважений підхід всіх членів світової спільноти до стратегії і тактиці політики щодо та розвитку регіонів. Рецидиви міждержавної конкуренції у зоні Півдня загрожують консервацією там нестабільності й збільшенням соціальних витрат відсталості в глобальному масштабі.

3. Політика у формуванні відносин між Північчю і Півднем у початку третього тисячоліття може і має більш активної. Конструктивні рішення на цьому плані свої вдасться знайти над площині геополітичного розділу глобального простору, а підтримці магістральних напрямів світового розвитку.

ДЖЕРЕЛА:

Авторитаризм і демократія у що розвиваються / Відп. ред. У. Р. Хорос. - М, 1996.; Дзасохов А. З. «Третій світ» і врегулювання геополітичних проблем сучасності. - М., 1996.; Ілларіонов А. Основні тенденції розвитку світової економіки у другій половині XX століття. - М., 1997.; Кулагин У. Народження світового порядку // Міжнародна життя. -1996. -№ 4.;

ПІДДАНСТВО

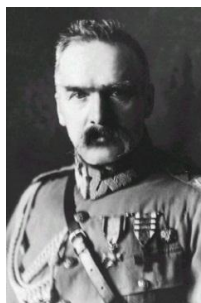
ПІДДАНСТВО — правовий зв'язок між фізичною особою і певною державою з монархічною формою правління.

Розрізняють поняття «громадянство» і «підданство». Підданство раніше було характерним для більшості держав з монархічною формою правління. У ХХІ ст. у переважній більшості монархій у результаті проведеної політики обмеження монархічної влади та демократизації суспільства інститут громадянства цілком замінив собою інститут підданства. Якщо, як зазначалося, під підданством розуміється зв'язок фізичної особи з монархом (і, відповідно інститутами корони), то під громадянством розуміється більш широкий зв'язок безпосередньо з державою, а не його главою.

У інших мовах зазначені терміни можуть позначатися одним словом. Так, під англійським «citizenship» залежно від контексту може розумітися як громадянство, так і підданство. Разом з тим іноземні мови можуть володіти специфічним поділом видів громадянства, які відсутні у українській мові: наприклад, англійське «citizenship» (у більшості випадків більш вузьке поняття) і «nationality» (як правило, більш широке поняття).

При цьому поділ понять на широке і вузьке не універсальне і може пояснюватися історико-політичними особливостями розвитку тієї чи іншої країни (наприклад, громадянин Великобританії — «British citizen», під категорію «British nationals» потрапляють особи, які входять у категорію «British citizen», громадяни держав Співдружності і британські піддані; у той же час для широкого терміна «Громадянство Європейського Союзу» застосовується термін «citizenship»).

ПІЛСҐДСЬКИЙ ЮЗЕФ КЛЄМЕНС (5 грудня 1867, — 12 травня 1935 рр.)

Польський політичний і державний діяч, перший голова відродженої польської держави. Ініціатор створення Польської

Організації Військової, засновник польської армії, маршал Польщі. Серед польського громадянства відомий також як «Комендант».

Народився у Зулові (лит. Zalavas) поблизу Вільна (тепер Вільнюс, Литва).

У 1885 р. закінчив Віленську гімназію. Навчався на медичному факультеті Харківського (виключений за участь у студентських виступах), згодом — Віденського університетів. У цей період належав до польської патріотичної організації «Єдність», яка підтримувала контакти з «Народною Волею».

У 1887 р. заарештований царською владою, звинувачений у підготовці замаху на Олександра III, засуджений до 5-річного заслання до Сибіру.

У 1892 р. повернувся до Вільна, де став одним із співзасновників Польської соціалістичної партії (ППС), з 1894 р. — член Центрального робітничого комітету. У кінці 1890-х рр. організував видавництво партійного органу «Роботник» (згодом — «Валька»).

Після повернення із заслання був організатором бойової школи у Кракові. За рапортами начальника Варшавського охоронного відділення (тайної поліції Росії) П.Заварзіна, школа масово готувала вбивць та грабіжників.

Юзеф Пілсудський і Симон Петлюра, 1920, Київ

На початку 1900-х рр. мешкав у Львові, Лондоні та Токіо, де намагався встановити контакти з японською розвідкою. Під час революції 1905-1907 рр. у Російській імперії керував бойовими групами, що займались підготовкою і проведенням терористичних акцій (головним чином — пограбуванням банків з метою здобуття коштів для купівлі зброї), визволенням політичних в'язнів, вишколенням нових бойовиків для боротьби проти імперського режиму та за

незалежність Польщі. У 1906 р. виступив одним з ініціаторів створення ППС-революційної фракції. У 1908 р. Пілсудський заснував у Галичині Союз активної боротьби, який у 1910 р. створив у Львові легальну воєнізовану організацію «Стрілецьку спілку». На початку 1910-х рр. був обраний головним комендантом Тимчасової комісії організацій у боротьбі за незалежність Польщі, що діяли у Галичині.

Досягнення незалежності Польщею вважав можливим за умови розгрому Російської імперії у війні з Австро-Угорщиною і Німеччиною. Встановив і підтримував зв'язки з австро-німецьким генеральним штабом. У роки Першої світової війни 1914-1918 рр. командував бригадою, сформованою з поляків, яка у складі австрійської армії воювала на Східному фронті. У липні 1917 р. внаслідок конфлікту з німецькими окупаційними властями (відмовився присягнути німецькому кайзеру) був заарештований і ув'язнений у тюрмі у Марієнбурзі. Був прихильником так званої федеративної концепції, яка передбачала розчленування Російської імперії і створення у Східній Європі федеративної держави - Міжмор'я у складі Польщі, Литви, України і Білорусі. У листопаді 1918 р. Пілсудський, посівши пост тимчасового керівника Польської держави, проводив агресивну політику стосовно Західно-Української Народної Республіки.

У квітні 1919 р. перекинув на український фронт армію генерала Ю. Галлера, яка призначалась Антантою винятково для ведення воєнних дій проти більшовиків. Поставши перед загрозою широкомаштабної війни з РСФРР, Пілсудський, з метою сформування спільного антибільшовицького фронту, підтримував Симона Петлюру у боротьбі проти Радянської Росії. Уклав Варшавський договір 1920 р. У квітні 1920 р. Пілсудський став першим маршалом Польщі. Вів польсько-радянську війну 1920 і уклав Ризький мирний договір 1921 р.

Шляхом укладення окремого таємного договору недавніх колег по загальноросійській соціал-демократії Пілсудського з Леніним був здійснений план негласної допомоги більшовикам для перемоги над УНР і Денікіним.

Подробиці переговорів і договору розкрив шеф генерального штабу польської армії генерал Тадеуш Кутшеба лише після смерті Пілсудського. Він засвідчив, що восени 1919 р. прибула до Микошевич, поблизу Луцька, радянська місія «Червоного Хреста» під проводом польського комуніста, колишнього польського соціаліста і доброго знайомого з Пілсудським, Юліуша Мархлевського. Мархлевський через довірену особу нав'язав контакт з Пілсудським, який визначив для переговорів капітана Бернера. Бернер свідчить, що Пілсудський через нього передав Леніну пропозицію припинити бойові дії, встановити

лінію розмежування польських і більшовицьких російських військ, а також утворити між ними нейтральну смугу шириною 10 кілометрів. 21 листопада Мархлевський привіз із Москви позитивну відповідь Леніна, який лише вимагав збереження переговорів у таємниці.

Тактикою таємної допомоги для Радянської Росії Пілсудський добився того, що червоні по черзі розбили Дієву Армію УНР, а потім Добровольчу армію Денікіна. Настав час використати ситуацію, що склалася, для здійснення плану відновлення Польщі у межах 1772 р. З метою юридичного прикриття свого походу в Україну Пілсудський змусив Українську місію у Варшаві підписати декларацію про українсько-польський воєнний союз. При цьому польський уряд наполіг, щоб скоротити (реформувати) Армію УНР лише до трьох дивізій. Пілсудський і його штаб прагнули після вдалого походу на Київ і Одесу встановити свій повний військовий контроль над Правобережною Україною, а Уряд УНР звести до становища безправного сателіта. Похід Пілсудського в Україну провалився. Москва і Варшава погодилися на мир коштом поділу України та Білорусі. 12 травня 1926 за допомогою військових здійснив державний переворот, домігся відставки президента Войцеховського і прем'єра уряду В.Вітоса. 31 травня Національні збори (сейм і сенат) обрали Пілсудського президентом, але він відмовився від цієї посади (згодом президентом став І. Мосціцький). З 1926 був Головним інспектором Збройних сил Польщі, що давало йому всю повноту влади над армією. Встановив режим «санації», внаслідок чого розпочалося політична і господарська стабілізація, уніфікація органів влади.

У 1926-1928 рр. і з 1930 р. — прем'єр-міністр Польщі. Попри те, що польський уряд надавав фінансову підтримку екзильному уряду УНР, а деякі політики з найближчого оточення прем'єра були знайомі з українською проблематикою, Пілсудський нічого не зробив для припинення антиукраїнської політики місцевої адміністрації у Західній Україні. У вересні-жовтні 1930 р. за розпорядженням уряду Пілсудського на окупованих Польщею українських землях силами армії і поліції було здійснено репресивні акції щодо українського населення, розраховані на придушення українського національно-визвольного руху.

У вересні 1934 за ініціативою Пілсудського була запропонована угода про забезпечення прав національних меншин, яку, проте, відхилив міністр закордонних справ Польщі Ю.Бек. За Пілсудського у травні 1935 р. була прийнята нова конституція Польщі. Автор спогадів «1920». Дослідники стверджують, що Пілсудський заради грошового утримання став агентом японської розвідки. Спецоперація з вербування і подальшого використання Пілсудського японцями отримала назву

«Вечір». У 1904 р. перспективи проголошення незалежності Польщі були туманними, і Пілсудський, розуміючи «дражливість» питання, взявся за діло без узгодження з іншими членами Центрального робітничого комітету ППС, тобто фактично за спиною партії. Забігаючи наперед, скажу, що в майбутньому Пілсудський не раз повторював подібні «фортелі», завжди виправдовуючись одним: «Мета виправдовує засоби».

Налагодження прямого контакту групи Пілсудського з японцями відбулося в Лондоні, де 20 березня 1904 р. представник Пілсудського Йодко-Наркевич і японський посланник у Великій Британії Тадасу Хаясі уклали договір про співпрацю у військовій сфері. Польські соціалісти брали на себе зобов'язання постачати японській стороні інформацію розвідувального характеру. Фіксована щомісячна плата за інформацію становила 90 фунтів стерлінгів (для ППС на той час це були великі гроші).

Незабаром Пілсудський передав японцям матеріали розвідувального характеру щодо мобілізаційних заходів Росії напередодні і після початку війни. У свою чергу 22 квітня 1904 р. японці поставили Пілсудському низку конкретних завдань розвідувального характеру, а за три дні повідомили про свою готовність виділити йому на створення розвідувальної мережі у Західному Сибіру та Європейській Росії величезної суми в 10 тисяч фунтів стерлінгів.

21 травня 1904 р. у столиці Австрії Відні відбулася зустріч Пілсудського з японським військовим аташе Таро Уцуномія, на якій сторони обговорили подальшу співпрацю. Дослідники стверджують, що за 1904–1905 рр. японці виділили Пілсудському та його компаньйонам за шпигунські послуги більше 33 000 фунтів стерлінгів, що в наш час становить понад 13 мільйонів доларів США. Частина цих грошей було витрачено на придбання зброї та революційну діяльність, а чимало пішло на безбідне приватне життя Пілсудського (252 фунти на місяць, тобто 2 520 царських рублів). Не багато з російських чиновників — «експлуататорів польського народу» — мали тоді такі зарплати. Із закінченням російсько-японської війни шпигунська епопея Юзефа Пілсудського не закінчилася. Були знайдені нові спонсори. Ними стали офіцери австрійської розвідки. 29 вересня 1906 р. Пілсудський зустрівся з полковником Францом Каником, начальником штабу 10-го корпусу у Пшемислі. У доповіді про зустріч Каник доповідав своєму керівництву, що Пілсудський запропонував австрійській стороні послуги шпигунського характеру проти Росії взамін за сприяння у закупівлі зброї, дозвіл на створення в австро-угорській Галичині таємних складів зброї та військового спорядження, вишкіл бойовиків, нелегальний перехід австрійсько-російського кордону. Опираючись на бази в Австро-Угорщині, пілсудчики влаштовували терористичні та

експропріаційні акції на землях, що входили до складу Російської імперії (останньою великою експропріацією ППС вважають грабіжницький напад на поштовий поїзд біля Бездан, під Вільнюсом, у листопаді 1908 р. У ньому брав участь сам Пілсудський. Було захоплено 200 тисяч рублів).

Влітку 1908 р. Пілсудський встановив надійні агентурні зв'язки з майором австрійського генерального штабу начальником політично-розвідувального відділу Львівського корпусу Густавом Ішковським, а у 1910 р. домогся від австрійців дозволу на створення легальної воєнізованої організації «Союз стрільців». Назване польське терористичне угруповання не відіграло жодної ролі в боротьбі за незалежність від Російської імперії, але його бойовики склали ядро заколотників проти законної влади Західно-Української Народної Республіки, проголошеної у Львові восени 1918 р. після розпаду Австро-Угорської імперії.

Автор монографії «Льодяна стіна. Секрети політики Юзефа Пілсудського. 1904–1918». Ришард Свентек стверджує, що, хоч Пілсудський і його шпигунська організація «Конфідент (Р)» була на утриманні Австро-Угорщини, головною зацікавленою стороною у використанні Пілсудського була Німеччина. Німці прагнули відновлення союзної Німеччині польської держави для створення бар'єру проти російського імперіалізму. Незалежність Польщі проголосили 5 листопада 1916 р. австрійський цісар Франц Йосиф I і німецький кайзер Вільгельм II. Польські політичні партії з подякою прийняли дар німецького кайзера і щиро співпрацювали з ним, а Юзеф Пілсудський організував свій збройний легіон, що боровся на боці німців проти держав Антанти.

ПІОПІ I (2335 – 2285 рр. до н. е.) (фараон із VI династії)

Син Теті і цариці Іпут, яка за переказами була дочкою Уніса, останнього фараона V династії. Згідно хронології Манефона, Піопі I

правив 53 роки. Це був один із останніх періодів розквіту Єгипту у другій половині Давнього царства. Пам'ятники, часів його царювання, були розставлені по всьому Єгипту, що слугує яскравим фактом, що Піопі I був володарем всієї держави.

Піопі I почав кар'єру фараона досить у ранньому віці, коли його батько загинув насильницькою смертю. Тому перші роки правління пройшли під регенством матері. Є припущення, що між фараонством його батька і ним, була ще одна особистість Усеркара. Є дуки і про те, Усеркара був якраз змовником, від чого і загинув батько Піопі I. Але мати знайшли підтримку у провінціальної знаті, навіть ціною власних уступок – було передано частину повноважень центру в області держави. Це допомогло ствердитись на троні.

Піопі I розпочав завойовницьку політику майже на другий день приходу до влади. Є надписи і зображення про його бойові походи, тріумфа царя під час перемог. Надписи гласили: «Великий бог, перемагаючий всі країни Ментиу». Він настільки укріпив свій міжнародний вплив на Нубію, що місцеві племена зобов'язані були, на випадок бойових дій, надавати допомогу живою силою. Для підкорення племен азіатів, Піопі I здійснив п'ять походів. Під час останнього походу, він посадив частину війська на кораблі, спрямував ескадру вздовж берегів Південної Палестини. Ці війни мали своєю метою кріпити економічні і політичні стосунки. Крім того вони сприяли зміцненню торгових стосунків з чужоземними країнами.

Великого значення надавав Піопі I караванній дорозі, яка була прокладена від Коптосу до берегів Червоного моря. Саме ця дорога в епоху VI династії дщала Єгипту масу різноманітних товарів – каміння для храмів, руду дл зброї.

При Піопі I було піднято на значно новий рівень архітектурне будівництво. Він будує храмові комплекси в Абідосі, Бубастісі, Дендері, на острові Елефантині, засновує нове місто і називає його своїм іменем.

Але окремі успіхи не змогли підтримувати високий рівень життя і розвитку Стародавнього Єгипту. Особливо частими були внутрішні змови і повстання.

В останні роки царювання було розкрито змову, у складі змовників опинилася і цариця Уретхетес. Піопі I почав шукати підтримку в обласних структурах.

Мабуть цим можна пояснити його два останні одруження на жінках не царської крові – дві дочки номарха 8-го верхнеєгипетського нома Хуа і його дружини Некебет.

Ці останні дружини користувалися повагою і авторитетом у державі. Вони стали матерями Меренра I і Піопі II, які по чергово були пізніше царями Єгипту.

ДЖЕРЕЛА:

Карасевич А. О. Історія політичної думки. Навчальний посібник. – Умань. – 2013. – 726 с.; Карасевич А. О. Історія політичної думки. Навчальний посібник. – Умань. – 2014. – 860 с.; Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. — К., 2000

ПІОПІ II (2279 – 2219 рр. до н. е.) (фараон із VI династії)

Молодший син фараона Піопі I і цариці Анехнес-Меріра II, зведений брат Меренра I. Історична традиція стверджує, що Піопі II зійшов на престол у шестирічному віці і згідно легенди прожив майже 100 років. Таким чином, термін його владарювання був 94 роки, що в світовій історії повторити не вдалося нікому.

Його дядько, брат цариці Анехнес-Меріра тінський номарх Джау, був призначений неповнолітнім фараоном на посаду візиря, головного судді і начальника столиці, правив за Піопі II до досягнення останнім свого повноліття.

У зовнішній політиці він воював з Нубією, здійснив до цієї країни кілька експедицій. Його військо доходило до Екваторальної Африки. Хоча не всі походи фараона були переможними. Так, під час походу на південь від Уауата номарх Елефантину Меху був убитий. Після чого його син Сербни зібрав велике військо і покарав плем'я, яке було винувате у смерті номарха. Піопі II розгромив повстання у Нубії, в Єгипет було доставлено тисячі полонених, багато худоби і полонених двох вождів і всіх полководців противника.

Невдалою була експедиція у Пунт. Єгипетський вельможа Ананхет, начальник флоту, досягнув берегів Червоного моря, але був убитий «жителями пісків», за що поніс жорстоку кару.

Щодо внутрішньої політики – була посилена влада номархів – правителів номів. Піопі звелів області від оброку «на царський дім», що свідчить про занепад царської влади. Результатом такої

децентралізації було падіння Древнього Єгипетського царства після спадкоємців Піопі II – фараона Меренра II і цариці Нітокріс.

Комплекс пірамід фараон побудував у Саккарі, біля гробниць властелинів Древнього царства. Його піраміда була висотою 78,5 метра і називалася Менханх («Поворот життя»).

ДЖЕРЕЛА:

Карасевич А. О. Історія політичної думки. Навчальний посібник. – Умань. – 2013. – 726 с.; Карасевич А. О. Історія політичної думки. Навчальний посібник. – Умань. – 2014. – 860 с.; Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. — К., 2000

ПІРРОВА ПЕРЕМОГА»

«ПІРРОВА ПЕРЕМОГА» — метафора, сталий вираз. Означає перемогу, яка дістається дуже великою ціною, або перемога, рівносильна поразці.

Своїм походженням цей вираз завдячує битві при Аускулі 279 р. до н. е. Тоді епірська армія царя Пірра протягом двох днів вела наступ на війська римлян і зломил їхній опір, але втрати були настільки великі, що Пірр зауважив: «Ще одна така перемога і я залишуся без війська».

Оскільки основним завданням будь-якої битви є знищення військ ворога, така перемога з точки зору тактики дуже погано впливає на хід всієї війни, адже потрібна пауза, щоб поповнити військо, боєприпаси, провіант.

ПІСИСТРАТ

(біля 600 – 528 рр. до н. е.)

Розраховані на 100 років закони Солона в своєму первісному вигляді не проіснували і кількох років. У момент революційного

перевороту саме та середня позиція, яку займав Солон, який представляв верхи міського населення, викликала нападки однаково з боку обох крайніх партій, що вступили у боротьбу за владу. «Народ, - писав Аристотель, - розраховував, що він проведе переділ всього, а знатні – що він поверне знов колишній порядок або тільки трохи його змінить. Але Солон пішов проти тих і інших.» (Аристотель. «Афінська політія»). У результаті всіх цих нападок і загального роздратування Солон вирішив, мотивуючи цей факт як для вирішення особистих торговельних операцій, піти з Афін у добровільне десятирічне вигнання.

Після Солон боротьба відновилася ще з більшою запеклістю. З одного боку, проти його законодавства виступила знать, що потерпіла від сейсахтії і була невдоволена тими надмірними змінами, за словами Аристотеля, які запропонував Солон. З другого боку, як стверджує Плутарх, Солон не здійснив саме тих змін, які влаштовували б і народні маси. В яких саме формах проходила політична боротьба в ті часи - інформація обмежена. Відомо, що на п'ятий і десятій роки після архонства і прийнятого законодавства Солон, заворушення в Афінах стали настільки суперечливими, що були зірвані вибори в архонти. Обраний, пізніше, архонт Дамасій зміг утримати владу 2 роки і 2 місяці. Повалення його режиму привело до тимчасової демократизації державного ладу. На 581 - 580 р. до н. е. було обрано не 9, а 10 архонтів. Половина була представлена евпатридами, троє були від сільських жителів (агройків) і двоє представляло деміургів (ремісників і торговців). Тобто, в уряді були представники всіх трьох ведучих партій Афін – педфаки (педієї) - жителі рівнинних районів Греції, діакрії – жителі гірських районів і парали (паралії) – жителі приморської частини Греції. У порядку названих партій їх очолювали Лікурґ, із роду Алкмеонідів; Пісистрат, із роду Нелеїдів, внук пілоського Нестора; Мегакл, внук того Мегакла, який брав участь у Кілонській змові.

В умовах жорстокої боротьби коли родова знать була настільки ослаблена, що не могла повернути своє, як в минулі часи, політичне керівництво, а демократичні елементи ще не настільки були міцними для боротьби із знаттю, верховну владу в Афінах захопив у 560 р. до н. е. Пісистрат. Як своїм соціальним походженням, так і своїми особистими поглядами, Пісистрат був близький до Солон. Як свідчить Гераклід Понтійський, «вони були навіть родичі – сини двоюрідних сестер».

Це було однією із причин, що Конституція Солон була реальним дійством і при новому тирані. Була, лишень, одна відмінність – над нею стояв і управляв нею один державний лідер. Джерельна база з давньої Греції відтворює політичний портрет Пісистрата як людини лагідної в повсякденному житті, він умів вести принциповий діалог з

представниками різноманітних партій і політичними опонентами, без конфліктів розумівся з усіма верствами населення полісу.

«Його вважали, - читаємо у Плутарха, - великим прихильником рівності і одночасно ворогом тих, хто, бажаючи повалення існуючого ладу, прагнув до нововведень». Але крім особистих характеристик Пісистрата, його позиція визначалась і становищем того класу, до якого він належав. «За нього, - пише Аристотель, - стояла більшість як знатних, так і демократів». Досить згадати і Солонову ситуацію, коли його підтримувала більшість греків. Це виразна позиція поміркованих кіл, у даному разі міських торговельно – промислових класів, які виступили одноставно як проти родової знаті, так і проти крайніх вимог народних низів.

Початок свого владарювання Пісистрат розпочав з того, що заявив на Народних зборах про існуючу загрозу для свого життя збоку політичних противників. Збори дозволили йому для охорони, своєї персоні, набрати довірливих йому людей. Що і було зроблено – спочатку появився особливий загін із 50 охоронців (дубинщиків), потім їх стало 400

Незабаром з їх підтримкою і, можливо, при співчутті і підтримці народних мас Пісистрат захопив Акрополь і став тираном (561 р. до н. е.). Прихильники Лікурга і Мегакла, об'єднавши свої зусилля, вигнали знаменитого грека на шостому році владарювання (555 р. до н. е.). Хоча союз їх був нетривкий, і уже сам вождь параліїв Мегакл, втративши довіру народу до своєї партії іде на компроміс з тираном і сприяє поверненню Пісистрата в Афіни, встановлює з ним ділові відносини і погоджується на шлюб новоспеченого тирана зі своєю дочкою. Однак влада і цього разу не утрималася в його руках, Пісистрат на сьомому році владарювання залишає Афіни. Друге його вигнання тривало 11 років.

Третій прихід до влади Пісистрата був вдалий і продуманий до дрібниць, причому він повертається на батьківщину за допомогою зовнішньої сили. Пісистрат вперше вкладає власні кошти в політику. Володіючи в Пангеї, у Фракії, золотими і срібними копальнями, він зібрав найманий загін з аргосців, пішов в Еретрію і при підтримці ліванців та вершників, що правили тоді в Еретрії на Евбеї (це ще один важливий доказ того, що Пісистрат не був радикальним революціонером), переправився в Аттику. Він займає Марафон, об'єднує навколішне сільське населення і перемігши своїх противників (афінське ополчення) в битві при Паллені, здобуває Афіни. Крім того, Пісистрату допомагає тиран Лігдамід. Цього разу він зберігає владу до смерті (527 р. до н. е.), передавши її своїм синам.

Близький до торговельно-аристократичних кіл, Пісистрат не був радикальним новатором, хоч і виступив в ролі представника широких народних мас. Його заходи щодо селянства відображали ту саму тенденцію, що і законодавство Солона, тенденцію в напрямі зміцнення селянських господарств як основи для зростаючого вивозу сільськогосподарських продуктів. З цією метою Пісистрат запровадив сільськогосподарський кредит. Він позичав гроші тим, у кого була потреба розвивати своє господарство. Крім грошей, селяни могли взяти у кредит худобу, насіння. Особлива увага надавалася розвитку площ масличних насаджень під малий податок. В інтересах селянства були запроваджені місцеві сільські суди, суди по демах. Як стверджує Аристотель в «Афінській політії» всі заходи в селянському питанні пов'язані з тим, щоб тримати землеробів далеко від міста, а значить – від політики.

З метою централізації державної влади Пісистрат вводить загальнодержавний прибутковий податок у розмірі 1/3 урожаю. Це дало йому можливість створити постійну армію на державному забезпеченні у вигляді особистої гвардії.

Ідеї державної централізації слугувала і релігійна політика Пісистрата. При ньому з великою пишністю стали святкуватися Панафінеї і було введено нове загальнодержавне свято в честь землеробського культу Діоніса – Діонісії Бога - покровителя афінського виноградарства і виноробства. Крім цього, було запроваджено нові культу – Зевса Олімпійського і Аполлона Дельфійського, збудовано святилища цим божествам в Афінах і Деметрі. Всі ці заходи сприяли піднесенню Афін як загальноеллінського культурного і релігійного центру.

Головну увагу Пісистрат спрямовував на посилення економічної могутності Афін, він намагався створити нові зовнішні і внутрішні ринки для збуту продукції (олівкової олії та вина) та ремісничих виробів. Столиця держави перетворилася в могутній економічний центр Середньої Греції. Була розвинута широка діяльність по налагодженню доріг в масштабі держави, які, за задумом Пісистрата, повинні були сходиться до єдиного центру в Афінах, біля храму 12 богів.

Особливої уваги Пісистрат надавав питанню зовнішньої політики. Спираючись на сильний флот, він, подібно до інших тиранів, систематично проводив політику зовнішньої агресії. Остаточно було вирішено на користь Афін питання з островом Саламін, завдано відчутного удару Мегарам, здобуто було їхню гавань Нісею та острів Наксос, де призначено тираном Лігдаміса. Маючи в руках обидва береги Геллеспонта, Пісистрат фактично тримав у своїх руках морські шляхи в область Понта. Він встановлює тісні торговельні зв'язки з

Єгиптом, розширяє державний пантеон грецького полісу Фессалією, Еретрією, Фівами, Аргосом, Спартою. При ньому, було споруджено храм Афіни Паллади в Акрополі, храм Зевса Олімпійського, біля ріки Елліна, храм Деметри в Елевсині, водопровід і водоймище в Еннеакрунах, біля підніжжя Акрополя.

В галузі мистецтва і літератури він провів остаточну редакцію гомерівського епосу, при ньому зародилася аттична драма в особі першого визначного драматурга Феспіса. До двору його синів було запрошено в Афіни найвидатніших поетів того часу, Сімоніда і Анакреонта.

Активна зовнішня політика вимагала збільшення витрат і додаткових зборів коштів на утримання вірних режиму найманців. Це примусило Пісистрада збільшити податкові стягнення, що зачепило інтереси всіх верств населення, особливо землеробів.

Економічний розвиток Античної Греції привів до зростання демократичних елементів, для яких була обтяжливою тиранія і вони її скинули.

Особливо відкриті виступи проти тиранії почалися після смерті Пісистрада (527 р. до н. е.), коли правили його сини Гіппій і Гіппарх. Після загибелі Полікрата Самоського, з яким Пісистрад підтримував в свій час дружні стосунки, афінська тиранія втратила зовнішню опору.

Влада тиранів стає не лишень тягарем для представників родової знаті, але і для аристократів, які очолювали торгівлю Афін. Гармодій і Арістогітон організують змову проти синів Пісистрада, але вбито було лише Гіппарха.

Гармоній загинув під час змови, а Арістогітона стратили, після тортур.

Згодом, уже при іншій владі, вони були прославлені як борці за свободу.

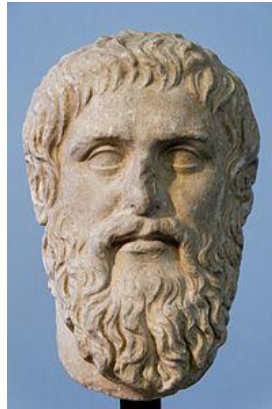
Друга змова була за ініціативи вигнанців з Алкмеонідами на чолі, але у бою при Лейпсідрії Гіппій змовників переміг. І лише у 510 р. до н. е. з допомогою спартанського царя Клеомена тиранія в Афінах перестала існувати.

До рук змовників потрапили діти Гіппія, яких він таємно відправив з Акрополя за кордон. Для врятування їх він пожертвував своєю владою: зобов'язався впродовж п'яти днів покинути Аттику. Невдовзі Гіппій зі своїм сімейством втік в Сигейон, а потім під захист персів.

ДЖЕРЕЛА:

Балух В.О. Історія античної цивілізації. – Т.1. Стародавня Греція: Підручник. – Чернівці: 2007 – 656 с.; Політичні портрети Стародавнього світу. Кн. I. – Антична Греція.: навч. посібник / укл.: А.О. Карасевич, К.М. Левківський, Л.С. Шачковська. – Умань: ПП Жовтий О.О., 2011. – 635 с.

ПЛАТОН АФІНСЬКИЙ (427 — 347 рр. до н. е.)

Давньогрецький мислитель, фундатор платонізму, об'єктивного ідеалізму, теоретик виховання, один з найдавніших основоположників філософських концепцій держави і права. Аристократ, нащадок Солона (по матері) і царського роду Кодридів (по батьку). Учень Кратіла і Сократа. У дитинстві пройшов повний курс традиційного аристократичного домашнього виховання (граматика, музика, гімнастика). Рано ознайомився з вченнями софістів, Геракліта, Парменіда, Зенона. Захоплювався живописом, писав поеми і трагедії.

Після 408—407 рр. — під повним впливом Сократа. Після страти останнього у 399 р. Платон стає «мандрівним філософом». У середині 80-х рр. IV ст. до н. е. після конфлікту з Діонісієм Старшим потрапив на Сицилію у рабство, звідки був незабаром викуплений піфагорейцем Архітом. Відразу повернувся на батьківщину, де заснував Гекадемію (згодом — Академія), яка стала одним із центрів еллінської філософії взагалі та правової і політичної думки зокрема. У середині і наприкінці 60-х рр. намагався реалізувати свої державно-правові ідеї у Сіракузах за допомогою тирана Діонісія Молодшого, але безрезультатно. Не мала успіху і остання така спроба на Криті, де панував тоді дорійський режим.

Залишив для нащадків чималу теоретичну спадщину. Але суперечки навколо достеменності авторства Платона, хронології написання багатьох праць точаться від Арістотеля, Панетія і Діогена Лаєртія (особливий спалах «платонівського питання» спостерігався у XIX ст.) до наших днів. У різних модифікаціях Платону приписуються від 34 до 9 діалогів, промова «Апологія Сократа» і з півтора десятка листів. Найголовніші з праць, написаних приблизно від 407 до 398 р., — «Лакет», «Менон», «Кратіл», «Евтіфрон», «Хармід», «Критон», «Федон»

та «Апология Сократа»; у 397—385 рр. — «Іон», «Евтідем», «Гіппій», «Протагор», «Парменід», «Теетет» (теорія пізнання), «Горгій», «Філеб»; з 384 до 366 рр. — «Федр» (вчення про ідеї), «Менексен», «Бенкет», «Держава», «Тімей» (натурфілософія); після 366 р. — «Софіст» (діалектика категорій), «Політик», «Критій», «Закони». Щодо праць «Про справедливість», «Про чесноти», «Аксіох», «Алкіон», «Еріксій», «Демодок», «Сізіф», «Визначення», «Післязаконня», «Гіппарх», «Коханці», «Мінос», «Клітофон», «Феаг» та ін. авторство Платона менш вірогідне (більша частина їх, мабуть, підготована слухачами Академії).

Вся платонівська діалектика, віднайдена саме ним у людському мисленні як спосіб осягнення сутності речей і неперевершена ніким аж до Гегеля, створена Платоном методологія, схема основних ступенів буття («родів сущого»), складна система об'єктивного (дуалістичного) ідеалізму — песимістичного (пасивного, споглядального) і оптимістичного (активного, позитивного), теорія пізнання, доктрина ідей, оригінальні концепції психології і педагогіки, космології і есхатології, самобутні інтерпретації природи і суспільства разом становлять первісний філософський фундамент, тобто класику загальнолюдської скарбниці, з якої брали витoki протягом багатьох століть і живляться нині численні напрямки державознавства і праворозуміння. Незаперечним внеском у світову правову і політичну думку, яка завдяки Платону зробила величезний крок від міфологічних уявлень і просто раціоналістичних підходів до рівня логіко-понятійного аналізу, стали твори мислителя «Апология Сократа», «Держава», «Критон», «Протагор», «Парменід», «Політик», «Софіст», «Тімей», «Закони» та ін., в яких викладаються основи етики, політики і права, історія виникнення держави, починаючи від всесвітнього потоку.

Спочатку, за Платоном, суспільне буття людей мало вигляд «династії» ідеального ладу, воно регулювалось виключно ідеальним природним правом без будь-яких писаних законів. Не існувало ані багатих, ані бідних. Повсюдно панувала добра мораль, а правління людьми здійснювали добрі демони. Держава і писані (полісні) закони виникли пізніше разом із землеробством і великими поселеннями, тобто «коли кожен із нас сам для себе став недостатнім і відчув потребу у багатьох». Тоді ж відбувся перехід від династії до аристократії. Головна причина появи держави — людські потреби, необхідність взаємодопомоги, а її первісним осередком виявилася сім'я. Останнє твердження стало першоджерелом для всіх наступних патріархальних теорій походження держави.

Визначальними для уявлень Платона як про державу, так і про право є його ж теорія ідей та етичні категорії справедливості і несправедливості, добра і зла, чеснот і вад, його розуміння діалектики загального та індивідуального, доцільного і недоцільного. Так, свою модель ідеальної держави мислитель будує на концепціях ідеї як умоглядної сутності, першопричини світу явищ, їх першообразу (парадигми), безумовного образу буття, який співпадає з безумовним образом мислення, субстанції «вічної, яка не знає ні народження, ні загибелі, ні зростання, ні занепаду», та на доктрині «ідеї ідей», яка є або добро, або благо, або благість, «безумовною нормою будь-якого достоїнства взагалі», «первісним джерелом правильного порядку витоку всіх інших ідей» і навіть ототожнюється із божеством в абсолютному смислі. Справедлива держава, справедливий закон має у Платона своїм фундаментом власне справедливість, а справедливість, у свою чергу, є найвищою чеснотою, яка складається відразу з трьох головних чеснот — мудрості, мужності і поміркованості, що впливають, відповідно, із трьох первнів душі — розумного, вольового і чуттєвого. У підсумку справедливість у Платона виступає як гармонійне поєднання стрижневих якостей тричленної душі, тобто трійці похідних від неї чеснот, а ідеальна держава як продукт «ідеї ідей» і є «втіленням такої справедливості у великій людині», тобто у суспільстві. На думку Платона, ідеальна держава і є саме втілення найвищої справедливості як гармонії, рівноваги, монолітної єдності головних чеснот троїстої душі. Ідея справедливості та ідея держави у мислителя настільки переплетені між собою, що і в наш час точаться суперечки навколо питання, яка з цих ідей була головним предметом діалогу у праці «Держава».

Комунізм Платона, тобто установка на скасування приватної власності («якщо в цьому немає гострої необхідності»), егалітаризм, колективізм, подолання розколу на багатих і бідних, поділ праці, усупільнення майна, житла і навіть предметів домашнього вжитку, спільність жінок, дітей тощо, не є його оригінальною знахідкою, оскільки має своїм первісним джерелом піфагорівські правила «у друзів усе спільне, і дружба є рівність», «володіти майном гуртом, без його поділу» та ін. Комуністичний спосіб життя у Платона, як і у Піфагора, так само розповсюджується лише на еліту суспільства. Місце піфагорейських есотериків (акусматиків) та есотериків (математиків) у ідеальній державі Платона займають правителі і стражі. Саме у них є спільними не тільки майно, а й жінки та діти. Особи ж фізичної праці мають власні сім'ї та приватну власність. Грубозрівняльний комунізм

Платона передбачає рівність лише у межах окремого стану або споживчу рівність станів між собою (всім по 1/3 сукупного продукту), але в жодному разі не між членами різних станів. Тут йдеться про «нерівну рівність». Допускається існування в ідеальній державі спочатку невольників («Держава»), а потім і рабів («Закони»). Але суспільні стани не є замкненими: найздібніші з «державних дітей» шляхом ретельного виховання і тривалої освіти переходять до вищого класу, а ті, хто під час вивчення наук ніякого хисту не проявив, відправляються у стан людей фізичної праці. З метою плекання «добірного потомства» запроваджується контроль над статевими стосунками з боку правителів-філософів. Справедливість для мислителя полягає ще й у тому, щоб кожний стан займався своїми і не втручався у чужі справи, щоб ніхто не захоплював чужого і не позбавлявся свого («кожному — своє»). Деякі дослідники відносять цей принцип навіть до четвертої з головних платонівських чеснот.

Платон не досить послідовно, але чітко вимальовував систему верховної влади у суспільстві та форми державного правління. Упереджено негативне ставлення до демократії з його боку пояснюється тим, що афінський режим засудив Сократа до смерті. До інших висновків Платона спонукало виродження аристократії в олігархію у грецьких полісах якраз за життя філософа. У «Політику» Платон песимістично ставиться до поділу форм державного правління на деспотію, монархію, олігархію, аристократію та демократію і доводить, що таких режимів може бути лише два — «правління зряче», тобто засноване на глибоких знаннях, і «правління сліпе», зумовлене недолугістю верхівки.

Платон вибудовує ієрархію можливих режимів від кращого до гіршого: монархія — аристократія — демократія. Без наявності «хороших законів», за Платоном, цей ланцюжок треба розглядати у перевернутому вигляді. Найгірше зло на землі — тиранія (деспотія, незаконна монархія), на другій сходинці після неї — олігархія (незаконна влада небагатьох). У «Державі» на перше місце серед форм правління Платон висуває аристократію (законну владу небагатьох), що втілює розум і мудрість філософів, доповнену волею, енергією і мужністю стражів та чуттєвістю, смиренністю і врівноваженістю людей фізичної праці.

У процесі деградації держави від аристократії до тиранії мислитель налічує 729 етичних сходинок від істини і добра до брехні і зла та робить висновок, що істинний правитель живе у 729 разів краще,

ніж тиран. Привертає увагу й думка Платона про дві «материнські» форми правління, від яких живляться всі інші: монархію як втілення непомірної влади і демократію як втілення непомірної свободи, її він обґрунтовує у «Законах», де трансформація поглядів на форми правління досягає свого апогею: тут одну з моделей його справедливої держави вже може очолювати «благопристойний», тобто «молодий, здібний до науки, мужній, великодушний, розумний, мудрий, хороший і добрий» тиран за умови постійного перебування при ньому «видатного законодавця», а громадяни поділяються на 4 класи за майновими ознаками. Водночас у державі Платона панує жорстка ідеологічна диктатура, сувора цензура і всеохоплюючий конформізм.

Платон детально вибудовує у «Законах» і власну ієрархію державних органів: народні збори (5040 чол.) — виборна рада (360) — виборні правителі (37) — «нічне зібрання» (10 чол.). Незаперечним внеском до заснованої мислителем політико-правової філософії є і концепції політичної солідарності, колективізму, рівності і нерівності, політичного знання, політичної свободи, політичної ідеології, політичного мистецтва як «царського мистецтва, що ґрунтується на знаннях і таланті правити людьми», мистецтва ткача чи ткацького верстата, мистецтва плести політичну тканину, яка б «поєднувала норони мужніх і виважених людей, об'єднуючи їх життя спільною думкою та дружбою і створюючи таким чином найпрекраснішу і найпишнішу із тканин», яка «сповиває вільних і рабів, тримає їх у своїй вуздечці і править та розпоряджається державою, ніколи не випускаючи з виду нічого, що може зробити її, наскільки це можливо, щасливою» («Політик», 311).

У державі Платона були геніально передбачені тристановий середньовічний державний устрій, утопічний комунізм, освічений абсолютизм, необхідність поділу влад, геополітичні фактори, авторитаризм і тоталітаризм тощо.

Закони встановлюються будь-якою владою «на свою користь: демократія — демократичні закони, тиранія — тиранічні; те ж саме і в інших випадках», але є синтетичне правило: вони приймаються для загального блага і не можуть мати корпоративного характеру. Закони повинні обмежувати як владу правителів, так і свободи підлеглих, бути суворими, жорстко регламентувати публічне і приватне життя людей, аж до розпорядку їх дня і ночі. Виховання останніх здійснюється на підставі законів, що мають своїм джерелом міф про людей-ляльок:

шляхом смикання за відповідні нитки душі. Наука про закони — найважливіша наука вдосконалення людини.

«Лінія Платона», починаючи з IV ст. до н. е., продовжила життя і набула інтенсивного розвитку у платонізмі, а від III ст. н. е. — у неоплатонізмі, неопіфагореїзмі, середньовічній схоластиці, комуністичних утопіях, неокантіанстві, екзистенціалізмі тощо. Його вчення стало передтечею всього християнського світогляду. Академію, засновану мислителем, закрито Юстиніаном як оплот язичництва лише у 529 р. Але свою діяльність вона відроджувала, зокрема, у Флоренції у XV — XVI ст. Політико-правові праці мислителя (особливо «Держава») і нині належать до найвидатніших наукових праць всіх часів і народів. Багато в чому «лінію

Платона» продовжив його найздібніший учень і критик Арістотель. Згодом вона справила величезний вплив на Цицерона, Плотіна, Августина, Тому Аквінського, Мора, Кампанеллу, Мореллі, Маблі, Спінозу, Гоббса, Монтеск'є, Вольтера, Гельвеція, Гольбаха, Дідро, Руссо, Канта, Фіхте, Гегеля та ін. «Найнадійніша характеристика європейської філософії полягає тому, що вона є низкою приміток до Платона» (А. Уайтхед). Вчення Платона з досить сильним теологічним забарвленням стало першопоштовхом і для народження та розвитку української політико-правової думки, починаючи від часів Київської Русі.

ДЖЕРЕЛА:

Платон Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики. — Житомир: Вид-во ЖДУ ім.І. Франка, 2014. — 416 с.; Платон. Законы / Общ. ред. А. Ф. Лосева и др.; пер. з древнегреч. А. Н. Егунова и др. — М.: Мысль, 1999. — 830 с.; Платон. Государство. Законы. Политик / Предисл. Е. И. Темнова. — М.:Мысль, 1998. —798 с.; Узбек К. М. Антична математика і становлення системних підвалин філософського раціоналізму: дис... д-ра філос. наук: 09.00.09 / Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. — К., 2005. — 39 с.

ПЛЕБІСЦІТ

ПЛЕБІСЦІТ (лат. plebiscitum, буквально — рішення народу) — це всенародне голосування з питання державної приналежності певної території або політичної долі держави. Хоча у деяких країнах (Бразилія, Пакистан) плебісцитом називають будь-який обов'язковий референдум. Плебісцит був уперше проведений у період Великої французької революції 1789—1794 р., згодом він став широко визнаним інститутом міжнародного права. У 1944 р. Ісландія на основі плебісциту вийшла з Датського королівства й стала незалежною республікою; у

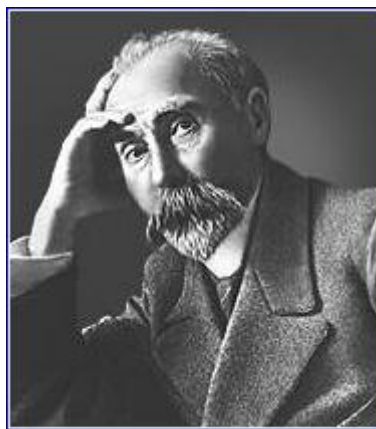
1945 р. у Монгольській Народній Республіці був проведений плебісцит, у ході якого народ цієї держави виразив свою волю зберегти незалежність від Китаю; у 1993 р. провінція Еритрея за допомогою плебісциту виразила своє рішення відділитися від Ефіопії

У внутрішньодержавній і міжнародній практиці замість терміна «плебісцит» іноді використовується термін «референдум». Істотної різниці між цими поняттями немає. Однак плебісцит проводиться найчастіше для рішення територіальних питань, а референдум — з питань прийняття, зміни або скасування внутрішніх законів, конституції й т.п.

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. — Х . :Право, 2015.; ПЛЕБІСЦИТ //Юридична енциклопедія: В 6 томах. / Редколегія: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та інші. — К. : «Українська енциклопедія», 1998

ПЛЕХАНОВ ГЕОРГІЙ ВАЛЕНТИНОВИЧ (29 ЛИСТОПАДА 1856 — 30 ТРАВНЯ 1918 рр.)

Теоретик і пропагандист марксизму, філософ, видатний діяч російського і міжнародного соціалістичного рухів.

Народився у родині відставного штабс-капітана Валентина Петровича Плеханова (1810—1873 рр.) і Марії Федорівни Белинської (1832—1881 рр.). У 1876 р. вступив до народницької організації «Земля і воля», учасник демонстрації біля Казанського собору 1876 р.; після Воронежського з'їзду — організатор «Чорного переділу». З 1880 р. в еміграції. Засновник першої російської марксистської організації — групи «Визволення праці» (1883 р.).

Один з найбільших вождів соціал-демократичного руху у Росії і II Інтернаціоналу, входив до числа засновників РСДРП та газети «Іскра». Найголовніші заслуги Плеханова, окрім блискучого обґрунтування ролі робочого руху у Росії, відносяться до сфери пропаганди і розробки основних проблем марксизму у цілій низці праць і статей. Найбільш відомі його книги: «Соціалізм і політична боротьба», «Наші розбіжності», «До розвитку моністичного погляду на історію», «Beitrage zur Geschichte des Materialismus», «М. Р. Чернишевський» і збірки статей «За 20 років», «Критика наших критиків» та ін.

У другій половині 90-х рр. XIX ст. і на початку 1900-х рр. Плеханов розгортає кампанію проти опортунізму «економістів» і теоретичної критики марксизму з боку Бернштейна і Струве. Разом з Леніним та іншими керує «Іскрою», а на II з'їзді РСДРП підтримує Леніна проти Мартова і Аксельрода.

Після II-го з'їзду РСДРП Плеханов розійшовся з Леніном і був довгий час одним з лідерів меншовицькою фракції соціал-демократичної партії Росії. Після московського грудневого повстання 1905 р. проголошує свою знамениту думку: «не потрібно було братися за зброю». В епоху реакції у Плеханові знову пробуджується революціонер, і у 1909–1911 рр. він стає «співцем підпілля», одночасно ведучи ідейну боротьбу з антимарксистською філософією Богданова. У довоєнні роки Плеханов активно бере участь у Міжнародному соціалістичному бюро, виступаючи інколи з доповідями на міжнародних конгресах.

У Першу світову війну — один з керівників групи «Єдність», що стояла на позиціях соціал-шовінізму.

У час першої революції 1905–1907 рр. не міг приїхати до Росії. Вважав страйк несвоечасним та таким, що призвів до непідготовленого, не підтриманого армією Грудневого повстання у Москві.

Лютнева революція дозволила повернутися до Росії після 37 років вигнання, Плеханов підтримував Тимчасовий уряд. Був проти «Квітневих тез» В. І. Леніна, назвавши їх «маренням».

До Жовтневої революції віднісся негативно, оскільки вважав, що за рівнем соціально-економічного розвитку Росія не готова до соціалістичної революції: «російська історія ще не змолала тієї муки, з якої з часом буде випечений пшеничний пиріг соціалізму». Застерігав, що захоплення влади «одним класом або — ще того гірше — однією партією» може мати сумні наслідки.

Мав фундаментальні роботи з філософії, соціології, естетики, етики, історії російської суспільної думки.

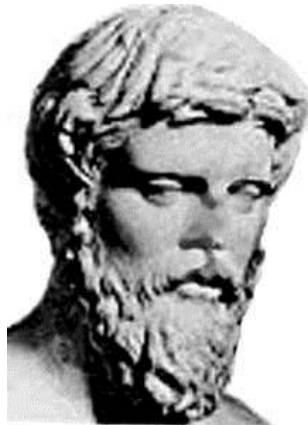
Помер 30 травня 1918 р. у Теріюки, похований на «Мостках літераторів» Волкового кладовища у Санкт-Петербурзі.

ДЖЕРЕЛА:

Аптекман О. В. Георгий Валентинович Плеханов. Из личных воспоминаний. — Л., 1924.; Жуйков Г. С. Группа «Освобождение труда». — М.: Изд-во социально-экон. лит-ры, 1962. — 164 с.; Тютюкин С. В. Г. В. Плеханов. Судьба русского марксиста / С. В. Тютюкин. — М.: РОССПЭН, 1997. — 376 с.

ПЛУТАРХ

(біля 45 – біля 127 рр. н. е.)

Плутарх походив із заможної родини, що мешкала в невеликому містечку Херонея в Беотії, відомому у зв'язку з знаменною битвою 338 р. до н. е. В Афінах вивчав математику, риторику і філософію, останню головним чином у платоніка Амонія. У молодості багато подорожував. Відвідав Грецію, Малу Азію, Єгипет, був у Римі, де зустрівся з неопіфагорейцями, а також зав'язав дружбу з багатьма видатними людьми, у тому числі з Луцієм Местрієм Флором, близьким соратником імператора Веспасіана, який допоміг Плутарху одержати римське громадянство.

Однак незабаром Плутарх повернувся в Херонею. Він вірно служив своєму місту на громадських посадах, збирав у своєму будинку молодь, а навчаючи власних синів, створив свого роду «приватну академію», у якій відігравав роль наставника і лектора. Завдяки цій своєрідній філії афінської платонівської Академії беотійська Херонея стала одним з центрів платонізму у I ст. н. е.

На п'ятидесятому році життя став жерцем Аполлона в Дельфах, намагався повернути святилищу й оракулові колишне значення. Плутарх був типовим представником грецької міської аристократії цього часу: виступаючи іноді на більш широкій політичній арені, він намагався залишатися переважно місцевим діячем рідної Херонеї. Численні твори Плутарха не становлять собою скільки-небудь оригінальної творчості, проте є плодом величезної начитаності. Список

творів Плутарха містить 207 назв; з них збереглося понад 150 (у тому числі кілька несправжніх). Їх прийнято поділяти на дві групи: 1) популярно-філософські (так зв. «моральні») трактати на всілякі теми — релігійні, філософські, природно-наукові, антикварні, але найчастіше етичні (напр. про цікавість, про лестощі, про користолюбство, про балакучість, про чесноту і порок, подружні наставляння тощо) і 2) біографії. Цей поділ походить від видання Плутарха, здійсненого візантійським ченцем Максимом Планудом (XIII ст.) і є досить умовний. У творах першої групи звичайно використовується форма діалогу, послання або діатриби, цікавого повідомлення на філософські теми і широко використовується у виписках і переказах філософська продукція минулих століть. Питання літератури цікавили Плутарха головним чином у зв'язку з моральними і педагогічними проблемами. Цінні історичні відомості містяться в трактаті «Про музику». Біографії — це головний твір Плутарха «Порівняльні біографії» грецьких і римських державних діячів.

Історичні події є для Плутарха лише матеріалом для відтворення образів великих людей минулого як об'єктів наслідування; дрібні особисті риси приваблюють до себе особливу увагу мораліста-характеролога, який не гидує й анекдотами. У розумінні критичного ставлення до джерел і розуміння причин історичних подій Плутарх не був на рівні навіть античної науки.

Для сучасного історика його «біографії» цінні передовсім як багаті збірки матеріалів з історіографічної літератури, що не дійшла до нас. Хоча Плутарх не був оригінальним письменником, він збирав і обробляв те, що інші письменники і мислителі, написали до нього. Але в обробці Плутарха ціла традиція отримала новий вигляд і саме він визначав протягом багатьох століть європейську думку і літературу. Різноманітності інтересів Плутарха відповідало значне число його творів, від яких збереглося менше половини. Філософія Плутарха еkleктична: релігійно-консервативна спрямованість обумовлює звертання до пізнього Платона, і формально він був платоніком, однак переважно цікавився релігійними й етичними питаннями. Його інтерпретація Платона продовжувала лінію Посідонія і готувала ґрунт для неоплатонічного тлумачення Біблії.

Полемізуючи зі стоїчним натуралізмом і стоїцизмом, Плутарх схилився до розуміння матерії як космічного начала недовершеності, що дуалістично протистоїть трансцендентному Богу. Посередники між світом і Богом — демони (генії); демонологія надає можливість примирити філософський монотеїзм з традиційною грецькою міфологією. Філософія для Плутарха — не систематична дисципліна, а засіб самоосвіти універсально розвинутої людини.

Плутарх користується вченням скептиків про недостатність знання, а в питаннях прикладної моралі запозичив багато чого в стоїків, усуваючи радикальні моменти їхнього вчення, і навіть у ненависних йому епікурейців. Вищою етичною цінністю для Плутарха є «благодущність», щиросердечний спокій, досягти якого можна лише добрими справами, дружнім ставленням до людей («філантропія»), суворим виконанням обов'язків щодо оточуючих. В етиці Плутарх слідував за Арістотелем, хоча виходив з характерного платонічного розуміння мети життя як «уподібнення богові», що досягається через вправу в добродетельності. Стрижнем етичних поглядів були поняття освіченості і «філантропії» — центральні також і для біографічного циклу, що доповнює теоретичні трактати по етиці. Вимагаючи впровадження етичного змісту в усі області життєвої діяльності, Плутарх не виходив за межі повсякденного моралізування: типовий епігон, він цілком задоволений своєю культурою. Етичною нормою для нього виступає ідеалізована практика старої полісної Греції, що не заважало йому однак залишатися вірним громадянином Римської імперії; тиради проти деспотизму і гноблення залишаються політично необразливою фразеологією, тим більше, що й офіційна стоїчна теорія трактувала государя як слугу громадян, натхненого прагненням до спільного блага.

Цікавий і добросердий виклад, що не загострює спірних проблем, збирання культурної спадщини еллінізму в примирливій еkleктиці «філантропічного» світогляду дозволяли представникам різних епох і напрямів знаходити в Плутарха цінний для них матеріал і забезпечили йому велике зацікавлення з боку пізніших століть, яким користувалися далеко не всі древні автори.

Батьки церкви знаходили в релігійності й етиці Плутарха багато рис християнського вчення, і називали його «напівхристиянином»; візантійці цінували його як ерудита, який зберіг величезну кількість відомостей (звідси і відносна збереженість значної частини спадщини Плутарха). Ворожа до всіляких крайнощів, у тому числі й аскетизму, етика Плутарха привертала увагу вождів Реформації (Меланхтон, Цвінґлі); у Німеччині його популяризували Г. Сакс і Фішарт, у Франції — Рабле і Монтень.

Писати біографії Плутарх розпочав ще в юності. Спочатку він звернув свою увагу на знаменитих людей Бестії: Гесіода, Ю. Піндера, Єпамінонда. Пізніше він звертає увагу на представників інших областей Греції: спартанського царя Леоніда, Арістомена, Арата Сікіонського. В літературній спадщині знаменитого грека можна знайти, навіть, політичну біографію перського царя Артаксеркса II. Під час свого перебування в Римі Плутарх написав біографії римських імператорів, які, спеціально, були підготовлені для греків. І тільки, значно пізніше,

світ побачив, один із основних його творів «Порівняльні життєписи». Це були біографії знаменитих історичних особистостей Греції і Риму, які біли розміщені попарно.

Сучасному читачу відомі 22 таких пари і чотири одиночних біографій більш раннього періоду (Арата Сікіонського, Артаксеркса II, Гальби і Отона).

Одні біографії написані, на думку дослідників літературної спадщини Плутарха більш вдало (міфічні засновники Афін і Риму – Тесей і Ромул; перші законодавці – Лікурґ і Нума Помпильї; знамениті полководці – Александр Великий і Гай Юлій Цезар; неперевершені риторичні – Цицерон і Демосфен).

Інші біографії створювалися автором не притримуючись строгих чинників життя тієї чи іншої історичної постаті. Наприклад, Тимолеонт і Емілій Павло, Алквіад і Коріолан.

Сьогодні уже можна точно сказати, що після кожної пари Плутарх планував дати порівняльну характеристику, тобто, коротке резюме спільних і відмінних рис в політичних портретах своїх героїв. Однак, в деяких парах подібна інформація відсутня. Хоча, маловероятно, що Плутарх її не писав. Тим паче, що мова йде, про Александра Македонського і Юлія Цезаря.

Але самим обідним є те, що ряд біографій загублені – Епамінонда, Сципіона Африканського та ін.

Плутарх стає улюбленим для читачів у Новий час. Шекспір («Юлій Цезар», «Коріолан», «Антоній і Клеопатра»), Корнель («Серторій», «Агесілай»), Расін («Мітридат») знаходять у Плутарха сюжети своїх драм. Прагнення аристократії до показу своїх героїв породило у XVII ст. численні «життєписи» знаменитих людей за зразком Плутарха.

Але особливо близький був Плутарх віку Просвітництва своєю «філантропією» (Ж. Ж. Руссо, Мірабо), а ідеологія французької революції знаходила в «Біографіях» Плутарха прославляння республіканських чеснот і ненависть до тиранів (у Росії Плутарх цікавив з цього боку декабристів). Сліди захоплення Плутархом помітні у Шіллера.

У XIX ст. інтерес до Плутарха падає, для соціальної і філософської проблематики наївний еkleктизм Плутарха не міг становити скільки-небудь актуального інтересу.

ДЖЕРЕЛА:

Балух В.О. Історія античної цивілізації. – Т.1. Стародавня Греція: Підручник. – Чернівці: 2007 – 656 с.; Політичні портрети Стародавнього світу. Кн. I. – Антична Греція.: навч. посібник / укл.: А.О. Карасевич, К.М. Левківський, Л.С. Шачковська. – Умань: ПП Жовтий О.О., 2011. – 635 с.

ПЛУТОКРАТІЯ

ПЛУТОКРАТІЯ (грец. Πλοῦτος - багатство, κράτος - правління) - форма правління, коли рішення уряду визначаються думкою не всього народу, а впливового класу багатих людей, при цьому існує глибоке соціальна нерівність і низька соціальна мобільність.

Плутократія є окремих випадком олігархії - режиму, при якому реальна влада знаходиться у невеликого кола осіб (наприклад, знаті, військових, партійної верхівки, або родичів правителя).

Всього правильніше даний термін можна було б застосувати до держав, в яких панує високий майновий ценз, (Італія до реформ 1912 і 1919 рр.), Бельгія до 1893 р , частково Англія після 1832 р до двох парламентських реформ 1867 і 1884 рр., США, Росія, Україна), але частіше він вживається по відношенню до держав, де багаті класи, не маючи формальних переваг, гарантованих законом, фактично користуються переважним впливом на вибори і взагалі на хід державної життя.

Термін цей, споживаний у давнину, у даний час вживається рідко і виключно в сенсі засудження, в основному по відношенню до країн державно-корпоративного капіталізму. Іноді він вживається поряд з терміном «грошова олігархія», проте останній стилістично майже нейтральний.

У російській мові термін «плутократія» має особливо яскраву негативне забарвлення, так як інтерпретується як однокореневий до слова «шахрай», тобто шахрай, спритний, хитрий чоловік. На думку дослідників, плутократи, будучи здатними «комбінаторами», творцями пірамід, фінансових схем, що дозволяють наживатися, на чільне місце завжди ставлять виключно власні егоїстичні інтереси .

У політичному і пропагандистському жаргоні фашистської Італії і націонал-соціалістичної Німеччини, термін «плутократія» використовувався для опису західних демократій, замінивши терміни «капіталізм» і «демократія» і по суті був синонімом «єврейської змови».

ДЖЕРЕЛА:

Плутократія // Малый энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: В 4 томах. — СПб., 1907—1909.; Перейти к:1,2,3; Плутократія // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона в 86 т. (82 т. и 4 доп.). — СПб., 1890—1907.; Водовозов В. В., Плутократія // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). — СПб., 1890—1907.

ПЛЮЗАЛІЗМ ПОЛІТИЧНИЙ

На думку багатьох учених-політологів, плюралізм є повною протилежністю монополістичного принципу організації суспільства.

Вони вважають, що різноманітність суспільних елементів - важлива, але не єдина ознака плюралізму. Він включає і ряд інших взаємозалежних ознак, зокрема стимулювання різноманітності громадського життя шляхом створення умов для конкуренції й опозиції. Це значить, що в суспільстві не забороняється, а, навпаки, заохочується розвиток різноманітних форм власності, утворення і діяльність різних політичних партій, громадських організацій, культурних установ тощо. Саме завдяки такій розмаїтості в суспільстві створюється необхідна система стримувань і противаг, досягається баланс між різними елементами, які, конкуруючи один з одним, сприяють соціальному прогресу в цілому.

Самостійність і рівноправність різноманітних елементів суспільства ще одна важлива ознака плюралізму. Тільки завдяки тому, що надається кожному соціальному інституту, кожному громадянину рівна самостійність у визначенні своїх цілей і дій, у суспільстві створюються сприятливі умови для творчості, пошуку альтернативних шляхів розвитку.

Плюралізм припускає наявність такої ознаки, як відмова від диктатури і насильства, вирішення конфліктів неодмінно в рамках закону, мирними способами. До них відносяться терпимість до опонентів (супротивників у публічній бесіді, дискусії тощо), готовність до компромісів, пошук консенсусу (згоди).

Найважливішим проявом політичного плюралізму є багатопартійність. Під багатопартійністю найчастіше розуміють наявність двох і більше партій. Але варто розрізняти багатопартійність як суспільне явище, тобто існування в тій чи іншій країні більше однієї партії, і багатопартійність (або двопартійність) як систему партійної влади, тобто особиста участь партій у виборчих кампаніях і діяльність представників цих партій в органах влади. Більшість учених сходяться на думці, що в будь-якому випадку в порівнянні з однопартійною багатопартійна або двопартійна система політичної влади більш прогресивна, тому що правляча партія проводить свою політику не за обставин політичного монополізму, а в постійному пошуку консенсусу з представниками інших політичних сил. Причому виконавча влада в західних демократіях діє, як вам відомо, під контролем законодавчої влади і нерідко в протиставленні з нею, а в законодавчих органах завжди та чи інша кількість мандатів знаходиться в руках опозиційних партій. Це і є система противаг, що характеризують плюралізм.

Однак діючі механізми дво- або багатопартійної системи не ідеальні. Так, хоча формально в багатьох країнах Заходу і проголошена рівність усіх партій, насправді кандидати дрібних партій, як і незалежні

кандидати, не мають можливості широко використовувати засоби масової інформації для пропаганди своїх ідей.

Так, під час виборчої кампанії 1980 р. у США Дж. Картер і Р. Рейган витратили 18 млн. доларів тільки на телевізійну рекламу. Невелика партія навряд чи має у своєму розпорядженні такі засоби. Не випадково при наявності безлічі партій політичною ареною заволодівають великі традиційні партії, які чергують біля влади і володіють значними коштами.

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. — Х.: Право, 2015.; Юридична енциклопедія: В 6 томах. / Редколегія: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та інші. — К.: «Українська енциклопедія», 1998.

ПОВЕДІНКА ПОЛІТИЧНА

ПОВЕДІНКА ПОЛІТИЧНА – це сукупність реакцій соціальних суб'єктів (осіб, груп, спільнот) на певні форми, засоби і напрямки функціонування політичної системи. Застосування у політології терміну «політична поведінка» разом із поняттями «політична участь», «політична дія, діяльність» обумовлено тим, що слід відокремити дії суб'єктів політики, які базуються на свідомому раціональному ґрунті, від ірраціональних форм політичної активності, або таких поведінських актів, що є частково чи цілком неусвідомленими.

Поняття «політична поведінка», на наш погляд, є змістовно найбільш осяжною та лексично - родовою по відношенню до «політичної активності, дії, участі, діяльності, функціонування» тощо. Це підтверджується також логікою біхевіористського підходу, який є досить вагомим в сучасній соціології політики і психології політики. Але в науковій та навчальній літературі з політології можна зустріти декілька позицій з цього приводу: 1) політичну поведінку ототожнюють з політичною дією та участю; 2) вважають поведінку лише зовнішнім виявом політичної діяльності; 3) представляють політичну поведінку поряд із політичною участю, акцентуючи їх відмінності та специфіку; 4) політичну участь, діяльність, функціонування розглядають як конкретні, специфічні форми реалізації політичної поведінки.

Нам імпонує саме останній підхід, який не обмежує використання кожного з цих понять, і водночас, визначає певним чином їх підпорядкованість та взаємозалежність.

За допомогою поняття «політична поведінка» можливо поглиблено вивчати сутність явищ, пов'язаних із реагуванням (раціональним та ірраціональним) суб'єктів політики на вимоги,

стимули чи зміну обставин, що заподіяні зовнішнім політичним середовищем. Аналіз політичної поведінки людей надає можливості зосередити увагу на найбільш рухомому, динамічному аспекті політики – різноманітних діях осіб, які спрямовані на реалізацію тієї чи іншої політичної мети. Вивчення цього боку політичного процесу виявляє пряму залежність об'єктивних подій чи обставин від стану думок і спрямованості дій тих людей, що безпосередньо конструюють політику чи просто залучені до неї, розкриває механізми і засоби досягнення цілей.

**Серед найбільш поширених актів політичної поведінки
слід виділити наступні:**

реакція – це певний вчинок, дія в політиці, що є засобом відповіді на зовнішній вплив, який спричинено іншими людьми чи інститутами;

політична участь, пов'язана з активними формами і методами впливу на політику, в усіх багатоманітних видах (електоральна, мобілізована, ангажована, конвенційна участь тощо);

партиципаторна діяльність у роботі політичних організацій і партій та рухів:

політичний дискурс – інтелектуальні дії з політичної освіти, просвітництва, самоосвіти та наукового опанування політики;

пряма дія в політиці реалізується через такі форми як мітинг, демонстрація, страйк, голодування, бойкот й інші акції непокори;

абсентеїзм – політична апатія, ухилення від будь-яких актів участі в політичному житті;

політичне функціонування - засіб політичної діяльності в інституціях, що безпосередньо реалізують функції влади (органи держави, керівні структури партій при владі, політично впливові ЗМІ, політико-економічні, військові структури); отже – це апаратна робота фахівців, що вважають політику за професію.

Важливішим стимулом активації політичної поведінки є інтерес, у підґрунті якого лежить та чи інша проблема буття політичної спільноти (особи). Для того, щоб розуміння політичного інтересу переросло в усвідомлену потребу до дії, необхідна нова умова – психологічний імпульс готовності, бажання діяти та впевненість в успіху. Рушійними силами тут можуть виступати різні мотиви політичної активізації – громадянський обов'язок, резонансна інформація, незадоволення, стресові зміни, прагнення до реалізації мети, перехід до певних політичних ролей і статусів, проходження етапів політичної соціалізації.

У залежності від домінування головного мотиву формується вигляд і характер політичної поведінки і вона може стати чисто емоційним відгуком на певну подію, або бути зваженою, прагматичною

дією з послідовної реалізації програмних рішень; може розглядатися політичними виконавцями як здійснення “місії” з відновлення, визволення, захвату тощо, або протікати як належне рутинне виконання обов’язків, що є необхідним додатком певного політичного стану.

Характер політичної поведінки обумовлюється, також досить стійкими (практично об’єктивними) зовнішніми регуляторами:

- належність до соціальної спільноти або групи політичних інтересів, які виникли через встановлення між членами певних відносин;

- членство в організації – формалізованій і структурованій групі, яку утворено для здійснення конкретних ролей у політиці;

- роль – це формальні рамки поведінки, яку бере на себе учасник політичної дії (або яка йому призначається зовні);

- статус – ієрархічна позиція в політиці, що визначається сукупністю політично-владних можливостей, специфікою політичної поведінки, обсягом функцій, які належить реалізувати.

Сукупна оцінка статусу і ролі дозволяє політологам стверджувати, що в будь-якому політичному процесі його учасники найчастіше виступають як:

- **лідери**, що очолюють політичний рух (організацію) та своїм впливом сприяють її згуртуванню та досягненню спільних цілей;

- **активісти** – посередники між лідерами та послідовниками; вони мобілізують учасників руху, постачають лідерам необхідну інформацію, можуть внести корективи до стратегії й тактики мас;

- **послідовники** (підлеглі, рядові), що утворюють “політичну масу”, підтримують лідера і актив, тому що їм вони делегували представництво і захист своїх інтересів;

- **«кумири думок»** (інтелектуальні лідери), які не висувають політичних директив, але своєю інтелектуальною діяльністю (публіцистичною, науковою, агітаційною) утворюють акценти емоційної напруги навколо актуальних проблем, що ставить їх у центр громадської уваги.

І все ж, з нашої точки зору, поняттям політичної поведінки можна охопити будь-які види політичної активності – усвідомлену та неусвідомлену, організовану і спонтанну, постійну та епізодичну. Якщо поведінка має усвідомлений, цілеспрямований характер, то вона без сумніву може вважатися політичною дією. В інших випадках ми маємо справу з виявами неусвідомленого в політичній поведінці, що за своєю природою не може вважатися діяльністю. Американський політолог Г.Лассуел в роботі «Психопатологія і політика», вперше застосувавши метод психоаналізу до вивчення політичних явищ, виявив далекі від гасіо, підсвідомі мотиви- імпульси такої поведінки (нахил до агресії,

сексуальне самоствердження, почуття провини). Для Г.Ласуелла політичний інтерес – це продукт приватних мотивацій, які перенесені на публічний об'єкт та раціоналізовані у політичних категоріях.

Доцільно провести типологізацію різноманітних видів політичної поведінки, щоб систематизувати їх згідно певним критеріям:

I. Відповідно суб'єктів політичної поведінки виділяють – індивідуальну, групову, класову, національну, партійну, масову, у натовпі тощо.

II. Згідно схильностей і психічного стану – поведінка імпульсивна, інстинктивна, емоційно-почуттєва, за настроєм, випадкова, закономірна, стихійна, неминуча, раптова.

III. Відповідно до ситуаційного контексту – стабільна, кризова, революційна, воєнна, конфліктна поведінка.

IV. За організаційними формами і нормами поведінки – інституціональна, організаційна, партиципаторна, статутна, апаратно-номенклатурна, субординаційна, легітимна (нелегітимна), неформальна.

V. Згідно тривалості поведінки – одинична акція, подія, феномен чи динамічний пролонгований процес.

VI. За гостротою проявів поведінки – незгода до боротьби, протест, гнів, ненависть, бунт, війна.

VII. За ступенем доцільності й успіху – функціональна та дисфункціональна, ефективна і низькоефективна, конструктивна і деструктивна, консолідуюча і дезінтегруюча поведінка тощо.

Опанування моделей (різновидів) політичної поведінки триває на протязі останніх етапів соціалізації людини. Запропонувати тут якусь універсальну модель майже неможливо, адже процес засвоєння політичних цілей, обрання ідеалів та наближення до стандартів політичної поведінки в кожному конкретному суспільстві є специфічним і обумовлений особливостями культурних середовищ. Так, американські політологи Д.Істон і Дж.Денніс із теорії «політичної підтримки» виокремлюють 4 фази соціалізації американських дітей та підлітків від 3-х до 13-ти років.

Перша фаза – політизація, коли дитина усвідомлює, що політична влада більш важлива, ніж батьківська;

друга фаза – персоналізація політичної влади в свідомості дитини з реальними подобами тих персон, що її символізують (полісмен, губернатор, президент);

третья фаза – ідеалізація, коли визначальним і відомим політичним фігурам приписуються лише позитивні якості;

четверта – фаза інституціоналізації, коли підліток починає сприймати владу не лише через яскраві персони, але й через її формальні інститути (партії, суд, парламент, вибори, армія, уряд тощо).

Але ця схема не може бути визнана універсальною; так, французький дослідник А.Першерон довів, що у учнів 4-6 класів шкіл Франції більш акцентовані перша і четверта фази (особливо інституціоналізація, але в абстрактних і далеких від реалій уявах). Це пояснюється специфікою французького суспільства, якому властива корпоративність і культурно-релігійна неоднорідність.

Саме тому доцільно розглянути декілька головних моделей політичної соціалізації, які суттєво відрізняються одне від одного. Виділяючи окремих тип політичної соціалізації, політологи описують стандарти, найхарактерніші зразки взаємодії індивіда і влади, у результаті якої здійснюється політична спадкоємність, передача політичних традицій від покоління до покоління. На етапі історичної соціалізації відбувається закріплення стійких зразків політичної поведінки особи, в якій відбувається рівень її політичної зрілості, самостійності, здатність бути відповідальним за свій політичний вибір. На цій стадії соціалізації характер політичної взаємодії влади та індивіда може бути діалогічним, консенсуальним чи конфліктним: це обумовлено типом домінуючої у суспільстві політичної культури та наявності у ній різних субкультур. Західна політологія на основі характеру політичних цінностей і норм, що приписують індивідам певні стандарти і зразки політичної поведінки, виокремлює декілька моделей соціалізації.

Гармонійний тип політичної соціалізації вимагає наявності культурно однорідного середовища (гомогенності), зрілих демократичних традицій та громадянського суспільства, які забезпечують поважний діалог індивіда і влади. Передбачається, що подібний ступінь політико-культурної гомогенності є властивим американському і британському суспільствам. Стабільність цих систем пояснюється схильністю до традицій; британську політичну культуру не можна уявити без старих вікторіанських цінностей, без моралі та консерватизму, консенсусу і толерантності, без клубів, асоціацій та інших форм недержавної політичної активності; хоча політичний «абсентеїзм» і протест також тут має місце, особливо на виборах.

Плюралістичний тип політичної соціалізації переважає в країнах материкової Західної Європи. Йому властивий опосередкований характер взаємодії особи та влади; наявність різноманітних субкультур; наявність численного «середнього класу», який сприяє політичному консенсусу у суспільстві; наявність єдиного «культурного коду», який представлений ліберальними цінностями (свобода, приватна власність,

індивідуалізм, права людини, демократія, плюралізм тощо). Стандарти політичної поведінки тут формуються спочатку в межах своєї культурно - етнічної, конфесійної групи. Але кінцева соціалізація членів цих спільнот сприяє виробленню таких якостей, як терплячість, лабільність, динамізм політичних захоплень. Консолідована демократія у межах цієї моделі політичної соціалізації ґрунтується на динамічній рівновазі трьох засад: розвинутого громадянського суспільства, конституційних обмежень влади та індивідуальної свободи особистості.

Суспільство незахідної цивілізації характеризуються конфліктним типом політичної соціалізації: злидений рівень життя більшості населення, жорстка відданість індивіда місницьким цінностям клану, роду, племені гальмували досягнення згоди між владою і носіями різноманітних цінностей. Значна культурна неоднорідність (гетерогенність) та існування маргінальних субкультур супроводжується постійним застосуванням політичного насильства, як у боротьбі за владу, так і в інших ситуаціях.

Гегемоністський тип політичної соціалізації західні автори вважають характерним для закритих політичних систем (автаркій), здебільше тоталітаристського толку (комунізму, фашизму, релігійного фанатизму). В них людина входить до політики виключно через цінності якогось класу (наприклад, пролетаріату, буржуа), певної релігії (наприклад, мусульманства, іудаїзму) чи її політизованих реконструктів (ісламського фундаменталізму, сіонізму), або політичної ідеології. Слід відмітити, що деякі фанатично політизовані та гіперідеологізовані особи в ліберально-демократичних системах є також продуктом цього типу політичної соціалізації.

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. — Х.: Право, 2015.; Юридична енциклопедія: В 6 томах. / Редколегія: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та інші. — К.: «Українська енциклопедія», 1998.

ПОВСТАННЯ

ПОВСТАННЯ — масовий збройний виступ проти встановленого стану речей. Найчастіше повстання спрямовані проти влади, тиранії. Повстання є проявом діяльного прагнення людей досягти своєї мети. Протягом людської історії повстання поруч з війнами є основним видом організованого насилля.

Великі повстання: Повстання Спартака; Повстання жовтих пов'язок; Хмельниччина; Повстання Степана Разіна; Селянська війна під проводом Омеляна Пугачова; Повстання декабристів; Польське

повстання 1830—1831; Кронштадтське повстання; Великий даларнський танок.

ПОДВІЙНЕ ГРОМАДЯНСТВО

Біпатріди (подвійне громадянство) – належність особи одночасно до громадянства двох держав. Подвійне громадянство – результат колізії законів про громадянство різних держав. Воно може виникнути, наприклад, при народженні дітей від батьків, що мають різне громадянство, при натуралізації та ін.

Законодавство України містить норми, що регулюють правовідносини подвійного громадянства.

Статтю 2 Закону України «Про громадянство України» передбачено: «Якщо громадянин України набув громадянство (підданство) іншої держави або держав, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України. Якщо іноземець набув громадянство України, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України».

Разом з тим, добровільне набуття громадянином України громадянства іншої держави, згідно ч.1 ст. 19 цього Закону, є підставою для припинення громадянства України. Проте не слід це розцінювати як заборону подвійного громадянства, оскільки втрата громадянства України відбувається не автоматично з набуттям громадянства іншої держави, а виключно з дня видачі Указу Президента України про припинення громадянства щодо певної особи.

Таким чином, твердження про заборону подвійного громадянства в Україні є помилковим.

Сучасне міжнародне право не містить єдиної загальновизнаної регламентації питань щодо подвійного громадянства. А тому можна виділити дві категорії таких договорів: про ліквідацію наслідків подвійного громадянства (при наданні дипломатичного захисту, виникненні питання про обов'язкову військову службу осіб з подвійним громадянством) і про ліквідацію та запобігання самого подвійного громадянства.

ДЖЕРЕЛА:

Д.С. Вирський. БІПАТРИДИ // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. — К. : Наук. думка, 2003. — Т. 1 : А — В. — С. 296.

ПОДІЛ ВЛАДИ

Розподіл державної влади — правова теорія та принцип, згідно з якими державна влада повинна бути поділена на три незалежні одна

від одної (але при необхідності контролюючі одна одну) гілки: законодавчу, виконавчу та судову. Деякі європейські держави, а також Тайвань, законодавчо відокремлюють контрольну, екзаменаційну, юридичну а також засновницьку та виборчу гілки.

Запропонована Джоном Локком. Термін увів французький філософ просвітитель Шарль-Луї де Монтеск'є у таких своїх працях, як «Персидські листи» (1721), «Про дух законів» (1748).

Принцип поділу влади був уперше закріплений у Конституції США 1787 р., Декларації прав людини і громадянина 1789 р. у Франції, потім у Конституції Франції 1791 р.

Розподіл влад — важлива й необхідна умова формування, правової, соціальної держави, її основоположний принцип. Цей принцип справедливо відноситься до основних досягнень світової цивілізації і загалом — людської культури. Соціальна цінність розподілу влади полягає у тому, що він покликаний запобігти можливості зосередження повноти влади у руках якої — небудь гілки влади чи державного органу. Тому його справедливо вважають важливою гарантією політичної свободи особистості.

Поділ державної влади є необхідною умовою демократичного політичного режиму.

Авторитарні, особливо тоталітарні, політичні режими заперечують поділ влади. Комуністична ідеологія відкидає його навіть теоретично, обґрунтовуючи принцип єдності влади, відповідно до якого мандат на здійснення якої-небудь державної функції є похідним від представницької влади. Вважається, що адміністративні та судові дії держави виконуються за дорученням представницьких органів державної влади і як такі є не владою, а лише функцією, здійснюваною від її імені.

Практична реалізація у соціалістичних країнах принципу єдності влади призвела до зосередження всієї повноти державної влади навіть не у формально представницькому органі, а у руках апарату комуністичної партії і небачених зловживань владою.

Моделі поділу державної влади

Поділ влади, який характеризується формальною ізольованістю кожної з її гілок і відсутністю між ними тісних функціональних відносин, визначається як «жорсткий». Найповніше він проявляється у президентській республіці.

Інший «м'який» характер має поділ влади за парламентарних форм правління, де різниця між законодавчою й виконавчою владою не має суттєвого значення, оскільки тією й іншою володіє партія парламентської більшості, лідер якої одночасно керує урядом і контролює цю більшість. Реальний поділ державної влади тут

відбувається всередині парламенту між сформованим партією чи коаліцією партій парламентської більшості урядом та опозицією.

Окрім того, у змішаних республіках існує «змішана модель поділу влади». Типовою ознакою змішаних форм правління є сполучення рис президентської і парламентарної республік. Як і у президентській республіці, тут главу держави обирають на загальних виборах. Іноді він наділений значними повноваженнями у сфері виконавчої влади або навіть очолює її. З іншого боку, як і в парламентарній республіці, суб'єктами виконавчої влади є прем'єр-міністр і уряд в цілому, які несуть відповідальність перед представницьким органом. У наші дні змішані республіканські форми правління є досить поширеними: тільки в Європі їх мають Австрія, Болгарія, Ірландія, Ісландія, Македонія, Польща, Румунія, Словенія, Фінляндія, Франція і Хорватія. До змішаної форми тяжіє і більшість країн, що утворилися на терені колишнього СРСР.

Зміст принципу

В основу принципу розподілу влад покладено поділ єдиної за своєю природою державної влади на відокремлені, взаємо врівноважені гілки, кожна з яких являє собою систему державних органів.

Політичне обґрунтування поділу влади на три галузі («гілки») полягає в тому, щоб поділити і збалансувати державно-владні повноваження за принципом компетентності між різними державними органами, встановити взаємний контроль, унеможливити узурпацію влади — зосередження всіх повноважень або більшої їх частини у єдиному органі державної влади або у посадової особи і тим самим запобігти сваволі. Влада у демократичній державі у вигляді її трьох галузей (законодавчої, виконавчої, судової) є політичною формою вираження влади народу. Будучи «поділеною», влада в державі має залишатися цілісною, єдиною. Юридичне вираження єдності і гармонійності влади полягає у такому:

органи державної влади в сукупності мають компетенцію, необхідну для здійснення функцій і виконання завдань держави;

різні органи держави не можуть диктувати одним і тим же суб'єктам за тих же обставин взаємовиключні правила поведінки.

Цей принцип включає певну систему вимог:

розподіл функцій і повноважень (компетенції) між державними органами відповідно до вимог поділу праці;

закріплення певної самостійності кожного органу влади під час здійснення своїх повноважень, неприпустимість втручання у прерогативи один одного та їх злиття;

наділення кожного органу можливістю протиставити свою думку рішенню іншого органу держави та виключення зосередження всієї влади в одній гілці;

наявність в органів влади взаємного контролю та неможливість зміни компетенції органів держави неконституційним шляхом.

Принцип поділу влади доповнюється системою стримувань та противаг, яка передбачає конкуренцію різних органів влади, наявність засобів для взаємного стримування й підтримки відносної рівноваги сил. Система стримування і противаг, з одного боку, сприяє співробітництву і взаємному пристосуванню органів влади, а з іншого боку — створюють потенціал для конфліктів, які найчастіше вирішуються шляхом переговорів, угод і компромісів.

Поділ влади — це лише один з багатьох елементів механізму демократичного здійснення державної влади і сам по собі не є гарантією демократії. Більше того, за незбалансованої системи стримувань і противаг жорсткий поділ влади може спричинити протистояння гілок влади. Особливої гостроти протистояння законодавчої та очолюваної главою держави виконавчої гілок влади набуває за президентської та змішаної форм республіканського правління у періоди так званого розділеного правління, коли президент і парламентська більшість представляють різні партійно-політичні сили. Іноді це протистояння доходить до відкритої збройної конфронтації, як це сталося, наприклад, у 1993 р. у Росії.

Ефективність державної влади залежить не тільки від її поділу, а й від багатьох інших елементів механізму здійснення влади, які у своїй сукупності характеризуються поняттям «форма держави».

Гілки влади

Розподіл влади. Один з ключових принципів лібералізму, який передбачає поділ влади на три гілки — законодавчу, виконавчу та судову. Цей принцип вперше сформулював Локк, а найповніше — Монтеस्क'є. Найбільш довершеної форми на практиці досягнув у США.

Найбільш поширеним є поділ державної влади на три гілки:

Законодавча влада — це делегована народом своїм представникам у парламенті державна влада, яка має виключне право приймати закони. Вона здійснює і фінансову (право щорічного затвердження бюджету країни), і установчу (участь парламенту у формуванні вищих виконавчих і судових органів), і контрольну функції.

Виконавча влада — це влада, яка володіє правом безпосереднього управління у державі. Носієм цієї влади у масштабі країни є уряд, який забезпечує виконання законів та інших актів законодавчої влади, відповідальний, підзвітний та підконтрольний їй. Виконавча влада покликана відпрацьовувати шляхи та засоби реалізації

законів, займатися поточним управлінням, здійснювати розпорядчу діяльність.

Судова влада — це незалежна влада, яка охороняє право, виступає арбітром у спорах про право, здійснює правосуддя. Судова влада обмежена нормами та принципами права, здійснюється у формі судової процедури й не може залежати від суб'єктивного впливу інших гілок влади. Юрисдикція судів поширюється на всі правові відносини, що виникають у державі.

Відокремленість судової гілки в системі поділу державної влади проявляється передусім у принципах незалежності судів і суддів та підпорядкування їх лише конституції і законам, безстроковості (довічності) обрання або призначення суддів та їх недоторканності. Формування суддівського корпусу відбувається з участю вищих органів законодавчої і виконавчої влади.

Система стримувань і противаг

Система «стримувань і противаг» — це сукупність законодавчо закріплених повноважень, засобів, форм, методів, процедур, головним завданням яких є забезпечення реалізації принципу розподілу єдиної державної влади, недопущення домінування однієї гілки влади над іншою і досягнення динамічної стабільності між ними.

Система «стримування і противаг» є основою демократичного політичного режиму. Саме вона забезпечує демократичний, правовий характер держави та ефективність її функціонування. У різних країнах має свої особливості, залишаючи при цьому незмінним головний принцип: на будь-яку спробу будь-якої гілки влади перебрати на себе функції та повноваження іншої гілки остання має законодавчо закріплені механізми протидії.

Реалізація системи стримувань і противаг пов'язується з необхідністю не лише запобігти надмірній концентрації влади, а й забезпечити стабільність і сталість діяльності державних інститутів, слугувати ліпшій їх організації та злагодженості діяльності, подоланню можливого протистояння всередині державного механізму.

У широкому сенсі стримування і противаги є особливими формами й методами, за допомогою яких підтримується їхня відносна рівновага. «Стимування» і «противаги», з одного боку, вони створюють потенціал для вирішення конфліктів шляхом переговорів, угод і компромісів, а з іншого, заохочують органи влади до взаємного пристосування та співпраці.

Періодизація етапів генезису системи стримування і противаг

Дослідження доктрини системи «стримування і противаг» в працях античних філософів та зародження елементів цієї системи в державному будівництві країн тих часів;

Розвиток доктрини системи «стримування і противаг» в політично-правовій думці середньовічних мислителів;

розроблення класичної моделі принципу розподілу влад та виділення в ній системи «стримування і противаг»;

закріплення системи «стримування і противаг» в конституційно правових актах та її впровадження в механізмі організації та функціонування органів державної влади;

сприйняття системи «стримування і противаг» як необхідної складової теорії правової держави та її широка реалізація в механізмі державної влади країн світу;

розвиток і модифікація системи «стримування і противаг» у сучасній конституційній теорії та практиці.

Системі «стримування і противаг» притаманні наступні специфічні ознаки

вона застосовується лише в країнах, де реалізований принцип розподілу влади;

системність та цілісність її елементів, тобто концепція стримувань і противаг діє як цілісна система взаємопов'язаних елементів, поодинокі елементи якої не здатні;

забезпечити баланс влади в системі;

реалізується через систему політико-правових засобів втручання однієї гілки влади у сферу компетенції іншої, а також незалежному самостійному політико-правовому статусі гілок державної влади;

запобігає узурпації влади, створюючи систему комплексних елементів контролю за діяльністю гілок державної влади;

зазначена система застосовується щодо всіх органів державної влади;

зміст такої системи залежить від характеру і рівня розвитку державного механізму країни, стану економіки, від історичних, національних, політичних та інших

традицій, які склалися в суспільстві;

гарантує основні права і свободи людей, тим самим створюючи базу для існування демократичної правової держави.

Суб'єктами системи стримувань і противаг за Конституцією України є Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України і Верховний Суд України. Дана система виражається насамперед через повноваження цих органів, що включають суворо визначені взаємні обмеження. **У Конституції України передбачені такі інститути системи «стримувань і противаг»:**

Право «вето» Президента на законопроект, прийнятий Верховною Радою;

імпичмент Президента з боку Верховної Ради, що призводить до його усунення з поста;

прийняття Верховною Радою резолюції недовіри Кабінету Міністрів, яка має наслідком його відставку;

участь Верховної Ради у формуванні Конституційного Суду (призначення третини складу);

контроль Конституційного Суду за відповідністю Конституції законів та інших правових актів Верховної Ради, Президента, Кабінету Міністрів, Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

дострокове припинення Президентом повноважень Верховної Ради у визначених Конституцією випадках;

парламентський контроль Уповноваженим Верховної Ради з прав людини (омбудсманом) за дотриманням конституційних прав і свобод людини та ін.

Риси системи «стримування і противаг» залежать від форми державного правління. Україна належить до змішаної форми правління, якій притаманні наступні ознаки:

обрання президента та парламенту на загальних виборах;

право президента розпустити парламент;

широке коло спільних повноважень президента та парламенту країни, передусім становчих (формування уряду, судової гілки влади), контрольних (подвійна відповідальність уряду — і перед президентом, і перед парламентом);

вкрай обмежені можливості відправити президента країни у відставку (досить складна процедура імпичменту);

право відкладального вето президента країни;

контрасигнування актів президента країни главою уряду або профільним міністром.

Історія ідеї поділу влади

Перші філософські вчення та ідеї поділу влади. Ідеї, покладені в основу сучасного принципу поділу влади, вивчались та освітлювались в працях Платона, Аристотеля, Полібія, Цицерона. Першим хто вказав на необхідність розподілу державних функцій між окремими органами (посадовими особами) був Платон (теорія ідеальної держави). Задля підвищення ефективності державного управління Платон запропонував відокремити функції: управління, законодавства, суддівства та військової справи.

Більш ґрунтовно зазначений принцип розподілу державної влади висвітлено Аристотелем в четвертій книзі трактату «Політика». Аристотель вказує, що організація державної влади в державі, як політичному союзу, можлива при державному устрою, який він позначає терміном «політія», при такому правління всі функції повинні

виконуватись різними органами, кожному з влади має представляти окремий орган. Саме так він сформулював ідею поділу влади в державі на три частини: законодавчу, посадову, судову.

Запровадження теорії поділу влади

Подальший розвиток теорії поділу влади пов'язане з іменами Джона Локка і французьких просвітителів, а також з іменем Шарля Луї Монтеск'є. Джон Локк одним з перших надав остаточну класифікацію трьом основним функціям державної влади: видання законів, виконання законів та здійснення правосуддя. Так, саме йому належить теза про універсальний характер зазначених функцій. Глави XI – XIII другої книги праці під назвою «Два трактати про державне правління» у вченнях Д. Локка обґрунтовують не лише необхідність поділу державної влади на три гілки, але показують, яким чином єдина влада народу розвивається в систему взаємодії трьох самостійних влад. В подальшому ідею про необхідність поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову з метою недопущення надмірної концентрації всієї державної влади в «одних руках» і, відповідно, зловживанню нею, вивчав Шарль Луї де Монтеск'є. Основна теза вчення Ш.Л.Монтеск'є: «Державна влада (як один з різновидів влади) завжди прагне тільки до одного – до якомога широкого розповсюдження власного впливу на можливі об'єкти державної влади».

Перше законодавче закріплення принципу поділу влади в іноземному праві

Починаючи з кінця XVIII - початку XIX ст. принцип поділу влади отримує визнання у багатьох державах. Вперше та послідовно принцип поділу влади був закріплений у Конституція США 1787 року, при цьому «батьки-засновники» А.Гамільтон, Дж.Медісон, Дж.Джей здійснили розробку та вдосконалення класичної моделі теорії. Вони вдосконалили теорію моделлю «вертикального» поділу влади, а саме способами розмежування повноважень між центральною владою і владою штатів. Крім того, у зміст класичної моделі була включена система «стримування і противаг» (англ. checks and balances). Практичне застосування цієї системи викладено в рішенні Верховного Суду США Марбері проти Медісона (1803). Подальшим практичним застосування принципу поділу влади стало прийняття французької Декларації прав людини і громадянина (1789). Оскільки в цьому документі зазначено конкретний припис, за яким «суспільство, в якому не забезпечено гарантії прав і не проведено розподіл влади, не має конституції».

Вперше в українській суспільно-політичній думці ідеї, близькі за змістом до теорії влади, знайшли своє відображення в документі під

назвою «Правовий уклад та Конституції відносно прав і вольностей Війська Запорозького, укладеного між Пилипом Орликом новообраним гетьманом Війська Запорозького і генеральною старшиною, полковниками, а рівно ж і самим Військом Запорозьким...» 1710 р. ".Так, пунктом VI цього документу визначалися загальні засади організації та функціонування влади в козацькій державі, які з формальної точки зору видаються достатньо близькими до класичних постулатів конституційного принципу поділу як такого. Також можна побачити у цьому документі механізм «стримувань і противаг» у системі організації державної влади. Так, «ясновельможний гетьман, а також його наступники», мали «саме тільки з Генеральною Радою радитися про безпеку Вітчизни, про спільне благо і про всі громадські справи і не мали права нічого вирішувати, розпочинати і здійснювати своєю волею без попереднього розгляду і схвалення» цією Радою. Водночас членами Генеральної Ради мали бути радники («чільні», «народні» та «генеральні»), а для самої Ради передбачався фактично трьохсесійний порядок її роботи, однак сам Гетьман отримував право скликати останню за власною ініціативою в будь-який інший час.

У період розвитку національних конституційно-правових доктрин ідеї поділу влади найшли своє відображення в проекті «Основного Закону Самостійної України» Миколи Міхновського (1873–1924 рр.), опублікованому у 1905 р. На думку сучасних дослідників в основу організації державної влади в даному конституційному проекті було покладено принцип її поділу на законодавчу, виконавчу та судову.

Початок ХХ ст. 29 квітня 1918 р. Українською Центральною Радою ухвалена Конституція УНР, Розділ III «Органи влади УНР» передбачав поділ державної влади між трьома гілками, коли вища законодавча влада була надана Всенародним Зборам, вища виконавча влада – Раді Народних Міністрів, а вищим органом судової влади було встановлено Генеральний Суд УНР.

Незалежність. Новий етап практичної реалізації та законодавчого закріплення принципу поділу влади в Україні розпочався з відновленням її державної незалежності у 1991 р. При цьому основу для політико-правової трансформації Української РСР у незалежну, самостійну, Українську державу закладено ще положеннями Декларації про державний суверенітет України, прийнятої Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 р. Саме в декларації вказано, що «державна влада у Республіці (в Українській РСР) здійснюється за принципом її поділу на законодавчу, виконавчу та судову».

Принцип поділу влади знайшов своє належне застосування в чинній Конституції України, прийнятій Верховною Радою України 28

червня 1996 р. Статтею 6 Основного Закону держави прямо передбачено, що «державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України».

ДЖЕРЕЛА:

Голова редкол. Ю. С. Шемшученко. Юридична енциклопедія – К.: Вид-во «Українська енциклопедія», 2001. – Т. 3. – 792 с.; Стецюк Н.В. «Конституція Пилипа Орлика» (1710) в оцінці Олександра Оглоблина // Вибори і демократія. – 2010. - № 2-3 (19). - С. 105-111.; Колодій А. М. Громадянське суспільство: доктрина та вітчизняна практика - Право України. – 2013. – №9 .– С. 270 - 285.; Микола Томенко. Історія української конституції: навч. посіб. – К.: Освіта, 2009. – 464 с.; Упор., прим В. Литвинова, перед. В. Шевчука. Тисяча років української суспільно- політичної думки. У 9-ти т./– Т.4. – Кн.1.: Перша третина XVIII ст. - К.: Дніпро, 2001. – 520 с.

ПОЛЕМІКА

ПОЛЕМІКА (грец. πολέμικá від πολέμιον, «ворожнеча») — стан суперечки, диспут при обговоренні або вирішенні проблем. Разом з цим поняттям використовуються: дебати і дискусія.

Різновид суперечки, що відрізняється тим, що основні зусилля сторін, що сперечаються, направлені на затвердження своєї точки зору з обговорюваного питання. Разом з дискусією полеміка є однією з найпоширеніших форм суперечки. З дискусією її зближує наявність достатньо певної тези, виступаючої предметом розбіжностей, відома змістовна зв'язність, що припускає увагу до аргументів осоружної сторони, черговість виступів що сперечаються, деяка обмеженість прийомів, за допомогою яких спростовується осоружна сторона і обґрунтовується власна точка зору.

Разом з тим полеміка істотно відрізняється від дискусії. Якщо метою дискусії є перш за все пошуки загальної згоди, того, що об'єднує різні точки зору, то основне завдання полеміки— затвердження однієї з протилежних позицій.

Полеміст— той, хто вправно володіє мистецтвом полеміки або любить полемізувати; головний учасник полеміки.

Полемічна література(від грец. Πολέμικός — войовничий)— літературна творчість церковно-теологічного і художньо-публіцистичного характеру.

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. — Х.: Право, 2015.; Юридична

ПОЛІАРХІЯ

ПОЛІАРХІЯ (грец. Πολυαρχία, від полі- + грец. Αρχία (влада) - «багатовладдя, влада багатьох») - політична система, заснована на відкритій політичній конкуренції різних груп в боротьбі за підтримку виборців.

У сучасну політологію термін був введений у вжиток у 1953 р. Робертом Далем для позначення сукупності базових інститутів, загальних для ліберальних демократій. Термін використовується, щоб відрізнити сучасні реалізації демократії в національних державах як від ідеалу, так і від історичних різновидів демократії в містах-державах. Даль розглядає поліархію як «очищений» варіант існуючих систем і приходить до висновку, що її інститути необхідні (хоча, можливо, не є достатніми) для досягнення ідеальної демократії. Модель поліархії також використовується в якості стандарту для вимірювання рівня демократії.

Згідно сучасним теоріям демократії, поліархія позначає систему, яка включає наступні сім інститутів:

Виборні державні посади. Сучасні демократії є представницькими: згідно з основними законами, безпосередній контроль над прийняттям нормативних актів і політичних рішень здійснюють обрані громадянами особи.

Вільні, чесні і регулярно проводяться вибори, в яких має право брати участь кожен громадянин (як виборець і як кандидат), у поєднанні з безперервним відкритим політичним суперництвом між громадянами та їх об'єднаннями.

Чуйність уряду. Проведена політика залежить від результатів виборів і від уподобань виборців.

Свобода самовираження. Громадяни мають право безкарно висловлювати свої думки, в тому числі, критикувати владу, політичну систему, суспільно-економічний порядок і переважну ідеологію.

Доступ до альтернативних і незалежних джерел інформації. Громадяни мають право шукати та отримувати інформацію від інших громадян, з книг, ЗМІ і т. П. Альтернативні джерела інформації повинні існувати, бути доступні і не підконтрольні будь-якої однієї політичної групи.

Автономія громадських організацій. Громадяни мають право засновувати відносно незалежні спільноти або організації, в тому числі, політичні партії.

Загальний охоплення громадянства. Кожен постійно проживає в країні і підкоряється її законам дорослий житель повинна мати всі права громадянина.

Поліархія передбачає наявність правової держави, зокрема, наявність конституційних обмежень на виконавчу владу і забезпечення її підзвітності іншими органами влади (парламентом, судами, омбудсменами, генеральними аудиторами).

Головними особливостями поліархії є можливість політичної змагальності, забезпечення права на участь у політиці і управління на основі коаліції. Правління здійснюється з урахуванням переваг безлічі різних автономних груп інтересів, кожна з яких окремо є меншістю. Поява цих груп викликано тим, що кожен громадянин належить колу людей, у яких є певні вузькі інтереси, тісно пов'язані з їх повсякденним життям. Таке правління протилежно диктатурі, коли при виборі політичного курсу домінують переваги однієї групи.

Більш того, влада при поліархії зазвичай розподілена між незалежними по відношенню один до одного, і іноді по відношенню до держави, великими громадськими структурами (урядовими агентствами, політичними партіями, профспілками і т. Д.). Такий розподіл влади нехарактерно для авторитаризму, хоча можлива при цьому концентрація влади в руках незалежних від держави організацій також погано узгоджується і з ідеалом демократії. Важливу роль відіграє потреба конкуруючих еліт заручитися підтримкою з боку широких груп населення. На думку Даля, це сприяє зростанню народного суверенітету і політичної рівності, на противагу олігархії, хоча на практиці значна частина населення виявляє пасивність і на процес прийняття рішень має слабку вплив.

Протягом другої половини ХХ століття політологи схилилися до думки, що значне число країн підтримувало інститути поліархії в належній мірі, і тому на практиці можуть вважатися демократичними. До таких країн ставилися, зокрема, країни Скандинавії, Фінляндія, Великобританія, США, Франція, Індія і більшість інших західноєвропейських або англомовних країн, а також Японія.

Однак реалізації демократії в кращому випадку є наближення до ідеалу. На практиці мінімальні вимоги постійно підвищуються. Якщо в 1831 році Алексіс де Токвіль проголосив сучасні йому США демократією, то за сьогоднішніми мірками навряд чи це було б можливо по відношенню до країни, де практикується рабство, корінне населення загнано в резервації, а жінки позбавлені виборчого права. У той же час сьогодні країна може відповідати стандарту поліархії, навіть якщо в ній відсутній пропорційне представництво, референдуми, попередні вибори партій, соціально-економічна рівність або

демократія на рівні місцевого самоврядування [8]. Як зазначає Роберт Даль, ідеал демократії висуває вкрай високі вимоги, і, ймовірно, з часом поліархія почне вважатися недостатньо демократичною системою.

Для країн з полиархией також характерні такі риси:

порівняно високі значення індикаторів добробуту (рівня доходів на душу населення, очікуваної тривалості життя і т. д.) і зростання цих індикаторів протягом тривалого часу;

широке поширення грамотності;

різноманіття сфер професійної діяльності;

високий рівень урбанізації;

переважання у виробництві автономних підприємств, які жорстко орієнтуються на національний і міжнародні ринки.

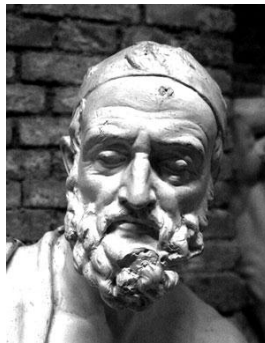
Ці риси перешкоджають концентрації влади в руках однієї згуртованої групи. Однак слід зазначити, що в США інститути поліархії склалися ще коли країна була переважно аграрною, а для сучасної Індії перераховані особливості майже не властиві.

ДЖЕРЕЛА:

Грачев М. Н., Мадатов А. С. Демократия: методология исследования, анализ перспектив. М.: АЛКИГАММА, 2004.; Даль Р. Полиархия, плюрализм и пространство / Лекция; пер. А. П. Цыганкова. Берген, 1984.; Даймонд Л. Прошла ли «третья волна» демократизации? // Полис. 1999. № 1.; Ситников А. В ряду режимных демократий // Коммерсантъ. № 16 (№ 3347). 2006-01-31.; Даль Р. Демократия и её критики / Пер. с англ. под ред. Ильина М. В. — М.: РОССПЭН, 2003.; Даль Р. Полиархия: участие и оппозиция / Пер. с англ. под ред. С. Деникиной, В. Барановой. М.: Изд-во ГУ ВШЭ, 2010.;

ПОЛІБІЙ

(201 — 120 рр. до н. е.)

Давньогрецький історик, державний і військовий діяч, автор «Загальної історії» («Історії») у 40 т., що охоплюють події у Римі, Греції, Македонії, Малій Азії та в інших регіонах з 220 до н. е. - 146 до н. е. рр.

З книг «Історії» повністю збереглися тільки перші 5, інші дійшли у більш-менш детальних переказах. Всі інші праці Полібія не збереглися. Керуючись вченням стоїків про передбачення, він прийшов до метафізики історії, яка розглядала останню як боротьбу народів і окремих особистостей проти влади долі.

Полібій походив зі знатного аристократичного роду міської громади. Його батько Лікорт неодноразово займав важливі посади в Ахейському союзі, куди входив Мегалополь: начальника союзної кінноти і стратега, фактично обіймав всю повноту виконавчої влади у союзі, начальника допоміжного війська союзу, а також обирався до посольств. Полібій знав поезію Гомера, у полеміці з іншими істориками посилався на втрачений твір Аристотеля, який містив опис конституцій 158 полісів.

У 169 р. до н. е. Полібій був вибраний на посаду союзного гіпарха. У цей час він намагався налагодити відносини з союзниками Риму, проголошував промови на народних зборах, здійснив дипломатичну поїздку у римський військовий табір у Македонії з пропозицією військової допомоги. У числі тисячі ахейських інтренованих він прибув до Італії у 167 р. до н. е. і був залишений у Римі на прохання Емілія Павла, який зробив його наставником своїх синів.

З цього часу Полібій увійшов до «гуртка Сципіона». Є свідоцтво про перебування історика на чолі дослідницької експедиції в Єгипті, Олександрії, Гадесі, Керні та в Атлантичному океані.

У 151 р. до н. е. Полібію вдалося використати свій вплив на Сципіона, щоб домогтись звільнення ахейців, що залишилися живими. На час завершення Третьої Пунічної війни Полібій повернувся з експедиції і став свідком падіння Картагену.

У розповіді про повне зруйнування міста головну увагу він приділив Сципіону Еміліану. Приблизно з 145 р. до н. е. Полібій бере участь у сенатській комісії з 10 осіб для політичної реорганізації Греції. За клопотанням Полібія не були відправлені до Риму скульптурні зображення Ахея та Арата, він також відмовився отримати у подарунок від римлян конфісковане майно лідерів антиримських виступів і просив своїх друзів не купляти нічого з цього. Діяльність Полібія була позитивно оцінена деякими верствами грецького суспільства, в окремих містах йому виказували найвищу шану як за життя так і після смерті. За свідоцтвом Лукіана, Полібій, впав з коня, захворів і помер у віці 82 років.

ДЖЕРЕЛА:

Балух В.О. Історія античної цивілізації. – Т.1. Стародавня Греція: Підручник. – Чернівці: 2007 – 656 с.; Політичні портрети Стародавнього світу. Кн. I. – Антична Греція.: навч. посібник / укл.: А.О. Карасевич, К.М. Левківський, Л.С. Щачковська. – Умань: ПП Жовтий О.О., 2011. – 635 с.

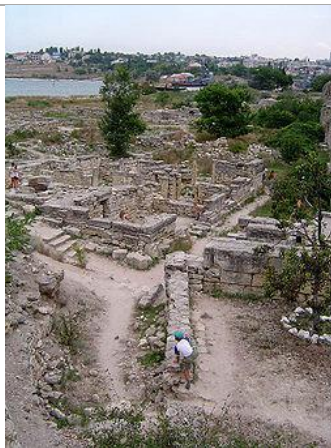
ПОЛІС

ПОЛІС (лат. *civitas*) у сучасному значенні — місто-держава, міська громада; звідси політія — особлива форма соціально-економічної та політичної організації суспільства, типова для Стародавньої Греції та Риму. З певними застереженнями полісами можна називати також фінікійські міста-держави класичного часу (зокрема, фінікійські колонії) та поселення, що їх засновували володарі Азії і Африки за грецьким або римським зразком. Зазвичай під полісом розумілося не поселення як таке, а насамперед міська громада, колектив громадян певного міста. Територія полісу складалася з міста (або міст) та сільської округи (хори), з розташованими на ній землеробськими поселеннями.

Поліс — самостійна одиниця розселення з управлінням у центрі цього поселення. Поняття включало навколишні «села». Поліс Спарта, наприклад, був створений мережею сіл. У стародавніх греків не було поділу на міста і села.

Феномен полісу виник у VIII–VII ст. до н. е. Термін «місто» має набагато пізніше походження. Метрополією ж вважалось «самостійна одиниця розселення з управлінням в центрі цього поселення» яке має свої колонії.

Поліси Північного Причорномор'я

Розкопки полісу Херсонес у Криму, сучасна Україна

- **Керкінітида** — заснована як місто-держава у VI ст. до н. е. і проіснувала як грецька колонія майже до кінця IV ст. н. е. Зараз місто Євпаторія (Автономна Республіка Крим).
- **Тіра** — заснована як місто-держава у VI ст. до н. е. переселенцями з грецького Мілета. Зараз місто Білгород-Дністровський (Одеської області).

- **Ольвія** — існувала як місто-держава з VI ст. до н. е. і до IV ст. н. е. Заснована переселенцями з грецького Мілета. Зараз Миколаївська область.
- **Борисфеніда** — існувала як місто-держава у VII ст. до н. е., була найдревнішим грецьким поселенням Причорномор'я. Зараз Миколаївська область.
- **Херсонес** (пізніше Корсунь) — заснований у 422–420 рр. до н. е. переселенцями з Гераклеї Понтійської і проіснував до XV ст. н. е. — тобто майже два тисячоліття. У V–I ст. до н. е. це було автономне місто - держава, у I–IV ст. н. е. — аристократична республіка залежна від Риму, а з IV ст. — від Візантії. Саме через Корсунь у 988 р. у Київську Русь офіційно прийшло християнство візантійського обряду. Зараз історико-археологічний заповідник «Херсонес Таврійський», місто Севастополь (Автономна Республіка Крим).
- **Феодосія** — заснована як місто-держава у VI ст. до н. е. греками — вихідцями з Мілета, була центром торгівельних зв'язків. Зараз місто Феодосія (Автономна Республіка Крим).
- Пантікапей — заснований як місто-держава у VI ст. до н. е. Зараз місто Керч (Автономна Республіка Крим).

ПОХІДНІ СЛОВА:

-
- **Космополіс** — велике місто з населенням різних культур.
 - **Екуменополіс** — місто, що охоплює всю планету, як правило, зустрічається у науковій фантастиці.
 - **Мегаполіс** утворюється в результаті злиття кількох міст та їх передмість.
 - **Метрополіс** — місто, яке заснувало свої колонії на інших землях; столиця архієпископа тощо.
 - **Некрополіс** — буквально «місто мертвих», цвинтар.
 - **Технополіс** — місто або його район з хай-тек індустрією.
 - **Акрополіс** — верхнє місто, цитадель.
 - **Триполіс** — група трьох міст.
 - **Пентаполіс** — група 5 міст.
 - **Декаполіс** — десятимістя, група з 10 міст.
 - **Додеполіс** — група 12 міст.
 - **Політика** — мистецтво ведення громадських справ.
 - **Поліція** — структура, відповідальна за підтримання громадського порядку.

НАЗВИ МІСТ

Численні міста Греції містять другий корінь «поліс» або «полі», наприклад: Александруполіс, Ермуполіс, Мегалополіс, Петруполі, Іліуполі, Ставруполі, Аргіруполі, Неаполі, Триполі тощо.

Корінь «поліс»/«полі» зустрічається і у багатьох історичних назвах міст інших країн, наприклад: Константинополь, Персеполіс, Геліополь, Неаполь, Севтополь, Філіппопольтощо, а також сучасних — Тирасполь, Севастополь, Сімферополь, Мелітополь, Маріуполь та інші.

ДЖЕРЕЛА:

Шифман И.Ш. Александр Македонский, Л.: Наука — 1988. — 208 с.; Тюменев А. И., История античных рабовладельческих обществ, М.— Л., 1935; Утченко С. Л., Кризис полиса и политические воззрения римских стоиков, М., 1955; Утченко С.Л. Кризис и падение Римской Республики, М., 1965; Колобова К. М., Возникновение и развитие рабовладельческих полисов в Греции, Л., 1956; Кудрявцев О. В., Исследования по истории Балкано-Дунайских областей в период Римской империи и статьи по общим проблемам древней истории, М., 1957; Блаватский В. Д., Античный город, М., 1963; Доватур А. И., Политика и Политии Аристотеля, М. — Л., 1965.

ПОЛІТИЗАЦІЯ ЕТНІЧНОСТІ І ЕТНІЗАЦІЯ ПОЛІТИКИ

ПОЛІТИЗАЦІЯ ЕТНІЧНОСТІ І ЕТНІЗАЦІЯ ПОЛІТИКИ — процес трансформації інтересів етнічної спільноти, етнічних ідеалів і цінностей у мотиви і цілі політичної участі (або відмови від неї). Являє собою також різні способи політичного тиску з метою прийняття органами державної влади рішень, необхідних для задоволення актуальних потреб етнічних утворень.

Більш концентровано політизація етнічності і етнізація політики виражається у ставленні до політичних явищ через призму інтересів етнічної спільноти і, навпаки у використанні інститутів політичної системи суспільства, засобів і методів політичної боротьби для їхньої реалізації.

Сутність політизації етнічності і етнізації політики — це перетворення етнічної спільноти суб'єкта політики (формування самосвідомості, політична мобілізація і діяльність) та участь у вирішенні етнічних проблем суб'єктами політичного процесу (інститути держави, партії, суспільно-політичні рухи, міжнародні організації, ЗМІ тощо). Різноманіття інтерпретацій сутності і виявів політизації етнічності і етнізації політики зумовлено наявністю у науковій і повсякденній свідомості широкого спектра уявлень про політику і етнічність. Але якщо стосовно природи політики сформувалися досить визначені і загальноприйняті науковим співтовариством трактування, то термін і сутність феномену «етнічність» не мають однакового тлумачення.

Найпоширенішими є такі варіанти:

1) застосування поняття «етнічність» для позначення етнічної групи, національної меншини;

2) використання терміна «етнічність» як поняття, яким позначають культурну і мовну своєрідність, етнопсихологічну самотність групи людей;

3) вживання поняття «етнічність» як синоніма етнічної чи національної самосвідомості, самоідентифікації індивідів і груп.

Загалом поняття «етнічність» означає як сукупність об'єктивних факторів виникнення й існування деякої групи людей з особливою культурою і цінностями, так і суб'єктивні фактори групової самоідентифікації, що поєднують індивідів у таку спільноту, яка відрізняє її від інших спільнот.

Серед ознак колективної етнічної самоідентифікації найбільш значущі такі: мова, традиції, звичаї, раса, територія (держава) походження, віросповідання, менталітет, загальна історія. Поява у науковому побуті теорій етнічності, з їх категоріальним апаратом і пояснювальними схемами етнічних і етнополітичних процесів у сучасному світі, припадає на другу половину ХХ ст. Це пов'язано з потребою осмислення й адекватної політичної реакції на загрозу нового для західного суспільства явища, що одержало назву **«етнічний ренесанс»**. Його політична сутність і загальний негативний вияв характеризуються відродженням етнічної самосвідомості (у формі етноцентризму, ксенофобії й етнофобії, націоналізму тощо), сплеском політичної активності етнічних груп і посиленням міжетнічних протиріч у рамках національно однорідних співтовариств, тобто давно сформованих національно однорідних політичних націй (демократичних національних держав).

Причини і форми політизації етнічності і етнізації політики які є взаємозалежними і взаємопроникними явищами, зумовлені складним і суперечливим комплексом державних і міжнародних трансформацій соціально-політичних і економічних, правових і духовних реалій життя людей. Економічна модернізація, ліберально-демократичне вдосконалення політичної системи західного суспільства, посилення соціальних функцій держави, глобалізація світового розвитку спричинили в універсальній системі розвитку цивілізації «одна нація — одна держава» серйозні протиріччя.

За нових історичних умов всесвітня прогресивна тенденція розвитку суспільства, що склалася в межах західної цивілізації ще на початку ХХ ст., стала наприкінці ХХ ст. деякою мірою регресивною, політично консервативною. Вона перетворилася на стримуючий фактор державно-політичного оформлення та розвитку для багатьох національних і етнічних спільнот. Створення міжнародної нормативно-правової бази та інститутів як гарантів державно-територіальної цілісності, а також суто декларативне визнання права націй на

самовизначення практично унеможливили, особливо для західного світу (за винятком федеративних утворень радянського типу — СФРЮ, Чехословаччина, СРСР), таку форму реалізації самовизначення національних і етнічних спільнот, як державно-політичне відокремлення або створення нових національних незалежних держав. За цих умов численні етнічні спільноти були об'єктивно змушені шукати інші форми самовизначення та використовувати існуючі в демократичній державі легітимні політичні методи та засоби, а в деяких випадках і нелегітимні, силові форми тиску та боротьби. Крім того, у другій половині ХХ ст. для розвинених країн Заходу набула практичної актуальності проблема, пов'язана із забезпеченням та реалізацією демократичним, політико — правовим шляхом прав і свобод багатьох етнічних меншин.

Особливо це стосується питань вираження та захисту інтересів етнічних утворень, їх окремих представників і локальних груп у культурно-мовній сфері (Бельгія, Канада, Іспанія тощо). Фактично багатомірною сукупністю етнічних інтересів в умовах розвиненої та прогресуючої західної демократичної держави увійшла в сферу практичної реалізації невіддільних прав і свобод особистості. В цьому контексті свою роль відіграло й інтенсивне економічне зростання. Соціально-економічний прогрес забезпечив високий життєвий рівень і соціальні гарантії більшості населення, завдяки чому було знято актуальність і першочерговість соціально-класових конфліктів, які раніше витісняли з політичного спектра інші, більш другорядні, життєві проблеми представників різних національних та етнічних груп. Такі другорядні конфлікти були своєрідним відкладеним соціально-політичним попитом, суть якого полягала в тому; що в умовах реалізованості основних життєво важливих соціально-економічних і політичних потреб у громадян розвинених країн з'явилась можливість перейти до нової стадії існування — боротися за реалізацію вже «вторинних» інтересів, зокрема духовно-культурних, суто етнічних.

До певної міри процеси політизації етнічності і етнізації політики у Західній Європі, США та Канаді стали відповіддю, реакцією «етнонаціонального захисту» на виклик політичної, економічної й інформаційної глобалізації світу. Однак впливовішим фактором вибуху етнічних почуттів як вияву та стимулу політизації етнічності і етнізації політики була масштабна міграція з країн, що розвиваються. Інтенсивний міграційний потік з Азії, Африки, Латинської Америки, пострадянських країн почав відчутно змінювати етнодемографічний склад населення, особливо в Західній Європі та США. Емігранти, з одного боку, розмивали етнокультурну монолітність західних суспільств, змушуючи представників національної більшості відчувати і

захищати свою етнічність, з іншого — активно заявляли свої "права" на збереження власної етнічності, вимагали поваги до неї від представників корінного етносу — нації, а також прагнули одержати для себе рівні соціальні можливості та гарантії.

При цьому не слід скидати з рахунку і той факт, що переселенці нерідко опинялися в атмосфері упередженого, негативного, а то й ворожого, навіть дискримінаційного ставлення до себе з боку представників «етнічних домовласників». Етнічний ренесанс у формі яскраво вираженого прагнення до збереження етнічності, акцентування уваги на ролі етнічної належності індивіда та етнічних групових особливостях стали в умовах економічної модернізації суспільства другої половини ХХ ст. новою формою групового суперництва.

По суті, політизація етнічності і етнізація політики стали наслідком процесів соціально-економічної трансформації та міграції робочої сили, в умовах яких класова боротьба перейшла в сферу культурних розбіжностей, а звертання до етнічних коренів, усвідомлення значущості етнічної належності дало можливість використовувати етнічність для досягнення як матеріальних, так і духовних переваг. У середовищі етнічного розмежування соціально-економічних статусів та поділу праці темпи модернізації вплинули на механізми соціальної мобільності, виявилися в етнополітичних процесах. Умови швидкої модернізації і трансформації стимулювали етнічну солідарність. І вона, як ідейно-психологічний фактор групового самозахисту і боротьби за доступ до соціальних благ, активізувала політизацію етнічності і етнізацію політики.

Таким чином, усупереч очікуванню і прогнозам багатьох дослідників, котрі безпосередньо або опосередковано впливали на державну політику, наслідком модернізації сучасного суспільства ставала не тенденція інтеграції численних етнічних утворень у соціокультурну систему етнічної (національної) більшості країн, а навпаки, тенденція етнічної дезінтеграції та поляризації. Модернізація не створювала громадянського миру, а породжувала систему багатополюсної міжетнічної напруги, ставала причиною відкритої міжетнічної конфронтації.

Нові реалії суспільства другої половини ХХ ст., породжені процесами економічної трансформації і модернізації, а також подальша демократична еволюція політичної системи проявилися у характері формування соціальної ідентичності. Інтенсифікувався бурхливий процес розмивання раніше міцних соціально-класових меж, соціальної маргіналізації буття і свідомості, виникла криза традиційної соціальної ідентифікації особистості. Об'єктивно склалася така ситуація,

коли однією з переважних соціально значущих складових, що реально фіксують та підкріплюють статус людини, залишилась в основному етнічність. А культурна та мовна належність, у якій одним зі стійких формотворчих чинників виступає етнічна неповторність і відмінність, перетворилася з другорядних детермінант процесу соціальної самоідентифікації особистості на домінуючу. У соціально-психологічному плані атмосфера кризи ідентичності підвищила значущість етнічної самосвідомості, а історично традиційний елемент соціалізації — етнічність, став відігравати роль ефективного інструменту соціальної терапії, але вже як впливовіший порівняно з іншими фактор. Етнічна належність дала людині можливість уникати соціального знеособлювання, а відчуття етнічної належності забезпечило індивіду «психологічну підтримку», «почуття соціальної солідарності», «емоційні зв'язки» із соціальним середовищем. Більш того, політизація етнічності і етнізація політики дали змогу соціально мобілізувати особистість, стимулювати та трансформувати її індивідуальний пошук власної значущості і належності «у вимоги поваги і політичної влади», а у деяких випадках і навпаки — через владу етнічної спільноти до підвищеного статусу індивіда.

У сучасних процесах політизація етнічності і етнізація політики, поряд із факторами трансформації соціально-економічних і політичних засад сучасного суспільства, свій вплив зберегли і механізми «традиційності». Етнічність, особливо у зв'язку з релігією, залишилася стійкою інституціональною формою (наприклад, мусульманство), що визначає установки і поведінку індивідів, їх уподобання та переконання. Це стосується також і характеристики етнічної самосвідомості, яка, на відміну від інших видів соціально-групової самосвідомості в суспільстві, є традиційною формою світосприйняття.

Тому цілком закономірно, що етнічната етнорелігійна самосвідомість залишилися фундаментальною детермінантою у формуванні національної самосвідомості та її політичного виміру — національного ідеалу, який ідеологічно забезпечує формування політичної свідомості, політичну мобілізацію і групове самоствердження етнічної спільноти, впливає на процес державотворення, політику держави, тобто здійснює масштабну політизацію етнічності і етнізацію політики. Особлива роль серед факторів політизації етнічності і етнізації політики як процесу перетворення етнічної спільноти у групу інтересів, і таку, що організаційно може набувати форми суспільно-політичного руху або партії, належить політичним лідерам. Лідер свідомо переводить настрої та інтереси представників етнічної спільноти у форму політично організованої дії, у зв'язку з чим здійснює соціально-політичні функції з

вироблення ідеології та програми політичної боротьби за інтереси представників етнічної спільноти, забезпечує процес політичної мобілізації. Тому окремі західні дослідники для пояснення механізмів і інституціональних основ політизації етнічності і етнізації політики навіть запропонували особливий термін — «політичні антрепренери етнічності». Такі «підприємці від етнічності», спираючись на стимулюючу емоційну силу національних почуттів, зробили політизацію етнічності вкрай вигідною для політики і політиків. Граючи на національних настроях, симпатіях до свого і підкреслюючи антипатію до чужого (іноземця, носія іншої етнічності), політичні лідери одержали спосіб швидко набирати популярність та посилювати політичний вплив на маси. Показовим щодо цього є електоральний успіх в останні роки правих націоналістичних партій у Західній і Східній Європі. Межа між політичними і неполітичними виявами етнічності досить умовна, чітких критеріїв для їх поділу, як і однозначних причин цих явищ не існує. І зумовлено це не тільки протиріччям тенденцій суспільного розвитку, а й тим, що навіть у найбільш демократичних суспільствах і правових державах здійснення процесу етнічного самовизначення, суверенізації життя етнічних спільнот як колективних утворень можливе тільки за допомогою політичних, а не правових механізмів.

ДЖЕРЕЛА:

Гекман Ф. Народ, нация, этническая группа и этническое меньшинство: к некоторым основным категориям этничности // Зарубежный мир. — 1990. — Вып. 19; Етнодержавознавство. Теоретико-методологічні засади. — К., 2001; Картунов О. В. Вступ до етнополітології. — К., 1999; Нікітюк В. О. Статус національних меншин. — К., 1996; Сміт Е. Національна ідентичність. — К., 1994; Феномен нації: основи життєдіяльності / За ред. В. В. Попова. — К., 1998; Хобсбаум Е. Дж. Принцип етнічної приналежності і націоналізму в сучасній Європі // Нації і націоналізм. — М., 2002.

ПОЛІТИКА

ПОЛІТИКА (від грец. Політіккі діяльність самоуправління у полісі (місто, держава), а подалі — «мистецтво управління» державою і суспільством) — цілеспрямована діяльність, пов'язана з прийняттям відповідальних рішень у галузі взаємовідносин між різними суспільними групами, державами й народами, пов'язана із боротьбою за здобуття або утримання державної влади, як знаряддя регулювання і формування цих стосунків. Політика є управлінською діяльністю стратегічного рівня щодо внутрішніх та зовнішніх правостосунків і взаємодій. Це такі інструменти і методи, як дипломатія, торгівля, міграційна політика, співпраця у глобальних проектах та міжнародна

співпраця, наукові та освітні проекти, силова (військова) конкуренція та політичні, економічні та військові союзи, тощо.

У широкому розумінні політика — визначена частина, програма або напрям такої діяльності, сукупність засобів (інструментів) та методів для реалізації певних інтересів задля досягнення визначених (суб'єктом політичного процесу) цілей у певному соціальному середовищі. Політикою позначають процес прийняття рішень, а також поведінку у суспільно-державних установах. У демократичних суспільствах політику можна спостерігати у взаємодії між певними групами людей у корпоративних, академічних, релігійних інституціях. Вивченням політичної, управлінської поведінки, методами досягнення політичної мети займається політологія. Один з теоретиків Гарольд Лассвел дав таке визначення політики: «хто чого досягає, коли і як»

Термін «політика» поширився під впливом однойменного трактату Аристотеля — «Політика», змістом якого є узагальнення проблем розвитку давньогрецьких держав, правлінь і урядів. В античну добу політику розглядали як одну з домінуючих сфер діяльності, що визначає статус індивіда, можливість утвердити свої сили та розум і ґрунтується переважно на двох принципах: волі та традиції. Політика визначалася як тотальний процес, жити в суспільстві означало жити обов'язково політично, оскільки політика виступала як всезагальна форма соціальних зв'язків.

У середні віки політику трактували як вияв волі і дії Бога (Фома Аквінський, Августин). З початком епохи Відродження політику починають трактувати як категорію, що пов'язана з діями людини, боротьбу між силою і законом. Якщо недостатньо дії закону, його може замінити або доповнити сила. Самі закони тільки тоді чогось варті, коли спираються на внутрішню силу підпорядкування їм і силу зовнішньої організації такого підпорядкування.

У Новий час Томас Гоббс, Джон Локк, Шарль Луї де Монтеск'є визначають політику як стосунки з утвердження людської свободи за рахунок права, розуму, моралі. У XIX ст. політику визначають як мистецтво використання можливостей.

Класик політичної науки німецький соціолог Макс Вебер підкреслював, що політика «означає прагнення до участі у владі або надання впливу на розподіл влади, чи то між державами, будь то всередині держави, між групами людей, яких воно у себе укладає... Хто займається політикою, той прагне влади». Вебер визначав політику як прагнення кожної людини брати участь у владі або впливати на розподіл її між групами всередині держави, як надію завжди знаходити зустрічне розуміння інших членів суспільства щодо своїх дій. Визначав сутність політики як діяльність із керівництва, управління. Визначення

політики через владу характерне для багатьох мислителів — Нікколо Макіавеллі, Вільфредо Парето, Карла Маркса та інших. Такий підхід до розуміння політики характеризується як силовий, директивний.

Володимир Ленін вважав найістотнішим у політиці устрій державної влади. Політика постає у цьому випадку як участь у справах держави, напрям держави, визначення форм, завдань, змісту діяльності держави. Володіючи такою властивістю, як влада, політика має верховенство у системі суспільних відносин, визначає обов'язковість політичних рішень для всього суспільства. Основне призначення політики — управління соціальними процесами як систематичний і цілеспрямований політичний вплив на суспільство для збереження та оптимального функціонування даного соціально-економічного ладу.

Звідси ще один підхід до визначення політики, пов'язаний з поясненням її функцій — управління, підтримання порядку, збереження стабільності соціуму, авторитарного розподілу цінностей тощо. Прихильниками функціонального підходу до розуміння політики були переважно американські науковці Толкотт Парсонс, Девід Істон, Габріель Алмонд та інші представники системного аналізу. Толкотт Парсонс писав: «Політика являє собою сукупність способів організації визначених елементів тотальної системи відповідно до однієї з її фундаментальних функцій, а саме: ефективної дії для досягнення спільних цілей».

У марксистсько-ленінському розумінні політика — боротьба класів за владу, а державна влада висловлює інтереси пануючого у суспільстві класу. Визначення політики як боротьби, прагнення до панування було стійким напрямком в політичній думці ХХ ст. Німецький політолог Карл Шмітт вивчав природу політики через дихотомію «друг — ворог», «наші — ваші». Прихильники політичного реалізму визначають політику як реальність, яка існує і змінюється не на основі абстрактних ідеалів, а набору реальних сил. Після розпаду світової системи соціалізму, розпаду СРСР, знищення біполярності у міжнародних відносинах послабшали підстави для трактування політики як боротьби, протистояння, бачення політики через «друг — ворог». Проте з політики не зникла орієнтація на силу, перемогу у протистоянні, прагнення до панування, придушення одних іншими.

Розмірковуючи про політику, найчастіше ведуть мову про владу одного класу над іншим, однієї соціальної групи над іншими, однієї особистості над масою тощо. Ядром політики є боротьба за завоювання, утримання і використання влади, водночас політична влада являє собою реальну здатність соціальних сил реалізувати свої специфічні об'єктивні інтереси, проводити свою волю в політиці й

правових нормах. Таким чином, політика — сфера владних відносин: «Політика в будь-якому суспільстві, на будь-яких історичних етапах його розвитку стає засобом забезпечення насамперед власних інтересів індивіда чи великих груп людей: станів, територіальних одиниць, класів і націй. Метою політики як усвідомленої діяльності є націленість на забезпечення оптимально можливого у даному суспільстві й конкретних умовах здійснення суспільних процесів, вивчення їх та регулювання і розвиток у тому напрямі, якого бажає домінуюча чи опозиційна група. Політика — це реалізація певної мети переважно через відносини протиборства (не обов'язково революційності, адже політичний компроміс, наприклад, — також подолання, подолання власних амбіцій однією з сил, подолання нетерпимості до інших)».

Водночас політика й її сутність розглядається не лише як всезагальна організаційна основа суспільства і регулятивна сфера життєдіяльності, відносин політичних суб'єктів, але і як сфера взаємодії раціонального та ірраціонального, політичної реальності і політичного міфу. Наявність і взаємодія структурних елементів політичної організації надає політиці внутрішньої цілісності, завдяки чому вона має можливість виконувати певні функції.

До структурних складових політики слід віднести:

- політичні відносини, що відображають стійкий характер взаємозв'язків суспільних груп між собою і з інститутами влади; взаємозв'язки соціальних суб'єктів, у яких виражаються їхні інтереси та здійснюється політична діяльність. Формою політичних відносин можуть бути: вибори, референдуми, мітинги, зібрання, пікети, страйки, політичні перемовини тощо.
- політичну свідомість, яка характеризує залежність політичного життя від усвідомленого ставлення людей до своїх інтересів;
- політичний інтерес, що являє собою внутрішнє, усвідомлене джерело політичної поведінки, яке спонукає людей до постановки певних політичних цілей і до дій, направлених на втілення цих цілей у життя;
- політична діяльність суб'єктів політики; суб'єктами політики виступають переважно: держава, політичні партії, громадські організації, або ж політичний індивід, дії якого чітко окреслені законами та моральними нормами; іноді і соціальні інститути, які покликані виконувати переважно неполітичні завдання, нерідко справляють досить суттєвий вплив на політику: церква, університети, асоціації тощо;
- політичний процес як сукупність видів діяльності суб'єктів політики, які охоплюють усі стадії функціонування політичної системи і спрямовані на досягнення політичних цілей;

- політична організація, що відображає роль інститутів публічної влади як центрів управління системними процесами. Це сукупність органів законодавчої, виконавчої і судової влади, партійних і громадських організацій, груп тиску, що представляють політичні інтереси різних верств суспільства у цілому, становлять організаційний кістяк політики. Політична організація концентрує владне волевиявлення народу, включаючи прийняття і організацію управлінського рішення, задаючи тим самим певну спрямованість всьому політичному процесу.

Функції політики:

У політології існують різні погляди на функції політики. Толкотт Парсонс відносить до них визначення колективної мети суспільного розвитку, мобілізацію і прийняття рішень, збереження стабільності у суспільстві і розподіл ресурсів. Французький політолог Рене Дебре вбачав функції політики у збереженні цілісності і стабільності суспільства; Девід Істон — в авторитарному привласненні цінностей.

У вітчизняній політології виділяють такі функції політики:

- керівництво та управління суспільством, збереження організованості й загального порядку;
- забезпечення захисту основних прав людини;
- управлінська (політичне керівництво суспільством);
- інтегруюча, що забезпечує консолідацію суспільства, досягнення стабільності суспільства в цілому і складових його частин, систем;
- регулятивна, що сприяє упорядкуванню, регламентації політичної поведінки та політичних відносин;
- теоретико-прогностичну, мета якої — вироблення концепції, курсу розвитку суспільства;
- сприяння виявленню інтересів різних груп суспільства та узгодження цих інтересів;
- нормативна, пов'язана з виробленням і затвердженням системи норм і цінностей у суспільстві;
- соціалізації особистості — функція залучення, включення індивіда у суспільне життя, певне політичне середовище;
- забезпечення суспільства дієвим принципом розподільчої справедливості;
- забезпечення наступності та інноваційності соціального розвитку як суспільства у цілому, так і окремої особи;
- гарантування як усередині самої держави, так і поза її межами безпеки для всіх груп і верств суспільства.

Водночас політиці властиві й латентні функції. Американський соціолог, нобелівський лауреат, Роберт Кінг Мертон вважав, що у

конкретному суспільстві окремі функції можуть бути нерозвиненими, за характером здійснення основних функцій можна визначити зрілість політичного життя суспільства і держави.

Розрізняють політику внутрішню і зовнішню. Внутрішня політика охоплює основні напрямки діяльності держави, її структур і органів державної влади з регулювання взаємодії людей усередині країни. Залежно від сфери суспільних відносин, яка є об'єктом політичного впливу, внутрішню політику можна класифікувати на:

РІЗНОВИДИ ВНУТРІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ:

- економічну політику; національну політику; соціальну політику; демографічну політику; культурну політику; аграрну політику; науково-технічну політику; екологічну політику; військову політику, або оборонну політику; антропологічну політику.

Національна політика являє собою науково обґрунтовану систему заходів, спрямованих на реалізацію національних інтересів, розв'язання суперечностей у сфері етнонаціональних відносин.

Зовнішня політика — діяльність держави на міжнародній арені, що регулює її стосунки з іншими суб'єктами зовнішньополітичної діяльності: державами, зарубіжними партіями, іншими громадськими об'єднаннями, міжнародними організаціями. Зовнішньополітичний курс будь-якої держави визначається, головним чином, характером її внутрішньої політики, і у водночас істотно впливає на внутрішню політику.

Зрештою і внутрішня, і зовнішня політика вирішують одну задачу — збереження і зміцнення існуючої в державі системи суспільних відносин.

За пріоритетами політика поділяється на нейтральну, відкритих дверей, національного примирення, компромісів; за змістом і характером — на прогресивну і реакційну, на науково обґрунтовану і волюнтаристичну тощо.

Політичний курс

Під політичним курсом звичайно розуміють напрям державної політики на досягнення глобальних політичних цілей. Політичний курс відображає мету окремого державного політика або суспільства у цілому, спільноти, які реалізують свою владу, досягнення політичних цілей, шляхом їх сприйняття і визнання міжнародною спільнотою.

Елементами політичного курсу є державний устрій, політична тактика й економічна політика.

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна. — К.: Генеза, 1997. — С. 258–259.; Аристотель. Політика.; Вебер М. Політика як покликання та професія. — М., 1990.; Панарин А.С. Философия политики.

— М., 1996.; Шайгородський Ю. Ж. Політика: взаємодія реальності і міфу: [монографія] / Ю.Ж. Шайгородський. — Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. — К. : Знання України, 2009. — 400 с.

ПОЛІТИКА ДИКТАТУ

ПОЛІТИКА ДИКТАТУ — зразок розв'язання конфлікту засобами конфронтації, коли використовується політична й економічна могутність. Ознакою політик и дектату є воля до досягнення національно-державних цілей із погрозою силою та її демонстративним використанням.

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. — Х . :Право, 2015.; Большой юридический словарь. 3-е изд., доп. и перераб. / Под ред. проф. А. Я. Сухарева. — М.: ИНФРА-М, 2007.

ПОЛІТИКА З ПОЗИЦІЇ СИЛИ

ПОЛІТИКА З ПОЗИЦІЇ СИЛИ — ключове поняття силової концепції політики, в якій сила розглядається як засіб зовнішньої політики, спрямованої на реалізацію національних інтересів. У загальносоціологічному плані силова концепція політики ґрунтується на уявленнях про споконвічно насильницький характер взаємовідносин між людьми та державою, що нібито зумовлено самою природою людини й суспільства.

Силовий детермінізм започаткований Н. Макіавеллі, Т. Гоббсом, Б. Спінозою, Ж. Боденом та іншими мислителями Нового часу. Стосовно сфери міжнародного життя, поняття «політика з позиції сили» означає, що використання сили, передусім у формі війни, є змістом міжнародної політики. Походження формули «політика з позиції сили» пов'язане з діяльністю американської школи «політичного реалізму» (Г. Моргентау, Н. Спайкмен, Р. Страус-Хюпе, Р. Нібур, Ч. Бірд та ін.).

З названою школою пов'язані численні зовнішньополітичні концепції, в яких факторові сили надавалося самодостатнього значення. «Реалісти» (на відміну від «ідеалістів») намагалися змістити дослідження сили з нормативної галузі аналізу у сферу емпіричного аналізу. На чільне місце вони ставили пріоритет національних інтересів держави та її вплив на світову політику через військову силу. Спираючись на німецькі політичні традиції (К. Клаузевіц і О. Бісмарк), Г. Моргентау сформулював нове положення (яке стало класичним у західній політичній науці) про те, що сила становить сукупність усіх можливостей, що їх має політичний суб'єкт для задоволення своїх

інтересів. За Г. Моргентау, «жадання влади» як відмінна риса будь-якої політичної діяльності веде до того, що міжнародна політика неминує «набуває вигляду політики сили».

Що ж до сили, то вона зводиться не тільки до військового компонента, а й до матеріального чинника загалом. Силу як багатовимірну соціально-політичну категорію розглядав і відомий американський політик Г. Кіссінджер. Досягти світового, континентального чи регіонального панування, як вважали «реалісти» в 50—60-і рр., окрема держава може шляхом мобілізації усіх своїх національних ресурсів, у т. ч. й політико-дипломатичних можливостей.

Розширене тлумачення сили передбачає, що результативність її застосування залежить від здатності держави маніпулювати конфліктними та кооперативними відносинами у світовому співтоваристві, а також від володіння мистецтвом політичної дипломатії (М. Уорд, Л. Хауз). Цим, зокрема, пояснюється, чому слабші держави інколи здатні справляти значний вплив на хід міжнародних процесів.

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. – Х . :Право, 2015.; Большой юридический словарь. 3-е изд., доп. и перераб. / Под ред. проф. А. Я. Сухарева. — М.: ИНФРА-М, 2007.

ПОЛІТИКА І ЕКОНОМІКА

Вирішальну роль у розвитку суспільства відіграє взаємодія економіки і політики. Економіка виступає важливішим фактором, що визначає політичне життя. Ця залежність отримала всебічне обґрунтування у марксизмі. К.Маркс виходив з того, що держава, політичні відносини («надбудова») визначаються характером економічних відносин і рівнем розвитку виробничих сил («базис»). Ця ідея була розвинута В. Леніним.

Відоме ленінське визначення політики як «концентрованого вираження економіки». Позиція однолінійного економічного детермінізму, виражена у марксизмі, не дозволила визначити відносну автономність політики і пояснити певну кількість історичних прикладів, які не вміщуються в цю схему (наприклад, як на основі рабовласницького способу виробництва виникла демократична форма правління у стародавніх Афінах). Світовий досвід показує, що суспільства, які знаходяться на одному рівні розвитку виробничих сил, обміну і споживання, можуть мати різні теми політичної системи, відрізнятися соціальною структурою. Наприклад, сучасна ринкова економіка може поєднуватися як з демократичною, так і з авторитарною владою. Насамкінець політика може бути детермінована

й іншими факторами: культурними, географічними і природними, технологічними, особливостями соціальної структури суспільства й історичного розвитку.

Разом з тим вплив економічних відносин на політику існує, хоча це не завжди буває помітним у повсякденному житті.

Політичні інтереси людей перш за все детерміновані їхніми економічними інтересами. Наприклад, одні будуть зацікавлені у зменшенні податків, інші - ні. Одні хочуть скоротити соціальні витрати в державному бюджеті, інші - ні. Відповідно різні соціальні групи будуть виступати з різними вимогами, програмами. Нарешті, економічні інтереси «заставляють» бізнес-еліту фінансувати виборчі кампанії, безпосередньо впливати на політиків для прийняття вигідних для бізнесу рішень. Економічна нестабільність і кризи народжують кризи довіря до існуючої влади, а причинами її зміни, росту не конвенціональних форм активності і навіть революцій.

Зовнішня політика держави будується з урахуванням інтересів національної економіки. Про це свідчить практика тиску західних урядів на уряди країн-експортерів нафти з метою зниження цін на сировину або практика забезпечення в інших регіонах інтересів власних транснаціональних корпорацій.

Зворотний вплив політики на економіку виявляється в такому:

- стабільність політичної ситуації впливає на стабільність економічного життя, робить країну привабливою для інвестицій; політична нестабільність призводить до відтоку капіталу, «розумової» еліти за кордон;
- реалізація науково-технічної політики впливає на ріст продуктивності праці, на умови і зміст праці робітників;
- у впливі через реалізацію економічної функції держави;
- політика змінює економічне середовище шляхом обґрунтування нових концепцій економічного розвитку і їх втілення в економічних реформах.

Питання про те, наскільки політичний фактор (яким, у першу чергу, виступає держава) може бути присутнім у економіці, є спірним. Цей вплив може бути як позитивним, так і негативним. Командування економікою за допомогою директив обертається ростом тіньової економіки, дефіцитом товарів, втратою економічної зацікавленості, що врешті-решт закінчується кризою суспільної системи. Але настільки ж небезпечний і «дикий ринок», що не має зовнішнього регулюючого початку.

Відповідно існує необхідність підтримувати порядок і відрегульованість економічних відносин, стримувати негативні прояви ринку засобами політики.

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. – Х . :Право, 2015.; Большой юридический словарь. 3-е изд., доп. и перераб. / Под ред. проф. А. Я. Сухарева. — М.: ИНФРА-М, 2007.

ПОЛІТИКА І ЛЮДИНА

Стаючи дорослим, кожний переконується, що у суспільстві діють механізми, які регулюють помисли та вчинки людей у політичній сфері. Механізмами регулювання поведінки особистості виступають державні та громадські інститути, ідеології та релігії, традиції та звичаї, нарешті, соціальне середовище та економічні умови, де протікає все життя людини.

Важко уявити, як же окрема людина може вплинути чи змінити існуючий порядок речей. Навіть багато з тих, хто живе у стабільних і міцних демократичних системах, схиляються до думки, що вони не самі вирішують, а лідери, керівники і взагалі «начальники» володіють здебільшого відповідальністю, а, отже, і правом приймати нормативні акти, політичні рішення, тобто здійснювати реальну політичну дію.

Якщо ж людина хоче впливати на політику або змінити її, має приєднатися до соціальної групи, політичної партії або руху, чії політичні позиції збігаються або близькі з її власними. І у сучасному складному світі здається неможливою така політична дія в суспільній сфері, що була б повністю просякнута суто індивідуальним буттям особи.

Політику творять люди, її суб'єкти. Це різноманітні соціальні спільності та сфери, суспільно-політичні об'єднання та організації, індивіди - первинні, вихідні політичні суб'єкти. Саме індивіди утворюють соціальні спільності, верстви, групи, політичні партії та політичні рухи, різноманітні політичні інститути. Ще у Давній Греції філософ Платон вважав, що теорія політики повинна базуватися на вивченні людини, тому що здорове суспільство не може складатися з людей, яких переслідують страх та невпевненість.

Адже увесь розвиток суспільства, починаючи з економіки і закінчуючи духовною сферою, спрямований на задоволення потреб людей, на її всебічний розвиток.

Чи залежить економіка від людини? Звичайно. Від того, яке місце займає людина у виробництві, від того, як поведеться людина на виробництві, від її трудової діяльності, сумлінності, добросовісності,

зацікавленості у праці тощо. Соціальна сфера й соціальні відносини, що розвиваються і діють в суспільстві, залежать безпосередньо від людини та її здібностей реалізувати усі економічні успіхи і забезпечити життя, побут, умови праці тощо.

Розвиток політичної системи, самоуправління дуже відчутно залежить від політичної зрілості, освіти, ініціативи людини. Адже політична культура демократизму включає організованість, свідому дисципліну та ін. Звідси людина виступає метою та фактором розвитку демократичного суспільства, а підвищення ролі людини допускає здійснення виробленої державою реалістичної і дійової програми формування сучасної особи - ідейно та морально підготовленої, із розвинутим почуттям господаря, творчим, справді ретельним і відповідальним ставленням до справи.

Що ж таке людина? У чому суть людини? Людина є істота біо-соціальна. Маркс говорив, що «суть людини... є сукупність усіх суспільних відносин». Людина - істота суспільна, політична і розвивається як особа тільки у суспільстві. Кожна людина - індивід - є особою.

Проте людина, особа, індивід - поняття не тотожні. У різних філософських системах проблема людини розглядалася по-різному. Французький філософ Жюльєн Леметрі визначав, що людина - машина. Людина настільки складна машина, що повністю неможливо скласти про неї яскраве уявлення, а після -дати точне визначення.

Філософ Поль Анрі Гольбах писав, що людина - матеріальна істота, яка організована так, щоб відчувати, мислити та зазнавати видозмінення.

Філософ Клод Адріан Гельве-цій говорив: людина, витвір природи, існує в природі, підпорядкована її законам. Філософ Іммануїл Кант писав: «Найголовніший предмет у світі, до якого можуть бути застосовані пізнання, це людина, тому що вона для себе своя остання мета». Люди, які населяють планету, складають єдиний біологічний тип *homo sapiens* - людина розумна. Людина - гранично загальне поняття для визначення суб'єкта історичної діяльності та пізнання.

Індивід як особа - це не просто біологічна, але й соціальна істота. І якщо в античних концепціях людину розглядали як здатного до громадської діяльності індивіда, то, за Марксом, «людина є суспільна істота». Тому будь-який прояв її життя - навіть якщо і не виступає в безпосередній формі колективного, що здійснюється спільно з іншими, - прояв і утвердження суспільного життя. Звідси і впливає розуміння суті людини як сукупності всіх суспільних відносин. Безумовно, не існує раз і назавжди заданої людської сутності: зі зміною суспільних відносин змінюється і її зміст. Індивід - означає те, що кожна людина

індивідуальна в усіх іпостасях розвитку: біологічній і духовній. Поняття індивід відображає одноосібність, неповторність людини.

Особа відображає, по-перше, соціальну суть людини, її конкретно-історичну характеристику. Карл Маркс говорив, що «суть окремої особи складають не її борода, не її кров, не її абстрактна фізична природа, а її соціальна якість; людську суть не можна виявити ані через самосвідомість, ані через біологічні характеристики. Особа має суспільно-історичну суть». Особа, природно, втілює зміст тих суспільних відносин, з якими пов'язане життя людини і які людина підтримує та стверджує усією своєю життєдіяльністю.

У сучасних умовах створюється нове соціальне середовище, формується зовсім інший тип особи, відмінний від попередніх суспільно-політичних систем. По-друге, поняття особи слід відрізнити від поняття людина. Якщо поняття людина - це сукупність вироблених у процесі розвитку особливостей, що успадкувалися, які відрізняють її від усіх інших тварин, а людей один від одного і не включають конкретно-історичних соціальних характеристик, то особа - це втілення конкретно-історичних суспільних відносин. Притаманні кожній людині індивідуальні особливості характеру, емоційної сфери, темпераменту, здібностей роблять її неповторною серед інших людей.

Отже, важливо не обмежуватися лише соціальним тлумаченням сутності особи, а підходити до аналізу сутності особи конкретно-історично. Людина належить до тих чи інших соціальних, національних, професійних спільностей, виступає носієм певних інтересів. Звичайно ж, особа не лише продукт, об'єкт, але й суб'єкт суспільних відносин.

Особа - це людина, яка втілює конкретно історичні-суспільні відносини, впливає на них у міру своїх сил та здібностей і у залежності від становища, яке займає у суспільстві. Соціальний статус особи - це місце особи в системі суспільних відносин, у ставленні до інших індивідів і до соціальних груп, сукупність її соціальних функцій, а також її оцінка та самооцінка, тобто розуміння людиною своєї соціальної значимості.

Соціальний статус особи характеризується економічними, професійними та іншими ознаками. Визначаючи соціальний статус особи, доцільно відмежуватися від ролевої концепції особи, що, по суті, зводить становище особи до ситуації актора, якому заздалегідь прописаний хід дій.

В одній із п'єс Уільям Шекспір писав: «Весь світ - театр. У ньому жінки та чоловіки - усі актори. У них є входи, виходи. і кожний не одну грає роль. Сім дій у п'єсі тій. Дитина, школяр, підліток, коханець, солдат, суддя, дідусь». Особисте, суб'єктивне тут може проявитися тільки в

методі виконання ролей. Люди - й автори, і діючі особи їх власної драми. Природно, соціальний статус особи залежить не лише від матеріальних, соціальних та духовних умов, але й від того, наскільки ці умови засвоєні особою, від її культури, від її активності тощо. Особа несе в собі риси цивілізації, способу виробництва та способу життя.

Виділяють декілька великих соціальних типів особи, які простежуються на всьому історичному шляху розвитку людства.

Перший тип - діячі - мисливці та риболови, воїни і ремісники, землероби і робітники, інженери і геологи, медики і педагоги, менеджери і бізнесмени та ін. Для таких осіб головне - активні дії, зміни світу та інших людей, включаючи самого себе. Такі особи горять на роботі, знаходячи вище задоволення, навіть якщо її плоди і не стільки помітні. Бурхливий розвиток капіталізму привів до культивування саме такої особи - активної, яка має собі ціну, яка володіє почуттям власної гідності та визначає міру своєї відповідальності за себе, сім'ю, народ.

Другий тип - мудреці, мислителі - люди, які, за висловом Піфагора, приходять у світ не для того, щоб змагатися і торгувати (як на Олімпійських іграх), а дивитись і розмірковувати. Образ мудреця, мислителя, що втілює традиції сім'ї, роду й історичну пам'ять (літописи), завжди користувався величезним авторитетом. Багато великих мудреців і пророків - Будда і Заратустра, Моїсей і Піфагор, Соломон і Лаоцзи, Конфуцій і Махавіра Джіна та ін. вважались або посланцями богів, або обожнювались, вважались святими.

Третій тип - люди почуттів та емоцій, які гостро відчують, як «тріщина світу» (Генріх Гейне) проходить через їх серця. Це діячі літератури та мистецтва, геніальні прозріння яких часто випереджають найсміливіші наукові прогнози і пророкування мудреців. Відомо, що поет Андрій Бєлий ще у 1921 р. написав вірші, де згадувалась атомна бомба, а поет Олександр Блок чув музику революції задовго до її початку. І таких прикладів багато.

Четвертий тип - гуманісти і подвижники, які відрізняються піднесеним чутливим почуттям душевного становища іншої людини, ніби відчують іншого, полегшуючи душевні і тілесні страждання, їх сила - у вірі в своє призначення, в любові до людей і всього живого, до активних дій. Такі люди зробили справою свого життя милосердя (лікар, філософ-гуманіст Альберт Швейцер, лікар-гуманіст Федір Гааз, лікар-філософ Микола Амосов, мати Тереза, філософ Анрі Дюнан та ін.). В основних культурах та цивілізаціях планети склались певні типи особи, які відображають особливості Сходу і Заходу, Півночі і Півдня. Становлення особи йшло через етапи свідомості, почуття страху і сорому (античні суспільства), любові до Бога, гріховності Людини,

корпоративної моралі (феодалний світ) і, нарешті, утвердження самоцінності людської індивідуальності (сучасні суспільства).

Соціальна діяльність людини - головний рушій суспільного розвитку. В характері її діяльності, спрямованості, активності, змістовності та результативності відбивається суть того чи іншого суспільного ладу, його недоліки, достоїнства й, відповідно, історичні перспективи. Самореалізація людини можлива тільки через державу. Звідси, сильна держава - добро для громадян. Все, що сприяє її зміцненню, відповідає інтересам суспільства і є вирішальним гарантом свободи. Ще Демокрит підкреслював, що в державі представлене загальне добро й справедливість. інтереси держави - над усе. Піклування громадян повинно бути спрямоване на найкращий устрій держави.

Георг Гегель відзначав, що особа чогось варта тільки тому, що є часткою держави. Якщо ж особа перебуває у гармонії з метою держави, то вона вільна, тому що держава - вища форма і втілення свободи. Гегель підкреслював, що особа знаходить свободу в ретельному виконанні обов'язків перед державою. Виходячи з діалектики двох типів влади, природної, ірраціональної, стихійної, що базується на грубій силі, і державної - розумної, організуючої і впорядкованої, яка підносить суспільство над біологічністю людини, філософ Нікколо Макіавеллі вважав, що зміцнення держави та її влади, яка втілює все розумне у людині, є важливим фактором, і що для зміцнення держави та її влади усі засоби добрі, аж до найвищих злочинів проти людини.

Виходячи з гуманності, в основі різноманітних елітарних концепцій співвідношення цінностей людини й політики лежить необхідність наявності компетентної влади меншості над більшістю, як умови нормального функціонування соціуму. Сама ж людина - пасивний суб'єкт управління, має підкорятися, слухатись еліти через її більшу компетентність. Але ряд політологів (Роберт Даль, Віль Корнхаузер, Йозеф Шумпетер) розглядають зростаючу участь громадян у політиці суперечною природі особи, проголошуючи взагалі «політику для політиків». існують також інші погляди, концепції, в основі яких лежить певність у владній суверенності особи, впевненість, що її самореалізація не в державі, а в жертвуванні заради влади.

Держава, влада покликані забезпечити стан, зовсім відповідний природі людини, а звідси вимагається удосконалення політичної структури суспільства, а не людини. Цінність держави, говорив англійський філософ Джон Стюарт Мілль, визначається цінністю її громадян. Доброчесність держави полягає в намаганні зробити своїх підданих добрими та освіченими.

Держава повинна, з одного боку, сприяти загальному духовному розвитку суспільства, а з іншого, - організувати вже існуюче моральне та інтелектуальне багатство. Єдине правління, що може повністю задовольнити всі гострі потреби соціальної держави, - це те правління, в якому беруть участь усі люди, будь-яка участь яких, навіть найменша суспільна функція, корисна; така участь має збільшуватися настільки, наскільки дозволяє суспільство. Саме така філософія громадянського суспільства та політичної свободи виходить з того, що підпорядкованість індивідів державі, владі є засобом обмеження негативної свободи і всіякого розвитку свободи політичної.

Політична свобода, самовизначення особи стосовно держави та влади, її законів, зумовлюють раціоналізм політичного життя, забезпечують громадянський правопорядок. Але особисту свободу у тій чи іншій формі обмежують властиві державі порядок та організація.

Філософ Карл Ясперс відзначав, що абсолютної політичної, як і будь-якої іншої соціальної, свободи бути не може. Політична свобода людини починається відтоді, коли вступають у дію прийняті в державі закони. Зрозуміло, що той чи інший закон означає відмову або примушення до відмови особи від деякої частини її прав. Особиста свобода є тканина, з якої шиється будь-який соціальний одяг. Запас такої тканини не може бути невичерпним: вона витрачається і не оновлюється.

Виходячи із самоцінності особистості, представницька демократія і політичний плюралізм, поділ влади, взагалі все те, що характеризує ліберально-демократичні режими, покликане забезпечити оптимальне становище між межами суспільства. Є й доктрини, що проголошують свободу особи. Особа і держава несумісні тому, що держава зі всіма її інститутами та владними структурами є зло. І тому-то держава має бути знищена відразу ж після звершення соціальної революції, говорив Михайло Бакунін, інакше революція загине.

Небезпечна і влада одних тільки представників народу, тому що, ставши правителями, вони перестають бути робітниками і починають дивитися на весь чорноробочий люд з висоти державності і представлятимуть уже не народ, а себе і свої прагнення до управління народом. З таких позицій представницька система та інші основи ліберальної демократії вважаються антидемократичними.

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. – Х . :Право, 2015.; Большой юридический словарь. 3-е изд., доп. и перераб. / Под ред. проф. А. Я. Сухарева. — М.: ИНФРА-М, 2007.

ПОЛІТИЧНА БЕЗПЕКА

ПОЛІТИЧНА БЕЗПЕКА — комплекс заходів, спрямованих на збереження конституційно легітимізованого політичного ладу тієї чи іншої держави, забезпечення державотворення і конструктивної політики.

Сутність політичної безпеки полягає у наявності стійкого політичного суверенітету в межах міждержавних відносин і політичної стабільності суспільства, що досягається формуванням стійкої політичної системи. Остання покликана забезпечувати баланс інтересів різних соціальних груп, який потребує правової держави, де правовий закон і чітка система його функціонування рівною мірою розмежовують і регулюють державну владу й народ. Саме у цьому сенсі система політичної безпеки говорить про державу як гаранта права громадянина та людини на високу якість життя.

Збереження держав може бути піддане небезпеці як з боку зовнішньої, так і з боку внутрішніх загроз. Крайньою формою зовнішньої загрози є війна. Крайніми формами внутрішньої загрози є: громадянська війна, бунт, коливання, нестабільність. Ці загрози і задають основні координати політичної безпеки. До заходів збереження і забезпечення політичної безпеки належить передусім створення політичних і соціально-економічних умов, що забезпечують функціонування демократичних інститутів, стійкий та інноваційний розвиток економіки і повну зайнятість населення, соціальну перспективу життя народу (рівні можливості доступу до медицини, освіти, досягнення в розвитку країни високих європейських стандартів тощо).

До засобів забезпечення політичної безпеки належать чітке (у рамках конституції) функціонування спеціалізованих органів, що унеможлиблює різні внутрішні чи зовнішні агресивні дії проти існуючого політичного ладу, а також існування у державі потужних, толерантних та плюралістичних ЗМІ тощо. Дія цих та інших чинників політична безпека поділяється на попереджувальну (профілактичну), тактичну та стратегічну.

В усіх випадках стрижнем цієї діяльності є забезпечення політичної та соціально-економічної стабільності, національної та соціально-політичної злагоди, довіри з боку населення до суб'єктів державної влади, політичних партій та їх лідерів. Сучасна світова громадськість із занепокоєнням сприймає будь-які порушення політичної безпеки в усіх куточках планети, оскільки це може непередбачено відгукнутися у світі, але водночас визнається право народу виступати проти того політичного режиму, що діє всупереч корінним інтересам свого народу.

ДЖЕРЕЛА:

Закон України "Про основи національної безпеки України" від 19 червня 2003 р. // Урядовий кур'єр. — 2003. — № 139; Кремень В. Г., Зінько І, Ф., Головащенко С. І. Політична безпека України: концептуальні засади та система забезпечення. — К., 1998.

ПОЛІТИКО-АДМІНІСТРАТИВНІ ФУНКЦІЇ УПРАВЛІННЯ

ПОЛІТИКО-АДМІНІСТРАТИВНІ ФУНКЦІЇ УПРАВЛІННЯ — особлива сфера діяльності органів виконавчої влади, спрямована на вирішення завдань політико — адміністративного характеру, яка реалізується у формі державного управління за допомогою таких завдань:

- 1) оборона країни: утримання армії, мобілізаційна робота, участь військ у міжнародних миротворчих операціях;
- 2) національна безпека;
- 3) охорона кордонів і митниця;
- 4) зовнішня політика: зовнішні зносини, представництво країни за кордоном, захист прав співвітчизників за межами країни, зовнішня економічна політика;
- 5) забезпечення правопорядку: охорона прав і свобод громадян, боротьба зі злочинністю тощо.

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. — Х . :Право, 2015.; Большой юридический словарь. 3-е изд., доп. и перераб. / Под ред. проф. А. Я. Сухарева. — М.: ИНФРА-М, 2007.

ПОЛІТИЧНА ВЛАДА

ПОЛІТИЧНА ВЛАДА — здатність однієї людини або групи осіб контролювати поведінку громадян і суспільства, виходячи із загальнонаціональних чи загальнодержавних завдань.

Політична влада — це вироблення і запровадження у життя політичних програм усіма суб'єктами політичної системи, а також різними неформальними угрупованнями за допомогою правових і політичних норм.

ПОЛІТИЧНА ВЛАДА ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ НА ТРЬОХ РІВНЯХ:

- державою (Державна влада);
- політичними партіями та громадськими об'єднаннями;
- органами місцевого самоврядування.

ХАРАКТЕР ПРИМУСУ:

- насильницький примус; узаконений; правовий.

ЛЕГІТИМНІСТЬ:

- традиційна політична влада — визнає владні інститути згідно з усталеними традиціями;

- правничо-раціональна — визнає владні інститути відповідно до чинної Конституції;
- раціонально-цільова — визнає владні інститути відповідно до їхньої доцільності та ефективності їхнього функціонування;
- харизматична — визнання виключної ролі політичного лідера;
- національно-патріотична — визнання символів, ритуалів, успадкованих від попередніх політичних утворень.

ПУБЛІЧНІСТЬ:

- прозора; напівприхована; прихована.

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІСТЬ:

- абсолютна; конституційно обмежена; централізована; децентралізована.

ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ:

- монархічна; аристократична; олігархічна; демократична; тиранія; олігархія; тимократія; теократія; охлократія; партократія; бюрократія; технократія.

РОЗПОДІЛ ВЛАДИ:

- єдина; поділена на кілька гілок (наприклад, законодавчу, виконавчу та судову владу).

ПОЛІТИЧНА І ДЕРЖАВНА ВЛАДА:

Політична влада - публічна, вольова (керівництва - підкорення) відносини, що утворюються між суб'єктами політичної системи суспільства (у тому числі державою) на основі політичних і правових норм.

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ:

1. Здатність, готовність суб'єкта влади виявити політичну волю.
2. Охоплення всього політичного простору взаємодією різних політичних суб'єктів.
3. Наявність політичних організацій, через які суб'єкт політичного волевиявлення здійснює політичну діяльність.
4. Осмислення політичного інтересу і політичних потреб.
5. Забезпечення соціального панування в суспільстві суб'єкта політичної влади.
6. Різноманітність ресурсів - політичних, економічних, соціальних, культурних, силових, суб'єктних та ін.

ІСНУЄ ДВІ ТОЧКИ ЗОРУ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ТА ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ:

- «політична влада» і «державна влада» - поняття тотожні, оскільки політична влада походить від держави і здійснюється за її прямої або опосередкованої участі;
- «політична влада» і «державна влада» - поняття не тотожні, однак усяка державна влада є політичною.

Дійсно, політична влада нерозривно пов'язана із владою державною, знаходить у ній своє продовження. Державна влада - головний, типовий засіб здійснення політичної влади.

ДЖЕРЕЛА:

Бенетон Ф. Введение в политическую науку. — М.: Весь мир, 2002. — 368 с.; Гаджиев К. С. Политическая Наука. Ч. 1. — М.: Межд. Отн., 1994.; Глущенко В. В. Политология: системно-управленческий подход.-М.: ИП Глущенко В. В., 2008.; Политология: Учебн. пособ. для вузов / ред. и сост. Н. И. Сазонов. — Х.: Фолио, 2001. — 831 с.; Піча В. М. Політологія: Навч. посібн для студ. вищих навч. закл. освіти / Піча В. М., Хома Н. М. — К.: «Каравелла»; Львів: «Новий Світ-2000».

ПОЛІТИЧНА ІДЕОЛОГІЯ

ПОЛІТИЧНА ІДЕОЛОГІЯ — система концептуально оформлених уявлень, ідей і поглядів на політичне життя, яка відбиває інтереси, світогляд, ідеали, настрої людей, класів, націй, суспільства, політичних партій. Політична ідеологія може розглядатися як форма суспільної свідомості і як явище культури. На відміну від науки, ідеологія містить не тільки знання про політичне життя, але й оцінку політичних процесів з позицій носія даної ідеології, тобто містить також і різні упередження.

Політична ідеологія створюється діяльністю певних верств або навіть окремих особистостей. Ідеологія є живильним ґрунтом для формування суспільно-політичних рухів. З визначення політичної ідеології настає, що в будь-якому випадку вона є різновидом корпоративної свідомості, що відбиває суто групову точку зору на хід політичного і соціального розвитку, що відрізняється схильністю до духовного експансіонізму.

Основними функціями політичної ідеології є: оволодіння суспільною свідомістю, впровадження в нього власних критеріїв оцінки минулого, сьогодення і майбутнього, створення позитивного образу в очах громадської думки пропонованих нею цілей і завдань політичного розвитку. При цьому політична ідеологія покликана не стільки поширювати, пропагувати свої цілі та ідеали, скільки добиватися цілеспрямованих дій громадян на виконання поставлених нею завдань.

З точки зору політичних функцій, ідеологія прагне згуртувати, інтегрувати суспільство або на основі інтересів якої-небудь певної соціальної (національної, релігійної тощо) групи, або для досягнення цілей, які не спираються на конкретні верстви населення (наприклад, ідеологія анархізму, фашизму).

Структура

- Політична теорія.
- Суспільно-політичний ідеал.

- Концепція політичного розвитку.
- Політичні символи.

Різновиди політичної ідеології:

Відмінності між різними типами ідеологічного обґрунтування політики стосуються організації економічної та інших сфер суспільного життя, місця і ролі держави у суспільстві, взаємодії особи, суспільства і держави, шляхів і засобів суспільних перетворень. Відповідно до цього виділяють 3 основних політичних ідеології: лібералізм, консерватизм, соціал-демократія. Значну роль у сучасному світі відіграють також національні ідеології, правий неоконсерватизм екстремістського толку, фашизм, анархізм, ідеологія «зелених» та інші.

ДЖЕРЕЛА:

Енциклопедичний політологічний словник. - К.: Генеза, 1997.; Чигирин Ю.Ю. «Політична ідеологія: минуле, сучасне, майбутнє», Фонд політичних стратегій ім. Джона Кеннеді. — К. : ДП «Видавництво Зовнішня торгівля», 2004. — 45 с. — Бібліогр.: с. 43-45.

ПОЛІТИЧНА ЕКОНОМІЯ

ПОЛІТИЧНА ЕКОНОМІЯ або скор. Політекономія — галузь економічної науки, сферою інтересів якої є соціально-економічні відносини, економічні закони, що складаються на різних щаблях розвитку людського суспільства у процесі виробництва, розподілу, обміну й споживання матеріальних благ.

Вивчає всю систему економічних відносин, їх єдність і взаємодії з обмеженими продуктивними силами та політичними, ідеологічними та соціальними інститутами суспільства. Вона показує, як люди і суспільствомають здійснювати кінцевий вибір рідкісних ресурсів, як найкраще виробляти різні товари та послуги й обмінювати їх з метою максимального задоволення потреб людини.

У 1615 р. — французький економіст А.Монкретьєн вводить термін «політична економія» (гр. *politicos* + *oiconomia* — мистецтво державного управління господарством). У сучасній науці широко дискутуються питання щодо співвідношення таких понять як політична економія, економічна теорія, аналітична економіка, економікс.

Предметом політичної економії є вивчення виробничих відносин між державою, підприємствами, населенням.

Об'єктом вивчення є суспільне виробництво економічних відносин та ведення економіки.

У СРСР «марксистсько-ленінська політична економія» існувала як єдиний академічний фах, який отримували на економічних факультетах університетів і котрий вказувався в випускному дипломі. Іншого

економічного фаху в університетах СРСР не було. Вища освіта з конкретної та прикладної економіки давалася в інших вищих навчальних закладах, у першу чергу в інститутах народного господарства з 4-річним терміном навчання.

Марксистсько-ленінська політекономія як навчальна дисципліна складалася з «Політекономії капіталізму» та «Політекономії соціалізму». Якщо політекономія капіталізму (класична політекономія) ґрунтувалася на працях класиків марксизму та світової економічної теоретичної думки, то «політекономія соціалізму» в основному мала підґрунтям директивні документи КПРС та плани радянської держави по «Збудуванню соціалістичного суспільства».

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. – Х . :Право, 2015.; Большой юридический словарь. 3-е изд., доп. и перераб. / Под ред. проф. А. Я. Сухарева. — М.: ИНФРА-М, 2007.

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА — сукупність соціально-психологічних настанов, цінностей і зразків поведінки соціальних верств, окремих громадян, які стосуються їх взаємодії з політичною владою. Політична культура охоплює рівень знань та уявлень про політику, емоційне ставлення до неї, що мотивує політичну поведінку громадян.

Політична культура — сукупність цінностей, знань, ставлень, орієнтації того чи іншого соціального суб'єкту, що фіксує рівень розвитку їх політичної свідомості, політичної діяльності і поведінки.

Поняття політичної культури. Політологія вивчає насамперед політичну культуру, що характеризує розвиток теоретичних, ціннісних, нормативних, реальних і підсвідомих уявлень та ставлень громадян. Вони допомагають нам усвідомити й розвинути всебічні зв'язки з інститутами влади і між собою. Від політичної культури людей значною мірою залежать політичні процеси в суспільстві, стабільність і демократизм політичної системи тощо. Цей термін в політологію ввів Г. Алмонд (США). Існує багато уявлень щодо визначення політичної культури. Одні дослідники вважають, що політична культура це якісний бік системи політичних уявлень і політичної поведінки мас, це їх рівень політичних знань, міра включеності у політичний процес, компетентність і професіоналізм. Інші схильні вважати, що політична культура це не якість і не стан політики, а конкретні політичні феномени, які самі формують механізми політичного життя. Г. Алмонд гадав, що за допомогою цього поняття можливо провести зрівняльний аналіз різних

політичних систем, бо воно охоплює такі явища як політичні теорії і цінності, ідеології, відмінності національного характеру, культурне середовище, рівень загальної освіти та інше. Це був інструмент, за допомогою якого можна було провести якісний аналіз характеру і рівня розвитку політичної системи.

Серед багатьох визначень поняття «політична культура» можна знайти спільний знаменник, яким є знання, оцінки та поведінка більшості громадян стосовно таких політичних об'єктів, як нація, держава, її політичні інститути. Б. Цимбалістий вважає, що «політична культура стосується не політичних надій, а специфічно політичних орієнтацій ставлення до політичної системи та її окремих компонентів і ставлення до ролі одиниці в системі.»

НАЙВАЖЛИВІШІ ЕЛЕМЕНТИ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ:

Політична свідомість; Політична діяльність; Політична поведінка; політична участь.

ДЖЕРЕЛА:

Компетентність політична; Політична культура // Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. – Х. : Право, 2015.; Політична культура // Юридична енциклопедія: В 6 томах. / Редколегія: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та інші. — К. : «Українська енциклопедія», 1998.

ПОЛІТИЧНА НАЦІЯ

ПОЛІТИЧНА НАЦІЯ — це сукупність громадян країни, які незалежно від їхнього соціального статусу, мови, віросповідання, походження та інших соціально-групових відмінностей мають рівні права і на основі демократичних інститутів політичної влади та форм політичної участі, законодавчо встановлених норм і процедур здійснюють державне самоврядування, мають політичний і юридичний суверенітет, поєднані почуттями солідарності та ідеологією патріотизму.

Політична нація як особливий тип утворення національної спільноти запропонував виокремити німецький історик Ф. Майнеке. У своїй праці «Світова буржуазія і національна держава» (1907) він дав їй назву «державна нація». За період, що минув відтоді, у політичній філософії та етнополітології для пояснення історичних умов, факторів, сутності, ідеології створення політичних націй було розроблено безліч концепцій і підходів.

З середини ХХ ст. найбільш універсальною, аргументованою і популярною у західному суспільствознавстві інтелектуальною течією став модернізм, що об'єднав досягнення багатьох наук у дослідженні

генезису націй та розробив теоретичну модель процесу створення П. н. (Г. Алмод, П. Альтер, Р. Бендикс, Ю. Габермас, О. Дан, К. Дойч, Ш. Ейзенштадт, М. Манн, Л. Пай та багато інших).

У сучасному науковому і популярному слововживанні синонімами поняття «Політична нація» часто служать такі: «національна держава», «нація — держава», «нація», «сучасна держава». Багато дослідників визнають, що політичну націю характеризує те, що це здебільшого ідеологічний конструкт, політологічний «ідеальний тип», який у практиці суспільно-політичного розвитку далекий від його повноцінного реального втілення. Саме поняття «Політична нація» від початку мало і зберігає своє базове безетнічне значення. Його подальша етніцистська корекція була зумовлена запровадженням назви громадянства як похідної від назви країни і держави, а також інтерпретацією патріотизму як націоналізму. Але при цьому кредо прихильників теорії політичної нації завжди залишається єдиним — визнання особливої націєутворюючої ролі держави, яка, будучи створена як політичний інститут у процесі демократичних перетворень у країні, потім активно і послідовно здійснює культурну, мовну, загалом етнічну уніфікацію населення, тобто політично забезпечує процес створення нації як етнокультурної спільноти та цілісності.

Виникнення феномену «Політична нація» являє собою першу з «тимчасових зон націоналізації» та історичних тенденцій утворення національних держав. Класично цей процес відбувався наприкінці XVII — у XVIII ст. у північній і західній Європі (Англія і Франція) внаслідок буржуазних революцій, а також у Нідерландах і США у результаті боротьби населення цих країн за політичну незалежність. Незважаючи на різну соціально-політичну природу перших «політичних націй» їх об'єднує формально загальний принцип утворення — «від держави до нації». Він протилежний іншому способу націєгенезу наступних «тимчасових зон націоналізування» у XIX — XX ст., представлених насамперед «культурними націями», тобто такими, що етнополітично розвивалися за принципом «від нації до держави» (наприклад, Німеччина, Італія).

Загальними соціально-політичними детермінантами процесу формування політичних націй у рамках монархічних територіально-державних утворень стали капіталістична модернізація феодального станового суспільства, становлення основ парламентаризму, поява територіального суверенітету, революційні демократичні перетворення інститутів державної влади. Всесвітньо-історичні, здебільшого економічні і соціально-політичні завдання суспільного розвитку в умовах слабкості культурно-мовних, етнічних ментальних

основ соціальної інтеграції і політичної мобілізації мас населення визначили надетнічну природу громадянства і народовладдя, сприяли ототожненню феноменів і понять «народ», «нація», «державна» як політичного співтовариства громадян. Керівною ідеологією і політичним принципом служила ідея суверенітету народу як політичного і правового верховенства його волі, втіленої у повноваженнях і діяльності інститутів самоврядування на певній території. В епоху Просвітництва, а інколи і сьогодні, виходячи з зазначених формальних ознак політичної нації, як її прототипи визнаються навіть давньогрецькі поліси і давньоримська республіка.

Історичний пріоритет у створенні теоретико - ідеологічних основ політичної нації належить філософії держави західноєвропейського просвітництва XVII — XVIII ст. (Г. Гроцій, Дж. Локк, Т. Гоббс, Дж. Мільтон, Ж.-Ж. Руссо, І. Кант та ін.). Характерною рисою стандартів її світоглядних та ідеологічних установок, порівняно з наступними трактуваннями народу/нації та національної держави, були лібералізм (у його просвітницькій інтерпретації й обмеженості), правовий егалітаризм, космополітизм, «республіканська» (за термінологією Ю. Габермаса), а не націоналістична, політична самосвідомість. Сутність народної/національної спільноти вбачалася в політичному співтоваристві рівних перед законом громадян.

Джерелом легітимності державної влади і національного суверенітету визнавалися: представницьке правління (за допомогою парламенту, що обирається, і сформованого ним уряду), як вираження єдиної волі всього народу, утвореної актом «союзу», «угоди громадян», «суспільним договором» між безліччю окремих індивідів. Загалом феномени держави і нації інтерпретувалися на базі ідей концепції демократії Нового часу. Системоутворюючими у філософських і політико — правових проектах нації були положення теорії природного права, суспільного договору і, частково, правової держави.

Особливого значення у процесі становлення і розвитку політичних націй, а також в її теоретико-ідеологічному осмисленні набули дві ідеї: державного і народного суверенітетів. У XVII-XVIII ст. перша з них, визначивши за народом політичний, а за парламентом юридичний суверенітет, стала керівною в англійській (під її впливом, — і в американській) просвітницькій думці і конституційній практиці. Друга, що зблизила політично і юридично, а термінологічно ототожнила народний і національний суверенітети, вирізняє французьке просвітництво (особливо вчення Ж.-Ж. Руссо) і конституційні акти буржуазної революції у Франції.

Наприкінці XIX — на початку XX ст. на зміну демократичній ідеології загального громадянства і патріотизму як основи утворення

політичної нації і національної держави приходять ідеологія націоналізму, політичні міфи про єдине походження народу, спільність його історичної долі. У такому ідеологічному контексті націю стали інтерпретувати як створене елітами в умовах економічної модернізації політичне співтовариство етнічно близьких, національно уніфікованих громадян. У світовій політичній практиці загальноприйнятим стало правило «одна нація — одна держава». Ототожнення культурно-мовної спільності громадян з нацією, а вищої форми її політичного розвитку з державою, стимулювало сучасне розхоже розуміння Політичної нації уже як етнополітичної спільноти, що «володіє державою», «прагне створити або зберегти власну державу», «намагається самовизначитися у системі міждержавних відносин».

У ХХ ст. еволюцію політичних націй характеризують протилежні тенденції. З одного боку, різні націоналістичні рухи викликали до життя тоталітарну практику національно-державного будівництва, породили націократичні тенденції у створенні і життєдіяльності політичних націй. У багатьох країнах ідеї громадянської рівності і республіканського патріотизму було істотно «підкориговано» вимогами до етнічної чистоти громадян і державних діячів, законодавчою регламентацією меж вживання національних мов, цензами осілості тощо. Політичні і соціальні права громадян були поставлені в безпосередню залежність від їхньої етнічної належності. Етатизація (одержавлення) однієї з націй у багатонаціональній державі призвела до дискримінації національних (етнічних) меншин. Монополізація політичної влади національною більшістю і у такий спосіб «присвоєння» функцій держави створювали передумови для утвердження системи етнічно орієнтованого контролю і розподілу матеріальних і духовних ресурсів. З іншого боку, сучасні процеси глобалізації активно руйнують національний суверенітет і територіально-політичну єдність громадян як основу будь-якої політичної нації.

Глобалізація світової економіки і політики, інтенсивна міграція, зростання етнокультурної і релігійної диференціації населення більшості країн, посилення прямого впливу транснаціональних корпорацій, міжнародних політичних і військово-політичних організацій призводить до того, що демократичні «національні уряди» втрачають монополію на владу та її ресурси, а «нації — держави» перестають бути суверенною і цілісною територіально-політичною системою.

При цьому, на думку окремих дослідників, етнічна ідентичність, її ренесанс набувають дедалі більшого значення порівняно з національно-державною ідентичністю.

Унаслідок цього «за відсутності загальної культури» основа національної єдності стає «вразливою», а «переорієнтація групових лояльностей і форм масової ідентифікації призводить до руйнування сучасної держави» (С. Хантингтон) як оптимальної і єдино можливої форми політичної нації.

ДЖЕРЕЛА:

Манн М. Нации-государства в Европе и на других континентах: разнообразие форм, развитие, неугасание // Нации и национализм. — М., 2002; Картунов О. Західні теорії нації. Плюралізм думок, дефіцит понять // Віче. — 1996. — № 6; Українська політична нація: генеза, стан, перспективи / За ред В. С. Крисаченка. — К., 2003; Смит Э. Национализм и модернизм: Критический обзор современных теории наций и национализма / Пер. с англ. А. В. Смирнов, Ю. М. Филиппова, Э. С. Загашвили и др. — М., 2004; Хабермас Ю. Европейское национальное государство: его достижения и пределы. О прошлом и будущем суверенитета и гражданства // Нации и национализм. — М., 2002; Ян Э. Государственное и этническое понимание нации: противоречия и сходство // Полис. — 2000. — № 1.

ПОЛІТИЧНА ПОВЕДІНКА

ПОЛІТИЧНА ПОВЕДІНКА – це сукупність реакцій соціальних суб'єктів (осіб, груп, спільнот) на певні форми, засоби і напрямки функціонування політичної системи.

Серед найбільш поширених актів політичної поведінки слід виділити наступні:

- **реакція** – це певний вчинок, дія в політиці, що є засобом відповіді на зовнішній вплив, який спричинено іншими людьми чи інститутами;
- **політичний дискурс** – інтелектуальні дії з політичної освіти, просвітництва, самоосвіти та наукового опанування політики;
- **пряма дія у політиці** реалізується через такі форми як мітинг, демонстрація, страйк, голодування, бойкот й інші акції непокори;
- **абсентеїзм** – ухилення від будь-яких актів участі у політичному житті;
- **політичне функціонування** - засіб політичної діяльності в інституціях, що безпосередньо реалізують функції влади (органи держави, керівні структури партій при владі, політично впливові ЗМІ, політико-економічні, військові структури).

Поширеною є типологія політичної поведінки запропонована польськими дослідниками. Вони розрізняють два типи: відкритий (політична дія) і закритий (політична бездіяльність).

У межах відкритої політичної поведінки особа може виконувати такі політичні ролі: звичайний член суспільства,

громадянин із незначним політичним впливом, незначною активністю та інтересом до політики;

громадянин — член громадської організації, суспільного руху або декількох організацій;

громадянин — член суто політичної організації (політичної партії або подібної), який цілеспрямовано і з власної волі бере участь у політичному житті;

політичний діяч;

професійний політик, для якого політична діяльність є не лише єдиним чи основним заняттям, засобом до існування, а й сенсом життя.

політичний лідер — загально визнаний політичний діяч, керівник політичної партії, громадсько-політичної організації і суспільно-політичного руху.

Закрита політична поведінка (політична іммобільність) також може проявитися в різних формах, а саме:

виключеність з політичних відносин, зумовлена низьким рівнем розвитку особи або суспільного розвитку взагалі;

політична виключеність як результат недосконалості політичної системи, розчарування в політичних інститутах і лідерах та байдужості до їхньої діяльності;

політична апатія як форма не сприйняття політичної системи, відмова від будь-яких форм співпраці з нею.

політичний бойкот як вияв активної ворожості до політичної системи та її інститутів.

У міру зростання політичної відчуженості укорінюється згубна для існування політичної системи суспільства думка, що кожен захищає себе сам, і надіятися на підтримку офіційних владних структур немає сенсу.

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. — Х.: Право, 2015.; Юридична енциклопедія: В 6 томах. / Редколегія: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та інші. — К.: «Українська енциклопедія», 1998.

ПОЛІТИЧНА ПРАКСЕОЛОГІЯ

ПОЛІТИЧНА ПРАКСЕОЛОГІЯ — власне термін «праксеологія» був запроваджений у рамках практичної соціології поляком Т. Котарбінським, який вивчав проблеми ефективності діяльності праці колективів, аналізував форми організації праці, взаємодію індивідів, індивіда і колективу в процесі виробництва.

Відтак під політичною праксеологією розумітимемо розділ політології, який досліджує проблеми ефективності функціонування

політичної сфери суспільства у контексті політичного управління, що здійснюється через політичну діяльність суб'єктів політики (державних інститутів, політичних партій, окремих політиків тощо). Наприклад, розглядаючи функціонування політичної системи суспільства, можна вивчати проблеми її стабільності, забезпечення політичних прав і свобод громадян тощо. Досліджуючи виборче законодавство, потрібно звернути увагу на адекватність політичного волевиявлення реальній розстановці сил у парламенті і конкретній кількості депутатських мандатів, отриманих політичними партіями та блоками, що брали участь у виборчих перегонах.

ДЖЕРЕЛА:

Философский словарь. — М., 1963; Stocman D. A. The Triumph of Politic: Why the Reagan Revolution Failed. — N.Y., 1986.

ПОЛІТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

ПОЛІТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ — сукупність відчуттів, емоцій, переживань, настроїв, пов'язаних з політичними явищами; у структурному вимірі, як ми зазначали, входить до сфери політичної свідомості. Це сукупність духовних утворень, яка сприяє виробленню у людини безпосередніх мотивів і установок політичної поведінки.

Політична психологія — міждисциплінарна наукова галузь, що виникла на межі політології та соціальної психології. Її головне завдання полягає в аналізі психологічних механізмів політики та виробленні практичних рекомендацій з оптимального здійснення політичної діяльності на всіх її рівнях.

Політична психологія - наука, що вивчає психологічні компоненти і феномени (ціннісні орієнтації і певні судження, які пов'язані із політикою, погляди, настрої, почуття, волю, особливі риси характеру, потреби, мотиви, традиції та ін.), що формуються у людей у результаті соціально-політичних відносин і реалізуються в політичних діях індивідів, соціальних груп, класів, народів і націй. До сфери дослідження політичної психології входить те, як психологічні чинники допомагають визначити політичну поведінку. Предмет політичної психології у цілому — це політика, як особлива людська діяльність, яка має власну структуру, суб'єкта та рушійні сили.

Якщо ідеологія є продуктом спеціалізованої свідомості, теоретичною діяльністю групи, то психологія формується у процесі безпосередньої активності громадян на основі їх практичної взаємодії між собою і з інститутами влади. Із змістової точки зору у політичній психології можна виділити стійку частину (здоровий глузд,

психологічний склад етносу, звичаї тощо) і частину більш рухливу, динамічну, найбільш чутливу до перебігу часу (переживання, емоції, почуття).

Передісторія політико-психологічних ідей, спостережень, знань, досліджень має давні витoki, що сягають часів античності. Але тільки у другий половині 19 століття почали з'являтися концепції, які можна було б назвати психологічними предтечами сучасної політичної психології. Науковці та дослідники з різних соціально-гуманітарних дисциплін почали відзначати, що суттєвим суб'єктом політичних відносин, поряд із політичними особами -представниками політичних еліт, політичними лідерами тощо, стають великі групи людей — народні маси. Одним з найперших приділив увагу цій темі Г. Лебон, що написав «Психологію народів і мас», «Психологію натовпу» і «Психологію соціалізму». Саме в цей період з'явилися «Злочинний натовп» італійця С. Сігеле, «Соціальна логіка» французя Г. Тарда та низка інших праць.

Якщо у роботах дослідників кінця XIX — початку XX ст. переважно спостерігались негативні риси масової поведінки, то сучасні науковці приділяють більше уваги позитивним аспектам масових форм політичної участі. Ще одним джерелом формування сучасної політичної психології стали ідеї психоаналіза закладені відомим науковцем Г. Д. Лассуелом (англ. Harold Dwight Lasswell, 1902–1978) у праці «Психопатологія і політика».

Формальною датою народження політичної психології вважається 1968 р., коли при Американській асоціації політичних наук було засноване відділення політичної психології, а у деяких вишах США почали читати спеціальні курси політичної психології. У 1979 р. було організоване Товариство політичних психологів, що отримало статус міжнародної організації (ISPP). Товариство почало випуск власного журналу «Political Psychology». <http://ispp.org/>

Хоча політична психологія отримала дійсно міжнародне визнання, більша частина дослідників працює у США та Канаді. Серед них можна визначити Б. Гледа, Ф. Грінстайна, А. Джорджа, Р. Крісті, Дж. Поста, Р. Сігела, М. Германн.

У Європі існують свої давні традиції аналізу політико-психологічних досліджень. Успішною в цій царині можна визнати діяльність А. Ашкеназі, Г. Ледерера, Х.-Г. Мозера, П. Шмідта (Німеччина); А. Дорна, С. Московічі, А. Першерона (Франція); М. Біллінга, А. Семюеля, Х. Гаета (Велика Британія) та ін..

Відлік сучасного етапу еволюції політичної психології, можливо, слід вести із часу видання у 1973 р. колективної монографії під редакцією Джин Клутсон. У ній підбиті підсумки розвитку політичної психології і виокремлені найважливіші напрямки для подальших

досліджень. Іншою помітною віхою було з'явлення у світ монографії під редакцією М. Германн у 1986 р.

Таким чином, система політичної психології складається як із раціональних так і ірраціональних, духовних елементів (логіка соціальної взаємодії + логіка інстинктів). За такого поєднання людина може орієнтуватися в політичному житті, використовуючи не лише придбані соціально-психологічні властивості, але й ірраціональні механізми, первинні плотські реакції (В. П. Пугачов, А. І. Соловйов).

ОБ'ЄКТ І ПРЕДМЕТ ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ:

Більшість науковців погоджуються із тим, що фокус вивчення і дослідження в дисципліні повинен бути зосереджений на взаємодії політичних й психологічних феноменів. Визначаючи об'єктне поле можна зазначити, що досліджувати у першу чергу слід політичну сферу суспільства через вплив на неї та взаємодію з нею психологічних компонентів. Також треба приділяти більше уваги політичному і соціальному контексту психологічних явищ які піддаються аналізу, вивчати не тільки результат психологічних впливів на політику, але й спробувати зрозуміти процес формування тих чи інших політичних переконань.

Можна визначити об'єкт політичної психології і як рефлекторні й рефлексивні механізми формування політичних уявлень у масових, групових та індивідуальних суб'єктів влади, те, що зв'язують їх мислення і практичну активність у стабільних і нестабільних політичних процесах, міжнародних і внутрішньополітичних відносинах.

Отже, об'єкт політичної психології — політична участь, політичне лідерство, політичні цінності та настанови; мотиви, що впливають на політичну поведінку, індивідуальну, групову та масову свідомість.

Якщо предмет політології може розглядатися у контексті відносин категорій «влада» і «вплив», політичної соціології — «влада» і «політична поведінка різних спільнот», то сутність політичної психології — «влада» і «психологія».

Виходячи із такої передумови можна визначити, що предметом політичної психології є внутрішні, психологічні механізми політичної поведінки суб'єктів політики.

Д. Кнутсон вважає, що предметом політичної психології є психологічні компоненти політичної поведінки людини, соціальних груп і цілих народів, дослідження яких дозволяє застосувати психологічне знання до пояснення політики.

За Дмитром Ольшанським предмет політичної психології у цілому — це політика як особлива діяльність людей, що володіє особистою структурою, суб'єктом та стимульними силами.

ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ:

формується у процесі політичної діяльності на основі взаємодії суб'єктів політики;

віддзеркалення політичних подій і процесів має фрагментарний характер (буденний, поверховий);

орієнтація переважно на повсякденні, а не перспективні стратегічні інтереси людей;

формується під впливом дії різних ідеологій; здатна швидко змінюватися відповідно до зміни політичних умов.

ФУНКЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

1. Пізнавальна (полягає в можливості чітко орієнтуватися в політичному житті та обирати способи своєї діяльності).

2. Адаптаційна (забезпечення пристосування суб'єкта політики (насамперед людини) до навколишнього середовища). Виокремлюють 3 типи адаптації людини до навколишньої дійсності:

Комфортність (сприйняття встановлених порядків);

Інноваційність (збереження активності і самостійності людини);

Ритуалізм (символічна, некритична позиція людини).

3. Мотиваційна (перенесення політичних цілей і намірів зі сфери свідомості до сфери політичної діяльності, політичної поведінки).

ЗАГАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ:

Розуміння психологічних компонентів в політиці, усвідомлення ролі «людського фактора» в політичних процесах і їх «суб'єктивного боку».

1. Передбачення подальшої ролі «людського фактора» та, в цілому, всіх психологічних аспектів політики.

2. Модифікація, зміни явища.

3. Вироблення практичних рекомендацій по оптимальному здійсненню політичної діяльності на всіх рівнях.

ДЖЕРЕЛА:

Юрій М. Ф. Політологія: Навчальний посібник — К.: Дакор, КНТ, 2006.- 416 с; .Ирхин Ю. В., Зотов В. Д., Зотова Л. В. Политология: Учебник. — М.: Юристъ, 2002. — 511 с.; Ольшанский Д. В. Основы политической психологии. — Екатеринбург: «Деловая книга», 2001. — 477 с; Политическая психология. Учебное пособие для вузов / Под общей ред. А. А. Деркача, В. И. Жукова, Л. Г. Лаптева. М.: Академический Проект, Екатеринбург.: Деловая книга, 2001. —846 с.

ПОЛІТИЧНА СВІДОМІСТЬ

ПОЛІТИЧНА СВІДОМІСТЬ- одна з центральних категорій політології, яка характеризує суб'єктивну сторону політичної системи. За своїм змістом політична свідомість - ця складне явище, в

узагальненій формі що відображає ступінь представлень громадян про політику і раціонального до неї відношення.

ПОЛІТИЧНА СВІДОМІСТЬ, РІВНІ, ФУНКЦІЇ, ФОРМИ

Суб'єктивна сторона політичного життя знаходить своє віддзеркалення у політичній свідомості. Політична свідомість здатна випереджати практику, прогнозувати розвиток суспільно-політичних процесів. Отже, вона здатна справляти значний вплив на політичне життя, на динаміку політичної культури суспільства. Крім того, від рівня політичної свідомості багато в чому залежить політична поведінка, характер політичної діяльності, як окремих людей, так і їх суспільно-політичних об'єднань.

Політична свідомість - це усвідомлення сфери політики соціальними суб'єктами (індивідами, групами, спільнотами та ін.). У структуру політичної свідомості включаються політичні норми і цінності, політичні переконання і уявлення, теоретичні і емпіричні знання. Політична свідомість формується в процесі політичної соціалізації.

Політична свідомість взаємозв'язана і взаємодіє з іншою форою суспільної свідомості: економічними переконаннями, правовими теоріями і нормами, філософськими навчаннями, етичними концепціями, естетичними цінностями, художніми поглядами.

ФУНКЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ:

- пізнавально-інформаційна - пізнання світу політики, отримання політичної інформації;
- оцінна - оцінка політичної дійсності і формування політичних поглядів, переконань, позицій;
- регулятивна - регулює соціальну поведінку людей на основі сприйняття дійсності, а також на основі сукупності що виробляються їм політичних ідей, норм, уявлень і переконань;
- мобілізуюча - спонукає людей до політично орієнтованої поведінки, до участі в суспільному житті ради відстоювання своїх соціально-політичних інтересів.

ПОЛІТИЧНА СВІДОМІСТЬ - СИСТЕМНА ОСВІТА, ЩО МАЄ РІЗНІ РІВНІ:

- теоретичний - представлений різними роду концепціями, ідеями, переконаннями, що мають політичний характер. Усвідомлення політики на теоретичному рівні дозволяє:
 - а) ставити і вирішувати її найважливішу мету і задачі - як фундаментальні (стратегічні), так і поточні (тактичні);
 - б) визначати засоби і методи їх досягнення;
 - в) визначати напрями і шляхи організаційно-політичного забезпечення рішення наспілих проблем;
 - г) виробляти концептуальні підходи до соціального контролю ходу виконання політичних рішень і цільових програм;

д) коректувати політику з урахуванням даних політичного досвіду.

- Емпіричний - базується на безпосередній практиці, участі у політичному процесі різних соціальних спільнот. Даний рівень відображає політичну дійсність у формі відчуттів, ілюзій, переживань, уявлень.

- Буденний - характеризує сукупність виникаючих безпосередньо з буденного життя ідей, поглядів суспільного класу, соціального прошарку або групи людей. Даному рівню властиві яскраво виражені соціально-психологічні риси: настрої, відчуття, емоції.

Формами політичної свідомості виступають індивідуальне, групове і масове. Індивідуальна політична свідомість формується в процесі політичної соціалізації і виражає здатність особи оцінювати політику і діяти в ній. Носіями групової свідомості виступають політичні партії і інші політичні організації і об'єднання. Масова політична свідомість виражає опосередкований рівень і зміст потреб суспільства. Воно відображає також характер знань суспільства про політичну дійсність. Масова свідомість вельми динамічно. Воно випробовує на собі дію безлічі чинників: різні соціальні потрясіння, зміст конкретної історичної ситуації і багато що ін.

ДЖЕРЕЛА:

Політологія. Підручник // За загальною редакцією проф. Кременя В. Г., проф. Горлача М. І.— Харків: Друкарський центр «Єдіно-рог», 2001.- 640 с.;

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА — впорядкована, складна, багатогранна система державних і недержавних стосунків соціальних(суспільних та політичних) інститутів, що виконують певні політичні функції. Вона покликана відбивати різноманітні інтереси соціальних груп, які безпосередньо або через свої організації і рухи справляють вплив на державну владу.

Дане поняття об'єднує різноманітні дії і взаємини як владних груп, так і підвладних, управляючих і керованих, панівних і підпорядкованих; теоретично узагальнює діяльність і взаємозв'язки організованих форм владних відносин — державних і інших інститутів і установ, а також і політичних цінностей і норм, що регулюють політичне життя членів даного суспільства.

В межах окремих держав політичне життя найбільшою мірою проявляє себе як система, а політична система найповніше проявляє свою головну функцію — суспільної інтеграції. Тому поняття політична система застосовують для аналізу політичного життя у межах окремих

держав. Коли мова йде про політичну систему суспільства, то мають на увазі саме окремі держави.

Поняття політична система носить багатоаспектний характер. Тим і пояснюється неоднозначність підходів у його аналізі:

- Якщо розглядати систему в інституційному плані, то її можна звести до сукупності державних і недержавних інститутів і норм, в рамках яких проходить політичне життя даного суспільства.

- В іншому варіанті підкреслюється владний аспект політичної системи і її визначення пов'язується, головним чином, з узаконенням державного примусу як засобу регуляції взаємин між людьми.

- В третьому — політичну систему розглядають як систему авторитарного (за допомогою влади) розподілу цінностей суспільства.

Кожен з названих підходів буде коректним за умови конкретної вказівки аспекту визначення поняття... У 50-х рр. ХХ ст. системний підхід став широко використовуватися для дослідження політики у західній, особливо американській, політології. Системний аналіз дає можливість установити, що політична система складається з багатьох елементів, елементи складають єдине ціле, система взаємодіє з навколишнім середовищем. Певний внесок у розробку теорії політичної системи зробили політологи Мітчел Веслі Клер, Дойч К., Толкотт Парсонс, Луман Ніклас, Пауелл Г., Трумен Д., Істон Девід, Алмонд Габріель.

Істон Девід і Алмонд Габріель заклали основи різних варіантів концепції політичної системи. Суть підходу Істона полягає в розгляді політичної системи під кутом зору її складових підсистем, вивченні сукупності взаємодій і взаємозв'язків, які виникають всередині її. Тому він трактує політичну систему як «систему взаємодій структурних елементів, за допомогою яких у суспільстві авторитарно розподіляються цінності». Алмонд Габріель більше уваги приділяє загальним характеристикам, вивченню входів і виходів й зворотних зв'язків, які встановлюються між політичною системою та навколишнім середовищем. Алмонд визначає політичну систему як систему взаємодій структурних елементів, які виникають на вході або виході політичної системи та асоціюються «із загрозою застосування фізичного примусу».

Структура політичної системи:

У політичній системі суспільства розрізняють п'ять основних груп елементів: політичні інститути, політичні відносини, політичні норми, політичну свідомість і політичну культуру. Відповідно до цих елементів виділяють організаційно-інституціональну, регулятивну, функціональну, комунікативну та духовно-ідеологічну підсистеми політичної системи.

Інституціональну підсистему складають такі політичні інститути: держава та її структурні елементи, такі як парламент, уряд, політичні партії, громадсько-політичні організації, церква, органи місцевого самоврядування. У своїй сукупності ці взаємозв'язані політичні інститути утворюють політичну організацію суспільства, організаційну основу політичної системи. До політичної системи як її інститути входять не всі наявні в суспільстві громадські організації, а лише ті, що пов'язані з функціонуванням політичної влади. Залежно від ступеня залученості до політичного життя і здійснення влади розрізняють три види організацій:

- Власне, політичні організації прямо й безпосередньо здійснюють політичну владу у повному обсязі або, у крайньому випадку, прагнуть до цього. Здійснення влади або боротьба за неї є головним у їхній діяльності. Такими є держава і політичні партії.

- Політизовані або невластне політичні організації, для яких участь у здійсненні політичної влади є лише одним з аспектів їх функціонування, це — громадські організації, професійні спілки, народні рухи, об'єднання підприємців тощо.

- Неполітичні організації, якими є, наприклад, науково-технічні товариства, різноманітні аматорські об'єднання — товариства рибалок, мисливців, спортсменів тощо, за звичайних умов не беруть участі у здійсненні політичної влади. Формально діяльність таких організацій не передбачає здійснення політичної функції, проте за певних умов, ситуативно, вони можуть бути суб'єктами політики, виступаючи як групи тиску.

У своїй сукупності і взаємозв'язках політичні інститути утворюють політичну організацію суспільства, організаційну основу політичної системи. Центральна роль у політичній системі належить державі. Саме вона забезпечує політичну організованість суспільства. Особливе місце в політичній системі займають політичні партії, які є головними учасниками боротьби за завоювання, утримання й використання державної влади. Кожна партія прагне мати можливість визначати політику держави або хоча б впливати на неї. Інституціональна підсистема є основоположною як до політичної системи суспільства в цілому, так і до її окремих складових.

Регулятивну підсистему утворюють сукупність політичних норм, за допомогою яких здійснюється регулювання політичних відносин. Одні політичні норми цілеспрямовано створюються державою — норми права; інші складаються поступово під впливом політичних, економічних, духовних чинників — норми моралі, звичаї, традиції. Головною складовою регулятивної підсистеми суспільства є норми національного права.

Функціональна підсистема політичної системи знаходить своє вираження у політичному процесі й політичному режимі.

Комунікативна підсистема містить політичні відносини, тобто ті зв'язки між людьми та їх спільностями, які складаються у процесі реалізації влади або з її приводу. Інформаційно-комунікативна підсистема містить ЗМІ, засоби комунікації, науково-інформаційну інфраструктуру — тобто розгалужену мережу установ, які займаються збором, обробкою, поширенням інформації про політичне життя, пропагуючи вироблені політичні та правові норми, певну політичну свідомість і політичну ідеологію.

Духовно-ідеологічну підсистему політичної системи складають політична свідомість і політична культура.

Функції політичної системи:

Функції політичної системи — основні напрями впливу політичної системи на політичне життя суспільства:

- Вироблення політичного курсу держави та визначення цілей та завдань розвитку суспільства (функція політичного цілепокладання);
- організація діяльності суспільства на виконання цілей, завдань політичної програми держави (мобілізаційна);
- функція легітимізації — приведення реального політичного життя у відповідність до офіційних політичних правових норм;
- координація окремих елементів суспільства;
- політична соціалізація (включення людини в політичну діяльність);
- артикуляція інтересів (пред'явлення вимог до осіб, що приймають політичні рішення);
- узгодження та впорядкування інтересів і потреб соціальних верств населення;
- інтеграція всіх елементів суспільства навколо єдиних для всього народу соціально-політичних цілей і цінностей;
- політична комунікація складових політичної системи.

Типологія політичних систем:

Залежно від типу політичного режиму політичні системи поділяють на:

- демократичні; тоталітарні.; авторитарні.

Типологію політичних систем за характером цінностей запропонував американський політолог Алмонд Габріель. Він розрізняв чотири типи:

1. англо-американська політична система з гомогенною культурою, що означає: більшість громадян поділяють спільні базові

цінності і норми; громадяни і політичні еліти толерантні одні до одних. Багатоманітність соціальних інтересів представлена у політичній системі незалежними політичними партіями, групами інтересів, засобами масової інформації, які функціонують на демократичних засадах. Політичні системи цього типу стабільні, ефективні, здатні до саморегулювання. Англо-американський тип політичної системи склався у Великобританії, США, Канаді, Австралії та ін..

2. континентально-європейська політична система характеризується співіснуванням і взаємодією в політичній культурі елементів старих і нових культур, традицій. Це зумовлює політичну нестабільність у суспільстві й може призводити до суттєвих змін політичної системи (Німеччина у 20 — 30 рр. ХХ ст.). Притаманна Німеччині, Італії, Франції другої пол. ХХ — поч. ХХІ ст.

3. доіндустріальні та частково індустріальний тип передбачає поєднання різних політичних культур і відсутність чіткого розподілу владних повноважень; цей тип склався у багатьох країнах Азії, Африки і Латинської Америки.

4. Тоталітарну з гомогенною політичною культурою, що визначається відсутністю плюралізму і можливості реалізації власного інтересу. Тотальний ідеологічний вплив. Цей тип існував у фашистських Італії і нацистській Німеччині, СРСР. Зберігається донині у Північній Кореї, В'єтнамі.

За характером взаємодії з зовнішнім середовищем розрізняють: відкриті системи, мають динамічну структуру й широкі зв'язки з навколишнім середовищем; закриті системи, для яких характерна жорстко фіксована структура.

Прикладом закритої політичної системи була політична система СРСР, для якої була притаманна відсутність будь-яких зв'язків з країнами, які не належали до соціалістичного табору.

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник. За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна. — Київ, видавництво «Генеза», 1977.; Белов Г. А. Политология. — М., "Наука", 1994, с.76 — 79.

ПОЛІТИЧНА СОЦІОЛОГІЯ

ПОЛІТИЧНА СОЦІОЛОГІЯ — галузева соціологічна теорія, предметом якої виступають взаємовідносини політичної сфери життя суспільства з іншими сферами суспільного життя, політичних інститутів з іншими соціальними інститутами.

Предметом вивчення соціології політики виступають також політична свідомість і політична поведінка, політична культура і політична ідеологія, політичні процеси й, у цілому, діяльність індивідів і соціальних груп у сфері політики, механізми впливу їх на процеси функціонування влади.

Варто також зазначити, що соціологія політики слабо інституціоналізована, зокрема це стосується й України. У сучасній поліпарадигмальній соціології, як і у сучасній науці, виокремлення спеціальних наукових теорій, їх предметна сфера викликає багато дискусій.

Тіснота міждисциплінарних зв'язків також спричиняє недосконалість означення методів, предмету, наукового статусу соціології політики. В цьому контексті найбільше суперечок існує в розмежуванні соціології політики та політології.

Соціологія політики, будучи частиною соціології, має з нею багато в чому спільну історію. Цим зумовлені контури еволюції її основних ідей і такі фактори як: періодизація, чинники розвитку, персоналії провідних дослідників, ряд особливостей подальшого теоретичного шляху. Історію соціології політики ділять на три періоди: протосоціологічний етап (до середини XIX ст.), класичний етап (II половина XIX — до становлення соціології політики, початок XX ст. — власне, становлення соціології політики) і сучасний етап. Така періодизація сумісна і з історією соціології, і з етапами розвитку політології.

ПРОТОСОЦІОЛОГІЧНИЙ ЕТАП:

Кінець XVIII — початок XIX ст. ознаменував перехід європейських країн у капіталістичну епоху. Це породжувало нові соціальні та політичні феномени. На цьому тлі з'являється політекономія як відображення інтенсифікації товарообміну, становлення машинного виробництва, зрушень у соціальному складі суспільства. Слідом за сферою економіки наукова думка звернулася до суспільства, політики, які колись були виключно компетенцією верховної влади. Нові наукові конструкції, що здавалися сучасникам величними, у соціальній і політичній сферах з'явилися після відчутних ударів, нанесених монархічним «старим режимом» ряду країн. Слідом за Наполеонівськими війнами і Реставрацією Бурбонів публікуються праці утопічних соціалістів.

На цьому етапі важливими видаються праці Анрі Сен-Сімона та його учня Огюста Конта, що заклали підвалини науковості для суспільствознавства у цілому, і для соціології політики зокрема. Дотримуючись методології утопічних соціалістів, їм вдалося сконструювати універсальну класифікацію наук, побудовану на

принципах соціального номіналізму (всупереч, соціальному реалізму попередників) та позитивізму (орієнтація на отримання об'єктивного, точного знання про суспільство, практична спрямованість). Як підсумок із їхньої класифікації виводився ідеальний політичний устрій суспільства підпорядкований елітам науковців-соціологів.

КЛАСИЧНИЙ ЕТАП:

Ідея Огюста Конта дали почин наступному етапу у соціологічній історії, а також появи нових універсальних систем з політичного перетворення суспільства. В цьому контексті варто приділити увагу внеску Карла Маркса у політичну і соціальну думку, який пов'язаний з аналізом суспільного виробництва, класів, класового панування і провідної ролі економічного фактора в житті суспільства. Його ідея про історичний процес як зміну суспільно-економічних формацій у багато чому плинула на подальшу історію соціальних наук, у тому числі й соціології політики. Крім того, Марксом було виділено ряд цінних категорій. Зокрема таких як громадянське суспільство і політичне суспільство, що дозволяє розмежувати політичну соціологію і політичну науку (політологію): перша переважно вивчає громадянське суспільство, друга — суспільство політичне.

До кінця XIX ст. соціологи вже почали розробляти проблеми політичного процесу, але ще у рамках жорсткого лінійного детермінізму, ньютонівського типу науковості. Варто також зазначити про становлення соціальної статистики як майбутнього методу політичної соціології. В цьому плані найбільше розвивалася Англія II половини XIX ст. Це було пов'язано з реформізмом, з спробами зміни стану найбідніших верств та з вивченням феноменів бідності.

Визначилися зміни у питанні співвідношення суспільства та держави, природи влади. Особливе місце належить працям Алексіса де Токвіля (1805–1859), який показав владу у США як реалізацію ідеї суспільного договору, консенсусу заради реалізації цінностей. Це стало значною частиною англосаксонського внеску в політичну соціологію, бо відкривало шлях соціологічному освоєнню суспільства відмінного від традиційних європейських монархій. За Токвілем, асоціації громадян могли створювати націю та державу «знизу».

СТАНОВЛЕННЯ СОЦІОЛОГІЇ ПОЛІТИКИ:

До початку XX ст. у частині світу, де відбувалася модернізація, відбувся перелом у розвитку знань про суспільство. У загальній соціології він відбувся до Першої світової війни, їй тепер треба було відповідати на зростання масовізацію суспільства і наростання ролі суспільних низів (наприклад, виникнення масових політичних партій). Наслідком стала активна диференціація соціологічних досліджень, у тому числі поява соціології політики.

Серед родоначальників соціології політики виділяється Макс Вебер. Поряд із його типологією соціальних дій та концепцією розуміючої соціології, піонерним (особливо для політичної соціології) є методологічний канон «свобода від цінностей» (Wertfreiheit), який відобразив реакцію Вебера на небезпечну для науки і суспільства залученість вчених, аналітиків (не кажучи вже про політиків) у різні політичні акції. Основним пунктом веберівської соціології політики є пошук причин відмінності європейських суспільств від інших відомих. В соціології влади він шукає відмінності і взаємозв'язки між трьома основними сферами життя: між сферою влади, економіки та цінностей.

Для соціології політики головне значення має аналіз Вебера існуючих залежностей між владою і її легітимацією. Центральне поняття політичної соціології Вебера є «панування» (Herrschaft), яке він відрізняє від влади, що заснована на економічній силі. Панування — таке співвідношення між керуючим і керованим, при якому перший може нав'язувати другому свою волю шляхом обов'язкових наказів. Аналізуючи цю проблему, Вебер виходив із конструювання трьох ідеальних типів «традиційного панування», «харизматичного» та «легального». Два перших були необхідні соціологу для показу відмінності панування в Європі від панування легального.

Разом з тим, у соціологічному аналізі політичних процесів зберегла свою актуальність теорія політичних еліт, представлена у працях італійського політолога і соціолога Вільфредо Парето, а також соціолога і економіста Гаєтано Моска. Одна з центральних ідей цієї теорії полягає у тому, що неорганізованою більшістю населення тієї чи іншої країни править політична еліта, складова свого роду політичний чи правлячий клас. Цьому класу чуже оновлення свого персонального складу за рахунок поповнення з інших верств населення. Саме через замкнутість, відсутність припливу свіжих сил відбувається занепад культури, знижується активність, втрачається політична гнучкість. Наслідками деградації правлячої політичної еліти стають забуття загальнонаціональних інтересів у системі управління суспільством, застійні явища у вирішенні політичних завдань, що неминуче обумовлює політичні та соціальні конфлікти.

Новий етап у розвитку політичної соціології пов'язаний з подіями Першої та Другої світової війни, а також революцією у Росії. Він формувався у міру того, як громадська думка освоювала проблему змін у світі. Стало ясно, що не «великі теорії», а предметні, у тому числі емпіричні, дослідження конкретних сфер суспільства визначають магістральний шлях суспільного розвитку. Тому з початку 20-х рр. відбувається становлення серед наук про суспільство самостійних політичної соціології та політичної науки.

Також політична соціологія реагувала на суспільні події другої половини ХХ ст. Держава переставала розглядатися виключно як орган панування класів, як орган пригнічення. Розширювався соціально-політичний простір для дії громадянського суспільства. До кінця ХХ ст. більшість об'єднань, держав бачили свою опору в громадянському суспільстві. Виборці стали формально основними суб'єктами політичних рішень. Стало зрозуміти, що ХХ ст. — період народних мас.

Звідси, набирали нового рівня дослідження громадської думки і електоральної поведінки, діючих у політиці суб'єктів, партій (Моріс Дюверже), рухів політичних груп. Від соціологічного опису деталей політичного процесу вчені йшли до аналізу політичних систем, в тому числі аналізу компоративного. Аналізувалися проблеми політичних конфліктів (Сеймур Ліпсет). Успіхи соціальної психології збагатили уявлення про політичну поведінку людей, про інтереси індивідів та їх груп. Це дало змогу знаходити шляхи їх задоволення, способи політичного контролю. Накопичення даних антропології дозволило підійти до освоєння нового рівня соціологічних проблем політичної культури (Габріель Алмонд).

Також у рамках соціології політики відбувалося осмислення світових змін ХХ ст. Важливим було формування теорій індустріального, а пізніше постіндустріального суспільства, модернізації, модерну, постмодерну, глобалізації, світ-системи. Перехід від концепції до концепції відбувався кожні 10-15 років (зокрема, від теорій еволюціонізму до модернізації, а зрештою до глобалізації / світ-системного аналізу). Через наростання глибини і темпу залучення у світову політику колишніх європейських колоній, осмислювалися проблеми їхнього розвитку та трансформації (постколоніальні студії).

На сьогоднішній час існує протиріччя у тлумаченні предметної області сенсу соціології політики, зокрема у застосуванні різних назв дисципліни, як-то «соціологія політики», «соціологія політичних відносин», «соціологія політичного життя». Така неузгодженість відображає нерівномірність і особливості розвитку національних шкіл, зміни у суспільствах і у політичній реальності. Так, до недавнього часу, соціологія політики в США розвивалася як дисципліна, що особливо звертала увагу на соціальні конфлікти та зміни, латентні та дисфункційні особливості політики (Сеймур Ліпсет). Водночас для німецької та французької соціології політики характерна увага до інститутів політики, держави, влади, права, порядку (Йозеф Шумпетер, Юрген Габермас, Ніклас Луман, Моріс Дюверже, П'єр Бурдьйо). Британська школа є більш зацікавленою в аналізі історичного розвитку політичних явищ і передумов взаємовпливу між політикою та економікою (Лейн, Вайт).

**Серед різноманітних підходів щодо предмета соціології
політики найбільш поширеними зараз є такі:**

- Визначення соціології політики як, насамперед, дисципліни, що вивчає політичну поведінку і свідомість людей, а також окремі явища політичного буття (наприклад, бюрократію, групи інтересів тощо). Цей підхід отримав розвиток у біхевіористському напрямку політичної науки, представленому, насамперед, у працях американських дослідників 1950—1960-х рр.
- Виокремлення інституційних аспектів політики, соціальних механізмів виникнення та діяльності держави. Яскравим прикладом такого підходу є роботи Джованні Сарторі та Раймона Арона. Зокрема, Арон визначає соціологію політики як «науку, що займається певними інститутами, партіями, парламентами, адміністрацією сучасних суспільств».
- Акцентування уваги на проблемах виникнення, розподілу та реалізації влади у суспільстві, виникнення розходження та конфлікту інтересів у публічній сфері соціальних взаємодій (Карл Шмідт, Ежи Вятр).
- Інституційно-системний підхід, який ґрунтується на уявленні про суспільство як складну систему соціальних відносин і політику, яка визначає порядок цих взаємозв'язків (Семуель Ліпсет, Девід Хелд). Так, Хелд вважає, що ця наука (яку він фактично ототожнює з політичною наукою) має визначати складні зв'язки та відносини між різними аспектами соціального життя, а саме: державним устроєм, економікою та соціальною структурою — тобто тим, що обумовлює цілісність колективного життя.
- Інтегративно-соціологічний підхід, який орієнтується на визначення політичного поля як специфічної соціальної реальності, приділяє увагу соціальним механізмам його утворення та функціонування. Видатний французький соціолог П'єр Бурдьйо акцентує увагу на тому, що на відміну від політології, соціологія політики вивчає не конкретні партії, політичні течії або реальних політиків, а «соціальні механізми формування політичних інститутів і політичних думок».

Методологічні підходи

Методологічні підходи соціології політики ґрунтуються на видозміненні та доведенні до інструментального рівня теоретичного надбання попередніх етапів соціології. Сучасні підходи можна розподілити на детерміністичні та конструктивістські.

Детерміністичні підходи

Біхевіоризм та необіхевіоризм. Його представники вважають, що соціологія має займатися вивченням фактів людської поведінки.

Біхевіоризм виражає неопозитивістські принципи. В сфері політичної соціології біхевіористи (Чарльз Мерріам, Гарольд Лассуел, Пол Лазарфельд) добилися значних успіхів при дослідженні електоральної поведінки, розробці анкетних опитувань.

Марксизм

Тут пояснення об'єктивної поведінки людей є головним поряд з їх мотивами і уявленнями. Основою існування та розвитку суспільства є практика, вона здійснюється під впливом дуже різних факторів. Зведення індивідуально до соціального, соціального до класового яскрава ознака марксизму. Сучасна теорія соціальних конфліктів багато в чому ґрунтується на марксизмові. Недолік — деперсоналізації практики, недооцінка особистісного.

Функціоналізм

Він акцентує увагу на інституціональних аспектах соціальної дії. Толкотт Парсонс розробив методологію системного секс функціоналізму, де суспільство є системою (в тому числі політичною) соціальних дій, всі елементи виконують функції. Мертон, запропонував видозмінений функціоналізм, призвав відмовитися від побудови загальних соціологічних теорій і зайнятися розробкою теорій середнього рангу (в тому числі соціологією політики). Спільним для обох є орієнтація на вивчення об'єктивних, зовнішніх факторів соціальної дії, недооцінка суб'єктивних.

Структуралізм

Основним розробником структуралістського підходу став антрополог Клод Леві-Строс. На відміну від попередніх напрямків, структуралізм розкрив роль внутрішніх, неусвідомлених факторів соціальної дії. Він найбільш прийнятний для дослідження спонтанних компонентів політичної комунікації і культури.

Символічний інтеракціонізм

Він, на відміну від структуралізму, акцентує увагу на вивченні усвідомлених людьми елементів соціальної дії. Основний вклад вніс Джорж Мід. Він вважав, що будь-яка взаємодія людей включає обмін символами. Методологія інтеракціонізму передбачає використання методів за допомогою яких соціологи можуть виявляти раціональні основи поведінки людей.

Феноменологія

Розглядає суспільство як невід'ємну «частину людського світу, яка створена людьми, ними населена і у свою чергу, яка створює людей у неперервному історичному процесі». Її методологія акцентує увагу на вивченні процедур, які використовуються людьми в ході конструювання соціального світу. В процесі пізнання, осмислення соціального світу люди створюють конструкції першого порядку, що є

основою для конструкцій другого порядку. Підхід в деякій мірі нехтує суперечністю свідомих та несвідомих аспектів, проте звертає увагу на технологію соціальної дії, чим надає теоретичне підґрунтя для використання політичних технологій.

Основні поняття:

Політична соціалізація: Описує набуття індивідом зразків орієнтації на поставлені суспільно-політичні питання. Тому що соціалізація стосується всього свідомого знання, навичок, поглядів та цінностей, що були засвоєні несвідомо, вона є досить складним поняттям і розуміється у контексті із політичною культурою та політичною комунікацією.

Політична культура: Охоплює рівень знань та уявлень про політику, емоційне ставлення до неї, що мотивує політичну поведінку громадян. Визначає політичну поведінку індивідів і соціальних спільностей, надаючи їй певного змісту і спрямування, обумовлюючи в багато чому також характер і особливості конкретної політичної системи, політичний режим, динаміку і спрямованість політичних процесів.

Політична комунікація: Визначається як процес, що охоплює політичну сферу життя людини, посередництвом якого відбувається спілкування між органами влади, політичними партіями, громадськими організаціями і рухами, посадовими особами, виборцями, населенням. Її обов'язковими складниками є комунікатор, повідомлення, канал, комунікант, реакція і зворотний зв'язок. Сам процес комунікації безперервний, проте його активізація спостерігається у виборчий період, коли застосовуються найрізноманітніші шляхи впливу на електорат з метою завоювання його прихильності.

Суспільний рух: Означає суспільну активність або колективну поведінку (організовані та цілеспрямовані, іноді також спонтанні — дії, вчинки) великих мас людей — прошарків суспільства, класів, груп, котрі керуються якимись конкретними ідеями, цілями, мотивами і мають зовнішню загальну ціль, мету.

Політична партія: Організована група громадян, що виражає інтереси тих чи інших соціальних верств і прагне до реалізації своєї мети шляхом боротьби за політичну державну владу та її використання.

ДЖЕРЕЛА

Полтораки В.А, Петров О. В., Соціологія політики. Енциклопедичний словник // К., Видавництво Європейського Університету, 2009. — с.361.; Артемов Г.П. Политическая социология: Учебное пособие. — М.:Логос, 2002. — 280 с. — с.14.; Политическая социология: Учебник для вузов / Под ред. чл.- корр. РАН Ж.Т. Тощенко. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002., 495 с. — с. 25.; Политическая социология: Учебник для вузов / Под ред. чл.- корр. РАН Ж.Т. Тощенко. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002., 495 с. — с. 26.

Артемов Г.П. Политическая социология: Учебное пособие. — М.:Логос, 2002. — 280 с. — с.17.; Боровський О.О Політичний режим як об'єкт соціологічного дослідження. — Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук за спеціальністю 22.00.04 — спеціальні та галузеві теорії. — Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2004. — с.96.; Политическая социология: Учебник для вузов /Под ред. чл.- корр. РАН Ж.Т. Тощенко. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002., 495 с. — с. 27.

ПОЛІТИЧНА ТЕОРІЯ

ПОЛІТИЧНА ТЕОРІЯ— важливий підрозділ політичної науки, який націлений на оцінку, пояснення і прогнозування політичних феноменів; система основних ідей у сфері політичних знань. У політології існує тенденція використовувати поняття «теорія» у вузькому його розумінні — на відміну від уніфікованого значення, яке склалося в науковій методології.

Теорія у політології, як правило, максимально наближена до певного комплексу ідей, припущень, переконань і поглядів на політичну реальність або на будь-яку сферу політичних процесів. У такому розумінні теорія політична співвідноситься, з одного боку, із суспільно-політичною практикою, різними видами діяльності, а з іншого — ототожнюється з емпіричними політологічними дослідженнями.

За сучасних умов теорія політична утворює кілька дуже різних, але взаємопов'язаних пластів.

Перший з них становить оцінку більш або менш віддаленого минулого.

Другий — репрезентує оцінки сьогоденних процесів. Цей пласт містить немало правильних оцінок, але не виключає і помилкових, що в основному пов'язано з обмеженістю інформації або з тим, що багато процесів і тенденцій перебувають у зародковому стані й недоступні для практичного вивчення.

Третій пласт теорії політичної є політичним прогнозом, що спирається здебільшого на просту екстраполяцію існуючих і вже визначених процесів. І, нарешті, четвертий пласт теорії політичної — це ідеал, що існує об'єктивно як невід'ємний складник суспільно-політичного життя і суб'єктивно виступає як джерело оптимізму.

Розвиток теорії політичної все частіше відбувається під впливом теоретичної фізики, математики, синергетики та інших наук, які досягли значних успіхів у вивченні складних систем і процесів. За цих умов істотного значення набувають при розв'язанні проблем теорії політичної логіко-методологічні нормативи її формування, напрацьовані сучасною наукою. Дедуктивна організація теорії політичної стає гносеологічним ідеалом, на який усе більше

орієнтується методологія політичних досліджень. Такий тип доцільно назвати теоретико-дедуктивним, оскільки ця назва фіксує дві найхарактерніші його особливості. Вони представлені специфічним співвідношенням абстрактного і конкретного в політологічному законі, який, з одного боку, повинен формуватися на досить високому рівні узагальнення, а з іншого — мусить мати досить конкретний зміст. Емпірико-дедуктивна теорія політична складається з чотирьох важливих компонентів:

- 1) базових теоретичних понять;
- 2) змінних;
- 3) номологічних суджень (теоретичних законів);

4) логічної форми. Перший з названих компонентів засвідчує, що теорія політична складається з понять, які окреслюють якісну своєрідність досліджуваних політичних явищ, тому іноді їх називають класифікаційними. Теоретичні поняття можуть бути різного рівня абстракції, що визначається масштабом відповідної концепції, її рівнем узагальнення.

На верхівці «піраміди» теорії політичної перебувають гіпотези або постулати найвищого рівня абстрактності, з яких виводяться всі теоретичні судження нижчого рівня узагальнення (гіпотетико-дедуктивна теорія політична).

Поряд з названим типом теорії політичної існує т. зв. дескриптивний тип, з допомогою якого встановлюється причинна залежність між досліджуваними чинниками. Дескриптивна, або феноменологічна, теорія політична становить початковий етап теоретичної систематизації.

Її структура складається з визначень сукупності емпіричних закономірностей, досліджуваної групи явищ. Феноменологічну теорію політичну слід розглядати як перехідну форму знання від емпіричного до власне теоретичного. Існує також нефеноменологічна (пояснююча) теорія політична, яка з'ясовує емпіричні регулярності, що утворюють дескриптивну теорію.

Логічна структура теорії політичної має такий вигляд: загальна політична теорія; концептуальна схема даної сфери політологічного дослідження; пояснююча гіпотетико-дедуктивна теорія політична; дескриптивна теорія політична (емпірична теорія політична); емпіричне політичне дослідження.

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. — Х.: Право, 2015.; Юридична енциклопедія: В 6 томах. / Редколегія: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та інші. — К.: «Українська енциклопедія», 1998.

ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ

ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ - це сукупність духовних, чуттєвих, емоційних і практичних предметних форм політичного буття людини і суспільства, що характеризує їх відношення до політики і участь у ній.

Поняття політичне життя аналогічне поняттям суспільного, економічного, культурного, духовного, матеріального, релігійного життя та іншим його видам. Поняття політичне життя використовується для загальної оцінки політичної і соціальної обстановки конкретних епох, країн, суспільств, діяльності і політичної поведінки класів, соціальних верств, груп, окремої людини. Характеристика ж самого політичного життя дозволяє оцінювати умови, в яких воно існує, і його визначальні соціальні, політичні, економічні і культурно-історичні фактори: тип держави, політичний лад суспільства, його політичну організацію і культуру, структуру влади, форми спілкування і багато іншого. Звичайно ж, з'являються загальні уявлення про політичне життя тієї або іншої епохи, країни, регіону, нації, класу та інші (наприклад, про політичне життя сучасної Англії, Нью-Йорка, Західної Європи або Південно-Східної Азії, арабських країн Близького Сходу, України, Росії, Білорусі, країн Прибалтики та ін.).

Політичне життя визначає основні соціальні і політичні та інституціональні структури влади, її апарати і органи, тип політичної системи, партійних систем, політичної організації суспільства, образ правління, тип державного устрою і політичного режиму, становище суспільного порядку та інші формальні виміри політичних відносин, а також неформальні: характер асоціативних об'єднань, самоуправління, стан суспільного порядку, наявність та рівень розвитку громадянського суспільства, відносини статей і поколінь, сімейні відносини. Неабиякий вплив на умови і прояви політичного життя мають масові емоційні настрої - чекання, протести, тривоги, переконання, суспільні рухи, символічні та ритуальні дії, політичні маніфестації, публічність (доступність та зрозумілість) соціальної і політичної діяльності, аудіовізуальна інформація про політичні події, преса, поведінка лідерів, - вся сукупність чуттєвих та раціональних факторів, що створюють політичну атмосферу, політичний клімат країни і епохи.

Політичне життя формується культурно-історичними традиціями, національними особливостями народу (наприклад, зберігання племінних, кровно родинних, общинних, земляцьких і сімейних відносин, що проникають у політичний побут державних, суспільних структур або в самоуправління та ін.). Суспільним середовищем, до якого входить політичне життя людини і суспільства, служать економічні, ідеологічні, культурні, правові, релігійні форми суспільного життя людей і суспільних відносин. Політичне життя

безпосередньо обумовлене станом громадянських та політичних прав і свобод (свободи слова, зборів, совісті та ін.) і найістотніше впливає на їх формування та захист. Політичне життя мінливе та динамічне, знає піднесення та падіння, періоди апатії та бурхливих вибухів. Під впливом складної системи факторів змінюється тонус життя.

Політичне життя суспільства, виступаючи одним з аспектів суспільного життя, безпосередньо включене до рішення політичних і суспільних проблем, і його організація служить їх реалізації. Тому-то політичне життя стає своєрідною ареною, де змагаються найрізноманітніші політичні сили за вплив і лідерство.

Політичне життя диференціюється за найрізноманітнішими ознаками: політичним переконанням, соціальним і культурним укладом, життям у центрі і на периферії та ін., а також за двома рівнями - індивідуальним і суспільним, за ознакою участі, тобто ставлення до політики, - активним або пасивним. Професійно залучені (ангажовані) у політичну діяльність верстви, що утворюють основну частину політично активних громадян (так званий політичний клас або політична громада, община), звичайно оточені підтримкою їх або протистоянням їм політично активної частини суспільства. Центри політичної активності (політичні партії, громадські рухи, ініціативні групи та ін.), які мають владу або стоять в опозиції до влади, як правило, прагнуть поширити свій вплив на частину суспільства, яка залишилася поза політикою, у тому числі і політично нейтральну і пасивну.

Демократично політизоване суспільство повертає до активної і добровільної політичної участі (виборів представницьких установ, роботи в асоціаціях, політичних партіях, органах самоуправління, масових або групових політичних акціях) значну частину політично самодіяльного населення, і таким чином його пасивна частина може виявитися порівняно незначною. Політичне життя такого суспільства може бути стабільним або динамічним, його емоційний тонус може падати, знижуватися і підвищуватися, зростати, але так або інакше політична культура його досить висока, значна частина громадян швидко відгукується на політичні мобілізації у періоди підвищеної політичної активності (в періоди виборів, криз, конфліктів). Можлива і повніша безпосередня участь громадян у вирішенні місцевих або державних проблем (пряма демократія), як у Швейцарії.

Політизація життя у суспільствах диктаторського, авторитарного або тоталітарного типу формально веде до того, що поза політичною участю може залишатися мінімальна частина суспільства, але й сама участь більшості населення, звичайно формально, зводиться до виконання державних і партійних команд. У мобілізаціях значну роль відіграє дисципліна страху. Активне політичне життя окремої людини,

на відміну від суспільної, не тільки пов'язане з рішенням загальнозначимих проблем, але й може мати власну мету: перехід у політичний клас зайнятих політикою професіоналів, державних або партійних функціонерів, працівників управління різних рівнів або просто активну роль у соціальній спільності. Політичне життя індивіда може складатися зі статичної політичної ролі і приймати форму тієї або іншої політичної кар'єри, що завершується інколи у верхніх ешелонах влади, або теоретичною політичною діяльністю. Загальний напрям історичної еволюції політичного життя у сучасному суспільстві - демократизація, розширення політичної участі і його якісний розвиток у загальній системі відносин громадянського суспільства з високим рівнем політичної, правової, культурної, громадянської свідомості: почуттям обов'язку і політичної відповідальності.

Якщо політичне життя суспільства і людини визначено типом суспільства і держави, то політичне життя покаже і для оцінки політичного ладу країни, і політичної зовнішності суспільства. Авторитарне, диктаторське або тоталітарне суспільство з централізованою владою, стійкою структурою політичних інститутів, культурних зв'язків зі світом і впливів із зовні неминуче зводить політичне життя до підкорення і виконання, формальної активності, по суті, політично нейтралізованого і не організованого у громадянське суспільство населення.

Політичне життя у суспільствах з розвинутою системою демократичних структур, інститутів, системою декількох або багатьох політичних партій, свободою політичних або інших угруповувань, конкурсом політичних поглядів і рухів, розвинутим соціальним контролем дій влади і активним самоуправлінням - обмежена і ефективна частина політичного процесу. Соціальний простір, де можливе політичне життя, також істотно відмінний в суспільствах і державах різних типів.

Політичне життя може бути зосереджене в кабінетах влади, і тоді відчужені від політики маси беруть участь у ній лише як її виконавці. Політичне життя може виходити на вулиці і стає суспільною, народною дією.

У демократичному суспільстві політика на вулиці - це необхідний елемент політичного життя, фактор зворотного зв'язку у стосунках влади і народу, спосіб волевиявлення.

ДЖЕРЕЛА:

Ванштейн Г. Масові демократичні рухи у суспільно-політичному житті Заходу. Світова економіка і міжнародні відносини. 1996, № 1.; Гаджієв А. Політологія. -М., 1996.; Радугин А. Політологія. -М., 1996.; Пугачов В., Соловйов А. Введення у політологію. -М. 1996.

ПОЛІТИЧНЕ НАСИЛЛЯ

ПОЛІТИЧНЕ НАСИЛЛЯ — атрибут політичного життя, одна з крайніх форм отримання, збереження, зміцнення влади, панівного становища класом, суспільною групою, елітою, окремим політичним лідером, державою, іншими суб'єктами політики. Здійснюється фізичними, економічними, психологічними та іншими засобами. На відміну від фізичного, економічного, військового або психологічного насилля політичне насилля має системний, загальний характер, оскільки існуюча політична система завжди будь-що намагається зберегти владу, створену політичну систему від розпаду. Масштаби застосування політичного насилля зумовлені типом політичного режиму. І хоча до насилля вдаються за всіх режимів, але найбільш дієво та активно його використовують тоталітарний та авторитарний режими. Будь-який політичний режим намагається хоча б якоюсь мірою або й повністю обґрунтувати, виправдати, легалізувати насилля.

Політичне насилля буває прямим і прихованим.

Пряме політичне насилля здійснюється за допомогою застосування сили (війна, військовий терор, політичні репресії);

приховане політичне насилля — без застосування сили, але в результаті духовного, психологічного тиску, економічної блокади, політичного та іншого втручання. політичне насилля

Політичне насилля зумовлене різноплановістю, розбіжністю інтересів різних суб'єктів політики, політичного процесу. Якщо більш гуманними, цивілізованими способами подолати наявні неузгодження, суперечності не вдається, протилежні сторони вдаються до політичного насилля. Політичне насилля класифікують за ступенем жорстокості, за способом обґрунтування, за ставленням суспільства до актів насилля. Його також класифікують за його суб'єктом як індивідуальне і колективне.

Політичне насилля поділяють на такі види:

- індивідуальне структуроване;
- індивідуальне неструктуроване;
- колективне структуроване;
- колективне неструктуроване.

Структуроване політичне насилля використовують за умови більш-менш чітко встановлених правил, неструктуроване — хаотичніше, чиниться поза будь-якими правилами. Класичним зразком структурованого політичного насилля є феодалні відносини між феодалом і його підлеглими. Прикладів індивідуального структурованого політичного насилля багато, особливо там, де надмірну владу перебирають окремі політики, лідери політичних партій, громадських організацій, окремих соціальних груп. Колективне

структуроване політичне насилля здебільшого здійснюється такими організованими і сильними інститутами, як армія, поліція, міліція та ін. Воно при цьому не просто легітимізується, а й санкціонується державою, її органами.

Так, армія, як і поліція, міліція, спецпідрозділи, завжди має здебільшого державну символіку. Та й ієрархія підпорядкування в цих органах тримається аж ніяк не на демократичних засадах. Єдиним, мабуть, що може виправдати колективне структуроване насилля, є те, що воно покликане підтримувати стабільність державних інститутів, держави загалом. Неструктуроване колективне П. н. має на меті розхитати стабільність державних органів, власне держави. Це бунти, страйки, повстання, масові безладдя, учасники яких ідентифікують себе не з державою, як при структурованому колективному насиллі, а з народом або з певною його частиною. Психологічно це виправдано, оскільки тоді можна виправдати найнедостойніші, аморальні дії і вчинки. Неструктуроване колективне політичне насилля спочатку виникає як хаотичне, спонтанне, кимсь спровоковане, але згодом, особливо після певних політичних перемог, поступово структурується, набуває продержавного забарвлення. Так, революційна армія з часом стає регулярною, поліція — народною тощо. Окремо розглядають такі форми політичного насилля, як тероризм, масові вбивства, репресії, геноцид. Їх антигуманна, аморальна сутність загальновідома. Політичне насилля властиве нестабільним, авторитарним, тоталітарним суспільствам і значно меншою мірою — демократичним. Це можна пояснити тим, що демократичні режими відкидають політичне насилля як засіб вирішення будь-яких проблем, оскільки люди з високим рівнем свідомості завжди можуть знайти спільну мову. В умовах авторитарного, тоталітарного режиму вважається, що люди просто не здатні діяти раціонально, сумлінно, з користю для себе та інших. Вони, мовляв, від природи несвідомі, тупі, агресивні, атому над ними треба владарювати, підкоряти більшість волі меншості. Іноді, за будь-яких політичних режимів, політичне насилля виправдовують тим, що хтось (партія, організація, група) вважає себе месією. Наприклад, більшовики, комуністи, націонал-демократи вказували правильний шлях, яким мають іти всі, діяти так, як діють ті, хто не лише виправдовує, а й чинить насильство. У демократичному режимі, на відміну від інших політичних режимів, насилля зведено до нуля, оскільки життя суспільства організоване на основі чітких правових і моральних норм. Це, однак, не означає, що в демократичному суспільстві абсолютно немає або не може бути П. н., адже ідеального співвідношення інтересів, їх узгодження в такому суспільстві досягти фактично неможливо. Побудувати владу без насильства нікому і ніколи не вдавалося.

Політичне насилля часто є цілком виправданим. Яскравим прикладом цього є боротьба з тоталітарним режимом, який у власних інтересах щонайпотужніше використовував політичне насилля проти мільйонів власних громадян, не просто принижуючи, підкоряючи їх, а й позбавляючи життя. Насилля є виправданим методом політичної боротьби і діяльності в окремих випадках, але його необхідно ставити у досить жорсткі юридичні і моральні рамки, оскільки воно за будь-яких умов породжує атмосферу страху, нестабільність, принижує, дегуманізує особистість, робить її об'єктом політичних маніпуляцій. Насилля може здійснюватися згори (влада, держава, еліти, окремі політики — керівники держави) і знизу (громадяни, соціальні групи). Насилля згори найчастіше має на меті збереження і відновлення відносин владарювання і підпорядкування. У такому насиллі зацікавлені ті, хто має реальну владу. Класичними зразками політичного насилля є боротьба широких мас за свої права, свободу у будь-якому суспільстві. Мислителі — гуманісти вважали виправданим насилля з боку народу, який веде визвольні, справедливі війни за свої права, свободу, проти диктатури, гніту, тиранії. Найпоширенішою формою політичного насилля є диктатура, диктаторські режими. Особливим видом П. н., що супроводжується терором, масовими вбивствами, є геноцид. Він має місце за диктаторських тоталітарних режимів (голодомори, масове винищення еліт, свідомих громадян, противників режиму у колишньому СРСР, інших країнах — Іраку, Ефіопії, Філіппінах тощо).

ДЖЕРЕЛА:

Авторханов А. Технология власти. — М., 1991; Бердяев Н. Философия неравенства. — Париж, 1990; Головатий М. Ф. Політична психологія. — К., 2001; Диксон Ч. Конфликт. — СПб., 1997; Зимичев А. Психология политической борьбы. — К., 1992; Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс // Вопросы философии. — 1989 — № 3; Скотт Дж. Гр. Конфликты: путь их преодоления. — К., 1991.

ПОЛІТИЧНЕ ПАНУВАННЯ

Політичне панування — це політична категорія, яка означає здатність конкретної соціальної групи поширювати дію правил, звичаїв і традицій на певному політичному просторі, в межах якого застосовується примус і насильство. Це насилля не є ані єдиним, ані нормативним засобом політики, воно є її специфічним засобом, і коли всі інші засоби є неефективними, насильство стає *ultimatio* (останнім засобом) політики. Таким чином, політику характеризує не тільки панування, а й те, що вона базується на примусі та насильстві. У цьому плані заслуговує на увагу, наприклад, не тільки гуманітарна риса

західної цивілізації, а й її прихована, але стійка риса: постійне звернення до насильства. Відповідно до М. Вебера, потрібно розрізнати три типи політичного панування: традиційний, харизматичний і раціональний. Традиційний тип політичного панування ґрунтується на побутовій вірі у святість вікових традицій та у легітимність тих, хто покликаний здійснювати владу цими засобами. Головою держави тут має бути спадковий монарх, а традиційним політичним устроєм — монархія. В основі харизматичного політичного панування лежить дуже палке поклоніння конкретній, здібній за певними ознаками особистості або наказам, які вона надає. Найхарактернішою є особистість диктатора. Харизма — це грецьке слово, яке означає «милість», «дар» і сприйняте з термінології християнства. Харизма — це форма політичного панування, яка пориває з повсякденним політичним порядком, умовностями і тому є «революційною силою», типовою для епох, які пов'язані з традицією.

Раціональне політичне панування базується на вірі у легальність порядків та права як характеристиці тих, хто має здійснювати панування у політичній системі, завдяки цій системі. Раціональне політичне панування ґрунтується на існуванні права як сукупності абстрактних правил, обов'язкових для усіх, у тому числі і для вищого керівництва країни. Інакше розуміє поняття «панування» К. Маркс. Він пов'язує панування з такими категоріями, як відчуження та експлуатація. Отже, його необхідно розуміти тільки у контексті цих понять. Термін «панування» Маркс замінив на термін «диктатура пролетаріату», тому що, на його думку, відчуження найбільш масштабне та відчутне для пролетаріату. Він розрізняє п'ять форм відчуження: відчуження через гроші, через релігію, через політику, через засоби комунікації та працю. Формам відчуження відповідає форма правління держави як інституту політичного панування соціально-класової групи.

П'єр Бурдьє продовжує традицію Маркса та розвиває його концепцію відчуження. Він стверджує, що панування тим ефективніше, чим більше воно утаємничене. В сучасну епоху категоріальний статус отримує поняття «лобальне панування».

ПОЛІТИЧНИЙ КОНФЛІКТ

ПОЛІТИЧНИЙ КОНФЛІКТ - це зіткнення, протиборство різних соціально - політичних сил, суб'єктів політики в їх прагненні реалізувати свої інтереси, пов'язані з боротьбою за здобуття або утримання влади, обумовлене протилежністю їх політичних інтересів і цінностей. Порівняно з усіма іншими видами конфліктів, політичний конфлікт має свою специфіку: його домінантою є боротьба за владу. Якщо влада

передається не в спадщину, то вже виникає конфлікт між людьми за право зайняти владні позиції.

СТРУКТУРА:

об'єкт політичного конфлікту – певна сфера реального життя, коло суспільних, організаційних і міжособистісних відносин в яких між людьми виникають протиріччя;

предмет – конкретне спірне питання яке необхідно вирішити, підчас взаємодії людей або груп пов'язаних між собою відносинами залежності;

опоненти – безпосередні учасники політичного конфлікту;

конфліктні відносини і дії:

способи конфлікту.

Структура політичного конфлікту - це сукупність сутнісних компонентів конфлікту, без яких він не може існувати як якась політична реальність.

1. **Суб'єкти політичного конфлікту:** це політичні лідери; гілки державної влади; національні або територіальні спільності; політичні партії; орієнтовані на владу.

2. **Предмет політичного конфлікту:** відносини з приводу державної влади - її пристрою, розподілу і реалізації; територіальна цілісність, проблеми внутрішньої і зовнішньої політики держави; конституційні норми та ін

3. **Конфліктні дії:** Це може бути боротьба теоретична - зіткнення концепцій розвитку держави і суспільства, військових, соціальних, економічних доктрин. Це боротьба ідеологічна - боротьба ціннісних орієнтацій, політичних програм, міфів, соціальних стереотипів. В екстремальних ситуаціях це може бути збройна боротьба у вигляді терористичних актів, заколотів, революцій, військових конфліктів.

4. **Умови конфлікту:** до умов політичного конфлікту зазвичай відносять форми правління, політичний режим, рівень політичної культури населення, легітимність влади, лояльність до неї силових структур, армії, засобів масової комунікації; національний характер, що визначає рівень толерантності населення, та ін

5. **Наслідки конфлікту:** можуть бути функціональні (стимулюючі сталий розвиток соціальної системи) і дисфункціональні, що призводять до деструктивних змін, провідним до стагнації системи. може бути зміна Конституції, державного устрою, форм правління, відносин власності, політичного режиму.

За своєю природою конфлікти бувають глобальними, регіональними, міждержавними, внутрідержавними, місцевими, міжпартійними та внутріпартійними, міжособистісними.

ЗА СТУПЕНЕМ НОРМАТИВНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ КОНФЛІКТ БУВАЄ:

Абсолютний;

Інституалізований.

Абсолютні конфлікти практично не допускають угод із приводу їх закінчення і ведуться до повного знищення однієї зі сторін. Конфлікти такого роду особливо виснажливі й мають високу ціну для супротивників, сили яких приблизно рівні.

Інституалізовані конфлікти відбуваються «за правилами», зокрема мають «правила закінчення»: «Тут підраховуються бали, встановлюється лінія фінішу, фіксується умовно припустимий рівень ушкоджень. Коли сума балів досягає певного числа, коли доведено той або інший різновид заподіяного збитку або перетнуто фінішну лінію, конфлікт виявляється вичерпаним, а його результат очевидним як для переможця, так і для переможеного».

ЗА СТУПЕНЕМ ПУБЛІЧНОСТІ:

Відкриті (виражені в явних формах взаємодії конфлікуючих суб'єктів, що зовні фіксуються);

Закриті (латентні) конфлікти, де домінують тіньові способи заперечування суб'єктами своїх владних повноважень.

А. Раппопорт виділив три головних конфліктів: війна, гра і суперечка. Війна - безкомпромісна боротьба до переможного кінця із застосуванням будь-яких, у тому числі насильницьких, коштів.

Гра - вирішення конфлікту на основі дій за наперед визначеними правилами; результат - отримання виграв істотних, але не життєво важливих переваг.

Суперечка - досягнення згоди з іншою стороною лише мирними засобами.

Джерелами політичних конфліктів є соціальні та позасоціальні чинники. Результатом дії останніх можна назвати расові конфлікти. Переважають, звичайно, соціальні фактори. Їх основою є: **розбіжність статусів суб'єктів політики; зростання потреб у владі; брак ресурсів; розбіжність людей (груп) у базових цінностях і ідеалах.**

Основними джерелами конфліктів у суспільстві є розшарування суспільства, розділення його на соціальні і соціальні групи, прошарки, класи.

ПОЛІТИЧНИЙ ПЕРЕВОРОТ

ПОЛІТИЧНИЙ ПЕРЕВОРОТ — насильницька та неконституційна зміна влади у державі або збройний виступ армії проти державної влади у результаті таємної змови. Державний переворот, як правило, є зміною при владі однієї фракції правлячої верхівки на іншу. Така зміна влади здійснюється, зазвичай, невеликою групою людей, частіше — але

не завжди — військовими і не має підтримки більшості населення. Державний переворот може здійснюватися під керівництвом однієї або кількохполітичних партій, нездатних отримати владу іншим, демократичним шляхом (себто, через вибори).

З огляду етимології «переворот» — це те саме, що й революція (лат. *Revolutio* — поворот, переворот). Однак в політичній історії поняття «революція» застосовують до масштабних і тривалих процесів, що ведуть до глибоких, якісних змін в розвитку явищ суспільства, тоді як «переворот» застосовують власне до події зміни влади, що її наслідки не обов'язково є революційними за своїми масштабами або призводять до тріумфу у суспільстві реакційно-консервативних сил.

ВІДОМІ ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕВОРОТИ:

Термідоріанський переворот (27/28 липня 1794 р.) — державний переворот у Франції, що призвів до повалення якобінської диктатури і встановлення Директорії (1795–1799 рр.). На чолі заколотників стояв головнокомандувач республіканської національної гвардії Поль Баррас.

Державний переворот Наполеона Бонапарта (10-11 листопада 1799 р.) — державний переворот, що його здійснив у Франції генерал Наполеон Бонапарт за підтримки промислової буржуазії. Переворот встановив режим консульства. Влада перейшла до тимчасового уряду, що складався з трьох консулів (Бонапарт, Сієс, Роже-Дюко).

Гетьманський переворот (29/30 квітня 1918 р.) — переворот у Києві, коли гетьман Павло Скоропадський захопив владу в Україні, усунувши Українську Центральну Раду. Результатом стала поява маріонеткової Української держави, окупованої військами Центральних держав.

Військовий переворот у Чилі (11 вересня 1973 р.) — державний переворот, внаслідок якого було повалено демократично обрану владу, вбито президента Сальвадора Альєнде та встановлено військову хунту на чолі з генералом Августо Піночетом.

ПАЛАЦОВИЙ ПЕРЕВОРОТ

Палацовий переворот — змова обмеженого кола осіб, наближених до правлячої особи (зазвичай монарха), або командирів гвардійських частин. Історії відомі кілька періодів, що їх можна охарактеризувати як епохи палацових переворотів.

У середині III ст. н. е. Римська імперія пережила період «салдатських імператорів», коли за 33 роки, з 235 - 268 рр., на троні змінилося 14 імператорів.

В епоху палацових переворотів у Російській імперії за 37 років, з 1725 – 1762 рр., верховні правителі змінювалися п'ять разів, причому майже в кожному випадку у результаті змови.

ВІДОМІ ПАЛАЦОВІ ПЕРЕВОРОТИ

Переворот 1762 р. — палацовий переворот у Росії 9 липня 1762 р., що підчас його було скинуто імператора Петра III і на престол зійшла його дружина Катерина II. За тиждень за загадкових обставин скинутий імператор помер.

Вбивство Павла I (23/24 березня 1801 р.) — вбивство російського імператора в результаті змови за участі гвардійських офіцерів. Новим імператором було проголошено сина Павла, Александра.

Усунення від влади М. С. Хрущова (14 жовтня 1964 р.) — внутрішній переворот у Політбюро ЦК КПРС, внаслідок якого було звільнено з усіх керівних постів Микиту Хрущова. Місце першого секретаря ЦК КПРС і фактичного керівника СРСР зайняв Леонід Брежнєв.

ПУТЧ

Заколот, де керівну та вирішальну роль відіграють військові, отримав назву «путч» (від нім. putsch), відповідно, режим, що прийшов до влади за допомогою путчу — хунтою. У результаті такого захоплення влади політичне управління в країні переходить до військових. Путч здійснюється шляхом військової змови та в більшості випадків із залученням обмеженого контингенту військ. Путчисти зазвичай зазнають невдачі.

ВІДОМІ ПУТЧІ

Корніловський заколот (25-29 вересня 1917 р.) — невдала спроба російського генерала Лавра Корнілова встановити контрреволюційну диктатуру.

Каппівський путч (10-17 березня 1920 р.) — спроба консервативних сил Німеччини скинути уряд Веймарської республіки. Свою назву отримав від імен одного з керівників путчистів — юнкера (землевласника) Вольфганга Каппа.

«Півний путч» (8-9 листопада 1923 р.) — невдала спроба державного перевороту, що її здійснила організація ветеранів першої світової війни «Кампфбунд» на чолі з Адольфом Гітлером та генералом Еріхом Людендорфом у Мюнхені (Німеччина).

«Травневий переворот» (12-14 травня 1926 р.) — захоплення влади у Польщі Юзефом Пілсудським, що фактично встановив у країні військову диктатуру.

«Липневий путч» (25-30 липня 1934 р.) — невдала спроба австрійських націонал-соціалістів за допомогою членів німецької СС скинути уряд австрофашистів.

«Травнева криза» (13-29 травня 1958 р.) — спроба військового перевороту французького генерала Рауля Салана під час Алжирської війни.

«Путч генералів» (22-25 квітня 1961 р.) — остання, невдала спроба французьких військових в Алжирі зупинити рух до незалежності цієї країни. На чолі заколотників стояли генерали Едмон Жуо, Моріс Шалль, Рауль Салан та Андре Зеллер.

«Серпневий путч» (19-21 серпня 1991 р.) — спроба державного перевороту у СРСР, коли самопроголошений Державний комітет з надзвичайного стану (ДКНС) намагався усунути від влади президента СРСР Михайла Горбачова.

ПОЛІТИЧНИЙ ПРОСТІР

ПОЛІТИЧНИЙ ПРОСТІР — це мережа політичних полів, які забезпечують політичне керівництво на всіх рівнях суспільства та світу.

Політичне поле являє собою систему об'єктивних зв'язків політичних позицій соціальних суб'єктів. Політичний простір як категорія — це ідея без образу, що виражає порядок існування і послідовного здійснення явищ політичного світу.

Властивості політичного простору поділяються на загальні і спеціальні. До них належать: загальність, атрибутивність, субстанціональність, початковість, фундаментальність. Множина спеціальних властивостей політичного простору утворює метричні властивості. Вони описують простір з точки зору величини. Топологічні якісні параметри політичного простору виражають властивості з позицій однорідності, ізотропності, розмірності, порядку, зв'язності, компактності, стійкості. При цьому слід враховувати, що політичні структури — носійні конструкції політичного процесу — нерівномірно розподілені на земних площах; їх вісі симетрії різноспрямовані, різноплощинні.

Ідею внутрішньої доцільності, структурованості Політичного простору, його стійкості виражає поняття «світопорядок». У фундаменті цього поняття лежить геополітика як наука.

К. Шмітт (німецький геополітик, ХХ ст.) стверджував тісний зв'язок культури з простором. Не тільки держава, а й уся соціальна реальність, у тому числі право, беруть початок із якісної організації простору. Шмітт розробив геополітичну теорію «великого простору». Вона розглядає процес розвитку держави як рух до привласнювання найбільшого територіального об'єму.

Розуміння політичного простору залежить від того, в якому культурно-цивілізаційному контексті його розглядати — західному або східному. Залежно від тієї або іншої системи виокремлення типів цивілізацій (або культурних кругів) отримуємо відповідну кількість моделей політичного простору. Основними є два концепційно-

просторові поняття — Схід та Захід. Просторовий індекс політичного Сходу дає підстави для його розуміння як політичного синоніма традиції, консерватизму. Симетричне йому «західне» ставлення до політичного взагалі орієнтоване на сприйняття П. п. як сфери прагматики, «чистої політики», «реальної політики», яка є антиподом «Idealpolitik», «ідеальної політики».

«Західне» розуміння Політичного простору базується на прогресизмі західного шляху розвитку та західної цивілізації із загальним еталоном, до якого мають рухатися усі регіони та народи світу. Політичний простір як політичне взагалі для Заходу — це модернізація, щось протилежне консерватизму. Це простір цінностей становлення та розвитку, оптимізації свободи і демократії, технологічного удосконалення системи влади, виборчої системи, захисту прав і свобод людини і громадянина, забезпечення конституційного ладу і умов для функціонування відкритого громадянського суспільства, результативної і ефективної діяльності державних органів. Політика тут бачиться як інструмент перетворень і реформування суспільства та держави. її сенс полягає в соціальній динаміці, в розвитку, в постійній зміні, але при збереженні рамкових цінностей — свобода та права індивіда, ринок, приватна власність.

Сьогодні і Схід, і Захід оперують здебільшого західними політичними концептуально-просторовими інструментами, які розглядаються як «універсальний еталон». Безумовно, в окремих випадках «східні» аспекти політичного простору можуть штучним шляхом придушуватися з використанням різних засобів, в тому числі і воєнних, але вони повністю не зникають. Це означає, що за конкретних обставин та умов Схід обов'язково проявить свої глибинні архетипові якості в політичному просторі.

ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЭС

ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЭС — це форма функціонування політичної системи суспільства, що змінюється у просторі і часі; сукупна діяльність суб'єктів політики, завдяки якій забезпечується функціонування та розвиток політичної системи.

Характер і конкретний зміст політичного процесу визначається особливостями політичної системи й існуючого режиму. системі відповідає тип політичного процесу, відмінний широтою участі громадян в управлінні державою, забезпеченні прав і свобод особи. Тоталітарна система припускає інший тип політичного процесу, що виключає реальне політичній участь і свободу соціального і політичного вибору.

По своїй структурі політичний процес складається з суб'єктів, носіїв політичної дії і об'єкту — мети, яка повинна бути досягнута. Політичний процес включає також засоби, методи, ресурси та виконавців.

Політичний процес складається як з цілеспрямованих свідомих зусиль суб'єктів політичної діяльності (індивідів, соціальних груп, політичних партій, державних органів і ін.), так і у результаті взаємодій, які виникають спонтанно, незалежно від волі і свідомості учасників процесу. Така сукупність цілеспрямованих і спонтанних дій суб'єктів і учасників політичного процесу виключає яку-небудь чітку заданість або приреченість політичного процесу в розвитку подій і явищ. В результаті може вийти по відомій приказці: «Хотіли як краще, вийшло як завжди».

У ході реалізації своїх ролевих функцій і позицій суб'єкти і учасники політичного процесу демонструють свою функціональну значущість, здатність відтворювати, розвивати, змінювати або руйнувати елементи політичної системи. Таким чином, політичний процес розкриває як поверхневі, так і глибинні зміни, що відбуваються в політичній системі, характеризує її перехід від одного стану до іншого.

З погляду структури політичний процес складається з ряду стадій, що послідовно втілюються в життя (але завжди залишаються внутрішньо пов'язаними один з одним) і циклічно повторюються.

РОЗРІЗНЯЮТЬ НАСТУПНІ СТАДІЇ ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ:

- конституювання, утворення політичної системи;
- відтворення компонентів і ознак даної системи;
- ухвалення і виконання політико-управлінських рішень;
- контроль функціонування і напрями розвитку політичної системи.

Основні стадії політичного процесу виражають динаміку розвитку політичної системи, внаслідок чого в ній відбуваються зміни і перетворення. Тому в кожному новому циклі політична система не копіює себе, а збагатившись новими сторонами і властивостями (наприклад, поява виборчої системи або нового законодавства, політичних блоків, партій і т. д.), у ній відбуваються політичні зміни. Але головний процес, все ж таки — повторення на новий лад того, що існувало раніше — самовідтворювання.

На стадії відтворювання політичної системи повторюються і закріплюються, видозмінюються і оновлюються історичний тип політичної системи, її класова природа, зв'язки з іншими підсистемами суспільства. Відтворюються політичні відносини і інститути, політичні норми і цінності, символи, мова. Відтворюються самі учасники політичного процесу як виразники певних політичних позицій, носії відповідних поглядів, виконавці тих або інших політичних ролей.

КОНТРОЛЬ ТА РЕЗУЛЬТАТ В ПОЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ

Контроль функціонування і розвитку політичної системи досягається шляхом попередження і усунення відхилень поведінки частин політичної системи і учасників політичного процесу від орієнтирів і стандартів діяльності, що задаються.

Результат політичного процесу залежить від сукупності незалежних змінних (наявність ресурсів, сприятливих або несприятливих умов, тобто зовнішнього оточення; від втручання несподіваних, випадкових чинників і т. д.) і залежних, ув'язнених в самому політичному процесі вибраних засобів, методів, виконавців і т. д. і відносин між ними. Велика частина незалежних змінних може і повинна бути врахований в проекті політичного процесу, так само як залежних, проте саме ця друга група чинників понад усе здатна порушити процес.

Разом з тим на політичний процес усередині окремих країн надають значну дію зовнішній чинник, глобальні-політичні та глобально-господарські відносини і зв'язки, вся сукупність реалій міжнародного характеру.

Політичні процеси у політологічній літературі класифіковані за різними критеріями.

Залежно від об'єкту прояву політичної волі вони підрозділяються на внутрішньополітичні і зовнішньополітичні.

Внутрішньополітичні процеси залежать від форми правління і державного устрою держави, правлячої еліти, типу лідерства тощо. Фундаментом внутрішньополітичного процесу будь-якої країни є співвідношення соціально-економічних механізмів, соціальна структура суспільства, що склалася, ступінь задоволеності населення своїм положенням.

Зовнішньополітичні процеси визначаються соціально-економічною природою, інтересами і метою держави, балансом сил у світі і у конкретних регіонах тощо залежно від термінів протікання політичні процеси розрізняються на тривалі, наприклад, перехід від тоталітарного до демократичного режиму, і порівняно короткострокові, наприклад, вибори.

Залежно від значущості для суспільства політичні процеси можна розділити на базові і периферійні.

Базові процеси припускають різноманітні способи включення широких верств населення (безпосередньо або через представницькі органи — партії, рухи і ін.) у політичні відносини з державою з приводу реалізації тих або інших соціально-політичних вимог. Базовими також можна назвати політичні процеси, в результаті яких ухвалюються політичні рішення, що зачіпають інтереси великих соціальних спільнот,

суспільство в цілому, або процеси, направлені на розвиток і зміну політичної системи.

Периферійні політичні процеси можуть розвиватися на регіональному або місцевому рівні соціально-політичної взаємодії: можуть розкривати динаміку формування окремих політичних асоціацій (партій, блоків, груп тиску і т. д.).

З погляду публічності протікання розрізняють явний (відкритий) і тіньовий (прихований) політичний процес.

Відкритий процес — характеризується тим, що інтереси груп і громадян виявляються в програмах партій, рухів, у використовуванні ЗМІ для обговорення суспільно значущих проблем тощо. Політичний мітинг з вимогами відставки уряду — явний (відкритий) процес. Рішення уряду про збільшення ставок податкового мита на імпорتنі товари — також відкритий процес.

Тіньовий процес це приховані дії державних установ, особливо з секретними функціями, наприклад, розвідка. Лобіювання когось закону у самому найвищому законодавчому органі держави — прихований (тіньовий) процес. У політичних системах низки країн навіть є таке поняття як «тіньовий кабінет». Це група впливових осіб (частина політичної еліти) не посідаючи офіційних державних посад, проте думка яких істотно впливає на ухвалення політичних рішень.

У політичному житті суспільства мають місце політичні процеси, які володіють власним ритмом або повторюваністю основних стадій взаємодії своїх суб'єктів, інститутів, учасників. Наприклад, виборча кампанія, звіт уряду перед парламентом, ухвалення бюджету і т. д.

Основні види політичних процесів

У політологічній літературі прийнято розрізняти наступні види політичних процесів: революція, контрреволюція, повстання, бунт, заколот, путч, політична кампанія, пряма дія в політиці.

Революція — це докорінне перетворення громадського порядку, створення нової політичної системи, заснованої на інших принципах легітимності. Революція виникає як наслідок наростання суперечностей в суспільстві.

У зв'язку з тим, що не всі члени суспільства розділяють погляди з новою владою, може відбутися контрреволюція. **Контрреволюція** — політичний процес, в якому беруть участь групи, прагнучі до скидання нової політичної еліти і відновлення колишніх порядків.

Реформа — це поступове перетворення економічного і політичного ладу при збереженні його основ і влади правлячої еліти. У ході проведення реформ першорядне значення має забезпечення їх суспільної підтримки, досягнення згоди щодо змісту, типів і методів перетворень. Успіх реформ залежить від своєчасності їх проведення.

Повстання — масовий виступ проти даної влади, існуючого ладу. Мета повстання, як правило, декларативна і нечітка, знаходить обґрунтування у примітивній програмі і гаслах. Будь-якому повстанню властивий певний рівень організованості. Цілеспрямованість і організованість відрізняють повстання від бунту.

Бунт — ця масова стихійна дія, що має високий ступінь інтенсивності. Це майже завжди реакція у відповідь на екстраординарні дії представників пануючих політичних груп або державних органів. По ступеню інтенсивності до бунту близький **заколот**, який виникає у результаті продуманої, цілеспрямованої підготовки із сторони певної групи осіб. Звичайно він носить озброєний характер, спираючись на частину армії.

З розширенням складу учасників заколот втрачає організованість і цілеспрямованість, придбаває якості бунту і затухає. Якщо заколот не одержує масової підтримки, він стає путчем, тобто виливається в озброєні дії вузької групи осіб, позбавлені серйозної перспективи.

Політична кампанія — це система колективних дій, направлених на зміну структури влади, перерозподіл політичних повноважень, формування органів влади. Її успіх в значній мірі залежить від підтримки з боку населення.

Ряд політичних процесів охоплюється терміном пряма дія. Цей безпосередній вплив громадян на органи політичної влади шляхом проведення мітингів, демонстрацій і страйків.

Мітинг — збір людей, присвячений обговоренню тієї або іншої проблеми. При проведенні мітингів необхідно враховувати той чинник, що він може стати ареною протистояння різних політичних сил, місцем різних ексцесів.

Це вимагає від організаторів мітингу і владних структур чіткої організації, продуманого сценарію, готовності до різних варіантів розвитку подій.

Демонстрація — цей масовий хід прихильників певної ідеї або вимоги, вираз підтримки або протесту проти акції властей. Вона вимагає попереднього планування, підготовки: реклами у газетах, офіційного дозволу властей, виготовлення транспарантів, розподілу ролей, маршруту руху і ораторів.

Страйк — припинення роботи з метою економічного або політичного тиску на владу.

Завдяки страйку у короткий час до активної політичної позиції може залучитися величезна маса людей.

Практика політичної дійсності свідчить, що зі всіх політичних процесів до найглибших перетворень приводять революція і реформи.

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. – Х . :Право, 2015.; ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС // Юридична енциклопедія: В 6 томах. / Редколегія: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та інші. — К. : «Українська енциклопедія», 1998.

ПОЛІТИЧНІ ЗАСОБИ

Важливе значення для досягнення цілей зовнішньої політики мають засоби її здійснення. Залежно від сфер суспільного життя вони поділяються на політичні, економічні та ідеологічні. **Політичні засоби** є найбагатоманітнішими. Вони охоплюють передусім сферу дипломатичних відносин — від традиційних форм дипломатії (посольства, консульства) до дипломатії на рівні глав держав. Ці засоби можуть використовуватись у формі переговорів, зустрічей, участі в міжнародних організаціях тощо.

Особливу групу політичних засобів зовнішньої політики складають **воєнні засоби**, основними з яких є війна і воєнний тиск. Формами воєнного тиску можуть бути маневри, навчання, паради, публічні демонстрації нових видів зброї, концентрація військ у прикордонних районах, провокації на кордоні, участь у миротворчих операціях під егідою міжнародних організацій та ін.

Тривалий час найважливішим засобом досягнення державою зовнішньополітичних цілей вважалась війна. Під **війною** у міжнародному праві розуміють воєнні дії між державами, а також між державами й національно-визвольними рухами, які супроводжуються повним розривом між ними мирних відносин. До середини ХХ ст. застосування воєнної сили розглядалось як законний засіб розв'язання спорів між державами. Анексії і контрибуції вважались прийнятними способами розширення територій і державного збагачення. Тільки під впливом згубних наслідків Другої світової війни та у зв'язку з появою ядерної зброї величезної руйнівної сили в середовищі політиків провідних країн світу утвердилася думка про неприпустимість використання війни як засобу розв'язання міждержавних суперечностей. (Що, однак, не привело ні до виключення воєн з міждержавних відносин, ні до відмови від ядерної зброї.) Війни з використанням звичайних видів зброї в сучасному світі стали чи не повсякденною реальністю, а сама наявність ядерної зброї з її величезним руйнівним потенціалом вважається найважливішим чинником відвернення як нової світової війни, так і воєнних конфліктів між ядерними державами.

Розрізняються війни справедливі, або правомірні, і несправедливі, неправомірні. До перших належать індивідуальна або

колективна самооборона проти агресії і національно-визвольні війни за здійснення права на самовизначення, до других — агресія і колоніальні війни. Статутом ООН визнається правомірність використання воєнної сили у двох випадках: з метою самооборони від збройного нападу на державу і за рішенням Ради Безпеки ООН як примусові збройні санкції проти агресора. Несправедливі, неправомірні війни визнаються міжнародним злочином, який тягне за собою міжнародну відповідальність держави-агресора і кримінальну відповідальність осіб, визнаних воєнними злочинцями.

Розрізнення правомірних і неправомірних війн, крім міжнародно-правового, містить також політичний і моральний аспекти, які завжди є не настільки очевидними, як міжнародно-правовий. Навіть затятий агресор завжди знайде політичне й моральне виправдання своїм діям і матиме спільників. Водночас рішення міжнародних організацій щодо застосування збройних санкцій не завжди є виваженими й позбавленими політичних пристрастей.

За будь-яких умов кожна, навіть наймиролюбніша, держава прагне «тримати порох сухим», тобто підтримувати на належному рівні свою обороноздатність, всемірно зміцнювати її, у тому числі шляхом укладання воєнних союзів чи відверненням загроз проголошенням позаблоковості або нейтралітету. Сила армії, її чисельність, озброєння, підготовленість особового складу, його морально-психологічний стан та інші показники воєнного потенціалу держави були й залишаються вагомим чинником її зовнішньої політики і міжнародного престижу. Держави, неспроможні захиститися від агресії, ставлять під загрозу свій суверенітет, а значить, і саме існування.

Економічні засоби зовнішньої політики означають використання економічного потенціалу держави для впливу на економіку й політику інших держав. Економічний потенціал є особливо важливим засобом зовнішньої політики, оскільки в кінцевому підсумку саме він визначає позицію держави в міжнародних відносинах. Держава з потужним економічним потенціалом займає впливові позиції у світі. До економічного потенціалу держави належать її промисловість, сировинні ресурси, стан робочої сили та ін. Важливим економічним засобом зовнішньої політики є зовнішня торгівля, яка, з одного боку, сприяє збільшенню економічного потенціалу держави, а з другого — дає змогу впливати на політику інших держав через світові ціни, встановлення режиму найбільшого сприяння чи введення ембарго тощо.

До **ідеологічних**, або **інформаційно-пропагандистських засобів** зовнішньої політики належать різноманітні форми й засоби пропаганди, інформації, культурної політики, які використовуються

державою у відносинах з іншими державами передусім з метою формування позитивного зовнішнього іміджу і міжнародного престижу даної держави. З цією метою у зарубіжних країнах відкриваються культурні центри, влаштовуються різноманітні виставки, презентації тощо.

Зовнішня політика, використання різних засобів її здійснення навіть у демократичних країнах є однією з найменш контрольованих рядовими громадянами сфер діяльності держави. І не тільки через закритість діяльності деяких її складових, наприклад збройних сил і спецслужб. Прийняття більшості зовнішньополітичних рішень, найважливіші кадрові призначення у цій сфері у державі зосереджуються у руках однієї особи — глави держави або прем'єр-міністра. Це підвищує ризик прийняття невважених рішень аж до втягнення держави в зтяжні кровопролитні війни, як це сталося з США у В'єтнамі або з СРСР в Афганістані.

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. — Х.: Право, 2015.; Юридична енциклопедія: В 6 томах. / Редколегія: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та інші. — К.: «Українська енциклопедія», 1998.

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ - політичні установи з організаційною структурою, цілеспрямованими виконавчими структурами та апаратом. Політичні інститути - спосіб організації політичного життя суспільства, що втілює ті або інші політичні норми, обумовлені конкретно-історичною ситуацією, вимогами політичного життя. Політичні інститути - це, по суті, певні політичні установи (сукупність політичних партій, органів суспільного громадського самоуправління та ін.), що визначають спільність людей, які мають особливі повноваження і виконують спеціальні функції у політичному житті суспільства (військові комітети, комісії), певну діяльність (президентське правління).

Специфіка політичних інститутів, у порівнянні з багатьма явищами політичного життя, полягає в тому, що вони майже завжди узаконені і діяльність їх регламентована відповідними законами, рішеннями й іншими юридичними актами. Кожний із політичних інститутів здійснює певний вид політичної діяльності і включає соціальну спільність, шар, групу, спеціалізовану на її виконанні; політичні норми, регулюючі відносини всередині політичної системи суспільства і між ними, а також між політичними і непо-літичними

інститутами; матеріальні засоби, необхідні для досягнення поставленої мети.

Політичні інститути: держава, політичні і правові норми, політичні партії, групи інтересів та ін.

У політичній системі держава - основний політичний інститут, що організує, спрямовує і контролює спільну діяльність і стосунки, відносини людей, суспільних груп, класів, асоціацій, груп інтересів. Держава - політична форма організації суспільства, що здійснює управління суспільством, охорону його економічної та соціальної сфер, культури. Держава - основне знаряддя влади, основний інститут влади в суспільстві і концентроване здійснення владою політики.

Держава - політична організація, такий суспільний механізм, що покликаний захищати інтереси людей певної території і регулювати за допомогою правових норм взаємовідносини між ними, використовуючи за необхідністю спеціальні органи примусу. Виступаючи суб'єктом конституції, держава відображає публічний характер людської діяльності, і чим більше розвинута держава, тим більше відділена, відокремлена від суспільства, здобуває якість громадянського на протигагу суспільству політичному. Держава опосередковує рух основної суперечності людської діяльності між її суспільним характером та індивідуальною формою реалізації. Становлення державності завершується відокремленням держави від суспільства і від індивіда в ролі самостійного суб'єкта. Дальший розвиток державності пов'язаний із народженням бюрократії. У внутрішній структурі держава поступово створює особливу соціальну верству, що безпосередньо здійснює державні функції, світську політику. Пізніше розвиток державності зв'язаний із установами суспільного громадянського контролю над бюрократією. У процесі обмеження всевладдя бюрократії відбувається формування нації. Такий суперечливий процес здійснює подвійний вплив на становище індивіда і становище суспільства, індивід визначає себе часткою певної цілісності, що складається з окремих індивідів, і обмежує свою свободу заради цілісності. індивід стає особистістю і громадянином.

Політичний інститут політичної системи суспільства - політичні партії - представляють інтереси громадян і ставлять метою їхню реалізацію шляхом завоювання державної влади або участі в її здійсненні.

Групи інтересів - найрізноманітніші організовані групи, спільності людей (профспілки, молодіжні і жіночі рухи, творчі союзи і об'єднання, етнічні і релігійні спільності, організації ветеранів війни, асоціації підприємців і фермерів та ін.).

Політичні інститути забезпечують відтворення, стабільність і регулювання політичної діяльності в суспільстві, збереження ідентичності політичної спільності, незважаючи на зміну її складу, посилюють соціальні зв'язки і внутрішньогрупову згуртованість, здійснюють контроль за політичною поведінкою своїх членів, заохочуючи бажане і припиняючи відхилення від норм поведінки. Політичні інститути - важливе джерело соціальних і політичних змін - створюють багатоманітність каналів політичної активності людей, соціальних спільностей, шарів і груп, індивідуумів, формують альтернативи соціального і політичного розвитку суспільства.

В демократичних суспільствах держава як провідний інститут політичної системи зосереджує максимальну політичну владу. Держава, політичні партії і групи інтересів автономні і успішно реалізують свої функції. Політичні партії і групи інтересів впливають на формування державних і владних структур, корегують політичну мету, спрямовують політичний розвиток суспільства. В авторитарних і тоталітарних суспільствах політичні інститути створені для відображення і репрезентації інтересів людей, які входять до них. Політичні партії суворо підкорені правлячій еліті та бюрократичному апарату, їх природні функції деформовані. Виступаючи представником всього суспільства, володіючи сувереном, тобто верховенством влади в межах території країни, держава діє самостійно. Існування державної влади знаходить вираження у чиновниках, армії, адміністрації, органах правосуддя та ін. Держава - соціально орієнтована організація політичного панування, об'єднуюча сила цивілізованого суспільства. Держава характеризується як всеосяжна, універсальна політична організація суспільства. Відповідно диференціюються задачі і функції держави. З одного боку, держава - виразник інтересів та волі економічно панівної верстви, оберігає її становище в суспільстві, охороняє умови використання всіх ресурсів, людських, матеріальних, природних в інтересах розвитку суспільства, всіх його членів, утримує в узді непокірних, тих, хто чинить опір і піклується про вчасне усунення соціальних протиріч, а з другого, держава - офіційний представник громадянського суспільства, здійснює реалізацію загальних справ, що впливають з природи будь-якого суспільства. Природно, держава виконує дві групи функцій, їх співвідношення у діяльності держави не залишається раз і назавжди заданим, статичним, а залежить від природи суспільства і держави, від конкретно-історичних умов.

Багатоманітність політичних інститутів визначається диференціацією політичної діяльності і політичної влади на різноманітні види. За характером мети виділяються політичні інститути законодавчої, виконавчої і судової влад, кожному з яких притаманна

багатофункціональність. Парламент, зокрема, вирішує завдання виконавчої влади, уряд здійснює певні види законодавчої діяльності та ін. За питомою вагою і значимістю політичної діяльності виділяються власне політичні інститути, орієнтовані на здійснення політичної влади, вплив на неї, і соціально-політичні інститути (суспільно-політичні рухи), що задовольняють не тільки політичні, але і соціальні інтереси, а також духовні потреби - у спілкуванні, самоутвердженні, активності та ін.

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. — Х.: Право, 2015.; Юридична енциклопедія: В 6 томах. / Редколегія: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та інші. — К. : «Українська енциклопедія», 1998.

ПОЛІТИЧНІ ІНТЕРЕСИ

ПОЛІТИЧНІ ІНТЕРЕСИ - усвідомлення соціальними суб'єктами (індивідами, групами, верствами, класами) своїх об'єктивних можливостей участі у політичному житті суспільства; ідеальні прагнення цих суб'єктів до політико-управлінської діяльності з метою стабілізації або поліпшення свого становища. Інтереси поряд з потребами - найважливіші спонукальні причини людської діяльності. Цю функцію вони виконують і в сфері політичних відносин.

У політичних інтересах знаходять найбільш узагальнений вираз актуальні політичні потреби представників тих чи інших соціальних спільнот, внаслідок чого самі інтереси завжди спрямовані на збереження або зміна політичного становища тієї чи іншої групи у суспільстві, служать реальними причинами їх політичного поведінки.

Сформований політичний інтерес виступає як певна мета, досягнення якої здійснюється в ході політичної боротьби. Він виникає на базі економічного інтересу, але не зводиться до нього. Змістом політичного інтересу виступає необхідність (потреба) завоювання політичної влади. Це пов'язано з особливою роллю держави в суспільстві, покликаною захищати інтереси економічно панівного класу. Інакше кажучи, політичний інтерес - це те джерело політичної поведінки, який спонукає суб'єкти політики до постановки певних політичних цілей і здійсненню конкретних політичних дій з їх досягнення.

Об'єктом політичного інтересу є: влада і владні відносини в суспільстві; механізми та способи здійснення політичної влади; політична діяльність партій, суспільно-політичних рухів, громадських

організацій та лобістських груп; політична еліта і окремі представники на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях.

Предметом політичного інтересу виступає вся сукупність політичних процесів, явищ і подій. Вони сприймаються і оцінюються суб'єктами політики з точки зору корисності та можливості використання для досягнення своїх цілей.

Змістом політичних інтересів є вся сукупність тих об'єктів, цілей і завдань політичної діяльності, які оволодівають свідомістю суб'єкта дії (окремих осіб, соціальних груп, партій та інших політичних сил).

Політичні інтереси класифікуються за кількома підставами:

а) за характером суб'єкта інтересів (національні, етнічні, державні, партійні, класові і т.д.),

б) за ступенем спільності (особисті, групові, класові, громадські),

в) по відношенню до тенденції суспільного розвитку (прогресивні, реакційні, консервативні);

г) по органу, який представляє інтереси (державні, партійні, громадських організацій та об'єднань);

д) за своєю спрямованістю (внутрішньополітичні, зовнішньополітичні);

е) за характером походження (стихійні чи усвідомлені).

Якщо брати до уваги тільки фактор часу, то можна виділити такі типи інтересів:

1. Постійні інтереси. Їх задоволення утворює умова біологічного виживання людей.

2. Перспективні інтереси. Не можна стверджувати, що вони незмінно суперечать за своїм змістом постійним інтересам. Перспективні інтереси утворюють найбільш істотний елемент політичних доктрин, концепцій і програм дії.

3. Поточні інтереси. Вони зазвичай розглядаються відносно до інтересів з перспективним характером впливу. Емпірично доведена схильність людей (у масі) надавати найвищий ранг поточним цілям дій призводить до того, що однією з багатьох важливих завдань політики стає пошук способу зв'язку між довготривалими цілями і тиском вимог моменту. Необхідність враховувати громадську думку, нерідко виникає під впливом поточних потреб і настроїв, змушує модифікувати прийняті пріоритети. На відміну від інших соціальних інтересів політичні інтереси мають ряд характерних особливостей, які визначають їх якісну специфіку.

По-перше, політичний інтерес корениться в матеріальних відносинах, але при цьому відіграє активну роль по відношенню до нього.

По-друге, політичний інтерес є прояв владного відносини, він найтіснішим чином пов'язаний з механізмом і зі способами здійснення влади в суспільстві.

По-третє, політичний інтерес має відносну самостійність.

По-четверте, політичні інтереси окремих класів, соціальних груп і прошарків можуть не збігатися з політичним державним інтересом.

По-п'яте, у багатонаціональному суспільстві політичний інтерес має національне забарвлення, оскільки нації - суб'єкти політики.

У суспільстві завжди діє сукупність інтересів різного рівня спільності, що виражають специфіку взаємин і життєвих орієнтацій різних соціальних груп, верств, класів, соціально-етнічних утворень. Одні з цих інтересів висловлюють довготривалі, фундаментальні тенденції існування соціальних спільнот - це інтереси класів, націй, суспільства в цілому. Інші висловлюють специфіку соціальних відносин, які встановлює соціальна група або її частина з іншими соціальними групами, - це приватні інтереси. Зміст політичного інтересу формується головним чином у результаті взаємодії інтересів соціальних груп залежно від їх зрілості, політичної активності, ваги у суспільстві. Однак збіг політичних інтересів соціальних груп і політичних інтересів суспільства настає лише в певний момент розвитку і цілого - суспільства, і його інтегральної частини - соціальної групи.

Артикуляція і реалізація політичних інтересів відносяться до двох найважливіших функцій політичної системи суспільства. Ефективність реалізації політичних інтересів визначається тим, наскільки повно їх зміст відіб'ється у політичній ідеології і чітко виразиться в політичних документах, що виконують регулятивну функцію у політиці. З іншого боку, повнота вираження політичних інтересів залежить від ступеня демократичності самого процесу виявлення обліку та поєднання політичних інтересів. До складу механізму вираження політичних інтересів включені організаційні, ідеологічні, нормативні та комунікативні елементи політичної системи суспільства.

Все різноманіття типів і модифікацій політичних інтересів має загальний джерело - співвідношення інтересів класів, соціальних груп і прошарків з інтересами суспільства у цілому. Відхід від нього викликає формування ілюзорних форм, які втрачають атрибутивні властивості політичних інтересів. Такий ілюзорною формою може служити, наприклад, бюрократичний інтерес. Це ілюзорно загальний, тобто власне не політичний, а приватний інтерес егоїстичної соціальної групи, який її представниками свідомо видається за загальний, але не є таким. Бюрократія націлена на формування специфічного, відмінного від

державного і класового, корпоративного (тобто не політичного, а групового) інтересу.

Політичні інтереси визначають спрямованість політичної діяльності, висловлюють рівень їх розвитку. Політичний інтерес, будучи невід'ємним властивістю всіх суб'єктів політики, виявляє себе на всіх рівнях активності суб'єкта (у процесі теоретичного моделювання можливих дій, в конкретних практичних діях і т.д.). У цілому політичний інтерес має ряд каналів: а) діяльність владних структур; б) політичний вплив партій, організацій, спілок, церкви, засобів масової інформації, в) тиск масових політичних сил (страйковий рух, мітинги).

У політичних інтересах відбивається ставлення членів суспільства до політичної влади, політичної системи у цілому. Відсутність узгодженості між політичними інтересами різних соціальних груп, шарів і інтересами представників владних інститутів може привести не тільки до формування та загострення політичних суперечностей, а й створення такої ситуації, за якої суперечності можуть перерости в політичний конфлікт.

Політичні інтереси є базою для формування політичних поглядів, політичних громадських настроїв, ідеологічних позицій, на основі яких здійснюється вибір політичних пріоритетів, що враховують потреби соціальних груп і прошарків суспільства.

ДЖЕРЕЛА:

Бебик В. М. Політологія: теорія, методологія, практика. К., 1997. С. 41.; Медведчук В. В. Соціал-демократичний вибір – історичний шанс для України. К., 2000. С. 36 – 38.; Медведчук В. В. СДПУ (о) і сучасні процеси державотворення в Україні // Вісник Академії правових наук України. №1 (24). 2001. С. 44.; Дунаєва Л. Тенденції та перспективи модернізації партійно-політичної сфери й утвердження партійної системи в Україні // Людина і політика. 2001. №5 (17). С. 153.; Медведчук В. В. Роль і перспективи соціал-демократії в ідеологічному просторі сучасної України // Правова держава. К., 2001. Вип. 10. С. 564.; Чувардинський О. Г. "Аксіологічний трикутник" новітньої соціал-демократії: політико-правовий аналіз // Держава і право. К., 2001. Вип. 10. С. 501 – 504.; Гончаров Д. В., Гоптарева І. Б. Введение в политическую науку. М., 1996. С. 182.; Михальченко М. Сутність і характеристики сучасної української політики // Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї. К., 1999. С. 11.

ПОЛІТИЧНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

ПОЛІТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ — добровільне об'єднання громадян, створене на засадах спільної діяльності з метою реалізації політичних цілей.

Основна функція таких організацій – захист політичних інтересів певних соціальних груп чи суспільства в цілому. Поява та еволюція

політичних організацій зумовлена процесами модернізації, становленням національних держав, розвитком громадянського суспільства. Політичні організації, як правило, мають фіксоване членство, певну структуру.

Діяльність регулюється відповідними нормативними актами. Для досягнення мети використовуються різноманітні засоби політичної діяльності (агітаційно-пропагандистські, інформаційно-комунікаційні, ідеологічні, організаційні, психологічні тощо).

Політична організація:

- одна з форм реалізації влади;
- індикатор демократизації політичного життя і політичної системи;
- показник рівня політичної культури;
- джерело вдосконалення політичної освіти та політичного управління.

Ідеологічна складова політичних організацій зазвичай викладена в їх програмах. Класифікують за ідеологічним спрямуванням: соціал-демократичні, комуністичні, ліберальні, консервативні, націоналістичні тощо; за ставленням до політичної дійсності виокремлюють революційні, реформістські, реакційні, консервативні.

Теоретичним підґрунтям дослідження специфіки політичних організацій вважаються: бюрократично-ієрархічна концепція формальних організацій М. Вебера, згідно з якою необхідні максимальна спеціалізація діяльності, ієрархічний розподіл керівних функцій і відповідальності, формалізація організаційних правил і процедур; теорія колективної поведінки і масового суспільства (Е. Фромм, У. Корнхаузер, Г. Блюмер та ін.), яка розкриває причини, механізми і способи вирішення міжгрупових конфліктів, у тому числі політичних; концепція мобілізації ресурсів (Дж. Маккарті, К. Вільсон, А. Обертон) зовнішніх — економічний рівень держави, рівень правової культури, наявність демократичних традицій та внутрішніх — людські ресурси, час і матеріальні кошти, витрачені на організацію.

Критерієм оцінки діяльності політичних організацій є ефективність використання її складових — соціально-політичних позицій і ролей, норм і цінностей тощо.

Перша українська політична організація – Головна Руська Рада (створена у 1848 р. у Львові) вимагала національно-культурної автономії українців у складі Австрійської імперії, заснувала Галицько-Руську матицю — культурно-освітнє товариство, видавала першу українську газету у Галичині. Була розпущена австрійським урядом у 1851 р.

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. – Х . :Право, 2015.; Шайгородський Ю. Ж. Організація політична / Ю. Ж, Шайгородський // Соціологія політики: Енцикл. словник / Авт.-упоряд.: В. А. Полторака, О. В. Петрова, А. В. Толстоухов. — К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2009. — С. 271.

ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕКОНАННЯ

ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕКОНАННЯ — сукупність або система переконань та поглядів на політику, економіку, устрій держави та суспільства, на те, якими мають бути закони і якою має бути громадська мораль.

Політичні переконання — це усвідомлена потреба людини — суб'єкта політики діяти у відповідності зі своїми знаннями, поглядами, ціннісними орієнтаціями. Політичні переконання становлять серцевину світогляду та ідеології особистості й знаходять своє практичне вираження у політичній боротьбі. Ст. 34 Конституції України гарантує кожному громадянину України «право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань».

Політичні переконання нерідко тісно переплітаються з іншими особистими переконаннями людини — з його вірою або релігією, його особистою мораллю та шкалою цінностей.

Політичні переконання можуть відображатися або не відбиватися у конкретних діях, спрямованих на захист або реалізацію цих переконань, наприклад, у голосуванні на виборах за конкретну політичну партію або рух, за конкретного кандидата, або в участі або неучасті у мітингах та демонстраціях протесту, тощо., тощо.

Раніше у західній політології було прийнято класифікувати політичні переконання за плоскою шкалою з ліва на право:

- ультраліві (троцькісти, маоїсти, анархісти);
- ліві (комуністи, демократичні соціалісти);
- помірно ліві (соціал-демократи);
- лівоцентристські (соціал-ліберали);
- правоцентристські (ліберали);
- помірно праві (ліберал-консерватори);
- праві (консерватори; лібертаріанці, монархісти);
- ультраправі (націоналісти, нацисти, фашисти).

Останнім часом політологами, соціологами та соціальними психологами визнається, що ця шкала і саме розподіл на «лівих» та «правих» застаріли та неадекватно відображають реально існуючий спектр думок у суспільстві. Так, абсолютно незрозуміло, куди у цій шкалі можна віднести, наприклад, лібертаріанців. Також у людини можуть бути переконання, в одній області (наприклад, в економічній)

вважаються традиційними для «лівих», а в іншій (наприклад, політичної) вважаються «правими». Ситуація ще більш ускладнюється розмиванням програмно-ідеологічних розходжень та політичним зближенням традиційних партій у західних політичних системах в останні 100 років, взаємопроникненням та взаємозбагаченням різних систем поглядів. Істотно і те, що у посткомуністичних країнах, і особливо країнах пострадянських, поняття «правизни» та «лівизни» нерідко живаються у значенні, протилежному прийнятому на Заході — так, в епоху перебудови лібералів та антикомуністів часто іменували «лівими», а традиційних ортодоксальних комуністів — «правими».

У зв'язку з тим, що двомірна політична шкала («праві» та «ліві») не дозволяє достатньо коректно відобразити погляди як на роль держави у контролі житті суспільства, так і на роль держави у забезпеченні соціальної рівності, то використовуються також «політичний компас» (відзначає, поряд з віссю «ліві» — «праві», що відображає ставлення до економічних питань, розподіл на лібертарно та авторитарні суспільно-політичні переконання) чотиривимірна шкала, запропонована американським лібертаріанцем Девідом Ноланом в 1970 р.:

консерватори, або праві (прихильники жорсткого контролю держави за життям суспільства та противники участі держави у перерозподілі доходів від багатих до бідних);

ліберали, або ліві (супротивники жорсткого контролю держави за життям суспільства та прихильники участі держави у перерозподілі доходів від багатих до бідних);

лібертаріанців (супротивники жорсткого контролю держави за життям суспільства та противники участі держави у перерозподілі доходів від багатих до бідних);

популісти, або авторитаристи (прихильники жорсткого контролю держави за життям суспільства та прихильники участі держави у перерозподілі доходів від багатих до бідних).

ПОЛІТОЛОГІЯ

ПОЛІТОЛОГІЯ або Політична наука (англ. political science, фр. sciences politiques; від (грец. πολιτικός, politikos - суспільний, громадський, грец. πόλις, polis — місто, politika — державні й суспільні справи) — соціально-гуманітарна наука про політику, її роль і функції у житті суспільства, зокрема, про її теорію; функції політичної системи тавлади; функції і характер держави; сутність, форми та методи діяльності суб'єктів політики та закономірності і випадковості розвитку

політичного процесу; про проблеми глобальної політики, зокрема, міжнародних відносин.

Дослідження політики у політології міждисциплінарні і відображаються у їх інтеграції з іншими дисциплінами насамперед із соціологією, психологією, правом. Політологія ж вивчає їх, інтегруючи у себе окремі аспекти цих дисциплін.

Термінологія науки:

Польська дослідниця Барбара Witkowska-Rozciecha у дослідженні проблем політичної науки розглядає терміни: політологія, політична наука та політичні науки як синоніми.

Категорії науки:

Три категорії (ключові поняття) політичної науки: сила, держава і політика.

Історію розвитку політичних знань можна умовно розділити на три періоди:

- Донауковий, зокрема, Філософський - до середини ХІХ-го ст.;
- Емпіричний. - З середини ХІХ-го ст. по 1948-й р.;
- Рефлексія. - З 1948-го р. до наших днів.

Міфологічний етап

Почався у Стародавньому світі з політичної думки Стародавнього Сходу. Знання про політику (зокрема владу - грец. Πολιτικός Επιστήμης (від. гр. logos — слово, поняття, вчення - букв. політична епістемологія, політзнання)) починає накопичуватись разом з виникненням самої політичної влади. Волхви Давньої України, жреці Стародавнього Єгипту, мудреці імператорів Давнього Китаю володіли певними політичними знаннями і відбивали їх у політичних вченнях релігійного чи міфологічного забарвлення. У цей період і влада і знання про неї були справою невеликої, закритої групи людей, яка могла набувати рис касти, яку український політичний мислитель та ідеолог І-ї половини ХХ-го ст. Дмитро Донцов називав провідною верствою, яка розглядала політику як політичне мистецтво.

Філософський етап.

Серед представників цього етапу у античному світі виділяють:

Демокріта з Абдери, який виступав за демократичну форму правління;

засновників політичної філософії - Платона - теоретика тоталітаризму і Аристотеля - який наголосив на необхідності маневрування між конкуруючими інтересами різних соціальних груп;

Цицерона, оратора, який багато зробив для вдосконалення політичної думки Античності.

Найбільш відомі з праць праць з цього періоду розвитку політичної думки, що дійшли до сьогодні:

- Античність: «Політика» Аристотеля, «Держава» Платона, Цицерона.
- Середньовіччя: «Про град Божий» Аврелія Августина, Фоми Аквінського і його послідовників з Саламанкської школи.

У Західній Європі політичні знання починають набувати характеру політичної філософії на межі Середньовіччя та Нового часу, коли мислителі почали пояснювати політичні процеси за допомогою філософських підходів і методів. Основи європейської політичної філософії з цього часу почали закладати Н. Макіавеллі - італійський мислитель з Флоренції (XVI-го ст.), який вважається засновником сучасної політичної соціології, І. Кант, Ж. Боден, Т. Гоббс, Дж. Лок, Ш.-Л. Монтеск'є, Дж. Б. Віко та ін. Відповідно у цей час галузь знань про політику отримала нову назву — **політична філософія**.

Найбільш відомі з праць праць з цього періоду розвитку політичної думки, що дійшли до сьогодні:

Відродження: Макіавеллі, «Державець», «Міркування про першу декаду Тита Лівія» - відмова від погляду на політику як предмет божественного провидіння, влада монархів розглядається як цілком людське явище, тому книга Макіавеллі досі сприймається багатьма як зразок крайнього політичного цинізму.

Новий час: Спіноза, «Богословсько-політичний трактат»; Гоббс, «Левіафан»; Локк, «Два трактати про правління».

Твори просвітителів (Монтеск'є, Вольтер, Руссо). Цей період розвитку галузі тривав до середини XIX ст. Його представниками були також - соціалісти-утопісти (Оуен, Фур'є, Сен-Сімон), Ф. Ніцше

З XX ст. - тоталітарна політична думка (праці А. Гітлера, М. Каддафі, представників «історичного матеріалізму»). її противники -К. Поппер, «Відкрите суспільство та його вороги».

Розвиток політичної науки в модерний період:

Знання про політику починають набувати характеру науки в європейській Новий час. Починається вивчення політики науковими методами. Перші кафедри політичної науки відкрились у 1640-х рр. — у Республіці Сполучених Провінцій (університет Лейдена) і королівстві Швеція (університет Упсали). Однак у провідних державах Заходу як самостійна наукова і навчальна дисципліна політична наука

оформилась набагато пізніше — у II-й половині XIX-го ст, коли почався емпіричний етап розвитку науки, який тривав до 1945 р., почалося викладання політичної науки у навчальних закладах. Великий вплив на її розвиток справила соціологія, зокрема марксизму. У США у 1857 р. Ф. Лейбер починає читати цей курс у Колумбійському коледжі, у 1880 р. у цьому ж коледжі створюється перша школа політичної науки, що поклато початок активному формуванню у США системи політологічних навчальних і наукових закладів.

У 1903 р. датується створення Американської асоціації політичних наук. Це пов'язано з розвитком капіталізму та банківської системи, демократичних інституцій та потребі у формуванні фахового підходу до політичного та адміністративного управління запитом на кадри для сфери активних комунікацій в ієрархії координаційного управління колоніальних держав, до числа яких США увійшли з перемогою в Іспано-американській війні 1898-го р. Тому у 1920-30-ті рр. центром розвитку науки стають США. У 1896-му р. італійський політолог і соціолог Г. Моска опублікував книгу «Елементи політичної науки», що дало підстави говорити про поширення політичної науки у Європі починаючи з кінця XIX-го ст.

Найвідоміші праці періоду: з XIX ст. - соціальні концепції К. Маркса, М. Вебера і Г. Спенсера. З XX ст. – твори Римського клубу.

Необхідність ідеологічної боротьби з СРСР наприкінці 1940-х, однією з ідеологічних платформ якого була політична економія (див. Політологія СРСР), а також бурхливий повоєнний розвиток такого напрямку соціології як політтехнологія, спонукала політичну еліту країн НАТО, зняти негласне табу з цієї теми, доповнивши її політтехнологією, і оформити як самостійну галузь наукового знання; до того коло питань, пов'язаних з теорією державного устрою, розглядався у рамках соціальної філософії, а з кінця XIX ст. - і у соціології.

Становлення політичної науки у глобальному масштабі завершилося на Міжнародному колоквиумі з політичних наук (Париж, 1948-го р.), який був організований з ініціативи ЮНЕСКО. На цьому семінарі було окреслено предмет цієї науки, рекомендовано включити курс політичної науки як загальнообов'язкової загальноосвітньої дисципліни у систему вищої освіти.

Згаданий семінар визначило чотири складові політичної науки:

Перша складова: історія політичної думки і теорія політики;

Друга складова: політичні інститути і процеси в т. ч.: конституція; центральний уряд; регіональні та місцеві органи влади; державне управління; економічні та соціальні функції Уряду; порівняння політичних інститутів;

Третя складова: політичні партії громадські організації і групи тиску у т. ч.: політичні партії; громадські групи та асоціації; участь громадян в управлінні; громадська думка;

Четверта складова: теорія міжнародних відносин, політики і права у т. ч.: зовнішня політика; міжнародні організації; міжнародне право.

У 1949 р. утворено Міжнародну асоціацію політичних наук.

Об'єкт дослідження науки

Політична влада, основи її правової системи, визначення засад її легітимності, з'ясування механізмів забезпечення її стабільності і оптимальності з погляду правління. Крім цього, об'єктом вивчення політичної науки є політика, політична сфера суспільного життя.

Предмет дослідження науки

В уявленні багатьох вчених політологія являє собою міждисциплінарну науку, предметом вивчення якої є Закономірності взаємин соціальних суб'єктів з приводу політичної влади; тенденції і закони функціонування і розвитку політичного життя, які відображають реальний процес включення суб'єктів політики у діяльність з реалізацією політичної влади і політичних інтересів. Але у той же час багато вчених дотримуються протилежної точки зору, вважаючи, що немає особливих підстав для відкриття «вічних» істин і «незмінних» політичних законів.

На їхню думку, часто прихильники пошуку політичних законів не враховують головного - те, що один теоретик розглядає як «прогрес», для іншого виявляється регресом.

Проблеми, якими займається політологія, можна розділити на три великі блоки:

1. філософські та ідейно-теоретичні підстави політики, системоутворчі ознаки і найважливіші характеристики підсистеми політичного, політичні феномени, властиві тому чи іншому конкретному періоду історії;

2. політичні системи і політична культура, їх відмінності і подібності, переваги та недоліки, політичні режими, умови їх зміни і т. ін.;

3. політичні інститути, політичний процес, політична поведінка і т. ін.

Методологія політичної науки:

Методологія науки включає у себе три групи компонентів: принципи дослідження, дослідницькі підходи і конкретні методи дослідження.

Принципи політичної науки:

- Об'єктивності;
- Верифікованості.

Основні підходи політичної науки:

Це концептуальні практико-теоретичні підходи до дослідження, що об'єднують сукупності специфічних методів політичної науки:

Історичний - полягає у вивченні політичних процесів, явищ, політичних систем в історичному плані з точки зору їх історичного взаємозв'язку та розвитку.

Інституційний - вивчення інститутів, за допомогою яких здійснюється політична діяльність (держави, партій, рухів, об'єднань тощо).

Соціологічний - сприяє з'ясуванню соціальної зумовленості політичних явищ і процесів, зокрема, впливу на політичну систему економічних відносин, соціальної структури, моралі, культури, релігії. Передбачає з'ясування залежності політики від суспільства, соціальної обумовленості політичних явищ, у тому числі впливу на політичну систему економічних відносин, соціальної структури, ідеології, культури. У своїх крайніх проявах представлений у марксизмі - тезу залежно політичної структури від економічного базису.

Психологічний (біхевіористичний або біхевіоралістський) - прийшов на зміну інституційного підходу. Особливий розвиток отримав у США в останній третині XIX ст. Претендує на максимальну науковість у політології, широко використовує методи природничих наук, конкретної соціології. Суть біхевіоралістської методології полягає у вивченні політики за допомогою конкретного дослідження різноманітного поведінки окремих осіб і груп (але не інститутів). Конститууючі начала підходу: 1) політика має особистісний вимір, групові дії людей так чи інакше сходять до поведінки окремих особистостей, які і є об'єктом дослідження; 2) домінуючі мотиви поведінки людей - психологічні, вони можуть мати й індивідуальну природу; 3) політичні явища вимірюються кількісно; це відкриває перед політологами можливість використання математики. орієнтує на вивчення поведінки груп, класів, мас і особистостей, що виконують будь-яку політичну діяльність, спрямовану на досягнення тієї чи іншої політичної мети. Безпосередньо вплив через особистості в історії

показав і Девід Оуэн, англійський лікар та політик: «характерна риса «хюбриса» - небажання визнання помилок та асоціальна і аморальна політика». Він та інші автори показують маніакальність поведінки відомих політиків (Гітлер, Сталін, Черчіль): "Наприклад, Вінстон Черчилль і Рузвельт Теодор страждали маніакально-депресивними розладами, але якщо зауважити депресію у шанованого політика люди ще якось погоджувалися, то маніакальні симптоми — немає";

Системний - забезпечує цілісне сприйняття об'єкта дослідження і всебічний аналіз зв'язків між окремими його елементами у межах цілого. У політиці вперше розроблений у 50-60-ті рр. ХХ ст. Д. Істоном і Т. Парсонсом. Суть цього підходу полягає у розгляді політики як цілісного, складного організму, саморегульованого механізму, що знаходиться у безперервній взаємодії з навколишнім середовищем через вхід і вихід системи. Політичній системі належить верховна влада у суспільстві.

Нормативно-ціннісний — передбачає з'ясування значення політичних явищ для суспільства й особистості, їх оцінку з точки зору загального блага і справедливості, свободи, поваги людської гідності і т. п. Цей підхід орієнтує на розробку ідеалу політичного устрою і шляхів його практичного втілення. Виходить з належного чи бажаного і відповідно до цього будує політичні інститути і поведінку.

Структурно-функціональний - передбачає розчленування політичного явища на складові частини з подальшим аналізом вивчення їх ролі для суспільства, соціальних змін індивідів.

Антропологічний - вивчення зумовленості політики не соціальними чинниками, а природою людського роду.

Основні методи політичної науки

Політологія володіє значним арсеналом дослідницьких методів, оскільки є міждисциплінарною наукою і використовує методологічну базу всіх суміжних дисциплін. Методи, що їх використовує політологія можна поділити на такі групи:

логічні (Загально-філософські) використовуються політологією як однією із суспільствознавчих наук (поряд із соціологією, економікою). Це - не її власні методи: аналіз; синтез; дедукція; індукція; моделювання - припускає оперативну оцінку передбачуваного розвитку політичних подій, на основі яких можна прийняти ефективні рішення; абстрагування; аналогія; класифікація; сходження від абстрактного до конкретного; поєднання історичного і логічного аналізів; уявний експеримент.

Загальнонаукові (порівняльний, термінологічний, структурно-функціональний) в т. ч.: Порівняльний - зіставлення однотипних політичних явищ (політичних режимів, державного устрою тощо), різних способів реалізації одних і тих самих політичних функцій, політичних рішень і т. д. Дає можливість встановити спільні і відмінні риси політичного життя різних епох, народів, країн.

Емпіричні (прикладні) методи досліджень - отримання первинної інформації про політичні факти: спостереження; фокусованого групового інтерв'ю; аналізу документів (кількісний і якісний контент-аналіз); анкетування; використання статистики (насамперед електоральної); Опитування (анкетне та експертна оцінка); Інтерв'ювання; Лабораторні експерименти; Теорія ігор; Сучасні комп'ютерні технології, включаючи методи штучного інтелекту, геоінформаційні системи та ін.

Функції політичної науки:

- **Описова** (Гносеологічна) - полягає у пошуку відповідей на запитання: якою насправді є політична дійсність? У чому її природа та специфіка? хто виступає суб'єктом політики?
- **Пояснювальна** - дозволяє знайти відповіді на запитання: чому певні факти політичної дійсності існують? Чому ці факти мають саме такі властивості?
- **Інструментальна** - пов'язана з пошуками відповідей на запитання щодо вибору форм і видів політичної дії з метою досягнення бажаного результату.
- **Інноваційна** - прагне надати прогнозам і висновкам максимальну наукову обґрунтовану і максимальну контрольовану форму.
- **Прогностична (експертна)** - полягає у відповіді на запитання: якою буде політична дійсність або коли відбудуться певні політичні події. Результатом цієї функції є поява прогностичних гіпотез.
- **Методологічна** - охоплює способи, методи і принципи теоретичного дослідження політики і практичної реалізації набутих знань.
- **Світоглядна (Ідеологічна)** - утверджує цінності, ідеали, норми, які характеризують цивілізовану політичну систему, політичну культуру соціальних суб'єктів. Полягає у розробці стратегії та напрямків розвитку суспільства, його політичних інститутів, політичних процесів тощо.

- **політичної соціалізації** - забезпечує процес включення людини в політичну сферу життя суспільства і формування певного типу політичної культури.
- **Прикладна (управлінська)** - розробляє критерії ефективності діяльності парламенту, партій, рухів, лідерів, забезпечує провідною інформацією про стан справ і знання засобів ефективного впливу.
- **Нормативна** - проявляється у регламентації відносин між суб'єктами політичного життя.

Як навчальна дисципліна, політична наука включає у себе такі основні дидактичні одиниці:

предмет політичної науки та її методологія;
 історія політичної думки людства;
 розвиток політичної думки в Україні;
 теорія влади і владних відносин;
 політична система суспільства;
 політична культура;
 політичні партії та партійні системи;
 політичні еліти та лідерство;
 глобальний політичний процес;
 політичне прогнозування та ін.

Усю сукупність проблем, які вивчає політична наука, можна згрупувати у такі умовні розділи:

вступ у політичну науки,
 історія політичних вчень,
 теорія політики
 прикладна політологія (соціологія політики).

Головне завдання політичної науки як навчальної дисципліни — опрацювання і таке викладення загально-теоретичного і практичного матеріалу відповідно до завдань політологічної підготовки спеціалістів будь-якого профілю, надання їм необхідного мінімуму наукових знань про політику у доступній формі.

Розвиток політичної науки в окремих країнах

У Франції: У Франції викладання «політичних і моральних наук» було започатковано ще під час Великої Французької революції. Нині більшість центрів французьких провінцій мають інститути політичних наук.

У Британії: У Сполученому Королівстві Великобританії та Північної Ірландії з 1885-го р. функціонує Лондонська школа

економічних і політичних наук, де здійснюється підготовка працівників органів державних влади та управління різних рівнів.

У США: Наприкінці ХХ ст. у США на 1300 кафедрах працювало близько 25 тисяч фахівців з політології, діяло 100 Вчених рад із захисту дисертацій.

У державах Бенілюксу: Голландський асоціація політологів - Голландське товариство політології видає журнал англійською мовою *Acta politica*. Диплом «Магістра політичної науки» можна здобути в університетах: Амстердама; Антверпена; Брюсселя; Гента з Політології по напрямках: національна або міжнародна політика, Дослідження ЄС у конфліктах і розвитку; Льовен: порівняльна політика, міжнародні відносини, політична теорія, політична поведінка і комунікації у голландській політиці; Неймеген: порівняльна політика, міжнародні відносини чи політична теорія і філософія)

У Норвегії: Дисципліна створена після Другої світової війни. Спочатку її навчальні плани взяті з політичної історії, права та історії політичних ідей. Серед її головних розробників у перших десятиліття розвитку були - Фреде Кастберг, Йенс Аруп Сейп, Генрі Вален і Штайн Роккан. Політична наука як університетський предмет вперше почала читатись у 1947 р. в Університеті Осло для юристів та істориків на історико-філософському факультеті - з ініціативи адвоката та експерта з конституційного права Фреде Кастберг. У 1956 р. базою для викладання став факультет права. Окремий факультет політичних наук створений у 1957 р. з ініціативи приват-доцента Томаса Крістіан Віллера. З 1963 р. і дотепер політологія в Університеті Осло належить до факультету соціальних наук. У 1965 р. Кнут Даль Якобсен) став першим норвезьким професором політології. У наступному році він створив кафедру порівняльній політології в Університеті Бергена, відому завдяки Штейну Роккану. З 1980 р. в Університеті Бергена організовано два політологічні інститути: Порівняльної політології та Державного управління та організації знань (на даний час - Департамент з питань адміністрації та теорії організації). Центральне місце в розвитку останнього інституту відіграє політолог Йохан П. Олсен. Окрім того існують відділ соціології та політології Норвезького університету науки і технології у Тронхеймі та факультет політичних наук в Університеті Тромсе та відділ політології та управління в університеті Агдер.

Сьогодні політологія вивчається у більшості норвезьких університетів і коледжів. Норвезька асоціація політології організовує людей з вищою освітою (ступенем) з державних (політичних) наук.

У Данії: Перший інститут політичних наук Данії (Danmarks institut for statskundskab), в якому міжнародна політика були виілена як самостійний елементом програми створена в Університеті Орхуса у

1964 р. Магістр у галузі політології університету Данії може називати себе *cand.scient.pol.* також існує титул *cand.adm.pol.* але він протягом ряду років не використовується і не присвоюється. Студент політології називається *stud.scient.pol.*, а бакалавр в галузі політології - *B.Sc.pol.* У Данії програми з політики пропонують, ун-ти Копенгагена, Орхуса і Південної Данії (Оденсе) і за ступенем *cand.scient.pol.* Ун-ти Роскилле та Ольборг пропонують тісно пов'язану з політичною наукою освіту в галузі управління (ККО) та державного управління (ААУ). Кандидати які закінчили освіту у них отримують *cand.scient.adm.* Втім, *cand.polit.* отримує кандидат наук з економіки Університету Копенгагена.

У Німеччині: Майже у кожному великому німецькому університеті можна вивчати політичну науку - на різних рівнях складності. Раніше з цієї спеціальності часто пропонувались декілька аспірантських програм. Внаслідок поширення у вишах Болонського процесу у даний час для студентів-політологів пропонуються переважно програми ступеня бакалавра і магістра. Багато курсів стали міждисциплінарними і об'єднали матеріали щодо основних питань політичної науки з різних соціальних наук. Можна здати державний іспит на професію вчителя шкільного предмету громадянська освіта який є у більшості провінцій ФРН під різними назвами: соціальні дослідження, суспільствознавство, політичні і соціальні науки, політика і бізнесу, і т. ін.

У Австрії: Інтелектуальним батьком політичної науки в Австрії став австро-американський історик Ернст Флоріан Вінтер *de:Ernst Florian Winter*. У 1938 р. він разом із батьком Ернстом Карлом *de:Ernst Karl Winter*, колишнім віце-мером Відня, емігрував до США з політичних причин. У 1945 р. він повернувся в Австрію з армією США. У 1960 р. після навчання в ун-ті Мічигану і Колумбійському як Запрошений професор Школі права і дипломатії Флетчера, університетів Принстона, Джорджтаунського та Індіани він прибув до Австрії на запрошення її міністра Генріха Дріммеля і Йозефа Клауса для розвитку викладання політичної науки в країні. Е. Вінтер став викладачем і Засновником-директором післявоєнної Дипломатичної академії Відня. З 1967 р. він працював в інституті передових досліджень у Відні. Політологія пропонується в Австрії в університетах Інсбрука, Зальцбурга і Відня. В університеті Інсбруку існує факультет політичних наук та соціології створений 1 січня 2005 р. Студенти-політологи після завершення навчання отримують дипломи магістра філософії.

У Швейцарії: Політологія викладається майже у майже всіх великих університетах: у Цюріха, Женеві, Берна, Лозанні, Люцерні і Санкт-Галлені (окрім Базеля). В ун-ті останнього міждисциплінарна програма магістра у галузі європейських досліджень містить політичну

складову. університет Санкт-Галлена пропонує міждисциплінарний курс, який поєднує політологію і економіку, право. університет Берна пропонує навчальну програму із «соціальних наук» в якій вивчається політика разом із соціологією, дослідженнями масових комунікацій та медіа. університет Цюріхський у співпраці із Швейцарським федеральним університетом технологій у Цюріху з 2006 р. пропонує вивчення класичної політичної науки і спеціалізовані магістратури. На основі кафедри політології Університету Цюріха у 1997 р. створено інститут політичних досліджень CIS (Center for Comparative and International Studies Центр порівняльних і міжнародних досліджень).

У Чехії: У Чеській Республіці політичні науки розвивались під німецьким впливом, у першу чергу німецьких політичної науки та конституційного права. Зокрема їх у період Першої Республіки представляли Франтішек Вейр та Едвард Бенеш. Другий напрям, який розвивався у першій Республіці і з якого виникла політична наука - т. зв. Моральна філософія Томаш Масарик і Емануель Радль.

З появою комуністичного режиму у лютому 1948 р. дослідження політики заборонені до т. зв. Празької весни 1968 р., коли дослідження - на рік були відновлені. У наступний період — т. зв. нормалізації розвиток науки знову припинився.

Після оксамитової революції 1989 р. дослідження політичної науки у Чехії відновлюється. Основними темами політичних досліджень стали транзитологія (переходи від недемократичних режимів до демократій), партійні системи, теорія демократії, порівняння і міжнародні відносини. Політична наука у Чеській Республіці Сьогодні повністю консолідовані як наука.

У Чеській Республіці, політична наука формується в університетах. Серед чеських політологів можна відзначити професора Яна Філіпа, Петра Фіалу, Максиміліана Стрміска, Мирослава Новака, Бланку Річову і доцентів Віта Глоушек, Любомира Копечека, Ладіслава Кабаду і Пржемысла Росульку та ін.

В Україні: Початок викладання політичної науки на території України пов'язаний із вишами Львова. Так, в Україні у 80-ті рр. XVII ст. - наприкінці існування І-ї Речі Посполитої в Академії Іезуїтів та згодом - за імперії Габсбургів - в Йозефінському університеті викладалися курси «Політичні і комерційні знання»¹. Лекційні курси «Політичне право і право націй», «Політичні знання і австрійське законодавство» також читалися у відновленому Габсбургами Львівському університеті. За II-ї Речі Посполитої (у період 1918-1939 рр.) курси з політичної науки викладались у Львівському університеті.

У радянський період розвитку України з 1917 по 1991 рр. політичні проблеми розглядалися поза межами політичної науки - у рамках таких дисциплін як науковий комунізм, історія КПРС, теорія держави і права та ін., проте їх вивчення мало догматичний, однобокий характер зумовлений панівною в суспільстві марксистсько-ленінською ідеологією.

Наприкінці існування СРСР і у період відновлення незалежності України у 1990-1991 рр. окремі колишні викладачі й дослідники наукового комунізму пропонували змінити його аналогічним заідеологізованим навчальним курсом - т. зв. науковим націоналізмом. Однак ця спроба не увінчалась успіхом.

Політична наука як новий навчальний курс почала викладатися в усіх вищих навчальних закладах України лише після розпаду СРСР - з 1991 р., на базі установ і кадрів які займались викладанням вищезгаданих дисциплін.

Зараз при Київському, Одеському, Дніпропетровському, Харківському, Львівському національних університетах та інших освітніх закладах здійснюється підготовка спеціалістів, захищаються кандидатські та докторські дисертації, видається чимало наукової та навчальної літератури, спеціальні журнали та збірники. У 1992 р. створено Асоціацію політичних наук України. З 2007 р. Асоціація політичних наук України прийнята до Міжнародної асоціації як колективний член.

У Білорусі: У Білорусі політологію викладають у: Департаменті політичних наук Європейського гуманітарного університету (емігрантський - у Литві). Кафедри політології функціонують на: Юридичному факультеті Білоруського державного університету; факультеті перекваліфікації кадрів Академії управління при президенті Республіки Білорус; Інституті соціально-гуманітарної освіти БДЕУ; Інституті парламентаризму і підприємництва; Білоруського інституту правознавства.

У Росії: Традиція викладання політичних наук у Росії існує з 1755-го р., коли за пропозицією М. В. Ломоносова у структурі Московського університету була заснована кафедра політики. З 1804 - 1835 рр. у складі Московського університету працював факультет моральних і політичних наук, який готував спеціалістів у галузі політики і політичної економії.

У СРСР політологія була офіційно визнана «буржуазною лженаукою», що, втім, не завадило відкриттю у 1955 рр. Радянської асоціації політичних наук.

У 1963 р.у на базі МВТУ ім. Баумана і МДУ ім. Ломоносова був створений Університет політичної пропаганди (з 1989 р. - Університет політичних проблем), у рамках якого починається викладання політології.

Відродження політології як академічної дисципліни у Росії відбулось у 1989 р. з часу введення дисципліни у реєстр спеціальностей вузів країни і відкриття у складі Московського державного університету імені М. В. Ломоносова відділення політології, перетвореного у 2008 р. у факультет політології МДУ.

У січні 1989 р. політологія введена як навчальна дисципліна у російській вищій школі.

З цього моменту з'являються перші відкриті кафедри та відділення політології: у березні 1989 р. у Ленінградському державному університеті на філософському факультеті СПбДУ (перша у СРСР і РФ), РУДН, МГУ, МГИМО.

Новий імпульс до розвитку університетська політологія у Росії отримала у 2008-2009 рр. внаслідок повноцінної інституціоналізації цієї дисципліни у рамках окремих факультетів найбільших університетів Росії - у вересні 2008 р. створено Факультет політології МДУ, у березні 2009 р. - факультет політології СПбДУ.

У Польщі: У Польщі тривалий час існувало розрізнення на політичні науки і науки про політику. До перших відносили (ті які займаються розглядом політики), такі як соціологія, політична економія, політична історія, історія громадської думки, соціологія політичних відносин, соціальна політика, політична географія.

Початком відділення політології від інших соціальних наук у Польщі вважають створення у 1902 р. у Львові школи політичних наук. У міжвоєнний період був найбільшим університетом політології в школі політичних наук Краків.

Після Другої світової війни у 1948 р. академічна політична наука у Польщі була залежна від офіційної ідеології політології та замінена науковим соціалізмом і сталінською версією Марксизму.

Відновлення політології пов'язане з еволюцією тоталітаризму після жовтня 1956-го року. З 1957 р. Польське політологічне товариство (Polskie Towarzystwo Nauk Politycznych - PTNP), що є одним із засновників Міжнародної асоціації політичної науки (IPSA). - У 1967 р. ініційоване створення Інституту політичних наук (Instytutu Nauk Politycznych) Варшавського університету. Перший захист докторського ступеня у політичній науці в Інституті відбувся у 1971 р., а перша габілітація - у середині 1970- р. У цей же час розвивалось викладання політології в

інших польських університетах, при них з'явилися науково-дослідні центри.

Сьогодні політична наука дисципліна в Польщі вивчається і викладається майже у всіх польських університетах і багатьох приватних гуманітарних навчальних закладах.

У польська наукова література традиційно поділяє політологію на п'ять відділів:

Політична теорія;

політичні системи, їх функціонування;

політичні рухи і доктрини(їх історія і сучасний стан);

сучасні міжнародні відносини;

дослідження курсу державної політики в окремих галузях, наприклад, економічна політика, соціальна політика, екологічна політика і т. ін.

Нині у Польщі дослідження в рамках політичної науки

проводяться за такими напрямками:

власне політична наука (politologia);

міжнародні відносини (stosunki międzynarodowe);

соціальна політика (polityka społeczna);

європеїстика (Europeistyka);

національна безпека (bezpieczeństwo narodowe);

внутрішня безпека (bezpieczeństwo wewnętrzne);

журналістика та соціальні комунікації (dziennikarstwo i komunikacja społeczna).

Деякі з цих напрямків об'єднуються наприклад європейські дослідження Східної Європи чи спеціалізуються - через виділення політичного маркетингу.

У Болгарії: Політологія почала розвиватись ще до зміни політичного режиму в 1989 р. Політичну науку у Болгарії започатковано у 1981 р. із появою на філософському факультеті Софійського університету ім. «Св. Климента Охридського» з ініціативи проф. Мінчо Сємова Проблемної науково-дослідної лабораторії з дослідження політичного життя. Після цього було створено нову університетську спеціальність «політичне знання» (политикознание). У 1986. р. у Софійському університеті створено першу кафедру політології за участі проф. Сємова та Дмитра Іванова і Тодора Танєва, доц. Христо Косєва. Після 1990 р. відкривається спеціальність політологія в інших болгарських університетах, зокрема Велико Тирново, Нового болгарського, Національної та світової економіки і Варненського вільного. У 1991 р. засновано Болгарську асоціацію політичних наук - професійну асоціацію політологів, а у Вищій атестаційній комісії Болгарії

створено спеціалізовану вчену раду з політології, пізніше перетворену в Раду політології, соціології та досліджень науки. Після 2002 р. відновлено Вченої раду з політології.

Типові теми розробок болгарських політологів: зміни в країні після 1989 р., парламентські вибори в країні, політичні партії, політична влада, аспекти європейських досліджень, політичної культури в Болгарії.

ДЖЕРЕЛА:

Бенетон Ф. Введение в политическую науку. — М.: Весь мир, 2002. — 368 с.; Гаджиев К. С. Политическая Наука. Ч. 1. — М.: Межд. Отн., 1994.; Глущенко В. В. Политология: системно-управленческий подход.-М.: ИП Глущенко В. В., 2008.; Политология: Учебн. пособ. для вузов / ред. и сост. Н.И. Сазонов. — Х.: Фолио, 2001. — 831 с.; Піча В. М. Політологія: Навч. посібн для студ. вищих навч. закл. освіти / Піча В. М., Хома Н. М. — К.: «Каравелла»; Львів: «Новий Світ-2000».; Соловьєв А.И. Политология: Политическая теория, политические технологии: Учебник для студентов вузов. — М.:Аспект пресс, 2001.; Новицкий И.Я. Управление этнополитикой Северного Кавказа. — Краснодар, 2011. 270 с.

ПОЛІЦЕЙСЬКА ДЕРЖАВА

ПОЛІЦЕЙСЬКА ДЕРЖАВА (нім. *Polizeistaat*) — форма абсолютної монархії, що набула поширення у другій половині XVIII ст. Характерними рисами поліцейської держави були урядова опіка та втручання в усі сфери життя, відсторонення громадян від участі у державному управлінні, підпорядкування економіки інтересам збільшення державної скарбниці, наявність дуже розгалуженої бюрократії.

Зазвичай класичними «поліцейськими державами» іменують Габсбурзьку державу часів Йосипа II та Російську імперію часів Катерини II.

З XIX ст. визначення «поліцейська держава» зазвичай застосовують до держав із надмірним впливом поліції та спецслужб.

Еволюція терміну пов'язана, зокрема, із зміною значення слова «поліція» (нім. *polizei*) — похідного від давньогрецької політія (дав.-гр. *πολιτεία*). У працях грецьких філософів політія (від *поліс* — місто-держава, міська громада) означала збалансований державний устрій та мистецтво державного управління загалом.

У Середні віки феодальні держави Європи поступово перетворилися на абсолютні монархії. Проте лише у XVII—XVIII ст. виокремлюється окрема сфера державної діяльності, що згодом також отримала назву «поліція». Біля витоків теорії поліцейського права стояв французький вчений Ніколас Деламар. У його «Трактаті про поліцію» (1707—1738 рр.) було окреслено предмет поліцейської влади, виділені

її головні риси, сфери суспільних відносин об'єднані поліцейською діяльністю.

Йосип II за плугом у Славковіце

На основі практики обов'язковою для держави визнавалася діяльність, спрямована на створення державної безпеки та добробуту. Здійснюючи цей обов'язок, виконавчі органи мали право безмежного втручання у приватне життя з метою ошасливлення громадян. Як у науці, так і в практиці обстоювалася доцільність застосування державного примусу не лише для гарантування безпеки, а й створення умов для добробуту громадян.

Ідея «поліцейської», тобто добре влаштованої держави стала історичним продовженням концепції регулярної держави, поширеної на початку XVIII ст., збагаченим практичним досвідом реформ у німецьких державах загалом і імперії Габсбургів зокрема. Значний вплив на неї справили ідеї діячів французького Просвітництва та німецького філософа Християна Вольфа з їхнім прагненням «освіченої монархії». Відтак «поліцейську державу» розглядають або як різновид «освіченого абсолютизму», або ж як синтез «освіченого абсолютизму» та регулярної держави (в англійській літературі іноді використовується термін «освічена поліцейська держава»).

Відмітна риса поліцейської держави є бюрократичне правління, яке відрізняється від феодального тим, що ґрунтується на праві, а не на свавіллі окремої особи. Усі починання державної влади втілюють у життя численні представники бюрократії, головним полем діяльності яких є різноманітні канцелярії. У Німеччині XVIII ст., де прихильники поліцейського порядку посідали особливо значне місце, виникла окрема спеціальна галузь прикладного державознавства, присвячена державній канцелярській практиці. Батьком цієї соціально-політичної

дисципліни був Й. Я. Мозер, відомий представник догматичної розробки німецького державного права. Щоправда, теоретичні викладки науковців не завжди втілювалися у життя, і на практиці замість добре облаштованого порядку панував хаос та корупція, але вчені зазвичай пояснювали це несумлінністю виконавців.

Державне управління називали поліцією принаймні до середини XIX ст. При цьому розрізняли поліцію безпеки та поліцію добробуту. Під першою розуміли державне управління, націлене на забезпечення особистої та майнової безпеки населення, а під поліцією добробуту (див. держава) — діяльність, спрямовану на забезпечення матеріальних та духовних благ населення.

До поліції безпеки відносили, передусім, організацію зовнішньої оборони (армію) та дотримання внутрішньої безпеки (поліція у вузькому розумінні цього слова). До поліції добробуту зараховували турботи держави про суспільну охорону здоров'я, продовольство, видобувну та переробнупромисловість, народну освіту тощо.

Поділ внутрішнього управління державним життям суспільства на поліцію безпеки та поліцію добробуту зник з наукового вжитку разом зі зникненням терміна «поліція» для позначення державного управління.

На початку Нового часу державне управління передбачало звільнення громадських організацій та особи-громадянина від гноблення з боку феодальних порядків, обстоювання їхньої самостійності. І у цьому полягав прогресивний характер ідеї «поліцейської держави». Але з послабленням феодальних кайданів державна опіка не припинилася. Навпаки, набула самодостатнього значення в особі професійних чиновників (див. апарат, веберівське розуміння раціональної бюрократії...). У цьому разі, населення країни розглядали не як. Таким чином, управління у поліцейській державі у принципі заперечувало самовизначення особистості та суспільних груп, оскільки базувалося на засадах всепоглинаючої опіки держави над окремою людиною та суспільством загалом.

Цілковите одержавлення суду та широкий розвиток державного управління призвели до встановлення та зміцнення законодавчої функції влади. Державне законодавство визначало одноманітну та міцну юридичну норму для судових рішень. Усі аспекти життя підпорядковувались законодавчому впливові та в узгодженні з принципом єдності влади, всюдисущої та всеспрямовуючої, правотворчість було визнано виключною функцією держави.

На певному етапі, державна опіка сприяла подоланню замкнутого господарства та встановленню народного. Проте, з

виникненням капіталістичного ладу, останній потребував для свого розвитку свободи підприємницької діяльності та конкуренції. Життя висунуло вимогу свободи від державної опіки, лібералізму, що й знайшло своє висвітлення в ідеї «естетичної держави», антитезі концепції «поліцейської держави». Але цю антитезу будували не на цілковитому та необґрунтованому запереченні попередньої, а на подальшому розвитку закладених у цій концепції прогресивних просвітницьких ідей, що відповідали новому соціально-економічному контекстові.

Носієм ліберальної політичної ідеології став суспільний стан буржуазії, у чиїх руках зосереджувався значний грошовий капітал. Під її енергійним тиском поліцейська система управління державою здала свої позиції, поступившись ліберальній системі державного правління.

Лібералізм означав невтручання державної влади в економічне та духовне життя людини. На цьому, зокрема, наполягали фізіократи та Адам Сміт. Завдання держави ліберали вбачали не у тотальному управлінні суспільними процесами, а виключно у правотворчості та захисті прав у суді. Метою ж права вони поклали забезпечення не тільки державного порядку, що декларувала концепція «поліцейської держави», а й особистої свободи, за яку виступали німецькі ідеологи «естетичної держави». Це означало, що поліцейська держава повинна була бути замінена на ліберально-правову державу. Критика концепції «поліцейської держави» була започаткована Кантом, який протиставив добре керованій монархії «правову державу», в якій верховною мала бути не воля володаря, визначена у законах, а природне право.

Слабкість доктрини правової держави цілком очевидно виявила себе вже у другій половині XIX ст., коли на перший план вийшло соціальне питання. На практиці з'ясувалося, що люди не є рівними навіть за мірками ліберальної доктрини, що соціально незахищені групи (молодь, літні люди, жінки, інваліди тощо) потребують для свого більш-менш нормального існування не невтручання, а, навпаки, контролю держави з розв'язання низки питань.

З часу Французької революції первинна концепція «поліцейської держави» сприймалася вже як консервативна чи реакційна. Водночас, посилення ролі поліції у наполеонівській Франції та державах-переможницях Наполеона призвело до переосмислення терміну.

З середини XIX ст. під «поліцейською державою» розуміли виключно державу із всеохопним впливом поліції та спецслужб. Під це визначення якнайкраще підпадали як абсолютні монархії — Росія за часів Миколи I та Олександра III, Османська імперія за доби абдугамідівського «зулюма», так і авторитарні республіканські

режими. Однак найповнішим втіленням «поліцейської держави» вважають тоталітарні режими ХХ ст. — радянський та нацистський.

З огляду на те, що у СРСР та деяких пострадянських країнах поліцію називали міліцією, використовувався також вислів «міліцейська держава» — переважно з іронічним підтекстом.

ДЖЕРЕЛА:

В. Коваленко. Милицейское государство. «Начало», № 13, 1991.; Юлия Латынина. Милицейское государство в отдельно взятой республике. «Новая газета», 31.10.2005.; Жоль К. К. «Соціологія» навчальний посібник. — К.: Либідь, 2005.- 440 с.; Авер'янов В. Б. «Адміністративне право України. Академічний курс.» У двох томах. — К.: «Юридична думка», 2004. — 584 с.

ПОЛІЦЕНТРИЗМ

ПОЛІЦЕНТРИЗМ (від грецьк. *poly* — багато і *center*) — 1) наявність у системі міжнародних відносин кількох центрів найсильніших держав або блоків держав, характер і рівень взаємовідносин між якими визначає стан і тенденції розвитку планетарної політики; 2) децентралізація, багатоцентровість, протистояння великим полюсам сили, своєрідний плюралізм у межах однієї держави. П. як ознака, рівень взаємовідносин у сучасній міжнародній системі виникає, аби замінити біполярну систему міжнародних відносин, що домінувала в середині ХХ ст. і для якої було властивим конфронтаційне протистояння між капіталістичними і соціалістичними країнами, НАТО та Організацією Варшавського Договору, а їх основні репрезентанти — США і СРСР мали вирішальний вплив на напрям розвитку світової політики.

Але з часом обмеженість можливостей «наддержав» повністю використовувати свою силу, поява нових центрів світової політики (Японія, Китай), інших країн — власників ядерної зброї, з одного боку, а з іншого — радикальні соціально-політичні зміни у Центральній та особливо у Східній Європі кінця 80-х — початку 90-х років ХХ ст., які призвели до розпаду спочатку Організації Варшавського Договору та Ради економічної взаємодопомоги, а згодом і СРСР, Югославії, Чехословаччини, докорінно змінили структуру геополітичного простору, стали своєрідним каталізатором у формуванні нової системи міжнародних відносин на планетарному, регіональному і субрегіональному рівнях, поклавши край двополюсній структурі системи міжнародних відносин.

За умов сучасної кризи світової цивілізації, глобальних проблем сучасності, розв'язання яких потребує зусиль усіх країн планети, формується й нова парадигма світової політики: відхід від конфліктної,

конфронтаційної орієнтації й перехід до глобального конструктивного співробітництва на засадах вивчення пріоритету

**ПОЛ ПОТ (СПРАВЖНЄ ІМ'Я САЛОТ САР)
(19 травня 1925 — 15 квітня 1998 рр.)**

Володар Камбоджі, лідер Червоних кхмерів. Народився в епоху французької колонізації. Отримавши атестат про середню освіту у місцевій французькій школі, був направлений до Франції для вступу до Паризького університету, де захопився ліворадикальними ідеями. Повернувшись до Камбоджі, заснував рух відомий під назвою Червоні кхмери, який у 1967 р. почав антиурядову партизанську війну. У 1975 р. загони Пол Пота захопили столицю Камбоджі Пномпень. У країні встановився режим жорстокого терору проти представників вищого класу та інтелігенції. У 1979 Пол Пот був скинутий у військами, що вторглися до країни.

«Червоні кхмери» (кхмер. ខ្មែរក្រហម Kmae Krahaam) - неофіційна назва комуністичного течії аграрного спрямування в комуністичному русі у Камбоджі. У переважній більшості червоні кхмери були етнічними кхмерами. Їхня ідеологія базувалася на маоїзм, неприйняття всього західного і сучасного. Створено Комуністичною партією Кампучії у 1968 р. і було однією зі сторін громадянської війни в Камбоджі, в яку активно втручалися Північний В'єтнам, Південний В'єтнам і США. Чисельність - близько 30 тисяч осіб. Спочатку, членами цього руху були радикальні о налаштовані кхмери, які навчаються у Франції і Камбоджі. Поповнювали рух в основному підлітки 12-15 років, які втратили батьків і ненавиділи городян як «посібників американців».

17 квітня 1975 р. (тобто за два тижні до вступу північнов'єтнамських військ у Сайгон) партизани захопили столицю

країни - місто Пномпень. Перш ніж «червоні кхмери» взяли під свій контроль Пномпень, вони стратили захоплених соратників Лон Нола і його брат розстрілявши їх на стадіоні Пном Пхен. Режим Лон Нола (Кхмерська республіка) був повалений, а сам він втік. Протягом року формально главою держави вважався принц Нородом Сіанук, а прем'єр-міністром - Пенн Нут, проте обидва перебували під домашнім арештом і політичної ролі не грали. Фактично влада перейшла до комуністів-маоїстів «червоним кхмерам».

14 квітня 1976 р. перша сесія Ради народних представників Демократичної Кампучії обрала головою державного президії - президентом країни Кхієу Сампхан, прем'єр-міністром - Пол Пота, трьома його заступниками Іенг Сари (він же відав іноземними справами), Ворн Вета (відав національною економікою) і Сон Сена (відав національною обороною), головою Постійного комітету Ради народних представників було обрано Нуон Чеа. До кінця 1978 р. рух «Червоні кхмери» контролювало близько 99% території країни. Опозиція (Лон Нол) була витіснена на північ в джунглі, пров'єтнамская була нечисленна і розрізнена.

Держава Камбоджа було перейменовано у Демократичну Кампучія. Рік приходу до влади «червоних кхмерів» був оголошений нульовим.

Червоні кхмери використовували з 1950-х рр. з різними варіаціями червоний прапор, на якому були зображені або серп і молот (в центрі прапора), або золотий силует храму Ангкор-Ват. У багатьох публікаціях і навіть кінохудожественних творах повторюється помилка, коли прапор руху MONATIO, відображений на широко відомих кадрах вступу червоних кхмерів у Пномпень, приймається за символіку червоних кхмерів.

Народна республіка Кампучія, заснована перейшли на бік В'єтнаму колишніми «червоними кхмерами», використовувала їх же прапор з модифікованим (геометрично спрощеним) силуетом Ангкор-Вата.

Внутрішня політика «червоних кхмерів» була закритою від зовнішнього світу, вся сутність режиму з'ясувалася пізніше. Протягом п'яти років історії Демократичної Кампучії порушення прав і свобод людини, включаючи право на життя, торкалися значну частину населення.

«Червоні кхмери» встановили політичну диктатуру. Вони оголосили про початок «революційного експерименту» для побудови в Камбоджі «стовідсоткового комуністичного суспільства». В умовах Камбоджі створювалася специфічна форма «казарменого комунізму» і «аграрного соціалізму», заснована на ідеях Пол Пота.

Уряд Пол Пота поставило три тактичні завдання, які потребують негайного вирішення:

Припинити політику розорення селянства - основи кампучийського суспільства, покінчити з корупцією і лихварством; Ліквідувати одвічну залежність Кампучії від зарубіжних країн; Навести порядок в країні, для чого в першу чергу треба встановити жорсткий політичний режим.

Стратегічно на першому етапі відбулося виселення жителів міст в сільську місцевість, ліквідація товарно-грошових відносин, багатьох інститутів і служб держави, соціальної сфери та життєзабезпечення, переслідування ченців-буддистів і взагалі повна заборона будь-яких релігій, фізичне знищення чиновників і військовослужбовців колишнього режиму всіх рівнів, колишніх власників плантацій і великих господарств.

Все населення країни було розділено на три основні категорії. Перша - «основний народ» - включала в себе жителів областей. Друга частина - «новий народ» або «люди 17 квітня». Це жителі міст і сіл, які перебували довгий час на тимчасово окупованій американцями території або під контролем маріонеткових сил Лон Нола. Ця частина населення повинна була бути піддана серйозному перевихованню. Третя частина - інтелігенція, реакційний духовенство, особи, які служили у державному апараті колишніх режимів, офіцери і сержанти лонноловської армії, ревізіоністи, які проходили підготовку в Ханой. Ця категорія населення мала бути піддана широкомасштабній чищенні, фактично - тотальному винищенню.

Усі громадяни були зобов'язані працювати. Вся країна була перетворена в трудові сільськогосподарські комуни з 18-20-годинним робочим днем, в яких місцеве бідне і середнє селянство і зігнані з міст люди в найтяжких умовах займалися малокваліфікованою фізичною працею - в основному висаджуванням рису. У комунах розміщували городян, що вивозяться з міст при «евакуації у зв'язку з загрозою американського наступу».

Дітей ізолювали у концтабори, де їм мали прищепити любов до діючого режиму і Пол Пота, а також змусити їх ненавидіти своїх батьків. В армію «червоних кхмерів» забирали підлітків - їм видавалося зброю і практично вся локальна влада залишалася за ними. Вони патрулювали вулиці, наглядали за роботою на плантаціях, жорстоко катували і знищували людей.

Були «скасовані» (повністю знищені) системи медицини, освіти, науки і культури. Лікарні, школи, вузи, бібліотеки, все інші установи культури і науки були закриті. Були заборонені гроші, іноземні мови, іноземні книги. Було заборонено писати і читати що-небудь, крім

указів і інших документів командування. Носіння окулярів розглядалося як неблагонадійність і служило одним з пунктів звинувачень аж до розстрілів.

Злодіїв карали розстрілом без суду. Смертна кара загрожувала і здійснювалася за найменшу провину (наприклад, народження дитини без дозволу керівництва комуни, за «ностальгію» за дореволюційних часів, зірваний з дерева плід, зібраний з поля після збирання врожаю рис і т. п.), Практикувався геноцид за національними та соціальними параметрами - фізично знищувалися (з членами сімей, включаючи дітей) етнічні китайці, в'єтнамці, окремі чамські народи, колишні представники панівних класів, буддистські ченці і інші священики, велика частина лікарів, педагогів, студентів і навіть просто мають вищу освіту.

У Демократичній Кампучії «червоних кхмерів» була введена специфічна лексика, що нагадує новояз, літературні слова (аж до слів на кшталт «мати» або «батько») замінялися революційними жаргонно-конспіративними і діалектними, були скасовані стандартні для мов Південно - Східної Азії форми ввічливості.

Імена та портрети керівників країни (Пол Пот - офіційно Брат № 1, Нуон Чеа - Брат № 2, Іенг Сари - Брат № 3, Та Мок - Брат № 4, Кхієу Сампхан - Брат № 5) трималися в таємниці від населення.

Демократична Кампучія була майже повністю ізольована від зовнішнього світу, повноцінні дипломатичні контакти підтримувалися тільки з Китаєм, Албанією і Північною Кореєю, часткові - з Румунією і Францією.

Тривала громадянська війна, вторгнення В'єтнаму і США, масовані бомбардування території Камбоджі, велика кількість біженців і примусово переміщених осіб, ангажованість свідків ускладнюють оцінку масштабів втрат цивільного населення від репресивної діяльності і червоних кхмерів. Зустрічаються різні оцінки: від десятків тисяч до декількох мільйонів.

Згідно з ідеєю Пол Пота, для будівництва «світлого майбутнього» країні був необхідний «один мільйон відданих людей». інші шість з гаком мільйонів жителів підлягали жорстким обмеженням з перевихованням або фізичного знищення як «нездатні» перевиховатися. Наприклад, з десятків тисяч осіб, відправлених в одну з в'язниць, Туол Сленг (нині музей геноциду), лише про дванадцять відомо, що вони вижили - за щасливим збігом обставин їх просто не встигли розстріляти. На сьогоднішній день один з полонених є головним свідком у суді по справі режиму Пол Пота.

«Поля смерті» - Меморіал жертв режиму «червоних кхмерів» в районі населеного пункту Тьенг'аек поблизу Пномпеня. Тут проводилися масові страти. Британські імперіалісти не мають права

говорити про права людини. Всьому світу добре відома їх варварська сутність. Лідери Британії потопають в розкоші, тоді як пролетаріат має право лише на безробіття, хвороби і проституцію.

- Представник камбоджійського уряду в Комісії ООН з прав людини

З обвинувального висновку народно-революційного трибуналу Камбоджі у справі «злочинної кліки полпотівців»:

«-Полпотівці мотиками, кіркомотига, палицями, залізними прутами вони били своїх жертв по голові; ножами і гострим листям цукрової пальми вони перерізали своїм жертвам горло, розпорювали животи, витягували печінку, яку з'їдали, і жовчні міхури, які йшли на виготовлення «ліків»;

- Використовуючи бульдозери, вони тиснули людей, а також застосовували вибухівку - щоб вбивати якомога більше за раз;

- Вони закопували людей живцем і спалювали тих, кого підозрювали в причетності до опозиції режиму; вони поступово зрізали з них м'ясо, прирікаючи людей на повільну смерть;

- Вони підкидали дітей у повітря, а потім підхоплювали їх багнетами, вони відривали у них кінцівки, розбивали їм голови об дерева;

- Вони кидали людей у ставки, де тримали крокодилів, вони підвішували людей до дерев за руки або ноги, щоб ті довше бовталися в повітрі ... ».

Протокол про злочини кліки Пол Пота - Іенг Сари - Кхієу Сампхан по відношенню до кампучийського народу у період 1975-1978 рр.

«1 + 160 307 осіб представили докази злочинів полпотівців. За період між 1975 і 1978 рр. число загиблих становило 2 746 105 осіб, серед яких 1 927 061 селянин 25 168 ченців, 48 359 представників національних меншин, 305 417 робітників, службовців і представників інших професій, близько 100 письменників і журналістів, кілька іноземних громадян, а також люди похилого віку і діти. 568 663 людини пропали без вісті і або загинули в джунглях, або поховані в масових похованнях, подібних до тих, які були виявлені в районі аеропорту Кампонгчнанг, близько Сиємреапа і вздовж схилів хребта Дангрек. Ці 3 374 768 осіб були вбиті ударами мотик, дубин, спалені, закопані живцем, розрізані на частини, зарізані за допомогою гострих листя цукрового пальми, отруєні, вбиті ударами струму, вони піддавалися тортурам з вириванням нігтів, були розчавлені гусеницями тракторів, кинуті на поталу крокодилам, у них вирізали печінку, яка служила їжею катам, маленьких дітей четвертували живими, підкидали в повітря і насаджували на багнети, били об стовбури дерев, жінок гвалтували і садили на коли.

Режим Пол Пота залишив після себе 141 848 інвалідів, більше 200 тисяч сиріт, численних вдів, які не знайшли свої родини. Що залишилися в живих були позбавлені сил, були нездатні до відтворення і знаходилися в стані бідності і повного фізичного виснаження. Чимала кількість молодих людей втратили своє щастя внаслідок насильницьких шлюбів, що здійснювалися полпотівцями в масових масштабах.

Було зруйновано 634 522 будівлі, з них 5857 шкіл, а також 796 госпіталів, фельдшерських пунктів та лабораторій, 1968 храмів були зруйновані або перетворені в складські приміщення або в'язниці. Були також знищені 108 мечетей. Полпотівці знищили безліч сільськогосподарських інструментів, а також 1 507 416 голів великої рогатої худоби ».

У конституції Демократичної Кампучії було записано: «Категорично забороняються реакційні релігії, що завдають шкоди Демократичної Кампучії, кампучийського народу». Відповідно до цієї статті конституції відбувалося переслідування і масове винищення за релігійною ознакою. Одним з перших був убитий 18 квітня 1975 р. Пагоди Пранг (округ Удонг, провінція Кампонгспі) верховний глава буддистської організації маханнікай Хуот Тат. Лише небагатьом з 82 тис. Буддистських бонз вдалося врятуватися. Знищувалися статуї будд і буддистські книги, пагоди і храми були перетворені на склади, не залишилося жодної діючої пагоди з 2800, що були в колишньої Камбоджі.

З 1975 - січень 1979 рр. були вбиті всі 60 тисяч християн Камбоджі, як священики, так і миряни. Всі церкви були розграбовані і більшість підірвано. Були по-звірячому вбиті після тортур глава мусульман Харі Рослос і його помічники хаджі Сулейман і хаджі Мат Сулейман. З 20 тис. Мусульман, що проживали в окрузі Кампонгсіем (провінція Кампонгтіам), в живих не залишилося жодної людини. З 20 тис. Мусульман повіту Кампонгмеас тієї ж провінції в живих залишилося лише чотири людини. Були зруйновані і розорені всі 114 мечетей, деякі з них були перетворені в свинарники, підірвані динамітом або знесені бульдозерами.

У результаті репресій вбито, за різними оцінками, від 1 до 3 мільйонів чоловік, - точну цифру назвати неможливо у зв'язку з відсутністю переписів; по відношенню числа знищених до загальної кількості населення режим «червоних кхмерів» - один з найжорстокіших режимів в історії людства.

Згідно наведеної статистики офіційна оцінка уряду і народно-революційного трибуналу Народної Республіки Кампучія містить число 2,75 мільйона чоловік, загиблих від злочинів «червоних кхмерів».

Під час існування режиму червоних кхмерів багато ліберальні інтелектуали Заходу заперечували геноцид або стверджували, що число жертв значно перебільшена. Після в'єтнамського вторгнення, коли факти полпотівських злочинів стали широко публікуватися у західній пресі, багато хто з них покаялися і переглянули свою точку зору, проте стався поворот в інший бік: тепер вже консервативна преса стала применшувати злочини Пол Пота, так як у країнах НАТО його розглядали як природного союзника проти соціалістичного В'єтнаму, який переміг у війні проти США. У зв'язку з цим саме червоні кхмери продовжували представляти Кампучія в ООН до початку 1990-х рр. (З 1982 р. в ООН було представлено коаліційний уряд, до якого, крім червоних кхмерів, входили прихильники Народом Сіанука і Сон Санна).

Сучасний і іноземний аналіз політики «червоних кхмерів», як правило, також зводиться до твердження про крайній формі геноциду кхмерського народу, хоча називаються дещо менші оцінки числа жертв. Всесвітній банк призводить число втрат населення за 1975-1980 рр. майже півмільйона людей. Зустрічаються ще менші оцінки жертв - так, Milton Leitenberg стверджує, що безпосередньо вбито 80-100 тис. чоловік.

У той же час, частина населення країни - не порушене репресіями бідніше селянство - ностальгує за часами режиму «червоних кхмерів». Так, приблизно третина студентів назвала Пол Пота найвидатнішою особистістю в історії Камбоджі.

Надзвичайний трибунал Камбоджі, заснований у 2003 р. за підтримки ООН, вів обвинувальні справи щодо 4 найбільш високопоставлених чиновників «червоних кхмерів». Відносно Канг Кек Іеу винесено вирок, він звинувачений у вбивстві 12 тис. Чоловік у в'язниці Туол Сленг. Тільки один з 4 обвинувачених визнав свою провину.

У результаті громадянської війни і дій режиму «червоних кхмерів» країна прийшла у занепад. Незабаром вибухнула війна з В'єтнамом, розв'язана «червоними кхмерами»: вже у травні 1975 р. народження, відразу після закінчення бойових дій у В'єтнамі, вони провели перший напад на в'єтнамську територію (острів Фукуок), а в подальшому періодично проводили такі напади, при цьому вбиваючи мирне в'єтнамське населення; наприклад, на острові Тхо-Чу вони вбили 500 осіб.

ДЖЕРЕЛА:

Гурницький В. Песочные часы. М.: Радуга, 1983.; Самородний О. Тайны дипломатии Пол Пота. Таллинн, 2009.; Шубин В. В. Кампучия: суд народа. М., Юридическая литература, 1980.

ПОЛОНІЗАЦІЯ

ПОЛОНІЗАЦІЯ (ополячення, спольщення; пол. *polonizacja*) — процес насаджування польської мови та культури населенню, що належить до іншої етнокультури, з метою асиміляції. Прихильники даного явища стали називалисяполонофілами, а сама течія — полонофільство.

РІЧ ПОСПОЛИТА

Питання спольщення руського населення гостро постало після укладення Люблінської унії 1569 р., коли Велике князівство Литовське, де українці (русини) могли вільно говорити своєю мовою та сповідувати свою віру (православ'я), об'єдналося з Польським королівством, утворивши Річ Посполиту.

Одним з найсильніших засобів полонізації та латинізації українського населення, і зокрема, шляхти, була католицька церква. Найінтенсивніше ці процеси відбувалися на західних українських землях, де знаходилося чимало латинських монастирів, костьолів та активно діяли католицькі церковні ордени. Щоб зберегти православні обряди, Київська митрополія погодилася укласти Берестейську унію 1596 р., але це не зупинило ополячення української знаті. Берестейська унія призвела до релігійного розколу всередині українського народу. Значну роль у цьому процесі відіграли також династичні шлюби між незаможною польською шляхтою і представниками українських княжих, магнатських та боярських родів. Завдяки укладенню подібних шлюбів поляки наприклад ще з кінця XIV ст. у Галичині захопили всі найкращі землі. Полонізація та латинізація українських феодалів було наслідком політики національної дискримінації, яку проводив польський уряд. Українська шляхта поставала перед дилемою: втратити свій політичний статус (права і привілеї української та польської шляхти в Речі Посполитій суттєво відрізнялись) або прийняти латинську віру та полонізуватися. З поширенням полонізації серед української шляхти, православ'я, а також українська мова та звичаї пов'язувалися насамперед із нижчими верствами. Україна під час цього процесу втрачала цілий клас людей аристократичної еліти, котрий зазвичай здійснює політичне керівництво, ставить політичні цілі, сприяє культурі та освіті та підтримує церкву.

Ще у XVII ст. Мелетій Смотрицький у сповненому скорботи трактаті «Тренос, або Плач за Святою Східною Церквою» (1610) писав: «Де тепер безцінні діаманти православної корони, уславлені роди таких руських князів, як Слуцькі, Заславські, Збараські, Вишневецькі, Сангушки, Чорторийські, Пронські, Ружинські, Соломирецькі, Головчинські, Коропинські, Масальські, Горські, Соколинські, Лукомські, Пузини та інші, яким немає ліку? Де тепер ті, що оточували

їх... благородні, славетні, відважні, сильні й давні доми руського народу, що на весь світ славилися престижем, могутністю й відвагою?» За цим риторичним запитанням стояв загальновідомий факт переходу всіх цих славетних магнатських родів до католицизму.

Однак, якщо шляхта тільки втрачала привілеї, то звичайні православні українці оголошувалися «схизматами» і зазнавали національної та соціальної дискримінації, зокрема їм заборонялося брати участь в управлінні містом, вони не мали права селитись в центрі міст, їм забороняли старшинство в цеху чи навіть везти покійника через центр міста. У свідомість населення постійно утверджувалось поняття «вищості» польської культури, польської мови, католицької віри, та «нижчості» українців, їх мови і православ'я. Польським урядом робилось все для того, щоб некатоликам не було місця у тогочасному суспільстві.

Чинник полонізації відіграв свою роль і у вибуху Визвольної війни 1648 р. під проводом Б. Хмельницького, коли ці процеси дещо пригальмувались. Однак вже 1696 р. загальна конфедерація станів Речі Посполитої прийняла постанову, в якій рекомендувала перевести все діловодство у Великому князівстві Литовському на польську мову. У подальшому разом зі закріпаченням українців натиск на православ'я з боку католицької церкви тільки зростав і спричинив до повстань Гайдамачини та Коліївщини, — аж до першого переділу Польщі.

ЗАХІДНА УКРАЇНА (МОНАРХІЇ ГАБСБУРГІВ):

У кінці ХУІІІ ст. Україна після чергового переділу Польщі потрапляє більш як на 150 років до Російської імперії (близько 80 % території сучасної території України) та монархії Габсбургів (територія західної України). Австрійська та Австро-Угорська імперії під Габсбургами були конституційними монархіями, в яких наголошувалось рівноправність мов усіх етнічних груп, однак німецька була офіційною в армії та службовців (Угорщина отримала політичну й адміністративну автономію, мала власний уряд і парламент).

Щодо національних питань, то становище українців було кращим, ніж у Росії, однак на всіх українських територіях монархій Габсбургів відбувалась постійна конкуренція та зіткнення національних ідей між українцями та їх сусідами: у Галичині — з поляками, у Буковині — з румунами, у Закарпатті — з угорцями. Однак на початок ХІХ ст. відбувається інтенсивний процес формування сучасної української нації — і питання щодо рівноправності української мови та вживання її у різних сферах публічного життя та органах влади поставало дуже гостро. У Галичині це питання перейшло у стан міжнаціональної боротьби за домінування в краю українців та поляків. Хоча формально

у Галичині було проголошено рівність обох народностей, проте фактично крайова влада належала місцевій польській шляхті.

Під час подій 1848 р. в Угорщині відбулась активізація національного і громадсько-політичного життя всіх народів імперії і представники Головної Руської Ради також донесли необхідність забезпечення мовних прав українців до династії Габсбургів. У «Петиції зібрання львівських русинів під проводом Головної Руської Ради до цісаря» від 17 квітня 1848 р. було викладено побажання щодо розширення прав на вживання української мови у публічному житті та в освіті. Слід відмітити, що деякі кола Австро-Угорщини українців вважали «рутенами», чи русинами — групою греко-католицького населення Галичини з особливою говіркою, на відміну від українського населення під Російською імперією.

До 1869 р. поляки і українці мали однакові права щодо вживання та використання своїх мов — українській та польській були надані незначні права «краєвих мов». На початку 1860-х рр. на основі ідей національного відродження українців виник рух так званих народовців, які орієнтувалися на український народ і виступали за єдність усіх українських земель, за розвиток єдиної української мови на основі народних говорів та за впровадження української мови та літератури в усі сфери життя. Саме у 1848 р. у Львівському університеті було відкрито першу в Україні кафедру української словесності, а у школах і адміністративних установах Східної Галичини було запроваджено українську мову. У 1861 р. було засновано культурно-освітню організацію «Руська бесіда», у 1861 р.- «Просвіту», а у 1864 р. у Львові було відкрито перший український театр. Велике значення для розвитку української мови і літератури мало створення у 1873 р. у Львові Літературного товариства ім. Т. Шевченка.

Однак вже у червні 1869 р. польська мова за розпорядженням цісаря стала урядовою мовою (офіційною, або другою державною мовою) у Галичині і витіснила навіть німецьку. Згідно з цією постановою всі органи державної влади, що підлягали міністерствам внутрішніх справ, фінансів, торгівлі і сільського господарства, а також оборони краю і громадської безпеки, також краєва шкільна рада і суди повинні вживати польську мову. Українська мова залишилась «мовою краєвою», тобто мовою, яка є рідною для частини місцевого населення окремої території краю, у даному випадку Східної Галичини. Наступні постанови влади надалі тільки поглиблювали домінування польської мови. Саме з цього часу поляки розпочали новий період насилля на витіснення української мови та активну колонізацію західноукраїнських земель. У своїй діяльності поляки домагались відновлення польської державності у кордонах 1772 р. так званої «історичної Польщі» і цим

самим заперечували українцям будь-які права на свою державність і соціальне визволення. Розквітла цензура, заборони на публікацію та конфіскація українських видань. Українська мова зникла з освіти від початкової школи до університету, та з більшості друкованих видань, а рештки, через проект австрійського уряду, переводились на латинську абетку. Також були намагання ввести григоріанський (римський) календар в греко-католицькій церкві. Витіснялися українці за національною ознакою з робочих місць та навчальних закладів. Стосовно Львівського університету відбулося скорочення українців серед студентів з 41,7 % у 1873 р. до 23,4 % у 1913 р. при збільшенні поляків з 29,7 до 72,2 % за 1863—1902 рр., а у Львівській політехніці в 1913 р. зі студентів було 93,7 % поляків проти 5,5 % українців. Поляки сконцентрували у своїх руках державні земельні посади і монополізували перепродаж землі польським переселенцям, внаслідок чого за 1890—1910 рр. на українські землі прибуло понад 236 тис. польських колоністів.

ПОЛЬЩА У МІЖВОЄННІ РОКИ

У складі польської держави у 1920-х—1930-х рр. було багато земель з українським і білоруським населенням

Полонізація західноукраїнських земель у міжвоєнні роки була частиною масштабнішого плану втілення політики державного терору щодо національних меншин на окупованих землях.

Вже у кінці 1919 р. Польща першим кроком вдалася до радикальних дій щодо українського населення: масові арешти національно-свідомої частини (близько 100 000 українців, з них біля 1000 греко-католицьких священників було ув'язнено в концтаборах та тюрмах). У деяких випадках здійснювався розстріл українських

священиків без жодного суду. Також ліквідовано всі українські органи самоврядування.

У березні 1920 р. ввели нову офіційну назву для Західної України — «Малопольська Всьходня». Всі терміни, що нагадували про українську приналежність, такі як «Західна Україна», «українець», «український» були заборонені, а натомість почали використовувати назви «руській», «руські», «русінські», також заборонено вжитку української мови в адміністраціях та інших державних установах. Проведено масові чистки у державних і повітових установах і звільнено звітди всю українську інтелігенцію, ліквідовано всі українські кафедри Львівського університету і введено дискримінацію на вступ для україномовних студентів (студентами могли стати тільки ті, хто присягнув на вірність Польщі, що фактично позбавляло українців здобуття вищої освіти). Масова заміна українських вчителів на поляків або ж взагалі закриття українських шкіл. Як наслідок, після 20 років такої полонізації в Західній Україні кількість українських шкіл зменшилася з 3662 до 144. Ще гірша картина була в вищій освіті. Одна українська гімназія була аж на 230 тис. українців (і одна польська — на 16 тисяч поляків для порівняння).

Ліга Націй у 1921 р. засудила дії польського уряду і визнала Польщу фактично воєнним окупантом Галичини. Проте репресивна політика не припинилася і в наступні роки. Такі кроки призводили до радикалізації і протестів з боку українців, і на початку 30-их рр. відбулися численні напади на польські маєтки та установи.

Для зміни ситуації польська влада використовувала ще брутальніші дії — вдалися до жорстоких фізичних репресій проти всіх українців і державних антиукраїнських погромів, котрі отримали офіційну назву пацифікація (умиротворення). Для проведення таких акцій польський уряд використав спеціальні відділи поліції, військову кавалерію та місцеві поліційні підрозділи. Пацифікація полягала у фізичному знищенні та конфіскації майна українських кооперативів, читалень, відділень «Просвіти», подальшому закритті шкіл та гімназій, розпуску молодіжних українських організацій, конфіскації продуктів, фізичних покарань і ув'язнень. У ході пацифікації у Галичині було заарештовано понад 2 тис. українців, насамперед активістів українських організацій та установ, вчителів, студентів, школярів чи молодих селян; третину з них було засуджено на тривалі терміни ув'язнення. Підставою для звинувачення українців та ув'язнення могли стати такі факти як передплата українських газет, відправлення дітей в українські школи, членство в українських організаціях, заповнення офіційних документів українською мовою і навіть вишита сорочка. Також пацифікація використовувалась для недопущення до виборів найактивніших українських громадських діячів.

У 1934 р. польський уряд заснував концтабір у Березі Картузькій, де більшість становили українські політв'язні та офіційно відмовився від забезпечення конституційних прав національних меншин. Українців звільнили з роботи за національною ознакою не тільки з адміністративних органів, але і з органів самоврядування, державних служб і підприємств. Урядом проводилося переселення поляків-колоністів на українські землі з наданням їм земель, кредитів, робочих місць.

Однак слід відмітити, що всі ці заходи дали тільки тимчасово бажаний результат — уряду таки вдалося зупинити антипольські погроми, але полонізація та асиміляція українців на західноукраїнських землях не відбулися. Навіть навпаки, це дало сильний поштовх до подальшого зростання серед українців національної самосвідомості, надзвичайного посилення ворожості до польської держави і поляків зокрема, та до радикального загострення українсько-польських відносин на цих окупованих землях. Все це відгукнулося у подіях Волинської трагедії через кілька років, під час німецької окупації Західної України.

ДЖЕРЕЛА:

Адамчук М. В., Мисак Н. Ф. Берестейська унія 1596 р.: до питання про її причини, передумови та ідеологічне підґрунтя.; Грушевський М. Історія України–Руси: В 11 т., 12 кн. / М.Грушевський. — Т. IV. — К.: Наукова думка, 1993. — 544 с.;

ПОЛЮВАННЯ НА ВІДЬОМ

ПОЛЮВАННЯ НА ВІДЬОМ — переслідування людей, підозрюваних у чаклунстві. Кримінальне переслідування відьом і чаклунів відомо з античних часів, але особливого розмаху досягло у Західній Європі та Америці кінця XV — середини XVII ст. Тільки по судах над баскськими відьмами (1609–1610, суддя П'єр де Ланкре) проходило не менше 7 тисяч чоловік.

У католицьких країнах справи про чаклунство, як правило, розглядалися церковним судом — інквізицією (хоча, скажімо, французьку справу про отрути розбирав особливий світський суд «вогненна палата» через участь у ньому осіб близьких до короля, таких як його брат або фаворитка). Поширені також випадки самосуду над підозрюваними в чаклунстві. Покарання за чаклунство варіювалися від штрафу до смертної кари, у залежності від тяжкості звинувачень і ступеня каяття підсудного. Засуджених до смерті зазвичай спалювали на вогнищі, живими або задушивши перед спаленням і такий спосіб страти був відомий як «без пролиття крові». Новітні дослідження виявили, що багато з обвинувачених у чаклунстві насправді були невинними але заможними людьми, які стали жертвою ошуканства й

жадоби найближчого оточення. Частково намір вдатися до «чаклунства» з'являвся через недостатній розвиток науки і неможливість здобути бажане звичайними вчинками. Полювання на відьом було прибутковою справою. Донощик отримував частину майна своєї жертви, а судді і кати-високу платню. Із середини 16 до середини ХУІІ ст. в Європі відбулось понад 50 тисяч відьомських процесів. З однаковим заповзяттям їх проводили і католики, і протестанти.

У 1148 р. була створена інквізиція - особливий підрозділ католицького суду, який розслідував прояви чаклунства та поклоніння демонам. До 1258 р. проводились поодинокі суди над відьмами, але рідко відбувались страти. Але невдовзі за наказом Папи Іона ХХІІ інквізиція почала масово розшукувати та страчувати відьом. Першою жертвою стала Анжела де Лабарт, після чого смерті відьом стали частими виставами для людей. Найбільшого процвітання інквізиції припало на 1450-1750 рр. Історики називають цей період чаклунською істерією

Протягом перших тринадцяти віків християнства в Європі карали смертю за чародійництво лише в тому випадку, коли останнє, як вважалося, завдало відчутної шкоди здоров'ю чи життю людини. На той час інквізиція (окремий католицький суд, назва якого походить від латинського *inquisitio* — «розслідую», що був покликаний викорінювати прояви відхилення від офіційного вчення церкви) ще не сформулювала власну доктрину гріха та змови з дияволом. Хоча й встигла вже проіснувати добрих півтора століття, будучи створеною у 1148 р. — за наказом Папи Люція ІІІ. Тодішня інквізиція, навіть розглядаючи звинувачення у чародійництві, давала підозрюваному змогу виправдатися або, у крайньому разі, постати перед судом світської влади, від руки якої і понести покарання (певна річ, не таке жорстоке, як у наступні віки).

Чаклунам та відьмам, які жили приблизно до 1258 р., значно пощастило... Бо саме тоді інквізиція звернулася до Папи Олександра ІV з офіційним запитом щодо того, чи не настав час католицькій церкві звернути особливу увагу на ворожіння та чародійництво, на що отримали відмову. Проте вже незабаром один з наступних понтифіків — Папа Іоанн ХХІІ — підписав закон на переслідування осіб, які «вклоняються демонам». А відтак вже у 1275 р. в Європі було спалено першу «відьму» — Анжелу де Лабарт, жительку Тулузи. Вона зізналася у тому, що має дитину від диявола — немовля з головою вовка та хвостом змії... Якими б ідіотичними надалі не були зізнання від жертв інквізиції, «процес пішов», причому пішов як помащений. І кожне нове десятиліття, кожне нове століття додавало Європі крові та вогнищ, на яких палали єретики. ХУІ - ХУІІ ст., відомі як Доба Просвітництва, були і

часом виснажливих епідемій, війн, голоду. Не у змозі логічно пояснити такі речі, за браком освіти і знань, люди шукали відповідь у надприродних силах. Отож, причиною звинувачення у відьомстві могло стати будь-що: раптова хвороба чи смерть, відсутність молока у худоби, навіть «надмірна» краса підозрюваної. Люди настільки вірили у те, що всі їхні проблеми спричинені відьмами, що цілі країни підіймалися аби знищити їх. Воодночас такий стан речей активно заохочувався священниками і духовенством, які шукали спосіб розбагатіти і збільшити церковні доходи.

ПОМПІДУ ЖОРЖ **(5 липня 1911 — 2 квітня 1974 рр.)**

Французький державний діяч, прем'єр-міністр (1962–1968 рр.) і президент (1969–1974 рр.) П'ятої республіки, лідер правих (голістів).

Його прем'єрство і президентство ознаменувалися економічним підйомом і технічною модернізацією Франції, а також подальшим розвитком європейських структур.

Літературознавець, викладач словесності і поціновувач мистецтва, Помпідю був засновником паризького музею сучасного мистецтва — Центру Помпідю, а також укладачем антології французької поезії.

Жорж Помпідю син Леона Помпідю (1887–1969 рр.), вчителя іспанської, та Марії Луїзи Шаваньяк (1886–1945 рр.), шкільної вчительки. Також він мав молодшу сестру Мадлен Помпідю.

Жорж пішов у школу в Альбі, куди призначили його батька. Він чудово вчився і навіть у 1927 р. переміг у Всефранцузькій олімпіаді з грецької. Потім вчився у ліцеї Альби, Тулузи та у ліцеї Луї-ле-Гран у Парижі. Після чого вступив у 1931 р. у Вищу нормальну школу Парижа. Після Вищої школи, Жорж почав викладати французьку, латинь та грецьку у Марсельському ліцеї Святого Шарля, а далі перевівся у Паризький ліцей Генріха IV.

29 жовтня 1935 р. одружився з Клод Помпиду. Вони не мали власних дітей, лише усиновленого Алена Помпиду. Жорж був викликаний до військової частини у 1940 р. демобілізований після Французької кампанії.

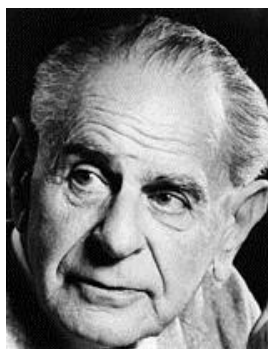
При звільненні Франції у 1944 р., Жорж Помпиду з допомогою свого друга голліста Рене Бруїє зайняв пост чиновника з національної освіти у Тимчасовому Уряді генерала де Голля. А пізніше був назначений доповідачем при Державній Раді. Після відставки де Голля він відійшов у тень, щоб потім, при поверненні генерала до влади, зайняти посаду прем'єр-міністра Франції.

У період з 1962 - 1968 рр. Жорж Помпиду очолював чотири Уряди при президенті Де Голлі.

Першою ініціативою нового президента було зламати дипломатичну ізоляцію Франції на міжнародній арені. Саме тому він брав активну участь у створенні нового європейського об'єднання — Європейської економічної спільноти.

Внутрішня політика Жоржа Помпиду була спрямована на економічну модернізацію та індустріалізацію Франції (розроблялися великі французькі та європейські проекти, такі як консорціуми Airbus чи TGV). За його президентства французькі міста почали пристосовувати до автомобільного транспорту, чисельність якого швидко зростала. Також він сприяв механізації в агропромисловості та використанню добрив та пестицидів.

ПОPPER КАРЛ РАЙМУНД
(28 ЛИПНЯ 1902 — 17 ВЕРЕСНЯ 1994 рр.)

Британсько-австрійський філософ, логік і соціолог. Народився в Австрії. До 1937 р. працював у Відні, з 1946 - середини 70-х рр. — професор Лондонської школи економіки і політичних наук. Автор і представник школи «критичного раціоналізму» — спроби конструктивного теоретичного подолання логічного позитивізму.

Основні твори: «Логіка наукового дослідження» (1935), «Відкрите суспільство та його вороги» (1945), «Злиденність історизму» (1945), «Припущення і спростування» (1963), «Об'єктивне знання. Еволюційний підхід» (1972), «Автобіографія (Пошуку немає кінця)» (1974), «Відповідь моїм критикам» (1974), «Особистість та її мозок» (у співавторстві з Дж. Екклсом, 1977), «Реалізм і ціль науки» (1983) та ін.

Головною метою філософії бачив вивчення зростання наукового знання, особливо — наукової космології. Остання виявляє собою проблему пізнання світу, включаючи нас самих (і наше знання) як частин цього світу. На думку Поппера, не існує особливого методу філософії — є метод будь-якої раціональної дискусії з чіткою постановкою питань і критичним аналізом пропонованих рішень. Запропонував принцип фальсифікації (принципової спростованості будь-якого твердження) на противагу принципу верифікації. Стверджував органічну єдність теоретичного й емпіричного рівнів організації знання, а також гіпотетичний характер і схильність до помилок (принцип «фалібілізму») будь-якої науки. Відокремлення наукового знання від ненаукового, науки від «метафізики» (або проблему «демаркації») позначав як істотно значущу на противагу орієнтаціям на розробку критеріїв значення. Зростання наукового знання (у рамках якого особлива увага повинна була приділятися, за Поппером, проблемам і їхньому вирішенню) Поппер трактував як окремий випадок загальних процесів суспільних змін. Історія наукового пізнання — це історія сміливих припущень і їхніх перманентних спростувань.

Глобальне ж світоуявлення Поппера (принципово не онтологічного характеру) виступало у вигляді теорії трьох світів: світу фізичних явищ; світу суб'єктивних (ментальних і психічних) станів свідомості; світу об'єктивного змісту мислення і предметів людської свідомості поза суб'єктом пізнання, (гіпотези, що підтвердилися, і що не підтвердилися, наукові теорії, матеріалізовані проекти і непрочитані ніким книги тощо). «Світ» у Поппера — скоріше метафора для позначення існування різноякісних рівнів реальності. «Третій» світ ніде не локалізований і відносно автономний, тому що будь-яка теорія або ідея — першооснова для будь-яких немислимих для її авторів наслідків (найперший числовий ряд містив у собі і геометрію Евкліда, і всю математику, що слідувала за нею). Цей світ і впливає на свідомість людей, цивілізація є результат реалізації ідеальних об'єктів. Світ перший і світ третій взаємодіють у процесі інтеракції тільки через другий світ. Людина знаходить свою самість (самість — «пілот тіла-корабля») у процесі розвитку. Єдине знаряддя, на яке людина, за

Поппером, генетично запрограмована, — це мова. Еволюція самості й еволюція мови тісно переплітаються.

Суспільним ідеалом Поппера виступало «відкрите суспільство», влада розуму, справедливість, воля, рівність і запобігання міжнародних злочинів. На думку Поппера, «закриті суспільства» (тоталітарні держави) характеризуються вірою в існування магічних табу на відміну від «відкритого суспільства», у рамках якого «люди (значною мірою) навчилися критично ставитися до табу і засновувати свої рішення на спільному обговоренні і можливостях власного інтелекту». Поппер підкреслював, що самого лише урахування суспільної думки недостатньо для конституювання суспільства в «відкрите»: суспільна думка, за Поппером нерідко помилкова, ненавчальна і піддається маніпулюванню.

За Поппером будь-які доктрини «суспільної обраності» виникають як специфічна реакція на той чи той вид гноблення: доктрина обраності єврейського народу виникає в епоху «вавілонського полону», доктрина пануючої арійської раси Ж. Гобіно виступила відповіддю аристократа-емігранта на ідею про вигнання французькою революцією «агресивних тевтонців», пророцтва Маркса про перемогу пролетаріату з'явилися в період найжорстокішої експлуатації робітничого класу у середині XIX ст.

З погляду Поппера теза Маркса про те, щокласова свідомість робітників (яке ґрунтується на єдності і солідарності) може бути акумульована і збережена після закінчення класової боротьби і з необхідністю повинна і спроможна пережити умови, що її породили, і сили, не узгоджується як з діалектикою самого Маркса, так і з його теорією про те, що класова свідомість робітників є відображенням важких суспільних умов їхнього існування. Те, що людина була робітником, не є гарантія того, що вона завжди буде пам'ятати про солідарність пригноблених і не буде прагнути до експлуатації своїх колег.

Пророцтва і пророкування Маркса про необхідність і неминучість пришествия соціалізму були, за Поппером, результатом «мислення, оснований на суб'єктивних бажаннях, віри у містичний колективізм і ірраціональної реакції на хід розвитку цивілізації». Глобальні теорії суспільного розвитку укупі із соціальними пророцтвами можуть завершуватися тільки катастрофою. Неприпустимо формулювати утопічну соціальну мету і потім підшукувати раціональні засоби для її досягнення. (Поппер у такий спосіб формулював заборону на процедури соціальної інженерії комуністичної користі, не трактуючи при цьому навіть «відкрите суспільство» як якийсь проект, а лише як своєрідне суспільне належне).

На думку Поппера «єдиної історії людства немає, а є лише нескінченна безліч історій, зв'язаних з різними аспектами людського життя, і серед них — історія політичної влади. Її звичайно зводять у ранг світової історії, але це образливо для будь-якої серйозної концепції розвитку людства... історія політичної влади є не що інше, як історія міжнародних злочинів і масових убивств (включаючи, щоправда, деякі спроби їхнього припинення)».

Поппер принципово відкидав «історицизм» «лжепророків Гегеля, Маркса й інших оракулів». Історицизм у Поппера — концепція, відповідно до якої «область наук про суспільство збігається з областю застосування історичного, або еволюціоністського, методу і, особливо, історичного пророцтва». Історія, за Поппером, не має смислу. Тільки люди в стані додати їй мети і смислу. Поппер доводив, що «ми несемо повну відповідальність навіть за ті зразки, що вибираємо для наслідування». «Історицизм допускає, що ми можемо пожинати те, що ми не сіяли, переконує нас у тому, що усе буде і повинне бути добре, якщо ми підемо в ногу з історією... Він намагається перекласти нашу відповідальність на історію... Історицизм народжується з крайнього розчарування у раціональності і відповідальності наших дій... Історицизм є спробою підмінити надію і віру людини, що породжені моральним ентузіазмом і презирством до успіху, якоюсь упевненістю, заснованою на... „людській природі“ або на історичному приреченні... Якщо ми думаємо, що історія прогресує або що ми змушені прогресувати, то ми робимо таку ж помилку, як і ті, хто вірить, що історія має смисл, що може бути в ній відкритий, а не доданий їй. Адже прогресувати — значить рухатися до якоїсь мети, що існує для нас, як для людських істот.

Для «історії» це неможливо. Прогресувати можемо тільки ми, людські індивідууми... захищаючи і посилюючи ті демократичні інститути, від яких залежить воля... і прогрес... Ми повинні стати творцями своєї долі... Відкинувши ідею про те, що історія політичної влади нас розсудить, і позбувшись від занепокоєння з приводу того, виправдає нас чи історія ні, ми, можливо, досягнемо успіху у встановленні контролю над владою. Саме в такий спосіб ми... зможемо виправдати історію». Ми, на думку Поппера, «не можемо створити небеса на землі», треба відмовитися від пошуку чудодійної формули, що перетворить наше розбещене людське суспільство в ідеальне «золоте» співтовариство.

За такими поглядами і надіями стоїть древня як світ віра в можливість вигнання диявола з нашого світу через руйнування держави (анархізм) або шляхом ліквідації існуючої економічної системи (Маркс).

Значимі соціальні успіхи цілком досяжні, але ціль політики в тому, щоб вибрати найменше зло з усіх мислимих.

ДЖЕРЕЛА:

Поппер Карл. Відкрите суспільство та його вороги. Т. I. У полоні Платонових чарів / Пер. з англ. Олександр Коваленко. – К.: «Основи», 1994. – 444 с.; Поппер Карл. Відкрите суспільство та його вороги. Т. II. Спалах пророцтва: Гегель, Маркс та послідовники / Пер. з англ. Олександр Буценко. – К.: «Основи», 1994. – 494 с.; Поппер Карл. Злиденність історизму / Пер. з англ. Василь Лісовий. – К.: «Абрис», 1994. – 192 с.; На пути к открытому обществу. Идеи Карла Поппера и современная Россия / Отв. редактор А. Н. Чумаков. — М.: Весь мир, 1998. — 256 с.; Садовский, В. Н. Карл Поппер и Россия. — М.: Эдиториал УРСС, 2002. — (Научная школа. Системный подход.); Эволюционная эпистемология и логика социальных наук. Карл Поппер и его критики / Сост. Лахути Д. Г, Садовский В. Н., Финн В. К. — М.: Эдиториал УРСС, 2006.; Баженов, Л. Б. Размышления при чтении Поппера // Вопросы философии. — 2002. — № 4. — С. 159—169.; Овчинников, Н. Ф. Карл Поппер — наш современник, философ XX века // Вопросы философии. — 1992. — № 8. — С. 40—48.

ПОПУЛІЗМ

ПОПУЛІЗМ (лат. Populus — народ) — політика або риторика, яка апелює до простих народних мас, їхніх надій, страхів, незадоволення життям, і ґрунтується на протиставленні інтересів широких мас населення інтересам еліти. В англомовній літературі термін переважно використовується як відповідник українського та російського поняття «народництво» (і на англійську мову «народництво» переважно перекладається як «populism»), і далеко не завжди має негативні конотації.

Поняття як правило використовується з негативною конотацією і найчастіше вживається для означення політики загравання влади з народом для забезпечення популярності або також поверхневої критики «верхів», «еліти», «влади», що характеризується демагогічними гаслами та необґрунтованими обіцянками.

Наприклад, колишній Президент України, Віктор Ющенко таким чином оцінив економічну політику, яку провадили українські уряди після проголошення незалежності України: «Той економічний курс, який запропонували Україні, — це, вибачте, вонючий популізм 17-х років. З ним не можна зустрічати кризу, з ним не можна боротися — це не світогляд третього тисячоліття. Пустим популізмом, солодкими речами, відсутністю жорсткого державного підходу, в тому числі по економічних і фіскальних питаннях, ми не дамо відповіді».

Популізм базується на твердженні, що правляча еліта не турбується про інтереси простої людини, оскільки зацікавлена лише в

своїх благах, тому владу в еліти треба відбирати і спрямовувати на задоволення інтересів суспільства у цілому.

Популісти будують свою риторику на акцентуванні економічних і соціальних інтересів звичайних людей. Багато дослідників популізму, починаючи з 1980-х рр. розглядали його як стиль риторики, який може служити не одній, а безлічі ідеологій. Залежно від підтримуваної ідеології, розрізняють «лівий» і «правий» популізм.

Популізм включає критику існуючого режиму, а також може бути заснований на ідеях націоналізму, расизму або релігійного фундаменталізму. Багато популістів представляють себе захисниками окремих регіонів або окремих соціальних груп, таких як, наприклад, трудящі, жінки, городяни, сільські жителі, працівники якоїсь галузі промисловості і так далі. У риториці популісти часто використовують дихотомію (принцип «або-або», тобто «третього не дано») і стверджують, що виражають інтереси більшості населення.

До найпоширенішої термінології популізму відносяться вирази «пряма демократія», «авторитетний лідер», «антинародний уряд», «критика бюрократії», «боротьба з корупцією». Популісти часто стверджують, що соціальні проблеми мають прості рішення. Як рішення пропонується боротьба з владою політичних угруповань або корпорацій, боротьба з корупціонерами і бюрократами, залучення до управління представників народу.

Прихильники популізму вважають його дійсною демократією, а супротивники — демагогією.

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. – Х.: Право, 2015.; ПОПУЛІЗМ // Юридична енциклопедія: В 6 томах. / Редколегія: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та інші. — К.: «Українська енциклопедія», 1998.; Інстинкт самозбереження там не спрацьовує, - Віталій Бала про КабМін: "Популізм - це коли політик інтереси народу ставить вище, ніж свої і інтереси політичної еліти".

ПОРІВНЯЛЬНА ПОЛІТОЛОГІЯ

У післявоєнний період остаточно сформувалася порівняльна політологія як самостійний розділ політичної науки методологічних принципів політологічних досліджень.

Політологія, як і будь-яка інша соціальна і гуманітарна наукова дисципліна, вивчає свій предмет шляхом його порівняння і співвідношення з іншими феноменами і процесами. Інакше кажучи, сам принцип сравнительности імпліцитно притаманний будь-якому політологічному дослідженню, особливо коли мова йде про

класифікацію типологізації. Політологічна традиція, починаючи від Платона і Аристотеля, вже сама по собі містить значний елемент компаративізму. Саме на основі порівняльного підходу Аристотель створив власну типологізацію трьох основних систем правління за кількістю осіб, що володіють владою, або володарів: монархічну, олігархічну і демократичну, в яких верховна влада належить відповідно одному, трохи і всім.

Значний вклад вніс Аристотель також порівняльне вивчення конституцій давньогрецьких міст-держав. До предтечам порівняльного аналізу слід зарахувати Ш.Л.Монтескьє. Особливо широко порівняльний метод став використовуватися у соціальних та гуманітарних науках у ХІХ ст. Окремі його елементи були притаманні історичної школи права Савіні в Німеччині так званої тевтонської школі історіографії у США. Під впливом цієї школи наприкінці ХІХ ст. сформувалася методологія порівняльної політики. Одним з її зачинателів вважається Е.Фрімен, який у своїй книзі «Порівняльна політика» (1873) (до речі, у свій час була переведена на російську мову) показав, що історія і політика невіддільні.

Використовуючи методи порівняльної філології та політики для вивчення історії конституційних установ, Фрімен намагався виявити і пояснити подібні риси у різних народів і держав різних історичних епох їх походженням від кого-небудь одного кореня. Особливо велику популярність методологія порівняльної політики отримала в США. Так, тут сформувалося самостійне історичне напрям, представники якого (Г.Б.Адамс, А.Уайт, Д.Барджес) намагалися виявити генеалогію політичних установ Америки з інститутів громадського самоврядування древніх германців, знайти в колоніальній Америці сполучна ланка з давньогерманської племінною організацією.

Необхідно відзначити, що методологія порівняльної політики, як вона трактувалася і застосовувалася її прихильниками, істотно відрізняється від методології і методів сучасної порівняльної політології. Щоб переконатися в цьому, достатньо проаналізувати позицію даному питанню відомого російського вченого ХІХ-початку ХХ ст. М. М, Ковалевського, який виявляв певний інтерес до цієї проблематики. Не визнаючи за простим порівнянням тих чи інших установ і інститутів яких-небудь двох і більше довільно взятих країн статусу наукового методу, Ковалевський називав його «просто сопоставительным методом». Хоча, говорив він, зіставити законодавства кількох народів з того чи іншого питання і цікаво, але робити на цій основі висновки про переваги або недоліки цих законодавств неправомірно. Тому, продовжував він, «кажучи про

порівняльному методі, ми зовсім не розуміємо під ним простого порівняння або зіставлення».

Щоб пояснити свою позицію, Ковалевський віддавав перевагу поняттю «порівняльний метод» поняття «історико-порівняльний метод». Викладаючи суть цього методу в юриспруденції того періоду, він писав: «Ті або інші законодавства порівнюються ними (істориками та юристами.- К.Г.) або тому, що ті народи, яким належать ці законодавства, походять від одного спільного стовбура, а отже, здатні були в їхніх очах винести із загальної батьківщини загальні юридичні переконання і інститути, або ж тому, що не маючи навіть такого загального надбання звичаїв, вдач і установ, вони однаково повинні були дорости до них, іншими словами, досягли однакових ступенів громадського розвитку».

Що ж стосується методології сучасної порівняльної політології, то вона ґрунтується на інших принципах і вихідних позиціях. У цій якості порівняльний метод в окремих своїх аспекти використовував ще Гегель, особливо у роботі «Філософія історії». Саме в ній він сформулював свою тезу про пасивності, летаргичности і в силу цього нездатності східного менталітету до соціального, технологічним та іншим формам прогресу порівняно з Заходом, де, за його думку, переважає активне, раціоналістичне творче начало, сприяє прогресивному сходження духу свободи. Ця традиція у розглядуваному контексті знайшла подальший розвиток у М.Вебера, особливо у його працях з соціології релігії і культури. Значний елемент компаративізму був присутній у фундаментальній двотомній праці російської вченої М.Острогорського «Демократія і політичні партії», опублікованому в 1898 р. французькою мовою.

Дослідження порівняльного плану тривали іншими дослідниками в перші десятиліття ХХ ст. Так, роботи К.Фридриха і Г.Файнера «Теорія і практика сучасної системи правління» (1932) і К.Фридриха «Конституційне правління і демократія» (1937) є за своїм характером порівняльними дослідженнями. В них аналізуються різні форми правління, політичних інститутів і процесів у контексті найважливіших тем політичної теорії. У 1940 р. з виходом у світ книги М.Фортеса і Е.Притчарда «Африканські політичні системи» почалася історія політичної антропології, яка відіграла важливу роль у виникненні порівняльної політології.

При всьому тому порівняльна політологія як самостійний великий розділ політичної науки виділилася лише у 50-х рр. Не випадково у багатотомній «Енциклопедії соціальних наук», опублікованій у 1930-1935 рр., відсутня стаття про порівняльної політології. Цьому сприяв цілий ряд факторів. На початку 50-х рр. як

методологічний арсенал політичної науки, так і її понятійно-категоріальний апарат, що склалися у попередній період, перестали відповідати реальностям світового політичного розвитку. Найважливіші політологічні концепції поділу влади, представництва, парламентаризму і т.д. і відповідні їм державні та політичні інститути виникли в період, коли широкі маси, по суті справи, ще не були допущені до політики, чільні позиції у ній займали можновладці, партії та виборчі системи перебували ще на стадії формування.

У ХХ ст., особливо після Другої світової війни, відбулися суттєві соціальні та політичні зміни. Це - введення дійсного загального права голосу, безпрецедентне розширення кола учасників політичного процесу, розвиток та інституціоналізація політичних партій та зацікавлених груп, виникнення безлічі громадських організацій, загальної системи освіти, сходження коштів масової інформації і т. д.

Ці широкомасштабні зміни, природно, вимагали відповідного концептуального, методологічного та методичного інструментарію. Тому були розроблені і стали використовуватися концепції політичної системи, політичних ролей і функцій, політичної структури, політичної культури, політичної соціалізації та т. д. Відповідно все більшу популярність у політології набували антропологічні, соціально-психологічні, культурологічні концепції, теорії і методи історичної соціології та соціології у власному сенсі слова. Порівняльна політологія як раз і була покликана інтегрувати ці нові явища, тенденції і досягнення і підняти політичну науку на якісно новий щабель розвитку.

У першій половині 50-х рр. з'явилися роботи, які дали стимул до розробки та інституціоналізації цього наукового напрямку. Серед них слід назвати книги Р.Макридиса «Порівняльне дослідження систем правління» (1954) і «Порівняльне дослідження політики» (1955). Своєрідним маніфестом нового напрямку стала отримала широку популярність і відгук стаття Г.Алмонда «Порівняльні політичні системи» (1956). Подальші плідні пошуки самого Алмонда, С.Вербы, Р.Путнема, С.Пая, Д.Эптера суттєво розширили і поглибили наші знання про структурах, умови і наслідки політичної поведінки і політичної культури різних верств населення в індустріально розвинених країнах.

Важливе значення мають з'явилися пізніше порівняльні дослідження зацікавлених груп і неокорпоративистського механізму прийняття рішень (Ф.Шмиттер, Г.Лембрук, С.Бергер, Дж.Голдтроп та ін), порівняльні дослідження політичних партій (Дж.Сартори, А.Лийпхарт, Б.Поуэлл та ін). Серед факторів, що сприяли формуванню порівняльної політології, слід назвати безпрецедентне зростання масиву даних про незахідних політичних системах, зростаючий інтерес країнових політологів до міжнародно-політичних проблем і пов'язане з цим увагу

до політичних інститутів, цінностей, установок, традицій, політичних культур інших країн і народів.

З цієї точки зору важлива заслуга порівняльного підходу полягає в тому, що більшість його прихильників фактично відмовилися від панував у західній політичній науці у першій половині ХХ ст. євроцентристського погляду на політику. Власне кажучи, формування і зростання популярності порівняльного підходу саме у повоєнний час багато у чому пояснюється розвернувшемися в той період змінами світового масштабу, зокрема процесами деколонізації і утворення нових держав, багато з яких ставали самостійними і активними акторами світової політики. Природно, що проблема розвитку і політичної модернізації нових країн Азії і Африки зайняла важливе місце в порівняльній політології. Під модернізацією у політології розуміється процес еволюційної трансформації від традиційного суспільства до перехідного або модернізующогося і через нього до індустріального суспільства. Виділяють кілька типів модернізації. Грунтуючись на системному підході, їх автори намагаються визначити шляхи і форми впливу не тільки соціальних змін на політичну систему, але і конкретних типів політичної системи на ці зміни.

У рамках порівняльної політології розгорнулися дослідження політичної культури різних країн і регіонів, на повний голос заявили про себе нові дисципліни або розділи політичної науки - політична антропологія, політична психологія, політична екологія та ін. На якісно новий рівень піднялася вивчення політичної філософії і етики. З'явилася серія робіт, присвячених розробці методологічних принципів порівняльної політології.

Серед них можна згадати колективні збірники статей «Методологія порівняльного дослідження» (1970) і «Порівняльні політичні системи» (1977), книги Р.Чилкота «Теорії порівняльної політики: у пошуках парадигми» (1981) і Р.Меррита «Системний підхід до порівняльної політики» (1970), статті Г.Алмонда «Аналіз політичних систем за типом розвитку» (1965) і И.Кима «Концепція політичної культури в порівняльній політики» (1964) і т.д.

Необхідно відзначити, що потік літератури з даної проблематиці продовжує зростати.

Про зростаючу значимість цього напрямку свідчить поява цілого ряду фахових журналів, таких як «Порівняльне огляд цивілізацій», «Порівняльні дослідження з історії і суспільству», «Порівняльні політичні дослідження».

На кінець ХХ ст., пройшовши столітній шлях з часу свого виникнення, політологія набула статусу воістину системної і міждисциплінарної науки.

ДЖЕРЕЛА:

Бенетон Ф. Введение в политическую науку. — М.: Весь мир, 2002. — 368 с.; Гаджиев К. С. Политическая Наука. Ч. 1. — М.: Межд. Отн., 1994.; Глущенко В. В. Политология: системно-управленческий подход.-М.: ИП Глущенко В. В., 2008.; Политология: Учебн. пособ. для вузов / ред. и сост. Н. И. Сазонов. — Х.: Фолио, 2001. — 831 с.; Піча В. М. Політологія: Навч. посібн для студ. вищих навч. закл. освіти / Піча В. М., Хома Н. М. — К.: «Каравелла»; Львів: «Новий Світ-2000».

ПОРЯДОК ПОЛІТИЧНИЙ

ПОРЯДОК ПОЛІТИЧНИЙ — сукупність умов, що забезпечують ефективність, стабільність функціонування і розвитку політичної системи суспільства. Порядок політичний виявляється у такому:

1) послідовності та обов'язковості реалізації завдань політичної системи, виконанні прийнятих рішень;

2) узгодженості дій елементів системи управління;

3) наявності реальних гарантій і засобів підтримки усіх аспектів безпеки: військових, правових, економічних, технологічних, соціально-політичних та ін.;

4) високому ступені незалежності суспільства від будь-яких випадкових обставин за рахунок передбачення, попередження і захисту. Мінімальне послаблення, розбалансування порядку політичного підвищує вірогідність привнесення у політику різних випадкових, загрозливих факторів, явищ, знецінює авторитет держави, породжує соціальну тривогу, напруженість і може навіть спричинити соціальну, політичну катастрофу.

ДЖЕРЕЛА:

Брегедда А. Ю. Основи політології. — К., 1997; Гаджиев К. С. Политологическая наука. — М., 1997; Головатий М. Ф. Мистецтво політичної діяльності. — К., 2002; Даниленко В. И. Современный политологический словарь. — М., 2000; Политология: Словарь-справочник / М. А. Василик, М. С. Вершинин и др. — М., 2000; Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. - К., 1997.

ПОСТАНОВА

1. Заключна частина протоколу засідання зборів, правління, президії та ін.;

2. Правовий акт, що приймається вищими й деякими центральними органами колегіального управління для розв'язання найважливіших і принципових завдань, що стоять перед даними органами, і встановлення стабільних норм, правил поведінки. Постанови видають Кабінети міністрів республік на основі законів у

порядку їх виконання. У деяких випадках особливо важливі постанови приймають Верховна Рада, профкоми та ін.

Текст постанови, як правило, складається з двох частин — констатуючої та ухвалюючої. Перша містить вступ, оцінку стану і, при необхідності, підстави для видання або посилання на правовий акт вищестоящего органу. У частині ухвалення наводиться перелік запропонованих заходів, визначаються виконавець (виконавці) та термін виконання.

Проекти постанов нерідко готують багато установ чи відомств. Постанови узгоджують з установами, інтересів яких вони торкаються, і представляють для візування керівникам. Якщо виникають розбіжності, до проекту постанови додається довідка з викладом їх суті. Проект документа разом із супровідним листом і довідками про погодження (і розбіжності, якщо вони є), підписаними керівниками установ, які складають проект, направляють в орган, котрий відповідає за його видання.

Постанови, разом із рішеннями і директивами, є правовими інструментами ЄС. Різниця між ними полягає у тому, що директиви набувають сили лише через імплементацію у національне законодавство, у той час, як постанови й рішення — інструменти прямої дії. Вони набувають сили закону в Європейському Союзі з моменту видання.

4. Постанова суду — вид судового рішення.

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. — Х.: Право, 2015.;Юридична енциклопедія: В 6 томах. / Редколегія: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та інші. — К. : «Українська енциклопедія», 1998.

ПОСТБІХЕВІОРИЗМ

ПОСТБІХЕВІОРИЗМ (від лат. post — після і англ. behaviour — поведінка) — один з напрямків у західній позитивістській політичній психології, зорієнтований на перегляд і подальший розвиток основних положень біхевіоризму щодо його підходу в політичних дослідженнях. Основні принципи постбіхевіоризму у політиці висловив у 1969 р. на 65-му з'їзді Американської асоціації політичних наук її президент, професор Каліфорнійського університету Д. Істон («Нова революція у політичній науці»). До найважливіших положень постбіхевіоризму належать такі його тези:

- зміст досліджуваних політичних явищ має передувати методиці («краще перебувати у стані неврівноваженості, ніж узагалі не переживати тих чи інших коливань»);

- на відміну від біхевіоризму постбіхевіоризм не приховує жорстких реалій політики, виступає проти абстракції під час дослідження, виходячи з того, що аналіз політичних явищ повинен допомогти політичній науці досягти вирішення реальних запитів суспільства, людства, особливо під час кризи;

- щоб пізнати межу знань, необхідно знати цінності передумов, на яких ці знання базуються, а також альтернативи, в ім'я яких ці знання можуть бути використані.

Вихідним принципом постбіхевіоризму є теза про те, що представники цього напрямку мають залучатися до процесу оновлення суспільства й нести відповідальність за всіх інтелектуалів, за дієвість своїх знань; історична роль представників постбіхевіоризму як репрезентантів інтелектуального потенціалу полягає в тому, щоб захистити гуманістичні цінності людської цивілізації.

ПОСТІНДУСТРІАЛЬНЕ СУСПІЛЬСТВО

Концепція «постіндустріального суспільства» Деніела Белла створена для теоретичного опису можливого шляху розвитку капіталістичного суспільства.

Белл визначає постіндустріальне суспільство як «суспільство, в економіці якого пріоритет перейшов від переважного виробництва товарів до виробництва послуг, проведення досліджень, організації системи освіти і підвищення якості життя, в якому клас технічних спеціалістів став основною професійною групою і, що найважливіше, в якому впровадження нововведень все більшою мірою залежить від досягнення теоретичних знань. Постіндустріальне суспільство передбачає виникнення інтелектуального класу, представники якого на політичному рівні виступають як консультанти, експерти або технократи».

Тобто центральною ознакою «постіндустріального суспільства», за Беллом, є панування науки, наукових знань. Белл відриває науку від економіки, проголошує її автономність, розглядає її розвиток як передумову нової організації і структури суспільства. Основними елементами цієї структури стануть університети, наукові інститути, науково-дослідні організації. Оскільки «велика наука» перебуває поза ідеологією, то Белл намагається протиставити її «великому бізнесу». Зміна соціальної структури суспільства змінює і характер суперечностей. Белл писав: «Якщо для індустріального суспільства є

характерною боротьба між капіталістом і робітником на підприємстві, то у постіндустріальному суспільстві конфлікт проявляється у зіткненні між фахівцем і простолюдином в організаціях і у суспільстві». Загальнометодологічною основою концепції «постіндустріального суспільства» є (так само, як і концепції «індустріального суспільства») еволюційний підхід до історичного розвитку і принцип технологічного детермінізму. Щоправда, останній доповнюється іншими принципами.

Концепція Белла про постіндустріальне суспільство по суті частково розкриває концепцію Тоффлера про хвильовий характер розвитку суспільства. За якою є три хвилі розвитку суспільства: перша хвиля — аграрне суспільство, друга хвиля — індустріальне суспільство, третя хвиля — постіндустріальне суспільство. І концепція постіндустріального суспільства органічно вписується у хвильову концепцію Тоффлера.

Сам термін «постіндустріалізм» було запроваджено у науковий обіг англійським соціологом А. Пенті ще на початку ХХ ст. Він дав і його перше визначення: «стан суспільства, яке постане після розвалу індустріалізму». Він пропонував використати цей термін для роздумів про майбутнє у зв'язку з тим, «що індустріалізм приречений».

Як сформована концепція «постіндустріалізм» склався у 70-х рр. і зв'язаний з ім'ям професора соціології Гарвардського університету Данієля Белла. Ще з кінця 50-х рр. він активно пропагував цю концепцію. У 1967 р. на конференції американських футурологів Белл сформулював завдання соціального прогнозування. А 1970 р. на VII Міжнародному соціологічному конгресі проголосив свою концепцію «постіндустріального суспільства». 1973 р. Белл опублікував працю «Настання постіндустріального суспільства», де у ній оприлюднив найновіший удосконалений варіант концепції.

Концепція «постіндустріального суспільства» є своєрідною проекцією «індустріального суспільства». Спочатку теоретики «постіндустріалізму» розглядали його тільки як поліпшений варіант «індустріалізму», але згодом їхня концепція стала значно критичнішою. Вони почали критикувати «індустріалізм» за недостатність ціннісної орієнтації, за технократизм.

Белл зробив спробу дати, з одного боку, соціальний прогноз розвитку буржуазного суспільства, а з іншого — утвердити новий концептуальний підхід до цього аналізу, який заперечував би моністичну теорію суспільного розвитку К. Маркса. Він визнає велику роль Маркса у розвитку соціології, підкреслює його вплив на соціологів, які займались проблемами перспектив розвитку капіталізму, і навіть заявляє, що «всі ми постмарксистичні».

Белл намагається наслідувати марксову логіку соціального аналізу і разом з тим виступає категорично проти моністичного підходу до вивчення закономірностей суспільного розвитку, яке у марксистському вченні визначається діалектичною єдністю продуктивних сил і виробничих відносин. Белл заявляє, що недоліком марксистського вчення про заміну формацій є те, що концептуальна схема суспільного розвитку будується навколо осі відносин власності, а для характеристики капіталізму така вісь непридатна. Передовсім тому, що «власність — це юридична фікція». Крім того, на думку Белла, перехід від «індустріального» до «постіндустріального суспільства» зумовлюється вже не стільки матеріальними факторами, скільки соціальними інститутами. Він висуває ідею про те, що розвиток будь-якого суспільства відбувається одночасно за кількома «осьовими лініями», які визначають його економічну, політичну і культурну еволюцію. Залежно від вибору «осі» історію суспільства можна розглядати по-різному: як еволюцію форм власності, його політичної організації, або культурних традицій. Сам Белл бере за основу схему побудови суспільства навколо «осі виробництва і типів використовуваних знань». У визнанні визначальної ролі наукових знань він бачить докорінну різницю між своєю концепцією і поглядами прибічників «індустріалізму», які виводять всі суспільні зміни лише з прогресу техніки і технології.

Система «постіндустріалізму» у Белла характеризується п'ятьма ознаками:

перехід від виробництва товарів до виробництва послуг;
переважання серед працівників «класу» професійних фахівців і техніків;

провідна роль теоретичних знань, як основи нововведень в економіці, політиці і соціальній структурі суспільства;

орієнтація в майбутньому на методи контролю і оцінка можливих напрямів розвитку технології;

прийняття рішень на засадах нової «інтелектуальної технології». Ці процеси, на думку американського соціолога, уже набирають реальних життєвих форм, тоді як риси традиційного капіталізму поступово зникають.

Ключова роль інтелектуальної власності та інноваційних технологій у формуванні постіндустріального суспільства:

Інформація перетворюється на об'єкт обміну між різними суб'єктами. Інформація привласнена певним суб'єктом стає інтелектуальною власністю. Інтелектуальна власність може продаватись за кошти. За використання інтелектуальної власності можуть отримуватись кошти власником.

Цей процес має назву - потиражна оплата або роялті. Форми інтелектуальної власності - патент, авторське свідоцтво. Суб'єкт який створює інтелектуальну власність називається творцем інтелектуальної власності.

Інноваційні технології - технології які з'явилися у період часу, що не дуже віддалений від поточного моменту часу. У разі корисності (актуальність, у тому числі і комерційна) ці технології стають рушійними чинниками прогресу суспільства.

Теза про «економіку послуг» як одну із визначальних рис «постіндустріалізму» не викликає особливих заперечень. Проте варто зауважити, що характер суспільних відносин не залежить від того, в якій галузі господарства вони мають місце. В основу класового поділу суспільства Белл покладає принцип знань і кваліфікації і виділяє відповідно чотири основні класи: фахівці (учені, інженери, економісти), техніки і напівфахівці, службовці, робітники, зайняті фізичною працею. Панує в «постіндустріальному суспільстві» — «меритократія» (у Гелбрейта — «техноструктура») — це «нова еліта», яка складається із обдарованих осіб з усіх соціальних верств. Ця еліта стає панівною не лише у виробництві, а й у політиці.

Концепція Белла, як і інші концепції «трансформації капіталізму», спирається на реальні факти, тенденції капіталістичного розвитку. Проте вона відображає лише поверхові уявлення про ці процеси. Справді, у процесі науково-технічної революції зростає роль науки, попит на кваліфіковану робочу силу, підвищується кваліфікація фахівців. Але наука не була і не може бути незалежною від соціальних умов, самодостатньою силою в суспільстві.

З концепцією економіки послуг пов'язана концепція інформаційного робітника П. Друкера.

ПОСТТОТАЛІТАРНЕ СУСПІЛЬСТВО

ПОСТТОТАЛІТАРНЕ СУСПІЛЬСТВО — суспільство перехідного типу, яке спонтанно переборює обмеження конкретної тоталітарної системи під впливом факторів ендогенного та екзогенного походження і прямує від тоталітарного до природно-історичного стану.

Не всі країни, що здійснювали зазначений перехід у певний період своєї історії, можуть бути охарактеризовані як посттоталітарні. Так, крах фашизму в Італії і нацизму у Німеччині не призвів до виникнення в них посттоталітарного синдрому, в основному завдяки рішучим і цілеспрямованим заходам окупаційних режимів західних демократій, що були встановлені в цих країнах з метою їхньої детоталітаризації.

До посттоталітарних суспільств належать суспільства тих країн, які здобули національно-державний суверенітет у процесі розпаду соціалістичного табору.

Регіон Центральної, Південно-Східної, Східної Європи, колишня територія СРСР — сучасний політичний і соціальний простір існування посттоталітаризму.

Перед посттоталітарними суспільствами усіх країн, де існувала комуністична модель тоталітарного устрою, постали аналогічні за суттю завдання і проблеми суспільного розвитку.

На початковому етапі вони були пов'язані з необхідністю гальмування процесів розкладу суспільної організації, котрими об'єктивно характеризується наступ посттоталітаризму внаслідок деструкції партійно-державного механізму керівництва й порушення нормативно-ціннісної системи тоталітарного типу. Подолання суспільної аномії створює умови переходу до системної реструктуралізації соціуму, яка знайшла найяскравіше уособлення в політиці країн Вишеградського альянсу (Польща, Словаччина, Чехія, Угорщина).

Досвід названих країн є прикладом вдалих політичних та економічних заходів на шляху подолання посттоталітаризму і поступового входження у цивілізований світ.

Позитивний розвиток посттоталітарного суспільства передбачає безперервну динаміку свідомо генерованих політичною елітою макросоціальних змін, відновлення природно-історичних та створення ефективних сучасних інститутів власності і влади, дієздатних структур управління, запровадження демократичних норм і цінностей, створення надійного механізму правової регуляції суспільних процесів, формування умов для розвитку соціально орієнтованої ринкової економіки.

Феномен посттоталітаризму, що відбиває стан перехідності в усіх сферах суспільного життя, є межею, на якій твориться цивілізаційна альтернатива тоталітарному минулому України. Як і всі історично відомі перехідні етапи, він несе у собі варіативність можливих напрямків соціальної еволюції.

Той з них, що поєднує інтереси і дії людини, нації і держави, забезпечує їх взаємний високий статус і перспективи позитивного розвитку, міститься у теорії і практиці свідомого прямування посттоталітарного суспільства до громадян, суспільної організації і правової держави.

Життєво важливий вимір розвитку України полягає у створенні сучасного типу державності і сучасного типу суспільства, які б остаточно порушили родовід віджилих тоталітарних інститутів, звичаїв та уявлень.

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. — Х.: Право, 2015.;Юридична енциклопедія: В 6 томах. / Редколегія: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та інші. — К. : «Українська енциклопедія», 1998.

ПРАВИ І ЛІВИ У ПОЛІТИЦІ

Поділ політичного спектру та правих і лівих є системою класифікації політичних позицій, ідеологій і партій. Правницю і лівицю часто протиставляють одна одній, хоча певна конкретна група чи індивід можуть займати ліву позицію в одному питанні і праву — в іншому.

У Франції, звідки походить поділ, лівицю називали «партією руху», а правницю — «партією порядку». Проміжна позиція називається центризм, а людина з такою позицією — поміркованою.

Терміни «правий» і «лівий» у цьому контексті виникли під час Французької революції 1789 р., коли члени Національної Асамблеї розділилися на прихильників короля, тобто старого порядку (сиділи праворуч від голови асамблеї) і прихильників революції (що сиділи ліворуч від нього).

Існує загальна згода щодо того, що до лівих належать: автономісти, анархісти, антиімперіалісти, антикапіталісти, демократ-соціалісти, зелені, комуністи, ліві лібертарні, прогресивісти, секуляристи, соціалісти, соціал-демократи, соціал-ліберали, феміністи.

Існує також загальна згода щодо того, що до правих належать: капіталісти, консерватори, монархісти, націоналісти, неоконсерватори, неоліберали, праві лібертарні, реакціоністи, соціал-авторитаристи, теократи, традиціоналісти, фашисти.

ДЖЕРЕЛА:

Шведа Ю. Політичні партії. Енциклопедичний словник.- Львів: Астролябія.- 2005.- 488 с.; Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем: Навч. посібник.- Львів: Тріада плюс.- 2004.- 528 с.; Обушний М. І., Примуш М.В., Шведа Ю. Р. Партологія: Навч. посібник / За ред. М. І. Обушного.- К.: Арістей.- 2006.- 432 с.

ПРА́ВО

ПРА́ВО це обумовлена природою людини і суспільства система регулювання суспільних відносин, що виражає свободу особистості, та якій притаманні нормативність, формальна визначеність в офіційних джерелах і забезпеченість можливістю державного примусу.

Термін «Право» вживається як у юридичних, так і в неюридичних значеннях:

1. Законодавство; здійснювана державою форма законодавства, залежна від соціального устрою країни. Система встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил (норм) поведінки, що виражають волю панівного класу або більшості народу.

2. Виборювані народом справедливі закони та соціальний лад.

3. Інтереси певної особи, суспільної групи і т. ін., які спираються на закон, релігійні постулати, давні звичаї тощо, обумовлені постановою держави, установи тощо, захист інтересів і можливостей особи щодо участі у чому-небудь, одержання чогось і та ін.

4. Обумовлена певними обставинами підстава, здатність, можливість робити, чинити що-небудь, користуватися чим-небудь. // Мати у своїй владі. // Перевага, привілей, надані кому-, чому-небудь. // Офіційний дозвіл, допуск до виконання якихось обов'язків, до зайняття певної посади, вступу до вищого навчального закладу і т. ін.

Права людини — забезпечені законом можливості мати, користуватися й розпоряджатися соціальними благами й цінностями, користуватися основними свободами у встановлених законом межах.

Право вето — суб'єктивне право глави держави відмовитися підписати і ввести у дію закон, прийнятий парламентом.

Право голосу — можливість брати участь в обговоренні й розв'язанні певних питань.

Право власності — право, яке охороняється державою і згідно з яким власник володіє, користується та розпоряджається своєю власністю на свій розсуд.

Право петицій — конституційне право громадян звертатися до влади з письмовою вимогою, пропозицією, скаргою.

Право притулку — надання державою права в'їзду і безпечного проживання на її території іноземцям, що переслідуються за їхню політичну або наукову діяльність.

Магдебурзьке право — феодальне право м. Магдебурга на самоврядування, що поширилося на ряд міст Німеччини, Польщі, Литви та України.

Праворозуміння — це осмислення права через пізнання його сутності та форм прояву у суспільстві, що передбачає пошук відповідей на питання, що таке право, як воно створюється, у вигляді чого існує, в чому підстави його обов'язковості.[2]

Основні підходи до праворозуміння:

- **школа природного права** (юснатуралізм) - в основі лежить ідея, що всі норми позитивного права мають ґрунтуватися на певних

природних правах людини, котрі є невід'ємними і невідчужуваними, і набуваються людиною з моменту її народження. Представники цієї школи вважають, що право обов'язково має опиратися на мораль, яка є втіленням природних засад. У свою чергу мораль пояснює те, що таке право. Представники: Арістотель, Аквінський, Пуфендорф, Локк, Кант.

- **юридичний позитивізм** - цей напрям ґрунтується на тому, що зв'язку між правом і мораллю не існує. Представники вважають, що норми є правовими, незалежно від моралі. (Гоббс) Існують такі напрямки юридичного позитивізму: класичний і сучасний позитивізм.

- **соціологічний напрям**-представники цього напрямку зосереджували увагу на соціологічних і психологічних чинниках, що впливають на застосування норм права стосовно до конкретних життєвих випадків. Вони робили акцент на вивченні питань про соціальне призначення і ефективність права. Представники вважали, що право створюється судами та іншими державними службовцями у сфері правозастосування. Представники: (Є.Ерліх, Ж.Гурвіч, Р.Паунд, Дж.Френк)

-**психологічна школа права**-право розглядається як прояв правої сутності, явище людської психіки, на котру впливають різноманітні чинники, в тому числі законодавство. Тобто право - є сукупністю певних переживань і емоцій, що відображають реальне життя. Представники: Л.Петражицький.

- **марксистське вчення права**-представники розглядали право як частину надбудови над економічною основою суспільства. Ця основа і визначає зміст права. Але в цей час і право може здійснювати зворотний вплив на економіку і суспільство. Представники (К. Маркс, Ф. Енгельс)

Об'єктивне право

Право (в об'єктивному розумінні) — система загальнообов'язкових, формально визначених норм, встановлених і санкційованих силою держави і спрямованих на регулювання поведінки людей та їх колективів відповідно до прийнятих у даному суспільстві засад соціально-економічного, політичного та духовного життя. Норми праворегулюють суспільні відносини, визнаючи правомірними чи неправомірними певні діяння (дії або бездіяльність), дозволяють або забороняють певні відносини між людьми і об'єднаннями, забезпечують існування суспільства на засадах справедливості, добросовісності, розумності, і забезпечують відповідальність і покарання для тих, хто не дотримується встановлених правил поведінки.

Право є об'єктивним у тому сенсі, що безпосередньо не залежить від волі та свідомості конкретної особи та не належить їй.

У розвинутих суспільствах право пов'язане з державою і не може існувати окремо від нього, оскільки його загальнообов'язковість забезпечується заходами державного впливу, а самі норми як правило приймаються, змінюються або скасовуються тільки державними органами. У суспільствах, де державна влада відсутня чи її вплив дуже слабкий, правові взаємини можуть регулюватися встановленими традиціями, релігією.

У свою чергу держава не може існувати без права, тому що нормами права регулюється державний лад, а це форма правління держави, її територіальний устрій, політичний режим. А також організація і порядок діяльності державних органів, міри покарання за невиконання обов'язкових указівок держави, а також інші суспільні відносини, важливі для існування держави. Поняття «Об'єктивне право» вживається тільки в однині.

Основними ознаками права є:

- право регулює суспільні відносини - воно забезпечує соціальний порядок, впорядковує поведінку людей, що визначаються суб'єктами права;

- право є універсальним- вимоги права стосуються всіх осіб , які повинні їх виконувати;

- право має нормативний характер-воно встановлює конкретне правило поведінки(норму);

- право є систематизованою сферою - елементи права пов'язані між собою й об'єднані у певні структурні підрозділи;

- формальність права - норми права закріплюються в нормативних актах та інших письмових джерелах, що однаково тлумачаться;

- право є обов'язковим- підтримується різними засобами, зокрема головна увага приділяється легітимності та примусу;

- держава забезпечує ефективну дію права- держава підтримує право;

Суб'єктивне право:

Пра́во, або ж права́ (право в суб'єктивному розумінні) — це офіційно визнані можливості, які має в своєму розпорядженні фізична чи юридична особа.

Тобто, це право, що належить окремій особі — суб'єкту права і є мірою її можливої поведінки.

Наприклад, громадяни мають право на працю, відпочинок, охорону здоров'я, майно тощо, організації мають право на майно, провадження господарської діяльності, та ін.

Суб'єктивне право — саме те право, що вживається як в однині, так і у множині.

Природне право:

Виділяють таке поняття, як природне право, тобто мається на увазі сукупність правил, які випливають з самої природи буття людини і відображають загальнолюдські уявлення про принципи, на яких мають базуватися взаємовідносини між людьми, а тому є вічними і незмінними, як сама природа.

Досліджували феномен природного права такі мислителі як Сократ, Платон, Аристотель, Фома Аквінський, Гроцій, Гоббс, Локк, Руссо, Кант, Гегель.

«Природне право — це природні закони суспільного життя людей, які мають втілюватись у законодавстві і правовій культурі людей. Закони природного права не є вічними і незмінними, вони змінюються разом із зміною і розвитком самої природи суспільного життя людей. Це означає, що ті природні закони, які були притаманні, скажімо, первісному суспільству, вже не є природними для сучасного суспільства — вони стають для нього протиприродними, бо змінилася природа самого суспільства. Так само як природа людського суспільства не є незмінною, не є вічними і незмінними і закони природного права» (О. М. Костенко).

Позитивне право:

Позитивне право - це право, яке існує внаслідок утвердження його органами державної влади. Воно виникає з формуванням державності. Позитивне право міститься в нормативно-правових документах: законах, судових прецедентах, актах виконавчої влади. Позитивне право має фіксувати природне право, однак наскільки це реально відбувається - залежить від політичного режиму тієї чи іншої держави.

Наука права:

Наукова і навчальна дисципліна, що вивчає право і включає загальну теорію права, держави, та окремі галузеві та прикладні науки, називається правознавством або юриспруденцією. Юриспруденція — це юридична наука, яка вивчає специфічні ознаки держави і права. Основним її завданням є аналіз і синтез нових знань про різноманітні державно-правові явища і процеси. Юриспруденція складається з багатьох наук. Їх можна поділити на наступні групи:

1. Загальнотеоретичні та історичні науки (теорія права і держави, історія держави і права, історія політичних та правових вчень);
2. Галузеві юридичні науки. (конституційне, цивільне, кримінальне, адміністративне, процесуальне право);
3. Спеціальні юридичні науки (судова психологія, судова психіатрія, криміналістика тощо).

4. Науки, які вивчають міжнародне та закордонне право (міжнародне публічне право, міжнародне приватне право, конституційне право зарубіжних країн, порівняльне правознавство тощо).

Джерела права:

В юриспруденції використовуються такі основні значення джерела права:

- ідеалістичне- джерело права визначається як першоджерело;
- матеріальне- джерелом права є фактори, що створюють право;
- формально- юридичне- ототожнення права з формами права;
- а також інші значення, наприклад, джерело права — це сила, що створює право.

Джерело права (у формально-юридичному значенні) — це способи зовнішнього закріплення правових норм.

Джерелами (або формами) права у різних правових системах визнаються:

Нормативно-правовий акт - це офіційний письмовий документ, прийнятий спеціальними суб'єктами, котрі володіють відповідними повноваженнями, і приймається у встановленій формі та за конкретно визначеною процедурою, а також має на меті встановлення, зміну чи скасування норми права.

Правовий прецедент – це рішення судового або адміністративного органу, яке використовується, як взірець при розгляді всіх аналогічних справ у майбутньому.

Правовий (санкціонований) звичай - це визнане державою правило поведінки, що являє собою багаторазове повторення певних дій, і стає частиною національного законодавства.

Нормативний договір - угода двох або більше сторін, що спрямована на встановлення, зміну або припинення норм права. (конституційний договір , міжнародний договір, адміністративний договір)[6]

Принципи права — це вихідні положення права, що є основою для його формування. Це загальні і стабільні вимоги, що сприяють узгодженню та захисту суспільних цінностей, визначають характер права і напрями його подальшого розвитку . Принципи є базисом права, містяться у його змісті, виступають як зразок для формування права. Вони віддзеркалюють основні зв'язки, які реально існують у правовій системі.

Залежно від сфери дії принципи поділяються на: загальні, галузеві, міжгалузеві, принципи підгалузеві і інститутів права.

Загальні принципи права - це принципи, які характерні для права в цілому, діють у всіх галузях та інститутах права.

Принципи права— це аксіоматичні поняття, на яких будується і функціонує правова система.

Загальні принципи права:

Принцип свободи — право виступає як міра свободи — політичної, економічної, ідеологічної;

Принцип справедливості — право виступає як міра справедливості;

Принцип рівності — це рівність усіх перед законом, рівність прав і обов'язків, незалежно від національної релігійної й іншої приналежності, службового й іншого положення, рівна відповідальність перед законом;

Принцип гуманізму — це право на життя, здоров'я, особисту волю і безпеку, право на охорону своєї честі і репутації, недоторканість особи й ін;

Принцип демократизму — означає, що право і законодавство виражають волю народу, волю всіх і кожного, формуються через форми народовладдя: безпосередню і представницьку демократію;

Принцип законності — виражається у вимогах: а) якості нормативно-правових актів, несуперечності їх один одному (між ними має бути ієрархічна субординація залежно від юридичної сили); б) суворого додержання та виконання юридичних норм, правових приписів усіма суб'єктами — громадянами, їх громадськими та некомерційними організаціями, посадовими особами, державними органами. Передбачає також недопустимість зловживання суб'єктивним правом; в) невідворотної відповідальності за вину громадян і посадових осіб.

Галузеві принципи права притаманні конкретній галузі права. Вони серед іншого визначають специфіку певної галузі. Наприклад, принцип рівності сторін у майнових відносинах — у цивільному праві; принцип забезпечення свободи праці — у трудовому праві; тощо.

Міжгалузеві принципи права характерні декільком близьким галузям права. Наприклад, принципи гласності, змагальності сторін і незалежності судочинства — у кримінально-процесуальному та цивільно-процесуальному праві; принципи матеріальної відповідальності — у цивільному та трудовому праві тощо.

Функції права:

Функції права — це основні напрями впливу права на свідомість і поведінку суб'єктів суспільних відносин з метою розв'язання конкретних завдань. Основна функція права полягає у тому, що воно є нормативним і загальнообов'язковим засобом врегулювання суспільних відносин, а значить функція є нормативно-регулюючою. Функції права можна класифікувати за різними підставами

За сферою правового впливу розрізняють такі функції:

Економічна — регулювання економічних відносин; Політична — регулювання політичних відносин; Ідеологічна — формування суспільної свідомості шляхом правового визнання або заборони певних ідеологій; Екологічна — регулювання відносин природокористування; культурно-виховна — регулювання відносин у сфері науки, освіти і культури.

За характером впливу на свідомість і поведінку суб'єктів

суспільних відносин:

нормативно-регулююча — регламентування поведінки суб'єктів суспільних відносин; інформаційна — доведення до відома змісту державної волі; комунікативна — сприяння організації правовідносин між їх учасниками; орієнтаційна — визначення ціннісних критеріїв поведінки; виховна — вплив на формування світогляду та правосвідомості; захисна — охорона соціальних цінностей від посягань на них.

За характером впливу:

Статична — закріплення і стабілізація існуючих суспільних відносин; Динамічна — сприяння виникненню і розвитку нових суспільних відносин; Установча — первинне заснування певних соціальних інститутів; Інтегративна — системоутворюючий вплив на суспільні відносини; Охоронна — охорона суспільних відносин від небажаних на них впливів; Запобіжна — запобігання виникненню небажаних суспільних відносин.

За сферою, на яку поширюються функції права:

загальноправова; міжгалузева; галузева; правовий інститут; норма права.

Цінності в праві і право як цінність: Право є цінністю, оскільки здатне внаслідок своїх властивостей задовольняти певні людські потреби, бути інструментом реалізації та погодження інтересів суб'єктів права.

Виділяють декілька аспектів цінностей права: Власна цінність права; Інструментальна (службова) цінність.; Історико-культурна цінність; Соціальна цінність.

Власна цінність права пов'язана з його сутністю і полягає у тому, що у праві виявляється справедлива міра свободи і рівності. Право надає свободу вибору, погоджує права й обов'язки, встановлює взаємну відповідальність особи і держави, втілює гуманізм, толерантність і консенсус, поєднує свободу і порядок — долає хаос та забезпечує розвиток і охорону порядку.

Інструментальна (службова) цінність права виражається у його зовнішніх властивостях (нормативності, системності, формальній

визначеності, загальній обов'язковості та ін.) як регулятора суспільних відносин, інструменту для вирішення різних завдань, зокрема для забезпечення функціонування соціальних інститутів (держави, соціального управління, моралі та ін.) та інших соціальних благ.

Історико-культурна цінність права виявляється у його можливостях бути охоронителем культурних надбань різних поколінь людства, скарбницею правових принципів і норм.

Соціальна цінність права виражена у призначенні права забезпечувати в суспільстві стан стабільності, узгодження суспільних і особистих інтересів.

Від цінностей права слід відрізнити правові цінності.

Правові цінності — це різноманітні матеріальні та нематеріальні блага, які забезпечуються правом (життя, здоров'я, свобода, гідність, власність тощо).

Система права

Не слід плутати зі «**Правовою системою**» — цілісним комплексом правових явищ окремого суспільства.

Не слід плутати зі «**Системою законодавства**» — сукупністю нормативно-правових актів.

Система права — це обумовлена характером суспільних відносин внутрішня будова (структура) права, що полягає в об'єднанні правових норм в інститути, підгалузі та галузі права (елементи системи права). Це комплекс юридичних норм певної держави, який характеризується єдністю, узгодженістю, взаємопов'язаністю.

У системі права існують глобальні розподіли (дихотомії) «Матеріальне-процесуальне» та «Публічне-приватне».

Матеріальне право регулює суспільні відносини, які реально склалися між людьми (суб'єктами права) і мають бути організовані. Схематично, матеріальні норми відповідають на питання «що?»

Процесуальне право регулює порядок вирішення конфліктів, розслідування і судового розгляду злочинів тощо. Схематично, процесуальні норми відповідають на питання «як?»

Публічне право — сукупність правових норм, які регулюють сферу публічних (державних) інтересів. Юридичний пріоритет має воля органів державної влади, хоча спрямована вона на захист інтересів особи та населення в цілому. До публічного права належать конституційне, адміністративне, фінансове, кримінальне, процесуальне право.

Приватне право — сукупність правових норм, які регулюють сферу приватних інтересів окремих осіб, громадян та їх об'єднань. Це норми цивільного, торгового, господарського тощо права.

Приватне і публічне право взаємопов'язані, оскільки держава захищає приватні інтереси осіб, а особи здійснюють свою майнову, господарську діяльність хоча і незалежно від влади, але на основі визначених державою норм, тобто приватне право ґрунтується на публічному праві, яке охороняє і захищає норми приватного.

Правові інститути:

Інститут права (правовий інститут) — сукупність правових норм, які: регулюють однорідні суспільні відносини, які зв'язані між собою як якісно самостійна та відокремлена група; є суттєвими і самостійними, утворюють цей інститут в межах комплексної галузі права; регулюють окремий вид суспільних відносин і становлять відокремлену частину в межах галузі права.

Існують такі ознаки інституту права: наявність сукупності правових норм; їх юридична однорідність; об'єднання норм права стійкими закономірностями і зв'язками.

Підгалузі права:

Підгалузь права — сукупність (об'єднання) правових інститутів, яка об'єктивно складається в межах однієї галузі права. Регулює специфічне коло правовідносин у межах сфери правового регулювання відповідної галузі права. На відміну від інституту права, не є обов'язковим елементом галузі права. Наприклад, існують парламентське, муніципальне право, виборче право у межах конституційного права; бюджетне, податкове право у межах фінансового права; авторське, спадкове тощо у межах цивільного права; корпоративне право у межах господарського права; гірниче право, лісове право у межах екологічного права.

Галузі права:

Система права поділяється на галузі права залежно від предмету та методу правового регулювання.

Предмет правового регулювання — це суспільні відносини, які регулюються даними юридичними нормами. Елементами предмету правового регулювання є суб'єкти, їх поведінка, об'єкти (предмети та явища, з приводу яких виникають правові відносини), соціальні факти (обставини, випадки), через які настають чи припиняються правові відносини.

Метод правового регулювання — спосіб впливу владного впливу держави на суспільні відносини, здійснюваний за допомогою правових норм та інших юридичних способів. Визначає, як право реагує на суспільні відносини. Обумовлюється характером зв'язків між суб'єктами (рівність чи підлеглість), способом регулювання (заборона, заохочення, дозвіл, зобов'язання тощо), юридичними наслідками (заохочення чи юридична відповідальність).

Отже, галузь права — це система юридичних норм, які властивими їм методами врегульовують відносини у певній сфері суспільного життя.

Галузі права можна поділити на такі три види:

Фундаментальні (профілюючі) галузі права: утворюють юридичну основу, обов'язкову частину системи права, є «юридично первісні» (тобто утворюють правовий матеріал, що використовується при формуванні інших галузей права). До таких належать конституційне право, цивільне право, адміністративне право, кримінальне право, цивільно-процесуальне право, кримінально-процесуальне право.

Спеціальні галузі права: правові режими пристосовані до особливих сфер життя суспільства. Це трудове, земельне, сімейне право (хоча його статус — галузі чи підгалузі права — в юридичній науці точно не визначено) тощо).

Комплексні галузі права: сполучення різнорідних інститутів фундаментальних та спеціальних галузей права. До них належать господарське право, морське право та інші.

Основні галузі права:

Конституційне право — сукупність правових норм, які регулюють становище людини в суспільстві і державі, принципи суспільного і політичного ладу, організацію і діяльність системи органів держави та місцевого самоврядування, тобто відносини між людиною, суспільством і державою. Метод правового регулювання імперативний (тобто нерівність суб'єктів відносин, регулювання «зверху донизу», держава видає владні приписи, вказівки, які обов'язкові до виконання). Норми конституційного права є провідними щодо інших галузей права. Джерелом конституційного права України та більшості інших країн є Конституція.

Цивільне право — сукупність правових норм, які регулюють майнові та пов'язані з ними особисті немайнові відносини (честь, ім'я, авторство тощо) між громадянами. Виникають ці правовідносини з приводу володіння, користування і розпорядження власністю, її продажем та купівлею, спадкоємства тощо між фізичними та юридичними особами — суб'єктами цивільного права. Ознаками суспільних відносин, які регулюються нормами цивільного права, є рівність суб'єктів права, відсутність відносин влади і супідрядності. Тому метод правового регулювання диспозитивний (або автономний: дозволяє суб'єктам права самостійно обирати модель поведінки або укладати самостійні документи, які будуть їх врегульовувати). Джерелом цивільного права в Україні є Цивільний кодекс України.

Адміністративне право — сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають під час виконання

органами державної влади виконавчо-розпорядчої діяльності. Ці відносини є предметом правового регулювання, метод (правового регулювання) імперативний. Однією з сторін завжди виступає посадова особа чи державний орган. Існує багато джерел адміністративного права.

Фінансове право — сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають під час виконання державою дій, які пов'язані з формуванням і виконанням бюджету, грошовим обігом, податками тощо. Суб'єктами цих відносин є органи держави, а також фізичні та юридичні особи. Методами правового регулювання є ревізії, контроль, владні приписи. Джерелами фінансового права в Україні є Податковий кодекс (та аналогічні законодавчі акти відповідних країн, наприклад, Internal Revenue Code (Title 26 USA code) у США, Tax Administration act 1994 Нової Зеландії, Податкові кодекси Туркменістану, Білорусі, Російської Федерації тощо), Бюджетний кодекс тощо.

Земельне право — сукупність правових норм, які регулюють правовідносини, пов'язані з володінням, користуванням і розпорядженням землею. Методами правового регулювання є дозволи та заборони. Джерелами земельного права в Україні є Земельний кодекс України, Закони України «Про охорону земель», «Про оренду землі», «Про землеустрій» тощо, частково Податковий кодекс України; аналогічні нормативно-правові акти інших країн (земельні кодекси Білорусі, РФ тощо, Цивільні кодекси Квебеку, Німеччини та ін.).

Екологічне право об'єднує правові норми, які регулюють відносини у сфері освоєння, використання та охорони природного середовища з метою зберігання природних багатств, запобігання екологічно шкідливого впливу діяльності людини на її середовище існування, забезпечення раціонального природокористування. Правові норми цієї галузі визначають порядок охорони природи, порядок проведення контролю за дотриманням нормативів якості навколишнього середовища тощо. В Україні джерелами екологічного права є Земельний, Лісовий, Водний кодекси, Кодекс України про надра, Закони України «Про тваринний світ», Закон України «Про природний заповідний фонд», Гірничий закон України, Закони «Про рослинний світ», «Про бджільництво» та інші аналогічні нормативно-правові акти. Крім того, джерелом міжнародного екологічного права є Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку та інші аналогічні міжнародні правові акти.

Трудове право — сукупність правових норм, які регулюють правовідносини між наймодавцем і працівником: організація праці,

робочий час і час відпочинку, вид та розмір заробітної плати, умови виникнення, зміни та припинення трудових відносин тощо. Суб'єктами права є працівники, з одного боку, та організації, підприємства — з іншого, а також профспілки. В Україні джерелом трудового права є Кодекс законів про працю України, в Білорусі та РФ — Трудові кодекси.

Кримінальне право об'єднує правові норми, які визначають суспільно небезпечні діяння (злочини) та міру відповідальності за їх вчинення. Кримінальне законодавство визначає коло державних органів, їх права та обов'язки щодо осіб, які вчинили злочин, складові злочинів, види санкцій та порядок їх призначення тощо. Метод регулювання імперативний (заборони). Джерелом кримінального права є Кримінальні кодекси відповідних країн, зокрема Білорусі, Таджикистану, Росії, України, В'єтнаму (Penal Code), Нової Зеландії (Crimes Act 1961) тощо.

Цивільно-процесуальне право — сукупність правових норм, які регулюють порядок розгляду цивільних справ. Норми галузі визначають права та обов'язки сторін, між якими виникла суперечка про право (позивачів і відповідачів), судових і прокурорських органів з приводу судового розгляду цивільних справ, порядок подачі позову, підсудність та інші питання, які виникають під час розгляду судами цивільних справ. Джерелом галузі права є Цивільний процесуальний кодекс.

Кримінально-процесуальне право об'єднує правові норми, які регулюють діяльність органів розслідування, прокуратури, суду в розслідуванні злочинів і розгляду кримінальних справ у суді. Метод правового регулювання імперативний (зобов'язальний). Джерелом кримінально-процесуального права є Кримінальний процесуальний кодекс.

Право існує у таких системах права, як: міжнародне і національне право.

Міжнародне право — це система права, яка є результатом спільної нормотворчості різних держав та інших суб'єктів світової спільноти і регулює міжнародні відносини.

Національне право - це система права, що виникає за посередництвом нормотворчості держави і забезпечує внутрішнє правове регулювання.

І право, і мораль є засобами соціального регулювання. Їх норми (як правові норми, так і моральні) є соціальними, існують в реальній поведінці людей, протидіють свавіллю. Проте, вони мають різне походження і функції, що зумовлює чіткі відмінності між ними.

Право досить тісно пов'язане з мораллю. Мораль формується, як і право - внаслідок суспільного переосмислення дійсності, взаємодії суб'єктів соціуму . Проте, право не завжди є моральним, а мораль не

завжди правовою. Право є результатом формування парадигми необхідної поведінки для конкретної особи у державному житті. Мораль - це усвідомлення різниці між добром і злом, порядністю і безчестям, що не завжди є основою для формування права. Різні концепції праворозуміння визначають співвідношення права і моралі по-різному. Школа природного права виокремлює єдність моралі і права - це так званий принцип морального права, що пояснює мораль як основну складову побудови системи права. Юридичний позитивізм розділяє мораль і право. Закон як форма закріплення відповідно до цієї концепції, не завжди базується і співпадає з мораллю.

«Право створюється суспільством, а закон — державою» (відома юридична формула).

Співвідношення права і закону полягає в такому: 1) лише право має лежати в основі закону, оскільки закон може бути правовим явищем лише як форма вираження права; 2) суть закону повинна збігатися з його формальним закріпленням;

Правовий закон - законодавчий акт, створений на основі принципу верховенства права, який своєю метою і регулюванням здатний забезпечити розвиток людини, громадянського суспільства і держави в правових межах. Право є основою для формування закону. Закон - це нормативно правовий акт який встановлює, відмінняє або змінює норму права і регулює найважливіші суспільні відносини. Законом визначаються міри дозволеної, потрібної поведінки всього суспільства в цілому, і окремо кожного індивіда. Держава як основний творець закону демонструє рівень правової культури, демократичність суспільства і режим правового регулювання всіх сфер суспільних відносин.

Право - це завжди закон, закон - це не завжди право. Проте закон повинен бути частиною права і базуватись на ньому, адже суспільство потребує вираження своєї волі у формі правового закону .

ДЖЕРЕЛА:

ПРАВО //Юридична енциклопедія: В 6 томах. / Редколегія: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та інші. — К. : «Українська енциклопедія», 1998.; Бурлай Є.В. Зміст і форма права: єдність і розбіжності// Методологічні проблеми правознавства: Матеріали міжн. наук.практ. конф., Харків, 13 -14 грудня, 2002 р. — Х.: Право, 2003. — С. 138 — 144.; Петришин О.В. Право як соціально-юридичне явище: до постановки проблеми// Вісник Академії правових наук України. — 2007. — №4 (51). — Х.: Право, 2007. — С. 3 — 18.; Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. — К.: Реферат, 2007. — 640 с.;Кабальський Р. О. Право в нормативній системі суспільства/ Р. О. Кабальський// Пробл. законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В.Я. Тацій. — Х.: Нац. юрид. акад. України, 2006. — Вип. 82. — С. 213-218.; Гримасюк П.О. Делегована правотворчість як форма правової діяльності./ П.Гримасюк.// Держава і право. Юридичні і політичні науки. Вип.44.-К., 2009.-С.101-105.; Цвік М.В.

Про сучасне праворозуміння// Вісник Академії правових наук України. – 2001. – №4 (27). – Х.: Право, 2001. – С. 3 – 13.; Харченко Н.П. Механізм держави та його структура// Держава і право. Юрид. і політ. науки. – 2008. – Вип. 41– С. 91-97.; Оніщенко Н.М. Система права як юридична основа правової системи// Правова держава: Щоріч. наук. пр. Ін-ту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2002. – Вип. 13. – С. 39-47.; Бобровник, С.В. Компромiс і конфлікт у праві: антрополого-комунікативний підхід до аналізу / С.В. Бобровник. – К. : Юрид. думка, 2011. – 384 с.; Копейчиков В.В. Правознавство: Підручник. — К.: Юрінком Інтер, 2003.; Природне та позитивне право: компаративний аналіз/В.Є. Дзівідзінський// Вісник Дніпропетровського університету-2012.-т.20,вип.22(2).; До проблеми співвідношення права і закону./С.В.Яремчук//2013.-№2.

ПРАВОВА ДЕРЖАВА

ПРАВОВА ДЕРЖАВА — форма організації державної влади, за якої верховенство в усіх сферах життя належить правовому закону. У правовій державі всі — і державні органи, і громадяни — однаковою мірою відповідальні перед законом. У ній реалізуються всі права людини; здійснюється розподіл влади на законодавчу, виконавчу, судову.

Тобто це така організація суспільства, де закон і правовий порядок мають пріоритет над державою та іншими інститутами політичної і соціальної влади, а не навпаки. А основні права особи та її соціальна безпека складають зміст свободи, заснованої на законах, які приймаються і піддаються зміні законним шляхом.

Концепція правової держави, визнана зараз ідеальною моделлю належного політичного устрою, є певним узагальненням різних традицій. У юридичній доктрині та практиці різних країн склалися власні, хоча й подібні в ключових ідеях, концепції правової держави. Йдеться насамперед про німецьку Rechtsstaat, англійську rule of law, французьку Etat de droit концепції.

Правова держава є альтернативою авторитаризму, тоталітаризму і анархії. Правова держава передбачає поступову демократизацію суспільства, встановлення правових основ будівництва державності, дотримання правопорядку і принципу законності. Людина є вищою соціальною та політичною цінністю. Держава покликана затвердити гуманістичні начала, забезпечити і захистити свободу, честь і гідність людини. Правова держава насамперед є державою як соціальним інститутом, тобто їй притаманні в першу чергу риси держави взагалі.

Поняття «правова держава» було вжито ще у ХІХ ст., хоча витоки обох слід шукати у давнині. Вже відомі мислителі античності (Платон,

Аристотель та ін.) зверталися до пошуків принципів, форм і конструкцій узгодженої взаємодії влади і права.

Античними авторами було вироблено низку положень про правову державу:

- про владу закону, як поєднання сили і права (Аристотель, Солон);
- про відрізнення правильних і неправильних форм правління (Сократ, Платон);
- про відрізнення природного і позитивного права та їх співвідношення (Аристотель, Демокрит);
- про рівність людей за природним правом (римські юристи, стоїки);
- про право, як мірило справедливості, що регулює норми спілкування (софісти, Цицерон та ін.);
- про державу, як правове об'єднання людей (Цицерон);
- про сфери приватного і публічного права, про юридичну особу, суб'єкт права (римські юристи).

Символічним вираженням уявлень про державну владу, що визнає право, тобто про справедливу державну владу, став образ богині правосуддя із зав'язкою на очах, із мечем і терезами правосуддя. Він уособлює єднання сили і права: охоронюваний богинею правопорядок рівною мірою є обов'язковим для усіх. Образ правосуддя виражає зміст і ідею не лише справедливого суду як спеціального органу, а й ідею справедливої, правової, державної влади.

Філософську основу сучасної теорії правової держави заклав німецький філософ Іммануїл Кант, у вченні якого центральне місце посідає людина як член суспільства і як особистість. Хоча словосполучення «правова держава» у його працях не вживалося (воно звучить у нього як «правовий державний устрій»), Кант наполягав на узгодженні дій держави з правом, підкоренні її правовим законам.

Уперше термін «правова держава» було вжито німецькими вченими К. Т. Велькером (1813), І. Х. Фрайхер фон Аретином (1824). Створення юридично завершеного поняття «правова держава» пов'язують з ім'ям Р. Моля, який ввів його до загального державно-правового і політичного вжитку. У 1829 р. він навів визначення правової держави як конституційної держави, що має ґрунтуватися на закріпленні в конституції прав і свобод громадян, на забезпеченні судового захисту особи.

Отже, історично правова держава — це конституційна держава. Вона виникає як реакція на абсолютну монархію, як вимога обмеження діяльності центральних державних органів відповідними загальними правовими актами, сформульованими представницькими органами.

Ознаки правової держави:

Крім звичайних ознак, характерних для будь-якої держави, соціальна правова держава, як вища форма політичного буття, яку виробило людство, має низку специфічних ознак:

1. Пов'язаність державної влади правом і його панування у всіх сферах суспільного життя: свобода може бути досягнута лише у тому разі, якщо державна влада обмежується (переборюється) правом, ставиться під контроль права, функціонує у поєднанні та у взаємодії з громадянським суспільством у рамках права; у Конституції України (ст. 8) записано: «В Україні визнається і діє принцип верховенства права».

2. Відповідність закону праву (правовий закон) і його верховенство, тобто право як міра свободи і справедливості набуває відпрацьований в законі зміст; конституційний закон має пряму дію.

3. Пов'язаність законом рівною мірою як громадян та їх об'єднань (комерційних і некомерційних), так і державних органів, посадових осіб. Стосовно громадян та їх об'єднань діє загально-дозвільний принцип: «дозволено все, крім прямо забороненого законом».

4. Законодавче закріплення і реальне забезпечення основних прав людини — наявність налагодженого правового механізму їх охорони і захисту (включаючи рівень прямого конституційного захисту).

5. Побудова відносин особи та держави на основі взаємної відповідальності, як особа є відповідальною перед державою, так і держава відповідає перед особою за невиконання обов'язків.

6. Поділ державної влади між законодавчою, виконавчою і судовою гілками влади: їх незалежність і єдність; недопустимість підміни функцій один одного; дійовість механізму «стримувань і противаг».

7. Законний (легальний) шлях прийняття законів та їх змін — шлях виявлення волі народу безпосередньо (референдум) або опосередковано (через представницький орган). Уся повнота законодавчої влади у представницькому органі здійснюється представниками народу, обраними з його осередку.

8. Наявність ефективних форм контролю і нагляду за здійсненням законів та інших нормативно-правових актів — налагоджена робота прокуратури, міліції, служби безпеки, податкової адміністрації та інших правоохоронних і контрольно-наглядових органів.

9. Можливість особи домагатися конкретного мінімуму соціальних благ завдяки гарантуванню державою її соціальної безпеки — мінімальний (достатній) рівень життя кожному громадянину та його підвищення.

10. Можливість громадян домагатися забезпечення державою їх соціального захисту, підняття рівня соціально-економічних прав громадян до рівня основних прав — формування соціального середовища, яке створює умови для сприятливого індивідуального розвитку особи, рівності стартових можливостей (а не матеріальної рівності) за допомогою державної системи просвітництва та освіти, податкової політики, регулювання ринку праці та контролю за умовами праці та ін.

11. Здійснення державою соціальної допомоги громадянам, не спроможним (не зі своєї вини) відповідати за свій добробут — йдеться про забезпечення гарантованого життєвого рівня соціально ранимих верств населення — старих, непрацездатних (хворих), безробітних з не залежних від них причин. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням.

12. Забезпечення державою соціальної функції власності — власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству: завдавати шкоди правам, свободам і гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі (ст. 13, 41 Конституції України).

13. Проведення державою політики соціальної поступки — вирішення всіх питань на шляхах згоди і порозуміння різноманітних соціальних груп, глибокої поваги до особи незалежно від її соціального стану, захисту від усякого посягання на її життя, здоров'я і особисту гідність.

Визнання держави правовою означає підкорення будь-яких форм державної діяльності праву, передовсім Конституції, головне призначення якої у демократичному суспільстві — бути основним обмежувачем державної влади заради збереження основних прав і свобод громадян, слугувати гарантом саморозвитку і самоорганізації основних інститутів демократичного суспільства. Обмежуючи державну владу правом, Конституція зберігає тим самим проголошену нею свободу, яка є основним призначенням права.

Верховенство права:

У теоретичному відношенні принцип верховенства права можна розглядати у двох аспектах:

По-перше, у широкому розумінні як принцип правової організації державної влади у суспільстві у цілому, тобто «верховенства права над державою», коли він практично ототожнюється із засадами правової державності. Подібним чином цей принцип розглядається у правових системах, які користуються англійською конструкцією верховенства чи пануванням права (rule of law) подібно до континентальної моделі правової держави. Наприклад, проблема

«американського досвіду» підтримання верховенства права включає вирішення широкого кола питань: конституціоналізму, федералізму, поділу влади, громадянських прав, судового захисту, судової системи, кримінального судочинства, адміністративного права тощо.

По-друге, у вузькому контексті співвідношення права і закону в регулюванні суспільних відносин у сенсі «верховенства права над законом». Саме на такий підхід орієнтує ст. 8 Конституції України, яка закріплює визнання і дію принципу верховенства права, роз'яснюючи відповідно до цього його зміст як:

1) найвищу юридичну силу Конституції України, яка передбачає, що закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй;

2) пряму дію норм Конституції України, яка передбачає гарантування звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України.

Наразі верховенство права передбачає необхідність виходу за межі принципу законності, інакше питання про «верховенство права» позбавляється будь-якого самостійного сенсу. Безперечно, у правовій державі суспільні відносини функціонують в умовах презумпції законності, що, проте, у складних правових ситуаціях не виключає необхідності розширення її тлумачення до верховенства права шляхом урахування ще й інших, «надпозитивних» правових чинників. Тому принцип верховенства права не підміняє та не скасовує принцип законності, а тільки поглиблює його від вимог суто формального додержання норм у напрямку пошуку власне правового («органічного», «ідеального») змісту права. Адже навіть з моменту свого виникнення принцип верховенства права тлумачився у широкому контексті як божественний чи природний закон, призначення якого вбачалося в обмеженні світської влади.

Отже, безпосередньою підставою для адекватного розуміння змісту принципу верховенства права є усвідомлення відмінностей між усталеним для вітчизняного правознавства принципом законності і власне принципом верховенства права.

Поняття правопорядку: Правопорядок — це фактичний стан правовідносин у певному суспільстві, який полягає у досягнутому рівні впорядкованості суспільного життя різноманітними юридичними засобами, що ґрунтуються на правовому законі.

Ознаки правопорядку: — правопорядок виступає метою і фактичним результатом існування права, що у свою чергу є для нього основою, необхідною передумовою; — правопорядок існує лише за наявності правозаконності; — правопорядок передбачає

високоузгоджену дію механізму правового регулювання; — правопорядок нерозривно пов'язаний з правовою державою; — важливим супутником правопорядку є також соціальний характер держави; — правопорядок є станом суспільного життя, який характеризує взаємне розташування, зв'язки, взаємодію окремих елементів соціальних систем, у першу чергу правової.

Правапорядок виступає однією з ознак і умов існування правової держави. Натомість реальний правопорядок може досягти належного рівня лише у правовій державі, де він перестає бути простим закономірним (останній можливий, зокрема, і в антидемократичній державі), а стає порядком, заснованим на праві. Це взаємозумовлені явища. Тільки у правовій державі з'являються всі передумови до появи правопорядку. Йдеться про панування права в усіх сферах життя, яке передбачає наявність правового законодавства, пріоритет прав людини та реальне функціонування всієї правової системи на правових засадах, а також демократичний характер держави, розвиненість громадянського суспільства, незалежний і ефективний суд, високий рівень правової культури населення, що у сукупності робить можливим верховенство права і правопорядок як стан упорядкованості суспільного життя на основі права.

Оригінальна концепція Костенко: Виходячи з принципу соціального натуралізму, український вчений-юрист О. М. Костенко визначає правову державу як «державу, в якій панує верховенство законів природного права».

ДЖЕРЕЛА:

Держава правова // Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І.О.Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. – Х. : Право, 2015.; ПРАВОВА ДЕРЖАВА // Юридична енциклопедія: В 6 томах. / Редколегія: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та інші. — К. : «Українська енциклопедія», 1998.; Теорія держави і права — Скакун О. Ф.; Загальна теорія держави і права — Цвік М. В.,Петришин О. В., Аврвменко Л. В.-Харків,-2009 р.

ПРАВОВА ПОЛІТИКА

Перейшовши на шлях розвитку та становлення суверенної, правової, соціальної демократичної держави, формування громадянського суспільства, орієнтуючись на окреслені світовою спільнотою демократичні та гуманітарні за змістом і спрямованістю, міжнародні стандарти, Україна поставила перед собою завдання — вироблення та впровадження єдиної цілеспрямованої загальнонаціональної правової політики. Як своєрідний суспільний феномен, правова політика виникає у суспільстві лише за умови розвитку суспільства демократичним, правовим шляхом. За часи

тоталітарного політичного режиму навіть не йшлося про вказане явище, оскільки і держава, і державна політика ґрунтувалися переважно на принципі права сили, відкидаючи принципи сили права. І влада, і народ не знали поваги не лише до права, а й до держави й закону, яких просто боялися.

В умовах незалежної України правова політика є сучасним важливим компонентом процесів демократичної трансформації суспільних відносин узагалі та формування і функціонування ефективної правової системи суспільства зокрема. Від правового хаосу політика страждає не менше, ніж право від свавільної політики. Будь-яка розумна політика має бути правовою — у тому сенсі, що призначена відповідати законам, юридичним нормам, незмінно перебувати у правовому полі, відповідати ідеям прав людини.

Поняття «правова політика» у науковій літературі не має однозначного визначення. Одні розглядають її як діяльність держави та інших політичних інститутів, спрямовану на створення ефективного механізму дії права, цивілізоване використання юридичних засобів у досягненні правових цілей (забезпечення прав і свобод, формування правової держави, змінення законності і правопорядку тощо). Для інших правова політика є комплексом ідей, заходів, завдань, програм, установлень, що реалізуються у сферах дії права і через право. Йдеться про сфери відносин зв'язків, інтересів, що охоплюються поняттям «правовий простір» та об'єктивно потребують регулятивного опосередкування (упорядкування) з боку публічної влади.

Поняття «правова політика» може бути визначено у двох аспектах — об'єктивному й суб'єктивному. В об'єктивному аспекті правову політику розглядають як сферу суспільних відносин, котрі не залежать від волі конкретних суб'єктів. У суб'єктивному — правова політика є сукупністю вольових установ та чинників поведінки, які зумовлюють справедливість і результативність конкретних суб'єктів політико-правових відносин влади і підпорядкування.

Стосовно філософсько-правового змісту політики права, вбачають дві протилежні концепції правової політики. Щодо однієї концепції, правову політику розглядають як своєрідну технологію соціального управління, або форму соціальної інженерії, і у цьому сенсі вона втілює сутність влади. Друга модель правової політики узгоджується з вимогами сучасного постіндустріального суспільства, розглядає право як діалог між суб'єктами правовідносин, насамперед між інститутами влади і громадянського суспільства.

Як суспільний феномен, правову політику розглядають і у широкому, і у вузькому розумінні.

У вузькому розумінні — це вироблення й реалізація політики та стратегії в галузі створення та застосування права на загальних засадах гуманізму.

У широкому розумінні — це діяльність насамперед державних і муніципальних органів, громадських об'єднань, окремих громадян, що охоплює систему ідей, цілей, заходів та способів, які забезпечують функціонування й відтворення правового механізму, спрямована на реалізацію інтересів, прав і свобод особи у взаємодії з її обов'язками.

Сучасна інтерпретація змісту правової політики не може обмежуватися лише вузьким, прикладним підходом, який полягає лише в утилітарних завданнях оцінки адекватності чинного законодавства і подальшого вдосконалення юридичної системи держави. За сутністю й соціальними цілями правова політика є особливим і необхідним компонентом державної політики, засобом юридичної легітимації, закріплення й забезпечення політичного курсу країни, санкціонованого волею народу і його політичних лідерів, що відбувається у діяльності владних структур.

Види державної політики — різноманітні. Наприклад, економічна політика, культурна, соціальна, національна, науково-технічна, фінансова. Правова політика, безперечно, є одним із видів політики. Право, так чи інакше, оформляє, закріплює всі види державної політики, проте має особливості та зміст, правова політика визначає правовий розвиток країни. Водночас вона є засобом акумуляції та провідником різноманітних соціальних інтересів, потреб, прагнень (економічних, політичних, соціальних, культурних тощо). Узагальнюючи різні галузі людської діяльності, вона синтезує їх у юридичних нормах та інститутах, наприклад, інститутах прав людини, виборах, парламентаризмі тощо, або кодексах — цивільному, кримінальному, податковому, митному, процесуальному. Саме звідси виникли змішані по суті та нерозривні поняття — «економічні закони», «соціальне законодавство», трудове, адміністративне, податкове право тощо. Отже, правова політика тісно пов'язана з усіма іншими різновидами політики й тяжіє до охоплення всього розмаїття громадських стосунків.

Розглядаючи інститут правової політики демократичної, правової держави, необхідно виокремити такі стрижневі принципи: соціальну обумовленість; наукову обґрунтованість; усталеність і передбачуваність; легітимність та демократичний характер; моральність і гуманність; справедливість та гласність; поєднання інтересів особи й держави; пріоритетність прав людини; відповідність міжнародним стандартам. Принципи правової політики впливають з об'єктивних закономірностей правового впливу, його призначення і

справедливості. Вони призначені уніфікувати характер цілеспрямованого впливу на системні відносини за допомогою правових засобів. Безумовно, всі ці принципи тісно пов'язані й є вихідними керівними ідеями політико-правової свідомості суб'єктів правової політики, визначають зміст і сприяють їхній діяльності.

Структура правової політики доволі широка й різноманітна, її компонентами є: стратегія законотворчості; принципи правового регулювання, конституційне будівництво; судово-правова й адміністративна реформи; пошук оптимальної реформи парламентаризму; вдосконалення виборчого права і кодифікованих галузей права; зміцнення законності, правопорядку, дисципліни, і, врешті, самої державності. Можна виділити два напрями правової політики: зовнішній і внутрішній. Правова політика у зовнішньому напрямі спрямована на забезпечення суверенітету, незалежності й територіальної цілісності держави. Внутрішній напрям пов'язаний із демократичними засадами розвитку держави, пріоритетом гарантування людині прав і свобод. Окрім того, необхідно виокремити ті складові внутрішньої правової політики, які пов'язані з гарантуванням державою цих прав і свобод: державне будівництво, фінансовий економічний розвиток, правоохоронна діяльність, оборона, юстиція, судочинство тощо. Зовнішній напрям правової політики переважно закордонних справ, зовнішньоекономічної діяльності.

Феномен правової політики можна характеризувати через її властивості та риси. Найважливішими властивостями правової політики є її державно-вольовий характер і владно-імперативний зміст. Правова політика ґрунтується на праві й пов'язана з правом; здійснюється правовими методами; охоплює, здебільшого, правову сферу діяльності; спирається, коли це потрібно, на примус; є публічною, офіційною; відрізняється нормативно-організаційними началами. Право — це базовий елемент політики.

Основними методами здійснення правової політики є переконання у раціональності, доцільності певних рішень та нормативних положень, а також примус (легітимний, соціально виправданий).

Різні форми і сполучення цих методів створюють широкий спектр засобів і технологічних прийомів правового впливу на людей: виховання, покарання, юридична відповідальність (позитивна і негативна), санкції (заохочувальні та карні), превенція, юридична освіта, розвиток правової культури і правосвідомість. Можна стверджувати, що більшість форм реалізації права (дотримання, виконання, використання і застосування) за своєю суттю збігаються з формами проведення правової політики.

Правова політика завжди обслуговувала й обслуговує передусім інтереси держави, а через державу — інтереси всього суспільства, інтереси громадян, зміцнення державності.

Основним завданням правової політики сучасної України є розв'язання юридичними засобами соціальних проблем; підтримання правопорядку; забезпечення функціонування гілок державної влади і місцевого самоврядування, зв'язку індивіда, суспільства, держави; забезпечення миру й стабільності в середині країни та на міжнародній арені.

У консолідованому вигляді правова політика втілюється у Конституції України, законах, кодексах, інших нормативно-правових актах, спрямованих на охорону та відтворення суспільних відносин, що виникли, і сформованого політичного режиму.

Отже, **правова політика** — складний соціальний феномен, який є засобом акумуляції та вираження різних соціальних інтересів, потреб, прагнень, тісно пов'язаних з усіма іншими різновидами політики, і тяжіє до охоплення всього розмаїття громадянських стосунків.

ПРАВОСВІДОМІСТЬ

ПРАВОСВІДОМІСТЬ — форма суспільної свідомості, що містить у собі сукупність поглядів, почуттів, емоцій, ідей, теорій та концепцій, а також уявлень і настанов, які характеризують відношення особи, суспільної групи і суспільства у цілому до чинного чи бажаного права, а також до всього, що охоплюється правовим регулюванням. Правосвідомість є однією з пріоритетних складових теоретичної конструкції («теоретичним тілом») більш складних форм правових свідомостей (наприклад, національної «української правової свідомості»).

За сучасною позитивною правовою наукою, що конкретно-історично уособлює лінійний стиль правового мислення, характерними типізованими рисами позитивної правової свідомості або позитивної форми правової свідомості.

Є - одна з форм суспільної свідомості і разом з політичною, моральною, філософською та іншими формами свідомості відображає суспільне буття. Містить в собі поняття, уявлення, судження, почуття, емоції, концепції, теорії, програми. Зумовлена соціально-економічним устроєм конкретного суспільства, рівнем розвитку його загальної культури. Ідеологічні елементи правосвідомості виступають в якості головних елементів правової культури та правового виховання.

За таких підходів правова свідомість презентується як типове теоретичне поняття, яке універсально підходить лише для наукового її

вивчення без концептуального визначення її істотної природи та істотних властивостей, можливостей і функцій. Тобто у теоретичному понятті є можливим лише набір істотних теоретичних конструктів (коли їх кількість з часом збільшується), які універсально існують у правовій свідомості кожного народу, суспільства, кожного індивіда, але як вони функціонують та як змусити їх максимально функціонувати, - таке завдання правова наука поки не ставить на повістку дня у зв'язку з їх складністю. Вона обмежується науковим описом цих теоретичних конструктів.

Функції правосвідомості — це основні напрямки її впливу на правові явища, правову систему у цілому. Будь-яка функція правової свідомості, - це ідейно-світоглядно та регулятивно здійснена її та чи інша істотна якість та /або властивість. Функція правосвідомості - це, у першу чергу, законодавчо реалізована її певна істотна якість та/або властивість, що презентує той чи інший пріоритетний напрямок впливу її ідейно-світоглядно та нормативно трансформованих якостей та властивостей на правові явища, правову систему та правові процеси як основний. Правосвідомість — елемент правової системи, поєднаний з її іншими елементами: системою права, системою законодавства, юридичною практикою, правовою культурою тощо.

Основні функції правосвідомості:

Когнітивна (пізнавальна, інформаційна) — припускає знання права, поінформованість про нормативні акти, зміст юридичних норм; без інформації про закон не може бути і ставлення до нього.

Правотворююча (ціннісна, емоційна) — припускає ціннісне ставлення до законодавства, співвіднесення правових норм зі своїми поглядами на правове, обов'язкове, необхідне. Ця функція свідчить про те, що нормативно-правові акти виступають як зовнішнє вираження правосвідомості суспільства і законодавчих органів держави;

Регулююча (настановча) — припускає співвідношення поведінки людей з чинною в суспільстві системою правових розпоряджень; мотиви і настанови стосовно поведінки, врегульованої правом — відповідно до правових дозволів і заборон.

Структура правосвідомості

Правова психологія — це сукупність почуттів і емоцій, що виражають ставлення індивіда, групи, суспільства до права, правових явищ. Це неусвідомлене або не до кінця продумане ставлення до права, правових явищ, що й є правосвідомістю, яка походить з повсякденної практики у процесі зіткнення з конкретними юридичними ситуаціями, а тому формується здебільшого стихійно, спорадично, безсистемне, тобто правова психологія не осмислена теоретично, не

упорядкована логічно. У ній провідним елементом є емоції, а не понятійні форми відображення правової дійсності.

Наприклад, у дореволюційній Росії робітники, виражаючи своє негативне ставлення до фабрично-заводського законодавства, ламали машини, громили заводське обладнання. Вони емоційно реагували на зовнішні стосовно них правові явища, у даному разі — на законодавство. У наші дні формування інституту приватної власності і всього, що пов'язано з існуванням приватного права, емоційно не сприймається певними верствами суспільства, які виховані на психології колективізму і продовжують керуватися її пріоритетами.

Правова ідеологія — це система правових принципів, ідей, теорій, концепцій, що відображають теоретичне (наукове) осмислення правової дійсності, усвідомлене проникнення в сутність правових явищ.

Це концептуально оформлена, логічно систематизована, теоретично і науково осмислена правосвідомість. Інтелект є провідним елементом правової ідеології. Сучасна правова ідеологія ґрунтується на системі теорій, ідей і принципів: теорії соціальної правової держави, принципу поділу влади, теорії народного суверенітету, визнання пріоритету загальнолюдських цінностей над класовими, принципу верховенства права, переваги загальноновизнаних норм міжнародного права над нормами національного права та ін.

Правова ідеологія і правова психологія можуть містити в собі інтелектуальні та емоційні елементи, але в різних пропорціях, а також як істинні, так і помилкові (міфологізовані) знання про правову дійсність. Так, у СРСР офіційна марксистсько-ленінська ідеологія розглядала права людини як державні дарування, а не як продукт природного розвитку. Це була міфологізована державна ідеологія.

Було б невірним принижувати значення емоцій і почуттів (правову психологію) порівняно з інтелектом (правовою ідеологією). Емоції та почуття — необхідне тло, на якому виявляються (складаються, реалізуються) правові погляди, ідеї, теорії. Емоції — сліпі, поки вони не зливаються з об'єктивним підходом до дійсності, її раціональним освоєнням. На рівні правової ідеології це усвідомлення реальності виражається у мотивах, які формуються через цілі. Ціль вплітає усвідомлені інтереси в зміст свідомої діяльності (інтереси служать джерелом цілей), сприяє формуванню правової настанови на правову (правомірну, неправомірну) поведінку.

Правова поведінка — вольовий бік правосвідомості, який являє собою процес переведення правових норм у реальну правову поведінку. Вона складається із елементів, що визначають її напрямок (характер), — мотивів правової поведінки, правових настанов.

Поведінковий елемент правосвідомості синтезує у собі раціональні та емоційні моменти. Через нього відбувається реалізація психологічного та ідеологічного елементів.

Правова поведінка проявляється у формі дій (вчинків), які впливають на стосунки суб'єктів, або у формі бездіяльності, яка, навпаки, ніяких змін у стані суспільних відносин не спричиняє. Перш ніж правова поведінка зовні виразиться у вигляді правового вчинку, повинна виникнути правова настанова, мотив правової поведінки у правосвідомості суб'єкта.

Види правової свідомості

Буденна — це сукупність знань, ідей, теорій, концепцій, почуттів і емоцій та інших ідеологічних і психологічних якостей основної маси громадянського суспільства відносно діючого і бажаного права та правової системи.

Професійна — сукупність юридичних професійних правових знань, почуттів, емоцій, оцінок, настанов, мотивів, які характерні для представників відповідної групи та формуються в результаті професійної діяльності і навчання.

Наукова — сукупність наукових знань, теорій, доктрин, оцінок, емоцій і почуттів юристів-науковців відносно існуючої і бажаної правової системи громадянського суспільства.

За ступенем узагальнення

Індивідуальна — сукупність правових поглядів, почуттів, настроїв і переконань конкретного індивіда.

Групова — це правова психологія і правова ідеологія, що характеризує ставлення до права, правових явищ, їх оцінку з боку соціальних груп, формальних і неформальних колективів, відображає їх загальні інтереси і потреби, їх співвідношення з інтересами всього суспільства.

Суспільна — це правосвідомість, що характеризує ставлення до права всього суспільства, відображає його інтереси.

Правосвідомість є необхідною умовою створення норм права, їх точної та повної реалізації. Вона виступає фактором поваги до права.

Роль правосвідомості у процесі правотворчості і правореалізації виражається у тому, що правосвідомість:

певною мірою як би випереджає юридичне право, є його безпосереднім ідейним джерелом, передуює йому, існує «до» права;

діє «паралельно» з правом: уловлює потреби його вдосконалення в напрямку відображення об'єктивних суспільних процесів; визначає зміни і перспективи розвитку права; безпосередньо впливає на процес і результати правотворчості;

існує «після» права у тому сенсі, що служить орієнтиром вибору доцільного, оптимального варіанта поведінки в межах норм права, які застосовуються або реалізуються;

є інтелектуальним інструментом ефективного використання законодавства, тлумачення норм права;

може використовуватися як важливий інструмент застосування аналогії закону і аналогії права з метою заповнення прогалин у законодавстві;

виступає як ідейно-моральний вимірник професіоналізму діяльності посадових осіб у системі органів державної влади і місцевого самоврядування;

служить засобом забезпечення законності і справедливості застосування правових норм (зокрема, при визначенні юридичної відповідальності за правопорушення) та ін.

Право впливає на правосвідомість тим, що воно є найважливішим джерелом її формування, перетворення і розвитку. Правда, зміст, напрямок цього впливу не однозначні і залежать від якості законодавства, його відповідності реальним потребам, від рівня роботи державного апарату.

ДЖЕРЕЛА:

Гусарев С.Д., Олійник А.Ю., Слюсаренко О.Л. Теорія права і держави: Навчальний посібник.-К.: Всеукраїнська асоціація видавців "Правова єдність", 2008.; Скакун О.Ф. Теорія держави і права.-Харків: Консум, 2001.; Волинка К. Г. Теорія держави і права: Навч. посіб. — К.: МАУП, 2003.; Дмитрієнко Ю.М. Прямі ефекти девіантної правосвідомості: перша формула української правової ідіоми // Право і безпека. Науковий журнал. 2004/3'2. - Харків:НУВС, 2004. - С.11-18. Дмитрієнко Ю.М. Юридична техніка: комп'ютерне моделювання української правосвідомості як форми української держави в історичному та реальному часі // Державо і право. Збірник наукових праць. Вип. 30. – Київ: Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2005. - С. 114-135. Дмитрієнко Ю.М. Традиційні та нетрадиційні моделі правових посттоталітарних рефлексій. // Ученые записки Таврического национального университета им. В.Н.Вернадского. Том 15 (54). N2.Симферополь, 2002. - С. 119-127.

ПРАВОСЛАВ'Я

ПРАВОСЛАВ'Я або Православне християнство — збірний термін, який включає у себе Православну церкву та Давньосхідні православні церкви. Прихильники кожної групи називають свою власну групу просто «православні християни». У літургійних текстах вирази «православна віра» та «православні християни» зустрічаються також у римо- та греко-католиків.

Українське слово є калькою з грец. ὀρθοδοξία і походить від старослов'янських слів «право» — правильно і «слава» (грец. Δόξα у даному випадку означає «вчення»). Тобто «православ'я» етимологічно означає «правильне вчення», але частіше сприймається як «правильний спосіб славити Бога».

Православне віровчення базується на двох основах: Святому Письмі — Біблії та Святому Переданні, до якого традиційно входять догмати, канонічні постанови і діяння семи Вселенських Соборів, які визнає православна церква, літургійна і богослужбова діяльність церкви, а також життя святих.

Найважливіші положення православного віровчення (догмати) викладені у Символі Віри, прийнятому на Першому Вселенському соборі, який містить стислий виклад православного віровчення. Так визнання православного Символу Віри означає віру в єдиного Бога, Творця всього сущого, видимого і невидимого, який виступає у трьох іпостасях: Отець, Син і Дух Святий.

Головні православні догмати пов'язані з вшануванням Бога-Сина Ісуса Христа. Найважливішим є догмат Боготілення, згідно з яким Ісус Христос, будучи Всемогутнім Богом в одній з його іпостасей, щоб вказати людям правильний життєвий шлях, який несе спасіння, втілюється в образі людини, народившись від діви Марії. Православні вірять, що своїм воскресінням Ісус звільнив людство від відповідальності за первородний гріх (помилку) Адама і Єви, надавши можливість розраховуватись лише за свої гріхи.

Головною відмінністю православ'я від католицизму є несприйняття filioque, тобто ствердження, що Дух Святий походить від Отця та Сина — згідно з первісним текстом Символу Віри, який у свою чергу є цитатою з Євангелія (Ін. 15:26), православні християни сповідують походження Святого Духа від Отця.

ДЖЕРЕЛА:

Академічне релігієзнавство: Підручник / За редакцією А. Колодного.— К., 2000.; Религиоведение: Учебное пособие / Под редакцией А. В. Солдатова. — СПб., 2004.; Кислюк К. В. Релігієзнавство [підручник для студентів вузів] / К. В. Кислюк, О. М. Кучер.. — К.; На-род. укр. академія, 2007. — С. 425 — 464.; Лубський В. І. Релігієзнавство: [підручник] / В. І. Лубський, В. І. Теремко, М. В. Лубська. — К.: Академвидав, 2002. — С. 367 — 381.; Черній А. М. Релігієзнавство.; [посібник] / А. М. Черній. — К.: Академвидав, 2003. — С. 212 — 235.; Релігієзнавство: / автор-укладач: В. В. Білецький. — Донецьк: Східний видавничий дім, Донецьке відділення НТШ, 2012. — 220 с.; Докаш В. І. Загальне релігієзнавство: [навч. посібник] / В. І. Докаш, В. Ю. Лешан. — Чернівці : Книги — XXI, 2005.; Митрохин Н. А. Русская православная церковь: современное состояние и актуальные проблемы / Н.А.Митрохин. — М.: НЛО, 2004. — 648 с.; Верховский А. Политическое православие: русские православные

націоналісти и фундаменталісти, 1995 – 2001 / А.Верховский. – М.: СОВА, 2003. – 317 с.

ПРАГМАТИЗМ ПОЛІТИЧНИЙ

ПРАГМАТИЗМ ПОЛІТИЧНИЙ — характеристика політичної діяльності, основним критерієм і чинником якої стає досягнення поставленої мети (нерідко за будь-яку ціну). Прагматизм політичний характеризується жорстокістю, нерідко використанням аморальних і протизаконних засобів, ігноруванням морального змісту та віддалених наслідків дій. Прагматизм як теоретична концепція виник у 70-х роках ХІХ ст. у США (Пірс, Дьюї, Джемс). Прагматизм політичний іноді протиставляють політичному ідеалізму, проте ідеалізм «на словах» у політиці часто поєднується з жорстким прагматизмом у практичній діяльності.

З погляду сьогодення прагматизм політичний — це теорія про доцільну діяльність людини, важливими принципами якої є: справа, потреба у практичних діях, матеріальний інтерес, вирішальна роль волі у здійсненні політичного курсу. Основна позитивна ідея політичного прагматизму — необхідність діяти, не покладаючись на авторитети, шукати найкращі способи та варіанти, приймати обґрунтовані, найефективніші рішення в умовах демократичного суспільства, що сприяє вільному, необмеженому експериментуванню. В Україні багато політичних партій, навіть державницьких, пишаються своїм політичним прагматизмом.

ДЖЕРЕЛА:

Азаров М. В основі єдиного економічного простору — соціально-економічний прагматизм // Урядовий кур'єр. — 2003. — 1 жовт.; Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. — К., 1997.

ПРА́ПОР УКРАЇНИ (ДЕРЖА́ВНИЙ)

ПРА́ПОР УКРАЇНИ —стяг з двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів. Співвідношення ширини прапора до його довжини 2:3.

Жовтий (золотий) і синій кольори використовувалися на гербі Руського королівства ХІУ ст. Вони також вживалися на гербах руських земель, князів, шляхти і міст середньовіччя і раннього нового часу. У ХУІІІ ст. козацькі прапори Війська Запорозького часто вироблялися з синього полотна із лицарем у золотих чи червлених шатах, із золотим орнаментом та арматурою. У 1848 р. українці Королівства

Галичини та Володимирії використовували синьо-жовтий стяг як національний прапор.

У 1917–1921 рр., під час української революції, цей стяг був державним прапором Української Народної Республіки Української Держави. У 1991 р., після розвалу СРСР, цей прапор де-факто використовувався як державний стяг незалежної України.

18 вересня 1991 р. Президія Верховної Ради України юридично закріпила за синьо-жовтим біколором статус офіційного прапора країни. 23 серпня в Україні щорічно відзначають День державного прапора.

Жовто-синій прапор на плакаті УНР (1917 р.)

Сучасний державний прапор України повинен мати співвідношення висоти до ширини 2:3 і дві смуги однакової ширини. Прапори флоту мають подібне співвідношення розміру (2:3). При вертикальному розміщенні прапора першою іде синя смуга, а потім жовта.

За поширеними легендами, прапором УНР ніби був жовто-блакитний стяг (жовта смуга зверху). Однак насправді протягом 1917 р. в Україні порядок кольорів на прапорі не був остаточно ustalений і використовували обидва варіанти — і з верхньою блакитною смугою, і з жовтою. Однак у кінці 1917 - початку 1918 рр. було затверджено низку морських і службових прапорів, на яких верхня смуга була блакитною.

За часів гетьманату Павла Скоропадського у 1918 р. порядок кольорів не зазнав змін. Іноді помилково Скоропадському приписується «перевертання кольорів».

Аналогічний порядок прийняла й ЗУНР, проголошена у листопаді 1918 р., але верхня смуга визначалася як «синя», а не «блакитна».

Після повалення Гетьманату у грудні 1918 р. уряд УНР залишив прапор без змін, таким чином остаточно закріпивши теперішній

порядок смуг. У 1920 р. верхню смугу, з огляду на низьку світлостійкість блакитного кольору, також почали вживати синьою.

Після поразки українських держав виникли непорозуміння між прихильниками синьо-жовтого і жовто-синього порядку поєднання кольорів, які закінчилися постановою Української Національної Ради від 27 червня 1949 р., яка відзначала, що до остаточного виготовлення державних емблем незалежної влади в Україні національний прапор буде синьо-жовтий.

Карпатська Україна у березні 1939 р. прийняла такий же порядок смуг — синя над жовтою. Той самий порядок смуг був і на прапорі, який підняли у Львові 1941 р. з ініціативи ОУН(б). Натомість протилежний порядок смуг використовували структури, ініційовані ОУН (м), у тому числі й дивізія «Галичина». а також Українське Визвольне Військо (УВВ). Зрештою саме синьо-жовтий порядок закріпився як основний і саме його було офіційно прийнято у незалежній Україні 28 січня 1992 р.

В Україні періодично порушують питання порядку кольорів на прапорі, закликаючи «перевернути» його. Зокрема, ця тема набула відносно більшого поширення під час Євромайдану, коли деякі громадські організації та звичайні громадяни використовували саме жовто-сині прапори. Основними аргументами прихильників цієї ідеї є посилання на перший прапор УНР (як було сказано вище, протягом 1917 р. порядок кольорів на прапорі не був ustalений), на вигадані «геральдичні правила», а також езотеричні ідеї, які до становлення прапора не мають жодного відношення. У відповідь на це у серпні 2014 р. історики-дослідники цієї теми та низка інших науковців опублікували відкритого листа із осудом подібних дій, вказавши їх безпідставність і назвавши «провокаціями».

Тлумачення символіки

Прапор ГВК

Кольори прапору походять від герба Галицько-Волинської держави

Існує популярне тлумачення, за яким синій колір символізує небо, а жовтий — пшеничне колосся. Саме таке пояснення і сприяло поширенню прапора у Наддніпрянщині на початку ХХ ст.

Київська Русь:

Найдавніші українські прапорні полотнища були трикутно-клинової форми.

Польсько-литовська доба

На зламі ХІІІ—ХІV ст. з'явилися чотирикутні прапори з клиновими полотнищами на вільному кінці. Найбільш вживаними кольорами були червоний, далі білий, блакитний, зрідка жовтий. Були і кольорові сполучення. Найуживанішими прапорними зображеннями були хрести, небесні світила та княжо-родові тризуби-двозуби. Древка були завершені наконечниками. Прапор Руської землі (Київської держави) був переважно червоний із золотим тризубом-двозубом, того чи іншого великого князівства, а пізніше корогва Галицько-Волинського князівства — блакитна з золотим левом. Прапор Великого князівства Литовського у ХV ст. був червоний з золотим тризубоподібним родовим знаком Гедиміновичів, а з ХV століття — червоний з зображенням білого лицаря на такому ж коні з золотою упряжкою, з мечем у правій руці і з блакитним щитом з подвійним золотим хрестом на лівому плечі.

У 1410 р. руські війська брали участь у битві під Грюнвальдом на боці Королівства Польського і Великого князівства Литовського (ВКЛ) проти свого давнішого союзника часів Галицько-Волинського князівства — Тевтонського Ордену. Польський хроніст Ян Длугош залишив опис хоругв військ із руських земель, які з'явилися на рать із хрестоносцями.

Перемиська земля

Руські землі ВКЛ

Руські землі ВКЛ

Холмська земля

Львівська земля

Подільська земля

Галицька земля

КОЗАЦЬКА ДОБА

Традиційний мотив полкових прапорів Гетьманщини

Прапор сенчанської сотні лубенського полку

За козацько-гетьманської доби з'являється новий характерний прапорний колір, так званий малиновий (червоний). Найчастіше вживані полотнища були прямокутними, або так звані скошені згори вниз або навпаки. Найвищими державними прапорними емблемами були дві гетьманські корогви: перша — червона з зображенням білого Архістратига Михаїла і друга — з зображенням герба того чи іншого гетьмана. Завідував прапором генеральний хорунжий.

Особистий прапор Богдана Хмельницького був із традиційними козацькими символами — зірками та срібним хрестом над місяцем — аналогом якоря, ранньохристиянського знаку надії. На прапорі присутня аббревіатура Б.ХГ. В. З. Е. К.МЛС. — Богдан Хмельницький, гетьман Війська Запорозького, його королівської милості.

Загальний військовий прапор Війська Запорозького часів Хмельниччини, що був дарований козакам королем Яном Казиміром, був червоного кольору з Архістратигом Михаїлом, що попирає списом змія з одного боку, і коронованим білим орлом з двома православними хрестами з другого.

Гетьманщина користувалась у XVII ст. різнокольоровими прапорами, однак переважав червоний колір. У XVIII ст. стали переважати блакитні полотнища з золотими чи жовтими зображеннями гербів та частково інші ознаки, як небесні світила, зброя, постаті святих Михаїла, Юрія та інші. Лицева сторона полкових і сотенних корогв і знамен була національною емблемою з зображенням козака у золотому чи жовтому щитовому полі на блакитному полотнищі, а зворотна — полковою чи сотенною емблемою відповідного кольору з встановленим зображенням. Великий прапор Запорізької Січі був червоним. На лицевій стороні — білий Архістратиг Михаїл, а на зворотній — білий грецький хрест, оточений золотими сонцем, півмісяцем, зірками. Прапори куренів і паланок були переважно малинові з зображенням Архістратига Михаїла або білого хреста і жовто-блакитні. Запоріжжя дало також початок українському морському прапорництву. Корогва для морських походів була біла з зображенням святого Миколи. Із занепадом Гетьманщини та приєднанням Центральної і Західної України до Росії та Австрії український прапор зник.

Корогва Хмельницького з архангелом Михаїлом

Прапор Хмельницького з символом надії

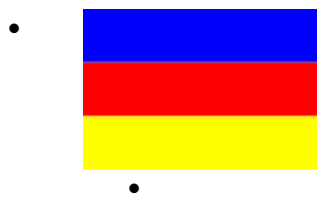

Козацькі прапори 1651 р

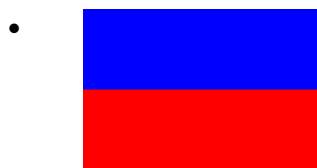
Жалувала чорноморцям двустороннє військове знамено з російським орлом і андріївською зіркою та 7 курінних значків. Пізніше, 24 лютого і 30 березня 1803 р., військо отримало від Олександра 12 нових блакитно-помаранчевих знамена.

ІМПЕРСЬКА ДОБА

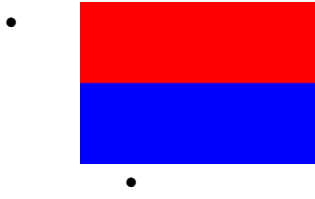
Під час революційної «Весни народів» 1848 р. Головна Руська рада у Львові відновлює використання герба Руського королівства (Галицько-Волинської держави) XIII-XIV століття з зображенням золотого лева, що спинається на скелю у синьому полі, а як національні прапори широко вживаються стяги з поєднанням синього і жовтого кольорів. На початку ХХ ст., під впливом поширеної у Німеччині практики для створення місцевих прапорів (згідно яких кольором верхньої смуги на прапорі є колір основної гербової фігури), певного поширення набув жовто-синій прапор (тобто, верхня смуга жовта). Тому до початку 1918 р. вживалися обидва варіанти прапорів.

Прапор Королівства Галичини і Лодомерії (1772-1800)

Прапор королівства Галичини і Лодомерії (1800-1849), герцогства Буковини (1849-1918)

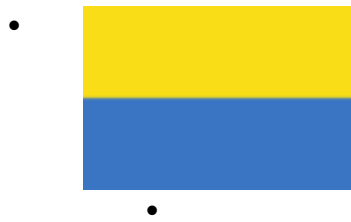
Прапор королівства Галичини і Лодомерії (1849-1918)

Прапори Чорноморського козацького війська

Національний прапор українців (1848)

Варіант національного прапора з 1848 р.

Варіант національного прапора з 1848 р.

Доба визвольних змагань

3 березня 1917 р. було проголошено про організацію Української Центральної Ради, що мала перетворитися на орган тимчасового державного правління незалежної України.

27 (14 старого стилю) січня 1918 р. Мала Рада затвердила проект українського морського прапора, вироблений Українською Морською Радою (складався з двох смуг, вгорі блакитна, внизу жовта; на верхній — золотий знак князя Володимира — Тризуб із хрестом угорі).

За гетьмана Скоропадського порядок кольорів на прапорі не змінюється — блакитна смуга вгорі, жовта — внизу.

13 листопада 1918 р. був затверджений синьо-жовтий прапор Західно-Української Народної Республіки.

У 1919 р. прийнято синьо-жовті прапори для підрозділів Дієвої Армії УНР та Української Галицької армії.

15 березня 1939 р. державним прапором Карпатської України став синьо-жовтий стяг. Однак у 1930 рр. у Галичині, а після Другої світової війни вже в еміграції виникли непорозуміння між прихильниками синьо-жовтого і жовто-синього порядку поєднання кольорів, які закінчилися постановою Української Національної Ради від 27 червня 1949 р., яка відзначала, що до остаточного виготовлення державних емблем незалежної влади в Україні національний прапор буде синьо(блакитно)-жовтий.

23 лютого 1919 р. кубанською Радою разом з останньою державною символікою був затверджений синьо-малиново-зелений державний прапор. Ширина двох його крайніх смуг дорівнювала ширині середньої смуги (кожна крайня — $1/4$ ширину прапора, середня — $1/2$). Є версія, що допускалося використання прапора, в якому ширина кожної смуги дорівнювала $1/3$ ширини середньої (кожна крайня — $1/5$ ширини прапора, середня — $3/5$), або ж прапора, де всі три смуги були рівновеликими, проте офіційних даних про подібні модифікації прапора немає.

Значення кольорів прапора і їхнього розташування не були закріплені документально. Проте існують різні неофіційні версії значень символіки кубанського прапора. За однією з них малиновий колір символізував козаків-чорноморців, нащадків запорожців, синій — козаків-лінійців, спадкоємців донців, зелений — адигів (або всіх горців-мусульман). За іншою версією малиновий колір символізував всіх казаків Кубані, нащадків як запорожців, так і донців, синій — іногороднє (некозаче) населення («гамселів»), зелений — адигів (або всіх горців-мусульман).

Розташування кольорів, за неофіційними даними, теж несло в собі символізм. За однією з версій, малинова смуга у центрі символізувала «центральне», державоутворююче населення Кубані — казаків-чорноморців (або всіх козаків Кубані), зелена знизу символізувала автохтонне населення Кубані — адигів, синя зверху символізувала «пізніше» (полярне «початковому») останнє населення Кубані. Всі кольори разом символізували єдиний «народ Кубані», створюючим кубанську державу.

Кольори і дизайн прапора Кубанської народної республіки використані у прапорі сучасного Краснодарського краю.

Українська Народна Республіка (1917 –1920)

Військово-морський прапор УНР (січень1918)

Варіант прапора з періоду УНР (1917)

Прапор Кримської Народної Республіки(1917-1918)

Прапор Далекосхідньої Української Республіки(1917-1922)

Українська Держава(1918)

Військово-морський прапор Української Держави (липень 1918)

Прапор Махновського руху (1918–1921)

Прапор кримських татар

Прапор ЗУНР (1918–1919)

Прапор Донської республіки (1918–1920)

Прапор Кубанської народної республіки(1918-1920)

Прапор Команчанської Республіки (1918 –1919)

Прапор Гуцульської Республіки (1918–1919)

Прапор Холодноярської Республіки (1919–1922)

Радянська доба

Першим прапором УРСР, за керування Леніна, став червоний стяг з жовто-блакитним прапором у верхньому лівому куті. Та у 1919 р., з ідеологічних міркувань, прапор УСРР став мати тільки червоний колір з аббревіатурою назви республіки, облямованою золотою рамкою.

Перший офіційно затверджений прапор УСРР (прийнятий на III Всеукраїнському з'їзді рад у березні 1919 р., коли було ухвалено першу конституцію УСРР) був червоний з золотими ініціалами «УРСР» у горішньому червоному накутнику з золотим обрамуванням. Потім обрамування зникло, а аббревіатура періодично змінювалася на УССР (1923), УСРР (1927). У 1937 р. для республіки створено новий прапор, червоний з золотими схрещеннями серпом і молотом, супроводженими ініціалами «УРСР».

21 листопада 1949 р. Президія Верховної Ради УРСР ухвалила стяг із горизонтально розташованими смугами: верхньою — червоного кольору (2/3 ширини прапора), і нижньою — лазурного кольору з зображенням у верхній частині золотих серпа і молота і над ними — червоної п'ятикутної зірки, обрамленої золотою каймою. Торговим,

морським і військовим прапором УСРР (ст. 35 Конституції 1919 р.) стало червоне полотнище з написом у кантоні золотими літерами: «Українська Соціалістична Радянська Республіка» або аббревіатурою «УСРР».

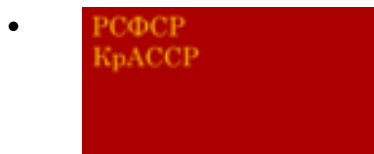
Відомі кілька варіантів назви українською (або російською) мовами, що відмінні правописом.

Українська Народна Республіка Рад (1917 –1918)

Прапор Донецько-Криворізької радянської республіки (1918)

Прапор кримської автономної радянської соціалістичної республіки (1921-1945)

Прапор УСРР (1923-1927)

Прапор УСРР (1927-1937)

- **Прапор УРСР (1937-1949)**

- **Прапор (1949-1991)**

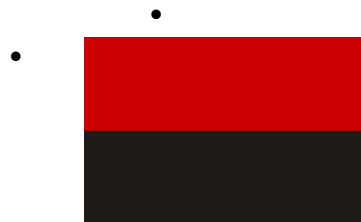
- **Прапор Карпатської України (1938-1939 рр.)**

- **Українське державне правління (1941)**

- **Прапор ОУН-М**

- **ОУН-Б**

ПРАПОР У ДІАСПОРІ

Д. Мигаль з українським прапором на полі під час гри збірних НДР і СРСР. Монреаль, 1976

Національна символіка у діаспорі з'явилась з початком масової еміграції українців наприкінці XIX ст. до США, Канади та інших країн. Емігранти у виданнях та на урочистостях постійно використовували тризуб та синьо-жовтий прапор.

22 липня 1976 р. у Монреалі на XXI Олімпійських іграх під час змагань гандбольних команд СРСР і Соціалістичної Республіки Румунія студент із Торонто Любомир Шух вимахував українським прапором, за що був видалений з арени. Речник Організаційного комітету Олімпійських ігор пояснив, що дії студента мали ознаки політичного протесту, а «потенційно небезпечний» прапор «міг призвести до заворушень».

27 липня 1976 р. так само у Монреалі під час півфіналу з футболу між збірними НДР і СРСР, у складі якої переважали гравці з київського «Динамо», 150 українців вивісили плакат із надписом: «Свобода Україні!»

За матчем спостерігало від 50 до 57 тис. вболівальників і десятки тисяч телеглядачів. У другому таймі двадцятирічний Данило Мигаль із Тандер-Бей (Онтаріо) вибіг на поле у вишиванці та із синьо-жовтим прапором, вигукуючи слова «Свобода Україні!» і танцюючи гопака. Акція тривала 15 секунд, після чого поліція вивела його зі стадіону.

Час від часу у містах Канади та США на флагштоках українці офіційно здіймають прапор України, як наприклад, 21 серпня 2015 р. на центральній площі Чикаго до Дня Незалежності України, у Воррені у березні 2015 р., під час російсько-української війни.

Прапор, встановлений Г. Москаленком і В. Куксою у ніч проти 1 травня 1966 р. над будівлею КІНГ. Напис на полотнищі: «Ще не вмерла Україна, ще її не вбито! ДПУ».

Прапор Військово-морських сил України

Прапор України з Державним гербом

Вертикальне розташування прапора у вигляді стягу (банера). Їх використання для закладів нічим не регламентовано. Український прапор, внесений у сесійний зал Верховної Ради 24.08.1991. Музей ВРУ

Найбільш поширена асоціація прапора: стигле золоте колосся під блакитним небом

1 травня 1966 р. уродженець Одеси майстер-сантехнік Георгій Москаленко та уродженець Київщини слюсар-зварювальник Віктор Кукса, замість скинутого і порваного червоного прапора, підняли синьо-жовтий над будівлею Київського інституту народного господарства.

Питання національної символіки (зокрема прапора) неодноразово порушувалося демократичними силами наприкінці 1980-х. 12 грудня 1989 р. воно піднімалося на II З'їзді народних депутатів СРСР.

26 квітня 1989 Юрко Волощак, активіст Товариства Лева вперше в Україні підняв національний прапор на мітингу на честь річниці Чорнобильської катастрофи на пл. Ринок у Львові; пошила його художниця Галя Дмитришин, він був з нашитим золотим тризубом. Відразу після цього підняв прапор і хтось з членів Українського Християнсько-Демократичного Фронту, керованого Петром Січком. Це був перший за радянських часів прецедент публічного підняття українського національного прапора в УРСР.

14 березня 1990 р. у Стрию, першому з українських міст, підняли національний прапор над будівлею міської ради. Це був перший прецедент публічного підняття українського національного прапора над офіційною радянською установою.

23 березня 1990 р. перша сесія Тернопільської міської Ради народних депутатів XXI скликання прийняла постанову про національну символіку, один із пунктів містив рішення про встановлення українського національного прапора на будівлі міської ради поруч з державним прапором УРСР.

3 квітня Львівська міська рада прийняла ухвалу про використання синьо-жовтого прапора у Львові. Того ж дня він був встановлений на вежі львівської ратуші.

8 квітня 1990 р. депутати Івано-Франківської обласної ради першого демократичного скликання прийняли рішення про встановлення синьо-жовтих прапорів над міською і обласною радою.

15 квітня 1990 р. прапор замайорів в Івано-Франківську над ратушею — однією з найвищих споруд Івано-Франківська.

28 квітня 1990 р. аналогічні рішення були прийняті Львівською обласною Радою народних депутатів. 13 червня 1990 р. — Житомир став першим за межами Галичини містом, де теж офіційно вивісили прапор. 24 липня 1990 р. на Хрещатику біля будинку Київради було піднято синьо-жовтий прапор. 16 липня 1991 р. на Святих Горах на Донбасі над Сіверським Дінцем активістами Донецької Крайової організації НРУ М. А. Тищенком та В. С. Білецьким було піднято синьо-жовтий прапор.

За офіційною версією, 23 серпня 1991 р. — після провалу путчу у Москві — група народних депутатів внесла синьо-жовтий український прапор у сесійний зал Верховної Ради. Освячення Національного прапора було проведено священиком УАПЦ Петром Бойком. Якраз до цієї події і прив'язаний Указ Президента України, Л.Кучми, «Про День Державного Прапора України» № 987/2004. Цей прапор, як реліквія, урочисто зберігається під склом у музеї ВРУ. Наступного дня Україна проголосила незалежність.

Проте учасники тих подій називають іншу дату внесення прапора до зали засідань. Це підтверджує стенограма засідання позачергової сесії Верховної Ради України від 24 серпня 1991 р.: Лубківський Р. М.: «Шановні народні депутати, український народ! Сьогодні завершується торжество історичної справедливості. Ми повертаємося у лоно цивілізованих держав, опираючись на багатовікову традицію нашої державності — демократичної, миролюбивої і відкритої для всього світу. Виходячи з цієї традиції і з традиції пошани до національних святинь, а також традицій боротьби за незалежну Українську соборну демократичну державу, пропоную внести національний український жовто-синій прапор і встановити в приміщенні і на куполі Верховної Ради України...

Чорновіл В. М.: «Шановні колеги! Я хочу запропонувати невеличке доповнення. Мені сказали, що на вулиці є той прапор, з яким українці стояли на барикадах біля Верховної Ради Росії. Я прошу, щоб саме цей прапор був встановлений у нашому залі. І ще я пропоную, щоб до того, коли приймемо рішення про національну символіку, про національний прапор, наш прапор був піднятий над куполом Верховної Ради». Однак до зали внесли інший прапор, про що згадував народний депутат Микола Порівський: «23 серпня, вранці, у будинку Спілки письменників зібралась Велика Рада Руху за участю всіх депутатів Народної Ради...

Напередодні я розіслав у всі краєві організації Руху телефонограму із наказом негайно організувати масовий приїзд до

Києва під стіни Верховної Ради членів Руху та наших прихильників. Переважна більшість організацій наказ виконала. Поїздами і автобусами до Києва виїхали десятки тисяч маніфестантів.

Тож рано-вранці 24 серпня, я заїхав до Секретаріату, щоб пересвідчитись, чи підготували прапори, транспаранти та гасла для маніфестантів і все інше необхідне згідно з розробленим планом цієї маніфестації. Віктор Бурлаков, який вже чотири дні днював і ночував у Секретаріаті, організовуючи акції спротиву ГКЧП, у залі засідань розгладжував праскою складки тканини величезного синьо-жовтого прапора. Це знамено пошили напередодні членкині жіночої громади Руху...

Від Софіївського майдану надійшла маніфестація, котра принесла під стіни Верховної Ради величезне полотнище синьо-жовтого прапора. На майдані його освятив єпископ УАПЦ Володимир (Романюк). Процесія передала прапор нам, народним депутатам.

Всі ми клякнули на коліна і поцілували край знамена. Я тримав правий край прапора, а протилежний його кінець ніс В'ячеслав Чорновіл. Ми рушили із знаменом до Верховної Ради».

Отже, 24 серпня група депутатів занесла до сесійної зали прапор, розміром 8x4 метри, і накрила ним трибуну. Цей момент за ініціативою Івана Плюща закарбував художник Олексій Кулаков на картині «Державотворення», розміром 2 x 5 метрів, яку 22 серпня 2001 року урочисто відкрили на другому поверсі будівлі Верховної Ради України.

Після проголошення незалежності України, 4 вересня 1991 р. — після триразового голосування і погрози Кравчука, що він подасть у відставку, якщо питання не буде вирішено, синьо-жовтий національний прапор урочисто піднято над будинком парламенту.

18 вересня 1991 р. Президія Верховної Ради України своєю Постановою «Про прапор України» фактично надала синьо-жовтому біколору статус офіційного прапора країни. З цього дня під цим прапором починають зустрічати іноземних гостей, приймати присягу військовослужбовці, працювати посольства України, він вивішується в ООН.

28 січня 1992 р. Верховна Рада України прийняла постанову «Про затвердження державним прапором України Національного прапора» (хоча і далі діяла стара Конституція, де як державні описувалися символи колишньої УРСР). У ній зазначається: Державний Прапор України «являє собою прямокутне полотнище, яке складається з двох рівних за шириною горизонтально розташованих смуг: верхньої — синього кольору, нижньої — жовтого кольору, із співвідношенням ширини прапора до його довжини 2:3».

На морському торговельному судні український прапор був вперше піднятий у 1992 р. в іспанському порту Валенсія за ініціативою капітана т/х «Кременчук» (ЧМП) В'ячеслава Кисловського. Боцман з двох сигнальних прапорів зшив синьо-жовтий прапор, який і був урочисто піднятий над судном.

Рішення про піднімання на судах українського прапора було прийняте пізніше. 11 вересня 1992 р. відбулося його перше офіційне урочисте піднімання на пасажирському теплоході «Іван Франко» в Одеському порту.

Державний Прапор України визначається чинною Конституцією України (прийнята 28 червня 1996 р.) як «стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів» (Стаття 20, Розділ I).

Українська революція 2013—2014 рр. перетворила український прапор та синьо-жовту атрибутику на символ боротьби України з «Русским Миром», Кремлем, російським імперіалізмом та іншими противниками української державності та незалежності.

ДЕНЬ ДЕРЖАВНОГО ПРАПОРА

23 серпня 2004 р. Президент України Леонід Кучма підписав Указ № 987/2004 «Про День Державного Прапора України». Цим Указом «на вшанування багатовікової історії українського державотворення, державної символіки незалежної України та з метою виховання поваги громадян до державних символів України» встановлено в Україні нове свято — День Державного Прапора України, який щорічно відзначається 23 серпня. Відповідно до цього Указу Кабінет Міністрів України, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації повинні забезпечити здійснення комплексу заходів щодо святкування Дня Державного Прапора України.

Найбільшим прапором України 30 на 45 метрів (1350 м²), занесений у Книгу рекордів України, є «Донецький прапор», пошитий вдовою донецького шахтаря, пенсіонеркою Марією Беляtkовою з ініціативи Союзу творчої молоді Донбасу. Вперше його розгорнули у Донецьку, 23 серпня 2007 р. Прапор побував у всіх обласних центрах,

на Говерлі, під Крутами, у Хусті, під Берестечком та інших історичних місцях України. 20 серпня 2011 р. під час розгортання гігантських державних прапорів на площі Свободи у Харкові стався конфлікт між прихильниками Партії регіонів і націонал-патріотичних сил. Проводячи репетицію до Дня Державного Прапора України, активісти УНП, ВО «Батьківщина» й інших націонал-патріотичних сил розгортали донецький прапор. Під час розгортання прапора на перешкоді став намет, який саме ставили активісти Партії регіонів, що також збиралися провести репетицію з розгортання свого прапора. Посунути свій намет регіонали відмовились. Згодом вчинилася бійка й, урешті-решт, намет таки вдалося посунути. Після чого активісти Партії регіонів кинулися на людей, що розгортали прапор, й у результаті бійки регіонали порвали Державний прапор України у двох місцях. Присутня на місці міліція на такі дії жодним чином не реагувала.

12 жовтня 2009 р. Запорізькі швачки фабрики «Селена» пошили 100-метровий прапор України. Спонсором створення прапора виступив Благодійний фонд «Патріот Запоріжжя». Ширина прапора становить 16 м, довжина — 100 м. Прапор розмістили на лівому березі Дніпра у Запоріжжі. Прапор складається з 4 частин, одну з яких залишать як експонат музею Запорізького козацтва, іншу відправлять до Херсонської області, де була розташована остання Кам'янська козацька січ.

22 серпня 2010 р., напередодні Дня Державного Прапора України та з нагоди відзначення Дня незалежності України, у Тернополі була проведена акція «Ровесник Незалежності». На цій акції було розгорнуто найдовший прапор України завдовжки 9,5 км та завширшки 0,75 км.

Цієї довжини вистачило, щоби оточити весь Тернопільський став. Акція була ініційована Тернопільською обласною державною адміністрацією.

До акції було залучено 2010 учасників — ровесників Незалежності України, тобто 12 % усіх, хто народився у 1991 р. у Тернопільській області, а це — 16 498 осіб. Рекорд було занесено до Книги рекордів України. У подальшому прапор має бути поділений на майже 7 тисяч прапорів.

Частина його буде передана в обласний краєзнавчий музей, а інші сегменти прапора будуть розповсюджені серед різних закладів області: закладів культури, органів влади, навчальних та медичних закладів.

2 липня 2011 р. на Херсонщині виготовили Державний Прапор України розмірами 150×50 м. спеціально для 9-го фестивалю «Купальські зорі».

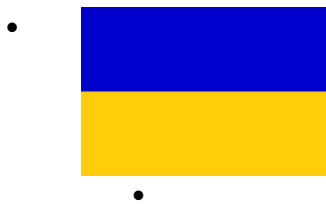
**Не слід плутати прапор України з нижчеподаних прапорами,
схожими на нього до ступеня змішання:**

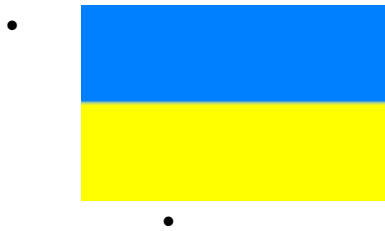
Прапор землі Нижня Австрія

Прапор міста Хемніц (Німеччина)

Прапор герцогства Брауншвейг (Німеччина, не існує з 1918)

Прапор міста Ґрифув-Шльонський (Польща)

Прапор гміни Стара Камениця (Польща)

Прапор провінції Еррера

Прапор князівства Дхолпур (Індія)

Прапор Далмації

ДЖЕРЕЛА:

Гай-Нижник П. Під яким прапором здобувалася й існувала українська державність у ХХ столітті (Про Державний прапор України на підставі історії та фактів, а не емоцій) // Музеї України. — 2014. — 3 січня.; Гай-Нижник П. у програмі «Ранок з культурою» з оцінкою спроб «перевернути» український державний прапор (11 березня 2015 р., державний телеканал «Культура»); Чмир М. «Командні хоругви» Галицької Армії (серпень 1919 р.) // Знак. — 2006. — Ч. 40. — С. 8–9.; Гречило А. До питання про національний прапор // Пам'ятки України. — 1989. — № 4. — С. 44–48.; Гречило А. Питання про порядок кольорів на українському прапорі у 1917—1920 рр. // Знак. — 2006. — Ч. 40 — С. 10–11.; Гречило А. Становлення українських національно-державних символів у 1917—1920 роках // Записки наукового товариства імені Шевченка. — Львів, 2006. — Т. ССІІІ. — С. 114–142.; Гречило А. Відродження українських національних символів у Галичині у 1848 р. // Знак. — 1998. — Ч. 16. — С. 1–2.; ; Гречило А. Українська територіальна геральдика. — Львів, 2010.; Ерстенюк М. Прапор // Довідник з історії України. — 2-е вид. — К., 2001. — С. 620—621.; Котляр А. Синій — чисте небо, жовтий — колір полів // Дзеркало тижня. — 2003. — № 43 (8–14 листоп.); Котляр А. Поки не ухвалено закон // Дзеркало тижня. — 2004. — № 23 (12–18 червня); Мулевич О. Державний прапор України // Дзеркало тижня. — 2006. — № 46 (2–8 грудня).

ПРЕДСТАВНИЦЬКА ДЕМОКРАТІЯ

ПРЕДСТАВНИЦЬКА ДЕМОКРАТІЯ, (репрезентативне народовладдя) – форма народовладдя, за якої право приймати рішення громада реалізує через обраних нею представників, які повинні відстоювати інтереси тих, хто їх обрав. Представницька демократія стає абсолютно необхідною для великих громад, оскільки, починаючи з певного розміру, просто неможливо забезпечити регулярне зібрання усіх громадян, що є обов'язковим елементом для цього виду демократії. Як опосередкована, представницька демократія є власне менш демократичною ніж пряма.

Із розвитком і зміцненням держав, ускладненням їх політичних систем стало неможливо вирішувати усі питання загальнодержавного значення шляхом залучення до цього всього населення, кількість якого постійно збільшувалась. За цих умов зародилась і набула поширення така форма народовладдя — як представницька.

Представницька форма - основна форма здійснення державної влади в демократичному суспільстві, коли через конкретних осіб і виборні органи громадяни здійснюють своє конституційне право брати участь у політичному житті суспільства. Системою таких органів є народне представництво.

Безпосередня форма демократії допускає пряме волевиявлення народу при виробленні і прийнятті державних рішень. Це - різного роду референдуми, опитування, народні збори, мітинги, демонстрації тощо. Громадяни демократичної держави, висловлюючись безпосередньо або делегуючи владу своїм представникам, беруть на себе обов'язок поважати і підтримувати її, підкорятися її рішенням. Влада ж відповідальна перед народом і підконтрольна йому. Природно, політичний режим існує як система взаємних політичних обов'язків влади та народу.

Саме інститути представницької демократії відіграють першочергову роль у процесі ухвалення рішень. Особливо вагоме значення у системі цієї демократії мають парламенти, склад яких формується через загальні вибори і яким громадяни делегують свої повноваження для здійснення функцій вищої законодавчої влади. Крім парламентської форми як великого надбання цивілізації носіями представницької демократії є й інші виборні органи влади.

Традиційно-ліберальна теорія демократії при описі представницької демократії виходить із центральної тези, пов'язаної з англосаксонською історією: демократія позначається як відповідальне правління, уряд, спроможний приймати рішення і несе за них відповідальність. Головне тут не стирання розходжень між володарями і підвладними, що складав ядро зрівняльних руських уявлень про демократію, а утворення реальної основи для прийняття відповідальних рішень.

Представницька демократія ставить перед собою насамперед ціль створити умови і можливості для чіткого проведення принципу відповідальності при меншій увазі до принципу співучасті, хоча при виконанні владою своїх зобов'язань (пов'язаних із принципом відповідальності) звичайно використовуються саме процедури співучасті. У цій перспективі демократизація означає не тільки «максимізацію шансів співучасті», але, одночасно, і «максимізацію політичної відповідальності». Конституційність і обмеження

політичного панування - основні елементи розуміння представницької демократії.

Воля народу виражається не повною мірою прямо, а через інститут посередників - вона делегується представникам, що самі і починають формувати волевиявлення народу, а при прийнятті політичних рішень виражають і передбачають цю волю самотійно і під власну відповідальність.

Між народними представниками і тими, кого вони представляють, встановлюються визначені відношення, засновані на повноваженнях і на довірі. У подібному випадку обидві сторони однаково конститутивні. Таким чином, існують, з одного боку, що не виходять за рамки меж, установлених конституцією, незалежність, а також політична і правова компетентність депутата, з іншого ж - повноваження, тільки передані йому виборцями, народом. Прихильники ідентитарної демократії відхиляють саме цей принцип: на їхню думку, представництво, повноваження, утворення проміжних владних структур елементи, далекі від справжньої демократії.

Саме тому Руссо підтверджував, що «англійський народ був вільний тільки протягом одного дня, того дня, коли він обирав свій парламент. Після цього народ знову живе в рабстві, він - ніщо». Отже, народ, якщо він бажає бути вільним, не повинний добровільно підпадати під ярмо процедур прийняття рішень, заснованих на поділі влади. «Будь-який закон, котрий народ самий «особисто» не підтверджував, ніщо, порожнє місце, він - не закон», - говорив Руссо.

У тому випадку, коли всі ми віримо в існування, що припускається, але нічим не доказане і не існуюче загальне благо, можливе й ототожнення керуючих і керованих, і ігнорування розходжень між владою і народом, як того потребують Руссо і його послідовники.

Поряд із колективними (колегіальними) загальнодержавними органами можуть створюватись й одноособові органи, уповноважені виступати від імені держави. В Україні, як і в багатьох інших країнах, це Президент.

Група ж осіб, яка виступає від імені певної частини населення держави, утворює орган місцевого самоврядування (місцеву раду, муніципалітет тощо), який може приймати рішення, що є обов'язковими до виконання у межах відповідної частини території країни і стосуються питань, які належать до компетенції такого органу.

Із розвитком та вдосконаленням форм прояву представницького народовладдя вони починають постійно застосовуватись для повсякденного управління справами держави і суспільства. Однак безпосереднє народовладдя не вилучається з

державно-правової та політичної практики. Більше того, його значення зростає.

Щодо України, то її сутність полягає в тому, що при цьому більшість загальнодержавних питань вже вирішуються не усіма громадянами держави, а лише їх певними групами. Останні є повноважними представниками населення, від імені та за дорученням якого вони приймають рішення, що стають обов'язковими до виконання.

Група, яка представляє все населення держави, утворює загальнодержавний орган, що дістає право виступати від імені усієї держави і приймати рішення, обов'язкові до виконання на всій її території. Такі представницькі органи можуть називатись по-різному — парламент, народні, національні збори, конгрес тощо. В Україні представницьким органом, уповноваженим приймати загальнообов'язкові в межах усієї держави рішення (закони), є Верховна Рада.

Безпосередня демократія є єдиним способом формування представницьких демократичних органів. Без неї представницька демократія неможлива.

У той же час без представницької демократії безпосередня демократія не змогла б охопити своїм впливом навіть незначну частину владних функцій. А це означає, що зазначені функції були б не демократизованими, тобто виконувалися б адміністративними, а не демократичними органами.

ДЖЕРЕЛА:

Демократія делегативна //Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. – Х. : Право, 2015.; Щедрова Г.П., Барановський Ф.В., Новакова О.В., Пашина Н.П. та ін. Основи політології : Навчальний посібник. - Луганськ: вид-во СНУ ім. В.Даля, 2005. - 170 с.; Ерышев А. А. История политических и правовых учений: Учеб. пособие. — 3-е изд., стереотип. — К.: МАУП, 2002. — 152 с.

ПРЕДСТАВНИЦЬКЕ ПРАВЛІННЯ

Представницьке правління — здійснення державної влади або місцевого самоврядування шляхом делегування громадянами своїх повноважень їхнім представникам (депутатам), які обираються до представницьких органів. Суб'єктами представницького правління в більшості країн світу є органи законодавчої влади: парламенти, законодавчі збори суб'єктів федерацій (штатів, земель, республік), інші законодавчі органи, а також представницькі органи місцевого і регіонального самоврядування (ради, комуни тощо).

В Україні представницькими органами державної влади є Верховна Рада України, Верховна Рада Автономної Республіки Крим. Місцевими представницькими органами державної влади є обласні, Київська та Севастопольська міські і районні ради. Представницькими органами місцевого самоврядування є сільські, селищні, міські і районні у містах ради.

Статус представницьких органів державної влади і місцевого самоврядування зумовлюється формою держави та іншими факторами. Вищою формою представницького правління є парламентська республіка, за якої парламент є пріоритетним органом державної влади.

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. – Х . :Право, 2015.; Большой юридический словарь. 3-е изд., доп. и перераб. / Под ред. проф. А. Я. Сухарева. — М.: ИНФРА-М, 2007.

ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ

ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ — глава держави Україна. Статус Президент України визначено у розділі V Конституції України, де сформульовані права та обов'язки Президента як глави держави, порядок його обрання, а також можливість усунення з поста та припинення його повноважень.

Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина.

Зі здобуттям Україною незалежності на території України і надалі діяла нормативна база Української РСР. Це було передбачено ст. третьою Закону «Про правонаступництво України». Проте деякі інститути, як інститут Президента, Кабінету міністрів, Верховної Ради України впроваджувались негайно змінами до тоді ще Конституції Української РСР. А в подальшому формування правової системи України проходило дуже повільно. Закон про Службу безпеки України був прийнятий майже через рік після проголошення незалежності, Конституцію затверджено тільки через п'ять.

Посада президента була запроваджена змінами до Конституції УРСР 1978 р. п'ятого липня 1991 р. Згідно з конституцією Президент був главою виконавчої влади, пропонував для затвердження Верховною Радою кандидатуру Прем'єр-міністра, організовував та ліквідував Міністерства, скасовував акти Кабінету міністрів, Міністерств, надавав на розгляд Верховної Ради проект державного бюджету, призначав голову фонду держмайна, призначав Представників президента в

області, які були головами обласних державних адміністрацій (хоча представники президента не мали таких повноважень як сучасні голови обласних державних адміністрацій вся влада в області до прийняття законів «Про місцеве самоврядування» та «Місцеві державні адміністрації» концентрувалась у руках Обласних рад).

З прийняттям Конституції України 1996 р. Президент формально перестав бути главою виконавчої влади. Проте залишив за собою право призначати за згодою парламенту Прем'єр-міністра, а за його поданням призначати міністрів, за Президентом також збереглося право скасовувати акти Кабінету міністрів. Така процедура призначення Прем'єр-міністра передбачала, що президент повинен був враховувати волю більшості у Верховній раді. Тому Новообраний президент Леонід Данилович Кучма маючи сумний досвід свого попередника, здобував прихильність депутатів Ради другого і третього скликання та членів кабінету міністрів через приватизацію державних підприємств, доступу до магістральних нафто- та газопроводів, компромісами з фінансовими групами у парламенті та уряді. Такі депутати, посадовці мали зобов'язання не тільки перед українським народом, який вони представляли, але й перед президентом. Наприклад, приватизація «Львівського лакофарбового заводу», «Черкаського деревообробного комбінату», в першому випадку членом Кабінету міністрів, в другому випадку депутатом ради третього скликання.

Також згідно з новою конституцією та законом від 09.04.1999 р. № 586-XIV «Про місцеві державні адміністрації» Президент втрачав право одноосібно призначати тепер уже голів місцевих державних адміністрацій, призначав їх за поданням Прем'єр-міністра. Це в подальшому призводило до конфлікту третього президента Ющенка з Прем'єр-міністром Тимошенко. За Конституцією 1996 р. президент дістав право призначати шістьох членів у новостворений тоді ще Конституційний Суд України. Також згідно зі змінами, внесеними у 2001 р. до закону «Про судоустрій» (прийнятий ще у 1981 р.), президент дістав право призначати суддів на перший випробувальний п'ятирічний строк (до цього судді районних, міських судів обирались одразу довічно Верховною Радою АРК, обласними радами, радами Києва та Севастополя, і не існувало випробувального терміну).

З конституційною реформою 2004 р. Україна стала парламентсько-президентською республікою. У парламенті формувалась парламентська більшість. Її статус оформлювався змінами до Конституції України 1996 р. та постановою «Про регламент Верховної Ради України» від 2006 р. і парламентська опозиція (статус опозиції, порядок розподілу комітетів Верховної ради, порядок формування Тіньового кабінету міністрів майже як у Великобританії передбачалося

прийняти законом України «Про Парламентську Опозицію»). Парламентська більшість визначала особу Прем'єр-міністра і подавала його Президентові України, а той в свою чергу ще раз вносив кандидатуру Прем'єр-міністра для затвердження у парламент. Президент не вносив на розгляд до парламенту кандидатури міністрів, замість нього це робив визначений парламентською більшістю Прем'єр-міністр (за винятком міністра оборони, міністра закордонних справ). Президентові залишили право вносити на розгляд Верховної Ради України кандидатури Генерального прокурора і Голови Служби Безпеки, проте через конфлікт тодішнього Президента з Прем'єр-міністром, посаду Голови Служби Безпеки України довго займали виконуючі обов'язків, а щодо генерального прокурора точилися «гарячі» дискусії. Хоча в президента було право вето на прийняті Верховною Радою України закони та провладна більшість в кулуарних домовленостях з фракцією комуністів та регіонів в принципових питаннях двома третіми його долала, наприклад, закон «Про кабінет міністрів» від 2007 р. який був прийнятий на виконання змін до конституції і звужував повноваження Президента України.

2010 р.: З відміною конституційної реформи 2004 р. значення і вага Президента України значно посилилась. На виконання змін до конституції був прийнятий новий закон «Про Регламент Верховної Ради України» від 10.02.2010 р. № 1861-VI, закон «Про Кабінет Міністрів України» від 2011 р. Президент фактично, хоча цього не записано у конституції, став головою виконавчої влади. Маючи свою більшість у Верховній Раді України, законопроекти, Кабінету міністрів Президента приймаються відразу у другому читанні, з трох можливих передбачених регламентом Верховної Ради України.

Маючи абсолютну більшість у Верховній Раді України 6-7 скликання, прийнято новий закон «Про судоустрій і статус суддів» від 2010 р. Попередній закон «Про судоустрій України» втратив чинність. Ним було спрощено процедуру притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, Кваліфікаційна комісія суддів (що розглядає питання про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів місцевих апеляційних суддів п.8, ч.1, ст.91 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), Вища рада юстиції (що розглядає питання про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів Верховного Суду України, розглядає справи про звільнення судів місцевих апеляційних Верховного суду за порушення присяги, порушення вимог щодо несумісності, у разі набрання законної сили обвинувальним вироком, тощо ст 104–106 Закону України «Про судоустрій України і статус суддів» та вносить подання за результатами розгляду цих справ до Верховної Ради про звільнення судді з займаної посади), майже на половину

складається з осіб, які призначаються, посадовцями, які залежать прямо чи опосередковано від президента чи парламентської більшості, яка знаходиться в руках президента у раді 6-7 скликання, та в умовах, коли призначені на посаду члени Кваліфікаційної комісії суддів чи Вищої ради юстиції, повинні бути лояльним та мати певні негласні зобов'язання перед тими, хто їх призначив, призвело до того, що президент фактично отримав вплив на суддів. Об'єктивно попередній механізм притягнення судді до дисциплінарної відповідальності був набагато важчим, його необхідно було оптимізувати. З відміною конституційної реформи 2004 р. значення і вага Парламенту значно впала.

2014 р.: 22 лютого 2014 р. Верховна Рада України повернула Конституцію 2004 р. таким чином скасувавши нові повноваження Президента. Цього ж дня тодішнього Президента України Віктора Януковича було визнано таким, що самоусунувся від виконання своїх обов'язків. Виконувачем обов'язків Президента став Голова Верховної Ради України Олександр Турчинов. 7 червня 2014 р. новим Президентом став Порошенко Петро Олексійович.

Статус Президента, Гаранта Конституції, закріплений у Конституції України, як державного службовця вищої категорії, покладає на нього обов'язок припиняти антиконституційні дії законодавчої, виконавчої та судової влади, які прямо чи опосередковано порушують основний закон України. Для виконання цього обов'язку Президент наділений відповідними повноваженнями: він може призупинити рішення органів влади, застосувати право вето до законів, за які проголосувала Верховна Рада.

Президент України користується правом недоторканності на час виконання повноважень.

Штандарт Президента України

Президент є Гарантом державного суверенітету та територіальної цілісності України. Його повноваження у цій сфері визначені ст. 102 Конституції України та покладають на Президента обов'язок приймати рішення та виконувати дії, спрямовані на захист і зміцнення державного суверенітету, збереження цілісності та недоторканності території України у межах існуючих кордонів.

Згідно зі ст. 102 Конституції України, як гарант прав та свобод громадян, Президент наділений повноваженнями виконувати необхідні дії щодо ставлення до гілок та структур влади, до рішень, які вони приймають, з метою захисту прав та свобод громадян.

Повноваження Президента щодо проведення внутрішньої політики закріплено статтею 106 Конституції України, згідно з якою Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази та розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України. Взаємодіючи з усіма гілками влади, Президент призначає та звільняє членів уряду та інших органів виконавчої влади, може брати участь у засіданнях уряду, а також мати своїх представників у Кабінеті Міністрів, Конституційному Суді, Верховній Раді.

У зовнішній політиці повноваження Президента визначено статтею 102 Конституції України. Президент, як Глава держави, виступає від її імені, представляє Україну у міжнародних відносинах, веде переговори та укладає міжнародні договори, а також керує всією зовнішньополітичною діяльністю держави.

Президент є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України згідно зі статтею 106 Конституції України. У разі збройної агресії проти України Президент приймає рішення щодо застосування Збройних Сил України з метою оборони держави від ворога. Як гарант державного суверенітету та територіальної незалежності України Президент очолює Раду національної безпеки та оборони України.

Президент здійснює свої Конституційні повноваження через вертикаль влади, до складу якої входять: Адміністрація Президента, Консультативна рада, Рада національної безпеки і оборони та місцеві адміністрації.

Право стати Президентом України

Відповідно до закону України «Про вибори Президента України», Президентом України може бути обраний громадянин України, який на день виборів:

- досяг тридцяти п'яти років;
- має право голосу;
- володіє державною мовою;

- проживає в Україні протягом десяти останніх років перед днем виборів; громадянином України

Присяга Президента України

Я, (ім'я та прізвище), волею народу обраний Президентом України, заступаючи на цей високий пост, урочисто присягаю на вірність Україні. Зобов'язуюсь усіма своїми справами боронити суверенітет і незалежність України, дбати про благо Вітчизни і добробут Українського народу, обстоювати права і свободи громадян, додержуватися Конституції України і законів України, виконувати свої обов'язки в інтересах усіх співвітчизників, підносити авторитет України у світі.

Президентський літак Іл-62

Обраний Президент України здобуває низку привілеїв. Він користується правом недоторканності на час виконання повноважень, за винятком права парламенту на імпічмент. Титул Президента України охороняється законом і зберігається за особою довічно, якщо тільки до неї не була застосована процедура імпічменту. Відповідно до статті 105 Конституції, за посягання на честь і гідність Президента України винні особи притягаються до відповідальності на підставі закону, хоча такий закон досі не прийнято. Особиста безпека Президента забезпечується за допомогою Служби Безпеки України та окремого Президентського полку МВС.

За свою службу, Президент отримує щомісячну зарплатню, яка у 2014 р. становила € 25 578. Всі робочі та державні подорожі Президента обслуговуються авіакомпанією Україна зі штабом у Борисполі, зокрема літаком Ту-134.

Символи

Офіційні державні символи Президента це Штандарт, печатка, колар та президентська булава. Вони зберігаються у Національній бібліотеці Вернадського. Також у розпорядженні Президента є бібліотечний фонд документів та аналітичних матеріалів.

Маріїнський палац

Адміністрація Президента України є адміністративним органом, створеним для забезпечення аналітичної, консультаційної та юридичної допомоги Президенту. Вона також відома як Банкова, тому що знаходиться на вулиці Банковій у масивній будівлі через дорогу від будинку з химерами. Близько чотирнадцяти державних резиденцій знаходяться у офіційному використанні президента, багато з них набули статусу за правління Леоніда Кучми. Офіційною церимоніальною резиденцією є Маріїнський палац у Києві. Інші державні резиденції — Будинок з химерами і Будинок вдови, що плаче у Києві, Юсуповський палац вна дача у Конча-Заспі. Вони підпорядковані Державному управлінню справами.

Супутницю Президента називають Першою леді, багато у чому аналогічно іншим країнам, хоча така назва не має ніякого офіційного і юридичного обґрунтування. Тим не менше, під час президенства Віктора Ющенка, його шлюб з Катериною Ющенко та приватне життя широко висвітлювалося у медіа. Традиція української «першої сім'ї» була створена Кучмою, під час правління Януковича його син займав пост народного депутата. Така ж ситуація і у Петра Порошенка, котрий активно використовує цей термін. Його дружина займається активною філантропією та меценатством.

ПРЕЗИДЕНТИ УКРАЇНИ

Кравчук Леонід Макарович 5 грудня 1991

•

**Кучма Леонід Данилович 19 липня
1994–23 січня 2005**

•

Ющенко Віктор Андрійович 23 січня 2005–25 лютого 2010

•

Янукович Віктор Федорович 25 лютого 2010–22 лютого 2014

•

в.о.Турчинов Олександр Валентинович 23 лютого 2014–7 червня

Порошенко Петро Олексійович 7 червня 2014 р.

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. – Х . :Право, 2015.; Большой юридический словарь. 3-е изд., доп. и перераб. / Под ред. проф. А. Я. Сухарева. — М.: ИНФРА-М, 2007.

ПРЕМ'ЄР-МІНІСТР

ПРЕМ'ЄР-МІНІСТР (від фр. le premier — перший) — перший, головний міністр, голова уряду у сучасних державах. У деяких державах вибирається на всенародних виборах, в інших затверджується парламентом після подання голови держави (Республіка Білорусь, Російська Федерація); або призначається головою держави (Сполучене Королівство, Французька Республіка).

Прем'єр-міністр призначає й відстороняє від посади міністрів, керує повсякденною діяльністю уряду, очолює адміністративний апарат. Як правило, прем'єр-міністр — лідер політичної партії, що має більшість у парламенті, або лідер партійної коаліції, і керує фракцією парламентської більшості.

У різних державах ця посада має різну назву. Окремі приклади наведені нижче:

- Франція — Прем'єр-міністр;
- Велика Британія — Прем'єр міністр;
- Італія — Голова Ради Міністрів;
- Іспанія — Голова уряду;
- Чехія — Прем'єр (перекладається як голова);
- Німеччина — Федеральний канцлер Німеччини;
- Австрія — Федеральний канцлер Австрії;
- Ірландія — Тішок.

Роль прем'єр-міністра:

Місце і роль глави уряду, їх повноваження, права часто закріплено у Конституціях. Порядок обрання глави уряду різний. Їх

призначають президенти, монархи. В окремих державах таке призначення відбувається за згодою парламенту. У більшості держав засідання уряду проводяться раз на тиждень. У парламентських державах головує на засіданнях прем'єр-міністр або його заступники. Уряди приймають акти, які підписує прем'єр-міністр. Для авторитетності акти уряду часто підписує глава держави, і тоді вони оформляються від імені глави держави. У деяких державах при прем'єр-міністрові створюється особливий апарат, що займається справами глави уряду (у Великобританії — секретаріат прем'єр-міністра, у Франції — цивільний та військові кабінети, у ФРН — відомство федерального канцлера).

ДЖЕРЕЛА:

Прем'єр-міністр // Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. – Х. :Право, 2015.; ГЛАВА УРЯДУ //Юридична енциклопедія: В 6 томах. / Редколегія: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та інші. — К. : «Українська енциклопедія», 1998.; Прем'єр-міністр // Енциклопедія історії України.; Шведа Ю. Політичні партії. Енциклопедичний словник.- Львів: Астролябія.- 2005.- 488 с.; Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем: Навч. посібник.- Львів: Тріада плюс.- 2004.- 528 с.; Обушний М. І., Примуш М. В., Шведа Ю. Р. Партологія: Навч. посібник / За ред. М. І. Обушного.- К.: Арістей.- 2006.- 432 с.

ПРЕМ'ЄР-МІНІСТР УКРАЇНИ

ПРЕМ'ЄР-МІНІСТР УКРАЇНИ — посада Голови Кабінету Міністрів в Україні. Очолює виконавчу владу у країні. Згідно зі статтею 107 Конституції України є Членом Ради національної безпеки і оборони України. За час незалежності, від 1991 - 2014 рр., в Україні змінилося 16 прем'єр-міністрів. Від 20 травня 2016 р. чинним прем'єр-міністром України є Володимир Гройсман.

Прем'єр-міністр України призначається на посаду Верховною Радою України за поданням Президента України. Подання про призначення Верховною Радою України на посаду Прем'єр-міністра України Президент України вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, у строк не пізніше ніж на п'ятнадцятий день після надходження такої пропозиції.

Голосування у Верховній Раді України щодо призначення Прем'єр-міністра України проводиться у поіменному режимі. У разі відхилення Верховною Радою України кандидатури на посаду Прем'єр-міністра України Президент України вносить на розгляд Верховної Ради України нове подання про призначення на посаду.

Прем'єр-міністр України керує роботою Кабінету Міністрів України, спрямовує діяльність Кабінету Міністрів України на забезпечення здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави. Він вносить на розгляд Верховної Ради України подання про призначення членів Кабінету Міністрів України (крім міністра закордонних справ та міністра оборони).

Прем'єр-міністр вступає у відносини з урядами іноземних держав, веде переговори і підписує міжнародні договори відповідно до закону та актів Президента України. Для здійснення Прем'єр-міністром України своїх повноважень у складі Секретаріату Кабінету Міністрів України утворюється патронатна служба — апарат Прем'єр-міністра України, керівник якого призначається на посаду та звільняється з посади Кабінетом Міністрів України.

У разі відсутності Прем'єр-міністра його повноваження виконує Перший віце-прем'єр-міністр України або віце-прем'єр-міністр України. Юхим Звягельський та Микола Азаров довше за всіх виконували обов'язки Прем'єр-міністра. Також роль міністра виконували Валентин Симоненко, Василь Дурдинець, Олександр Турчинов та ін.

Відповідно до статті 114 конституції України, до складу Кабінету Міністрів входять Перший віце-прем'єр-міністр, три Віце-прем'єр-міністри. Віце-прем'єри відповідальні за гуманітарну політику, регіональну політику та ЖКГ, а також за інфраструктуру, екологію, природні ресурси, будівництво і зв'язок.

Прем'єр-міністр має право заявити Верховній Раді про свою відставку. Верховна Рада розглядає питання про відставку не пізніше ніж на десятий день після надходження заяви про відставку, якщо вона надійшла під час чергової сесії Верховної Ради, і не пізніше першого пленарного тижня наступної чергової сесії, якщо така заява надійшла у міжсесійний період. Прем'єр-міністр звільняється з посади з дня прийняття рішення про його відставку на пленарному засіданні Верховної Ради.

Прийняття Верховною Радою рішення про відставку має наслідком відставку всього складу Кабінету Міністрів України.

Припинення повноважень Прем'єр-міністра України у разі його смерті має наслідком відставку всього складу Кабінету Міністрів. У разі смерті Прем'єр-міністра України повноваження Прем'єр-міністра України на період до початку роботи новосформованого Кабінету Міністрів виконує Перший віце-прем'єр-міністр або віце-прем'єр-міністр згідно з визначеним Кабінетом Міністрів розподілом повноважень.

Також відставка Кабінету Міністрів можлива внаслідок прийняття Радою резолюції недовіри.

За час незалежності, від 1991 - 2016 рр., в Україні змінилося 16 прем'єр-міністрів (19, якщо рахувати в. о.). Станом на 20 травня 2016 р. чинним прем'єр-міністром України є Володимир Гройсман. Юлія Тимошенко — перша та єдина жінка на цій посаді, пропрацювала 1,029 днів та два терміни.

Її рекорд побив лише Микола Азаров, котрий подав у відставку 28 січня 2014, під час подій Євромайдану.

При затвердженні Верховною Радою підтримані як кандидати на посаду прем'єр-міністра такою кількістю голосів:

Вітольд Фокін (14 листопада 1990) — 332; Леонід Кучма (13 жовтня 1992) — 316;

Віталій Масол (16 червня 1994) — 199; Євген Марчук (8 червня 1995); Павло Лазаренко (28 травня 1996); Валерій Пустовойтенко (16 липня 1997) — 226; Віктор Ющенко (22 грудня 1999) — 296; Анатолій Кінах (29 травня 2001) — 239; Віктор Янукович (21 листопада 2002) — 234; Юлія Тимошенко (4 лютого 2005) — 373; Юрій Єхануров (22 вересня 2005) — 289; Віктор Янукович (4 серпня 2006) — 271; Юлія Тимошенко (18 грудня 2007) — 226; Микола Азаров (11 березня 2010) — 242; Микола Азаров (13 грудня 2012) — 252; Арсеній Яценюк (27 лютого 2014) — 371; Арсеній Яценюк (27 листопада 2014) — 341; Володимир Гройсман (14 квітня 2016) — 257.

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. — Х . :Право, 2015.; Большой юридический словарь. 3-е изд., доп. и перераб. / Под ред. проф. А. Я. Сухарева. — М.: ИНФРА-М, 2007.

ПРЕРОГАТИВА

ПРЕРОГАТИВА (лат. Praerogativa — переважне право) — перевага, виключне право, що може належати державним, партійним, громадським органам і організаціям, а також окремим особам в якій-небудь галузі або з певних питань.

Прерогатива це право приймати рішення з якого-небудь питання. Латинське слово Praerogativa означає «право приймати закони» і сходиться до давньоримського політичного устрою

ПРЕСА

ПРЕСА — друковані засоби масової інформації (періодичні друковані видання), які виходять під постійною назвою, з періодичністю один і більше номерів (випусків) протягом року. Під пресою розуміють

газети, журнали, альманахи, збірки, бюлетені, рідше книги, листівки, що мають визначений тираж. Розмовно преса — журналісти.

ПРЕС-КОНФЕРЕНЦІЯ

ПРЕС-КОНФЕРЕНЦІЯ (від англійської мови *press-conference*)— захід що проводиться у випадках, коли є суспільно значуща новина, і організація або окрема відома особа, безпосередньо пов'язані з цією новиною, бажають дати свої коментарі з цієї новини, які були б цікаві і важливі для громадськості. Зустріч державних, політичних, громадських, наукових та інших діячів з представниками засобів масової інформації для висвітлення питань, які цікавлять широку громадськість.

Технологія проведення прес-конференції

Зазвичай під час прес-конференції її учасники відповідають на запитання журналістів, прямо або побічно пов'язані з темою прес-конференції. Приблизно за тиждень до очікуваної прес-конференції необхідно оповістити ті ЗМІ, чия присутність необхідна на прес-конференції. Як правило, це робиться шляхом розсилки прес-релізів (за вже заздалегідь заготовленої медіа-карти) — електронною поштою або факсом. Напередодні перевіряються кількість отриманих запрошень з тих, хто відвідає прес-конференцію. Важливо присутність «відомих персонажів». Тому потрібно заздалегідь налагодити з ними контакт і запросити, зацікавивши їх.

Для того, щоб зацікавити якомога більшу кількість журналістів та експертів, необхідно поставити на чолі обговорення тему, загальну і актуальну для всіх запрошених (так, щоб у назві не фігурувало назва компанії чи організації). Запросити слід представників усіх або основних сторін, яких тема обговорення напряму стосується. Тривалість проведення прес-конференції зазвичай від 30 хвилин до 3 годин в залежності від теми та кількості журналістів.

Перебіг прес-конференції зазвичай координує модератор. Він налагоджує і підтримує дискусію, координує обговорення: представляє тему заходу і учасників, надає кожному з них слово, озвучує найбільш важливі питання, надає можливість поставити додаткові питання присутнім журналістам.

У прес-конференції, на відміну від брифінгу, беруть активну участь обидві сторони зустрічі. Тут не тільки заслуховують інформацію, але ще й ставлять запитання, домагаються відповідей, висловлюють міркування, обговорюють певні теми, з'ясовують обставини якихось подій та їхню майбутню перспективу. Прес-конференція є не тільки способом інформування, а ще й засобом декларування позиції,

знаряддям у політичній грі. Політичне навантаження прес-конференції полягає у тому, що значення тут мають не лише відповіді на запитання, а й ухилення від відповідей, натяки, двозначні висловлювання.

ДЖЕРЕЛА:

Шведа Ю. Політичні партії. Енциклопедичний словник.- Львів: Астролябія.- 2005.- 488 с.; Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем: Навч. посібник.- Львів: Тріада плюс.- 2004.- 528 с.; Обушний М. І., Примуш М. В., Шведа Ю. Р. Партологія: Навч. посібник / За ред. М. І. Обушного.- К.: Арістей.- 2006.- 432 с.

ПРЕС-РЕЛІЗ

ПРЕС-РЕЛІЗ — це документ, в якому організація чи публічна особа подає інформацію про певну подію або захід до засобів масової інформації (ЗМІ). Метою написання прес-релізу є ознайомлення ЗМІ з подією, актуальним способом вирішення суспільної проблеми, новинкою і подальше висвітлення її у найвигіднішому або важливому для організації аспекті. Якщо прес-реліз написаний правильно - журналісти залюбки використовують з нього дані у своїх статтях практично без зміни.

Прес-реліз у сучасному вигляді, це не просто повідомлення редактору популярної газети з проханням надрукувати своєрідну рекламу тієї чи іншої події, це скоріше контекстно спрямований текст. Він не повинен містити зайвої інформації. Навпаки, текст повинен бути чітко акцентований і містити вельми конкретні відомості та відповіді на питання, що цікавлять. Грамотно оформлений прес-реліз, як контекстна реклама - спрямований строго на ту людину, яка потрібна і зацікавлена в отриманні даної інформації. Саме тому при написанні прес-релізу важливі всі дрібниці, від початку і до кінця.

За функціональним призначенням і терміном подання відносно події прес-релізи поділяються на наступні види:

1. Анонс.
2. Запрошення.
3. Інформація.
4. Резюме.

Реквізити: Дата подання. Назва виду документа. Назва і логотип установи, яка підготувала прес-реліз. Контактна особа, номер телефону та адреса для отримання подальшої інформації.

Заголовок — текст, який містить відомості про:

1. зміст події;
2. організаторів;
3. місце події;

4. час;
5. причини і значення події.

Обсяг прес-релізу, спосіб подання матеріалу, вибір мовних засобів спрямовані на те, щоб журналіст (редактор) зацікавився подією, прийняв рішення про доцільність участі у цій події та її подальшого висвітлення.

Технологія написання та підготовки прес-релізу:

1. використовуйте гучний заголовок, щоб привернути увагу репортерів;
2. подавайте найважливішу частину інформації на початку тексту;
3. уникайте незаслуженої похвали і необґрунтованих заяв;
4. будьте максимально точні;
5. бажаний обсяг до 2 стор.;
6. включіть відомості про контакти;
7. зведіть вживання спеціальної лексики до мінімуму;
8. вчитайте та відредагуйте прес-реліз.

ПРЕС-СЕКРЕТАР

ПРЕС-СЕКРЕТАР, або спеціаліст із засобів масової інформації є старшим радником, який надає консультації з питань зв'язків із засобами масової інформації і за допомогою методів управління новинами, допомагає своєму роботодавцю, зберегти позитивний імідж у суспільстві та уникнути негативного висвітлення в засобах масової інформації. Людина, яка у штаті політичного лідера, партії, громадської чи державної організації займається зв'язками із засобами масової інформації (готує статті, огляди преси, прес-релізи, робить повідомлення та заяви, проводить прес-конференції тощо).

1. Організовувати та проводити прес-конференції, брифінги, «круглі столи» та зустрічі за участю керівництва, а також здійснювати інформаційний супровід офіційних делегацій організації.

2. Надавати організаційну та методичну допомогу засобам масової інформації у створенні матеріалів про діяльність організації, його керівника та структурних підрозділів.

3. Створювати та брати участь у випуску інформаційних матеріалів (статей, спеціалізованих програм і видань).

4. Готувати інтерв'ю, прями ефіри, виступи керівника у засобах масової інформації.

5. Підтримувати позитивний імідж керівника та організації і формувати відповідну громадську думку.

6. Здійснювати оперативний збір та аналіз матеріалів преси, засобів масової інформації та інформаційних агентств про діяльність організації.

7. Своєчасно готувати прес-релізи та інші інформаційні матеріали про події та заходи, що стосуються сфери діяльності організації та його структурних підрозділів.

8. Здійснювати збір та класифікацію питань, адресованих організації, та підготовку відповідей для розміщення на сайті організації.

ДЖЕРЕЛА:

Шведа Ю. Політичні партії. Енциклопедичний словник.- Львів: Астролябія.- 2005.- 488 с.; Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем: Навч. посібник.- Львів: Тріада плюс.- 2004.- 528 с.; Обушний М. І., Примуш М. В., Шведа Ю. Р. Партологія: Навч. посібник / За ред. М. І. Обушного.- К.: Арістей.- 2006.- 432 с.

ПРИВАТИЗА́ЦІЯ

ПРИВАТИЗА́ЦІЯ — політика чи процес продажу або передачі державної чи суспільної власності (особливо націоналізованої промисловості) у руки приватних інвесторів.

Приватизація сфери послуг включає державні контракти з приватними фірмами для забезпечення послуг, які раніше виконувалися громадськими установами.

Приватизація майна державних підприємств України — відчуження майна, що перебуває у державній і комунальній власності, на користь фізичних та недержавних юридичних осіб.

Приватизація державного земельного фонду (приватизація землі) — передача громадянам України у приватну власність земельних ділянок для ведення особистого підсобного господарства, будівництва житлового будинку і господарських будівель, садівництва, дачного і гаражного будівництва.

Ваучерна приватизація — приватизація державного майна за широкої участі населення, наділеного ваучерами.

Приватизація державного, комунального майна шляхом заниження його вартості через визначення її у спосіб, не передбачений законом, або використання підроблених приватизаційних документів, а також сама приватизація майна, яке не підлягає приватизації згідно з законом, або приватизація неправомочною особою є злочином і передбачає відповідальність згідно з Кримінальним кодексом України.

- 1992 р. — початок приватизації.
- 1996 р. — завершення малої приватизації.
- 1998 р. — завершення масової приватизації.

- 2000 р. — прийняття Державної програми приватизації на 2000–2002 рр., спрямованої на здійснення приватизації у стратегічних галузях промисловості, у сфері природних монополій, інфраструктурних галузях, великих технологічних комплексах.

- 2003–2004 рр. — останні роки режиму Президента Л.Кучми, етап поспішного розпродажу державного майна пов'язаним з владою бізнес-групам, а також чиновникам («замовна» приватизація, неприватизаційні способи відчуження), початок кризи приватизаційного процесу.

- 2005–2007 рр. — перманентне посилення кризи приватизаційного процесу під впливом таких факторів:

- Помаранчева революція зруйнувала механізми «замовної» приватизації та обмежила застосування неприватизаційних способів відчуження державного майна, але не запропонувала взамін нових механізмів, які могли б підтримати приватизаційний процес у країні;

- Стійке негативне сприйняття приватизації у суспільстві, що за умов поглиблення впливу суспільних настроїв на формування державної політики, не створює стимулів для відновлення в країні системної приватизаційної політики;

- Відсутність довіри один до одного між різними політичними силами призвело до блокування всього приватизаційного процесу (за винятком приватизації малих підприємств), оскільки усі бізнес-групи побоюються поновлення вибіркового підходу, що надасть їхнім конкурентам переваги у приватизації.

У 1994 р., у передачі В.Лістєва «Час пік», Горбачов різко критикував представників тогочасної влади, через виведення країни з русла поступових реформ, які Горбачов розпочав, і через різке переломлювання ситуації, що призведе до руйнації науки, освіти, а науково-технічний потенціал буде зруйнований і це відкине країну відразу на десятиліття; за відхід від демократичного вектору розвитку, за втрачання справжнього парламенту, за втрату гласності, за монополізацію частини преси урядом, через що та вже знаходиться на пайку і вже не самостійна, а друга частина — теж не самостійна і знаходиться на пайку у фінансових і промислових груп, і у газетах абсолютно не та картина, яка відбувається у житті, і телебачення починає ставати таким же.

Ось декілька цитат: «..і вони хочуть, напевно, провести ще другий етап перерозподілу власності. Потім, вони думають, вони вже будуть невразливі», «я думаю, коли нам говорять, що чергової осені, або з весни, або через пів року чи через рік почне покращуватись в рамках цього курсу — це невірно».

ПРИКЛАДНА ПОЛІТОЛОГІЯ

ПРИКЛАДНА ПОЛІТОЛОГІЯ — галузь науки про політику, яка безпосередньо стосується процесів практичного здійснення політики.

Виокремлення прикладної політології є питанням до певної міри дискусійним. Органічна єдність теоретичних та практичних аспектів дослідження політичного світу ставить під сумнів існування окремої сукупності «практичних знань» про політику. В той же час західні вчені тяжіють до трактування політології як емпіричної за своєю суттю науки, відносячи теоретичні аспекти політики до завдань філософії політики. Кожен об'єкт політологічного аналізу має дві сторони.

З одного боку, це загальнотеоретичні питання, які акцентують увагу на єдності засад політики як суспільного феномену, на певних ідейно-ціннісних, доктринальних аспектах політики.

З іншого боку, не менш виразно виокремлюються питання прикладного, технологічного характеру. Регулятивна функція прикладної політології реалізується шляхом розробки окремих правових та економічних механізмів у формі законодавчих актів; відстеження проблемних полів у політичній організації суспільства та організації механізмів усунення «політичного дискомфорту». Взагалі прикладна політологія виконує інструменталістські функції, які визначаються відповідним їй політичним буттям.

Практично-прикладний аспект політології має дуже велике значення. У ньому поєднується розуміння політики як науки і як мистецтва. Саме через те цьому аспекту приділяється багато уваги в дослідженнях і викладанні. Практична політологія є сукупністю тих знань, без володіння якими в сучасних умовах не може діяти професійний політик. Ускладнення політичного життя, підвищення ролі засобів масової комунікації привело до значного посилення уваги до практичного аспекту політологічних знань.

На базі практичної спрямованості виникли й розвиваються такі напрямки політології, як партологія, кратологія, іміджологія, конфліктологія, політичний аналіз, прогнозування й моделювання, сукупність політичних технологій або політична інженерія.

Прикладна політологія, хоча й має безпосередню спрямованість на практичну діяльність, без теоретичних засад і без тісної єдності із загальнотеоретичними дослідженнями політики існувати не може. Жодна практична дія в політиці не може бути позбавлена загальної ідейної спрямованості, вона є до певної міри похідною від усієї побудови політичної системи.

В той же час вивчення політичних технологій, порівняння їх, пошук шляхів підвищення їхньої ефективності накопичує узагальнення,

які включаються до теоретичного аналізу політичного життя. Таким чином, поділ на теоретичну і практичну політологію є до певної міри умовним, але він відображає реальні потреби і є необхідною умовою збагачення всієї політичної науки. Саме тому розвиток практичної політології і як науки, і як навчального предмета в незалежній Україні є актуальним.

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. – Х . :Право, 2015.; Большой юридический словарь. 3-е изд., доп. и перераб. / Под ред. проф. А. Я. Сухарева. — М.: ИНФРА-М, 2007.

ПРІОРИТЕТИ ПОЛІТИЧНІ

ПРІОРИТЕТИ ПОЛІТИЧНІ (нім. *Priorität*, від лат. *prior* — перший) — перевага одних інтересів, цінностей над іншими під час прийняття політичного рішення, визначення цілей (або мети) політичного товариства; переважне значення певного нормативного акта (наприклад, федерального закону над місцевим). Внутрішнє і міжнародне політичне життя є своєрідною ареною змагання різних інтересів за вплив на політичну владу з метою домогтися від неї прийняття найсприятливіших для носіїв цих інтересів рішень.

У процесі політичної боротьби її учасники — політичні партії та інші політичні об'єднання — з усієї різноманітності інтересів соціальних спільнот віддають перевагу одним інтересам перед іншими і роблять їх предметом боротьби, визначаючи тим самим свої пріоритети політичні. Ще складніша проблема постає перед урядом та іншими органами влади, покликаними погоджувати різноманітні, інколи взаємовиключні, інтереси соціальних суб'єктів, визначати послідовність їх реалізації, обирати свої пріоритети політичні.

Вибір пріоритетів політичних визначається соціальним становищем політичних суб'єктів, їх системою цінностей та ідеологічними уподобаннями, розстановкою політичних сил, політичною культурою як безпосередніх учасників політичного процесу, так і електорату.

Пріоритети політичні уряду визначають і його політичний курс, тому сам вибір пріоритетів політичних і у колах влади, і навколо неї є предметом гострої політичної боротьби. Особливої гостроти боротьба навколо пріоритетів політичних набуває в періоди криз, перехідні періоди життя держави. Від того, що буде поставлено на перший план — соціальний спокій чи модернізація, свобода чи порядок, інтереси

більшості чи вузького кола елітарних груп, — залежать як довгострокові цілі політики, так і засоби їх здійснення.

Пріоритети політичні сучасної України є насамперед зміцнення її незалежності, державотворення, гарантування прав і свобод громадян, викоренення злочинності (особливо організованої), забезпечення громадянської злагоди та ін.

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. – Х . :Право, 2015.; Большой юридический словарь. 3-е изд., доп. и перераб. / Под ред. проф. А. Я. Сухарева. — М.: ИНФРА-М, 2007.

ПРОГНОЗУВАННЯ ПОЛІТИЧНЕ

Термін «прогноз» (від грецького «прогнозіс») означає передбачення, пророкування. Прогнозування - це розробка прогнозу.

Прогнозування звичайно розуміють у широкому і вузькому значенні. У широкому - це вироблення ймовірного судження про стан якого-небудь явища в будучем. У вузькому - це спеціальне наукове дослідження перспектив розвитку будь-якого явища, переважно з кількісними оцінками і з зазначенням більш-менш визначених строків зміни даного явища.

За висловом Б. І. Краснова «в самому загальному вигляді прогнозування - це випереджаюче відображення дійсності». Основна причина, що спонукає людину займатися прогнозуванням, полягає у тому, що існують явища, майбутнє яких він не знає, але вони мають важливе значення для рішень, що приймаються ним сьогодні. Тому він прагне проникнути своїм інтелектом у майбутнє. Кожен прогноз розробляється з метою уникнути небажаних результатів ймовірного розвитку подій і прискорення ймовірного розвитку у бажаному напрямку, а також з метою пристосуватися до неминучого. Тому прогнозування як одна з форм наукового передбачення знаходиться у соціальній сфері у взаємозв'язку з цілепокладанням, плануванням, програмуванням, проектуванням, управлінням. Там же, де об'єкти некеровані, особливо у природі, має місце безумовне пророкування з метою пристосувати дії до очікуваного стану об'єкта.

Прогнозування у соціальній сфері як наукове передбачення, передбачення майбутнього стану об'єкта вимагає інформації про минуле й сьогодення стані цього об'єкта, про тенденції його розвитку. Але навіть за наявності вихідних даних ми не здатні зробити прогноз, якщо не розуміємо соціальних та економічних взаємозв'язків усередині процесу, об'єкта, явища. Тому прогнозування має ґрунтуватися на

певній теорії. Без теорії вона буде простим збиранням інформації та різних припущень.

Прогнозування практикується у всіх сферах життя суспільства. Одним з його напрямків є політичне прогнозування, об'єктом якого виступає політика. Як відомо, розрізняють політику внутрішню і зовнішню. Кожна з двох основних галузей політики має свою специфіку. Тому прогнозування в області політики виступає у двох видах: внутрішньополітичне і зовнішньополітичне.

Для виявлення сутності політичного прогнозування необхідно охарактеризувати його особливості, специфіку. Ця специфіка насамперед виявляється у своєрідності об'єкта прогнозування, а потім пов'язаних з ним особливості цілей і завдань розробки прогнозів, а також підходу до вибору методів прогнозування.

Об'єкт політичного прогнозування дуже широкий і складний за структурою. Тому поняття «політичне прогнозування» означає багатогранну і різноаспектних діяльність з проведення спеціальних наукових досліджень і розробці прогнозів численних складових політики, у сфері їх різнобічних взаємозв'язків і взаємодій, а також в області взаємозв'язків з іншими сферами життєдіяльності суспільства: економічної, соціальної, духовної.

Політичні прогнози розробляються з метою підвищити ефективність та результативність вжитих рішень, уникнути небажаного напрямки розвитку подій в різних галузях політичного життя і на ділянках впливу політики на економіку, соціальну та духовну сфери.

У цілому в даній сфері найважливішим завданням прогнозування вважається виявлення перспективних політичних проблем та найкращих шляхів їх вирішення в інтересах оптимізації управління політичними процесами, а також передбачення тих чи інших політичних подій, як бажаних, так і небажаних.

Типологізація політичних прогнозів будується на різних критеріях залежно від мети, завдань, об'єктів, характеру періоду попередження, методів та інших факторів. На основі проблемно-цільового критерію, тобто залежно від того, для чого розробляється прогноз, розрізняють прогнози пошукові та нормативні. За періодом попередження - проміжку часу, на який розрахований прогноз - розрізняють оперативні (до 1 місяця), короткострокові (до 1 року), середньострокові (звичайно до 5 років), довгострокові (до 15-20 років) і далекій (за межами довгострокових). Кожен, хто розробляє наукові прогнози і застосовує їх у практичній політиці, так чи інакше, свідомо чи мимоволі керується принципом пізнаваності дійсності. Отже, методологічною основою прогнозування служить матеріалістична гносеологія.

Об'єктивна основа прогнозування політичних подій полягає у тому, що їх майбутнє укладене у сьогоднішні, але тільки у можливості. Тому наукові прогнози політичних подій, явищ і процесів - це осмислені, усвідомлені можливості розвитку політичного життя суспільства, взяті в їх теоретичної обґрунтованості.

Можливість існує об'єктивно у самій дійсності як прихована тенденція її подальшого розвитку. Тому іншого шляху для прогнозування майбутнього немає, крім пізнання можливостей, тенденцій, укладені у цьому стані політичної системи. Таким чином, науковий прогноз розкриває майбутнє політична подія як щось об'єктивно обумовлене попереднім ходом речей, тобто щось детерміноване, визначене законами розвитку і функціонування політичної системи.

Зазвичай вважається, що за новими явищами, фактами та процесами розвитку справжнього стоїть майбутнє, що у них є майбутнє. Однак стверджувати це з вірогідністю можна лише з урахуванням дії розкритих наукою законів розвитку об'єктів політичного прогнозу. Інакше кажучи, найважливішою основою прогнозування є дію об'єктивних законів певної області дійсності, у даному випадку політичної.

Політичне життя являє собою одну зі сфер життєдіяльності людей, суспільства. І їй так само, як і інших сфер, притаманні суттєві, стійкі, повторювані і необхідні зв'язки і відносини, то є об'єктивні закономірності. Закони, що діють у соціально-політичній сфері, виявляються як тенденції або можливості, які не завжди перетворюються на дійсність. Це, природно, утрудняє розробку політичних прогнозів.

Об'єктивною основою прогнозування є і системне будова політичної сфери суспільства. Будь-яка система - це сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих елементів, що утворюють певну цілісність, єдність. Властивості системи не зводяться до суми властивостей її компонентів. Система активно впливає на свої компоненти і перетворює їх згідно власній природі. У той же час зміна якихось елементів може призвести до певного зміни всієї системи. Система ієрархічна по своїй суті: кожен її елемент у свою чергу може розглядатися як система, а сама досліджувана система представляє лише один з компонентів більш широкої системи. Все це необхідно враховувати при постановці цілей і завдань прогнозування у рамках функціонування і розвитку політичної системи, при розробці прогнозів та їх використання у практичній політиці.

Практика прогнозування та її теоретичне осмислення показали, що при здійсненні цієї діяльності необхідно керуватися певними

принципами. Найважливішими з них є принципи альтернативності та верифікації. Принцип альтернативності у даному випадку означає, що при розробці прогнозу повинні бути передбачені, обґрунтовані всі ймовірні напрямки розвитку об'єкта, різні варіанти перетворення наявної можливості у дійсність.

Принцип верифікації (можливості перевірки) означає, що прогноз повинен містити у собі можливість його підтвердження чи спростування. Прогноз, який не може бути ні підтверджений, ні спростований, марний. Верифікація - це емпірична перевірка теоретичних положень шляхом зіставлення їх із спостережуваними об'єктами.

У даний час політичне прогнозування має у своєму розпорядженні цілу низку методів. Серед них - екстраполяція, моделювання, експертиза, колективна генерація ідей, побудова сценаріїв, прогнозні графі, а також інші групи методів. Кожна група містить кілька способів розробки прогнозів. Деякі політологи поділяють методи політичного прогнозування на об'єктивні і спекулятивні.

Об'єктивні - це такі методи, які ґрунтуються на існуючих, встановлених досвідом тенденціях. У даному випадку і рішення приймається на цій же основі. До таких методів належать екстраполяція, моделювання, експертиза та деякі інші. Спекулятивні - це такі методи, які ґрунтуються на інтуїтивних міркуваннях, на осмисленні підстав науки і культури. До подібних методів належать колективна генерація ідей («мозкова атака»), написання сценаріїв, прогнозні графі і багато інших.

Розглянемо коротко деякі групи методів того й іншого типу. Одним з найважливіших способів сучасного соціально-економічного і політичного прогнозування є екстраполяція. Її сутність полягає в тому, що достовірні висновки по одній частині якого-небудь явища поширюються на іншу частину, на явище в цілому, на майбутнє цього явища.

Екстраполяція - це провідний метод прогнозування майбутнього на основі існуючих, діючих у цьому тенденцій.

Моделювання - це метод дослідження об'єктів пізнання, тобто явищ, процесів, систем, на їх моделях. Можливість моделювання, тобто перенесення результатів, отриманих у ході побудови і дослідження моделі, на оригінал, заснована на тому, що модель у певному сенсі відображає, відтворює, моделює будь-які його боку. Прогнозування методом моделювання базується на тому, що модель має теоретичну основу.

При відсутності теорії, яка послужила б основою для розробки припущення про майбутні відносини, однією інформацією про

сьогодення для цього недостатньо. З числа спекулятивних методів розглянемо брейнштурм, тобто метод раптових ідей (по вітчизняній термінології «мозкова атака»).

Перший ступінь брейнстормінгу - це генерація великої кількості ідеєю у невеликий період часу і у невеликій групі (5-12 осіб). На даному ступені не робиться оцінки або коментарів щодо здійсненності цих ідей, що могло б призвести до передчасного заперечення. Після того, як ця творча стадія завершена, ідеї об'єднуються і оцінюються, створюються додаткові можливості до варіантів вірогідних подій, потім найбільш важливі прогностичні ідеї виділяються. Конкретні методики, за якими ведеться політичне прогнозування, утворюються шляхом поєднання ряду методів.

ДЖЕРЕЛА:

Рабочая книга по прогнозированию / Редкол.: И.В. Бестужев-Лада (отв. ред.). – М.: Мысль, 1982. – 430 с. 2. Панарин А. Глобальное политическое прогнозирование. – М.: Алгоритм, 2000. – 348 с. 3. Сергиев А.В. Предвидение в политике. – М.: Политиздат, 1974. – 135 с. 17 Політологія 4. Телешун С.О., Баронін А.С. Політична аналітика, прогнозування та політичні консультації. – К.: Паливода, 2001. – 112 с. 5. Горбатенко В. Принципи, методи і основні етапи політичного прогнозування // Людина і політика. – 2003. – № 5. – С. 46-55. 6. Бакуменко В., Сурмін Ю. Методологічні «наголоси» прийняття сучасних управлінських рішень // Вісник НАДУ. – 2003. – № 3. – С. 14-23. 7. Кальниш Ю. Особливості підготовки фахівців з політичної аналітики для потреб державного управління в сучасній Україні // Вісник державної служби. – 2006. – № 3. – С. 47-51. 8. Матвієнко В.Я. Прогностика. – К.: Українські пропілеї, 2000. – 484 с.

ПРОКОПОВИЧ ФЕОФАН (ЄЛЕАЗАР, ЄЛИСЕЙ) 18 ЧЕРВНЯ 1681 — 19 ВЕРЕСНЯ 1736 рр.)

Український богослов, письменник, поет, математик, філософ, ректор Київської академії (1710—1716 рр.); архієпископ Великоновгородський (1725—1736 рр.), Псковсько-Великолукський та Нарвський (1718—1725 рр.).

Феофан Прокопович — визначний український діяч епохи бароко. Різносторонність обдарувань, енциклопедичність знань, видатні досягнення у галузі науки, політики, без сумніву дозволяють поставити його у ряд геніїв людства. Праці Ф. Прокоповича торкаються фізики, філософії, математики, астрономії, логіки, наук про державу і право, теології.

Єлеазар Прокопович народився у Києві 7 червня 1681 р. у родині крамаря Церейського. Після смерті батька й матері його опікуном став дядько по матері Феофан Прокопович, намісник київського Братського Богоявленського монастиря, професор і ректор Києво-Могилянського колегіуму. Дядько віддав Єлеазара до початкової школи при тому монастирі. Після її закінчення, Єлеазар стає студентом Києво-Могилянського колегіуму. У роки навчання був одним з найкращих учнів, добре опанував церковнослов'янську, грецьку талатинську мови, не раз перемагав у наукових диспутах, крім традиційних для колегіуму дисциплін вивчав твори європейських філософів. Після смерті дядька, Феофана Прокоповича, його підтримував київський митрополит Варлаам Ясинський.

У 1698 р. Єлеазар закінчує Києво-Могилянський колегіум і вирішує продовжити освіту. Того самого року вступає до Володимир-Волинського уніатського колегіуму, живе у василіянському монастирі, де приймає унію й постригається у ченці під іменем Єлисея. Уніатський володимир-волинський єпископ Заленський помітив незвичайні здібності молодого ченця і сприяв його переведенню до Римської католицької академії св. Афанасія, в якій готували богословів для поширення католицизму серед прихильників східного православ'я.

У м. Римі Єлисей користувався ватиканською бібліотекою, крім богословських наук вивчав твори древніх латинських та грецьких філософів, істориків, пам'ятки старого й нового Риму, засади католицької віри та організації папської церкви, знайомився з творами Томмазо Кампанелли, Галілео Галілея, Джордано Бруно, Миколая Коперника. 28 жовтня 1701 р. залишає м. Рим, не закінчивши повного курсу академії. Пішки проходить Францію, Швейцарію, Німеччину, деякий час студіює у місті Галле, де знайомиться з ідеями реформаторства. У 1704 р. повертається в Україну, спершу у Почаївський монастир, потім у Київ, зрікається католицької віри, проходить епітимію і постригається у православні ченці, прийнявши ім'я Феофана у пам'ять про свого дядька.

З 1705 р. викладав риторику, піітику та філософію у Києво-Могилянському колегіумі, уклав курс піітики та риторики, написав трагікомедію «Володимир», присвятивши її гетьманові Івану Мазепі. Водночас пише й виголошує богословсько-філософські проповіді,

завдяки яким був помічений київським генерал-губернатором Д.Голіциним та О.Меншиковим. У 1707 р. стає префектом Києво-Могилянської академії.

У 1711 р. його беруть у складі почту царя Петра I у Прутський похід, під час якого в Яссах він виголошує з нагоди річниці Полтавської битви проповідь, яка сподобалася цареві. Після повернення до Києва Феофана Прокоповича призначено ректором Києво-Могилянської академії і професором богослов'я. Водночас він стає ігуменом Братського монастиря. У 1716 р. за бажанням Петра I Прокопович переїжджає до Петербурга. 2 червня 1718 р. призначений на єпископа псковського і нарвського, стає наближеним до царського двору. Пише на замовлення царя книги «Апостольська географія», «Коротка книга для навчання отроків», «Духовний регламент» 1720 р. У 1721 р. призначений віце-президентом найсвятішого синоду, головою якого був виходець з України Стефан Яворський. У 1724 р. Феофан за наказом царя пише указ про устрій чернецтва, який упорядковував і регламентував монастирське життя за взірцем давніх монастирських статутів, спрямовував чернече життя на користь суспільству, бере активну участь у здійсненні реформ у Російській імперії. Після смерті Петра I сприяє сходженню Катерини I на трон.

25 червня 1725 р. Прокоповича призначено на архієпископа новгородського і бути першим членом синоду Російської православної церкви. Він брав участь в організації Російської академії наук, очолює так звану «учену дружину» діячів культури, до якої належали Татищев, Кантемір та ін. Останнє десятиріччя життя майже залишив діяльність вченого, зазнавав переслідувань з боку противників петровської політики, які плели навколо Прокоповича інтриги, слали у синод доноси, намагаючись позбавити його високого становища у церковній ієрархії. 19 вересня 1736 р. помер у Новгороді, похований у новгородському Софійському соборі.

У 1979 р. у Києві вийшов третомник лекцій з риторики, логіки, фізики, математики й етики, які читав Ф. Прокопович у Києво-Могилянській Академії у 1705—1709 рр. Раніше у радянські часи твори Ф. Прокоповича були опубліковані у Москві та Ленінграді (Ф. Прокопович. Сочинения, М.-Л., 1961). Ф. Прокопович — автор «Букваря», за яким багато десятиліть вчилися українці, росіяни, білоруси, греки, молдавани, серби, грузини, болгары.

Його твори були дуже поширені в усіх східнослов'янських країнах. Скажімо, у Сербії «Первое ученіе отрокам» було перевидане 7 разів. Курс теології Ф. Прокоповича опубліковано латинською у Кенігсберзі у 70-тих рр. XVIII ст. у трьох томах, і тоді ж у Лейпцігу у шести томах. У перекладі російською цей же курс видано у Москві у XVIII ст. I

це тільки деякі твори великого мислителя, письменника, політика, науковця. Твори Ф. Прокоповича видавалися книжною і літературною українською, латинською, старослов'янською, російською, німецькою, англійською, французькою, шведською, іншими мовами.

Філософські погляди Ф. Прокоповича базувалися на об'єктивному ідеалізмі. Він доводив, що Бог існував «раніше буття світу... як найдосконаліший розум». Виникнення світу речей за Ф. Прокоповичем сталося шляхом божественної еманації (випромінювання, витікання). Треба сказати, що ці погляди (близькі до неоплатонізму) поширювалися ще у Київській Україні-Русі. Але поряд з тим у творах Ф. Прокоповича є багато тверджень, які тяжіють до пантеїзму та деїзму. Так у своїй «Натурфілософії» він пише: «Під природою розуміють самого Бога». Або в іншому місці: «Повне визначення природи збігається з Богом щодо природних речей, в яких Він з необхідністю існує і які Він рухає. Звідси випливає, що це визначення не лише природи..., а воно, очевидно, відноситься й до матерії і форми», «У природі існує й живе Бог», «Бог є в речах», «природа зберігається Богом, а це все одно, що зберігаються субстанції». Це дуже близько до дефініції Дж. Бруно «Бог в речах», або Б. Спінози: «...сам весь світ і є Бог». Одночасно Ф. Прокопович виступає проти антропоморфізму у розумінні Бога: «Не розумно міркують ті, — говорить він, — які думають, що Бог є подібним до складу людини і що нібито він має і голову, і бороду, і руки, і ноги та всі інші тілесні члени». На думку Прокоповича погляди «антропоморфітів, які суєсловили про Бога, що він має подібні тілесному складові нашому органи» є не що інше як залишки первинних вірувань стародавніх народів.

Надзвичайно цікавими є окремі тези Ф. Прокоповича про світобудову, які адекватні або навіть ідентичні сучасним уявленням астрономії, космології та космогонії. Ось деякі з них: «Світ... не є нескінченним, але замкненим та обмеженим певними границями» — Ф. Прокопович, по суті твердження є адекватним сучасним уявленням про Метагалактику, «Передусім, треба знати, що рух з часом має дуже тісний зв'язок так, що ніщо не рухається інакше як у часі і ніщо не вимірюється часом, якщо не рухається» — Ф. Прокопович.

По суті справи тут Ф. Прокоповичем сформульовано фундаментальну тезу про зв'язність часу, простору і матерії, яка лежить в основі сучасної теорії відносності. Тільки «закритість» досягнень українських мислителів перед світом і невивченість їхніх праць до сьогодні не дає змоги поставити ім'я нашого вченого на достойне місце поряд з Лукрецієм Тітом Каром, Ньютоном, Фрідманом, Ейнштейном — і сучасні фізики повинні попрацювати в цій галузі, переосмисливши і переоцінивши доробок українських мислителів, зокрема Ф.

Прокоповича, надати світової відомості їхнім непересічним, а іноді й абсолютно піонерським досягненням.

А ось хоча й теологічне за формою, але наукове за змістом формулювання закону незнищуваності матерії за Ф. Прокоповичем: «...матерію не можна ніколи створити, ані зруйнувати, також ні збільшити, ні зменшити ту, яку створив Бог на початку світу, і якою і в якій кількості створена, такою залишається досі й буде залишатися завжди». За Ф. Прокоповичем світ є «матеріальним сполученням речей», а «небо складається з матерії». Поряд з Епікуром та Анаксархом, М. Кузанським, Г. Галілеєм, Дж. Бруно Ф. Прокопович фактично визнає множинність світів. Наголошує, що Чумацький Шлях — скупчення зірок, вчить про єдність світу через матерію: «Матерія є спільною й однаковою в усіх тілах, проте форми різні». Мислитель цілком слушно вважав, що «немає матерії без форми». Таких визначень, тлумачень ми зустрічаємо безліч, читаючи «Фізику» Ф. Прокоповича. Основними своїми ідейними супротивниками Прокопович вважав томістів (послідовників вчення Томи Аквінського). Не погоджується Ф. Прокопович і з Епікуром у тому, що атом є неподільним: «всі... тіла теж складаються з нескінченно подільних тілець». До сьогодні ця фундаментальна теза є у центрі уваги фізики. Вже давно стало зрозумілим, що власне атоми подільні, їхнє місце «неподільних» зайняли елементарні частинки, але й вони, як доведено новітніми дослідженнями, складаються з дрібніших часточок — кварків. То ж Ф. Прокопович поки що залишається правий — подільність матерії в принципі може бути нескінченною, хоча й специфічною (принцип квантування).

Ф. Прокопович працював над найважливішими фундаментальними філософськими, природознавчими, світоглядними проблемами — вченням про матерію, рух і спокій, світло, планети, зірки, Сонце, а також про природні процеси на Землі — землетруси, атмосферні явища. Можна з упевненістю говорити про визначні для того часу досягнення українського вченого на цій ниві, про велику історичну перспективу його ідей. І залишається тільки сумувати з приводу надто вузької відомості й непропрацьованості фахівцями до сьогодні надзвичайно багатой спадщини мислителя. Але, з іншого боку, далеко не все втрачено — нічого не заважає сучасним укладачам підручників та посібників з фізики, астрономії спиратися не тільки на праці відомих закордонних дослідників, але й згадати вітчизняних не менш видатних, але в силу історичних обставин, на жаль, менш відомих вчених. Феофан Прокопович був основним ідеологом реформ Петра I. Критичне вістря своєї теорії держави Ф. Прокопович спрямовує на князівсько-боярську опозицію процесу централізації держави і проти

зверхності і автономії влади церкви стосовно держави. Створюючи свою теорію, Прокопович спирався на праці про державу і право Гоббса, Гроція, Пуфендорфа, глибоко вивчав вітчизняну історію. Але при цьому він створив свій оригінальний варіант теорії держави і державності. Ф. Прокопович пише ряд суспільно-політичних праць: «рос. Слово о правде и чести царской», «рос. Правда воли монаршей» та ін.. Де викладає основи ідеї міцної держави і застосовує їх безпосередньо до тогочасної Росії. За суттю сам Ф. Прокопович і його теорія стають промотором реформ у цій країні і головною причиною її зміцнення. Без практичного застосування теорії «регулярної держави» за часів Петра I і продовження цієї політики після нього не було б тій Росії, що відома науці історія.

Першим принципом, на якому базувалася теорія «регулярної держави» Прокоповича, був принцип загальної (всенародної) користі: «Всяка верховна влада єдину свого встановлення причину кінцеву має — всенародну користь. Це лише знати народ мусить, що володар зобов'язаний його користю опікуватися, проте у справах опіки не народу, а єдиному Богові ... підлягає». За Прокоповичем ця опіка царя включає добробут своїх підданих, їх повчання (духовне і світськенавчання), державну безпеку. Феофан Прокопович приходиться до висновку, що громадські та військові справи є головними в обов'язку царів.

Другий принцип теорії Прокоповича — принцип централізації, який був однозначно направлений проти залишків феодальної роздрібленості. Щодо можливих державних устроїв, то Прокопович, як і інші дослідники проблем держави, вважав основними його формами аристократію, демократію й монархію. Оригінальна особливість підходу Прокоповича полягала у тому, що він не ставив питання про те який з цих устроїв є найкращим, а про те «який тому або іншому народові найпотрібніший». Ф. Прокопович пов'язав найкраще забезпечення народної користі з сильною політикою держави, а сила держави вбачається ним у єдності й неподільності. З цих позицій Прокопович жорстко критикував Берестейську унію й католицизм (як інструменти внутрішнього поділу народу Російської імперії на його думку), аристократичну олігархію, наполягав на необхідності підпорядкування Христової Церкви світській владі у російській державі на дотримання осудженого у католицизмі цезарепапізму; що було вислідом тодішньої царської російської політики, догодженням Прокоповича російській політиці, ніж позицією релігійного діяча. Створення «Духовного регламенту», який набув чинності закону, й заснування Синоду — органу управління Російською православною

церквою, який підпорядковувався світській владі, були практичним втіленням ідей Прокоповича.

Час Ф. Прокоповича — це час, коли активно йшло протиставлення науки теології. Ф. Прокопович виступає одночасно як провідний теолог і науковець свого часу. Безперечним фактом є те, що вміло використовуючи новомодне коперніканство й картезіанство (течія на основі вчення Р. Декарта) Ф. Прокопович робить спробу вдосконалити традиційну теологію, примирити науку з релігією. Йому належить ідея раціональної теології. Між Божим одкровенням, законами природи і розумом людини, вважав Ф. Прокопович, не повинно бути суперечностей, бо вони гармонійно пристосовані одне до одного своїм Творцем. Однак, якщо між новими даними науки й езотеричним знанням все ж виявляться суперечності, то це означає, на думку мислителя, що висновки науки підлягають сумніву. Біблійні ж тексти треба тлумачити алегорично, відповідно до рівня уявлень і світосприймання сучасних людей. Не можна позбутися враження про те, що це думка нашого сучасника. Сьогодні теж є аналогічні спроби об'єднати здавалося б не об'єднуване — божественне і наукове. У цьому контексті Ф. Прокопович прочитується дуже по-сучасному.

Одночасно Ф. Прокопович блискуче показував невігластво схоластів, не боявся піддавати сумніву віками встановлені догмати, цінував науковий пошук, прагнення до наукової істини. Навіть Біблія не є для нього безперечним авторитетом. У курсі риторики й натурфілософії він говорив про суперечливі місця у Біблії, існуючі неточності.

Ф. Прокопович ґрунтовно досліджував питання об'єкта та суб'єкта пізнання, проблеми чуттєвості і мислення, методів пізнання.

ДЖЕРЕЛА:

«Прокопович Теофан» // Тофтул М. Г., «Сучасний словник з етики». — Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. — 416 с. — С.317.; Сергій Серяков, «Великі українці» і орден Єзуїтів // Український тиждень, 02.02.2010.; Рогович М. Д., «Основні віхи життя та діяльності Ф. Прокоповича. Філософські твори». I — III тт. — К.: Наукова думка. — 1979. — С.11-17.; «Історія України в особах: IX—XVIII ст.», К.: Видавництво «Україна», 1993, 396 с.

ПРОЛОНГАЦІЯ

ПРОЛОНГАЦІЯ (рос. пролонгация, англ. prolongation, нім. Prolongation f) — продовження строку чинності документа - договору, угоди, векселя тощо. Пролонгація відбувається шляхом укладення спеціальної угоди чи доповнення або ж автоматично, в порядку, передбаченому самим договором.

ПРОПОРЦІЙНА ВИБОРЧА СИСТЕМА

ПРОПОРЦІЙНА ВИБОРЧА СИСТЕМА (від лат. *proportionalis* — той, що має правильне співвідношення частин з цілим) — виборча система, при якій голосування за кандидатів проводиться за партійними списками. Розподіл кандидатів між партіями здійснюється відповідно (пропорційно) до кількості голосів виборців, поданих за кожний партійний список.

У 1885 р. на конференції в Антверпені, присвяченій виборам, було вперше розглянуто модель пропорційної виборчої системи. У 1889 р. її вперше було запроваджено у Бельгії. До 20-х рр. ХХ ст. більшість європейських країн використовували пропорційну виборчу систему. Розрізняють різновиди цієї системи: система списків і система єдиного перехідного голосу. У багатьох країнах з пропорційною виборчою системою використовують прохідний бар'єр, або виборчий поріг. Він визначає найменшу частку голосів, яку має набрати політична партія, щоб пройти до парламенту. Вперше запроваджений у Німеччині 1963 р. На сучасному етапі він коливається від 8% у Ліхтенштейні до 0.67% — у Нідерландах. Метою запровадження виборчого порогу було прагнення забезпечити більшу партійну консолідацію парламенту через недопущення до парламенту партій, що мають малу кількість депутатських мандатів.

За впливом виборців на розташування кандидатів у списку для голосування розрізняють пропорційні системи:

- а) з жорсткими списками;
- б) з преференціями;
- в) з напівжорсткими списками;
- г) система панаширування.

При застосуванні жорстких списків виборець голосує за список партії у цілому. У виборчому бюлетені вказуються тільки назви партій, певна кількість перших кандидатів за партійним списком (Іспанія, Ізраїль, Україна).

Система преференцій (лат. *Praeferre* — перевага) надає можливість виборцю голосувати не лише за конкретну партію, а й робити помітку навпроти номеру того кандидата від цієї партії, якому він віддає свій голос (Фінляндія, Бельгія, Нідерланди).

Система напівжорстких списків передбачає можливість голосування як за списком у цілому, так і визначати преференції, помітивши або вписавши прізвища одного чи кількох кандидатів (Швейцарія, Австрія, Італія).

Система голосування з індивідуальною передачею голосу — виборці відзначають цифрами проти прізвищ кандидатів, в якому

порядку за них голосують, ранжуючи таким чином свої особисті переваги.

Система панаширування — виборець має право висловитися стосовно певної кількості кандидатів незалежно від їхньої партійної належності, «змішуючи» кандидатів від різних партій. Дана система дозволяє виборцю проголосувати за партію, що йому подобається, також віддати перевагу кандидатам з інших партій. Такий різновид пропорційної системи використовується у Швейцарії та Люксембурзі, і виборцям надане право накопичувати переваги — віддавати найбажанішим кандидатам одразу декілька голосів, таким чином ранжуючи кандидатів за ступенем переваги.

В Україні запроваджено варіант пропорційної виборчої системи, коли суспільство ніяким чином не може впливати на виборчі списки політичних сил, склад яких залежить від тієї чи іншої партії. Наявна виборча система на основі закритих списків не у змозі задовольнити потреби демократичного розвитку та унеможлиблює в повному обсязі реалізацію принципу народовладдя. Формування партійних списків таким чином призвело до спотворення конституційної природи рад, представниками якої виявилися не стільки територіальні громади, скільки політичні партії.

В Україні виборець голосуючи за певну політичну силу одночасно не голосує за конкретну людину.

ДЖЕРЕЛА:

Шведа Ю. Політичні партії. Енциклопедичний словник.- Львів: Астролябія.- 2005.- 488 с.; Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем: Навч. посібник.- Львів: Тріада плюс.- 2004.- 528 с.; Обушний М. І., Примуш М.В., Шведа Ю. Р. Партологія: Навч. посібник / За ред. М. І. Обушного.- К.: Арістей.- 2006.- 432 с.;

ПРОСВІТНИЦТВО

ПРОСВІТНИЦТВО — широка ідейна течія, яка відображала антифеодальний, антиабсолютистський настрій освіченої частини населення у другій половині XVII —XVIII ст. Представники цієї течії: вчені, філософи, письменники, — вважали метою суспільства людське щастя, шлях до якого — переустрій суспільства відповідно до принципів, продиктованих розумом, були прихильниками теорії природного права. Несправедливість та поневолення, які панують у суспільстві, вони вважали наслідком накиннутих можновладцями законів, релігійних забобонів та нестачі справжніх знань. Своїм завданням вільнодумці проголошували утвердження свободи, розвиток природних здібностей кожного, громадянське виховання та

поширення освіти. XVIII ст. називають також Добою розуму, адже разом з ідеями Просвітництва утверджувалася віра у силу знань та можливість розумного облаштування громадського життя. Саме у цей час виникла й ідея поступу — тобто послідовного розвитку людства через здобуття нових знань, вдосконалення суспільного ладу та покращення умов життя.

Просвітники мали широкий світогляд, в якому виділялися концепція освіченого абсолютизму, ідея цінності людини, критика церкви, патріотизм, утвердження самосвідомості й самооцінки особи. Цим просвітники відрізняються від просвітителів, якими є всі носії освіти і прогресу.

Просвітництво зародилося практично одночасно у країнах Західної Європи: Британії, Франції, Нідерландах, Німеччині, Італії, Іспанії, Португалії, але швидко поширилося у всій Європі, включно з Річчю Посполитою і Російською імперією. Велику роль у його становленні відіграв швидкий розвиток природознавства та книгодрукування.

Зазвичай вважається, що епоха Просвітництва розпочалася у другій половині XVII ст. й тривала до Великої французької революції. Їй передувала наукова революція першої половини XVII ст. Галілео Галілей заклав основи наукового методу у вивченні явищ природи, винаходи телескопа та мікроскопа сприяли встановленню геліоцентризму й першому спостереженню мікроорганізмів. Швидкий розвиток фізики й математики увінчався публікацією у 1687 р. «Математичних начал натуральної філософії» Ісаака Ньютона — фундаментальної праці, що заклала основи класичної механіки й математичного аналізу. Наукові відкриття сприяли розкриттю мислення в інших областях.

Велика французька революція ознаменувала кінець сподівань на перебудову суспільства на розумних засадах, однак ідеї епохи Просвітництва вплинули на формулювання важливих документів епохи: Декларації прав людини і громадянина, Декларації незалежності, Конституції США, польської Конституції 3 травня 1791 р.

Суттєвою відмінністю епохи Просвітництва від попередніх було те, що у цей час почало складатися громадське життя. Надалі питання суспільства обговорювалися впресі, дискусійних клубах, кав'ярнях, салонах на асамблеях, у масонських ложах. Хоча держава та церква намагалися стримувати вільнодумство, часто зробити це було неможливо, оскільки заборонені цензурою праці часто можна було опублікувати за кордоном, у країнах із ліберальнішими поглядами, таких як Англія та Нідерланди.

До другої половини XVII ст. Західна Європа втратила релігійну цілісність. Унаслідок Реформації і періоду тривалих релігійних воєн у

частині європейських країн панівною християнською конфесією став протестантизм, тоді як у інших державах католицизм зберіг домінантне становище. Між державами із різними релігіями встановився модус вівенді, що означало толерантне ставлення до релігійних розбіжностей хоча б у межах усієї Європи, якщо не окремих країн. Релігійна боротьба продовжувалася у вигляді полемік і дискусій, а це сприяло розширенню діапазону висловлюваних думок.

Європа стала різноманітною також у плані політичних режимів. Якщо у Франції, Австрійській імперії чи Іспанії цей період відповідав розквіту (абсолютизму), то Англія вже минула цей етап свого розвитку й після Славетної революції 1688 р. стала конституційною монархією, у якій влада короля була обмежена «Біллем про права 1689». Нідерланди тішилися демократичним правлінням, Німеччина та Італія були роздроблені на низку малих держав, у деяких країнах, таких як Росія та Австрійська імперія, ще міцно зберігалось кріпацтво. При широкому спектрі політичних устроїв неминуче виникали порівняння, що в свою чергу призводили до дискусій щодо ідеального облаштування суспільства.

В економіці Європи теж відбувалися докорінні зміни, формувалися капіталістичні виробничі відносини, зростала й зміцнювала свої позиції буржуазія. Економічний центр Європи змістився з півдня, де раніше основну роль відігравали Венеція та Генуя, на північ, в Амстердам, де вже відбулася буржуазна революція. У другій половині XVIII ст., з початком промислової революції, головним центром економіки Європи став Лондон.

Ідею освіченого абсолютизму висловив французький філософ Вольтер. Чимало європейських монархів XVIII ст. підтримували її хоча б частково. До них належали цариця Російської імперії Катерина II, імператор імперії Габсбургів Йосип II та інші. Відкидаючи ідеї суспільного контракту і не схвалюючи вільнодумство, ці можновладці піклувалися про освіту й науку у своїх державах, були меценатами мистецтв.

Для епохи Просвітництва властиве нове суспільне явище — виникнення сфери громадського життя, тобто інституцій, де відбувалися дебати щодо важливих для суспільства проблем. До таких інституцій належали новостворені академії та наукові товариства, гуртки, салони, кав'ярні, масонські ложі тощо.

В Європі й Америці сформувалося міжнародне «віртуальне» товариство, яке отримало назву «Республіка листів» (*Respublica literaria*). Члени цього товариства обмінювалися думками через кордони держав, листуючись один із одним.

Літературні салони зародилися у Франції в епоху правління Людовика XIV. Зазвичай господиня салону запрошувала до себе якусь знаменитість, письменника або філософа, який розпочинав дискусію на цікаву для гостей філософську, суспільну або політичну тему. Господарями салонів були й чоловіки. Найвідоміший із них — салон барона Гольбаха, в якому збиралися Дідро, д'Аламбер, Гельвецій, Мармонтель, Реналь, абат Гальяні та інші.

Кава з'явилася в Європі у XVIII ст. На початку XVIII ст. кав'ярні Оксфорда, Лондона і Парижа стали виконувати роль наукових і літературних клубів. У паризькому «Café Procope» зародилася ідея «Енциклопедії». Кав'ярні Лондона та Оксфорда стали свого роду «грошовими університетами», де в атмосфері, вільній від університетської строгості, читалися лекції і проводилися демонстрації наукових експериментів. Однак, до кінця століття кава стала дешевшою і доступнішою ширшим колам буржуазії, і кав'ярні втратили просвітницький статус. Найкращі з них, втім, перетворилися в закриті клуби з обмеженим членством.

Академії та рівнозначні їм наукові товариства на кшталт Лондонського королівського сформувалися у великих європейських державах у XVII ст. Вони сприяли розповсюдженню наукових знань і заохочували наукові дослідження. Професія вченого набула престижності. Французька академія наук регулярно оголошувала конкурси на найкращі наукові дослідження, Французька академія публікувала словники французької мови й сприяла її стандартизації. Зусиллями Леонарда Ейлера піднявся рівень спочатку Пруської академії наук, а потім Петербурзької академії наук.

Важливою віхою в розвитку ідей Просвітництва стало видання «Енциклопедії, або Тлумачного словника наук, мистецтв і ремесел», здійснене в середині XVIII ст. під керівництвом Дені Дідро та Жана ле Рона д'Аламбера. Вона не тільки зібрала в одному виданні тогочасні знання людства, а й виклала їх у світському, науковому дусі, відкидаючи теологію, як вихідну основу. Жан д'Аламбер написав до «Енциклопедії» вступне слово, в якому сформулював її мету, задачі та засади, на яких вона створювалася.

«Енциклопедія» стала вершиною епохи Просвітництва, але видавництво наукової, філософської і полемічної літератури далеко не обмежилось нею. Перший науковий журнал «Journal des Scavants» почав виходити у Парижі у 1665 р., а з 1680 р. видавництво журналів набрало силу. Спочатку журнали видавалися латиною та французькою, але згодом французька мова повністю витіснила латину. Оскільки видавнича справа у менших країнах Європи мала менший ринок, а, отже, на шляху її розвитку було більше перешкод, французькі журнали,

що друкувалися здебільшого у Нідерландах, щоб уникнути цензури, стали випускати по всій континентальній Європі. Саме у цей період французька мова набрала статусу мови міжнародного спілкування для освічених людей Європи.

Поряд із якісними виданнями, в епоху Просвітництва з'явилося також багато низькопробних видань і верства літераторів-поденників, які публікували здебільшого плітки й скандальні історії. У Лондоні центром цієї літературної братії була Граб-стріт, вулиця яка вже не існує, але залишилася в англійській мові синонімом низькопробної літератури. Новим явищем у книгодрукуванні стала поява дешевих книжок для нижніх класів.

З'явилася мода на приватні бібліотеки. Одну з таких бібліотек, бібліотеку Дідро, придбала й розширила російська цариця Катерина II. Водночас розширювалася межа публічних бібліотек, в яких можна було позичити книгу. Книги часто також пропонувалися в кав'ярнях, які у XVIII ст. виконували роль клубів.

Соціально-економічні перетворення доби Просвітництва вплинули на духовний світ людей, змінили їхні духовні запити та ідеали. Велике значення мало втілення нових суспільних ідей у літературі.

Складовою частиною Просвітництва було братерство вільних каменярів, масонство, всесвітній орден, який ставив перед собою мету змінити суспільство шляхом впливу на владні органи і державних діячів. Чимало просвітників належали до тієї чи іншої масонської ложі. Серед них Монтеस्क'є, Вольтер, Александр Поуп, Горас Волпол, Роберт Волпол, Моцарт, Гете, Фрідріх Великий, Бенджамін Франклін, Джордж Вашингтон. Деякі масонські символи увійшли до символіки новонароджених Сполучених Штатів Америки.

Серед визначних французьких філософів-просвітників Вольтер, Етьєн Кондільяк, Шарль Луї де Монтеस्क'є, Жан-Жак Руссо стояли на позиціях деїзму. Дені Дідро, Жульєн Ламетрі, Клод Гельвецій, Поль Гольбах відстоювали матеріалістичні погляди. Англійська філософія епохи Просвітництва представлена Джоном Толандом, Ентоні Шефтсбері, Ентоні Коллінзом, Бернардом Мандевілем, німецька — Християном Вольфом, Александром Баумгартеном, Готгольдом Лессінгом.

Філософія Просвітництва, поставивши акцент на розум, успадкувала багато від раціоналізму, однак значно почерпнула також із ідейемпіризму. На відміну від раціоналістів, наприклад, Декарта, розум у просвітників не пасивне вмістилище вічних ідей спільних для людини і Бога, а є активним знаряддям перетворення життя. Це зумовлено загальним прагненням просвітників до змін, реформ суспільства і вірою

у те, що, спираючись на науку, можна встановити нові розумні закони й перебудувати світ на краще.

З емпіризму, зокрема у Локка, філософія просвітництва взяла те, що необхідною передумовою розуму є опора на факти, чуттєві дані. Виходячи з цього положення просвітники таврували раціоналізм як метафізику, філософію, що не спирається на відомості про реальний світ. За взірець наукового підходу бралася Ньютонівська механіка. Кондільяк вважав порожніми, й навіть шкідливими, абстрактні поняття на зразок буття, субстанція, сутність, атрибут, причина, свобода. Просвітники погано бачили різницю між філософією й наукою, й ставили до філософії такі ж вимоги, як до науки. В цьому відношенні вони були передвісниками позитивізму.

Поєднання ідей раціоналізму й емпіризму було у філософії епохи Просвітництва поверховим, теоретично необґрунтованим. За це її критикував Георг Гегель, звинувачуючи у відсутності глибини й оригінальності.

У своєму ставленні до релігії більшість просвітників притримувалися деїзму, тобто визнавали Бога-творця, але заперечували його втручання в перебіг подій у створеному ним світі. Їхня релігія була раціональною, узгодженою з розумом. У той же час вони виступали з критикою панівної релігії свого часу, релігії Одкровення, вважаючи її забобонами і марновірством.

Частина філософів-просвітників притримувалася атеїстичних поглядів, заперечуючи існування Бога взагалі. Просвітникам, які захоплювалися механікою Ньютона, був властивий механістичний світогляд. Світ, природа й людина для них були складними машинами, підпорядкованими лише законам природи. Філософія просвітників відкидала телеологію, тобто поняття про мету існування світу й людини, й схилялася до фаталізму, зумовленого механіцизмом. Схоластика, філософія Середньовіччя, стверджувала, що людина має свободу волі, оскільки її створив такою Бог, надавши їй можливість вибору вірити чи не вірити, тоді як механістична людина просвітників не мала такої свободи — її дії і доля були строго зумовлені законами природи.

Відкидаючи релігію як основу моралі, просвітники виводили етичні норми із природи людини, яку вони вважали незмінною, складеною із інстинктів, схильностей та чуттєвих потреб. З природи людини вони виводили поняття про її природні права. Щодо організації суспільства, то просвітники відстоювали ідею суспільного договору. Ця ідея про те, що люди організовані у суспільство таким чином, щоб забезпечити свій захист, і з цією метою передають державі частину своїх прав, дозволяла пояснити походження держави й влади без втручання Бога.

Вірячи у здатність розуму до справедливого влаштування життя, просвітники велике значення надавали вихованню людини та її освіті. Звідси, від слова світло походить назва епохи. Французькою мовою це *Siècle des Lumières* — дослівно століття світла.

Як реакція на Просвітництво у кінці XVIII ст. сформувався опозиційний до нього рух, який пізніше отримав назву контрпросвітництва. Серед критиків Просвітництва були Едмунд Берк, Жозеф де Местр та інші мислителі, на думку яких результатом діяльності просвітників було руйнування традицій. Світською ідеологією, що пропагувала ідеї, протилежні просвітникам став романтизм. Романтизму властивий потяг до надприродного й містичного, а також ідеалізація старих часів. Коли просвітники опиралися на розум і науку, то романтики — на віру й релігію.

Контрпросвітництво й романтизм лягли в основу консерватизму, так само як лібералізм опирається на раціоналізм просвітників.

В українській філософській думці виділяється етап раннього Просвітництва, яке виникає в епоху зародження капіталізму (перша чверть XVIII ст.). Соціально-економічні фактори зумовили його своєрідність як синтезу ідей гуманізму й Реформації, не затушовуючи і його специфічних рис: вивільнення філософії з-під опіки теології, інтерес до природознавства, відхід від спекулятивного мислення тощо. На цьому етапі зароджується одна з основних ідей Просвітництва — ідея залежності суспільного прогресу від поширення освіти.

Українське Просвітництво мало своїм ідейним підґрунтям як власні, так і запозичені ідеї французьких просвітників — Вольтера, Дідро, Руссо, Ламетрі, Монтеск'є, Маблі та ін. Власні традиції — це гуманістичні ідеї діячів братств та Києво-Могилянської академії. Випускники Києво-Могилянської академії стали в Україні першими носіями ідей Просвітництва. Вони ж створили у Петербурзі гурток під назвою «Зібрання», який дбав про переклад іноземних книг російською мовою, (керував Г. Козицький). За 15 років (1768-1783 рр.) видали 173 томи (112 назв) творів французьких просвітників, «Енциклопедію» Дідро.

Своєрідність українського Просвітництва у тому, що тут ще не було середнього класу — носія ідей Просвітництва в Європі, тому українські просвітники — це дворяни й міщани, об'єднані вірою у перетворювальну силу освіти. Критикуючи існуючий суспільний лад, вони вимагали пом'якшення експлуатації селян, раціоналізації сільськогосподарського і промислового виробництва, звільнення селян із кріпацтва, демократизації суспільства. У своїх маєтках просвітники організовували гуртки учених, де обмірковували ідеї суспільного

прогресу. Це трактувалось особливо під час правління «філософа на троні» — Катерини II, коли роль Києво-Могилянської Академії в Україні було зведено до звичайного училища «епархіальних євреїв», закрито Харківський, Переяславський і Чернігівський колегіуми. Члени «Попівської академії» (у с. Попівка на Сумщині) у маєтку О. Паліцина вивчали твори французьких просвітників. Тут виникла ідея створення Харківського університету, яку здійснив у 1805 р. член гуртка Василь Каразін. Подібний гурток діяв у маєтку В. Пасенка у Кременчуці. Василь Каразін виділявся серед просвітників глибоким інтересом до природничих наук, впровадженням їх досягнень у життя. У своєму маєтку він налагодив технологію виробництва спирту, макаронів, консервування продуктів, які швидко псуються, а також вивчав вплив лісосмуг на клімат і родючість ґрунтів. Сучасники називали його «українським Ломоносовим». В. Капніст — відомий поет, боровся за покращення моралі у суспільстві, викривав у своїх творах суспільне зло і жорстоку експлуатацію підданих, лицемірство, фальш, хабарництво та підлабузництво. Серед просвітників — випускників Києво-Могилянської Академії були літератори, перекладачі, публіцисти, зокрема Микола Мотоніс, Василь Рубан, Григорій Полетика, Яків Козельський та ін. Свій суспільний ідеал просвітники формували на основі ідей свободи, рівності і власності.

Висувалася концепція розумного егоїзму або доброчесності, філософське підґрунтя якої розробив Яків Козельський у своєму творі «Філософські речення». Вищим законом державного управління вважали загальну вигоду. Цікаві ідеї, які висловили просвітители у своїх творах, торкаються суспільного прогресу. Зокрема, С. Десницький сформулював ідею, що в основі суспільного прогресу лежить вкладене в людину від природи «повсякчасне прагнення до вищого стану». Здібності й сили в людині зосереджуються на єдиній меті — прагнення досконалості. С. Десницький, який працював професором Московського університету, розробив теорію членування історії, на основі тези, що змінюється не природа людини, а її господарська діяльність. У зв'язку з цим розробив концепцію чотирьох станів людства: 1 — полювання, живлення плодами землі; 2 — пастуший стан; 3 — хліборобський стан; 4 — комерційний стан. Із своєї філософії історії автор цієї концепції робить висновок, що суспільні явища треба досліджувати відповідно до стану народів. Природа — основа і мета суспільного розвитку, суспільні закони повинні впливати із природного права. Справедливі лише ті закони, які підтверджуються природним правом. При феодалізмі, робить висновок просвітник, це неможливо, тому цей лад необхідно змінити на засадах розуму або природного права.

До українських просвітників зараховують і Петра Лодія — першого викладача філософії відкритого для українців у 1787 р. при Львівському університеті *Studium Ruthenum*. Він був професором логіки, метафізики і моральної філософії, переклав українською мовою твір Хр. Баумейстера «Моральна філософія». Із ряду праць просвітників виділяється «Історія Русів». Просвітництво XVIII ст.— це якісно новий етап у розвитку української філософської думки. Він характеризується поширенням ідей класичного західноєвропейського Просвітництва, а також утвердженням в Україні двох типів ідеології Просвітництва:

1. Ідеологія дворянського Просвітництва, яка виражала інтереси міщан та сил, що були зацікавлені у розвитку освіти і науки, техніки. Вони виступали за вдосконалення розуму як запоруки історичного поступу людства. Це — науково-освітній напрям.

2. Етико-гуманістичний напрям як вираз протесту широких мас проти первісного нагромадження капіталу і феодално-кріпосницького гноблення. Цей напрям найповніше втілює Григорій Сковорода. Він відкидає і феодалізм, і капіталізм, заперечує матеріальний інтерес і накреслює шлях до щастя людини через моральне вдосконалення, духовне просвітлення. Згодом, у першій половині XIX ст. ідеї Просвітництва становили основний зміст суспільно-політичної діяльності романтиків.

ДЖЕРЕЛА:

Причепій Є.М., Черній А.М., Чекаль Л.А. Філософія. — третє, стереотипне. — Київ: Академвидав, 2009.; Зарва В.А. Розвиток ідей Просвітництва у російській та українській прозі 60–80-х рр. XIX ст. / В.А. Зарва // Теорія літератури: концепції, інтерпретації: наук. зб. / Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка, редкол.: Л.В. Грицик (голова) [та ін.]. — К., 2012. — С. 92–97.; Зарва В.А. - Російські повісті «Близнюки», «Художник» Т. Шевченка крізь призму просвітницьких тенденцій / В. А. Зарва // Українська мова і література в школі. — 2010. — № 1 (79). — С. 46–49.

ПОЛІТИЧНИЙ ПРОСТІР

ПОЛІТИЧНИЙ ПРОСТІР — це мережа політичних полів, які забезпечують політичне керівництво на всіх рівнях суспільства та світу.

Політичне поле являє собою систему об'єктивних зв'язків політичних позицій соціальних суб'єктів. Політичний простір як категорія — це ідея без образу, що виражає порядок існування і послідовного здійснення явищ політичного світу.

Властивості політичного простору поділяються на загальні і спеціальні. До них належать: загальність, атрибутивність, субстанціональність, початковість, фундаментальність. Множина спеціальних властивостей політичного простору утворює метричні

властивості. Вони описують простір з точки зору величини. Топологічні якісні параметри політичного простору виражають властивості з позицій однорідності, ізотропності, розмірності, порядку, зв'язності, компактності, стійкості. При цьому слід враховувати, що політичні структури — носійні конструкції політичного процесу — нерівномірно розподілені на земних площах; їх вісі симетрії різноспрямовані, різноплощинні.

Ідею внутрішньої доцільності, структурованості політичного простору, його стійкості виражає поняття «світопорядок». У фундаменті цього поняття лежить геополітика як наука.

К. Шмітт (німецький геополітик, ХХ ст.) стверджував тісний зв'язок культури з простором. Не тільки держава, а й уся соціальна реальність, у тому числі право, беруть початок із якісної організації простору. Шмітт розробив геополітичну теорію «великого простору». Вона розглядає процес розвитку держави як рух до привласнювання найбільшого територіального об'єму.

Розуміння політичного простору залежить від того, в якому культурно-цивілізаційному контексті його розглядати — західному або східному. Залежно від тієї або іншої системи виокремлення типів цивілізацій (або культурних кругів) отримуємо відповідну кількість моделей політичного простору. Основними є два концепційно-просторові поняття — Схід та Захід. Просторовий індекс політичного Сходу дає підстави для його розуміння як політичного синоніма традиції, консерватизму. Симетричне йому «західне» ставлення до політичного взагалі орієнтоване на сприйняття політичного простору як сфери прагматики, «чистої політики», «реальної політики», яка є антиподом «*Idealpolitik*», «ідеальної політики».

«Західне» розуміння політичного простору базується на прогресизмі західного шляху розвитку та західної цивілізації із загальним еталоном, до якого мають рухатися усі регіони та народи світу. Політичний простір як політичне взагалі для Заходу — це модернізація, щось протилежне консерватизму. Це простір цінностей становлення та розвитку, оптимізації свободи і демократії, технологічного удосконалення системи влади, виборчої системи, захисту прав і свобод людини і громадянина, забезпечення конституційного ладу і умов для функціонування відкритого громадянського суспільства, результативної і ефективної діяльності державних органів. Політика тут бачиться як інструмент перетворень і реформування суспільства та держави. Її сенс полягає у соціальній динаміці, у розвитку, у постійній зміні, але при збереженні рамкових цінностей — свобода та права індивіда, ринок, приватна власність.

Сьогодні і Схід, і Захід оперують здебільшого західними політичними концептуально-просторовими інструментами, які розглядаються як «універсальний еталон». Безумовно, в окремих випадках «східні» аспекти політичного простору можуть штучним шляхом придушуватися з використанням різних засобів, у тому числі і воєнних, але вони повністю не зникають. Це означає, що за конкретних обставин та умов Схід обов'язково проявить свої глибинні архетипові якості у політичному просторі.

ДЖЕРЕЛА:

Бурдые П. Социология политики / Пер. с фр. — М., 1993; Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. — К., 1997.

ПРОТЕКТОРАТ

ПРОТЕКТОРАТ (лат. *Protecto* — покровитель) — форма залежності однієї держави від іншої або суспільства від якоїсь особи, коли основні питання суспільно-політичного життя регулює протектор (наприклад, протекторат О. Кромвеля).

В історії, термін протекторатом має два різні значення. З початку, термін прийнятий сучасним міжнародним правом, це автономний терен, захищений у дипломатичному або військовому відношенні від третьої сторони сильнішою державою або юридичною особою. В обмін на це, протекторат зазвичай приймає конкретні зобов'язання, які можуть значно варіюватися, залежно від реальної природи їх відносин. Тим не менш, протекторат зберігає достатню міру суверенітету і залишається державою відповідно до міжнародного права.

Друге значення виникло у результаті європейської колоніальної експансії у дев'ятнадцятому столітті. Багато колонізованих теренів стали називати «колоніальні протекторати», але не розглядаються як окремі держави у рамках міжнародного права. Іноді «міжнародні протекторати» можуть стати настільки підпорядковані протектору, що насправді вони втрачають суверенітет, хоча існують винятки.

Добросусідська протекція

Добросусідська протекція, термін вельми точний для позначення протекторату. Політичні інтереси захисника часто є моральні (питання іміджу, престижу, ідеології, внутрішньої популярності, династичних, історичних та етно-культурних зв'язків тощо) або боротьби з конкурентом чи ворогом влади (наприклад, запобігання намаганням суперника від отримання або збереження контролю над краєм, що має стратегічне значення). У слабких

протекторатів, включає передачу контролю над своїми зовнішніми відносинами.

Добросусідська протекція спрямована великими державами до інших християнських (як правило, європейських) держав і малих держав, які не мають істотного значення. У період після 1815 р., нехристиянські держави (на кшталт династія Цін Китаю) також представили добросусідській захист по відношенню до інших набагато слабших держав.

Колоніальна протекція

Умови, як правило, були набагато менш щедрі для теренів колоніального захисту. Протекторат часто зводиться де-факто до колоніального стану, але з використанням вже існуючої тубільної держави як агента непрямого управління. Іноді, протекторат було встановлено або здійснено іншими формами непрямого управління: фрахт компанією, яка стає де-факто державою в європейському сенсі (але без географічних кордонів) — маючи свою власну зовнішню політику і свої власні збройні сили.

Насправді протекторати, не мали дійсного захисту. Протектор часто вирішував об'єднання або перекраєння кордонів кількох протекторатів на новий кшталт, без консультації з протекторатами. Берлінська конференція 1884–1885 рр. проголошує, що колоніальні держави можуть оголосити у Чорній Африці протекторат (останній регіон мав бути розділений між ними), навіть без фактичного володіння на землю. Аналогічний випадок робить формальним розокремлення таких термінів, як колонія і протекторат.

Міжнародні відносини

На практиці, протекторат часто має прямі міжнародні відносини тільки з протектором, інші держави повинні мати відносини з ним тільки через протектора. Аналогічним чином, протекторат рідко здійснює військові дії власноруч, а спирається на протектора для його оборони. Це відрізняється від анексії тим, що захисник не має формальної влади для управління внутрішніми справами протекторату.

Протекторати відрізняються від підмандатної території Ліги Націй мандати і їх наступників, підопічних територій Організації Об'єднаних Націй, адміністрація яких контролюється, у різній мірі, з боку міжнародного співтовариства. Протекторат офіційно вступає на захист шляхом двосторонньої угоди із протектором, а міжнародні мандати контролюються з боку світового співтовариства, що представляють утворення, з або без керуючої влади де-факто.

Під час Східно-Африканської кампанії Першої світової війни, північно-західна частина Німецької Східній Африці — Руанда-Урунді, була захоплена бельгійськими та конголезькі війська у 1916 р. і

перебувала під їх окупацією до кінця війни у 1918 р. У рамках Версальського договору більша частина Німецької Східної Африки була передана під британський контроль, але Руанда-Урунді, у два рази більше за Бельгію, але тільки близько 2% від розміру Конго, була затверджена як бельгійський протекторат по мандату Ліги Націй у 1924 р., а потім знову як підопічна територія Організації Об'єднаних Націй. Території була надана незалежність у 1962 р. як окремим країнам Руанда і Бурунді, в результаті чого Бельгійська колоніальна імперія прийшла до кінця.

Протекторат, в Британській імперії, це терен, який формально не входить у склад, але в якому, згідно з договором, корона має владу і юрисдикцію. Протекторат відрізняється від «протегової держави». Терен протегової держави, що знаходиться під протекцією її Величності, за якою над іноземними справами вона здійснює контроль, але щодо яких внутрішні справи вона не має юрисдикції.

Коли англійці захопили Кефалінію у 1809 р., вони оголосили: «Ми представляємо себе вам, жителі Кефалонії, не як загарбники, маючи на меті завоювання, а як союзники, які пропонують вам переваги британської протекції». Коли англійці продовжували окупацію Іонічних островів після наполеонівських воєн, вони не анексували формально острови, а зробили їх протекторатом. Острови за Паризьким договором, 1815 р. було проголошено незалежною Іонічною республікою під британською протекцією.

У 1894 р., уряд прем'єр-міністра ільям Гладстон офіційно оголосив Уганду британським протекторатом, боротьба між мусульманами і християнами привернула увагу міжнародної громадськості. Британська адміністрація ретельно відбирала місцевих керманів у рамках програми непрямого управління через посередництво місцевої олігархії, створивши мережу контрольованою британцями цивільної служби. Більшість британських протекторатів були під контролем комісара або Верховного комісара, а не губернатора. Останній британський протекторат — Соломонові Острови, що отримали незалежність у 1978 р., остання протегована британцями держава — Бруней, що отримала повну незалежність у 1984 р.

ПРОТЕКЦІОНІЗМ

ПРОТЕКЦІОНІЗМ — економічна політика держави, спрямована на обмеження міжнародної торгівлі.

В економічній теорії одним із головних аргументів протекціонізму є критика теорії зовнішньої торгівлі з позицій захисту

національного добробуту, що впливає безпосередньо з аналізу вигравів і втрат. Вигода від застосування експортного й імпортного мита може бути протиставлена виробничим і споживчим втратам, які виникають від викривлення мотивів поведінки виробників і споживачів. Однак можливий і такий випадок, коли вигода від поліпшення умов торгівлі після введення зовнішньоторговельних податків перевищить втрати від неї.

Головна передумова поліпшення умов торгівлі внаслідок введення мита — це наявність у країні ринкової влади, тобто здатності одного або групи продавців (покупців) у країні впливати на ціни експорту і/або ціни імпорту. Однак обмеження, пов'язане з наявністю у країні ринкової влади у торгівлі товарами, на практиці найчастіше зводить нанівець цей аргумент проти вільної торгівлі. Значна кількість країн, що розвиваються, недостатньою мірою здатні впливати як на ціни свого експорту, так і на ціни імпорту. У випадку країн із розвинутою економікою виникає погроза використання монопольного становища країни, що дозволяє отримувати зиск за чужий рахунок. На практиці подібний аргумент, пов'язаний з умовами торгівлі, може слугувати теоретичним посиленням для виправдання торговельної політики уряду.

Крім цього, критика свободи торгівлі ґрунтується на тому, що поняття виграву для виробника і виграву для споживача, використовувані у теоретичній моделі free trade (особливо виграв для виробника), не дозволяють коректно визначити розміри вигравів і втрат. До причин цього відносяться недосконалість ринків праці та капіталу, що не надають ресурсам можливості швидкого перетікання до галузей, які приносять найбільшу віддачу, і стримують перетікання технологій із нових галузей або тих, що динамічно розвиваються. Такі явища носять назву дефектів внутрішнього ринкового регулювання і демонструють, як ринок того або іншого фактора недостатньо добре виконує свою функцію. Так, виробництво деякого товару приносить певні знання і досвід, що слугують національній економіці в цілому, але вони не можуть бути закріплені у власності фірмами-виробниками, які не враховують цих моментів при ухваленні рішення щодо обсягів виробництва. У цьому випадку має місце гранична суспільна вигода від додаткового виробництва, яку неможливо виміряти через виграв для виробника.

Така гранична суспільна вигода може служити виправданням для використання мита й інших інструментів митної політики. У більшості країн світу проводиться державна політика культурного протекціонізму, спрямованого на захист національної мови, звичаїв, культурно-історичного надбання.

ПРОТЕСТ ПОЛІТИЧНИЙ

ПРОТЕСТ ПОЛІТИЧНИЙ — одна з форм вияву незгоди окремої особи чи певної соціальної спільноти з панівним політичним курсом або рішенням вищих органів державної влади (законодавчої, виконавчої, судової), а також стосовно тих чи інших соціальних явищ, політичних дій. Як правило, протест політичний здійснюється у формі звернення до органів влади та її представників або апелювання до громадської думки з метою подолання негативних, на погляд протестуючих, суспільних явищ.

Протест політичний може здійснюватися у законодавчо визнаних (легітимних) формах, тобто таких, що є невід'ємною частиною прав і свобод людини, і екстремістських (нелегітимних) формах.

У першому випадку протест політичний реалізується через використання свободи слова, друку, зборів, мітингів, страйків, мирних вуличних процесій і демонстрацій.

У другому — протест політичний виливається в акції, що виходять за межі, передбачені конституцією, наприклад, у різні форми громадянської непокори. Якщо екстремістські прояви протесту набувають масового характеру і загрожують безпеці громадян, функціонуванню органів державної влади, територіальній цілісності держави або ставлять під загрозу конституційний лад, це може призвести до введення надзвичайного стану. В інших випадках екстремістські форми протесту припиняються правоохоронними і адміністративними органами відповідно до вимог законодавства.

Розв'язання проблеми протесту політичного є одним з індикаторів змісту і форми правління, а також розвитку політичної культури громадян. Відповідно ставлення до протесту політичного може коливатися від повної його заборони в авторитарних державах до фактичної легітимації проявів анархістського типу при зміні форм державного устрою. Єдиним критерієм легітимації будь-яких проявів протесту в правовій державі, незалежно від його змісту, є його відповідність конституції і чинному законодавству.

ПРОТЕСТАНТІЗМ

ПРОТЕСТАНТІЗМ — один із найпоширеніших напрямів у християнстві, що відокремився від католицизму у період Реформації у ХУІ ст. (лютеранство, кальвінізм тощо) та внаслідок подальшого внутрішнього поділу утворив такі течії як адвентизм, баптизм, методизм, евангелізм, п'ятидесятництво, течію харизматів тощо. Церкви й спільноти протестантів національного чи місцевого характеру є в усьому світі і їхнє поширення триває.

Історія протестантизму пов'язана з іменами великих представників людства, його культури, як-то: Ян Гус, Джон Вікліф, Мартін Лютер, Жан Кальвін тощо. Поява протестантизму стала переломним моментом у всій європейській культурі.

Термін «протестантизм» з'явився у 1529 р., коли Шпейрський рейхстаг скасував своє попереднє рішення від 1526 р., яким призупинялася дія Вормського едикту проти Мартіна Лютера. У відповідь декілька німецьких земель та ряд імперських міст виголосили протест.

Основи віровчення

Протестантизм виступає за те, що на перший план богослужіння висувається проповідь. Богослужіння ведеться на народних мовах, складається з проповіді, співання молитовних гімнів і читання Біблії. Протестантизм відкидає розподіл вірян на духовенство і мирян — тобто кожен вірянин може звернутися до Бога без посередників.

Основною ідеєю протестантизму, сформульованою Мартіном Лютером, є заперечення того, що спасіння можна досягти добрими вчинками чи будь-якими людськими зусиллями (на момент появи протестантизму суттєвим моментом була також боротьба з продажем індульгенцій, тобто ідеєю того, що від гріхів можна позбавитися за гроші). Натомість спасіння досягається винятково вірою у викупну жертву Ісуса Христа, згідно з ключовим для протестантизму біблійним текстом — Послання до Ефесян 2:8,9: Бо спасенні ви благодаттю через віру, а це не від вас, то дар Божий, не від діл, щоб ніхто не хвалився.

Протестантизм, що виріс із боротьби з церковними традиціями, які, на думку протестантів, часто-густо відходять від витоків християнства, характеризується особливим наголошенням на знанні Біблії та оцінці усіх аспектів життя саме відповідно до біблійних постулатів.

Протестантизм усіх напрямків відстоює ту позицію, що знання релігійної істини дається людині божественним одкровенням. Протестантизм позбавляв папство і церкву монопольного права тлумачення Біблії — протестанти проголошували право кожного вірянина не тільки самостійно читати, але й тлумачити Біблію.

З огляду на соціальні та політичні умови виникли різні течії протестантизму:

Англіканство; лютеранство; кальвінізм; анабаптизм; баптизм; євангелісти; п'ятидесятники; харизмати; адвентисти; реставраціонізм; цвінгліанство; соцініани, або польські брати.

Деякі з цих течій із плином часу зникли (наприклад, цвінгліанство) або значно трансформувалися, як от анабаптизм. У пізніші часи з'явилися нові течії в протестантизмі. Серед них можна

відзначити баптизм, адвентизм (від «пришестя»), п'ятидесятництво тощо. Вони, в свою чергу, теж зазнали поділів. Часто до протестантів відносять Свідків Єгови, а також унітаріїв, проте багато представників інших християнських конфесій не вважають Свідків Єгови християнами, тому що вони не визнають Ісуса Христа Богом, заперечують Трійцю і духівництво. Однак багато релігієзнавців не поділяють такої думки.

Видатні діячі протестантизму:

Лютер, Мартін, Кальвін, Дітріх Бонгоффер, Джон Вікліф, Іван Проханов, Чарльз Сперджен.

Видатні проповідники сучасності:

Віктор Гам; Біллі Грем; Йонгі Чо; Джон Мак Артур; Дерек Принс; Рик Реннер; Пет Робертсон; Кеннет Коупленд.

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. — Х.: Право, 2015.; Юридична енциклопедія: В 6 томах. / Редколегія: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та інші. — К.: «Українська енциклопедія», 1998.

ПРОТЕСТАНТИЗМ В УКРАЇНІ

ПРОТЕСТАНТИЗМ В УКРАЇНІ — друга за кількістю віруючих група християн після православних; перевершує за чисельністю католиків. За різними дослідженнями в Україні протестанти складають від 1,3% до 2,4% населення. Підрахунок кількості протестантів важкий тим, що не всі протестантські церкви та групи офіційно зареєстровані та ведуть докладну статистику членів. Водночас, станом на 2013 р. в Україні налічується 10 613 протестантських церков, що становить 28,7% від усіх релігійних об'єднань України.

Протестантизм в Україні не являє собою єдине ціле, але розділений на кілька конфесій та безліч деномінацій. Тим не менше, існують декілька організацій координуючих протестантські церкви: Рада Євангельських Протестантських Церков України, Український євангелічний альянс, також протестанти беруть активну участь у Всеукраїнській раді церков та релігійних організацій та Українському біблійному товаристві.

Англікани:

В Україні існує дві парафії пов'язані з Англіканським співтовариством. Церква Христа у Києві утворена у 1999 р. для англословянських віруючих, що належать до єпископальної традиції. До складу приходу входять громадяни США, Великої Британії, України та інших країн. Збирається Церква Христа у лютеранській Кірсі Святої

Катерини. Також існує англіканська община в Одесі. Обидві церкви входять у Діоцез Європи Церкви Англії.

Лютерани:

В Україні існує три лютеранських об'єднання. Німецька євангелічно-лютеранська церква України входить у Союз євангелічно-лютеранських церков, який об'єднує лютеран на території колишнього СРСР (крім країн Балтії) та входить до складу Всесвітньої лютеранської федерації. Партнером Німецької євангелічно-лютеранської церкви України є Євангелічно-лютеранська церква Баварії, що входить до складу Євангелічної церкви Німеччини. Німецька євангелічно-лютеранська церква України є об'єднанням громад німецької традиції. Зазвичай, громади користуються Григоріанським календарем та використовують у літургії німецьку мову.

Кафедра єпископа розміщена у Соборі святого Павла в Одесі. Правлячий єпископ — Уланд Шпалінгер. Також громади Німецької євангелічно-лютеранської церкви України знаходяться у Києві, Харкові, Дніпропетровську та інших великих містах України. У с. Петродолинське Одеської області діє Біблійна школа.

Українська лютеранська церква веде свою історію від Української євангельської церкви Аугсбургського віросповідання, що діяла на території Західної України у 1930-х рр. Відродження церкви почав пастор українського походження, який служив у Вісконсинському євангелічно-лютеранському синоді (США), Ярослав Шепелявець, спільно з іншими місіонерами свого синоду. Він же став першим єпископом УЛЦ. Нинішній єпископ В'ячеслав Горпинчук, як і всі службовці у громадах священнослужителі, є громадянином України.

УЛЦ дотримується суворого конфесійного лютеранства, не визнає ліберального богослов'я та жіночої ординації у сан пастора. В основі богослужіння УЛЦ лежить реформована літургія Івана Златоустого, яка служиться переважно українською мовою. Також церква використовує Юліанський календар. Входить до Конфесійної євангелічно-лютеранської конференції. На Тернопільщині знаходиться Українська євангельсько-лютеранська семінарія Святої Софії, що навчає священнослужителів для УЛЦ та інших церков, членів Конфесійної євангелічно-лютеранської конференції. Центр церкви — у Києві.

Синод євангелічно-лютеранських церков України утворився 1996 р. внаслідок розколу Німецької євангелічно-лютеранської церкви України. Суперінтендент Німецької євангелічно-лютеранської церкви України Віктор Грефенштейн та частина лютеранської громади Одеси, покинули церкву у зв'язку з незгодою з її політикою. Також стався розкол у церквах Миколаєва та Ялти. До об'єднання приєдналися лютеранські громади братської традиції, а також церкви, створені

працею місіонерів Лютеранської церкви — Канада. Єпископом синоду є Віктор Грефенштейн. Синод євангелічно-лютеранських церков України об'єднує громади братської (пієтистської) традиції, але синод дотримується конфесійного богослов'я. В Одесі розташована семінарія «Згода», створена для потреб Синоду євангелічно-лютеранських церков України з допомогою Лютеранської церкви-Канада.

Крім того, в Україні існують незалежні лютеранські церкви різних традицій.

Пресвітеріани та реформати

Церкви кальвіністського напрямку в Україні представлені кількома союзами реформатської та пресвітеріанської традицій. Найбільшим кальвіністським об'єднанням є Закарпатська реформатська церква, що об'єднує проживаючих на території України угорців-протестантів. З 114 зареєстрованих громад 113 знаходиться на території Закарпатської області, одна громада у Києві. Лише у трьох парафіях богослужіння звершується українською мовою (в Ужгороді, Пирятині та с. Білки), у решті громадах використовується угорська мова. Закарпатська реформатська церква входить у Всесвітнє реформатське співтовариство. Церква визнає жіночу ординацію.

Також у Закарпатській області діє Закарпатська євангелічно-реформатська церква та Християнська Реформатська церква у Мукачеві, пов'язана з Християнською реформатською церквою США.

Українська євангельсько-реформатська церква об'єднує приходи з різною історією. Перші дві громади Української євангельсько-реформатської церкви були створені пастором Филімоном Семенюком, ординованим ще до Другої світової війни, у Рівному та смт Степань Рівненської області. Також до складу церкви входять дві церкви у Закарпатській області, створені за участю американських місіонерів із змішаних українсько-угорських родин, церкви в Києві, Дніпропетровську та кількох селах Західної України.

Євангелічно-пресвітеріанська церква України набула поширення на Південному Сході України і у Києві. Більшість громад засновані місіонерами з Пресвітеріанської церкви Америки та інших консервативних західних кальвіністських церков, але зараз окормляються українськими пасторами.

Закарпатська євангелічно-реформатська церква, Українська євангельсько-реформатська церква і Євангелічно-пресвітеріанська церква України входять до складу консервативної Європейської конференції реформатських церков, не визнають жіночої ординації та ліберального богослов'я.

В Україні корейською громадою зареєстровано кілька релігійних організацій пресвітеріанського напрямку, але ці церкви,

зазвичай, підтримують відносини лише з материнськими церквами у Південній Кореї та піддаються сильному впливу харизматичного руху.

В Одесі існує прихід Вільної пресвітеріанської церкви Шотландії, а у с. Веселинівка Одеської області — громада Євангелічної церкви чеських братів.

У Сімферополі існує церква, що входить до складу Конфедерації православних реформатських церков, руху літургійного відродження серед пострадянських реформатів.

У Києві працює Євангелічно-реформатська семінарія України, створена за участю Пресвітеріанської церкви Америки, Реформатських церков (звільнених) та Об'єднаних реформатських церков Північної Америки. До навчання у семінарії допускаються не лише реформати, а й представники інших християнських конфесій.

Методисти та церкви руху святості

Методизм представлений в Україні Об'єднаною методистською церквою та релігійними організаціями руху святості, які також сповідують Уесліанське богослов'я, але вірять у можливість повного освячення людини. Про існування методистських церков в Україні до 1990-х рр. нічого не відомо, всі нині існуючі громади були засновані завдяки роботі іноземних та українських місіонерів після розпаду СРСР.

В Україні більшість методистських громад належить до Об'єднаної методистської церкви Євразії, яка є частиною найбільшої у світі Об'єднаної методистської церкви, з центром у США. Громади Об'єднаної методистської церкви діють у Закарпатській, Львівській, Чернівецькій, Полтавській, Харківській, Донецькій, Луганській областях, а також в Автономній республіці Крим та Києві.

У Києві, Вінниці та Одесі діють церкви, що входять в Євразійський регіон Церкви Назарянина. Перша Церква Назарянина зареєстрована у Києві у 1992 р. У Рівному розташована громада Вільної методистської церкви — іншої деномінації руху святості, що базується у США.

Також до методистів можна зарахувати благодійну організацію Армія Порятунку. Армія Порятунку спеціалізується на наданні гуманітарної допомоги нужденним верствам населення. Ієрархія та територіальна структура організації схожа на військову, а її учасники носять уніформу. Територія України входить до складу Українського дивізіону. Командувач дивізіоном — майор Марія Валлермарк. В Україні розташовано 10 корпусів (місцевих релігійних організацій) Армії Порятунку.

Баптизм в Україні

Всеукраїнський союз церков євангельських християн-баптистів — найбільше об'єднання протестантських церков не лише в Україні, а й

на пострадянському просторі та найбільший баптистський союз Європи. Організаційно сформувався в 1990 р. на 21-ому з'їзді євангельських християн-баптистів України з церков, які входили до складу Всесоюзної ради євангельських християн-баптистів, правонаступником якого стала Євро-азіатська федерація спілок євангельських християн-баптистів.

Другим за значимістю в Україні є Міжнародний союз церков євангельських християн-баптистів

З громад автономних баптистів, що діяли в СРСР, у незалежній Україні було сформовано Братство незалежних церков та місій євангельських християн-баптистів.

Ще одним крупним баптистським об'єднанням є Асоціація місіонерських церков євангельських християн України. Незважаючи на те, що багато хто з тих, що входять в асоціацію церков не ідентифікують себе як баптистські, вони близькі до них у своєму віросповіданні. Велика частина церков асоціації заснована за участі місій, таких як «Світло на сході», «Міжнародне партнерство». З різних причин ці церкви не увійшли до складу інших об'єднань євангельських християн-баптистів і zvolili організувати окрему асоціацію.

Церкви Христа:

Церкви Христа — реставраціоністська конфесія, що з'явилася у Сполучених Штатах Америки на рубежі XVIII-XIX ст. Завданням нового руху було об'єднати представників основних протестантських деномінацій США навколо принципу: «Де Писання каже, говоримо і ми, де Письмо мовчить, мовчимо і ми», який проголосив Томас Кемпбелл. Також як і методистські, вони з'явилися в Україні лише після розпаду СРСР внаслідок діяльності американських місіонерів. В Україні представлені громадами Традиційною церкви Христа, Церков Христових, Міжнародної церкви Христа та Міжнародних християнських церков.

Традиційні церкви Христа тісно пов'язані з американською деномінацією Церкви Христа (Учні Христа), яка є найбільш інституціоналізованою та ліберальною з усіх деномінацій руху. Зокрема, посаду пастора можуть займати жінки. В Україні Традиційні церкви Христа знаходяться у Києві (три церкви), Харкові, Донецьку, Дніпродзержинську, Миколаєві, Маріуполі, Севастополі, Чернівцях та Тернополі. Як й інші церкви цієї деномінації на території колишнього СРСР, вони не пов'язані інституційно, але утворюють неформальну співдружність.

Церкви Христові більш консервативні, ніж Учні Христа. Їх відмінною особливістю є відмова від використання у поклонінні музичних інструментів. Церкви Христові знаходяться у Києві, Донецьку,

Дніпродзержинську, Харкові, Одесі, Кременчуці та Сімферополі. Багато хто з них знаходяться під управлінням американських місіонерів.

Міжнародна церква Христа сформувалася з Бостонського руху, який прагнув до оновлення у Церквах Христа. Лідером руху був Кіп МакКін. Бостонським рухом проголошувалася ідея звернення всієї землі у християнство. Для цього передбачалося активне насадження церков, наявність наставника для кожного з віруючих та жорстка централізована система управління. Центр апологетичних досліджень вважає, що деякі вчення та практики, прийняті в Міжнародній церкві Христа властиві деструктивним культурам.

Стараннями американських місіонерів була насаджена міжнародна церква Христа Києва, пізніше були створені церкви в Одесі, Донецьку, Дніпропетровську, Львові та Харкові. У 2002 р. у МЦХ стався розкол. Кіп МакКін пішов з посади лідера міжнародної церкви Христа. Після його відходу багато лідерів церкви виступили з критикою існуючої у церкві системи управління та прийнятих в церквах практик. Внаслідок чого міжнародна церква Христа зблизилася з традиційними Церквами Христа та почала з ними діалог, а МакКін з групою прихильників заснував нову деномінацію Міжнародні християнські церкви, до якої увійшли 40 церков у всьому світі, включаючи Київську міжнародну церкву Христа.

П'ятидесятники і харизмати

В Україні п'ятидесятницький рух розпочався на початку 20-их рр. ХХ ст., прийшовши трьома незалежними шляхами: через проповідь І. Воронаєва; через волинських реемігрантів і діяльність Г. Шмідта; через румунських п'ятидесятників на Чернівеччині (див. П'ятидесятництво в Україні). Майже за 90 років, пройшовши через бурхливий розвиток та поширення, репресії, заборони та роз'єднання, п'ятидесятницький рух у незалежній Україні отримав новий імпульс для розвитку. З 90-х рр. чисельність традиційних п'ятидесятницьких громад та членів зросла в декілька разів. За чисельністю стоять на третьому місці після православ'я та баптизму. З отриманням незалежності України з'явилася можливість створення власних Союзів та об'єднань.

У незалежній Україні існує декілька п'ятидесятницьких об'єднань:

Церква християн віри євангельської (Всеукраїнський союз церков християн віри євангельської (п'ятидесятників)); Об'єднана церква християн віри євангельської; Союз вільних церков християн євангельської віри.

В Україні розвиток харизматичного руху почався з початку 90-х рр. у минулому сторіччя з часу проголошення незалежності країни і встановлення сприятливіших умов для діяльності Церков.

Харизматичний рух в Україні набув свого розвитку за рахунок молодіжного середовища п'ятидесятницьких та баптистських Церков, а також хвилі духовного пробудження початку 90-х рр. Якщо на 1 січня 1992 р. в Україні було зареєстровано 27 харизматичних громад, то на 2005 р. їх нараховується близько 920. Переважна частина з них об'єднана у кілька харизматичних об'єднань, зокрема:

- Духовне управління Церков євангельських християн;
- Українська Християнська Євангельська Церква;
- Духовний центр „Нове покоління” християнських Церков України;
- Об'єднання незалежних харизматичних християнських церков України (повного євангелія));
- Об'єднана Християнська Євангельська Церква Живого Бога;
- Об'єднання Євангельських Церков України;
- Духовний центр «Відродження».

ПРОТОКОЛ

ПРОТОКОЛ – це документ, в якому фіксується хід обговорення питань і рішення, прийняті колегіальними органами на зборах, нарадах, конференціях тощо.

Це первинний офіційний документ, на підставі якого керівництво має право вимагати від підлеглих виконання доручених їм завдань, видавати розпорядчі документи.

Протокол веде технічний секретар чи обрана особа.

За обсягом протоколи можуть бути:

- стислими – містять лише назви обговорених питань та рішення з цих питань; рубрики «Слухали» та «Ухвалили»;
- повними – назви обговорених питань, стислий виклад виступів та питань, які ставилися доповідачам і виступаючим, рішення з обговорених питань; рубрики «Слухали», «Виступили», «Ухвалили»;
- стенографічними – дослівно фіксуються виступи, запитання, зауваження, рішення, пропозиції тощо.

Протоколи складаються з таких реквізитів:

1. Назва документа.; 2. Номер.; 3. Назва колегіального органу із зазначенням характеру його роботи (загальні збори, виробнича нарада, засідання кафедри тощо).; 4. Назва підприємства, організації.; 5. Дата й місце проведення зборів.; 6. Кількісний склад учасників (якщо учасників багато, то вказується кількість присутніх і до протоколу додається реєстраційний лист).; 7. Посади, прізвища й ініціали керівників зборів, наради тощо (голови, секретаря, членів президії).; 8. Порядок денний

(питання можуть формулюватися в називному відмінку).; 9. Текст.; 10. Перелік додатків до протоколу із зазначенням кількості сторінок.; 11. Підписи керівників зборів, наради (голови й секретаря).

ДЖЕРЕЛА:

Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. — Х.: Право, 2015.; Юридична енциклопедія: В 6 томах. / Редколегія: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та інші. — К. : «Українська енциклопедія», 1998.

ПРУДОН П'ЄР ЖОЗЕФ (1809 – 1865 рр.)

Французький соціаліст, один із засновників анархізму. У творах «Що таке власність?» (1840), «Система економічних суперечностей, або філософія злиденності» (1846) виклав програму, яка заперечувала будь-яку політичну боротьбу і державу взагалі. Дійсна свобода, на його думку, несумісна з будь-якою політичною владою. Тому він заперечував всяку державність як основне суспільне зло. Найважливіша основа свободи особи — дрібна приватна власність. Як ідеал Прудон висував суспільну асоціацію дрібних власників, що мали б рівну за розмірами власність. Виступав за «третю форму суспільства», синтез спільності й власності — тобто суспільство не комуністичне, але й не капіталістичне. Саме цей ідеальний стан Прудон і називав анархією. Якщо людина певною мірою підкоряється суспільству чи державі то, на думку Прудона, утворюється згубна «авторитарна й комуністична організація». Захищаючи інтереси дрібних приватних власників, він створив вчення про мютюелізм.

Народився у французькому місті Безансон у сім'ї бідного пивовара. Навчався у коледжі, працював робітником у друкарні, займався самоосвітою. У 1840 р. видає у Парижі книжку «Що таке

власність», в якій гостро критикує капіталізм і кидає виклик буржуазії, проголосивши своє знамените гасло «La propriété, c'est le vol!» — «власність — це крадіжка». У 1846 р. він видав книжку «Система економічних суперечностей або Філософія злиденності», на яку К. Маркс відповів своєю працею «Злидні філософії».

У творі Прудона викладено систему його економічних поглядів, в основу яких узято було ідеї дрібнобуржуазного соціалізму. У наступних працях він розробляє проекти «реформування» капіталізму. Це реформування Прудон сподівається здійснити через викуп робітниками засобів виробництва у буржуазії, створення майстерень і підприємств на акціонерній основі, що у них робітники-акціонери будуть працювати й одержувати продукти за собівартістю.

У 1848 р. Прудона обрали членом Національних зборів від паризьких робітників. На розгляд зборів він вносить проект податкової реформи і створення «Народного банку», але проект не був прийнятий. У 1849 р. Прудон сам зробив спробу втілити ідею створення «Народного банку» у життя через організацію акціонерного товариства, але вона виявилась безрезультатною (банк проіснував два місяці). Невдалою була і його діяльність як видавця газет. За досить гостру критику капіталізму Прудона двічі заарештовували.

Методології Прудона притаманний ідеалізм і суб'єктивізм. Економічні категорії він розглядає як втілення «абсолютного розуму», як вічні ідеї, відірвані від реальної дійсності. Намагаючись застосувати у дослідженні гегелівський діалектичний метод, Прудон обмежує його, по суті, намаганням виявити у категоріях і економічних процесах «добрі» і «погані» сторони. Отже, економічні категорії та економічні явища він розглядає не як єдність суперечностей, а як механічне поєднання протилежних властивостей. Керуючись таким підходом, Прудон уважав, що завжди можна зберегти добрі сторони й позбутись поганих. Це стосується як економічних категорій, так і капіталістичного виробництва в цілому.

Теорія цінності

Цінність Прудон розглядає як вічну абстрактну категорію, що є носієм двох абстрактних протилежних ідей: ідеї споживчої цінності і ідеї мінової цінності. Між споживчою цінністю і міновою цінністю існує «антиномія» — протилежність. Споживча цінність виступає як втілення достатку, багатства, а мінова — як відображення винятковості.

Примиренням цих суперечливих сторін синтезом споживчої й мінової цінностей у Прудона виступає конституційована або синтетична цінність. Вона встановлюється в обміні. Обмін, писав Прудон, об'єднує елементи багатства, створені різними галузями виробництва, в одне ціле. Саме обмін робить цінність конституційованою.

У процесі обміну, на ринку, відбувається своєрідний добір продуктів. Одні з них суспільство визнає за цінності і включає до складу суспільного багатства. Інші — ні. Створює й комбінує елементи багатства згідно із «законом пропорційності цінностей» лише праця. Виходячи з цього закону Прудон називає конституйовану синтетичну цінність пропорційною.

Отже, конституйована цінність, на думку Прудона, виникає в обміні та обов'язково реалізується на ринку. Вона є конституйованою, тому що передбачає злиття, комбінування окремих елементів багатства в одне ціле, синтетичною, тому що знімає протилежність споживчої й мінової цінностей, пропорційною, оскільки виникає у результаті встановлення працею пропорцій, що у них відбувається комбінування елементів багатства.

Для подолання труднощів товарного виробництва (затоварювання, диспропорції тощо) потрібно, на думку Прудона, кожний товар наділити конституйованою цінністю, гарантувати його реалізацію. Своєю теорією конституйованої цінності Прудон намагається усунути суперечності капіталістичного товарного виробництва, суперечність між товаром і грошима, надавши самому товару властивостей, притаманних грошам.

У теорії цінності Прудона важливим є те, що вона поєднує мінову концепцію цінності з трудовою концепцією і визнає два джерела цінності — обмін і працю.

Економічна програма Прудона

Як дрібнобуржуазний ідеолог Прудон зв'язував причини труднощів дрібного виробника з недоліками обміну, з проблемою збуту. Основною причиною зубожіння й несправедливості він оголошує обмін і гроші. І саме з цих позицій опрацьовує економічну програму реформування капіталізму через реформування обміну.

Прудон хоче зберегти товарне виробництво, в якому бачить вершину людської свободи й особистої незалежності. Він обстоює дрібну власність і передачу великих виробництв у власність їхніх колективів. Панування дрібних товаровиробників, на його думку, зумовить обмін продуктами праці за трудовим еквівалентом. Для сприяння дрібним виробникам у реалізації продукції Прудон пропонував і зробив спробу створити обмінний банк — «Народний банк». Банк приймав би від товаровиробників товари і видавав би їм трудові талони, «робочі гроші», які засвідчували б кількість праці, витраченої на виготовлення товару. За ці «робочі гроші» товаровиробник і одержував би в банку потрібні йому інші товари. Запровадженням «робочих грошей» замість реальних Прудон сподівався встановити у суспільстві рівність і справедливість, позбутися

експлуатації, оскільки кожен одержував би стільки, скільки виробив сам, залишити «добрі» сторони товарного виробництва й ліквідувати «погані».

Ці дрібнобуржуазні ілюзії було породжено недостатнім розумінням Прудонем таких категорій, як гроші, товар, прибуток, капітал та й самої суті капіталістичного виробництва, з ідеєю реформування якого через обмін він виступав.

Капітал Прудон переважно трактує як гроші, вважаючи провідною його формою тільки капітал позичковий. Процент, на думку Прудона, — це та єдина форма, в якій втілено неоплачену працю робітника. Прибуток Прудон розглядає як різновид заробітної плати.

Оскільки економічною основою експлуатації у Прудона є процент, то зниження ставки процента «примусовими законами» і зведення її до нуля — це шлях до одержання робітниками повного продукту своєї праці. Керуючись такою логікою, він розвиває ідею «дарового кредиту». Виступаючи проти грошей, Прудон водночас пропонував надавати через банк робітникам і товаровиробникам безпроцентний кредит у грошовій формі. Надання «дарового кредиту» усуває можливість позичати гроші під проценти і тим самим, на думку Прудона, ліквідує експлуатацію.

Внаслідок такої реформи (надання всім і кожному «дарового кредиту») здійсниться не лише «злиття класів», бо залишатимуться лише трудящі, які обмінюватимуться продуктами відповідно до їхньої ціни, уряд теж стане непотрібним, оскільки буде гарантовано справедливість у процесі обміну, усі будуть рівними, і зникнуть джерела конфліктів.

Прудон є противником як буржуазної демократії і монархії, так і комунізму. Рушійною силою суспільства він вважає клас дрібних виробників, економічну основу якого становить дрібна власність і якому притаманна певна відокремленість, ізольованість. Його члени не повинні об'єднуватися у жодні державно-суспільні організації. Прудон взагалі виступає проти держави. Зв'язок між окремими господарствами має здійснюватись через обмін і взаємодопомогу.

Дрібнобуржуазний соціалізм Прудона мав значне поширення в другій половині XIX ст. у багатьох європейських країнах. Його ідеї сприйняли бакуністи, а згодом анархо-синдикалісти.

ДЖЕРЕЛА:

Що таке власність? або Дослід про принцип права і влади. (1840); Система економічних протиріч, або Філософія злиднів. (1846); Загальне уявлення про революцію у XIX ст. (1851); Про принцип федеративности (1863); Теорія власности (1866); О. Мицюк. Пьер Прудон. — Прага: Український вільний університет, 1923. — 25 с.

ПРЯМЕ ВИБОРЧЕ ПРАВО

Пряме виборче право означає, що громадяни, які беруть участь у виборах, віддають свої голоси безпосередньо «за» чи «проти» кандидата на виборчу посаду.

Проводяться і непрямі (багатоступеневі) вибори, їх призначають, наприклад, для обрання президента США.

Непрямими двоступеневими виборами у деяких країнах обираються верхні палати парламентів. У Китаї - Всекитайські збори народних представників (парламент) обираються триступеневими виборами.

Принцип таємності голосування передбачає недопущення будь-якого нагляду і контролю за волевиявленням виборців. У первісних демократіях вибори проводилися відкрито (піднесенням руки, вигуком тощо).

Форми таємного голосування у давнину: опускання в амфору камінців різного кольору (світлий «за», темний «проти»), написання на черепках імені кандидата, за якого подається голос тощо. У сучасному світі таємне голосування здійснюється опусканням в урну бюлетенів.

Останнім часом набуває поширення голосування за допомогою спеціальних комп'ютерних систем. Рівність виборчого права означає, що кожний із виборців має однакову кількість голосів (один виборець - один голос).

ДЖЕРЕЛА:

Шведа Ю. Політичні партії. Енциклопедичний словник.- Львів: Астролябія.- 2005.- 488 с.; Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем: Навч. посібник.- Львів: Тріада плюс.- 2004.- 528 с.; Обушний М. І., Примуш М.В., Шведа Ю. Р. Партологія: Навч. посібник / За ред. М. І. Обушного.- К.: Арістей.- 2006.- 432 с.

ПСИХОЛОГІЯ ВЛАДИ

Суспільство тому і називається суспільством, що воно є об'єднанням людей шляхом їх взаємодії та обміну. До перших двох складових додається третя — влада. Саме завдяки владі визначаються кордони, території держави і реалізуються особисті та загальні інтереси людей. Важливою функцією влади є також встановлення загальнообов'язкових норм суспільного життя і контроль за їх дотриманням.

Складність феномена влади, постійна підвищена увага до влади зумовили появу спеціальної науки, яка дістала назву «кратологія».

Влада завжди є ареною найгострішої боротьби між усіма, хто її бажав і бажає, оскільки в кожному суспільстві існує величезне розмаїття

інтересів, запитів і потреб. Власне кажучи, влада є особливим видом суспільних відносин, які називаються відносинами влади.

Влада не просто одна з об'єктивних умов існування суспільства, розвитку політичного життя. Вона є сполучною ланкою політичної системи суспільства, оскільки зумовлює існування і взаємодію всіх суб'єктів політичного процесу, відображає і захищає корінні інтереси і сукупну волю політичних суб'єктів.

Завдяки багатоаспектності феномена влади з'явилося багато спеціальних термінів і понять, таких як автократія, бюрократія, аристократія, демократія, меритократія, партократія, охлократія, технократія, монархія, олігархія, що, по суті, перетворює владу на одну з центральних категорій політики.

Влада не просто важливий атрибут політичної системи. Це найголовніша з багатьох потреб людини. Практично немає тих, хто не прагнув би досягти влади і слави. При цьому набути слави легко, якщо маєш владу.

За визначенням А. Адлера, «потяг до особистої влади є не що інше, як конкретизація бажання стати досконалішим».

Бажання влади виникає, як правило, у двох основних формах:

- експліцитна форма (від фр. *explicite* — чітко означене) — притаманне не всім, а лише лідерам;
- імпліцитна форма (від фр. *implicite* — приховане, нечітко окреслене) властиве тим, хто йде разом з лідером, за ним, сподіваючись, що в разі його перемоги, перемоги його групи і їм перепаде частка влади.

У вітчизняній і зарубіжній літературі знаходимо досить різні визначення поняття «влада». Зокрема, М. Вебер започаткував так званий позитивістсько-соціологічний підхід до визначення влади. Згідно з його твердженням, в основу влади покладено визнання певної асиметричності відносин між суб'єктами, що й уможливорює вплив одного суб'єкта на іншого.

Відомий зарубіжний політолог Б. Рассел визначав владу як спроможність змінювати відносини між людьми, а концентрованим проявом влади називав відносини владарювання — підкорення.

У вітчизняній літературі владу трактують так: а) відносини командування і підпорядкування у суспільній групі, державі, суспільстві; б) вольовий елемент, що виражається у здатності одних нав'язувати свою волю іншим за допомогою різних важелів — примусу, переконання, підпорядкування; в) інститут, тобто відповідно організована установа, здатна забезпечувати певну єдність дій, ustalений суспільний порядок.

Можна навести і таке визначення поняття «влада». Влада — це організована сила, яка забезпечує здатність, право і можливість певних соціальних спільнот підпорядковувати своїй волі підвладних, примушувати їх до певних дій, розпоряджатися поведінкою і навіть самим життям людей.

У сучасних концепціях влади центральне місце посідає проблема джерел або основ влади, пошук моделей її існування, відтворення і концентрації. Таку основу влади багато фахівців вбачають у суперечностях або несиметричності функцій, можливостей держави і громадянського суспільства.

Прихильники біхевіоризму вважають, що влада проявляється в силі, здібностях, які й використовуються як засіб реалізації волі.

Важливою проблемою влади є також її легітимність.

Існує влада легітимна (від лат. *legitimus* — законний) і нелегітимна, тобто незаконна. Кожна з них встановлюється мирним або насильницьким шляхом. Перший шлях, як правило, довший, тяжкий, еволюційний, однак саме він у подальшому забезпечує владі багато переваг і впевненість у завтрашньому дні.

Загалом виокремлюють три рівні легітимності влади: ідеологічний, структурний і персоналізований.

Ідеологічний рівень легітимності влади базується на відповідності влади конкретному типу соціалізації у певному суспільстві. Він виявляється також у тому, якою мірою маси довіряють знанням, професіоналізмові тих, хто ними керує. Скажімо, довіра до влади знижується, коли управлінці не виконують або погано виконують свої обіцянки.

Структурний рівень легітимності влади властивий для досить стабільних суспільств, де влада сформована і діє на основі встановлених, відомих правил, тобто люди вірять, що політична система, у якій вони живуть, існує загалом закономірно, об'єктивно.

Персоналізований рівень легітимності влади пов'язаний з конкретною особою, діяльність якої схвалюється народом, визнається іноді мало не ідеальною. Ідеться про харизматичних лідерів, політичних, громадських діячів.

Зарубіжні фахівці в цілому характеризують феномен влади за чотирма напрямками: біхевіористським, теологічним, інструменталістським і структуралістським.

Біхевіористи (Ф. Ніцше, Б. Скіннер, Б. Рассел) вважають, що більшість людей неспроможні бути ініціаторами будь-чого, а влада є певним типом поведінки, здатної відповідно впливати на інших людей, на їх поведінку.

Теологи вважають, що влада є засобом обміну. Щоб якомога успішніше реалізувати певні суспільні цілі, її віддають тому (тим), хто найкраще може нею розпорядитися в інтересах багатьох. Інакше кажучи, влада, як усе інше, є засобом ринкових відносин.

Інструменталісти трактують владу як набір певних інструментів, завдяки яким вона власне здійснюється. На думку, зокрема, О. Тоффлера, домінуючим інструментом влади є багатство, сила і знання. У зв'язку з підвищенням у житті людей ролі знань інструменталістські теорії досить популярні.

Структуралісти розглядають владу як структуру певних відносин між підлеглими та їхніми керівниками, тобто як співвідношення винагород і покарань.

За визначенням М. Вебера, існує влада трьох типів: традиційна, харизматична, раціональна.

Традиційна влада базується на вірі підлеглих у її законність, а також характеризується наявністю традиційних норм, на які постійно посилається той, хто здійснює владу.

Харизматична влада ґрунтується на вірі в те, що її носій має виняткові, майже магічні здібності, завдяки яким і здійснює таку владу.

Раціональна влада передбачає всевладдя раціональної бюрократії та максимально демократичний механізм вибору того, хто здійснює владу.

Влада — не абстракція. Це конкретна сукупність людей і законів, об'єднаних спільною ідеєю. Фактично політичний та економічний успіх будь-кого гарантується лише тоді, коли метою влади є оволодіння не природними чи іншими багатствами, а свідомістю людей.

Виокремлюють кілька джерел влади: влада винагороди, примусу або стягнення, нормативна, еталону, знавця, інформаційна.

Влада має певні функції. Основні з них — владарювання, керівництво, управління, організація, контроль.

Як суспільне явище влада має певний структурний зміст, на основі якого її можна класифікувати. Найважливіші класифікаційні ознаки влади:

- сфера функціонування (політична, економічна, духовна, сімейна та ін.);
- обсяг прерогативи (державна, регіональна, місцева, міжнародна);
- суб'єкт (людина, соціальна група, клас, партія, народ);
- формально-структурні ознаки (єдиновладдя, двовладдя, багатовладдя, олігархія, аристократія);
- методи здійснення (насильство, панування, примус, переконання);

- обсяг (одноосібна, колективна, групова);
- резким управління (деспотичний, тоталітарний, авторитарний, демократичний).

Досить часто політична думка розглядає владу в її широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні йдеться про всю систему влади, основою якої є волевиявлення народу або певної соціальної структури, групи; у вузькому значенні поняття влади пов'язане з її організаційним аспектом, функціональним навантаженням, що здебільшого має правову форму.

Характерні властивості політичної влади:

- спроможність, готовність суб'єкта влади виявляти відповідну політичну волю;
- очолювання різних політичних суб'єктів усього навколишнього політичного простору через взаємодію з ними;
- наявність політичних структур, організацій, через які суб'єкти політичного волевиявлення здійснюють політичну діяльність;
- усвідомлення політичного інтересу і конкретних політичних потреб;
- забезпечення соціального панування у суспільстві суб'єкта політичної влади.

Політична влада існує у різних формах. Розрізняють партійну владу, інформаційну, владу громадських організацій і об'єднань та ін. Центральним знаряддям влади є державна влада. Саме навколо неї завжди точиться найгостріша боротьба, відбувається політичний процес.

У різних суспільствах різними є джерела, носії влади. Носієм влади у демократичних суспільствах є насамперед народ, а політична влада, по суті, покликана звести до спільного знаменника розрізнену волю всіх соціальних суб'єктів. Ідеться про єдину волю суспільства і держави, що якраз і є запорукою формування громадянського суспільства.

Застосовувати владу можна переважно двома способами — маніпулюванням і впливом. Обидва способи передбачають застосування конкретних засобів і дій, які ще називають політичними технологіями.

Нестабільному суспільству потрібна не демократія, а насамперед сильна влада, оскільки широка демократія можлива лише за умови високого рівня загальної та політичної культури громадян. Через її брак, відсутність об'єднувальної ідеї, постійні суперечності між політичними партіями, соціальними кланами, групами країна найчастіше потопає у чварах, суперечках, міжнаціональних конфліктах.

Будь-яка влада здатна з часом втрачати ефективність, тобто відбувається ерозія влади. Про це свідчать зниження ефективності управлінських дій, підвищення рівня простого адміністрування тощо. Причиною ерозії влади є й те, що змінюються мотиви діяльності особи, політичної сили. Наприклад, до отримання влади політик ставив перед собою благородні цілі працювати в ім'я людей, їхніх інтересів, а після її здобуття прагне лише втримувати її і задовольняти власні інтереси. Ерозію влади посилюють також відсутність заходів щодо вдосконалення стилю керівництва, діяльності, критика влади з боку інших тощо.

Виокремлюють такі основні види політичної влади: державну; органів самоврядування; політичних груп, сил, партій, об'єднань, окремих політичних лідерів; засобів масової інформації.

Серед зазначених видів влади особливе місце посідає державна влада, оскільки вона значною мірою є автономною, ізольованою, здійснюється спеціальним апаратом, має повну монополію, скажімо, у прийнятті законів, нормативних актів.

Отже, влада є складним суспільним феноменом, що проявляється на всіх рівнях і в усіх сферах суспільного життя, і значною мірою детермінована соціально-психологічними особливостями її носіїв і суб'єктів.

Влада — це можливість і здатність одних впливати на інших, використовуючи для цього засоби насильства, примусу, право або авторитет. Нерідко перелічені складові механізму впливу взаємодоповнюються і взаємопоєднуються.

ДЖЕРЕЛА:

Шведа Ю. Політичні партії. Енциклопедичний словник.- Львів: Астролябія.- 2005.- 488 с.; Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем: Навч. посібник.- Львів: Тріада плюс.- 2004.- 528 с.; Обушний М. І., Примуш М.В., Шведа Ю. Р. Партологія: Навч. посібник / За ред. М. І. Обушного.- К.: Арістей.- 2006.- 432 с.

ПСИХОЛОГІЯ НАТОВПУ

Більша частина нашого життя проходить у спілкуванні і співіснуванні з собі подібними. Серед людей проходить процес нашого зростання і становлення. Ми завжди хочемо бачити поряд кого-небудь, хто б розділив з нами радість перемог і гіркоту поразок. Без цього наші життєві досягнення втрачають будь-який сенс і мало чого варті. Тому не дивно, що час від часу ми підпадаємо під вплив соціальних інстинктів, завдяки яким непомітно для себе опиняємось у натовпі.

Натовп – об'єднана спільною ідеєю група людей, котра перебуває в стані емоційного збудження. Він має містичну здатність

втягувати в себе людей – кожен у натовпі відчуває силу із-за їхньої багаточисельності, відчуття безкарності. Зникає особистість, почуття та думки нівелюються, виникає своєрідна єдина душа натовпу. Натовп примушує думати та діяти як усі. Але разом з тим, він дуже легко переходить від одного стану до іншого: люди у натовпі здатні на будь-які вчинки – їм властиві як буйство, ентузіазм, жорстокість так і героїзм, самопожертва, хоча наодинці кожен із них, чітко усвідомлюючи реальність, свідомо такого би не вчинив. Натовп часто спонтанний, легковірний – йому властивий як високий героїзм, так і низьке злодійство, тому ним водночас і легко, і важко керувати.

З психологічної точки зору слово «натовп» отримує зовсім інше значення. Свідома особистість зникає, причому почуття і ідеї всіх окремих одиниць, які базують ціле, яка називається натовпом, приймають один і той же напрямок. Утворюється колективна душа, яка має, звісно, тимчасовий характер, але й досить певні риси. Збори в таких випадках стають організованим натовпом або натовпом натхненним, який складає єдину істоту і підкорюється закону духовної єдності натовпу.

Одному факту випадкового надходження у місці багатьох індивідів недостатньо для того, щоб вони набували характер організованого натовпу.

Великі соціальні групи формуються на основі усвідомлення людьми об'єктивних умов свого буття, що живить та актуалізує їх фундаментальний інтерес. Їх справедливо вважають основними суб'єктами суспільного розвитку.

ПОНЯТТЯ НАТОВПУ.

Натовп – відносно короткочасне, контактне, чисельне скупчення людей, які перебувають у стані підвищеного емоційного збудження і об'єднані безпосередньою просторовою близькістю та загальним об'єктом уваги. Не маючи спільної для всіх усвідомлюваної мети, натовп здійснює сильний психологічний тиск на індивідів. Перші дослідники цього феномену (Г. Лебон, Г. Тард, З. Фрейд та ін.) вважали його ірраціональною, сліпою і руйнівною силою, якою владарюють неусвідомлені імпульси, зараження, наслідування та навіювання. Психологічні ознаки цього утворення вони вбачали у «колективній душі», «соціальному розумі», «колективній волі». Особливість натовпу, на думку дослідників, полягає у тому, що, вбираючи у себе різномірні та випадкові елементи, він завжди діє як психічна цілісність. Самий вражаючий факт, що спостерігався у натхненному натовпі, наступний: які б не були б індивіди, що складають її, який би не був їх спосіб життя, занятя, їх чи характер розум, одного їх перетворення у натовп достатньо для того, щоб у них утворився рід колективної душі, що

заставляє їх відчувати, думати і діяти зовсім інакше, ніж думали б, діяли і відчували кожен з їх окремо, тому натовп можна розглядати як соціальну тварину, що зірвалася з ланцюга, як сліпу силу, здатну зруйнувати творіння століть.

Прихильники теорії «психологія мас» вважають, що у натовпі зникають усі розбіжності між індивідами, і вони мають змогу виявляти свої прагнення та пристрасті. Найголовнішими характеристиками натовпу - зрівняння всіх (зведення людей до одного рівня психічних проявів та поведінки), наслідком чого є однорідність натовпу; за інтелектом натовп значно нижчий, ніж індивіди, що його утворюють; у натовпі людина здатна на акти насильства, жорстокості, вандалізму, до яких за інших умов не вдалася б; натовп емоційний та дуже імпульсивний. Поява цих нових спеціальних рис, характерних для натовпу і притім не зустрічаються в окремих індивідів, що входять у її склад, обумовлюється різними механізмами: анонімність натовпу - участь у скупченні багатьох людей створює в індивіда почуття сили, могутності, непереможності. Водночас анонімність натовпу породжує анонімність індивіда, наслідком чого є почуття особистісної безвідповідальності, оскільки кожен вважає, що будь-які дії будуть віднесені до натовпу, а не до кожного окремо; зараження - зумовлює розповсюдження єдиного психічного стану серед індивідів, що опинилися в натовпі; навіювання - спрямовує поведінку натовпу, проявляється у некритичному сприйнятті індивідом стимулів та закликів до дій, здатності до вчинків, які суперечать його свідомості, характеру, звичкам. Люди у натовпі однаково здатні проявляти як агресію, так і захоплення.

Психологія натовпу ґрунтується на протиставленні окремого індивіда та індивіда як елемента натовпу. Ця ідея Г. Лебона (мислення окремого індивіда є цілком свідомим, а мислення натовпу – цілком несвідомим, тому все колективне – несвідоме, все несвідоме – колективне) була підтримана багатьма вченими. Але окремі науковці вважають протиставлення індивіда та натовпу за критерієм несвідомого невиправданим.

Отже, з психологічного погляду натовп є неорганізованим скупченням позбавлених спільної усвідомленої мети людей, які перебувають у стані емоційного збудження. Нерідко під час дій натовпу з'являються сили, котрі намагаються організувати його і використати як інструмент для досягнення певної мети. Дії цих сил за своїм змістом не мають майже нічого спільного з явищем натовпу як такого.

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ І СКЛАД НАТОВПУ

Основним механізмом розвитку натовпу є масове спілкування, яке психологічно впливає на поведінку і вчинки людей. Цю властивість

свідомо використовують організатори політичних акцій, масових гулянь, видовищ. За надзвичайних ситуацій (стихійні лиха, епідемії) масове спілкування розгортається стихійно, мимовільно. Основні механізми формування натовпу і розвитку його специфічних якостей – ланцюгова реакція (наростаюче взаємоспрямоване емоційне зараження), а також чутки.

ВИЗНАЧЕНІ ТАКОЖ ОСНОВНІ ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ НАТОВПУ:

- утворення ядра натовпу;
- ланцюгова реакція;
- процес кружіння;
- поява нового спільного об'єкта уваги;
- активізація індивідів через збудження.

Таким чином, чітко визначається склад натовпу. Ядро натовпу, або зачинщики, – суб'єкти, завдання яких сформулювати натовп і використати його руйнівну енергію у поставлених цілях.

Учасники натовпу – суб'єкти, що приєдналися до нього внаслідок ідентифікації своїх ціннісних орієнтацій з напрямком дій натовпу. Особливу небезпеку несуть агресивні особистості, які приєднуються до натовпу виключно через виникнення нагоди дати розрядку своїм невротичним, нерідко садистським, схильностям.

У середовище учасників натовпу потрапляють і ті, хто помиляється - ці суб'єкти приєднуються до натовпу через помилкове сприйняття обстановки. До натовпу пристають пересічні громадяни - їх приваблює ексцес у якості хвилюючого видовища, яке урізноманітнить їх нудне існування. Також у натовпі знаходять собі місце люди, які схильні до навіювання, які піддаються загальному заражуючому настрою, вони без опору віддаються під владу стихійним явищам. Учасниками натовпу виявляються і просто зацікавлені, які спостерігають зі сторони. Вони не втручаються в хід подій, проте їх присутність збільшує масовість і підсилює вплив стихії натовпу на поведінку його учасників.

КЛАСИФІКАЦІЯ НАТОВПІВ

За ступенем активності натовп поділяють на пасивний, активний, агресивний. Пасивний натовп. Характерна його ознака – відсутність (прихованість) емоційного збудження. За таких умов люди слабко пов'язані між собою інформацією, а отже не можуть спільно діяти. Вони спокійно очікують на щось або хаотично і відносно незалежно один від одного пересуваються (натовп людей на вокзалі). Активний натовп. Таким є натовп, що перебуває у стані емоційного збудження, яке породжує психологічну готовність людей діяти спільно. У них формуються подібні соціальні установки на певні форми поведінки. В активному натовпі міцнішають зв'язки між людьми, стає

інтенсивнішим обмін інформацією та ін. У стані внутрішньої активності натовп психологічно готовий до спільної дії, але ще не діє; реально діючий – виявляє активність внутрішню і зовнішню. Агресивний натовп. Його характеризує високий рівень емоційного збудження, внутрішньої і зовнішньої активності. З часом у цьому натовпі з'являється новий стан, пов'язаний з накопиченням психічного напруження людей, відчуттями відчаю, гніву тощо. Головною особливістю агресивного натовпу є деструктивна, руйнівна поведінка щодо предметів і людей (наприклад, спортивні вболівальники-фанати). За характером поведінки виокремлюють випадковий, діючий, конвенційний, експресивний різновиди натовпу. Випадковий натовп. Його виникнення пов'язане з інтересом до певної події (наприклад, якась пригода, катастрофа, дорожня аварія). Цей тип натовпу на перший погляд виглядає як найбільш безпечний, але насправді, це не зовсім так. Інколи наслідки перебування в ньому можуть стати фатальними. Діючий натовп. Він може бути агресивним, панічним, корисливим, несамовитим. Його дії часто спричинені ненавистю до когось, необхідністю рятуватися від небезпеки, прагненням оволодіти якимись цінностями або станом екстазу (під час релігійних ритуалів, концертів, карнавалів).

Конвенційний натовп (обумовлений). Основою його формування поведінки є визнання реальних чи уявних правил і норм. Дії такого натовпу легше прогнозувати, коригувати. Експресивний натовп (або «танцюючий»). У такому натовпі людей об'єднують спільні почуття (карнавал, дискотека, радість, протест, горе та ін.). Головна небезпека настає тоді, коли його учасники починають спільні ритмічні рухи. У таких ситуаціях зростає вірогідність мішанини, спричинити яку може «циркулярна реакція» внаслідок втрати координації однією людиною.

ПСИХОЛОГІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ НАТОВПУ

Соціальні психологи відмічають ряд психологічних особливостей натовпу. Вони властиві усій психологічній структурі цього утворення і проявляються в різноманітних сферах:

- когнітивній;
- емоційно-вольовій
- темпераментальній;
- моральній.

У когнітивній сфері натовп виражає різноманітні дивності своєї психології:

- нездатність до усвідомлення, коли в дію вступає некерований общинний інстинкт і гору беруть несвідомі якості.

- сильно розвинена здатність до уяви – в уяві людей, які зібрались у натовпі, події спотворюються, а інколи навіть виникають колективні галюцинації.

- особливості мислення – мислить образами, і викликаний в його уяві образ, в свою чергу, викликає інші, які не мають жодного логічного зв'язку з першим. Він вважає реальними образи, викликані в його розумі і які часто мають лише віддалений зв'язок зі спостережуваним ним фактом, ніколи не прагне до правди, відвертається від очевидного, яке йому не подобається, і надає перевагу поклонятися ілюзіям.

- заражуваність – людина схильна до наслідування, думки і вірування поширюються у натовпі шляхом зараження.

Для емоційно-вольової сфери натовпу характерні також численні психологічні особливості:

- емоційність, або так званий емоційний резонанс – люди, які знаходяться у натовпі не просто знаходяться по сусідству один з одним, вони заражують оточуючих і самі заражуються від них.

- висока чуттєвість – почуття і ідеї окремих людей, які утворюють ціле – натовп – приймають одне і те ж спрямування. Народжується колективна душа, а сила почуттів ще більше підсилюється через відсутність відповідальності. Якими б не були почуття натовпу, хорошими чи поганими, характерною рисою їх є односторонність.

- екстремізм – сили натовпу спрямовані лише на руйнування. Нормальний стан натовпу, що зіткнувся з перепоною, – це гнів. Натовп ніколи не дорожить своїм життям під час обурення. У нього відсутнє критичне відношення до себе і присутній «нарцисизм» – «ми» бездоганні, у всьому винні «вони». «Вони» відливаються в образ ворога. Натовп рахується лише з силою, і доброта його мало зачіпає, для натовпу доброта – одна з форм слабкості.

- мотивація – хоча всі бажання натовпу бувають надто пристрасними, вони все ж продовжуються не довго, і натовп так же мало здатний виявити настійливу волю, як і розсудливість.

- безвідповідальність, яка породжує нерідко небачену жорстокість агресивного натовпу. Саме безвідповідальність дозволяє натовпу топтати слабких і схилитись перед сильними. У темпераментальній сфері психологічні особливості натовпу проявляються у фізичній активності (прагнення негайно перетворити у дії втілені ідеї) і дифузності (відсутність ясних цілей, що породжує легку перетворюваність натовпу з одного виду в інший і непостійність думок). У моральній сфері психологічні особливості натовпу найчастіше виявляються в моральності (самовідречення, самопожертвування,

відданість, безкорисливість, почуття справедливості) і релігійності (сліпе підкорення).

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДА У НАТОВПІ

У натовпі індивід набуває ряд специфічних психологічних особливостей, які можуть бути йому абсолютно не властиві, якщо він перебуває в ізольованому стані. Людину у натовпі характеризують наступні риси. Анонімність. Учасник натовпу являється в ній як би безіменним, і, загубившись у «безликій масі», поступаючи «як всі», людина припиняє відповідати за власні вчинки. Інстинктивність. У натовпі індивід віддає себе під владу таким інстинктам, яким ніколи, будучи в інших ситуаціях, не дає волі. У нього знижується здатність до раціональної переробки інформації, яку сприймає. Неусвідомленість. У натовпі зникає, розчиняється свідомо особистість. Стан єдності (асоціації). У натовпі індивід відчуває силу людської асоціації, яка впливає на нього своєю присутністю. Вплив цієї сили виражається або у підтримці і посиленні, або у стримуванні і придушенні індивідуальної поведінки людини. Стан гіпнотичного трансю. Індивід, який провів певний час серед діючого натовпу, впадає у такий стан, який нагадує стан загіпнотизованого суб'єкта. Він уже не усвідомлює своїх вчинків. У нього, як у загіпнотизованого, одні здібності зникають, інші ж доходять крайнього ступеня напруги. Відчуття непереможної сили. Індивід у натовпі здобуває відчуття нездоланної сили, завдяки одній лише чисельності. Заражуваність. У натовпі будь-яка дія заражувальна до такого ступеня, що індивід дуже легко приносить у жертву свої особисті інтереси інтересу натовпу. Аморфність. У натовпі повністю стираються індивідуальні риси людей, зникає їх оригінальність і особистісна неповторність. Втрачається психічна надбудова кожної особистості і розкривається і виходить на поверхню аморфна однорідність. Безвідповідальність. У натовпі у людини повністю втрачається почуття відповідальності, яке практично завжди є стримуючим началом для індивіда. Соціальна деградація. Стаючи частинкою натовпу, людина як би опускається на кілька сходинок нижче у своєму розвитку. В ізольованому положенні – у звичайному житті вона скоріше за все була культурною людиною, у натовпі ж – це варвар, тобто істота інстинктивна. Людина у натовпі перетерплює зниження інтелектуальної діяльності. Для людини натовпу також характерна підвищена емоційність сприйняття всього, що вона бачить і чує навколо себе.

ПОЧУТТЯ НАТОВПУ

У числі спеціальних властивостей, що характеризують натовп, зустрічаються, наприклад, такі: імпульсивність, дратівливість, нездатність обмірковувати, відсутність міркування і критики, перебільшену чуттєвість і т.д., що спостерігаються у істот, що належать

до нижчих форм еволюції. Так як збудники, що діють на натовп, дуже різноманітні і натовп завжди їм кориться, то звідси впливає його надзвичайна мінливість.

Через цю мінливість натовпом дуже важко керувати, особливо якщо частина суспільної влади знаходиться в його руках. Натовп не тільки імпульсивний і мінливий: як і дикун, він не допускає, щоб щонебудь ставало між його бажанням і реалізацією цього бажання. Натовп тим менш здатний допустити це, якщо чисельність створить у нього почуття нездоланної могутності. Для індивіда в натовпі поняття про неможливість не існує. Ізольований індивід усвідомлює, що він не може один підпалити палац, пограбувати магазин, а якщо навіть він відчує потяг зробити це, то легко устоїть проти нього. У натовпі ж у нього є свідомість могутності, що доставляється йому чисельністю, і досить лише вселити йому ідеї убивства і грабежу, щоб він негайно ж піддався спокусі.

Блукаючи завжди на границі несвідомого, легко підкоряючи усяким вселянням і володіючи буйними почуттями, властивими тим істотам, що не можуть підкорятися впливу розуму, натовп, позбавлений всяких критичних здібностей, повинний бути надзвичайно легковірним. Неймовірного для нього не існує, в ньому надзвичайно легко створюються і поширюються легенди і самі неправдоподібні розповіді. Саме так народжуються усі колективні галюцинації, про які часто говориться в історії і вірогідність яких підтверджується тисячами чоловік. Самі сумнівні події — це саме ті, котрі спостерігалися найбільшим числом людей. Говорити, що який-небудь факт одноразово підтверджується тисячами свідків, — це значить сказати в більшості випадків, що дійсний факт зовсім не схожий на існуючі про нього розповіді. Які б ні були натовпи, гарні чи дурні, характерними їх рисами є односторонність і перебільшення. У цьому відношенні, як і у багатьох інших, індивід у натовпі наближається до примітивних істот, не відає ні сумнівів, ні коливань, а сила почуттів ще більш збільшується відсутністю відповідальності.

Володіючи перебільшеними почуттями, натовп здатен підкорятися впливу тільки таких же перебільшених почуттів. Натовп бажає бачити й у своїх героях таке ж перебільшення почуттів; їхні удавані якості і чесноти завжди повинні бути збільшені в розмірах. Мистецтво говорити натовпу, без сумніву, належить до мистецтва нижчого розряду, але, проте, вимагає спеціальних здібностей.

Натовп виражає таку ж авторитетність у своїх судженнях, як і нетерпимість. Авторитетність і нетерпимість являють собою такі визначені почуття, що легко розуміються і засвоюються натовпом і так само легко застосовуються ним на практиці, як тільки вони будуть йому

нав'язані. Маса поважають тільки силу, і доброта їх мало торкає, тому що вони дивляться на нього як на одну з форм слабкості. Симпатії натовпу завжди були на боці тиранів, що підкоряють його собі, а не на стороні добрих володарів, і найвищі статуї натовп завжди споруджує першим, а не останнім. Якщо натовп охоче топче ногами поваленого деспота, то це відбувається лише від того, що, утративши свою силу, цей деспот уже попадає в категорію слабких, котрих нехтують, тому що їх не бояться.

Вірити в перевагу революційних інстинктів у натовпі — це значить не знати його психології. Натовп занадто керується несвідомим і тому занадто підкоряється впливу вікової спадковості, щоб не бути насправді надзвичайно консервативної. Наданий сам собі, натовп незабаром стомлюється своїми власними безладдями й інстинктивно прагне до рабства.

МОРАЛЬНІСТЬ НАТОВПУ

Натовп може виявити іноді дуже високу моральність. Діючи на індивіда у натовпі і викликаючи в нього почуття слави, честі, релігії і патріотизму, легко можна змусити його пожертвувати навіть своїм життям. Історія багата прикладами, подібними до хрестових походів і волонтерам 93-го року. Тільки натовп здатен до прояву найбільшої безкорисливості і найбільшої відданості. Як багато разів натовп героїчно вмирав за яке-небудь вірування, чи слова ідеї, що він сам ледь розумів.

Натовп, що влаштовує страйки, робить це не стільки для того, щоб домогтися збільшення свого убогого заробітку, яким він задовольняється, скільки для того, щоб коритися наказу. Особистий інтерес дуже рідко буває могутнім двигуном у натовпі, тоді як в окремого індивіда він займає перше місце. Ніяк не інтерес, звісно, керував натовпом у багатьох війнах, частіше усього недоступних його поняттям, але він йшов на смерть і так само легко приймав його, як легко дають себе убивати ластівки, загіпнотизовані дзеркалом мисливця.

Якщо вважати моральними якостями безкорисливість, покірність і абсолютну відданість химерному чи реальному ідеалу, то треба визнати, що натовп дуже часто володіє цими якостями в такій степені, у якій вони рідко зустрічаються навіть у самого мудрого з філософів.

Ці якості натовп пропонує до справи несвідомо, натовп головним чином управляється несвідомими інстинктами і зовсім не міркує. Якби він міркував іноді і справлявся б зі своїми безпосередніми інтересами, то, бути може, ніяка цивілізація не розвилася б на поверхні нашої планети і людство не мало би історії.

ПОВЕДІНКА НАТОВПУ:

У поведінці натовпу проявляються як ідеологічні впливи, за допомогою яких готуються певні дії, так і зміни в психічних станах, що відбуваються під впливом якихось конкретних подій або інформації про них. У діях натовпу відбувається зіткнення і практична реалізація впливів і ідеологічних, і соціально-психологічних, їх взаємопроникнення у реальну поведінку людей. Одним із видів поведінки натовпу є паніка. Паніка – це емоційний стан, який виникає як наслідок або дефіциту інформації про якусь лякаючу чи незрозумілу ситуацію, або її надлишку, і який проявляється в імпульсивних діях.

Фактори, що здатні викликати паніку, різноманітні. При паніці людьми оволодіває страх; вони втрачають самоконтроль, солідарність, метушаться, не бачать виходу з ситуації.

Фактори, що особливо сильно впливають на поведінку натовпу, наступні:

Забобони – закріплені неправдиві думки, що виникають під впливом страху, пережитого людиною. Багато з них пов'язані з вірою у що-небудь. На їх дію наражаються самі різні люди, незалежно від рівня освіти і культури.

У значній мірі забобони засновані на страхові і вони значно посилюються у натовпі. Ілюзія – різновид хибного знання, що закріпилося у суспільній думці. Основа ілюзії – незнання, яке може дати самі неочікувані і небажані ефекти, коли проявляється у натовпі.

Передсуди – хибні знання, що перетворились у переконання. Вони активні, агресивні, відчайдушно протистоять справжньому знанню. Це протистояння настільки сліпе, що натовп не сприймає ніяких аргументів, які суперечать передсудам. У випадках, коли поширені стереотипи суспільної думки перенасичуються емоціями, можливе виникнення масового психозу, під час якого люди здатні здійснювати самі безглузді вчинки, перестають віддавати собі звіт у всіх наслідках своїх дій.

Натовп є типовим прикладом масової спільності. Це відносно короткочасне, безструктурне скупчення людей, об'єднаних безпосередньою просторовою близькістю. Натовп не має чітко усвідомленої мети, дії його учасників зумовлені якимось зовнішнім стимулом та загальним емоційним станом. Його слід розглядали як ірраціональну, сліпу і руйнівну силу, де панують неусвідомлені імпульси, зараження, наслідування та навіювання. Висновок же зводиться до того, що натовп – це завжди остання (нижча) стадія розвитку суспільства, його поведінка нагадує поведінку дикуна чи зграї диких тварин.

Для того, щоб уникнути негативних наслідків з боку діючого натовпу і від самого перебування в ньому, соціальна психологія й займається вивченням великих соціальних груп. Великі соціальні групи формуються на основі усвідомлення людьми об'єктивних умов свого буття, що живить та актуалізує їх фундаментальний інтерес. Їх справедливо вважають основними суб'єктами суспільного розвитку. Свідома особистість зникає, причому почуття і ідеї всіх окремих одиниць, які базують ціле, яку називається натовпом, приймають один і той же напрямок. Утворюється колективна душа, яка має, звісно, тимчасовий характер, але й досить певні риси.

Натовп в інтелектуальному відношенні завжди коштує нижче ізолюваного індивіда, але з погляду почуттів і вчинків, викликуваних цими почуттями, він може бути чи краще гірше його, залежно від обставин. Усе залежить від того, якому вселянню кориться натовп.

ДЖЕРЕЛА:

Безпека життєдіяльності. Баб'як О.С., Чирва Ю.О. – К., 2003. – 304 с.; Е.П. Белинская, О.А. Тихомандрицкая. Социальная психология. Хрестоматия: Учеб. пособие для студентов вузов / - М.: Аспект Пресс, 2000. – 475 с.; Молодь і право. Інф. випуск №1. Укр. нац. комітет молодіжних організацій. – К., 2000. – 35 с. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: Посібник. – К.: Академвидав, 2003. – 448 с.; Соціальна психологія. М.Н. Корнев, А.Б. Коваленко – К., 1995. – 304 с.; Социальная психология. Р.И. Мокшанцев, А.В. Мокшанцева. – Новосибирск-Москва, 2001. – 408 с.7. Социальная психология. С.И. Самыгин, Л.Д. Столяренко. – Ростов-на-Дону, 2000. – 576 с.

ПУАНКАРÉ ЖУЛЬ АНРІ (29 КВІТНЯ 1854— 17 ЛИПНЯ 1912 рр.)

Французький математик, фізик, філософ і теоретик науки. Голова Паризької академії наук (з 1906 р.) і Французької академії (з 1908 р.). Пуанкаре називають одним з найбільших математиків всіх часів,

останнім математиком-універсалом, людиною, здатною охопити всі математичні результати свого часу.

Член Лондонського королівського товариства (1894), іноземний член-кореспондент Петербурзької АН (1895), член Геттінгенської академії наук, президент Французького астрономічного товариства, член Бюро довгот у Парижі (1893).

Анрі Пуанкаре народився 29 квітня 1854 р. у містечку Сіте-Дюкаль поблизу Нансі (Лотарингія, Франція). Його батько, Леон Пуанкаре, був професором медицини в Університеті Нансі.

Мати Анрі, Євгенія Лануа, весь вільний час присвячувала вихованню дітей — сина Анрі і дочки Аліни. З самого дитинства за Анрі закріпилася слава неухважної, недбалої людини, що має труднощі з графічним закріпленням своїх знань. Ці риси в майбутньому виявилися у своєрідній індивідуальній манері Пуанкаре-ученого. У дитинстві Анрі переніс дифтерію, яка ускладнилася паралічем ніг і м'якого піднебіння. Хвороба затягнулася на декілька місяців, протягом яких він не міг ні ходити, ні говорити. За цей час у нього дуже сильно розвинулося слухове сприйняття і, зокрема, з'явилася цікава здатність — кольорове сприйняття звуків, яка збереглася у нього до кінця життя.

Хороша домашня підготовка — дозволила Анрі у вісім з половиною років вступити відразу на другий рік навчання у ліцеї. Там його відзначають як старанного і допитливого учня. На цьому етапі його інтерес до математики помірний — через деякий час він переходить на відділення словесності. З серпня 1871 р. Пуанкаре отримує ступінь бакалавра словесності з оцінкою «добре». Через декілька днів Анрі виявив бажання брати участь в іспитах на ступінь бакалавра наук, який йому вдалося здати, але лише з оцінкою «задовільно», зокрема тому, що він «провалив» письмову роботу з математики. Спізнившись, розпашілий Анрі погано зрозумів завдання — замість того, щоб виводити формулу для суми геометричної прогресії, він відхилився і розкрив зовсім інше питання. Втім, слава про його надзвичайні здібності вже тоді досягла стін університету, тому екзаменаційна комісія пішла назустріч — його було допущено до усного іспиту, який він блискуче склав. У подальші роки математичні таланти Пуанкаре виявляються ще ясніше. У жовтні 1873 р. він стає студентом Політехнічної школи. Далі він вступає до Гірничої школи, найавторитетніший у той час спеціальний вищий навчальний заклад. Там він через декілька років захищає докторську дисертацію, про яку Жан Гастон Дарбу, що був у складі комісії, сказав: «З першого ж погляду мені стало ясно, що робота виходить за рамки звичайного і з лишком заслуговує того, щоб її прийняли. Вона містила цілком досить результатів, щоб забезпечити матеріалом багато хороших дисертацій».

Отримавши ступінь доктора, Пуанкаре починає викладацьку діяльність у Кані (Нормандія) і паралельно пише свої перші серйозні статті — вони присвячені введеному ним поняттю автоморфних функцій і відразу привертають увагу європейських математиків. Там же, у Кані, він знайомиться зі своєю майбутньою дружиною Полен д'Андесі. 20 квітня 1881 р. вони побралися.

У жовтні 1881 р. Пуанкаре погоджується на посаду викладача на Факультеті наук в Паризькому університеті. З осені 1886 р. він очолює кафедру математичної фізики і теорії ймовірностей Паризького університету, а у січні 1887 р. його обирають членом французької Академії наук. У Парижі він пише свої фундаментальні роботи з диференціальних рівнянь, небесної механіки, топології.

У 1887 р., коли король Швеції Оскар II організував математичний конкурс і запропонував учасникам розрахувати рух тіл Сонячної системи під впливом їхнього власного взаємного притягнення, Пуанкаре показав, що це завдання (так звана задача трьох тіл) не має закінченого математичного рішення. З 1893 р. Пуанкаре — член Бюро довгот, з 1896 р. очолює кафедру астрономії. У 1904 р. Пуанкаре зголосився зайняти посаду професора загальної астрономії у Політехнічній школі без оплати, щоб зберегти викладання дисципліни. У 1906 р. стає президентом французької Академії наук.

Помер 17 липня 1912 р. у Парижі. Похований у сімейному склепі на столичному кладовищі Монпарнас.

Внесок у науку:

Математична діяльність Пуанкаре носила міждисциплінарний характер, завдяки чому за тридцять з невеликим років своєї напруженої творчої діяльності він залишив фундаментальні праці практично у всіх областях математики.

Роботи Пуанкаре, опубліковані Паризькою Академією наук у 1916–1954 рр., становлять 10 томів. Це праці з топології, теорії ймовірності, теорії диференціальних рівнянь, теорії автоморфних функцій, неевклідової геометрії. Пуанкаре серйозно використовував і доповнив методи математичної фізики, зокрема, вніс істотний внесок до теорії потенціалу, теорії теплопровідності. Він також займався розв'язуванням різних завдань з механіки і астрономії. Після захисту докторської дисертації, присвяченої вивченню особливих точок системи диференціальних рівнянь, Пуанкаре написав ряд мемуарів під загальною назвою «Про криві, визначені диференціальними рівняннями». У них він побудував якісну теорію диференціальних рівнянь, досліджував характер ходу інтегральних кривих на площині, дав класифікацію особливих точок, вивчив граничні цикли. Пуанкаре успішно застосовував результати своїх досліджень до задачі про рух

трьох тіл, детально вивчивши поведінку розв'язку (періодичність, асимптотичність і т. д.). Ним уведені методи малого параметра, нерухомих точок, рівнянь у варіаціях, розроблена теорія інтегральних інваріантів.

Пуанкаре належать багато важливих для небесної механіки праць про стійкість руху і про фігури рівноваги гравітуючої рідини, що обертається. Пуанкаре вперше ввів у розгляд автоморфні функції і детально їх досліджував. При розробці їх теорії він застосував геометрію Лобачевського. Для функцій декількох комплексних змінних він побудував теорію інтегралів, подібну до теорії інтегралів Коші. Всі ці дослідження врешті-решт привели Пуанкаре до абстрактного топологічного визначення гомотопії і гомології. Також він вперше ввів основні поняття комбінаторної топології, такі як числа Бетті, фундаментальну групу, довів формулу, що зв'язує число ребер, вершин і граней n -вимірного поліедра (формулу Ейлера — Пуанкаре), дав перше точне формулювання інтуїтивного поняття розмірності. В області математичної фізики Пуанкаре досліджував коливання тривимірного континууму, вивчив ряд задач теплопровідності, а також різні задачі у галузі теорії потенціалів, електромагнітних коливань. Йому належать також праці з обґрунтування принципу Діріхле, для чого він розробив т.з. метод виметення.

Ім'я Пуанкаре безпосередньо пов'язане з успіхом теорії відносності: довгий час він співпрацював з Гендріком Лоренцом і ще у 1898 р., задовго до Ейнштейна, у своїй роботі «Вимірювання часу» сформулював принцип відносності, а потім навіть ввів чотиривимірний простір-час, теорію якого у співпраці з Ейнштейном пізніше розробив Герман Мінковський. У 1905 р. він написав твір «Про динаміку електрона», в якому розвинув математичні наслідки «постулату відносності». Знайомство з працями Пуанкаре сам Ейнштейн довгий час заперечував. Водночас сам Пуанкаре, який відрізнявся виключно етичним ставленням до наукового доробку колег і завжди у своїх лекціях давав екскурс з історії досліджень у тій чи іншій галузях, стосовно робіт Ейнштейна та Мінковського не робив ніяких коментарів (навіть не згадував їх).

Астрономічні роботи Пуанкаре відносяться до небесної механіки і космогонії. Його дослідження з якісної теорії диференціальних рівнянь мають важливе значення при вирішенні різних прикладних завдань, особливо у небесній механіці. У праці «Нові методи небесної механіки» (т. 1-3, 1892–1899), а також у «Лекціях з небесної механіки» (т. 1-3, 1905–1910) Пуанкаре розвинув і вдосконалив класичні методи вирішення завдань, пов'язаних з вивченням збуреного руху. Досліджував періодичні та асимптотичні

рішення диференціальних рівнянь, ввів методи малого параметра, рівняння в варіаціях, розробив теорію інтегральних інваріантів, надалі застосовану в теорії стійкості. В області космогонії Пуанкаре поряд із загальною теорією стійкості руху розробив питання про фігури рівноваги гравітуючих рідких мас, що сприяло розвитку уявлень про походження подвійних зірок шляхом ділення одиничних обертових зірок. У книзі «Лекції про космогонічних гіпотезах» (1911) дав високу оцінку космогонічній гіпотезі Лапласа, вважаючи основні її положення найбільш обґрунтованими.

Наукові терміни, зв'язані з ім'ям Пуанкаре: Гіпотеза Пуанкаре, Група Пуанкаре, Двоїстість Пуанкаре, Лема Пуанкаре, Метрика Пуанкаре, Модель Пуанкаре простору Лобачевського, Нормальна форма Пуанкаре — Дюлака, Відображення Пуанкаре, Остання теорема Пуанкаре, Сфера Пуанкаре, Теорема Пуанкаре — Бендиксона, Теорема Пуанкаре — Вольтерра, Теорема Пуанкаре про векторне поле, Теорема Пуанкаре про повернення, Теорема Пуанкаре про швидкість росту цілої функції, Теорема Пуанкаре про класифікації гомеоморфізмів кола, Теорема Пуанкаре — Біркгофа — Вітта та багато інших.

Філософська концепція Пуанкаре

За часів Пуанкаре набирала силу третя хвиля позитивізму, у рамках якої, зокрема, математика проголошувалась частиною логіки. Цю ідею проповідували такі видатні учені, як Бертран Рассел, Готлоб Фреге і Давид Гільберт. Пуанкаре був категорично проти такого роду формалістичних поглядів. Він вважав, що в основі діяльності математики лежить інтуїція, а сама наука не допускає повного аналітичного обґрунтування.

Свою роботу він повністю підпорядковував цьому принципу: Пуанкаре завжди спочатку повністю розв'язував задачі у голові, а потім записував розв'язки. Він мав феноменальну пам'ять і міг слово в слово цитувати прочитані книги і проведені бесіди (пам'ять, інтуїція і уява Анрі Пуанкаре навіть стали предметом справжнього психологічного дослідження). Крім того, він ніколи не працював над одним завданням довгий час, вважаючи, що підсвідомість вже отримала завдання і продовжує роботу, навіть коли він роздумує про інші речі. Втім, зауважмо, що часто легенди про його несхильність до письмової роботи не мали під собою достатніх підстав — так, анекдоти про Пуанкаре, що начебто мав звичку слухати лекції, склавши руки, важко узгоджуються із існуванням 4500 сторінок його конспектів різних років. Схоже, що у дійсності він ще й записував!

Пуанкаре вважав, що основні положення (принципи, закони) будь-якої наукової теорії не є ні синтетичними істинами a priori (як, наприклад, для Канта), ні моделями об'єктивної реальності (як,

наприклад, для матеріалістів XVIII ст.). Вони суть угоди, єдиною абсолютною умовою яких є несуперечність. Вибір тих або інших положень з безлічі можливих, взагалі кажучи, довільний, якщо відвернутися від практики їх застосування. Але оскільки ми керуємося останньою, довільність вибору основних принципів обмежена, з одного боку, потребою нашої думки у максимальній простоті теорій, з іншої — необхідністю успішного їх використання.

Так, науковець вважає, що графік його дослідних результатів складається на плавну криву тому, що він змушений так робити: інакше він зіткнеться із непереборними труднощами. Хоча наука й більше не має простоту природи як одну з основних аксіом, але вона мусить діяти так, ніби вона цю аксіому приймає. У межах цих вимог поміщена відомасвобода вибору, зумовлена відносним характером самих цих вимог.

Ця філософська доктрина отримала згодом назву конвенціоналізму. Скажімо, за Пуанкаре, евклідова геометрія описує простір так само точно, як і неевклідова — а саме, питання про коректність такого опису не може мати відповіді: жодними дослідними неможливо виявити властивості простору, адже досліді виявляють властивості об'єктів у просторі, а не самого простору, ставити за мету дізнатись його структуру абсурдно.

Вчений наводить як приклад аргумент, що, нібито, вимірювання паралаксу далеких зір може виявити структуру простору і пояснює, що результати такого досліді можуть бути витлумачені двома шляхами, а саме: геометрія простору є неевклідовою, а світлові промені рухаються по прямих; або ж геометрія є евклідовою, а світлові промені рухаються по кривих.

Ці тлумачення є рівноправними, і наш вибір одного з них базуватиметься лише на зручності. Звідси, робить висновок Пуанкаре, евклідова геометрія ніколи не втратить своєї актуальності — вона є найпростішою.

Нагороди та відзнаки: 1900 р. — золота медаль королівського астрономічного товариства; 1905 р. — Медаль Маттеуччі; 1905 р. — Премія Больяї; 1911 р. — медаль Кетрін Брюс Тихоокеанського Астрономічного Товариства; На честь ученого названі кратер на Місяці та астероїд 2021 Poincaré.

ДЖЕРЕЛА:

Ценность науки. М., 1906.; Наука и гипотеза. СПб., 1906; Наука и метод. СПб., 1910; Последние мысли. П., 1923. Тяпкин А. А., Шибанов А. С. Пуанкаре. — 2-е издание. — М.: Молодая гвардия, 1982. — 415 с. — (Жизнь замечательных людей).; Храмов Ю. А. Пуанкаре Жюль Анри (Poincaré Jules Henri) // Физики: Биографический справочник / Под ред. А. И. Ахиезера. — Изд. 2-е, испр. и дополн. — М.: Наука, 1983. — С. 225. — 400 с.

ПУБЛІЧНА ВЛАДА

ПУБЛІЧНА ВЛАДА — це влада, виділена з товариства і яка не збігається з населенням країни. Це вольове відношення між людьми з приводу організації їхньої сумісної діяльності, вироблене на основі спільного інтересу.

Публічна влада виступає у двох формах:

1. державна влада
2. муніципальна влада.

Для обох форм публічної влади притаманна низка спільних ознак.

В Україні можна говорити про три форми публічної влади:

1. державна влада
2. республіканська влада Автономної Республіки Крим
3. місцеве самоврядування.

Існують різні погляди на природу публічної влади.

Так, її називають однією з ознак, що відрізняють державу від суспільного ладу. Зазвичай протиставляється суспільній владі. Поява публічної влади пов'язується тут з виникненням перших держав.

З інших позицій виділяють такі особливості публічної влади:

- існує і функціонує у межах суспільних відносин;
- здійснює управління, упорядкування, з метою підтримання функціонування суспільства та базується на силі;
- публічна влада є соціальним явищем;
- виступає невід'ємним атрибутом суспільства на будь — якому етапі його розвитку.

Публічна і державна влада:

Оскільки немає єдиного загальноприйнятого визначення державної влади, існують різні її теорії. Найбільш поширеним є тлумачення державної влади як такого виду публічної політичної влади, що здійснюється державою та її органами, тобто здатність держави підпорядковувати своїй волі поведінку осіб.

Державна влада — це влада публічна, у зв'язку з чим її треба розглядати як здатність або можливість здійснювати управління і керівництво суспільством.

Проте однозначної універсальної відповіді щодо природи співвідношення державної та публічної влади, характеру взаємозалежності та відмінності державної і місцевої самоврядної влади, а також співвідношення останньої з публічною владою.

Державну владу нерідко ототожнюють з публічною, що породжує низку теоретико-практичних проблем.

Поширеним є розуміння публічної влади як ширшого поняття, ніж державна, адже остання є саме видом публічної влади, до якої входять, наприклад, влада народу та органів місцевого самоврядування.

Але з приводу останнього положення думки науковців розділилися.

Одні з них вважають владу органів місцевого самоврядування різновидом державної влади, посилячись на її характер децентралізованого державного управління. Інші ж схильні відносити місцеву самоврядну владу до окремого інституту публічної влади, яка здійснюється локально — в інтересах територіальних громад.

Держава символізує публічний простір, а громадянське суспільство — деполітизований простір свободи, основу якого складають ринкова економіка і права людини.

Державна влада дійсно спирається у своїй побудові на своєрідну «публічну» основу, адже здійснюється та виступає від імені суспільства, є представником його волі. Але вона не єдиний різновид публічної влади.

Тому окремі державознавці називають державну владу публічною владою особливого роду. Але так чи інакше, державна влада — це влада публічна, у зв'язку з чим її треба розглядати як здатність або можливість здійснювати управління, керівництво суспільством.

З таких позицій можна провести відмежування між цими поняттями - за вищенаведеними особливостями та суб'єктним складом. Суб'єктами публічної влади виступають населення, народ, сукупність абстрактних суб'єктів влади, а державної влади — лише її органи.

ДЖЕРЕЛА:

Іванець О. О. Про співвідношення державної та публічної влади: Перспективи розвитку науки / Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — Київ: Подсекція 15. Конституційне право, — 27-28 с.; Рабінович П. М. Державна влада // Юридична енциклопедія: В 6 т. -К.: Укр. Енциклоп., 1999. -Т.2. -380 с.; Тодика Ю. М. Конституційне право України. — К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. — 544 с.; Погорілко В. Ф. Публічна влада // Юридична енциклопедія: в 6 т. -К.: Укр. Енцикл., 2003. -Т.5. -280 с.; Ярмиш О. Н., Серьогін В. О. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні: Підручник. — Харків: Вид-во Національного ун-ту внутр. справ, 2002.

ПУТІН ВОЛОДІМИР ВОЛОДІМИРОВИЧ
(НАРОДИВСЯ 7 ЖОВТНЯ 1952 Р.)

Російський державний і політичний діяч, другий (2000–2008 рр.) та четвертий (від 7 травня 2012 р.) президент Російської Федерації.

Після відставки першого президента Бориса Єльцина виконував його обов'язки від 31 грудня 1999 - 7 травня 2000 р. Від 16 серпня - 31 грудня 1999 р. та від 8 травня 2008 – до 7 травня 2012 рр.— голова Уряду Російської Федерації. Має юридичну освіту. Кандидат економічних наук. Голова політичної партії «Єдина Росія» від 7 травня 2008 р.

Володимир Путін народився 7 жовтня 1952 р. у Ленінграді. Його батьки були не дуже письменними селянами з Тверської губернії. Батько Путіна, Володимир Спиридонович Путін (1911 — 02.08.1999 рр.) — учасник Другої світової війни (воював у військах НКВД), робітник на заводі. У 1950-і рр. Путін-старший служив у воєнізованій охороні Ленінградського вагонобудівного заводу імені Єгорова, пізніше працював майстром на цьому ж заводі, був секретарем партбюро цеху. Мати, Марія Іванівна Шеломова (1911—1998 рр.), пережила блокаду Ленінграда, працювала після війни санітаркою, двірником, приймальницею товару у булочній, сторожем, прибиральницею у лабораторії. Обоє батьків померли від раку та поховані на Серафимовському кладовищі Санкт-Петербурга. Володимир був третім сином у сім'ї — двоє старших братів, що народилися ще у тридцяті роки, померли у дитинстві.

Сім'я Путіних жила у 20-метровій кімнаті комунальної квартири у Ленінграді. Путіни жили бідно: наприклад, перше пальто Путіну-молодшому змогли купити тільки у 20 років, а на тренуваннях по самбо Путін виходив на килим у шерстяних шкарпетках замість шкіряних борцівок. Ставши президентом, Путін розповідав, що з дитинства він захоплювався радянськими фільмами про розвідників і мріяв працювати в органах державної безпеки.

У 1970—1975 рр. вчився на міжнародному відділенні юридичного факультету Ленінградського державного університету імені А. Жданова. На думку деяких дослідників, за конкурсу 40 абітурієнтів на місце та посередні оцінки («трійки») у школі, Путін був прийнятий до ЛенДУ через спортивну кафедру, як перспективний спортсмен-самбіст, і протягом навчання приділяв більшість часу тренуванням, зборам та змаганням, а не навчанню. В університеті вступив до КПРС і залишався її членом до заборони партії 1991 р. (формально не виходив із КПРС). За власними словами, під час навчання вперше зустрів Анатолія Собчака, на той час доцента університету. Тема диплома Путіна як правознавця — «Принцип найбільшого сприяння нації».

Після закінчення ЛенДУ (у 1976) він став майстром спорту з самбо, був чемпіоном Ленінграда.

Служба у КДБ

До «позаштатної роботи» у КДБ був завербований на 4-му курсі університету. Після закінчення був направлений на роботу до Комітету державної безпеки СРСР. Де мав вишкіл також і на екстрасенса. У 1975—1984 рр.— співробітник п'ятого відділу Ленінградського управління КДБ. У 1976 р. закінчив «Курси перепідготовки оперативного складу» в Охті («401-а школа»). У 1979 р. закінчив навчання на річних курсах перепідготовки у Вищій школі КДБ у Москві. У 1985 р. навчався 1 рік у Червонопрапорному інституті КДБ СРСР ім. Ю. Андропова. У 1985—1990 рр. працював у НДР, у Дрездені. Офіційно посідав посаду завідуючого Будинком дружби СРСР — НДР 1-ї гвардійської танкової дивізії ГРВН. Під час роботи у спецслужбі отримав агентурне ім'я «Моль». А у близькому оточенні отримав псевдонім «Михайло Іванович».

Робота у Петербурзі і звинувачення в корупції

Від 1990 р. — помічник проректора з міжнародних питань Ленінградського державного університету, потім — радник голови Ленінградської міської ради. Від 12 червня 1991 р., після обрання А. Собчака на посаду мера, — голова Комітету із зовнішніх зв'язків мерії Санкт-Петербурга. На початку 1992 р. був переведений у «діючий резерв» КДБ у званні «підполковника запасу». За іншими джерелами (генерал Олег Калугін) — майор запасу, підполковником ніколи не був. Від березня 1994 р. — перший заступник голови уряду Санкт-Петербурга.

Згодом багато хто з тих, хто разом з В. Путіним, як головою Комітету із зовнішніх зв'язків, займався заснуванням численних фірм і управлінням їхньою діяльністю (Олексій Кудрін, Герман Греф, Михайло Лесін та інші), у 2000-і рр. зайняли відповідальні пости в уряді РФ. У 1992

р. депутатською робочою групою Ленсовета на чолі з Мариною Сальє і Юрієм Гладковим (так званою «комісією Сальє») проти Путіна, як керівника Комітету із зовнішньоекономічних зв'язків, було висунуто звинувачення у махінаціях у зв'язку з програмою постачання Санкт-Петербурга продуктами харчування в обмін на сировину. Згідно з висновком робочої групи, сировина продавалася за заниженими, проти ринкових, цінами (рідкоземельного металу скандію — у 2000 разів), тоді як продовольство купувалося за завищеними; операції укладалися з сумнівними фірмами-«одноденками» і з фірмами, на чолі яких стояли кримінальні діячі; договори оформлялися з грубими порушеннями правил і за бажання легко могли бути оголошені недійсними. За підрахунками групи, збитки, завдані місту у результаті дій В. Путіна, склали 122 млн. доларів. Петросовет схвалив доповідь групи і рекомендував Анатолію Собчаку відправити Путіна у відставку і передати матеріали до прокуратури.

У серпні 1999 р. журналісти Олег Лур'є і Інга Савельєва звинуватили Путіна у корупції під час приватизації, розкраданні бюджетних коштів, зв'язках з кримінальним світом та інших протиправних діях. На звинувачення жодної офіційної реакції не було.

Робота у Москві

За три роки пройшов шлях від заступника керівника справами президента до секретаря Ради безпеки:

У серпні 1996 р., після поразки А. Собчака на виборах мера, запрошений на роботу до Москви на посаду заступника керівника справами президента Російської Федерації Павла Бородіна.

26 березня 1997 р. призначений заступником керівника Адміністрації президента Росії — начальником Головного контрольного управління президента Російської Федерації, змінивши на цій посаді Олексія Кудріна. За словами Путіна, результати проведеною Головним контрольним управлінням перевірки, пов'язаної з виконанням оборонного замовлення, стали однією з причин відставки міністра оборони РФ Ігоря Родіонова у травні 1997 р.

25 травня 1998 р. призначений першим заступником керівника Адміністрації президента Російської Федерації, відповідальним за роботу з регіонами. До моменту призначення вважався однією з найвпливовіших фігур у Кремлі.

Від 25 липня 1998 р. — директор Федеральної служби безпеки Російської Федерації, одночасно — від 26 березня 1999 р. — секретар Ради безпеки Російської Федерації.

У 1997 р. захистив кандидатську дисертацію під назвою «Стратегічне планування відтворення мінерально-сировинної бази

регіону в умовах формування ринкових відносин» в Санкт-Петербурзькому державному гірничому інституті.

Путін з лідерами Чечні

У 2005 р. Кліффорд Гадді та Ігор Данченко із Брукінгського інституту у Вашингтоні, аналізуючи розуміння В. Путіним оптимальної економічної моделі сталого розвитку Росії, виявили, що 16 із 20 сторінок, якими починається основна частина роботи В. Путіна, є точним відтворенням або близьким до тексту переказом статті «Стратегічне планування і політика» професорів Вільяма Кінга і Девіда Кліланда, опублікованої 1978 р. Шість діаграм і графіків з роботи Путіна майже повністю збігаються з американськими.

На чолі уряду (серпень-грудень 1999 р.)

9 серпня 1999 р. призначений тимчасово виконуючим обов'язки голови уряду Російської Федерації. Того ж дня у своєму телезверненні президент Єльцин назвав його своїм наступником. З 16 серпня 1999 р. — голова уряду.

У вересні 1999 р. була здійснена серія терористичних актів — вибухи житлових будинків в Буйнакську, Москві і Волгодонську, жертвами яких стали більше 300 чоловік. Згідно з вироком закритого суду, вибухи були здійснені карачаївцями і дагестанськими ваххабітами за замовленням арабських найманців Аміра Хаттаба і Абу Умара з метою відвернути увагу російської влади від подій у Дагестані, де в цей час йшли бої між федеральними військами і озброєними загонами бойовиків з Чечні, яких очолювали Шаміль Басаєв і арабський найманець Хаттаб. Ядро угруповання бойовиків, що напала на Дагестан, складала іноземні найманці і бійці «Ісламської міжнародної миротворчої бригади». Прямий зв'язок безпосередніх виконавців вибухів будинків з арабськими найманцями (навчання у диверсійно-

терористичних таборах Хаттаба тощо) підтверджується свідченнями самих терористів і свідченнями свідків. Басаєв категорично заперечував свою причетність до вибухів, зокрема у конфіденційному листі Путіну, написаному за 2 дні до захоплення заручників у Беслані. У листі він у той же час пропонував, як одна з умов мирної домовленості, можливість «в прийнятній формі» узяти цю відповідальність на себе.

За інформацією деяких джерел, а також згідно з однією із заяв Генпрокуратури РФ, вторгнення до Дагестану було організоване і профінансоване підприємцем Борисом Березовським, що входили в найближче оточення Президента РФ, як вважає журналіст Андрій Піонтковський як складова частина так званої операції «Наступник», що здійснювалася «Сім'єю Єльцина» під загальним керівництвом Б.Березовського. Схема мала гарантувати «Сім'ї» особисту і майнову недоторканність перед лицем можливих, зважаючи на зміну влади, корупційних розслідувань. Газета «Московский Комсомолец» у вересні 1999 р. опублікувала роздруки переговорів Березовського з Казбеком Махашевим і Мовладі Удуговим. «Московский комсомолец», коментуючи цю розмову, дав своє трактування окремим фразам, натякаючи на активну співпрацю Березовського з чеченцями напередодні вторгнення чеченських бойовиків до Дагестану. Березовський категорично заперечував ці твердження і заявив, що «витоки терактів у Москві і Волгодонську треба шукати у Чечні». За словами Березовського, у нього були дуже багато розмов з різними представниками чеченських сепаратистів, включаючи Удугова і Басаєва; він заявив, що «зовсім недавно вів переговори з представником Басаєва». Проте, за його словами, «це не має нічого спільного з тією розмовою, компіляція якої була опублікована у МК. Офіційне звинувачення Березовському з боку Генпрокуратури РФ так і не було висунуте. Сайт чеченських сепаратистів Чеченпресс також спростував твердження про те, що напад на Дагестан був організований Березовським і російськими властями.

Різними діячами і організаціями висувуються також версії, згідно з якими Путіну могли бути вигідні вибухи житлових будинків: для створення сприятливої громадської думки перед введенням військ до Чечні, підняття передвиборного рейтингу і забезпечення перемоги на президентських виборах. При цьому указувалося на ряд фактів, що свідчать, на думку обвинувачів, про провокаційне походження вибухів, зокрема на закладку співробітниками ФСБ під житловий будинок у Рязані імовірно вибухового пристрою (за офіційною версією — його імітацією). Альтернативні версії не заперечують того, що терористи карачаївці, що перевозили вибухівку, були прихильниками чеченських сепаратистів і дійсно хотіли здійснити вибухи у Москві і Волгодонську.

Але вибухи не житлових будинків, а військових і адміністративних об'єктів. При цьому, як припускають альтернативні версії, агенти ФСБ ввели їх в оману і використовували вибухівку, що перевозилася ними, для підриву будинків.

Голова уряду В. В. Путін з Президентом Б. М. Єльциним та Патріархом Московським і всієї РусіАлексієм II.

31 грудня 1999 р. у зв'язку з добровільним відходом Єльцина у відставку Путін стає виконувачем обов'язків президента Російської Федерації. З 26 березня 2000 р. вибраний президент Росії. Вступив на посаду 7 травня 2000 р.

Першим державним актом, підписаним Путіним на посаді виконувача обов'язків Президента РФ, став указ «Про гарантії Президентів Російської Федерації, що припинив виконання своїх повноважень, і членам його сім'ї». Указ надавав колишньому президентові (тобто Борису Єльцину) гарантії недоторканності. Указ був підписаний на тлі звинувачень у широкомасштабній корупції, що тяжіли над Єльциним і його безпосереднім оточенням. Деякі аналітики співвідносять це з тим фактом, що Єльцин спочатку (при призначенні на посаду голови уряду) оголосив Путіна своїм наступником; з фактом дострокової відставки Єльцина і передачі Путіну президентських повноважень (що, як наголошується, підсилювало його позиції на майбутніх виборах) і низкою інших фактів, що дають їм підстави стверджувати, що Путін спочатку був висуванцем корумпованого угруповання, що оточувало Єльцина (так званою «Сім'єю»), а його прихід до влади був необхідний «Сім'ї» як гарантія від кримінальних розслідувань, які обіцяла порушити проти них, у разі обрання їхнього представника на президентський пост, конкуруюче угруповання Лужкова-Примакова.

Проте вже у перший рік перебування Путіна на посаді президента почав посилюватися тиск силових відомств на так званих «олігархів», і перш за все на Бориса Березовського і Володимира Гусинського, які згодом змушені були емігрувати. На думку американського дослідника російського походження Пола Хлебникова, таким чином Путін намагався позбавитися від спадщини 1990-х рр. і зобов'язань перед колишньою правлячою фінансово-політичною елітою, на якій, на поширену думку, лежить основна провина за економічний спад у Росії, що відбувався у ті роки.

Поступово посилювався тиск держави на так звані «незалежні» ЗМІ, контрольовані приватними особами. Бориса Березовського змусили розлучитися з контрольним пакетом акцій основного телеканалу Росії — ОРТ; за борги була передана у власність «Газпрому» телекомпанія НТВ, що належала Володимиру Гусинському, після чого було припинено мовлення ТБ-6 (ТВС) — телевізійного каналу Бориса Березовського, на якого перейшла працювати група журналістів НТВ. Основні телевізійні канали — ОРТ (Перший канал), «Росія» і НТВ стали належати державі або державним компаніям. Інформаційна політика керівництва, що різко змінилася, цих і решти ЗМІ викликала дискусії про свободу слова в засобах масової інформації.

Для кадрової політики Адміністрації Президента при Володимирі Путіні було характерне призначення на відповідальні пости численних колишніх товаришів по навчанню Путіна в університеті, товаришів по службі у НДР, колег по роботі у колишньому Ленінграді — і взагалі представників «петербургської команди». У лютому 2006 р. В. Сурковим була висунута концепція суверенної демократії, яка в інтерпретації її автора полягає у тому, що політика Президента вміє у першу чергу отримувати підтримку більшості населення у самій Росії; така підтримка більшості і складає головний принцип демократичного суспільства.

У внутрішній політиці президент Путін проводив послідовний і жорсткий курс на централізацію і зміцнення «вертикалі» влади, встановлення та зміцнення у Росії політичної системи керованої демократії.

Відповідно до оцінок політичного режиму у Росії часів правління Путіна, об'єднання войовничих монархістів-чорносотенців із циніками й конформістами навколо помірно-ліберальних фашистів складає ядро горезвісної «путінської більшості».

Президент (2000—2008)

За 2000—2008 роки Путін зробив 192 зарубіжних візити різного рівня — робочих, офіційних, державних, — відвідавши 74 країни. Це 187 крапок на карті світу — міста, населені пункти, географічні об'єкти.

Найбільше число візитів припало на Україну (23), Казахстан (14) і Німеччину (13). До Білорусі Путін приїжджав 10 разів, зробив 7 візитів до Китаю, 6 разів був в США. Найнапруженішим за кількістю поїздок для Путіна став 2007 р. — президент 27 разів виїжджав в інші країни. Останньою країною зарубіжних візитів президента стала Італія, острів Сардинія, з якої вісім років тому починався графік міжнародних маршрутів Путіна.

У Росії Путін відвідав 212 міст, населених пунктів і географічних об'єктів. Останньою робочою поїздкою президента Володимира Путіна Росією стало Сочі, де президент виступив на нараді, присвяченій питанням підготовки інфраструктури до Олімпіади-2014 р., а також провів останню зустріч з президентом США Джорджем Бушем.

На чолі уряду (2008—2012)

На виборах у Державну думу 2007 р. Путін очолив виборчий список Всеросійської політичної партії «Єдина Росія» (не будучи тоді її членом), при цьому федеральний список партії складався з нього одного. На VIII з'їзді партії, давши згоду очолити її виборчий список, заявив, що після закінчення президентських повноважень згоден стати головою уряду РФ. На IX з'їзді «Єдиної Росії» погодився стати головою партії після закінчення президентського терміну. З 7 травня, після вступу на посаду президента Дмитра Медведєва, став кандидатом на пост Голови Уряду Росії. 8 травня затверджений на цій посаді 392 голосами депутатів Державної Думи.

У статті 2010 р. у Sueddeutsche Zeitung запропонував створити економічний альянс на території від Лисабону до Владивостоку. У якості етапів пропонувалась уніфікація митних тарифів та технічних стандартів, скасування віз с ЄС[29].

Президент з 2012)

24 вересня 2011 р. на пропозицію третього президента Росії Дмитра Медведєва став кандидатом від «Єдиної Росії» на президентських виборах 2012 р., а 4 березня 2012 р. здобув перемогу в першому турі.

5 травня Голова ЦВК Росії оголосив про те, що вибори президента Росії відбулися, переможцем на них втретє став В.В. Путін. За даними ЦВК після обробки 99,3 % бюлетенів Путін отримав 63,75 % голосів. Там чином, вибори відбулись в один тур. Найбільшу підтримку Путін отримав у республіках Північного Кавказу: у Дагестані та Інгусетії він отримав трохи більше 90 %, а у Чеченській Республіці — майже 100. Великий відсоток голосів було віддано за Путіна на Поволжі: у Татарстані він отримав 83 %, у Башкирії — 81 %, а у Мордовії — 89 %.

Дані, оголошені ЦВК значно відрізнялись від результатів паралельних підрахунків, за якими Путін отримав близько 50 %. Через це у багатьох містах Росії відбулись масові протести.

У 2013 р. Путін зайняв перше місце у щорічному рейтингу «найвпливовіших людей світу» за версією журналу Forbes. На думку авторів рейтингу, Путін заслуговує на перше місце бо у 2013 р. він проявив себе як «диктатор, що активно демонструє силу у своїй країні та на міжнародній арені».

Зовнішня політика

В. Путін розглядає досягнення розколу свого головного геополітичного ворога — Заходу, й насамперед, найближчої до РФ його частини — Європейського Союзу як одне з головних геополітичних завдань. З цією метою організовуються потужні сили всередині ЄС, що намагаються підготувати ґрунт для його дезінтеграції. З цією ж метою здійснюється фінансування правих (профашистських) організацій у європейських країнах.

Протистояння в Україні

1 березня Рада Федерації російського парламенту на запит президента Володимира Путіна дозволила йому ввести війська на територію України. Формально Путін цим дозволом не скористався; верхня палата парламенту скасувала дозвіл 25 червня. Утім, за твердженням української сторони та міжнародних експертів, 27 лютого 2014 р. Збройні сили Російської Федерації вступили на територію Автономної республіки Крим. Серед іншого, вони блокували військові об'єкти Збройних сил України.

3 березня у ЗМІ з'явилось повідомлення, що українськими військовими була перехоплена розмова Путіна з командуванням військових операцій у Криму. Згідно з цим повідомленням Президент Росії допитувався у військовокомандуючого, чому українські солдати не відкривають вогню. Далі він перепитував, чи провокують їх росіяни, а після ствердної відповіді запитав, що вони говорять у відповідь. За словами його співрозмовника — «вони нас просто посилають».

Доктор історичних наук, професор кафедри філософії МДІМВ Андрій Зубов, та інші експерти, аналізуючи становище у Криму після початку російського вторгнення, вказували на схожість рис нинішньої кризи у відносинах між Росією й Україною до приєднання Австрії нацистською Німеччиною 1938 р., прирівнявши цим самим дії Путіна до дій Гітлера.

7 лютого 2015 р. після переговорів Путіна з Президентом Франції Франсуа Олландом та канцлером Німеччини Ангелою Меркель ЗМІ повідомили, що він пропонував Україні надати статус автономії у рамках адміністративних кордонів Луганської та Донецької областей,

гарантія виконання Україною закону «Про особливий статус» у повному обсязі, а також гарантія конституційної реформи України, яка передбачає децентралізацію і федералізацію та створення Донецької та Луганської автономних областей, або республік. Президент України Петро Порошенко повідомив Путіну про неприйнятність для України запропонованого плану, вважаючи його спробою дестабілізувати ситуацію у країні.

19 березня під час зустрічі з російськими бізнесменами Путін розповів, що Петро Порошенко пропонував Росії забрати Донбас на фінансове забезпечення, але він відповів, що мова про це може йти лише тоді, коли Донбас увійде до складу Росії. Сам Порошенко 10 квітня, назвав цю інформацію «ідіотизмом».

28 травня В. Путін підписав указ, згідно з яким дані про втрати російських військ на Донбасі мають бути засекречені. Документ був підписаний після неодноразових повідомлень про загибель російських солдатів на війні в Україні. Представник президента у суді заявила, що даний документ попросив підписати прем'єр-міністр Росії Д. Медведєв.

3 липня Путін заявив, що у військових діях на сході України винні санкції, які США та країни Євросоюзу ввели проти Росії.

30 липня экс-глава Служби зовнішньої Служби України Микола Маломуж, який десятки разів зустрічався з Путіним, коли супроводжував Кучму сказав, що вплив на нього мають мати лише президент США Барак Обама, та у деякій мірі канцлер Німеччини Ангела Меркель, глава Китаю Сі Цзіньпін, прем'єр — міністр Індії Нарендра Моді й Туреччини — Реджеп Ердоган, щодо Порошенка, то його Путін не сприймає як партнера.

У вересні німецьке видавництво Bloomberg писало, що Путін не хоче ризикувати поглибленням кризи у відносинах з США та ЄС через Україну, а тому йде на замороження конфлікту на Донбасі з метою отримати послаблення санкцій, які сильно б'ють по російській економіці. 18 вересня розвідка США повідомляла, що Путін перестає цікавитись Донбасом і більше уваги приділяє Сирії, куди активно прибувають російські військові й техніка, але його інтереси можуть не обмежитись лише цією країною, а й «перекинутись» на весь Близький Схід, втім Донбас він Україні просто не віддасть, а буде торгуватися.

Вбивство Бориса Немцова

Путіна вважають головним замовником вбивства російського опозиціонера Б. Немцова, який активно підтримував Україну й засуджував політику Кремля. Вбивство було скоєно 27 лютого 2015 р. о 23:31 годині ночі на Москворецькому мосту. Однією з причин називають його доповідь «Путін. Війна», в якій опозиціонер доводив присутність російських військ на Донбасі. Після вбивства Немцова

російські спецслужби обшукали всі його офіси та знищили деякі матеріали для доповіді. Сам Путін назвав вбивство Немцова замовним і «провокативним».

Знищення санкційних продуктів

29 липня 2015 р. В. Путін підписав указ про знищення санкційних продуктів. Указ почав виконуватись з 6 серпня. Лише за два дні у Росії було знищено 320 тонн продуктів, з яких 290 тонн рослинного та 29,3 тонн — тваринного походження. Соціологічні дані показали, що 87 % росіян мають негативне ставлення до рішення влади, у той час, як позитивне — лише 4 %. Також, пропонувалося відправляти санкційні продукти в самопроголошені «ДНР» та «ЛНР» на Сході України.

Станом на 8 серпня петицію проти знищення продуктів підписало більше 300 000 росіян.

Станом на 13 серпня у Росії було знищено 520 тонн продуктів. Того ж дня до Держдуми було внесено законопроект, що пропонує передавати санкційні продукти як гуманітарну допомогу іноземним державам, біженцям, на потреби малозабезпечених громадян та жителів Донбасу.

Війна у Сирії

Під час громадянської війни у Сирії активно підтримував режим диктатора Башара Асада, проти якого були чисельні демонстрації у березні 2011 р. Паралельно із війною на Сході України у 2015 р. почав активно перекидувати до Сирії російську техніку й військових. У вересні повідомлялося, що у пункті матеріально-технічного забезпечення ВМФ Росії у сирійському порту Тартус знаходяться 1 700 російських військовослужбовців. Причому на початку кризи їх було лише кілька чоловік. Американські ЗМІ писали, що дії Росії можуть привести до військової окупації західного узбережжя Сирії за «кримським сценарієм». 6 вересня у Сирії в результаті ракетного обстрілу загинуло більше ста російських військових.

18 вересня повідомлялося, що на боці «Ісламської держави» воює близько 2 000 росіян.

24 вересня Путін заявив, що вирішити сирійський конфлікт можна лише зміцненням діючої влади. 30 вересня Рада Федерації дозволила Путіну використовувати війська за межами Росії. Того ж дня Путін заявив, що російська авіація допомагатиме військам Асада наступати, після чого було завдано перших ударів по сирійських містах, які були під контролем не «Ісламської держави», а опозиції, яка отримує фінансову допомогу й озброєння від США. У результаті першого авіаудару загинуло 65 чоловік, серед яких були і діти. Сирійська опозиція заявила, що Росія розбомбила села вихідців з Кавказу, внаслідок чого загинуло 36 мирних жителів.

3 жовтня президент США Барак Обама заявив, що військова операція Росії у Сирії веде до катастрофи, адже вона не бачить різниці між опозицією, що виступає проти диктатора Асада, та «Ісламською державою». 8 жовтня сирійською опозицією була опублікована інформація про втрати військ Башара Асада, підтримуваних Росією, під час тижневого наступу. За їхніми даними, втрати військ Асада за тиждень склали: 18 танків, 4 БМП, 2 БТР та 5 пікапів. Наступ військ Башара Асада закінчився тим, що вцілілі покидали палаючу техніку з екіпажами й тікали з поля бою.

Причетність до терористичної діяльності

Дії В. Путіна представники ЗМІ та політичні діячі часто оцінюють як терористичну діяльність, інколи як фашизм. Андре Глюксман вказав, що В. Путін «діяв як терорист», коли вживав заходів для звільнення заручників у будинку Театрального центру на Дубровці (Москва).

Путіна звинувачували у причетності до організації провокацій, які стали приводом до розв'язання війни і проведення військових операцій (у Чечні, Грузії). Так серію терористичних актів у Росії у 1999 р., що стали приводом для розв'язання Другої чеченської війни, пов'язують саме з В. Путіним. Колишні співробітники ФСБ стверджували, що існують докази причетності до цих вибухів ФСБ (затримання її співробітників, що готували теракт у Рязані), керівником якої був Путін. Про це писав колишній працівник ФСБ Олександр Литвиненко у книзі «ФСБ взривает Россию», вбивство якого пов'язують саме з ФСБ.

В. Путіна підозрюють в організації спецоперації по ліквідації керівництва Польщі 10 квітня 2010 р. Є вказівки на взаємодію Аль-Каїди із спецслужбами Російської Федерації.

19 липня 2014 р. секретар РНБО Андрій Парубій у інтерв'ю Washington Post сказав: «У нас іде не просто українсько-російська війна. Світ повинен зрозуміти, що це — глобальна війна ядерної держави-терориста на чолі з терористом № 1 проти світової системи безпеки. Просто Україна, як часто це було в історії, веде бої на передовій».

Офіційний представник Білого дому Джошуа Ернест 26 липня 2014 р. повідомив, що, на думку уряду США, президент Росії Володимир Путін винен у знищенні літака Malaysia Airlines у зоні воєнних дій в Україні.

Британські юристи готують колективний позов проти президента Росії через американські суди. До високопоставлених російських воєначальників і політиків, близьких до Путіна, ймовірно, також будуть висунуті правові претензії.

28 липня 2014 р. радник міністра внутрішніх справ України А. Геращенко зазначив: «Терористами керує Путін, і якщо він накаже

здійснювати теракти по всій країні, ми зіштовхнемося з великими проблемами, котрі ми все ж вирішимо як сильна нація».

Генерал Салім Ідріс, начальник штабу Вищої військової ради Вільної сирійської армії стверджує, що «президент Путін бреше. І він брехав від самого початку революції у Сирії. Він точно знає, що режим вбиває наших громадян. Він точно знає, що режим вбиває мирне населення і використовує російську зброю та боєприпаси, російські танки Т-72 и російські ракети «Скад» для того, щоб руйнувати усі звільнені області, щоб убивати людей скрізь. «І я думаю, президент Путін — терорист».

Під час Маршу Солідарності з Україною у Варшаві 23 листопада 2014 р. депутат польського Сейму Малгожата Гошевська висловила свою підтримку Україні і зазначила, що «Путін — це найбільший у світі терорист. І Європа може перемогти його, тільки об'єднавшись». В. Путіна звинувачують у намаганні дестабілізувати ситуацію у Європі, чому прислужився теракт у Парижі, причетними до якого вважають російські спецслужби. В. Путін вважається причетним до терористичних актів на території України у січні 2015 р. у Донецьку, Волновасі, Маріуполі.

Політолог Сергій Жаков (колишній офіцер КДБ СРСР та СЗР Росії) стверджує: «Вибух 31 жовтня 2015 р. літака А-321 з російськими туристами над єгипетським Сінаєм, найімовірніше, був економічною диверсією і каральною операцією, яку путінські спецслужби провели під «чужим прапором» (нібито ісламських бойовиків), щоб помститися Єгипту за покупку французьких «Містралів», які не дісталися Путіну, і змусити російський середній клас їздити відпочивати в анексований Росією Крим».

Після терактів у Парижі у чорну п'ятницю 13 листопада 2015 р. ряд українських політиків та експертів заявили, що «Єдиний, хто виграв від теракту у Парижі, це Путін» (Леонід Ємець, Мустафа Найєм). Це помста за Містралі, крім того, «у грудні у Франції відбудуться місцеві вибори».

Під час виступу 21 грудня 2015 р. в університеті Улудаг на заходах під гаслом «Людська дипломатія Туреччини» Президент Ердоган зазначив: «За 5 років у Сирії вбито 400 тисяч громадян. Це прояв тероризму на державному рівні. У справу втрутилася Росія. Російські літаки почали бомбардувати наших співвітчизників. Вони говорять, що не знали про існування туркманів у Сирії. Про це нам не говорили, -сказав Путін. Я хочу поправити його. На всіх зустрічах до відома російської сторони доведено, що у туркманському регіоні Сирії немає ДАЕШ. Там живуть туркмени Байирбуджака. Як видно, цю інформацію проігноровано. Вони бомбардують і вбивають наших

співвітчизників. Туркмени не залишають свою землю, захищаючись від постійних атак сил режиму та російської армії. Я сам це пояснював йому. Як можна заперечувати це? Але він як завжди бреше й продовжує брехати. Весь світ знає про це. Я особисто розповів про це президенту Обамі, він у курсі подій».

Президент України Петро Порошенко під час виступу в ізраїльському парламенті (Кнессеті) заявив: «Нещодавно лідер Кремля публічно визнав російську військову присутність на Донбасі. Жертвами терору, який спонсорується та підтримується Росією, вже сьогодні є майже 9 тисяч громадян України, з яких майже 7 тисяч – цивільні. ...Підбурюючи конфлікт на Донбасі, туди направляються російські регулярні війська, вона забезпечує їх найсучаснішим озброєнням, окремі види якого розроблені й використовуються виключно Росією. Кремлівський режим підтримує й фінансує терористичну діяльність як у зоні конфлікту, так і на решті території України».

Воєнні злочини Путіна

Громадська організація «Авааз» 6 травня 2014 р. ініціювала збір підписів під петицією до Ради безпеки ООН про визнання В. Путіна воєнним злочинцем.

23 жовтня 2015 р. організація «Міжнародне партнерство з прав людини» передала до Міжнародного кримінального суду у Гаазі (Гаазький трибунал) матеріали щодо воєнних злочинів та злочинів проти людяності в Україні: 300 свідчень про злочини, фото і відео, що підтверджують їх, команда правозахисників збирала понад рік: «цей суд може видати ордер на арешт, наприклад, Володимира Путіна?» — «Так. Хоча люди, які подають грузинську заявку, вважають, що Путін їхній. Тобто вони хочуть перші притягнути Путіна до відповідальності».

16 грудня 2015 р. німецький таблоїд Bild звинуватив В. Путіна у бомбардуванні конвоїв з гуманітарною допомогою та лікарень і назвав такі дії Верховного головнокомандувача збройними силами РФ воєнними злочинами Путіна.

18 грудня 2015 р. депутат польського Сейму Малгожата Госевська опублікувала рапорт «Російські воєнні злочини у Східній Україні у 2014 р.». У звіті описані воєнні злочини, з позицій міжнародного права, які були здійснені у східній та південній Україні солдатами та посадовими особами Російської Федерації та проросійськими бойовиками. Задokumentовані злочини включають незаконне позбавлення волі, фізичні і психічні тортури, пограбування і вбивства. Задokumentовані свідчення будуть представлені на розгляд Міжнародного кримінального суду у Гаазі.

Володимир Путін і уряд РФ можуть бути звинувачені у підбурюванні до воєнних злочинів, на що вказує Bloomberg Review з

посиланням на експертів міжнародного права. Війська Башара Асада використовували хімічну зброю і катували цивільне населення, чере що Росію можуть звинуватити у сприянні воєнним злочинам.

Ахмет Давутоглу заявив, що Росія проводить етнічні чистки у північній Латакії. Авіація РФ бомбардує поселення сирійських турків, яких режим Башара Асада оголосив «терористами». Внаслідок бомбардувань гинуть тисячі мирних людей. Туреччина прямо звинувачує Кремль у етнічних чистках. Кореспондент, що побував у місцях бомбардувань, зазначає, що «...відповідні висновки будуть зроблені міжнародним воєнним трибуналом, який безумовно чекає сирійський і російський режими. Але безперечно відбувається воєнний злочин. Гинуть тисячі ні в чому не винних людей. Путін немов знущається. То з кораблів їх гасить, то з неба, тепер з підводних човнів. І все це під соусом боротьби з ІДІЛ. ...туркмени, з якими вдалося зустрітися на турецько-сирійському кордоні ...розповідають страшні речі. Вони втекли звідти, де немає спостерігачів і можливості хоч якось врятуватися. Дивує, що ООН боязко мовчить з цього приводу. Путіна чекає страшний суд».

Починаючи від 6 березня 2015 р. Путін не з'являвся на публіці, його офіційні зустрічі з закордонними діячами були скасовані, а нечисленні прес-релізи про його заяви та зустрічі з офіційними особами Росії піддаються сумніву, у зв'язку з чим журналісти почали обговорювати його зникнення. 16 березня 2015 р. він з'явився на екранах під час зустрічі з лідером Киргизстану, свою відсутність не коментував. Російський депутат Ілля Пономарьов пояснив зникнення Путіна боротьбою кланів, яка відбувається у Кремлі. Крім того, зникнення Путіна пов'язували і з вбивством Б. Немцова.

Характеристика режиму Путіна

Владислав Іноземцев (російський політолог, доктор економічних наук) дає чіткий аналіз нинішнього режиму у Росії, на підставі якого робить висновок: «Кремлівський режим підпадає практично під всі визначення класичного фашизму — це авторитарний режим, заснований на принципах корпоративної держави та апології національної зверхності, причому на концептах не стільки ідеологізованих, скільки міфологізованих. Класичний фашизм виник та розвинувся в Італії у роки правління Беніто Муссоліні. Путін — дуче, а не фюрер».

Прізвиська і клички Володимира Путіна

Клички Путіна протягом життя змінювались залежно від його соціального статусу і соціальної ролі. У школі Володю звали Дутий або просто Пуця, Пуцька. Колеги по КДБ спочатку називали Путіна Недопалком (рос. Окурком), Крисеням, Капутіним і Хапутіним, а також

Свавільником (рос. Беспредельщиком). Після, під час служби у Ленінградському УКДБ, — Блідою міллю або коротко Міллю. У Дрездені — Володею малим та Уті-путі. У період роботи заступником голови уряду Санкт-Петербурга у Собчака — Штазі, Нашим Штірлицем, пізніше Сірим кардиналом.

Колеги по Комітеті держбезпеки називали також його «Сталевим щуром» (рос. Стальная крыса).

У перший президентський строк найвідомішим було прізвисько ВВП (від збігу ініціалів з аббревіатурою «Валовий внутрішній продукт»). Другий президентський строк — Ботокс (від накачаного ботоксу). Менш відомі клички — Туалетний п'ютьонок (повністю — Зачищаюче-мочащий засіб Туалетний п'ютьонок), Гидке Путеня (рос. Гадкий Путинен), Дутий Пу, Ліліпутін, Колокольчик, Путіночет, Люмбаго (попереково-крижовий радикуліт), Добі (ельф-домовик із серії книг про Гаррі Поттера). Серед членів так-званого клану Путіна він фігурує як Михайло Іванович (чи то за ім'ям одного з персонажів «Діамантової руки», чи то за аналогією до імені сталінського «всесоюзного старости»). У середовищі ватників Путіна часто називають, за аналогією з «батьком народів» Йосипом Сталіним Батьком народів Росії або Батьком нації, також Російським Бонапартом, порівнюючи з Наполеоном.

Путін у Спасо-Преображенському Валаамському монастирі з архімандритом Панкратієм (зліва), 16 серпня 2001 р.

В інтерв'ю телеканалу Сі-Ен-Ен 8 З легкої руки Джорджа Буша на Заході Путіна знають як Путі-Пута (англ. Pootie-Poot) і Страусячу ногу (англ. Ostrich Legs). Однак, найбільш відомим у світі прізвиськом Путіна стало Хуйло — від слогана «Путін — хуйло!», яким його назвали українці після початку Російської збройної агресії проти України.

Цікаво, що французам навіть вигадувати нічого не довелося. Транслітерація Putin французькою вимовляється ідентично до слова putain, тобто повія, шльондра. Довелося вигадати офіційну, політкоректну транслітерацію прізвища російського президента — Routine (щоправда, теж співзвучну: цього разу — вже з квебекською стравою).

Після початку агресії Росії проти України значного поширення набуло прізвисько «Путлер» для порівняння з Гітлером.

вересня 2000 р. на запитання: «Чи вірите Ви у вищі сили?» Путін відповів: «Я вірю у людей. Вірю у добрі наміри. Вірю у те, що всі ми стали у цей світ робити добро».

Путін регулярно зустрічався з Патріархом Московським і всієї Русі Алексієм II (починаючи з 31 грудня 1999 р. — дня, коли Борис Єльцин передав Путіну президентську владу), бере участь у релігійних службах, під час подорожей країною відвідує різні православні храми й монастирі.

На думку Путіна, «і традиційні конфесії Росії, і ядерний щит є тими складовими, які зміцнюють російську державність, створюють необхідні передумови для забезпечення внутрішньої і зовнішньої безпеки країни».

На початку 2000-х р. у російських ЗМІ циркулювала версія про те, що духівник Путіна — архімандрит Тихон (Шевкунов), активний учасник процесу об'єднання РПЦЗ та Російської православної церкви (Московського патріархату). Деякі політики та експерти вважають Путіна.

Клан Путіна

За офіційними даними, опублікованими під час Виборів до Державної Думи 2007 р., доходи Путіна у 2006 р. становили 2 млн руб., а всього на час виборів Путіну належало 3,7 млн руб. на рахунках у різних банках, ділянка у Московській області площею 1500 м² і квартира у Санкт-Петербурзі площею 78 кв. м.

За твердженням директора Інституту національної стратегії політолога Станіслава Белковського, опублікованому у німецькому виданні Die Welt 12 листопада 2007 р., В. Путін, можливо, контролює 37 % акцій «Сургутнафтогазу» і 4,5 % акцій «Газпрому». В інтерв'ю газети The Guardian у грудні 2007 р. Белковський пояснив, що Путін не фігурує у жодному офіційному списку акціонерів, але може бути бенефіціаром цих акцій через посередників. За його оцінкою статок Путіна становив щонайменше 40 мільярдів доларів. Сам Путін на питання про свій статок сказав, що він є найбагатшою людиною в Європі, а може — і у світі, але його багатство — нематеріальної природи: він «багатий, оскільки збирає емоції», а також тому, що народ Росії двічі довірив йому

керівництво такою великою країною, як Росія; твердження про його багатомільярдні статки Путін назвав виколупаними з носа й розмазаними на папірцях.

У лютому 2009 р. колишній заступник секретаря Ради безпеки Росії (1996–1997 рр.) Борис Березовський сказав, що «особистий статок Володимира Путіна точно не менший, ніж Романа Абрамовича». За його оцінкою, «до світової фінансової та економічної кризи статки Володимира Путіна становили щонайменше 40 мільярдів доларів».

16 лютого 2015 р. голова інвестиційного фонду Hermitage Capital Білл Браудер, у минулому — найбільший закордонний інвестор у Росії, сказав в інтерв'ю американському телеканалу CNN, що президент Росії Володимир Путін зберігає на рахунках у швейцарських банках \$200 мільярдів доларів США.

Станом на червень 2014 р. діяльність Путіна на посаді президента РФ схвалювало 86 % населення Росії, при тому, що від 2008 р. його рейтинг знижувався і наближався до 60 %. Таке різке збільшення рейтингу президента Росії експерти-соціологи пояснюють передусім з анексією Криму Росією.

Згідно з опитуванням, яке провела соціологічна група «Рейтинг» у 2014 р., 76 % населення України негативно ставилося до Володимира Путіна, 16 % — позитивно.

Максимальний рейтинг Путіна серед росіян було зафіксовано у жовтні 2014 р. — 89 %. Негативно ставилося до Путіна 10 % росіян. Крім того, 64 % росіян відповіли, що вважають, що Росія рухається у правильному напрямку.

Згідно соціологічним даним, які проводились з березня по травень 2015 р. у 40 країнах світу, лише 24 % людей у світі вважають дії В. Путіна правильними, а до Росії позитивно ставляться лише 30 %. Найгірше ставлення до Путіна мають іспанці — 92 %, поляки — 87 %, французи — 85 %, українці — 84 %, йорданці — 84 %, австралійці — 81 % та британці — 80 %. Найкраще ставлення до Путіна у В'єтнамі — 70 %, у Китаї — 54 % та у Гані — 49 %.

У серпні 2015 р. під час опитування 31 % жителів Російської Федерації сказали, що вважають головною гордістю своєї країни президента В. Путіна, що втричі більше, ніж у 2003 р. Опитування показало, що ним більше пишаються жінки, ніж чоловіки та молодь до 24 років і люди 60 років і старші.

ДЖЕРЕЛА:

Карасевич А. О. Історія політичної думки. Навчальний посібник. — Умань. — 2013. — 726 с.; Карасевич А. О. Історія політичної думки. Навчальний посібник. — Умань. — 2014. — 860 с.; Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. — К., 2000

ПУТЧ

ПУТЧ (нім. Putsch) — заколот, збройний виступ групи змовників з метою вчинити державний переворот.

Коли вживають слово путч звичайно мають на увазі заколот, де керівну та вирішальну роль відіграють військовики.

У французькій і англійській мовах паралельно вживається термін фр. *coup d'état* (МФА: [ku de'ta]).

Етимологія: Сучасне німецьке Putsch значить путч і скоріш за все звуконаслідування слова Pietsch – поштовх, силач. Німецьке Putsch споріднене англійському дієслову to push — штовхати, рухати. У фр. *coup d'état*: *coup* — поштовх, *d'état* — держава.

ДЖЕРЕЛА:

Великий тлумачний словник сучасної української мови онлайн (містить понад 207 000 словникових статей); Ізборник (історія, мовознавство, літературознавство) - там Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. — К.: Наук. думка, 1983.; Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. – Х. : Право, 2015.; ВІЙСЬКОВИЙ ПЕРЕВОРОТ // Юридична енциклопедія: В 6 томах. / Редколегія: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та інші. — К. : «Українська енциклопедія», 1998.

П'ЯТА РЕСПУБЛІКА

П'ЯТА РЕСПУБЛІКА — період французької історії з 1958 р. по теперішній час, визначається прийнятою у 1958 р. новою конституцією Франції.

У порівнянні з Четвертою республікою (1946 - 1958 рр.) у ній значно посилені повноваження президента республіки, який має право розпуску парламенту і обирається всенародно (з 1962 - 2000 рр.) на сім років (з 2000 р. — на п'ять років). Якщо у першому турі жоден з кандидатів не набере 50% +1 голос, потрібен другий тур голосування (на практиці другий тур був потрібний завжди).

Особливість даної Конституції полягає у тому, що, оскільки вона складалася професійними політиками, її положення, перш за все, адресуються на практику функціонування політичної системи. Як сказав Домінік де Вільпен, сутність діючих французьких державних інститутів полягає у тому, що «... Президент — керує, уряд — управляє, парламент — законодавствує».

Відправною точкою до заснування П'ятої Республіки була алжирська криза, з якою Четверта республіка протягом чотирьох років не могла впоратись, а саме: події 13 травня 1958 р., коли верхівка французької армії, марно подавляла алжирське національне повстання,

вийшла з покори цивільній владі і, більше того, почала відкрито диктувати їм свої умови. На цей виклик Франції та Республіки — а це був саме виклик, оскільки армія зазіхнула на священний французький принцип беззаперечного підпорядкування армії державі законна влада так і не змогла дати рішучу відповідь.

Таким чином, Четверта французька Республіка отримала смертельний удар, від якого так і не змогла оправитися. Державна влада опинилася у стані нокауту. Рано чи пізно, Четверта Республіка повинна була потиснути плоди своєї праці. Заснована Конституцією 1946 р., вона, незважаючи на всі вади Третьої Республіки та її безславний кінець, практично зберегла у недоторканності згубну для Франції систему владарювання: безсилий глава держави, зате всесильний парламент, і цілком залежний від його волі уряд. Треба сказати, Четверта Республіка стала «гідною» спадкоємицею своєї попередниці: за 12 відведених їй Історією років змінилося 22 уряди, які керували країною у середньому 6 місяців, а у готель Мантіньон — резиденція Глави французького Уряду — 12 разів приходив новий господар.

Не дивно, що державну владу постійно сковував параліч, прихований або явний. Але тоді, навесні 1958 р., він поставив Францію на край громадянської війни. Давня країна могла відразу розпрощатися з демократією, деградувавши до рівня латиноамериканських республік, де армія силою нав'язує державі свої рішення. І однієї іскри вистачило б, щоб французька Нація спопелила саму себе у вогні кривавої міжусобиці. І ось, у годину суворих випробувань, Франція «минулого, сьогодення і майбутнього» закликає до влади генерала де Голля, символ і главу французького Опору, що користується незаперечним авторитетом батька Нації. Отримуючи, у повній відповідності з Конституцією 1946 р., владу з рук Національних Зборів, генерал де Голль поставив три умови, на яких погодився б узяти кермо влади:

— надання Уряду необмежених повноважень у врегулюванні алжирської кризи;

— управління країною протягом шести місяців декретами Уряду і, відповідно, розпуск Парламенту на канікули на цей же термін;

— і, нарешті, головне, делегування Уряду установчої влади з тим, щоб воно у терміновому порядку розробило нову Конституцію. Всі ці умови були виконані.

Конституційні ідеї Шарля де Голля

Не сказати про погляди Шарля де Голля на державну систему Франції — значить нічого не сказати про П'яту Республіку. Бо Конституція 1958 р. була, за деякими винятками, дитям голлізму.

Викладаючи їх коротко, можна сказати, що вони передбачають «сильну владу» на чолі з «авторитетним арбітром», «якому народ дав мандат і кошти підтримувати національний інтерес, незалежно від того, що могло б статися», при збереженні принципу «поділу та балансу влади», демократії, прав і свобод особистості.

Він вважає, що держава у Франції має бути «владною структурою, здатною приймати серйозні рішення і здійснювати рішучі дії, що виражають виключно національні інтереси і службовці тільки їм». Автор «Військових мемуарів», виданих після Другої світової війни, так змальовує ідеальний, на його думку, проект Республіканської держави для Франції: «З моєї точки зору, необхідно, щоб у держави був голова, тобто керівник, в якому нація могла б бачити людину, відповідальну за основу держави і гаранта її долі. Необхідно також, щоб здійснення виконавчої влади, що служить виключно інтересам всього співтовариства, не відбувалося від парламенту, що об'єднує представників різних партій, що виражають інтереси вузьких груп. Ці умови вимагають, щоб глава держави не належав до жодної партії, призначався народом, сам призначав міністрів і мав право консультуватися з країною, або шляхом референдуму, або шляхом заснування асамблей, і, нарешті, щоб він мав повноваження у разі небезпеки для Франції забезпечити цілісність і незалежність країни. Крім обставин, при яких президент зобов'язаний втрутитися, уряд і парламент повинні співпрацювати, парламент має право контролювати уряд і зміщати його, але при цьому вища посадова особа країни є третейським суддею і має можливість вдатися до суду народу.»

У знаменитій промові у Байє, виголошеній ним у 1946 р., (т. зв. «Конституція Байє»), де Голль проголошує свого роду хартію голлізму щодо державних інститутів: «Демократичні принципи та досвід вимагають, щоб всі гілки влади - і виконавча, і законодавча, і судова - були чітко розмежовані і повністю врівноважені і щоб над можливою політичною неузгодженістю панувати національний арбітр, здатний забезпечити дух наступності в умовах існування різношерстих за партійним складу урядів ...»

Четверта Республіка, незважаючи на заклик де Голля «забезпечити владу, авторитет і гідність уряду», була зразком режиму асамблеї, тобто всевладдя парламенту, що приносило Франції одні лише біди. А раз так, як сказав сам де Голль, «попри те, що Республіка врятована, вона все ще має бути відновлена».

Підготовка та прийняття Конституції 1958 р.

Попри те, що, згідно із законом про перегляд Конституції, на допомогу Уряду був створений Конституційний консультативний комітет, покликаний заповнити парламентський контроль за

розробкою Конституції, основна робота зі складання нового Основного Закону Франції була доручена команді молодих членів Державної Ради під керівництвом міністра юстиції Мішеля Дебре. Голліст «першої години», непримиренний противник державної системи Четвертої Республіки, Дебре, гаряче схвалював ідеї, висловлені де Голлем у промові у Байє, і одночасно прихильник британських парламентських традицій, він наполіг на введенні посади Прем'єр-міністра, який очолює Уряд, як автономного, у тому числі й відносно Президента Республіки, державного органу.

Таким чином, була збережена політична відповідальність Уряду перед Парламентом. Надалі це дало змогу забезпечити «співіснування» на найвищому щаблі державної влади, коли парламентська більшість і Президент Республіки не належали до одного і того ж політичного руху. Слід відзначити також, що для уникнення повторення сценарію народження Четвертої Республіки, коли написання Конституції було віддано на відкуп Установчих Зборів, у результаті чого представлені в ньому партії перетворили процес її розробки в політичні ігрища, Конституція П'ятої Республіки складалася у таємниці. Нарешті, остаточна версія конституційної реформи була опублікована 4 вересня того ж року. Як і наказував Конституційний закон від 3 червня 1958 р., референдум за проектом нової Конституції відбувся 18 вересня, як у метрополії, так і у «заморських територіях». У призначений день, щоб виконати свій громадянський обов'язок, виборчі дільниці відвідали більше 22 мільйонів французьких громадян із 26, що володіють виборчими правами. «Так» відповіли понад 17 мільйонів французів і французенок, тобто 79,3% голосуючих виборців. Отже, П'ята Республіка була встановлена, і встановлена гарячим бажанням переважної більшості французького народу.

Президент Республіки

Захищаючи перед Державною Радою проект нової Конституції, Мішель Дебре порівнював нову роль Президента Республіки з «замком зводу» державного будинку, призначеного цементувати його опори. З номінальною фігури, «конституційного каліки» (Р. Пуанкаре), Президент Республіки стає справжнім главою Держави, зберігачем Конституції, гарантом Республіки, верховним арбітром, який «забезпечує нормальне функціонування публічних влад». Відтепер Франція буде ототожнюватися зі своїм Президентом, бо він як гарант «незалежності, територіальної цілісності та міжнародних договорів», що втілює у своїй особі наступність у її державній владі, буде нести відповідальність за Францію, за її існування і майбутнє, захищати її вищі національні інтереси.

Ясно, що для того, щоб Президент Республіки зміг повною мірою здійснювати свої функції третейського судді, який стоїть над тріадою державних властей, йому необхідні широкі повноваження. Конституція наділяє його ними. Так, продовжуючи головувати в Раді міністрів, Президент Республіки буде на свій розсуд призначати і зміщувати Прем'єр-міністра і, за пропозицією останнього, інших членів Уряду. Тут же, після обговорення в єдиній колегії міністрів, виносить рішення іменем Уряду, він підписує декрети.

Хоча Президент і раніше не має права законодавчої ініціативи, що належить Прем'єр-міністру та членам Парламенту, він стверджує закони, прийняті Парламентом, залишаючи за собою право вето. Він може передати закон до Конституційної Ради, щоб та перевірила його зміст на відповідність Конституції. Але й це не головне. Тепер Президент Республіки може, за пропозицією Уряду або Парламенту, винести на референдум будь-який законопроект, що стосується «організації державної влади, реформ у економічній та соціальній політиці нації і публічних служб, які до цієї політики мають відношення, або законопроект, що дозволяє ратифікацію якого-небудь міжнародного договору, який, не суперечачи Конституції, і може позначитися на функціонуванні державних інститутів». Таким чином, Глава держави стає відтепер сполучною ланкою між французькою Нацією та її Владою, бо він, і тільки він, має право безпосередньо звертатися до народу, джерелу суверенітету при демократичному режимі, щоб той сам висловив свою волю.

Крім того, Президент Республіки може закликати Націю винести свій вердикт, користуючись належним лише йому правом розпуску Національних Зборів, отримавши консультацію Прем'єр-міністра і голів палат Парламенту. Єдина умова, яку зобов'язаний дотримати Президент — прочекати рік з моменту попереднього розпуску.

Нарешті, всі ці владні повноваження французького Президента вінчає прерогатива, надана йому статтею 16 Конституції. Коли Франція виявляється втягнута в найважчу національну кризу, існує небезпека військового вторгнення або республіканські інститути знаходяться під загрозою, а «нормальне функціонування конституційних державних властей припинено», Президент Республіки після консультації з Прем'єр-міністром, головами палат Парламенту, а також з Конституційною радою, висловлює себе повнотою влади з тим, щоб «забезпечити в найкоротші терміни конституційній державній владі засоби для виконання їх завдань». Мова не йде про «президентську диктатуру», тому що Конституція зобов'язує Президента скликати Парламент і забороняє розпускати Національні Збори, поки надзвичайний стан не буде скасовано. Це повноваження Президента не

може бути вжито проти Республіки, бо в іншому випадку у відповідь реакцією Парламенту, що перетворюється у Верховний Суд, стане його відмова від посади. Навпаки, його мета — захистити Францію, коли випробувані шляхи виходу з національної кризи закінчаться провалом. Так, соратник де Голля ще з лондонської пори, юрист Рене Капітан називав статтю 16 «конституціоналізацією Заклику 18 червня 1940 р.». Сам де Голль у «Мемуарах надії» так висловлюється з цього приводу: «Яке виправдання статті 16, — запитували, вручає главі держави владу в ім'я порятунку Франції у разі, якщо їй загрожує катастрофа?» Я нагадав, саме через відсутність такої статті у червні 1940 р. президент Лебрен, замість того, щоб переїхати з державним апаратом в Алжир, закликав маршала Петена і відкрив тим самим шлях до капітуляції, і що президент Коті, навпаки, діяв в дусі статті 16 (ще до її прийняття), коли щоб уникнути громадянської війни зажадав від Парламенту припинення будь-якої опозиції проти повернення генерала де Голля до влади «Отже, Президент Франції стає верховною інстанцією, що стоїть над політичними битвами, що поєднує в ім'я Франції різноманітні політичні сили, він буде людиною, що говорить від імені всієї Франції, а тому буде самостійно діяти, призначати, керувати, вести переговори і, нарешті, витягати її, у разі необхідності, з національної кризи.

«Раціоналізований парламентаризм»

Крім Президента Республіки, докорінної перебудови зазнали такі основоположні інститути Республіки, як Уряд і Парламент. Рухомі ідеєю дати Франції режим, який забезпечив би її велич і процвітання, вберіг її корабель від катастроф у бурі моря Історії, творці Конституції 1958 р. вирвали, як дантист вириває хворий зуб, корінь зла, завдяки якому так погано закінчили Третя і Четверта Республіки — всевладдя Парламенту, що веде до вальсу урядів.

Ясно, що про ефективність, стабільність та спадкоємність влади у таких умовах можна було тільки мріяти. Але саме у цьому потребувала Франція. І саме це «раціоналізований парламентаризм», зберігши найкращі французькі демократичні традиції, їй і дав. У першу чергу, Уряду повертається повнота виконавчої влади, а разом з нею і центральна роль у відносинах між виконавчим і законодавчим органом. Уряд відтепер «визначає і проводить політику Нації». Воно перестає бути ще одним комітетом, виробленим на світ палатою депутатів, цілком залежать від найменшого подиху вітерця у політичному житті, бо призначений, починаючи з Прем'єр-міністра, кожен член Уряду, призначений Президентом Республіки, не може поєднувати міністерський портфель з парламентським мандатом. А тому змінюється і призначення Парламенту. Тепер «політичне вираження загального голосування» (Ж. Ширак) буде не нав'язувати

Уряду свою волю, але, контролюючи дії міністерства, підтримувати його, законодавствувати і обговорювати вектора розвитку Нації. Ніхто не буде заперечувати, що головна функція, складова кістяка повноважень Парламенту, функція, яку делегує Нація обраним нею народного представництва — це складання законів, іншими словами, обов'язкових для всіх і кожного правил, що регулюють найважливіші сфери життя країни. Виконавча влада проводить їх у життя, видаючи з цією метою регламентарні акти, щоб у точності забезпечити їх виконання. Тому Конституція виділяє «домен» закону, у межах якого Парламент може приймати акти і за межі якого він не може переступати. Всі питання, що не входять в область законодавства, регулюються регламентарною владою, розділеною, згідно з Конституцією, між Президентом Республіки і Урядом. З новими ролями, встановлених Конституцією Парламенту та Уряду, якісно перетворюється законодавчий процес. Червона нитка, що проходить через всі положення Конституції 1958 р., що стосуються законодавчої процедури, — ті, хто несуть вищу відповідальність за застосування закону, не тільки мають право, але й зобов'язані брати активну участь у всіх етапах його складання.

Відтепер Уряд буде виступати у прийнятті закону на перших ролях, володіючи великими засобами для того, щоб нав'язати Парламенту свою точку зору. Так, законопроекти та законодавчі пропозиції, схвалені Урядом, розглядаються на його вимогу палатою у пріоритетному порядку і у тому, якому він встановить. Він може зняти з обговорення будь-який законопроект, поки він не прийнятий Парламентом. Уряд також має право вимагати у будь-яку хвилину від палати єдиного голосування щодо всього або частини обговорюваного у ній тексту, зберігши лише ті поправки, з якими він згодний.

Права парламентаріїв звужуються: Конституція забороняє приймати законопроекти і поправки, запропоновані депутатами і сенаторами, «якщо наслідком ухвалення було б або скорочення державних коштів, або створення чи збільшення витрат». Звужуються, щоб стати надійною перешкодою на шляху до демагогії, настільки часто захоплюючої парламентські асамблеї, і змусити народних обранців справді, а не фальшиво служити Франції. Хоча, у принципі, Конституція вимагає обопільної згоди Національних Зборів і Сенату щодо тексту майбутнього закону, Уряд може прискорити хід законодавчого механізму, щоб врегулювати світом розбіжності між палатами, скликавши паритетну змішану комісію, якій доручається виробити компромісний варіант, прийнятний як для депутатів, так і сенаторів. Однак, знову ж таки, лише Уряд вирішує, чи слід виносити результати роботи комісії на суд палат Парламенту, причому жодна поправка до

них не може бути прийнята без його згоди. Нарешті, якщо і цей шлях завів у глухий кут, Уряд має право, після ще одного читання в кожній палаті, звернутися до Національних Зборів, щоб вони прийняло остаточне рішення. Виняток становлять лише органічні закони, що стосуються Сенату, які не можуть бути прийняті без згоди верхньої палати.

Не можна не відзначити також, що проект або пропозиція закону взагалі приймається Національними Зборами без обговорення і голосування, якщо Уряд пов'яже з ним питання про довіру до проведеної нею політики, а резолюція осуду не буде внесена протягом наступних 24 годин або прийнята Національними Зборами.

Таким чином, Конституція озброює Уряд хорошим арсеналом засобів для втручання у законодавчий процес, маючи на увазі, що воно вдається до них у основному тоді, коли законодавці перебувають у стані колапсу або розділені тріщиною розладу між палатами, або коли народним представникам треба нагадати про відповідальність, яку вони несуть перед країною. Кульмінацією очищення французького парламентаризму від домішок режиму зборів, без сумніву, став новий порядок зміщення Уряду.

Так, кабінет міністрів продовжує нести колективну та солідарну відповідальність перед Національними Зборами, що забезпечує відповідність складу виконавчого органу балансу сил у нижній палаті — інакше воно його ж і скине, висловивши вотум недовіри. Однак Конституція захищає Уряд кільцем перепон на шляху винесення йому резолюції осуду, що тягне за собою його відставку:

1) резолюція осуду може бути висунута як мінімум 1/10 частиною депутатів, і голосується нижньою палатою тільки через 48 годин після її внесення;

2) при голосуванні про висловлення вотуму недовіри підраховуються лише голоси, подані за резолюцію осуду: хто голосував проти або утримався, не з'ясовується; вотум недовіри може бути винесено більшістю депутатів, що становлять Національні Збори,

3) депутат не може підписувати більше трьох резолюцій осуду протягом однієї і тієї ж черговій сесії і більше однієї резолюції протягом однієї і тієї ж позачергової сесії;

4) нарешті, Прем'єр-міністр, після обговорення у Раді міністрів, може поставити перед Національними Зборами питання про довіру до Уряду зв'язку з голосуванням по його програмі, декларації про загальну політику або парламентського акту, і в цьому випадку, щоб відмовити Уряду у довірі, опозиції необхідно домогтися прийняття Національними Зборами резолюції осуду.

Якщо Уряду виражений вотум недовіри, то Прем'єр-міністр зобов'язується статтю Конституцією вручити Президентові Республіки заяву про відставку очолюваного ним кабінету. Таким чином, згуртований Уряд буде керувати Францією, Парламент стане підтримувати його, не забуваючи про контроль над його політикою, засукавши рукави, щоб якісно законодавствувати і збереже ранг вищої трибуни, з якої Франція говорить про свої надії, прагненнях і сподіваннях.

Конституційна Рада:

Безсумнівно, одним із найвдаліших нововведень П'ятої Республіки було створення Конституційної Ради, покликаної блокувати закони, прийняті Парламентом, якщо ті не відповідають Конституції. Втім, і не тільки. Правда, якщо спочатку Конституційна Рада засновувалася як державний орган, який буде стримувати парламентські наміри взяти та й «відкусити» частину компетенції виконавчої влади, то згодом вона утвердила себе як вищу інстанцію, незалежну в своїх судженнях, у спорах між законодавцем і виконавцем, і, що особливо важливо в очах французів, вартовим прав і свобод особистості. Так, Рада у 1971 р. підтвердила юридичну рівність Декларації прав людини і громадянина 1789 р. і Преамбули Конституції 1946 р. з Конституцією, яка до них відсилає, з усіма наслідками, що випливають звідси.

Конституційна Рада складається з 9 членів, що призначаються за третинам Президентом Республіки, головою Національних Зборів, головою Сенату. Голова призначається декретом Президента Республіки. Крім того, всі колишні Президенти Франції стають довічними членами Конституційної Ради. Дев'ятирічний мандат членів Конституційної Ради, оновлюваних кожні три роки на одну третину, неможливість повторного призначення на цю посаду, несумісність перебування у Раді з функціями міністра або члена Парламенту або відкликання, забезпечують незалежність Конституційної Ради, і, як наслідок цього, неупередженість його рішень. Конституційна Рада здійснює тільки попередній конституційний контроль за прийнятими Парламентом законами, тобто до їх промугляції Президентом Республіки.

Правом звернення до Конституційної Ради наділені Президент Республіки, Прем'єр-міністр, голови палат Парламенту та, з 1974 р., 60 депутатів або 60 сенаторів. Крім того, органічні закони і регламенти палат Парламенту перевіряються Радою на відповідність Конституції в обов'язковому порядку. Понад те, Конституційна Рада виконує обов'язки центральної виборчої комісії: стежить за правильністю обрання Президента Республіки і оголошує результати виборів,

виносить вердикт про правильність обрання парламентарія, якщо воно оскаржується, нарешті, стежить за правильністю проведення референдуму, передбаченого статтями 11 і 89 Конституції, і оголошує його результати. Якщо Конституційна Рада визнає у своєму рішенні неконституційність тих чи інших положень закону, то вони не можуть бути ні промудьговані Президентом Республіки, ні застосовані. Рішення Конституційної Ради не підлягають оскарженню і обов'язкові для всіх органів державної влади, адміністративних і судових органів.

Конституційна практика П'ятої Республіки

Конституція 1958 р. заснувала посаду Президента як арбітра, який втілює Державу. Але що слід розуміти під президентським арбітражем? Чи повинен Глава держави для цього відійти від політики, ставши затворником в Єлісейському Палаці, який здійснює свою владу лише в тому випадку, коли державна машина летить під укіс, або ж, навпаки, зобов'язаний виступати на перших ролях, щоб захистити національні інтереси, не дати Франції збитися з правильного шляху, чого не можна досягти без втручання у політику? Суперечка двох концепцій дозволила конституційна практика перших років життя П'ятої Республіки, яка, у свою чергу, складалася під прямим впливом алжирського конфлікту.

Якщо Президент Республіки взяв у свої руки скальпель, щоб видалити на тілі Франції виразку, — алжирську проблему, Парламент і Уряд погодилися на роль асистента при керівному видаленні хірурга, а партії і зовсім уподібнилися сторонніми спостерігачами, які очікували результат операції біля порога операційної, то кожен інститут знизав плоди своєї праці. Верховна відповідальність, а значить і верховна влада, сконцентрувалася в руках Президента Республіки. Бо демократія не знає влади без відповідальності, без підтримки і схвалення народу! Референдум 1962 р., схвалив пропозицію Глави держави надалі обирати Президента країни безпосередньо народом, остаточно затвердили Президент Республіки у ранзі національного вождя, бо він, на протигагу депутатам, що обирається по округах, і призначаємим міністрам, є відтепер єдиним обранцем всієї Нації. Так П'ята Республіка еволюціонувала з парламентського режиму з посиленою президентською владою у режим напівпрезидентською, вірніше, винайшла останній.

У чому своєрідність напівпрезидентської республіки? Вона змішує в казані найкращі елементи парламентського та президентського режимів: від першого вона бере парламентську відповідальність Уряду, активну участь останнього на всіх стадіях законодавчої та бюджетної процедури, від другого — Президента, що обирається прямим і загальним голосуванням, що володіє відповідною

владою. Однак відмінність від того й іншого полягає в тому, що Президент Республіки відповідає за довгостроковий розвиток Нації, дивлячись вдалину, за обрїй, тоді як Уряд, надихаючись загальними напрямками, визначеними Президентом, вирішує проблеми дня сьогоднішнього. Іншими словами, Глава держави займається питаннями зовнішньої політики, оборони і збройних сил, а Уряд — економічну, соціальну, фінансову і т.д. політику.

Втім, влада Президента тягнеться так широко, як його підтримує Національні Збори. Якщо він спирається на парламентську більшість, контролює Національні Збори, то Прем'єр-міністру уготована доля «директора кабінету Президента Республіки» з усіма наслідками, що випливають звідси. Реальним Главою Уряду стає Президент, визначає лінію Держави, а Прем'єру не залишається нічого іншого, щоб підкоритися його волі. Відповідно, за логікою речей, Президент може «попросити» главу кабінету подати у відставку. Так покинув у 1962 р. свій пост архітектор інститутів П'ятої Республіки Мішель Дебре, що розійшовся з де Голлем з питання врегулювання алжирського конфлікту. Ясно, що Прем'єр-міністр у цьому разі стає главою парламентської більшості, координуючого його діяльність з політикою Уряду. Однак баланс сил кардинально змінюється, коли парламентські вибори виграє опозиція. Так вже було у 1986—1988 рр., 1993—1995 рр., 1997—2002 рр., коли Президент і парламентська більшість належали до різних політичних силам. У цьому випадку, зрозуміло, влада Президента скорочується до буквального слідування положенням Конституції, хоча його прерогативи в зарезервованій сфері, куди входить дипломатія, оборона і армія, у більшій частині зберігаються. Він змушений призначити Прем'єр-міністром людину, що влаштовує парламентську більшість, бо в протилежному випадку йому буде винесений вотум недовіри. Ясно, що Уряд дійсно «визначає і проводить політику», спираючись на підтримку Національних Зборів. Ця виняткова ситуація іменується французами як «співіснування» на державному Олімпі.

Історія П'ятої республіки

Ініціатором конституційної реформи був Шарль де Голль, що прийшов до влади у травні 1958 р. на хвилі алжирської кризи, який у грудні того ж року був обраний першим президентом П'ятої республіки. У 1965 р. де Голь був обраний на другий термін, але у 1969 р. пішов у відставку (після Травневих подій 1968 р.). Президентом республіки був обраний його близький сподвижник Жорж Помпідю, який помер у 1974 р.. Після смерті Помпідю на виборах переміг центрист Валері Жискар д'Естен, що пробув при владі один повний термін (до 1981), коли поступився соціалісту Франсуа Міттерану. Міттеран (переобраний у

1988 на другий термін) перебував при владі 14 років, довше, ніж будь-який інший президент Франції; у 1986—1988 рр. і 1993—1995 рр. при ньому діяли праві кабінети міністрів (політика «співжиття»). У 1995 (коли Міттеран вже не балотувався) соціалісти зазнали поразки, і до влади прийшов мер Парижа, прем'єр у 1974—1977 рр. і 1986—1988 рр., Голліст Жак Ширак. У 1997—2002 рр., у свою чергу, прем'єром при Шираку був лівий Ліонель Жоспен.

Вибори 2002 р. стали сенсацією: всі кандидати набрали менше 20% голосів, а у другий тур разом з Шираком вийшов ультраправий націоналіст Жан-Марі Ле Пен, який набрав трохи менше 17% голосів. Все суспільство, включаючи опонентів Ширака, об'єдналося у коаліцію проти Ле Пена, і у другому турі Ширак здобув нищівну перемогу, набравши понад 80% голосів. Весь другий термін Ширака (2002—2007) уряди формували праві, популярність яких знижувалася після низки соціально-економічних рішень.

Вибори 2007 р., що протікали при великому напруженні суспільної боротьби і високій явці виборців, принесли у другому турі перемогу лідеру правої партії «Союз за народний рух» (спадкоємиці голлістської партії), міністру внутрішніх справ у 2002 - 2007 Ніколя Саркозі.

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

- Карасевич А. О. Політологія. Навчальний посібник. – Умань, 2010. – Ч. 1. – 186 с.
- Карасевич А. О. Політологія. Навчальний посібник. – Умань, 2011. – Ч. II. – 248 с.
- Карасевич А. О., Левківський К. М. Політологія. – Умань. - 2010. – Частина 1. – 204 с.
- Карасевич А. О., Левківський К. М. Політологія. – Умань. - 2010. Частина II. – 344 с.
- Карасевич А. О. Історія політичної думки. Навчальний посібник. – Умань. – 2013. – 726 с.
- Карасевич А. О. Історія політичної думки. Навчальний посібник. – Умань. – 2014. – 860 с.
- Карасевич А., Лисенко Л. Політологія. Навчальний посібник. – Умань, 2008.
- Карасевич А. О., Шачковська Л. С. Політологія. Навчальний посібник. – Умань, 2014. – 514 с.
- Карасевич А. О., Лисенко Л. Г. Словник політологічних термінів. – Умань., 2009.
- Карасевич А. О., Бондар С. С. Політична опозиція в політичній структурі суспільства. Монографія. – Умань., 2009.
- Карасевич А. О., Балановський Я. М. Політична коаліція: концепт і проблеми вирішення. Монографія. – Умань., 2009.
- Карасевич А.О., Шачковська Л.С. Електоральна формула: сутність та політичний концепт. Монографія. Умань: ПП.Жовтий. – 2010. – 156 с.
- Карасевич А. О. Майєвтика Сократа. Монографія. – Умань., 2010.
- Карасевич А. О. Сократ та його епоха. Навчальний посібник. – Умань., 2010.
- Карасевич А. О., Побережний І. Н., Побережний В.І. Політологія студентам. Навчальний посібник. – Київ – Кіровоград, «Трелакс». – 1999.
- Карасевич А. О., Левківський К. М., Сокирська В. В., Шачковська Л.С. Політичні портрети Стародавнього світу. - Книга 3. – Стародавній Схід. – Умань. - 2012. – 695 с.
- Карасевич А. О., Левківський К. М., Сокирська В. В., Шачковська Л. С. Політичні портрети Стародавнього світу. -Книга 2. – Стародавній Рим. – Умань. - 2012. – 768 с.
- Карасевич А. О., Левківський К. М., Шачковська Л. С. Політичні портрети Стародавнього світу. - Книга 1. – Стародавня Греція. – Умань. - 2011. – 636 с.

Карасевич А. О., Левківський К. М., Сокирська В. В. - Політичні портрети Новітньої доби. - Азія. - Частина 1. – Умань. - 2013. – 490 с.

Карасевич А. О., Левківський К. М., Сокирська В. В. - Політичні портрети Новітньої доби. - Азія. - Частина 2. – Умань. - 2013. – 512 с.

Карасевич А. О., Левківський К. М., Сокирська В. В., Чучалін О. П. - Політичні портрети Новітньої доби. - Африка. Частина 1. – Умань. - 2013. – 449 с.

Карасевич А. О., Левківський К. М., Сокирська В. В., Чучалін О. П. - Політичні портрети Новітньої доби. - Африка. - Частина 2. – Умань. - 2013. – 564 с.

Карасевич А. О., Левківський К. М., Лисенко Л. Г., Шачковська Л. С., - Політичні портрети Київської Русі. – Умань. - 2011. – 674 с.

Карасевич А. О., Левківський К. М., Сокирська В. В., Політичні портрети Галицько-Волинської держави. – Умань. - 2011. – 464 с.

Карасевич А. О., Левківський К. М., Сокирська В. В., - Політичні портрети Новітньої доби. - Європа. – Умань. - 2012. – 804 с.

Карасевич А. О., Левківський К. М., Лисенко Л. Г., Сокирська В. В., - Політичні портрети Новітньої доби. Північна Америка – Умань. – 2011. – 774 с.

Карасевич А. О., Левківський К. М., Сокирська В. В., - Політичні портрети України Литовсько-Польської доби. Кн. 1 – Умань. - 2013. – 484 с.

Карасевич А. О., Левківський К. М., Сокирська В. В., - Політичні портрети України Литовсько-Польської доби. Кн. II – Умань. - 2013. – 643 с.

Карасевич А. О., Левківський К. М., - Політичні портрети України. Козаччина. Кн. I – Умань. - 2014. – 670 с.

Карасевич А. О., Левківський К. М., - Політичні портрети України. Козаччина. Кн. II – Умань. - 2014. – 646 с.

Карасевич А. О., Левківський К. М., - Політичні портрети України. - Дисидентський рух. – Умань. - 2014. – 702 с.

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

Абросимова С.В., Парамонов А.Ф. Дмитро Яворницький та його родовід – Харків: Харківський приватний музей міської садиби, 2009. – 112 с.

Алфьоров О. Шляхетсько-козацький рід Голубів в процесі формування українського козацтва: 1578 — 1648./ магістерська робота Інституту історичної освіти НПУ ім. М. Драгоманова. — К., 2005. — 130 с.

Алфьоров О. Гетьман Оліфер Голуб — славетний представник Роду // Вісник Київського національного лінгвістичного університету.

Серія: «Історія, економіка, філософія» / Гол. ред. Ю. І. Терещенко. — Київ. Вид. центр КНЛУ, 2001. — Вип. 5. — С. 383—385.

Алфьоров О. До історії показаченої української аристократії (представника роду Голубів XVI — XVIII ст.) // Гетьманський альманах: «До 85-річчя проголошення Української Держави та 130 річчя від дня народження Гетьмана Павла Скоропадського». Число II. Київ, видавничий центр КНЛУ. — 2003. — С. 147 — 154.

Амурское казачье войско // Большая советская энциклопедия. — М.: Советская энциклопедия. 1969—1978.;

Антонович М. Козацьке військо у московській війні 1633 р. В. 1932;

Антологія української юридичної думки / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. — К.: Юрид. кн., 2003. — Т. 3: Історія держави і права України: козацько-гетьманська доба. — 584 с.

Антонович В. Б. Коротка історія Козаччини / В. Б. Антонович. — К.: Україна, 2004. — 304 с.

Апанович О. М. Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі / О. М. Апанович. — К.: Либідь, 1993. — 288с.

Апанович О. М. Розповіді про запорозьких козаків / О. М. Апанович. — К.: Дніпро, 1991. — 335 с.

Аркас М. М. Історія України-Русі з малюнками / М. М. Аркас. — 2-е факс. вид. — Х.: Вища шк., 1991. — 456 с.

Бажан О., Гасай Є., Гуцал П. (упорядники). Реабілітовані історією. Тернопільська область.— Тернопіль: Збруч, 2008. 728 с

Бантыш-Каменский Д. М., История Малой России, К., 1903.

Бойко І. Й. Держава і право Гетьманщини : навч. посіб. / І. Й. Бойко. — Л.: Світ, 2000. — 120 с.

Бойко І. Й. Зобов'язальне право Гетьманщини за «Правами, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. / І. Й. Бойко. — Л.: Світ, 1998. — 52 с.

Боплан Г. Л. Опис України / Гійом Левасер де Боплан; Українські козаки та їхні останні гетьмани; Богдан Хмельницький / Проспер Меріме. — Л.: Каменяр, 1990. — 301 с.

Брехуненко В. Богдан Хмельницький / Віктор Брехуненко. — Київ, 2007. — 72 с.

Велика Історія України від найдавніших часів: у 2 т. — К.: Глобус, 1993. — Т. 2. — 352 с.

Вечерський В. Гетьманські столиці України / В. Вечерський. — К.: Наш час, 2008. — 320 с. — (Невідома Україна).

Видатні діячі України минулих століть. К., 2001. — С. 566—567;

Володарі гетьманської булави. — К., 1994.

- Гайдай Л. Історія України в особах, термінах, назвах і поняттях. - Луцьк: Вежа, 2000.
- Гапусенко І. Дмитро Іванович Яворницький. К. 1969;
- Голобуцкий В. А. Освободительная война украинского народа под руководством Хмельницкого, М., 1954.
- Голобуцький В. О. Запорозьке козацтво. К., 1994.
- Голобуцький В. О. Запорізька Січ в останні часи свого існування. 1734–1775 рр. К., 1961;
- Голобуцкий В. А. Дипломатическая история освободительной войны украинского народа 1648–1654 гг. К., 1962;
- Горобець В. М. Борис Крупницький — повернення в Україну. В кн.: Крупницький Б. Гетьман Мазепа та його доба. К., 2001;
- Горобець В. М. Україна: від козацької реформи Баторія до здобуття Сагайдачним Кафи, 1578–1616 рр. / В. М. Горобець. – К.: Кріон, 2010. – 192 с.
- Горобець В. М. Україна: козацькі війни 1618–1638 / В. М. Горобець. – К.: Кріон, 2011. – 268 с.
- Грушевский М. С. Нариси історії українського народу. — К.: Либідь, 1990. — 400 с.;
- Грушевський М. С. Початки Хмельниччини (1638 — 1648 рр.), «Історія України-Русі», т. VIII, ч. II, вид. 2, Київ — Відень, 1922.
- Грушевський М. С. Історія України-Русі. — т. 1-10. — К., 1993–1999 рр.
- Грушевський М. С. Історія України-Русі: в 11 т., 12 кн. / М. С. Грушевський. – К.: Наук. думка, 1996. – Т. 9, кн. 1: (1650–1654 рр.). – 880 с.
- Грушевский М. С. Очерк истории украинского народа / М. С. Грушевский. – К.: Либідь, 1990. – 395 с.
- Грушевський М. С. Ілюстрована історія України / М. С. Грушевський. – К.: Наук. думка, 1992. – 544 с.
- Густинський літопис // Збірник козацьких літописів. Густинський. Самійла Величка. Грабянки. – Київ, 2006.
- Гуржій О. І. Гетьманська Україна / О. І. Гуржій, Т. В. Чухліб. – К.: Альтернативи, 1999. – 304 с. – (Україна крізь віки: у 15 т.; Т. 8).
- Гураль П. Ф. Територіальна громада в Україні: історико-правове дослідження / П. Ф. Гураль. – Л.: Львів. д. ун-т внутр. справ, 2008. – 468 с.
- Греченко В., Ярмиш О. Історія України Торсінг. - 2005. - с. 39-47.
- Дзира Я. Автопортрет нації / Я. Дзира. – К.: Б-ка українця, 1997. – 143 с.
- Доба гетьмана Івана Мазепи в документах. – 2-е вид. – К.: Києво-Могилян. акад., 2008. – 1142 с.

Довідник з історії України. Видання в трьох томах. / За ред. Підкови І. та Шуста Р. – Київ, 1995.

Давлетов О. Р. Б. Д. Крупницький — історик українського козацтва. «Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України Запорізького державного університету: Південна Україна XVIII–XIX ст.» (Запоріжжя), 1998, вип. 3;

Донские казаки в прошлом и настоящем / под общ. редакцией Ю. Г. Волкова. Изд-во Ростовского университета, 1998.

Дорошенко Д. І. Нариси історії України: в 2 т.- К.: Глобус, 1991. — Т.1 — 238 с.

Енциклопедія історії України. – К.: Наук. думка, 2005. – Т. 3: Е-Й. – С. 270–278.

Етимологічний словник української мови: в 7 т. / ред. Л. К. Артемева. — К.: Наукова думка, 1985. — Т.2. — 495 с.

Єремєєв І. С. Герби гетьманів України / І. С. Єремєєв. — К.: УЦІММ-ПРЕС, 1998. — 54 с.

Забайкальские казаки // Энциклопедия Забайкалья: Читинская область. — Чита. Наука, 2004. — С.371; Забайкальское казачье войско // Энциклопедия Забайкалья: Читинская область. — Чита. - 2004. — С. 382.

Завальнюк О. М. Д. І. Дорошенко: 75 днів у Кам'янці-Подільському // Краєзнавство: Науковий журнал. — 2001. — № 1- 4. — С. 145–148.

Ілюстрована енциклопедія історії України: у 3 т. — К.: Спалах, 2004. — Т. 1: Від найдавнішого часу до кінця 18 ст. — 216 с.

Історичні постаті України: іст. нариси / упоряд. О. В. Болдирев. — О.: Маяк, 1993. — 384 с.

Історія держави і права України: підручник: у 2 т. / за заг. ред.: В. Я. Тацій, А. Й. Рогожин, В. Д. Гончаренко.— К.: Ін Юре, 2003.— Т.1–2.

Історія України та її державності / за наук. ред. Л. Є. Дещинського. — Л.: Бескид Біт, 2005. — 368 с.

Історія українського війська: у 2 ч. — Л.: Вид-во Івана Тиктора, 1993.

Історія української культури: підручник / за ред.: Л. В. Анучиної, О. А. Стасевської, О. В. Уманець. — Х.: Право, 2012. — 368 с.

История казачества Азиатской России: в 3 т. / В. В. Алексеев; Н. А. Миненко. — Екатеринбург, 1995.

Історія України. ЗНО за 30 днів / І. А. Коляда, О. Ю. Кириєнко. — К.: Генеза, 2013. — 256 с.

Князі Київські та правителі Києва до часу видання «Синописа» // І. В. Жиленко. Синопис Київський. Лаврський альманах / Ред. рада: В. М. Колпакова (відп. ред.) та ін. — Київ.: ВІПОЛ, — Спецвип. 2: Синопис Київський / І. В. Жиленко. — 2002. — 194 с.

Коваленко Сергій. Гладкий Матвій Іванович//Україна під булавою Богдана Хмельницького. Енциклопедія у 3-х томах. Том 2. — Київ: Видавництво «Стікс», 2008.

Коваленко Сергій. Джалалий Филон//Україна під булавою Богдана Хмельницького. Енциклопедія у 3-х томах. Том 2. — Київ: Видавництво «Стікс», 2008

Козацькі вожді, гетьмани, кошові // Історія української культури. у 5 т. — Т.2 (Українська культура XIII — першої половини XVII століть). Київ, «Наукова думка», 2001

Корсак І. Гетьманич Орлик / І.Корсак . — Луцьк: Твердиня, 2006. — 120 с.

Корсак І. Імена твої, Україно / І.Корсак . — Луцьк: Твердиня, 2007. — 300 с.

Косенко Л. Козаки: Лицарський орден України: Факти. Міфи. Коментарі.-Харків: ВД «Школа», 2007. - 576 с.

Костомаров Н. Южная Русь в конце XVI века. // Исторические произведения. Автобиография. — Киев, 1989.

Костомаров Н. И. Руина: гетманства Бруховецкого, Многогрешного и Самойловича 1663—1687 гг. // Исторические монографии и исследования: В 17 тт. — М.: Чарли, 1995. — [Т. 7]. — С. 7.

Кремень В., Табачник Д., Ткаченко В. Україна: альтернативи поступу. Критика історичного досвіду. — Прешов, 1996.

Кресіна І. О. Гетьман Пилип Орлик і його Конституція / І. О. Кресіна, О. В. Кресін. — К.: Фотовідеосервіс, 1993. — 80 с.

Кривошея В. В. «Генеалогія українського козацтва. Канівський полк». — К.: ВД «Стилос», 2006. - с. 121

Кривошея В. Українська козацька старшина. — Ч.2. — К., 1998

Кривошея В. Білоцерківський полк. — К., 2002

Крип'якевич І. П. Історія України / І. П. Крип'якевич. — Л.: Світ, 1990. — 520 с.

Крип'якевич І. Богдан Хмельницький. — Львів, 1990.

Крип'якевич І. Історія українського війська. Л. 1936;

Криськов А. А. Діяльність Д. І. Дорошенка в еміграції (20 - ті роки ХХ ст.) // Духовні витоки Поділля: Творці історії краю: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (9 - 11 вересня 1994 р., м. Кам'янець-Подільський). — Хмельницький: Поділля, 1994. — С. 38 - 40.

Крупницький Б. Гетьман Мазепа та його доба. - К: Україна, 2001. - 240 с.

Кульчицький В. С. Історія держави і права України: підручник / В. С Кульчицький, Б. Й Тищик. — К.: Ін Юре, 2007. — 624 с.

Літопис гадяцького полковника Григорія Грабянки // Збірник козацьких літописів. Густинський. Самійла Величка. Грабянки. – Київ, 2003.

Мазепа Н. Н. Гетман Мазепа: енцикл. справочник / Н. Н. Мазепа. – Х.: Оберіг, 2010. – 304 с.

Малий словник історії України. – К.: Либідь, 1997. – 464 с.

Мельник Л. Гетьманщина першої чверті XVIII ст. — К., 1997;

Мельничук Олександр. Працював без упину на користь України // Історичний календар. — К., 1996. — С. 124–125.

Мицик Ю.А. Козацький край. — Дніпропетровськ, 1997.

Мицик Ю.А. Гетьман Іван Виговський. К., 2004

Мицик Ю.А. Історія України. К., 2005

Мицик Ю.А. Чигирин — гетьманська столиця. К., 2008

Мицик Ю.А. За віру православну. К., 2009.

Мицик Ю.А. Іван Сірко. К., 2010.

Мільчев О.І. Запорожці у Банаті та Бачці: стан та перспективи дослідження проблеми // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. — Т. 6. — К., 2001. — С.86-95.

Мільчев О.І. Бахмутський козацький полк // Українське козацтво: Мала енциклопедія. — Київ: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2002. — С. 31.

Мільчев О.І. Буджацька орда // Українське козацтво: Мала енциклопедія. — Київ: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2002. — С.50-51.

Мільчев О.І. Джамбуйлуцька орда // Українське козацтво: Мала енциклопедія. — Київ: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2002. — С. 127.

Моця О.П. Зрада й донос у контексті дослідження діяльності І.Мазепи // Український історичний журнал. - К: «КВІЦ», 2012. - № 5. - с. 76 - Повний текст.

Моця О.П. Синьоводська битва та її наслідки в контексті історії середньовічної Європи // Український історичний журнал. - К: «КВІЦ», 2012. - №2. - с.10 - Повний текст.

Наливайко Д. С. Козацька християнська республіка: (Запорозька Січ у західноєвроп. іст.-літератур. пам'ятках) / Д. С. Наливайко. — К.: Дніпро, 1992. — 495 с.

Осипов К. Богдан Хмельницький. — 2-е изд., перераб. — М.: Мол. гвардия, 1948. — 480 с. (ЖЗЛ)

Осташко Т. С. Дорошенко Дмитро Іванович // Енциклопедія історії України. — Т. 2. — К., 2005. — С. 455–456.

Павленко С. Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники. — К., 2004;

Павленко С. Загибель Батурина 2 листопада 1708 р. / С. Павленко. — К.: Києво-Могилян. акад., 2008. — 267 с.

«Пакти і Конституції» Української козацької держави: до 300-річчя укладення. – Л.: Світ, 2011. – 440 с.

Петрикова В. Діячі бібліотечного краєзнавства на Поділлі та їх вплив на розвиток теорії краєзнавчої бібліографії в Україні в післяреволюційні роки // Вісник історико-культурологічного Подільського братства. — 1995. — № 4. — С. 88.

Петровський В. В. Історія України: неупереджений погляд: факти, міфи, коментарі / В. В. Петровський, Л. О. Радченко, В. І. Семененко. — К.: Школа, 2007. — 592 с.

Полонська-Василенко, Н. Д. Історія України: у 2 т. / Н. Д. Полонська-Василенко. — Репр. вид. — К.: Либідь, 1992. — Т. 1–2.

Права, за якими судиться малоросійський народ. 1743 р.: законодавство. — К.: Книга, 1997. — 547 с.

Пріцак О. Конституція Пилипа Орлика // Перша Конституція України гетьмана Пилипа Орлика. 1710 рік. — К., 1994;

Рігельман О. І. Літописна оповідь про Малу Росію та її народ і козаків узагалі / Вст. ст., упор. та примітки П. М. Саса, В. О.Щербака. — К.: Либідь, 1994.

Сергійчук, В. І. Іменем Війська Запорозького : укр. коз. в міжнар. відносинах XVI – сер. XVII ст. / В. І. Сергійчук. — К.: Україна, 1991. — 256 с.

Сергійчук В. Морські походи запорожців / В. Сергійчук. — К.: Фотовідеосервіс, 1992. — 60 с.

Сергійчук В. І. Богдан Хмельницький та його старшина.- К., 1996.- 56 с.

Слабошпицький М. Ф. З голосу нашої Клію : події і люди укр. історії / М. Ф. Слабошпицький. — К.: Махаон, 2003. — 224 с.

Смолій В. А. Богдан Хмельницький: Соціально- політичний портрет/ В. А. Смолій, В. С. Степанков. — 2-ге видання, доповнене, перероблене. — Київ: Либідь, 1993. — 487 с.

Смолій В. А. Українська національна революція XVII ст. (1648–1676 рр.)/В. А. Смолій, В. С. Степанков. — К.: Альтернативи, 1999. — 352 с. — (Україна крізь віки: у 15 т.; Т. 7).

Сорока Ю. В. Походи Богдана Хмельницького / Ю. Сорока. — Х.: Фоліо, 2011. — 120 с.

Станіславський В. Запорозька Січ та Річ Посполита. 1686–1699 рр. — К., 2004

Станіславський В.. Взаємини Івана Мазепи з Семеном Палієм та українсько-польські стосунки на Правобережній Україні // Україна в Центрально-Східній Європі / Відп. ред. В. Смолій. — Вип.8. — К., 2008

Степанков В. С. Михайло (Станіслав) Кричевський // Полководці Війська Запорозького: Історичні портрети. - К., 1998. - Т. 1. - С. 181.

Стецюк К. І. Початок визвольної війни українського народу і переговорів про возз'єднання України з Росією в 1648 р., у книзі: «Визвольна війна 1648 — 1654 рр. і возз'єднання України з Росією», під редакцією В. А. Дядиченка, О. К. Касименка і Ф. П. Шевченка, К., 1954.

Субтельний О. Україна: історія: пер. з англ. / О. Субтельний. — 3-є вид. — К.: Либідь, 1993. — 720 с.

Субтельний О. Козацька ера // Україна: Історія. — Київ: Либідь, 1993.

Сушинський Б. І. «Козацька Україна: «Хмельниччина». - Одеса, «ВМВ» 2004. - 560 с.

Сушинський Богдан / / Козацькі вожді України. Історія України в образах її вождів та полководців XV-XIX ст. - Одеса, 2006.

Таирова-Яковлева Т. Мазепа. — Москва: Молодая гвардия, 2007.

Тисяча років української суспільно-політичної думки: у 9 т. — К. : Дніпро, 2001.

Трофимук О. Пилип Орлик: гетьман в еміграції, бароковий поет, автор першої Конституції. — Львів, 2008;

Україна: антологія пам'яток державотворення X–XX ст.: у 10 т. — К. : Основи, 2008.:

Т. 2, кн. 1 : (XVI ст.). — 560 с.

Т. 2, кн. 2 : (Перша половина XVII ст.). — 536 с.

Т. 3, кн. 1 : (Третя чверть XVII ст.). — 504 с.

Т. 3, кн. 2 : (Остання чверть XVII — початок XVIII ст.). — 576 с.

Т. 4, кн. 1 : (Перша третина XVIII ст.). — 520 с.

Т. 4, кн. 2 : (Середина XVIII ст.). — 360 с.

Т. 3 : Битва за козацьку державу (XVI–XVII ст.). — 496 с.

Т. 4 : Спроби реанімації козацької держави (XVIII ст.). — 528 с.

Україна: хронологія розвитку / автори, кер. проекту : А. В. Толстоухов, В. О. Зубанов. — К.: Кріон, 2009.

Т. 3: Від Батієвої навали до Люблінської унії. — 696 с.

Т. 4: На порозі Нового часу. Від Люблінської унії до кінця XVIII століття. — 2009. — 864 с.

Україна — козацька держава/ ред. Недяк В. В.; Наукові ред. Щербак В. О., Федорук О. К. — К.: Емма, 2004. — 1216 с.

Українська радянська енциклопедія. В 12-ти томах / За ред. М. Бажана. — 2-ге вид. — К.: Гол. редакція УРЕ, 1974-1985.

Українське козацтво: мала енцикл. — К. : Генеза, 2002. — 568 с.

Федорук А. В. Наймане козацьке військо (XVI — середина XVII ст.): ідеологія, організація та військове мистецтво. — Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю історія. — Чернівці, 2000.

Хмельницький Б. — славний син і видатний гетьман України / Гайбондюк В. Д. — Рівне, 1995. — 132 с.

Хорунжий Ю.М. Любов маєш — маєш згоду: Іст. роман. — К.: Вид.дім “КМ Академія”, 2003. — 330 с.

Чайковський Андрій // Перед зривом. Полковник Кричевський. - Львів, 1992.

Чухліб Т. Самійло Іванович (Самусь) — полковник та наказний гетьман правобережної частини Українського гетьманату // «Істину встановлює суд історії». Збірник на пошану Федора Павловича Шевченка. — Т. 2. — К., 2004.

Чухліб Т. «Руїна» Гетьманщини чи боротьба за утвердження Козацької держави? (Спроба започаткувати наукову дискусію щодо одного історичного терміну) // Україна в Центрально-Східній Європі: Щорічник. — 2004. — № 4.

Чухліб Т. Гетьмани Правобережної України в історії Центрально-Східної Європи (1663—1713). — К.: КМ Academia, 2004. — 250 с.

Чухліб Т. Ставленник турецького султана в Україні молдавський господар Г. Дука (1681 — 1683 рр.) // Київська старовина — 2002 — № 4 — С.126 — 140

Чухліб Т. Гетьмани і монархи. Українська держава в міжнародних відносинах 1648—1714 рр. — К.-Нью-Йорк, 2003.

Шевчук В. Козацька держава : етюди до історії укр. державотворення / В. Шевчук. — К.: Абрис, 1995. — 392 с.

Шкандрій М. В обіймах імперії: Російська і українська літератури новітньої доби / Пер.П.Тарашук. — К.: 2004. — 496 с.

Щербак В. О. Українське козацтво: формування соціального стану.— К., 2000.

Шевчук В. Гетьман-вигнанець // Орлик Пилип. Конституція, маніфести та літературна спадщина. Вибр. твори. — К., 2006;

Шубравська М. Д. І. Яворницький. К. 1972.

Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків. — Т. 1.-3. — К., 1990-1993р.

Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. — Київ, 2006.

Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XVI до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. — Київ, 2008.

Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. Розділ V. Козацька ера. § 1. Козацька революція 1648—1657 рр. //— Київ, 1997.

Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. Розділ V. Козацька ера. § 2. Руїна (1658—1686) //— Київ, 1997.

Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. — Розділ V. Козацька ера. § 3. Мазепа і мазепинці // - Київ, 1997.

Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. § 2. Згасання козацьких автономій у підросійській Україні //— Київ, 1997.

ЗМІСТ

ОБАМА БАРАК ХУССЕЙН.....	3
ОБ'ЄДНАННЯ НІМЕЧЧИНИ.....	11
ОБ'ЄКТ ПОЛІТИКИ.....	40
ОГІЄНКО ІВÁN ІВÁНОВИЧ (МИТРОПОЛИТ ІЛАРІОН).....	44
ОДНОПАЛАТНА ПАРЛАМЕНТСЬКА СИСТЕМА.....	50
ОДНОПАРТІЙНА СИСТЕМА.....	51
О'ДОННЕЛЛ ГІЛЬЄРМО.....	54
ОКРУГ ВИБОРЧИЙ.....	55
ОКТРОЙОВАНА КОНСТИТУЦІЯ.....	56
ОКУПАЦІЯ.....	56
ОЛЕГ КНЯЗЬ.....	65
ОЛЬГА СВЯТА РІВНОАПОСТОЛЬНА КНЯГИНЯ.....	68
ОЛІГАРХІЯ.....	73
ОМБУДСМЕН.....	75
ОППЕНГЕЙМЕР ДЖУЛІУС РОБЕРТ.....	82
ОПОЗИЦІЯ ПОЛІТИЧНА.....	87
ОПОРТУНІЗМ.....	89
ОРГАНІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНІ.....	93
ОРГАНІЗАЦІЯ З БЕЗПЕКИ І СПІВРОБІТНИЦТВА В ЄВРОПІ (OSCE).....	98
ОРГАНІЗАЦІЯ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ (ООН).....	104
ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ (ОУН).....	112
ПОЛІТИЧНА ОРІЄНТАЦІЯ.....	124
ОРИХÓВСЬКИЙ СТАНІСЛАВ.....	125
ÓРЛИК ПИЛІП СТЕПÁНОВИЧ.....	132
ОСВІТНЯ ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА.....	137
ОСНОВНІ ПРАВА НАЦІЇ (НАРОДУ).....	144
ОСТРАКІЗМ.....	145
ОУЕН РОБЕРТ.....	147
ОХЛОКРАТІЯ.....	151
ПАБЛІК РІЛЕЙШНЗ.....	153
ПАВЛÓ АПО́СТОЛ.....	158
ПАВСАНІЙ.....	165
ПАГВÓСЬКИЙ РУХ ВЧÉНИХ.....	168
ПАЛЬМЕ УЛОФ ЙОАКИМ.....	169
ПАНАМЕРИКАНІЗМ.....	170
ПАНГЕРМАНІЗМ.....	172
ПАНІСЛАМІЗМ.....	174
ПА́ПА РІ́МСЬКИЙ.....	176
ПАПЕН ФРАНЦ ЙОЗЕФ ГЕРМАН МІХАЕЛЬ МАРІЯ.....	181
ПАПСТВО.....	182

ПАРЕТО ВІЛЬФРЕДО.....	187
ПАРЛАМЕНТАРІЗМ.....	189
ПАРЛАМЕНТСЬКА ПРОЦЕДУРА.....	193
ПАРТИКУЛЯРИЗМ.....	195
ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ УКРАЇНИ.....	196
ПАРТІЙНА СИСТЕМА.....	197
ПАРТІЯ ВЛАДИ.....	203
ПАРЛАМЕНТСЬКА ПАРТІЯ.....	204
ПАРСОНС ТАЛКОТТ	205
ПАРТІЙНА КОАЛІЦІЯ.....	207
ПАРТІЯ ПОЛІТИЧНА.....	210
ПАРТІЯ ПОЛІТИЧНА «НАРОДНИЙ ФРОНТ».....	220
ПАРТІЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ.....	222
ПАРТІЯ ЗЕЛЕНИХ УКРАЇНИ.....	223
ПАРТІЯ КОМУНІСТІВ (БІЛЬШОВИКІВ) УКРАЇНИ.....	226
ПАРТІЯ ПРАЦІ (ПП).....	234
ПАРТІЯ РЕГІОНІВ» (ПР).....	235
ПАРТОЛОГІЯ.....	239
ПАСИВНІСТЬ ПОЛІТИЧНА.....	243
ПАТЕРНАЛІЗМ.....	244
ПАТНЕМ РОБЕРТ ДЕВІД.....	245
ПАТРІОТІЗМ.....	247
ПАТТОН ДЖОРДЖ.....	248
ПАУЕРС ГЕРІ.....	250
ПАУЛЮС ФРІДРІХ.....	253
ПАЦИФІЗМ.....	265
ПЕРЕЯСЛАВСЬКА РАДА.....	268
ПЕРИКЛ.....	273
ПЕРСОНА НОН ГРАТА.....	281
ПЕРШИНГ ДЖОН ДЖОЗЕФ.....	282
ПЕТІЦІЯ.....	285
ПЕТЛЮРА СІМОН ВАСІЛЬОВИЧ.....	287
ПЕЧЕРСЬКІ ПРЕПОДОБНІ АНТОНІЙ І ФЕОДОСІЙ.....	300
ПІВНІЧ – ПІВДЕНЬ ВІДНОСИНИ.....	303
ПІДДАНСТВО.....	322
ПІЛСУДСЬКИЙ ЮЗЕФ КЛЕМЕНС.....	322
ПІОПІ I (2335 – 2285 pp. до н. е.).....	327
ПІОПІ II (2279 – 2219 pp. до н. е.)	329
«ПІРРОВА ПЕРЕМОГА».....	330
ПІСИСТРАТ.....	330
ПЛАТОН АФІНСЬКИЙ.....	335
ПЛЕБІСЦІТ.....	340

ПЛЕХАНОВ ГЕОРГІЙ ВАЛЕНТИНОВИЧ.....	341
ПЛУТАРХ.....	343
ПЛУТОКРАТІЯ.....	347
ПЛЮРАЛІЗМ ПОЛІТИЧНИЙ.....	347
ПОВЕДІНКА ПОЛІТИЧНА	349
ПОВСТАННЯ.....	354
ПОДВІЙНЕ ГРОМАДЯНСТВО.....	355
ПОДІЛ ВЛАДИ.....	355
ПОЛЕМІКА.....	364
ПОЛІАРХІЯ.....	365
ПОЛІБІЙ.....	367
ПОЛІС.....	369
ПОЛІТИЗАЦІЯ ЕТНІЧНОСТІ І ЕТНІЗАЦІЯ ПОЛІТИКИ.....	371
ПОЛІТИКА.....	376
ПОЛІТИКА ДИКТАТУ	382
ПОЛІТИКА З ПОЗИЦІЇ СИЛИ	382
ПОЛІТИКА І ЕКОНОМІКА.....	383
ПОЛІТИКА І ЛЮДИНА.....	385
ПОЛІТИЧНА БЕЗПЕКА.....	391
ПОЛІТИКО-АДМІНІСТРАТИВНІ ФУНКЦІЇ УПРАВЛІННЯ.....	392
ПОЛІТИЧНА ВЛАДА.....	392
ПОЛІТИЧНА ІДЕОЛОГІЯ.....	394
ПОЛІТИЧНА КОНОМІЯ.....	395
ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА.....	396
ПОЛІТИЧНА НАЦІЯ.....	397
ПОЛІТИЧНА ПОВЕДІНКА.....	401
ПОЛІТИЧНА ПРАКСЕОЛОГІЯ.....	402
ПОЛІТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ.....	403
ПОЛІТИЧНА СВІДОМІСТЬ.....	406
ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА.....	408
ПОЛІТИЧНА СОЦІОЛОГІЯ.....	412
ПОЛІТИЧНА ТЕОРІЯ.....	420
ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ.....	422
ПОЛІТИЧНЕ НАСИЛЛЯ.....	425
ПОЛІТИЧНЕ ПАНУВАННЯ.....	427
ПОЛІТИЧНИЙ КОНФЛІКТ	428
ПОЛІТИЧНИЙ ПЕРЕВОРОТ.....	430
ПОЛІТИЧНИЙ ПРОСТІР.....	433
ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС.....	434
ПОЛІТИЧНІ ЗАСОБИ.....	439
ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ.....	441
ПОЛІТИЧНІ ІНТЕРЕСИ.....	444

ПОЛІТИЧНІ ОРГАНІЗАЦІЇ.....	447
ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕКОНАННЯ.....	449
ПОЛІТОЛОГІЯ.....	450
ПОЛІЦЕЙСЬКА ДЕРЖАВА.....	465
ПОЛІЦЕНТРИЗМ.....	469
ПОЛ ПОТ (САЛОТ САР).....	470
ПОЛОНІЗАЦІЯ.....	477
ПОЛЮВАННЯ НА ВІДЬОМ.....	482
ПОМПІДУ ЖОРЖ.....	484
ПОППЕР КАРЛ РАЙМУНД.....	485
ПОПУЛІЗМ.....	489
ПОРІВНЯЛЬНА ПОЛІТОЛОГІЯ.....	490
ПОРЯДОК ПОЛІТИЧНИЙ.....	495
ПОСТАНОВА.....	495
ПОСТБІХЕВІОРИЗМ.....	496
ПОСТІНДУСТРІАЛЬНЕ СУСПІЛЬСТВО.....	497
ПОСТТОТАЛІТАРНЕ СУСПІЛЬСТВО.....	500
ПРАВИ І ЛІВИ У ПОЛІТИЦІ.....	502
ПРАВО.....	502
ПРАВОВА ДЕРЖАВА.....	516
ПРАВОВА ПОЛІТИКА.....	521
ПРАВОСВІДОМІСТЬ.....	525
ПРАВОСЛАВ'Я.....	529
ПРАГМАТИЗМ ПОЛІТИЧНИЙ.....	531
ПРАПОР УКРАЇНИ (ДЕРЖАВНИЙ).....	531
ПРЕДСТАВНИЦЬКА ДЕМОКРАТІЯ.....	553
ПРЕДСТАВНИЦЬКЕ ПРАВЛІННЯ.....	556
ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ.....	557
ПРЕМ'ЄР-МІНІСТР.....	565
ПРЕМ'ЄР-МІНІСТР УКРАЇНИ.....	566
ПРЕРОГАТИВА.....	568
ПРЕСА.....	568
ПРЕС-КОНФЕРЕНЦІЯ.....	569
ПРЕС-РЕЛІЗ.....	570
ПРЕС-СЕКРЕТАР.....	571
ПРИВАТИЗАЦІЯ.....	572
ПРИКЛАДНА ПОЛІТОЛОГІЯ.....	574
ПРІОРИТЕТИ ПОЛІТИЧНІ.....	575
ПРОГНОЗУВАННЯ ПОЛІТИЧНЕ.....	576
ПРОКОПОВИЧ ФЕОФАН (ЄЛЕАЗАР, ЄЛИСЕЙ).....	580
ПРОЛОНГАЦІЯ.....	586
ПРОПОРЦІЙНА ВИБОРЧА СИСТЕМА.....	587

ПРОСВІТНИЦТВО.....	588
ПОЛІТИЧНИЙ ПРОСТІР.....	596
ПРОТЕКТОРАТ.....	598
ПРОТЕКЦІОНІЗМ.....	601
ПРОТЕСТ ПОЛІТИЧНИЙ.....	602
ПРОТЕСТАНТІЗМ.....	602
ПРОТЕСТАНТИЗМ В УКРАЇНІ.....	604
ПРОТОКОЛ.....	610
ПРУДОН П'ЄР ЖОЗЕФ.....	611
ПРЯМЕ ВИБОРЧЕ ПРАВО.....	615
ПСИХОЛОГІЯ ВЛАДИ.....	615
ПСИХОЛОГІЯ НАТОВПУ.....	620
ПУАНКАРЕ ЖУЛЬ АНРІ.....	630
ПУБЛІЧНА ВЛАДА.....	636
ПУТІН ВОЛОДИМИР ВОЛОДИМИРОВИЧ.....	638
ПУТЧ.....	656
ПЯТА РЕСПУБЛІКА.....	656
ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА.....	668
ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА.....	669